PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI historiarum sui temporis

TOMVS PRIMVS.

Acceßit rerum Turcicarum Commentarius eiuſdem Iouij ad finem operis, ex Italico Latinus factus.

BASILEAE
M. D. LX.

ANDREAS ALCIATVS PAVLO IOVIO S. D. P.

EX literis tuis tertio Calen. Septẽbris Romæ datis, tuã erga me beneuolentiam mirificè confirmatam perspexi, quum rationũ tuarum, & suscepti consilij decretum benignè communices. Scribis enim te graui iniuria permotum, Vrbe (quod nunquam fieri posse putaram) propediem excessurum, ne diutius acceptæ contumeliæ deformis testis in ea aula spectaris, in qua per multos annos (vti mihi videtur) cùm aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum studiorum tuorũ authoritate clarus hactenus fuisti. Mirum profectò uideri potest, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Põtificatus patrię tuæ Paulus Pontifex quendam prætulerit. At quem hominem? qui Comi neq; natus, neq; vnquam visus sit, & qui (sicut à multis audio) ex arcanis cubiculi sordi

bus in lucẽ repente ſit productus. Quis in hoc Pontificẽ ἀμφοτέρων nõ iudicet? Non enim hoſtis bonarum literarũ & planè ferreus eſſe non poteſt, qui te grauiſsimarum rerum ſcriptorem intempeſtiuè contempſerit. Hinc eſt vt arbitrer (contrà ac rebar) eum nõ putare ſua intereſſe, quid de ipſo hinc ad ſexcentos annos (ut Ciceronis verbo vtar) hiſtoriæ loquantur. Qua in re Carolum Cæſarèm Pontifice ab æquitate iudicij ſapientiorem exiſtimare fas eſt, qui competitorem tuum cum multa inuidia antiſtitem renunciatum, ſacerdotij poſſeſſione indignũ cenſeat. Ego verò te hac offenſiuucula multò beatiorẽ factũ eſſe puto, quòd tui ordinis perſonã, hoc eſt, non inſulſi philoſophi, deſumpſiſti, ut te diu ſeruum honeſtiſsimo cõmeatus nomine, tandem in libertatem uendicares. Quid emẽ tibi Dij aut Fortuna, quæ cuncta iure ſuo ſibi vendicat, melius atq; præſtantius tribuere potuerũt quàm ut mentem darent, qua opportunè tibi ſapere oſtenderes? Effregiſti nãque ergaſtulum, & fortiter compedes exuiſti, vt liber exiliẽs apud Lariũ Muſæumq;

sæumq; tuum, literati otij tanquillitate fruerêre. Nunquam profectò uel podagra tentatus senex, tibi rude donandus esse videbare, nisi te hærentẽ ambitiosius quàm philosophum deceret, & diu restitantem, eludens Fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te indignè deceptũ ab inueterati astus sene principe, qui blandis promissis vota tua honestè cõcepta iniquè fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi nõ sim passus, quũ me, vti scis, magnis propositis præmijs Ticino, Ferraria, atq; Bononia in Vrbem accersseret. Tum enim ex iure meo magis cautus fui, quàm tu ex sapientiæ præceptis prudens philosophus. Cur enim, p inani aut incerta spe purpuræ, hos tãtos primi suggestus honores relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendijs. Cur has tantas contemnerem circumfusæ iuuentutis salutationes? & hanc deniq; tot consultoribus ianuam pulsantibus, existimationẽ magno lucro, & nõ obscura cum laude quæsitã, ineptè stulteq; desererẽ? Quãdoquidem nemo commodè se vixisse testetur, cũ in aliena terra degens, mor-

tem à ſuis deſertus, & miſer expectet, vt eius tota ſupellex, ab alieno inopinatóque hærede rapiatur. Quod verò hiſtoriæ tuæ volumem COSMO Principi dicatum Florẽtiam deferas, ut chalcographo tradatur, magnopere laudo probóque. Nam incõparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus ſic imparties, ut gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare, ſi qua tamen euenire poteſt ante fata meritũ ingenui laboris fructum expectãti. In hac cauſa, quæ multos vitilitigatores habitura ſit, video te cautiſsimè pręmunitum, quãdo ante omnia longè optimum patronum delegeris. Eſt enim COSMVS inter huius ętatis Principes, ſtabili ingenio ſibi conſtans, ſine vllo fuco verę laudis appetens, & glorię maiorum ſuorum grauis ęmulator. Propter quas dotes, ego iampridem honorario, ut iuriſconſulti vocãt, inuitatus ad profitendũ Piſano in gymnaſio ad eum iturus eram, niſi inclementis cęli oram timidius fortaſſe q̃ oporteret, reformidaſſem. Quod uero ad elegantiam dignitatémq; voluminis multũ pertinet, Etruſci pręli typos Venetis

netis & Germanicis antepono: sic enim oculos meos delectant, vt minimè fatigent. Hac nanq; æstate librũ Florentiæ excusum, quem de Vita & rebus gestis insignium virorum edidisti, multa cum voluptate percucurri: scis q; auidus sim librorum helluo, & tum maximè quum nouitas excitat palatum. In his libris quod mei iudicij est, solidum dicendi genus, planeq; robustum, & verè tuum agnoui, & id non sine erudito lepôre, quo te prorsus Plutarcho Græco æqua uerim. Sed te incursurum prouideo in quosdam criticos malignè curiosos, qui te castrasse historias tuas dicant, vt Vitas per se graciles, alieno adipe suffarcires, quod & mihi accidit. Nam ex libris meis Prętermissorum, Dispunctionũ q; & Paradoxorum, integras medullas in Parerga me contulisse prædicabãt. Quibus vno Martialis versiculo respondebã, nihil ad eos pertinere, de cute quid faciat ille, vel ille sua. Superbi enim ac impudentis præscripti res est, quũ quis sua re, vt lubet, bono iure vti vetatur. Quod enim flagitium esse potest, si quis ex sua lacinia sagum conficiat?

Quantum autem ad Hiſtoriam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetẽte diſputauimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis ſenatoribus apud Bonromeum antiſtitem cœnaſſemus. Tum enim multa me dixiſſe recolo de toto elocutionis genere, quo mediam, vti reor, inter antiquos & veteres ſcriptores laudem aſſequebare: Quando perlectis aliquot hiſtoriæ tuæ libris, reliqua etiam uariarum deſcriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè deſiderabam, ut ad illud quod Græci πρέπον uocant, nõ abſurdè reſponderes. Sicuti in ea oratione animaduertebam, quæ à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè conſternatas, & ad ſeditionem ſpectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæſar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea ſiquidem concione omnes artis neruos numeróſque ita expreſsiſti, vt ille Marconius nequaquã ab aratro Volaterrani agri ad ſigna vocatus, ſed ex ſchola Ciceronis, & Hermogenis ad

ſug-

ſuggeſtum raptus eſſe videatur, quum paſsim exactæ eloquentiæ ſchemata interniteant, quæ peroranti turbam parêre coegerint. De hoc verò & multis ſimilibus, qui tibi ſapis rectè conſules. In verborum autem delectu noui mores, noua arma, nouáque caſtrenſium præſertim rerum uocabula, te ſatis excuſabunt, ſi cum præfatione, & parcè quidem illis vtare. Idcirco quoſdam infœcundos, & qui vixdum ſubodorati literas cuncta paſsim condemnant, facilè contemnes. Hi enim, ut in Adagio eſt, Α λώνιδ@ κῆποι ſteriliores euadunt, quando ſua non proferant, & aliena odiosè iudicent. hos nanque illos eſſe puto, quos tu in Academiam Romanam ultro nomen dantes, urbano ſale Eunuchos appellan[illegible] ſoles, ſerotinis utique cucurbitis ſimiles, quæ nunquã matureſcente ſemine, ante medium autumnum ſiccatæ & iactatæ uento, cum ſonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, nõ repoſcent à te rationem, cur lacteam Liuij ubertatem non ſis aſſecutus: poſt

quàm & te omnino piguerit Salluſtij ſobrietatem imitari, & ſatis tibi fuerit pauculos tantùm flores ex Q. Curtij pratis, ſæpius quàm ex Cor. Taciti sẽticetis, arguta manu decerpſiſſe. Quandoquidem C. Cæſar ipſe, vt video, à puriſſimo opere ſuo, reiectis ſtyli bracteolis, modum contexendæ, aptiſq; periodis terminandę orationis, tibi accurato & perſpicaci diſſimulanter oſtenderit. Cæterùm nos omnes ſupra totum Hiſtoriæ munus, quod inæſtimabile cẽſeri poteſt, hoc vno tibi, ſi ingrati eſſe nolumus, plurimum debere fatebimur, quòd ad ſingularem legentium vtilitatem per totum ferè terrarũ orbem, Prouincijs, Vrbibus, Fluuijs, atque Inſulis, antiqua nomina, aut corrupta æuo, aut penitus extincta reddideris. Verùm de his diſertius atque iocundius agemus, quum te in Muſæo cõplectar, ad quod iam me inuitas propediem ex Ticino ſeceſſurum in Buccinaſcum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel ſegni mula vectus ad te peruenire poſſum. Tũ vnà piſcabimur, & hercle vtrique noſtrûm pedi-

pedibus ægro, commodius erit nauicu
lis, quàm mulabus vehi. Tum molliores
iocos ſeremus, licebitq; mihi tot ima-
gines clarorum uirorum colluſtranti,
me ipſum ali quãto, quàm ſim facie for-
moſiorem intueri. Nam, ut audio, me
inter Eraſmum, atque Budæum æter-
ni nominis uiros, medium collocaſti:
ſic ut viuus inter bonos mortuos hono
ris cauſa ſpecter, quod vni M. Var-
roni in Auguſti Bibliotheca
contigit. Vale. Datũ
Ticini Non. O-
ctobris.

M. D. XLVIIII.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI Nucerini in libros Hiſtoriarum ſui temporis

PRAEFATIO.

AD COSMVM MEDICEM *Reipublicæ Florentinæ Principem.*

MAGNOS PROFECTÒ & longè honeſtiſsimos optimorum ſtudiorum fructus, Magnanime Coſme, illi ante alios in hac vita cepiſſe exiſtimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus ſanctiſsimo fine proposito contulerunt, quo & prodeſſe bonis mortalibus ingenuo labore poſſent, & ſui memoriam præclaro literarum teſtimonio poſteris commendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis breuis æui anguſtijs humano generi præſcripſit, nihil beatius eſſe poteſt, quàm nominis famam immortalibus inuicti animi monumentis, ad non incertam ſpē ſempiternę laudis extēdiſſe. Hac opinione ab ipſa ſtatim adoleſcentia imbutus, & poſt aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conſcribendæ hiſtoriæ negotium ſuſcepi. Quum animus in philoſophiæ & medicinæ ſtudijs Romæ docendo agendoque cer

certiore aliquanto quæſtu quàm gloria verſa-
retur, ad idque me laudis & famę cupidum ve-
hementer incitarent noſtrę tempeſtatis res bel
lo geſtæ, quæ ab aduentu Caroli Octaui Gal-
liæ regis in Italiam propter varietatem & ma-
gnitudinem tot præliorum & caſuum, vberri-
mam ingenijs materiam præbere videbantur.
Sperabam enim hũc laborem meum quadam
ingenij liberalitate ſponte ſuſceptum, multò v-
tiliorem atque iocundiorem poſteris futurum
quàm ſi earum artium præcepta nouis commẽ
tarijs locupletare contendiſſem. In hoc itaque
nobile decretum pertinaci ſtudio omnes inge
nij neruos contendenti, ita boni euentus nu-
men affulſit, vt qui res geſtas noſtri ſeculi con-
ſcribere (quod vel grauiſsimis, atque doctiſsi-
mis viris arduum ſemper fuit) auſus ſim: abſo
luto tandem opere id in publicum edere non
dubitem, magno hercle incorruptę veritatis ar
gumento: Quandoquidem pleriq; eorum, qui
hæc bello paceq; geſſerunt, adhuc viuant, ac id
circo graui exiſtimationis meæ cum periculo
mentientẽ refellere poſsint. Sed, vt planè reor,
factioſa & tetro liuore contaminata ingenia oc
current, quæ vel rectè & fideliter ſcripta ſæuo
dente commordeant, vbi aliquid paulò diuer-
ſius ab eo, quod audierint, aut certè rudius & li
centioſius dictum (id ad delicatos attinet) of-
fenderint: ſic vt nimis atrox & planè miſerum
ſcriptori videatur pro ſummę vtilitatis, & iocũ
dæ oblectationis beneficio, vbi gratiam ſperet
agreſtis inuidiæ & diræ malignitatis contume
liam referre. Verùm hæc ciuili animo ita con-

tempſerim, vt Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me conſoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetuſtatis iniuriam, nullo ſubnixi impreſſoriæ artis præſidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur: hactenus vixerunt, & vti arbitror, diu etiam viuent. Tantus enim eſt honos hiſtoriæ, vt vel ineptè ſcripta, non inſulſos homines magnopere delectet. Neque adeò ſum impudens, vt procaci ęmulatione ad Cæſaris atq; Salluſtij & Liuij decus aſpirem. Huius verò ſeculi ſcriptoribus, neque me comparo, neq; comparari velim, quum pleriq; eorum nequaquam tantam, vti nos, locorum, rerum, atque hominum notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ theſaurum, quem cęlo datum, & figuratis ſedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad ſcribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæq; aulæ, vbi per triginta ſeptẽ annos multa opportunaq; didicerim, verſati ſint: vt hîc omittantur optimarum diſciplinarum præſidia, quibus non obſcurè muniti ſumus. Maximorũ autem regum atque pontificum, inſigniumq; bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorũ ore hæc hauſimus, quæ amore, vel odio nuſquam diſtracti, fideli literarum memoriæ mandauimus. Ad id quoque explendũ munus mirificè me adiuuit principes dominos in prouincias ad bella ſecutũ, caſtra, acies, prælia, expugnationes vrbium, campos in victoria cadaueribus ſtratos, admirandaq; obiter vtriuſq; Fortunæ militaris exempla ſpectauiſſe Cæterùm hoc qualecunque eſt opus, ſi non felici

lici, ingenuo certè labore, ad ſpem promerẽdæ ſaltem apud poſteros honeſtæ laudis ſuſceptũ, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auſpicio aſpirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentiũ artium celebre domicilium ſemper fuit, inchoatum elucubratũq; eſt. Nec dubito quin decora progenitorũ tuorum veſtigia ſecutus, magno mihi præſidio ſis futurus: poſtquàm eadem muſarum ſtudia, quæ familiam tuam ad ciuitatis principatum, indeq; ex geminato & propè coniuncto ſummo pontificatu, ad celſiſsimum rerum faſtigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totque Etruriæ urbes, & Florentiam patriam ſumma æquitate, ſapientia, pietateque gubernes: ac domeſticam inſignis aulæ atque familiæ diſciplinam, ad incorrupti pudoris decus, multò quàm alij luculentius atque ſplendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile, prorſus ac inuſitatum cõſpicimus, quòd in hac numeroſæ decoræque prolis felicitate, vna prorſus tua virtute, quàm ipſa Etruſci imperij fortuna, maior atque beatior euadis,

VALE.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis

LIBER PRIMVS

QVIESCEBAT terrarum orbis nullis bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quaſſata paulò antè inteſtinis malis opima pace florebat, quum bellum opinione hominũ maius ac atrocius in Italia exarſit, quod poſtea Europam non modò omnem, uerùm Aſiæ atq; Aphricæ longinquas partes concuſſis ubiq; uel euerſis clariſſimarum gentium imperijs, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin & peruagata quoq; eſt eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitoſq; antea populos nobis aperuit, ad quos neq; Romana uirtus, neq; ullæ priſcorum literæ penetrarant. Ita ut his quinquaginta annis, in quos uniuerſa confertur hiſtoria, nihil reliquum tot cladib. afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna feciſſe uideantur, quum remotiſſima quæq; prouinciarum ab ortu ſolis ad occaſum, per ipſos etiam paulò antè fabuloſos Antipodas bello tacta ſuo, uel externo cruore maduerit. Sed priusquam tantarum rerum initia memoriæ prodantur, ut omnia ad cognoſcendum clara atq; illu-

ſtria in aperto ſint, operæpretium erit quæ nam gentium opes, quiue reges noſtra tempeſtate floruerint, ordine recenſere. Nam poſtquam Cæſarum potentia Fato ceſſit, quæ quondam ſublatis undiq; regibus, cuncta uni parere coegerat, quum ferociſſimi quique populi priſtinæ libertatis memoria rebellarint, nobiliſſimũ imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulſum atq; diſſipatum, in minora regna & multorũ ditionẽ abiiſſe manifeſtum eſt. Fuere exinde res Gothorumma-
ximè illuſtres, qui ut totius orbis iniurias ulciſci uiderentur, egregijs uirtutis atque amplitudinis Romanæ monumentis immani rabie deuaſtatis, uni hominum, de uictore gentium populo triũpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidiſſimi torrentis more proſtrauiſſet, inſignem rerum ab ſe geſtarum memoriam reliquit. Fuit & longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & uirtute bellica inſignis, ſupra quadringenta milia uoluntariorum militum Syria terreſtri itinere petita, ad condendum Hieroſolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis & Scytharũ arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atque Aegyptus aliquando ceſſerunt. Sed nec poſtea Gothorum Hunnorúmue, aut Gallorum, uel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam ſicuti ab initio ea bella uehementes & repentinos impetus habuerant, ita non multò pòſt quum nullis certis opibus inniterentur, breui temporis ſpacio conſenuerunt. Certatúmque ſubinde eſt minore aliquanto ſæuitia, uſque ad pa-

ad patrum nostrorum memoriam, quum & suis terris redditæ nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi ubiq; terrarum noui reges, qui sibi armis atq; uirtute regna pepererant, ad prolatandos fines nec ingenti apparatu, nec ullis paulo acerbioribus odijs inter se dimicarent. Sæpéque accidit, sicuti naturæ humanæ uariantis uicißitudo semper tulit, ut dum aliquæ nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliæ atq; aliæ quæ paulò antè conquieuissent, externis aut ciuilibus bellis deflagrarent. Sed his annus qui fuit à partu uirginis quadringentesimus nonagesimus quartus, supra millesimum lætißimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorum ætas antè meminerat, uniuersis gentibus dedit. Verùm ea mox, quæ primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis, atque opulentiæ mortales impleuerat, portento similis, quòd uastitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maximè atrox, & diuturnum bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi Reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarum fermè pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytbeius Aegypti, Syriæq; Sulthanas, & Iacuppus in Persis magni Aßibeij cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicióque mari, ac Euxino continetur, Greciaq; omnis, Thracia & Mœsia cum Illyrici parte, & ad Istrum latè omnia per Pontum usque ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium parebant. Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant: nam ingentes equitum ac peditum copias uirtute ac disciplina firmißimas, certis

ſemper bello paceq; ſtipendijs alebat: quib. & Amurathes auus & pater Mahometes paulò antè tantum ſibi ditionis & gloriæ peperiſſent. Verùm Baiazetes, ut erat ingenio mitis, ac religioni philoſophiæq; ſtudijs intemperanter deditus, poſt deuictũ pulſumq; Aſia Gemẽ fratrem qui res nouas in Bythinia atq; Cilicia molitus fuerat, pacatis circum omnibus finitimis, quiete atq; ocio fruebatur. Caytbei autem imperium à Cyrenis finibusq; Aphricæ per oram ad Iſycum ſinum, qui Ciliciam à Syria diſiungit, & introrſus hinc ad Euphratem & Deſertæ Arabiæ terminos, illinc aduerſo Nilo uſq; ad arenarum ſolitudines, & læua dextraq; per Arabicũ ſinum ad Erythræas anguſtias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercaſſius, & conditione ſeruus, cæterùm bello acer, & uirtute magnitudineq; animi maximorum regum nemini ſecundus. Is ut tum in Aegypto ſeruorum tyrannide oppreſſa, mos erat, Mamaluchorum ſuffragijs regnum adeptus plurima ac difficillima bella ſingulari felicitate confecit. Nam & Baiazetis ingentes copias, Cherſeogle eius genero fortiſſimo duce capto, ad Tarſum latè cæciderat, & Aſſimbei Regis, qui è Meſopotamia Birtha urbe in Euphratis ripis occupata, Syriam inuadebat, conatus infregerat, domuerat utramque Arabiam, & ſeruile bellum oppreſſerat, quo nullum periculoſius fuit, quum innumerabiles ſubſeruí Aethiopes, coniuratione facta captis armis ad delendos Mamaluchos in unum ex repentina fuga coiuiſſent. Porrò Iacuppus in Maiore Armenia, Media, Perſide, Meſopotamia atque Aſſyria rerum potiebatur: uir belli auidus, ſed Vſſumcaſſano pa-

ſano patre, à quo regnũ acceperat, uirtute atque fortuna inferior, ut qui nulla re memorabili geſta, impudicæ uxoris fraude perierit, ſcilicet, ut regnum Hiſmaeli Sopho ſororis filio, qui demum terrarum orbem nominis ſui fama compleuit, inuadendum occupandúmque relinqueret. Aſſimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hiberos & Hyrcanos Caſpij maris accolas Armeniæ finibus imminentes cladibus illatis longè ſummouerat, & pulſo Mahomete Baiazetis patre duobus ſecundis prælijs Ottomannorum opes attriuerat: ſed pleniorem rei bellicæ gloriam fuiſſet adeptus, niſi ad Arſengam, dum tertiò ſummi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu ſuperiores uictorias corrupiſſet. Aphricam ab Aegypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles; cum his Getuli & Numidæ alijq; populi mediterranea Aphricæ colentes, qui uno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, & repentinas incurſiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis ſedibus aſſueta mutando loca atque euagando cuncta populatur ac tum maximè Aphris acre bellum incumbit, quu... maturas in agris ſegetes tutari oportet aduerſus Arabum iniurias, qui ut alieni laboris fructus intercipiant, ex inſidijs & ſummis aliquando uiribus meſſores oppidanorum præſidio confirmatos adoriuntur. Inter tot Reges Mahometes, qui ad Tuneta ſupra Carthaginem regnabat ubertate agri, diuitijs atq; authoritate longè clariſsimus habebatur, quanquam & Feſſano regi Mauritaniæ

Aphricæ regio.

Arabes olim Getuli & Numidæ gens vaga.

Mahometes ad Tunetа clariſsimus

Feſſanus regi, 3 regio Aphricæ.

Marochus rex.

Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs ualido opulentæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus quum ab eo sacra petantur. At citra fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam ueteris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atq; Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserat. Is è Tarraconensi ubi tum Ioannes pater imperabat, in ulterioris Hispaniæ regnum, quod Elisabellæ uxoris dotale fuerat trangressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prelijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bæthica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euertisset, tantam bellicæ uirtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, ut nemo illi Christianorum regum uel altitudine ingenij, uel industria uel rebus gestis conferēdus esse uideretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus, qui tametsi neque manu neq; consilio multum ualebat, tamen ut mox dicemus ampliſsimis maximi atq; opulenti regni uirib. innixus, uiginti trium annorum adolescēs, & pacē in Italia euertit, & rem Gallicā quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam uerò ab ea parte quæ continentem Galliæ prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum in-

Ferdinandus Hispaniæ rex cluus.

Maurorum in Bæthica regnū.

Caroly VIII. Francia rex.

Anglia rex Henricus 7.

Scotia.

ceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternæ cædis scelere, ac ipso postra uitæ exitu infelix dominabatur. Belgæ, Batauiq; & Burgundi Heluetijs & Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximimiliani Cæsaris filio parebant. Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita ut eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, ueræq; opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis uiribus septuaginta urbium insigniũ numerũ implent, atq; uno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterùm Maximilianus multarum uirtutũ laude inclytus, se ipso maior haberetur nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino uita functo, qui gloria clarissimis belli pacisq; artibus quæsita, omnes eius ætatis Reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia uerò Alexander eodem quo & Vladislaus Casimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nũc ab Odera flumine, id in Venedigũ sinum decurrit, ad Boryst hẽ usq; & Rosolanorũ fines extenditur. Supra Tanaim & Boryst enis fontes ad Boreã, Moschi Scytharũ finitimi, latè omnia tenent, attinguntq; Volagã amnẽ, Rha ab antiquis nuncupatum. Moschorum tum rex erat Ioannes Basilius sanè Christianæ religionis cultor egregius, nisi Græcanicos ritus, qui minus ab Romano Pontifice probantur, pertinaci superstitione sequeretur. Is equitatu maximè abundat, & cum Polonis & Scythis continen

Belgæ Batauiq; & Burgundi.

Maximilianus Cæsar.

Pannoniæ & Bohemiæ rex.

Poloniæ olim Sarmatiæ fines.

Moschorum regnum.

ter bella gerit. Supra Moſchos, qui hodie Moſchouitæ appellantur, ab Aquilone ad occaſum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis ſcriptoribus, & huic proxima, noſtróque malo clarior Gothia quæ circumfluo & reſtagnante Oceano munita eſt. Vltra uerò Suetiam Noruegia longiſſimo tractu portenta ad Chaledonij maris terminos ingentem ſinum efficit, atque incluſis innumerabilibus inſulis, contra ultimum Cimbricæ Cherſoneſi promontorium irrumpente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ ſupra Noruegios exiſtunt, Ichtiophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas inter ſe noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna uarietate reuoluitur, ſuo loco memorabimus. In Italia autem ea tempeſtate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terra mariq; feliciter geſtis ſummam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atq; magnifica, mercaturæ & rei naualis ſtudio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilē ſitus munitionē, ante alias & beata & admirabilis exiſtimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludib. cincta, nullisq; ob id opportuna hoſtiū iniurijs, ueteres theſauros domeſtica in pace cumulatos periculoſis etiā temporib. conſeruarit. Nulli etenim à terra aditus, interced̄te quadraginta ſtadiorum pelago, nulli penitus à mari ingreſſus propter cæca atque humilia uada, uſu tantùm indigenis nota, aut ingruentium barbarorū auaritiæ, aut magnis ab alto claſſibus patuerunt. Veneti homines in uniuerſum conſilio ſunt graues, ſeueri in iudicijs

iudicijs, & in aduersa rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem sit conseruandæ libertatis & augendi imperij incredibile studium, in senatu liberè & sæpius acerrimè sententias dicunt, nec quenquam temerè ex optimatibus, qui uel insigni uirtute, uel spiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus crescere, uel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur: Quibus institutis, dum seruitutis metu, aliena uirtute quàm sua, terrestri in bello uti longè utilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè intestinis seditionibus exagitatam, administrarunt. Cæterum ipsa nobilitas totius maritimi negotij & naualis disciplinæ munera nauiter implet, exutisq; togis arma desumit. Parucre eis ab initio, quo tempore maximè classibus ualebant, Istri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora, multæ item nobiles Græciæ urbes, cum Eubœa Cretaq; insulis. Mox transgressis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruisium atq; Vicentia, quæ ab infirmissimis regulis tenebantur, accesserunt. His quoq; Rauenna addita est regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italiæ nauale pulcherrimum. Quo rerum successu euecti, & terrestribus aucti copijs, non multo pòst Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergomum ademere. Cessit & eis Crema, Francisco Sfortia concedente: exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisq; pro se, ut periculo proximus, suspectas eorum uires habere, quæ paulo antè serpendo atq; aliena appetendo in tantam magnitudi-

Nobilitas uis.

Rauẽna.

nem excreuiſſent: ac plurimum uereri, ne quæ ipſi per ſocordiam adoleſcere ſinerent, ea ſibi mox uel tenui rerum occaſione exorta in perniciem uerterentur: quando omnes qui humanarum rerum uſu periti eſſent, uim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque induſtria regi, ſicuti cætera imperia, quæ à uirtute uel ignauia principum fortunam ſortiuntur, ſed uno atq; eodem immortali perpetui Senatus conſilio gubernari manifeſtè perſpicerent. Quamobrem conſternati aliquando Italiæ principes uno conſenſu eorum conatibus obſtitere, ac nouiſſimè quum Ferrariam nobilem atq; opulentam urbem pertinacius oppugnarent, authore Xyſto pontifice, conſociatis uiribus libidini atq; potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem autoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonſi patris uirtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauenſem ducem ſequuti, grauiſſimum bellum excitarant, cum magna gloria conſeruarat. Ferdinando filius erat Alfonſus ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ductarent, longè clariſſimus. Huius uirtute audaciáque uſus Ferdinandus, quum ipſe Neapoli iam ſenex prudentiæ plenus in exæquandis Italiæ rebus omnium uires ſingulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobuſq; põtificibus bella geſſit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata ſtabilitáque eſt, ut quum domi conſilium uigeret, & foris arma florerẽt, nullã mutationem unquam ea hominũ ætate habitura

tura uideretur. Regnum eius multis insignibus atq; opportunis urbibus nobile, atq; undique à Supero atque Infero mari portuosum, omni genere commeatus, acribus uiris, & militaribus equis abundabat. Idq; à Tarracinensi saltu, Pontinisq; paludibus per Volscorum fines, trāsuersis Sabinorum ac Marsorum iugis per Furconenses & Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipso Siciliæ freto, hinc Thyrreno atq; illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ uerò ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Aemilia, Latium cum multo maxima Thusciæ parte. Verùm nobiles ac liberæ ciuitates incuria uel imbecillitate ueterum pontificum, paßim impotentibus tyrannis seruiebāt: aut propter dira odia, immortalium factionum cruentis seditionibus agitabantur. Inter ceteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus uerò Iulius Varanius imperabat. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principem agebat. Foroliuij & Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur: Fauentiæ Manfredi, Pisauri Sfortiani, & Malateſtæ Arimini principes erant, sed qui iam uetere potentia & claritudine decidißent. Perusiæ Baleonum familia multis fortibus uiris, sed admodum sanguinarijs ampla & florens pulsa Oddorum factione, ciuibus suis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atq; illustre: sed ea mox domus, quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorum interitu funesta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes discissus, Vrsinæ aut Columniæ factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli uetustate familiæ

& frequenti ſobole militarium iuuenum potentes, Vrſinis uerò Comites cognomento Grapellij claritate atq; opibus fermè pares adhærebãt. Nobiliſſimi procerum tunc erant, quiq; poſtea domi ac foris militiæ claruerunt, Verginius & Nicolaus Vrſini: Columnæ uerò Proſper atq; Fabritius: Iacobus item Comes, Antonellusq; Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum per uarias temporum ac bellorum occaſiones licuit, ſemper infenſi infeſtiq; fuerant: nihilq; unquam antiquius habuerunt, quam alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuerſias: ut quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum uires forent, ipſi poſtea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis potirentur. Romani etenim ſiue priſtini decoris ac antiquæ libertatis memores, ſiue ut ſunt natura turbidi atq; feroces, ſacerdotum imperia, quòd pleriq; eorum parum moderatè auareq; imperitent, æquo animo ferre non poſſunt. Propterea quum iniurijs aut contumelijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio deſæuiant, neque ui, neque legibus, neq; ſacroſancti pontificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bonifacium Octauum, hominẽ quanquàm factioſum, morum tamen ac literarum dignitate uenerabilem: Quin & Eugenium eximiæ uirtutis pontificem ſede atque Vrbe immaniter expulere: alios palàm oppugnauere armis, alios coniuratione facta, ac obſeſſis itineribus in maxima uitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Chriſtianis ſacris Alexander Sextus, natione Hiſpanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus, qui præ alto ingenio, eoq; ſemper

aſtutè

astutè liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis, solis innixi uirtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, ut mox dicemus, Columnios pariter atq; Vrsinos uarijs afflixit cladibus, pontificatuq; uaria labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac uenerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeij nouiq; homines cum optimatibus, & rursus inter se nobiles uaria fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrucius, uir apprimè sagax paulò antè sustulerat. Florentina autem respublica Petri medicis consilio atque auspicijs regebatur, eam biennio antè uita excedens Laurentius pater, in quo summa sapientia, eximia uirtus, & singularis humanitas fuit, optimis constitutam legibus, opulentam florētemq; reliquerat. Tum primum enim Florētini pace parta, quum domi foriscq; industrij, & in mercatura maximè diligentes publicè ac priuatim res suas mirum in modum auxissent elegantius & sumptuosius quàm cæteræ gētes ædificare, excolere dignissimarum artium artifices: & quod incomparabili gloriæ eis cessit, Græcas atque Latinas literas illustrare cœperunt. Lucensium ciuitas, ut sese à Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæsari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses uerò qui cuncta quondam maria peruagati, relictis ubique clarissimarum uictoriarū monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali gloria supe-

rarant, quum domi seditiosi atq; discordes seuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atq; Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis: ipsa enim ciuitas in nobiles & populares familias plebemq; tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cùm ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen pertinaci quadam insania sequebantur: accidebatq; sæpius, ut Guelfi Gibellinos, quos maximè odio habere cõsueuissent, nouarum partium libidine cæci, accerimis studijs iuuarent. Idq; propterea fiebat, quòd nobiles lege quadam antiquitus lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat: plebs quoq; quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atq; eodem nonnunquam die commutatis uoluntatibus, modò is modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, ut quum discordia atq; intestinis confecti malis sese regere non posset, dissociatis animis, attenuatisq; opibus facilè ueram libertatem amiserint. Arcem quæ urbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtimebat: Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant: ac tum omnibus una atq; eadem cura inerat, ut Fregosios quos antè expulerant, urbe prohiberent, & Senatus populusq; omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regiũ Lepidi Herculis Atestini, Mantua Francisci Gonza-

Gonzagæ, Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinũ, Ipo-
regia, Subalpinaq; oppida Philippi Allobrogum Prin-
cipis, cuius imperium per Graias alpes usque ad Gene-
uam & Lemanum lacum extenditur ditionis erant. In
Gallia autem Cisalpina quæ nunc Lombardia à Lon-
gobardis, qui ibidem sedes imperiumq; tenuerunt, re-
centiore nomine nuncupatur. Mediolanensium prin-
ceps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus,
qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis
flore trucidatus est. Cæterùm Ludouicus patruus ad
quem summa rerum omnium respiciebat, imperio po
tiebatur, uir singulari prudentia, sed profunda ambi-
tione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis ani-
mo agitans, quibus maximè consilijs imperium adse-
queretur, Cicchum Simonetam uirum grauem, & pro
puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syn-
cera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, ca
pitali supplicio affecerat: Mediolani oportunisq; alijs
in locis ueteres ac puero fidos custodes arcibus eiece-
rat: præfecerat copijs atque urbibus nouos homines,
& quos cœptis suis obstare prouidebat, uarijs circum-
uentos artibus oppressérat. Eo modo ad imperij pro-
curationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ
principum armis in Ferrariensi & Brixiano preme-
rentur, résque eorum in angusto sitæ, ac plurimum
diuturno ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœde
ratis impudentissimè desciuit, & pace ad Balneolum
oppidũ firmata exploratæ uictoriæ cursum interrupit
scilicet ut Veneti hostes immortali beneficio sibi obstrin
gerentur, quorum ope atq; auxilijs Mediolanense im-

perium, amoto fratris filio se adepturum cõfidebat. Ea res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, ut intra paucos dies ingenti dolore uictus interierit, & Alfonsus, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumphi contumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant pleriq; eo tempore qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quòd eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus esse uideretur, felici diligentia restinxisset: unde sibi uti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque uirtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationem pertinebat, quòd Ascanius frater ipso impetrãte, Cardinalatus honorem fuerat adeptus, qui tum & summa gratia apud Alexandrum Pontificem ualebat, & propter immensas opes atq; animi magnitudinẽ, eius ordinis facilè princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorũ socios in Italiã irrumpẽtes, supra Verbanũ lacum acie profligarat, & Rhetorum impetum qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atq; pecunia fregerat: cũ aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines fauces q; Alpium mirificis operibus atq; arcib. erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potentia, singularis authoritas, cum ingenti etiã gloria crescebant. Enimuerò tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa cõsilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè populare gratiã fauoremq; conciliat, aditu alloquioq; perhuma-

perhumanus & facilis: nunquam eiuſ animus iracũdia ſuperabatur: moderatè ac patiẽter ius dicebat: ingenia quæ uel literis uel exquiſitis artib. claruiſſent ſingulari liberalitate proſequebatur. Poſtremò cũ fames peſtilẽtiáue ingruerẽt, maxima annonæ & ſalubritatis cura habita, ſublatiſq; latrocinijs, atq; enormibus urbis ædificijs ad lineã directis, tantùm ſplendoris ac opulentiæ Ciſalpinæ Galliæ inuexit, ut ab omnib. aureæ pacis & publicæ ſecuritatis atq; elegantiæ conditor eſſe diceretur. Id modò ſummã illi apud honeſtos ciues conflabat inuidiã, quòd Ioannem Galeacium egregia mitiq; indole iuuenẽ, iam tum quatuor & uiginti annos natũ, ſceptra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarũ rerum curis tantoq; oneri impar foret. Nec iuuenis paternorũ amicorum auxilio deſtitutus, quos antea Ludouicus ſuſtulerat, aut ſpecie honoris, per cauſam gerendi magiſtratus ablegarat, repoſcere imperij iura, autquicquã principe dignũ eloqui audebat. Siquidem à Ludouico ſummiſſi ſpeculatores, qui eius dicta factaq; notarent, in aula haud quaquã diſſimulanter obuerſabantur. Iamq; eo contumeliarum erat peruentum ut Ludouici quæſtores, inſpectis ſumptuarijs rationib. quæ etiã pertenues erãt, nimij luxus eũ caſtigarẽt, certamq; tantũ expendendæ pecuniæ ſummã præſcriberẽt Ita miſerrimus princeps odio impotentis patrui ſubactus, neq; ulla amicis aut clientib. beneficia collocabat, neq; præ inopia quicquã egenti, mœſtæq; familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, unis ſubtectis cuncta luxu &

quam fla-
gran mi-
nũdia Lu-
douici.

continuo liberalitatis ſplendore magnifica atque illuſtria uiſebantur, quodq; magnoperè mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici uxor (erat h[illegible] Herculis Ateſtini filia) faſtu atque luxuria ingenti mulier, plerunque grauioribus conſilijs ſeſe arrogantius quàm mulierem deceret, immiſcere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumq; rerum iudicibus planè dominari ita conſueuerat, ut Ludouicus qui iam tum blanditijs eius delinitus, uxorius habebatur, importunæ mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præſertim, quòd ei filium, cui poſtea Maximiliano nomen fuit, paulò antè pepererat. Vnde cum magna ludorum celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata eſſent, manauit in uulgo fama, Ludouicum Papiæ urbis principatum, ut inde more maiorum puer ueluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio deſtinaſſe. Ea res Ioannis Galeacij & præſertim Iſabellæ uxoris animos magnoperè exulcerauit: ipſa quòd & patrem Alfonſum & auum haberet Ferdinandum, & iam Franciſcum auitæ indolis puerum in ſpem ſibi debiti imperij primo partu peperiſſet, maiores, quàm muliebris animus ferret, ad uindicandam contumeliam ſpiritus gerebat, eóque grauius ac infeſtius, quòd Ludouici opera per ſagas, ipſo nuptiarum die magicis cantaminibus & ueneficijs quibus fœcunditatem impedirent, ſe pariter & coniugem petitos eſſe perſuaſum habebat: & tum cuncta patrui conſilia eò ferri manifeſtè perſpiceret, unde ipſi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerẽtur. Itaque Iſabella impotenti dolore acta, ad patrem auumq;

tuumq; in hanc ſententiam literas conſcribit, & ſpectatæ fidei clienti ſuo cùm id ſæpius tentare periculoſũ foret, Neapolim deferendas tradit. Scio uos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores ſemper fuiſtis, nunquam me prolem ueſtram, atque in finibus ueſtris educatam, Ioanni Galeacio fuiſſe deſponſuros, ſi quem paterno atq; auito imperio quum per ætatem licuiſſet, ſucceſſurum arbitrabamini, cum exacta adoleſcẽtia liberisq; ſuſceptis ambitioſiſſimo atque ſæuiſſimo patruo ſeruiturum putaſſetis. Ludouicus enim non iam patruus, ſed immitis & atrox hoſtis, nunc primùm apertè, quòd multis antè annis longa gubernandi conſuetudine allectus percupidè ſemper affectauit, Mediolanenſis imperij ſceptra ſolus obtinet, & cuncta cum uxore ad arbitrium moderatur. Illi cuſtodes arcium, copiarũ duces, magiſtratus, atq; omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipſe principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & deniq; necis ac uitæ, uectigalium atq; ærarij ſupremam habet poteſtatem. Nos miſeri ab ipſo circumſcripti, & deſtituti ab omnibus, quum ſolis rerum inanium titulis decoremur, in obſcuro luctuoſam ac miſerabilem uitam agimus, ſollicitiq; etiam de ſalute quæ imperio atq; honoribus amiſſis reliqua eſt, niſi maturè opem feratis duriorem in dies afflictis reb. exitum opperimur. Eripite obſecro natam, generumq; ueſtrum his ærumnis, & ſi uos diuina uel humana iura permouẽt, ſi qua iuſtitiæ & pietatis, ſiqua deniq; in illis ueſtris regijs animis priſtini decoris cura reſidet, libertati atq; imperio reſtituite. Non deſunt nobis ſtudia optimorũ ciuiũ: in Ioãne Galeacio animus

uiget curarum atque imperij capax, ueteres amici qui nunc tyrranni sæuitiam reformidant, promptã ac fidelem ex occasione operam nobis taciti pollicentur, atq; omnes peregregia erga nos uoluntate ciuitates existũt quibus ille inusitata & prægraui acerbitate pecuniam imperauit: postremò Dij ipsi immortales scelerum uindices nobis non deerunt, si uos qui alienissimis etiã mimisera atq; indigna seruitute oppressis præsidio esse æquum & Regium semper existimastis, sanguini uestro & iustissimæ causæ minimè defueritis. Ferdinandus & Alfonsius, qui multum antea illa uera esse multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij causam agant, sed amicè atq; lenissimè negotium pertractent, quod uim eius hominis in ipso metu suspicioſi atq; præcipitis, neq; minis, neq; ulla denũciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabãt. Mittuntur itaq; Antonius & Ferdinandus Gennarij uiri graues, ij Mediolani magnificè susceptí, luculentam de Ludouici laudib. in conſessu primorum ordinum orationem habuerũt, quæ eò pertinebat, ut æger ambitione animus postquam nihil aliæ artes ualuissent, gloriæ ac laudis mentione sanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, sed qui peruersis rationib. inanẽ pro solida sectaretur, ut plerique principes solent, qui adepto statim rerũ fastigio, dum ueræ uirtutis obliuiscuntur, per superbiam atq; animi uanitatem insaniũt Cæterùm exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonsum obnixè rogare, ut imperium quòd multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari uirtute ac ui-

te ac uigilantia conſeruaſſet, eidem qui & uir & pater eſſet effectus iam tandem reſtitueret. Id ſi faceret uti humana iura poſtularent, ipſum ſicuti antea ſapientis, ita mox uiri optimi nomen inſigni cum laude conſecuturum, Aragonios uerò reges qui Sfortianis coniunctiſſimi ſemper extitiſſent, eo ſingulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus reſpõdit ſe ab ineunte ætate in unã eam curam totis ſenſibus ſemper excubaſſe, ne res Mediolanenſis aut inteſtinis inſidijs turbari, aut ullis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hoſtibus poſſet: Id ſe Dijs bene iuuantibus abundè præſtitiſſe. Veri principis nomẽ penes Ioannem Galeacium fuiſſe ſemper, atq; in poſterum futurum, ſe interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas uſurpaſſe unquam, & id cum ſumma animi ſollicitudine, ualetudinisq; iactura, neque eſſe commiſſurum, qui multis æquitatis atque modeſtiæ exemplis honeſtiſſimam apud omnes exiſtimationem eſſet adeptus, ut aliquo ſuo paulò iniquiore facto ſuperioris uitæ gloria fœdaretur: proinde ſe breui, poſtquam fratris filius ſua cura ac diligentia in eam ſpem adoleuiſſet, adminiſtrandi imperij graue & permoleſtum onus eſſe depoſiturum, ut non modò Aragonij reges, qui id obnixè poſtulare uiderentur, ſed cæteri etiã principes, priuatiq; omnes ſe nulla ambitione, uerùm officij neceſsitate adductum ad id muneris acceſsiſſe intelligerent, quando res ſuæ haud mediocriter aliquorũ perfidia labefactatæ, dubijs temporibus pro ſalute pueri atq; imperij maiora præſidia flagitaſſent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo

Reſpõſio Ludouici.

atque adhortando apud animum ea libidine duratum nihil profeciſſent, ſpetioſaq; tantùm uerba factis contraria ſibi dari manifeſtè perſpicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud diſſimulanter cum Ludouico inimicitias gerere, comminari aliquando illi acrioribus uerbis, & tandem poſtquam legationibus nihil impetrabãt, de inferendo bello agitare cœperunt. Ferdinandus tamen, ut ſunt lentiora ſenum conſilia, omnia alia priuſquam bellum experiri malebat. Verùm Alfonſus in quo ætas & militare ſtudium uigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico ſimultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerẽt Alfonſum auidius atque ardentius ſumẽda arma decreuiſſe, quòd inani quadam occupandi Mediolanenſis imperij fiducia duceretur: Id enim ſibi deberi haud obſcuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanenſium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonſum regem ipſius auum, ut Venetorum conatus qui tum Mediolano imminebant, eius uiri uirtute frangerentur, primis ac uerioribus teſtamenti tabulis hæredem imperij reliquiſſet. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi ſenis cõſilia, & uim Alfonſi acerrimi ducis, maximaſq; eius regni opes formidabat, quum ſenſim arma & claſſes aduerſum ſe Neapoli pararentur, præuertendum ſibi ratus, ut ſeſe aduerſus omnem eorum iniuriam muniret, bellicoſam atq; infenſam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam exiſtimauit: quod conſilium tam ſibi poſtea ac ſuis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitoſum

Ad arma ſpectant Aragonij.

Exitiabile fuit Ludouici conſilium.

mitoſum fuit. Vendicabat ſibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauenſibus prouinciæ regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adſciti fuerant. Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum uirum Gallum cui nupſerat inſolentius ſecum agentem repudiaſſet, & paulò pòſt muliebri leuitate palàm inſanis amoribus ſeruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauenſe armis petita eſt, ſcilicet ut impudicus Reginæ animus, qui uerecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipſo amittendi regni periculo ſanare tur. Eam ob cauſam regina timore implicita, Alfonſum citerioris Hiſpaniæ regis fratrem, qui tum in Corſica magno apparatu Bonifacium urbem oppugnabat, cũ ualida ac expedita claſſe Neapolim accerſiuit, cuius uirtute & Gallorum & Sforciæ tunc longè omnium in Italia fortiſſimi ducis conatus repreſſit, ipſeq; ut antea per conditiones regina promiſerat, ob nauatã egregiè operam in filium adoptatus eſt. Sed Alfonſus paulò pòſt Ioannam Caracciolo eius amatore in uincula coniecto oppugnauit armis, Neapoliq; expulit: ſiue quòd malè tectas reginæ libines, ſaluo regio pudore, ferre nõ poterat: ſiue quòd iã ſolus dominari & cũcta regere uolebat, ut ſunt impotẽtia atq; imperãdi auida ingenia Hiſpanorũ, qui cũ ſemel irrepſerint, ad ſummã sẽper potentiam cunctis artib. contendunt. Itaque Ioanna circũuenta omnibus malis Alfonſum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accuſauit, & reſciſſa priore adoptione, Ludouicum Andegauenſem in Alfonſi locũ ſibi ſubſtituit. Inde grauiſſima ſecuta ſunt bella, mor

tuoq; Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodē iure translatum. Durauitq; ea contentio usque ad Ioannem Renati filium, qui ab excessu Alfonsi, cum hoc Ferdinando uehementi impetu & magnis partium uiribus per aliquot annos, sed parum prospero successu bellum gessit: quorum motuum causas atq; euentus, Iouianus Pontanus uir ad omne genus eloquentiæ natus in historijs explicauit. At Ioannes regno atq; Aenaria insula pulsus, quum in Galliam adnauigasset, non multò pòst febre correptus interijt, superstite adhuc Renato patre, qui mox & ipse sine liberis atq; nepotibus uita excedens, Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem testamento reliquit hæredem. Fuit post hæc non semel regio in consilio de repetenda Neapoli magnis procerum studijs actum: Sed Ludouicus qui diu domestico & Belgico simul bello implicitus fuerat, totam eius consilij rationem & damnosam & perdifficilem multis de causis semper existimauit. Mortuo autem Ludouico qui sublatis infensioribus regulis & rebus singulari prudentia constitutis, Carolo filio regnū Galliæ omni bellico motu uacuum pacatumq; reliquerat, non defuere proceres qui Galliæ uires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britāniæ gentem, quæ in Gallia est, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuicissent, ad suscipiendum parandumq; bellum adolescentem incitarent. Nanque uiri militiæ dediti & continuis superiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre nescirent, nouum bellum quo ditari & uirtutem ostendere possent, exoptabant. Neq; gens alacritatis & peramplæ

peramplæ fiduciæ plena, mirumq; in modum dedita regibus suis, quibus diuinum quendam animi uigorem inesse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduũ aut factu difficile fore existimabant. Peruaserat quoq; in uulgus hominum ex antiquis quorundam uatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximũ totius orbis imperium portendi, illumq; esse eius nominis octauum, cui Mathematicorum testimonio fatum foret, occidentis simul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quondam Grecorum imperium, quod Mahometes Ottomannus, Byzantio capto & cæso Constantino Grecorum imperatore, non multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcæ quoq; per eos dies subitis incursionib. Dalmatiam atq; eã Illyrici partem, quæ Pannonios attingit direptis atque incensis pluribus uicis afflixerant, & iam maius bellum Barbarus hostis aduersus Christianos, adauctis copijs ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam & segnitiem principum incusabant, futurumq; esse dictitabant, ut Christana respublica postquam omnes Europæ reges pristinæ pietatis atq; uirtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tãtam, si ab eo hoste lethale uulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos uel infamiam, uel publici decoris iacturam esse peruenturam: quando uni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Cæterùm quanquam ea transmari

Gens gal. lica.

Fama de Carlo. 8.

Turcæ bellum moliũ.

ni belli desiderio dici uiderentur, omnes tamen his de causis quas superius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentissimam intelligebant, animos intenderant, quòd prius & conflandum & conficiendum Neapolitanum bellum foret, quàm in Græciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoq; Salernitanus princeps, & plerique alij cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellum nullius propè negotij fore prædicabant: pluresq; populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, si semel in Italia Gallorum signa conspicerent, continuò ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atq; impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superuenit: qui ut erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in concilio cui proceres cum rege ac intimi amicorũ intererant, de bello differendum arbitratus est, quàm singulos quos gratia atq; authoritate potentes esse cognouerat, pollicendo præmia, atq; docendo quàm facilis ac expedita uictoria foret, ad capessendum bellum accendisset. Igitur Balbianus quum secretò ac palàm propensis animis audiretur, sæpiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omnium qui unquam in Italia fuissent superbissimos & crudelissimos tyrannos esse miscẽdo falsa ueris ostendisset, ad extremum in concilium uocatus, talem habuit orationem: Siquid reges qui haud dubiè non hominum consilijs, sed deorum immortalium prouidentia & munere supremum generis humani fa-

mani fastigium consequuntur, non ingrati neq; impij superis debent, te unũ felicissimè Carole ante omnes Deo summo maximè debere fatendũ est: si quidẽ cũ prætextatus penè puer ad imperiũ accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole conciliatus est, ut tumultuãtes paulò antè, & uarijs belli motibus excitæ gentes, ipsíq; proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atq; eximiè fortis pater tuus uix armis & multa solertis ingenij arte domuerit, statim uno consensu atq; incredibili studio te regem exceperint, quo maximè tempore & rebellandi, & noua agitandi consilia ex ipsa morte patris occasio nata uidebatur. Quinetiam dum in citerio res Britãnos arma moueres, secuti auspicia tua, belloq; secundissimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminum opportunitate opulentam ueteri Galliæ imperio adiecerint. Ea res totius Galliæ populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde suspicere cœperunt, & nunc maximè quum uigere in animo tuo non regios tantùm atq; uiriles sed humana uirtute augustiores spiritus apertè conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamq; si ausu aperire fata uolueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriã æquaturũ pollicẽtur. Tibi enim præclara & constãs fama hominũ sacri belli prouinciã decernit, ut Cõstantinopolim ubi maiores tui aliq̃diu regnauerũt, è manib. immaniũ barbarorũ eripias, atq; inde demum profectus sacrosanctũ Christi sepulchrũ Christiano nomini uindices: id de te nõ uana auguria respõsa uatũ & antiqua carmina diuino sacratorũ hominũ ingenio cõscripta prænũciãt: iubẽtq; te explicare uela, ut quo fata

uocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titu los feliciore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentißimi regni regem, ueterani inuictiq; exercitus imperatorem in hoc eximio ſtudio atque incredibili cupiditate ducũ & militum, omnes continuò terras quas armatus adire uolueris, ſecundo uictoriæ curſu peruagaturum eſſe non intelligat. Tranſiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, aut ultro in Syria, Aegypto, Africa, Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celleberrimis Magni Caroli trophæis ad uirtutem accenderentur: & proferre Chriſtianæ religionis terminos, ſatis dignam belli cauſam, pro qua & ſuperanda maria longißimi tractus, & petendæ alieni cæli regiones forent, dubijs etiam atq; incertis rebus exiſtimarent. Quòd ſi hæc animum minimè permouent. utpote quæ ab aliquot ſeculis uti nimis uetuſta, excidiſſe hominum memoriæ uideri poßint, te profectò uel non ultrò inflammatum pulcherrimo ſtudio gerendarum rerum, nec unquam ignobili ocio defluentem, trophæa Bæthica uicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoſte Hiſpania depulſo, terram patriam glorioſè liberauit: magna herclè cum laude, ſed quæ minimè conferenda uideatur, ſi tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem uotis piè cõceptis facilè cedet. Epirotæ enim, Aetoli & Peloponneſi gentes ſuppliciter opem tuam implorant, ut te authore conſilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduerſus Barbaros conſpectis uexillis tuis expediant,

Regni Græciæ.

Sed li-

Sed liberandum prius nobilissimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, ut cum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem uendicaueris, continuò ex Apulia unde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus legionibus transportatis, ui & fama uictoris exercitus ac deorum atq; hominũ immenso fauore terribilis, Byzantium rectà contendas. Implorant abs te auxiliũ Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, cæteræq; eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium nomen secutæ, aduerso belli exitu, iniquam Fortunæ conditionem subierunt. Horum omnium sanguine ac fortunis Aragonij sæuissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatẽ atq; auaritiã expleuere, ut nihil iam præter ueteres animos quibus constantissimè semper Gallicas partes coluerunt, uictis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere, quot proceres, quotq; præclaros duces, interposita fide & sacramenti religione in gratiã receptos, quòd antea Gallicarum partium fuissent, uiolato iure, nõ modò hospitij sed ipsius regiæ mensæ crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera, tremendũ uisu, siccata & condita odoribus in eo habitu quo uiui fuerant, ijsdemq; insignibus exornata, adseruari atque ostentari ferunt, ut eo execrabili tyrrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeant qui seruire noluerint. Contra hos summè scelestos homines, & quòd à uobis uiris fortibus nisi indignanter ferri non potest, per contumeliam Gallicæ gentis irrisores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuisi præpediẽte scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neq; ar

ma opportunè unquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij authoritate atq; opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè ſtudioſus. Siquidem uetere ſuo inſtituto, nihil unquam amicitia Gallorum antiquius duxit: Franciſci Sfortiæ magnanimi patris ueſtigia ſubſecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cùm ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus ſummis omniũ reru difficultatibus laboraret, & conſilio admodũ ſalubri, & quanta potuit pecunia, & ueteranis copijs maximè Galeacio filio duce in Galliam tranſmiſſo, opportuniſſimè iuuit. Is igitur ſumma fide ſingulariq; ſtudio feſſum exercitum, quum Alpes tranſcenderis, fertiliſſimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus paſſim expediet: in Liguria ualidam claſſem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumq; artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui fermè omnes ipſius authoritatem ſequuntur, tibi fœdere uel amicitia conſociabit. Hoc deniq; opulento fideliq; ſocio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem uictoriam, cuius uel præcipuũ fructum, nõ in præſenti tantùm gloria & commodo, ſed in ipſa ſpe ſempiternæ laudis magnanimi reges poſuerunt. Poſtquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regũ more per epiſtolarum Magiſtrũ reſpondit, ſe plurimũ debere Ludouico Sfortiæ, quòd eo ſtudio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, uti Franciſcus eius pater inſtituiſſet, ob idq; ea omnia quæ regiam reſpicerent dignitatem, & ad ſummam Gallici nominis amplitudinẽ pertinere uiderẽtur, amiciſſimè commemoraſſet. Proinde ſe

inde se rem integram ad maius atque frequentius concilium esse delaturum, ut morem superiorum regum imitaretur, qui uti regni proceres uiriq; prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perspectis, faciundum esse censerent, bella iustè suscipere consueuissent. Nec multò pòst totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, ubi quum Reguli fermè omnes, & sacrati uiri sacerdotijs insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnificè disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia commoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honesto causæ nomine sibi ac uniuersæ Gallorum gẽti maximè decorum fore multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modò uillas, prædia, & domos eorum qui pro hostibus haberentur, uerùm totius regni oppida, urbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquam ad certiorem atq; ampliorem gerendarum rerum gloriã diuino monitu uocaretur, aduersus Turcas traiectis in Macedoniam maioribus copijs, ad ulteriora præmia milites perducturum. Qua oratione Galli omnes qui uerba, habitum, oris effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus suis admirantur, facilè permoti, regium decretum dictis sententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipsique ante alios qui summa freti authoritate, facilè quo uolunt dubiorũ animos proclinãt: ij tũ erant, quos Bal

bianus aut largitione aut promiſsis accenderat, Stephanus Belearius à pueritia regio cubiculo aſſuetus, qui nutritij nomen atq; inde ſummam conſulendi authoritatẽ collegerat, & Guiliermus Briſſonetus ærarij præfectus quæſtorumq; omniũ magiſter, uir calliditatis atq; ſolertiæ ſingularis, qui ex humili loco pertinaci quadam induſtria, diuitias quàmampliſsimas conſecutus, ad maximos honores ambitiosè contendebat: quæ omnia, ſi bellum eſſet, ingenio atq; pecunijs ſuis cõfiſus, ſe facilè multis di cauſis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulſu regem uel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantem ſuſcepiſſe bellum, Philippus Argentonus in hiſtorijs Gallica lingua præſcribit. Cæterùm id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quẽ Giẽſem Mareſcalcum uocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus in tota Gallia peritior habebatur: Ideoq; primas ſecundum regem imperij partes cæterorum omnium conceſsione ſibi deberi intelligebat. Hos quoq; pleno aſſenſu Petrus Barbonius ſummæ claritatis Regulus ſequebatur, aut uana ſpe ductus totius Galliæ adminiſtrandæ, quòd diſcedente in Italiã rege cuius ſororem in matrimonio haberet, propter affinitatẽ in Gallia cum imperio haud dubiè eſſet permanſurus. Cæteri erant Gilbertus Mompenſerius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obegninus, & duo germani fratres Perſiuus atq; Palicia uiri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atq; urbiũ & regionũ præfecturas exregia liberalitate ſibi deſtinabãt. Itaq; bellũ in proximum annũ decernitur, ut eo tẽporis ſpatio exornari Gallicus equitatus, pedeſtres copiæ acciri ex Heluetijs atq; Germanis

manis, parari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, ut finitimi reges conciliari, & fœdere adiũgi possent, ne illi diuersas Galliæ prouinciæ partes solitis nudatas præsidijs, atq; ob id iniuriæ atq; periculo expositas, ab Hispania uel Germania inuaderent: Siquidem cum Maximiliano iustæ graueśq; inimicitiæ intercedebant: Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud se in Gallia ab incunabulis enutritam, quanquam suauissimis moribus atque insigni forma præstantem, repudiarat, ut Annain Francisci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, uxorẽ duceret, quod per eam dotis nomine subactæ nuper, neq; adhuc satis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeò ut Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbissimarum offensionum magnitudinem in tam iusto atq; inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depositurus esse uideretur. Verũ Lùdouicus Sforția, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium collocarat, & cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud utrunq; regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam cõposuerunt: quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppidis cum multo uerborũ honore Maximiliano satisfeciisset: Atq; in excusationẽ inhumanioris facti, se non regia libidine aut superbia inductum, sed impulsum temporum ac bellorũ necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, ut prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorũ classes, pro qua toties cruentè admodum decertassent,

c

redemptis,eo coniugio prouincialium animis,priſtinæ quieti redderetur.Sfortia quoq; Cæſarem monebat, ne cum Gallo,in ea temporum conditione,uanas & nihil profuturas ſimultates exercere uellet: quãdo omnibus rebus imparatus,illum iam tranſcendentem Alpes in Gallia non eſſet retenturus,futurumq; eſſe ſi pertinacius pacem abnueret,ut Gallus in Italia uictor,auream coronam & ſceptrum Romani imperatoris inſignia, quæ poſt Carolum cognomento Magnũ Germani proceres adepti fuiſſent,ab inermi uel inuito pontifice ſibi repetendam arbitraretur.Quibus de cauſis Cæſar non ſolùm iniurias in præſens diſſimulauit,uerumetiam fœdus atq; amicitiam cum Gallo palàm iniuit. Quæ res ſicuti omnium opinionẽ fefellerat,ita mox Aragoniorum conſilia magnopere perturbauit,quum illi Tranſalpinam pacem Italici belli & cladium ſuarum initiũ fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæſare Germaniſq; percuſſo,Carolus ad Hiſpanum regem, ut cum eo amicitiam pacemq; firmaret,ſe conuertit:quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atq; prudentiæ regem,Aragonios conſanguineos ac gentiles ſuos in eo diſcrimine minimè deſerturũ eſſe,nec utiq; paſſurũ Gallos,qui aliquando etiã Siciliæ rebus inhiaſſent, potiri Neapolitano regno,unde mox anguſtiis eius freti facilè ſuperatis,facultas inuadendæ inſulæ præberetur.Cæterùm Ferdinandus cuius tale ſemper ingenium fuit,ut præſentia commoda quæ à certa rerum occaſione oſtenderentur,omnibus alijs ſuis rationibus antepo nenda eſſe cenſeret,neq; pacem, neque fœdus detrecta uit,modò oppida quæ de Hiſpanis Galli obtinerent,

ſibi

sibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpenniānum ditissimā urbem in ipso Hispaniæ aditu, qua Pyrenæi montes supra Salsulas Narbonense littus attingūt, & cum eo Ruscinnonensem agrū opulentis pluribus castellis florentem, quæ ad Gerundam & uetercs Emporias spectant. Ea omnia à Ioanne patre multis antè annis Ludouico undecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in sūma rei pecuniariæ difficultate constitutus, Caroli filij, qui à se patre regeq; cum multo maxima nobilitatis parte desciuerat, uim atq; impetum sustinere non posset. Verùm Ioannes Gallorū pecunijs atq; auxilijs opportunè adiutus, belloq; ex sententia confecto, quum post aliquot annos collecta atq; oblata Gallis ea pecuniæ summa oppida redimere uellet, surdas Ludouici aures semper inuenit, qui opportunitate eius regionis longè maxima captus, parum syncera fide, ueteris pacti conditionē, quò minus ea restitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde postea Ioannes & Ferdinandus filius, quòd sæpius legatos ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tētata est, ita ut Ferdinandus tum Bæthico defunctus bello, quo tantum sibi nominis in re militari uindicarat, ualido aduersus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus esse uideretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæterisque oppidis insigni liberalitate decedendum esse decreuisset, omnis cum Hispano cōtrouersia sublata est, fœdusq; solenne ictū, quo Ferdinandus

ac Eliſabella uxor nihil ſe interea, dum à Gallis in Italia bellum aduerſus Aragonios gereretur, hoſtile moliturum eſſe iureiurando promiſerunt. Cæterùm Perpenniani, aut ſtolidè, aut certè nimis properè reſtituti, grauis iunidia perſtrinxit Stephanum Petitium, inter præcipuos conſiliarios notæ auaritiæ quæſtorem: Sed & hac pariter arſit Ambroſius Albienſis cucullatus, profeſſione ſanctitatis à confeſſione criminum Ludouicũ regem expiare ſolitus: quòd utrunq; rex Hiſpanus ſingulis lagenis ſignato auro pro uino repletis callidè corrupiſſet, ut adoleſcentis regis animo religionem incuterent, conteſtando ſcilicet eum impiè facturum, niſi manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam moriẽtis Ludouici ſuprema uoluntas excepta pijs alloquijs fuiſſet, ut Perpennianum tanquàm malè partum ueteri domino redderetur. Perhunc modum Hiſpaniæ atq; Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil ſibi ab Henrico Brittanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege uictoriam & Britanniæ imperium fuerat conſecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos ſibi atq; explorandos Italicorũ principum animos exiſtimauit. Itaq; mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui hiſtoriam Gallica lingua ſcitè conſcripſit, ut Senatum ad ineundam ſocietatẽ, & bellum communi conſilio aduerſus Aragonios gerendum peramplis propoſitis conditionibus inuitet. Ad Alexãdrum uerò Pontificem, Eberardus Obigninus uir Scotus è Stuarda regia familia bello illuſtris deſtinatur; qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Ateſtinum,

num, Petrum Medicem, Pandulphumq; Petrucium cõueniat, aditisq; singulis urbibus, quinam hominum animu, quæ urbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent collustrando, cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atq; incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atq; alienæ fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt: Si rex Gallus in Italiam transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro uetere amicitia, quæ senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione abfuturos. Quoniam & sibi terra mariq; paranda arma aduersus Turcas forẽt, qui proximè peracerbam Dalmatiæ atq; Illirici populis cladem intulissent, & tum maximè terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis & urbibus, quas in Peloponneso atq; Aetolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis imminerent. Porrò Bẽtiuolus qui eo tẽpore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, atque unus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerunt, sed id Hercules aliquanto prolixius, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinandum filium amicitiæ obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorũ tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne ueteris necessitudinis, quæ Mediceæ familiæ & Florentiæ ciuitati cum Galliæ re-

gibus ſemper extitiſſet, obliuiſci uellet, atq; etiam non obſcurè bellum cõminando, in partes traducere conaretur, negauit ſe ulla denunciatione periculi fœdus eſſe uiolaturum, quod Laurentius pater, Florentinusq; ſenatus antiquitus cum Aragonijs regibus percußiſſent: propterea non debere ſibi ſuccenſere Galliæ regem, ſi iuſiurandum coleret, fidemq; ſeruaret, qua uiolata nõ mediocre rerũ ſuarum periculum eſſet aditurus: quãdo in tanta propinquitate Aragonij ad ulciſcendam iniuriam, uti ſuperioribus temporibus feciſſent, inferre arma, atq; omnem Ethruriæ ſtatum perturbare facilè poſſent. Senenſes rem Gallicam omni ope ſe adiuturos eſſe dixerunt; cæterùm non prius ex tuto ſe poſſe profiteri Gallicas partes, quàm ualidam Gallorum manum in Ethruria conſpicerent, ne ipſi propterea imparati, opportuniq; iniuriæ, à Florẽtinis æternis hoſtibus ſuis opprimerentur. At Romæ Obigninus ueteri legato ad iunctus in ſenatu grauiter expoſuit, quo iure Carolus repetendum ſibi armis Neapolitanũ regnũ iudicaret: & ſubinde Pontificem patresq; hortatus eſt, ut amicitiã potius quàm uim Gallorũ experiri uellent, qui omni tempore Chriſtianæ religionis antiſtites cum ſumma ueneratione coluiſſent: adiecitq; magni intereſſe ad augendam ſummi potificis dignitatẽ exturbari Italia impios & execrabiles tyrãnos, qui toties pontificũ & ſacroſancti eius ordinis tranquillitatẽ nefarijs armis uexauiſſent. Erãt uaria hominum ſtudia: Cardinales proceresq; Romani qui priuatæ libidini & factionibus ſeruiebant, in diuerſas partes trahebantur. Ipſe Pontifex ancipiti ſuſpenſus cura, quando in pari ſpe, & æquali metu

li metu consilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallisne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui prævalidiq; regis, si hostis fŏret, qui paucis ante annis castra ad ipsa usq; Romana mœnia promouisset: perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis uir eruditus artificio simulationis, modò harum modò illarum partium legatos, alia palàm, alia secreto mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen ut multi eum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, & si quid propensius uel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, ut anxijs & dubitantibus Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus uenditaret. Interea fama grauior indies ac ingens simul cura de aduentu Gallorũ Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationibus ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in uetere suo consilio, ut alienæ fortunæ euentum extra belli discrimen positi ociosè despectarẽt, permansuros esse didicerant. Nec cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacẽ precio pepigissent, quicquã opis uel extrẽmis etiam eorum casibus allaturi uidebantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, & nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atq; ingenio uirum, qui ad Carolum in Galliã mittebatur, Ludouicũ aggressus est, ut aliqua conditionũ æquitate proposita molliendo eius animum, ac suæ erga eũ futuræ fidei obsides pollicendo, orientis flãmæ

initia, propter quam omnia mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominẽ insanis consilijs pertinacius insistentem expugnare ulla ratione potuissent, ipse triremibus ultrò in Liguriam atque inde Mediolanum ad exorandum placandumq; eum proficisci cogitauit: maturassetq; eò, & fortassis alloquio atque industria communes clades, quæ Italiæ fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariũ tenuissima ualetudine, & super hæc grauibus affectum curis, Hyberno mari minimè committẽdum esse censuissent. Nec multò pòst idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improsperè tentata fuerant, cum amplissimis ad componendam controuersiã mandatis ad Carolum in ulteriorem Galliã profectus est. Eorum summa erat, Ferdinandum omnesq; Aragonios, fœdus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitus ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis præsertim illis tempestatibus, quibus totius fermè Galliæ regulorum conspiratione periculosè admodum fuisset iactatus, sanctissimèc oluisse, neq; ullas postea interceßisse iniurias, quibus à uetere amicitia diduci alienariq; debuerit. Propterea iniquũ sibi admodũ uideri, quòd cõtra se arma pararentur, quãdo ipse nullo indigniore facto dictóue amicitiæ iura uiolasset. Quòd si augendi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quàm armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, ut ab eo tanquam

Summa mã dati Pandonij.

tanquam æquißimo maximeq; prudenti arbitro, ſine ulla perturbatione humani generis, omnis controuerſia finiretur: Se tum uel aduerſum dijudicatæ litis euentum æquo animo laturũ eſſe, paternoq; ſe imperio continuò deceſſurum, ſi iure ac legibus iuberetur. Quòd ſi antiquißimum quodq; tempus reſpicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari uellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neq; magnopere Gallorũ arma formidare, qui in Italia toties, & pro ea ipſa cauſa illatis iniuſtè bellis, infelices exitus habuiſſent. Sed Carolus, qui iam ſibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino ceſſura eſſe in animum induxerat, Pandoniũ fruſtra plures dies in aula uerſatum, atq; exponendæ legationis poteſtatẽ ſibi fieri demißè poſtulantẽ, inauditum dimiſit, omnesq; Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliæ finibus iußit.

Pandonius tamen, poſtquã regijs excluſus foribus, neq; officio, neq; ſibi, uti negotij magnitudo flagitare uidebatur, ſatisfacere poterat, apud proceres cunctosq; eius aulæ ordines, querendo ſe contra gentium conſuetudinem non admiſſum, concionari in coronis hominũ cœpit, oſtentando utilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex ſuus ſubſcripſiſſet, ac Deos regiæ uoluntatis teſtes inuocando, teſtandoq; non ſuam fore culpam, ſi pace turbata, cum multa cæde hominũ diuina atq; humana permiſcerentur: ac obiter, ut erat planè diſertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico ſalutem atq; exiſtimationem ſuã credere uellent: Illum eſſe fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis cõmodis, quàm alienæ gloriæ uel amplitudini ſtudere

didiciſſet: Neq; eum etiam propter multiplicis affinitatis neceßitudinem Aragonijs, ſi certiora eorum rebus atq; Galliæ à ui Gallorum pericula immineret, eſſe defuturum: ipſumq; ac Venetos ſimul paſſuros nunquã, ut Gallus deuictis hoſtibus, rerũ in Italia potiatur: Venetos enim cum eo, qui unà animos haud obſcurè conſociarint, tantummodo experiri cupere, & procul uidere quantum Aragonij duces uirtutis atq; animi, quãtum ueteranus eorum exercitus uigoris ac diſciplinæ aduerſus ingruentium Gallorum impetum ſint habituri. Cæterùm quum Mars diu incertus in alterutrã tandem partem inclinauerit, ipſos ſtatim ex occaſione conſilia ſua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ amplicaturos, ut quum utrunq; mutuis incõmodis defatigatũ attritumq; conſpexerint, ipſi potentes atq; integri, ambobus, quas uoluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Poſtremò annales ſuos Galli euoluerent, & quot inſignes clades omni tẽpore in Italia ipſorũ exercitus accepiſſent, intuerentur: ac demũ illud quod omnium ſermone uſurparetur, uerum uſſe diſcerent, Gallorum corpora fato quodam Italiæ ueluti propriæ ac gentilitiæ ſepulturæ demandari. Interea Alexander põtifex, quum ſæpè antea, Gallisne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales conſuluiſſet, & tum maximè Aſcanius Sfortia pro Gallis, contrà uerò pro Aragonijs Franciſcus Picolhomineus Senatus princeps, patribus diductis, ſummis utrinq; ſtudijs cõtenderent, ad extremum pro Aragonijs ſtare conſtituit. Ratus ſe priuatis ſimul ac publicis rebus ea inclinatione conſulturum, quoniam Aragoniorum liberalitate mediocres

adhuc

adhuc filiorum ſuorum fortunas, ad ampliorem ſtatum perducere, & tueri pontificij nominis, ipſiuſq; Italiæ dignitatem aduerſus infenſiſſimam gentem, utile ſibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multò pòſt Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obijt, ſtatimq; Alfonſus iuſtis regali pompa defuncto patri perſolutis, ad imperium euectus eſt. Auditæ inſuper gratulantium principum legationes, quæ undique officij cauſa Neapolim coibant: Regni proceres ſacramento adacti, luſtratæ copiæ, ingentes pecuniæ mulctatis acerbiſſimè populis toto regno exactæ, & cuncta demum quæ terreſtri maritimoq; apparatui conducere uidebantur, ſumma cura & ſingulari celeritate adminiſtrata: Miſſuſq; ſubinde Verginius Vrſinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi fœderis coràm pertractaret. Idemq; Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem deſtinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam eſſent, hortaretur q; Barbarũ regem ad tranſmittenda auxilia, quando una ea ratione, & tũ, & in poſterum Macedoniam ac Epirum omni periculo eſſet liberaturus. Quòd ſi Calabriæ & Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Conſtantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à ualidiſſimo communi hoſte pateretur, ipſum ſerò aduerſus uictores Gallos, qui continuò in Græciam eſſent traiecturi, conſilia atq; opes ſuas oppoſiturum. Poſtulabat Alfonſus ſena milia peditum & equitum, quæ

Obijt Ferdinandus.

Verginius Vrſinus ad Alexandrum miſsus.

Pandonius Camillus ad Baiazetem Turcarum Imperatorem deſtinatus.

Calabria Apulia

ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset alituras. Erat enim præcipuus Turcarum uirtutis admirator, ut qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinæ ac fortitudinis periculũ fecisset. At Põtifex ob eas causas quas supra memoraui, & cohortantibus maximè Florentinis, cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, ut ipse Aragonios Florentinosq;, illi uerò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tuerẽtur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui & Alfonsi filia obscura matre genita nupserat, Franciscus uerò Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Ii pontificis filij erant, qui tũ ex paterna fortuna ad insigne opum atq; potẽtiæ fastigiũ nitebantur. Alfonsus quoq; paucos post dies coronam, cæteraq; Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetrauit, missusq; Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia Cardinalis, qui celebri pompa, & sacris demore peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris cõtrouersia querebantur. Interim Alexander atq; Alfonsus, ut Caroli consilia disturbarent, Gallorumq; impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regiæ aulæ, singulis præmia pollicendo, ad impediẽdam aut differendam expeditionem inducebant: Brissonettoq; in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam præstaret, syngrapha cũ breui epistola

in fidem

in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor obla
tus est. Nec defuere uiri militares, qui iam præcipiti æ-
state id bellum in proximum uernum tempus differen
dum esse dictitarent. Nanq; partim largitione corru-
pti, partim occultis acti simultatibus, uoluntates facilè
commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui
morbus ducum omniũ maximè peculiaris est, plæraq;
uera, aut uero proxima suadendo, æmulorum authori
tatem cõminuere atq; obseruare nitebantur: In his erat
Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios
Philippus Dechordes militaris prudentiæ nomine faci
lè primus, qui accurata oratione omnes eius belli dif-
ficultates explicando, grauem in Italia Autumnum his
fore disseruit, qui subitò è saluberrimis Galliæ regioni
bus Alpes transirent, hyeme autem Apenninum tormẽ
tis curulibus inacessum & penitus insuperabilem, om-
nesq; Togatæ Galliæ, uel Ethruriæ uias, perpetuo luto
impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquãto quàm
ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuen
turos, Florentinis præsertim atq; pontifice adiunctis:
qui animis ditionisq; finibus coniuncti, summas habe-
rent expediendæ pecuniæ facultates, & maximam Ita
liæ partem obtinerent. Nec satis sibi ad securitatẽ Gal
lici exercitus exploratas uideri Venetorũ uoluntates,
qui se in neutram inclinaturos partem fallaci quadam
specie quietis profiterentur, & arma tamen interim te
nere, nec publicã fidem ullis certi fœderis legibus obli-
gare uellent. Ludouicum quoq; Sfortiam è commodo
suo latebrosis semper inuolutum consilijs, qui tantope
rè ad profectionem maturandam regem accenderet,

nihil magis exoptare, quàm Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactasq; conspicere. Cæterùm hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circunspecturum bellici motus cuentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam demissos in ultimam Italiam, non modò deserturum, sed (quod Dij prohiberent) nouis occultisq; cõsiliis & palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Italorum principũ ingenia, ut externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillimè fidem fallant. Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento susceptа, quum Galli ultrò inuitati à factiosis Italiæ populis, ad Alexandriam, & aliquanto pòst ad Boscum, & postremò ad Genuã, dolo potius quàm uirtute superati, Italicæ crudelitatis atq; perfidiæ funestã admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent: proinde Gallici imperij decus, ipsiusq; regis & totius Galliæ nobilitatis salutem, incertæ fidei Italorum principum non esse comittendam uideri. Id uerò se è re publica, dignitateq; magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atq; eo pulso, Mediolanense imperium, uti iura postularent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut ui, aut uoluntate in belli societatem concessuros: Mediolanũ enim totius Italiæ arcem esse, unde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de trasmarinis etiam imperijs cogitare atq; decernere possent. Allobrogũ Salassorumq; Regulos, qui Sfortiæ infensi essent, in subalpina regione, cõmeatus atq; omnis ge-

nis generis auxilia cupidißimè præbituros: & ſatis ſuperq; ualidas eas fore copias quæ tũ in Gallia paratæ coactæq; eſſent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanenſe bellum. Adepta uerò uictoria, fertiliſſimis in urbibus hybernaturos milites, atq; inde eos omnibus rebus inſtructos, externoq; inſuefactos cœlo, ad prima ueris ſigna melioribus auſpicijs, nullo metu ſuſpectandæ ſocialis perfidiæ, quò uoluerint penetraturos. Hæc apud regem in concilio, & paſsim in regia domo & frequentioribus procerum conuiuijs, ſumma dicendi libertate diſſerebantur. Nam Ludouico Aurelianenſi, qui poſtea regnũ Galliæ & Mediolanenſe imperiũ adeptus eſt, cõplures ingẽtibus ſtudijs fauebant, & Sforziã, ut ſunt Galli fermè omnes natura aperti, & de alio facilè ſuſpicaces, propter uulgatã eius prudentiæ opinionem, ueluti callidi occultiq; ingenij hominẽ oderant, & regi ſuſpectum reddere conabantur. Nam Pandonij conciones apud omnes habitæ, cunctis propè eũ inuiſum reddiderant. Accidit quoq; per eos dies ad ſuſpitionẽ augendã, ut Ioannes Mattaronius apud Petrum Medicem Caroli legatus, Ludouicũ Sforziã cõſilia perfidiæ plena agitare ſignificaret. Nanq; Petrus Medices, quum apud ſe Stephanus Tabernius, qui pro Ludouico legationis munere fungebatur, ſecretiore in cubiculo de magnis rebus diſputaret, Mattaroniũ turpi quadã, aut certè parũ uirili aſtutia ſub auleis cõdiderat, ut illo audiẽte arcana omnia Sforzianiq; animi receſſus, quæ Tabernius ignarus fraudis ingennè proferebat regi Gallo proderẽtur. Quæ res, ſicuti Bernardus Oricellarius, qui tũ Florẽtiæ pub. conciliis interfuit, in

historiis asseuerat, Ludouico apud Carolũ incertæ uoluntatis uel perfidiæ ignominiam conflauit. Postulabat Ludouicus à Medice Florentinisq;, ne Alfonsum cõtra se iuuare uellent, nec cum eo commiscerè res suas properarent: coactum se minis atq; iniurijs Aragoniorũ, aduersus eorum uim externa præsidia comparare, quibus dignitatem atq; salutem tueretur: Non esse se adeò insano perditóue consilio, ut Gallorum gentem in Italia dominari uelit, quæ sibi in primis magnitudine uirium atq; ambitione latius imperandi esset suspecta, et maioribus suis infensissima semper extitisset: Posse eos qui & uim & authoritatem ad cogendum haberent, monere ac inducere Alfonsum, ut à ui paranda minisq; desisteret, & Mediolanensium rerum tandem obliuiscere tur, quarum negociũ Aragonijs rationibus esset penitus alienum: Debere Alfonsum fortunæ suæ ac desiderijs abundè satisfactum arbitrari, quòd Neapolitano regno potiretur. Id si Florentini enixè curarent, & Alfonsus salutaribus consilijs obtemperaret, se protinus Gallorum expeditionem interpositis difficultatibus impediturum, foreq;, uti sua industria omnis Italia eo metu atq; periculo liberaretur. Quòd si obdurarent, nec longè prospicere uellent, dum facultatem conseruãdæ salutis haberent, se consulturum rebus suis: omnemq; eam tempestatem quæ ab Alpibus immineret, pro auertenda clade, in alienos agros effusurum. His fermè sermonibus exceptis, Mattaronius regẽ proceresq; monuerat, uti cautè ac maturè de expeditione acceleranda propter dubiam sociorum fidem deliberarent. Quibus omnibus de rebus, quas superius cõmemoraui, magna est

gna est in ipso rege ac ducibus uoluntatum facta commutatio. Nam qui bellum tantoperè suadebant, pristinum illum ardorem magna ex parte ita remiserant, ut terrestres & nauales apparatus tanto omnium studio cœpti, præfectis plura admodum tepidè administrãtib. intermitti uiderentur. Eius rei fama Ludouicum uehementer perculit, quum sibi & Ascanio fratri timere cogeretur, Aragonijs iam tum ad gerẽdum bellum abundè instructis, nisi Carolus eo autumno transire alpes, atque eos inuadere maturaret. Igitur in eam adductus solicitudinem, Galeaciũ Sanseuerinum ducem generũq; suum in Galliam cum ornatißimo comitatu ad Carolũ mittit: qui publicè orando ac priuatim largiendo, magnáq; equitum auxilia, plures naues, ingentemq; pecuniam in subsidium decreti belli pollicendo, aduersos de se rumores extingueret, regemq; & cæteros proceres confutatis suspicionibus, difficultatibusq; sublatis pristinæ spei restitueret, atq; eos ad superandas alpes, quanta maxima fieri celeritate posset, hortaretur. Quæ legatio ipsius regis atq; omnium erexit animos, & breui maximum bellicis administrationibus, quæ uel incuria uel ultrò negligenter omnibus fermè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nã longarum aliarumq; nauium classis Massiliæ deducta exornataq; est, onerariæ spectatæ magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitæ: & prima pedita magmina cum nouo, ac ob id maximè formidabili æneorum tormẽtorum apparatu ad Cottias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis, qui postea ad Põtificatum

euectus, Italiæ & toti fermè Europæ magnorum motuum causam præbuit, dum insidias pontificis perpetui hostis sui uereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnopere lætatum ferunt, quoniam per eum qui potētia atq; authoritate inter Patres plurimum ualeret, Alexandri pontificis consilia se uehementer turbaturum arbitrabatur. Siquidem plæriq; è Patribus non deerant, qui eũ uitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quesiuisset, ueluti dã natum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus uti erat inquieto uehementiq; ingenio, apud regem ac proceres pontificei atq; Alfonso cunctis artibus odium inuidiamq; conflare, concitare eis bellum, uictoriam terra mariq; perfacilem fore polliceri, ac demum, qui militiæ usus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atq; hostium essent, earum tum rerum imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse uerò Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturæ equites ad signa uocauerat. Genuæ sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarum onerarias naues tormentis armisq; instruxerat: coegerat undiq; pecuniam ad supplenda Gallorum stipẽdia, & magnam uim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerent, in opportuna loca contulerat. Romæ quoq; per eos dies ab Ascanio Cardinale atq; Obegnino, Prosper & Fabritius Columnæ, & è Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Cardinalis frater cũ singulis equitum turmis Regio Sfortia noq; sti-

noq; ſtipendio addicti: cæterùm iuſſi non prius oſtenta re arma, aut Gallicarum partium nomẽ profiteri, quã Oſtiæ uel Neptuni ad Antiũ regia claſsis appropinquaret, ne ipſi interea, ſi ſtudiũ ſuũ nudarẽt, à põtifice atq; Aragonijs, quorũ copiæ iã inſtructæ in conſpectu erãt opprimerentur. Sed dum Columnij in Vrbe, & in Latio præſertim, ubi eorũ ſunt clientelæ, ſecretis admodũ ſtipẽdijs equites conducũt, & deniq; omnia in aduentũ Gallorum ad mouendũ bellũ diſsimulanter parãt, Alexander ad oppugnandã Oſtiam Nicolaũ Vrſinum Petilianum miſit: tenebatur enim Iuliani præſidio ſummãq; habebat opportunitatẽ ad ſuſcipiendas Gallorũ claſſes urbẽq; ipſam obſeſſo ac intercluſo mari, fame & multarũ rerũ inopia ſubigendã. Perſtitere aliquandiu in fide præſidiarij, cũ Petilianus maiorib. tormentis arcem continenter oppugnaret: Verũ mox urgenti uitæ periculo adducti, ea conditione arcẽ dediderũt, uti ſenatui Patribusq; publicè cuſtodienda, donec Iulianus ad officiũ rediret, traderetur. Verũ nõ multis interpoſitis diebus eadẽ arx quæ multo militum labore parta fuerat, dolis atq; auſu duorũ militũ recepta eſt, qui ab Aſcanio ac Proſpero haud dubiè sũmiſsi, ſimulata amicitia cuſtodẽ arcis in lectulo quieſcentẽ cõprehenderunt, et Colũnios milites ex condicto ab oppido ad arcẽ cõuolantes præſidiarijs terrefactis introduxerunt: Vnde poſtea tãtis incõmodis rem Romanã atq; ipſum potificẽ Guerra Monaldus afflixerit. Conatus eſt Alexander, qui eã iniuriam doloremq; animo ſuſtinere nõ poterat, Oſtiã ſuis quoq; artib. recuperare, Aſcanio & Proſpero ſub ſpecie componẽdarum rerũ fide data in Vrbem euocatis,

atq; his continuò in Hadriani molem coniectis. Verùm illi paulò pòst carcere sunt emissi, quum ob inuiolatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, & præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarẽt Iisdem fermè diebus Alfonsus ut coram de bello consultaret, ad Pontificem qui tum in Tyburti ad uicum Varronis secesserat cum duabus expeditorum equitũ alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesq; omnes, præter eos qui Ascanium secuti, Galli cis rebus fauebant. Ferunt, Alfonsum quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atq; diuinè peroraſſe, omniũq; animos eius oratione ita esse permotos, ut Pontifex nulla interposita dubitatione nõ modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinẽdũ uerùm hostes audaciore cõsilio, illatis ultrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexandrũ Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus: is per Hybletum Fliscum clientesq; suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupaturũ pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduentum ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, uel maiora præsidia terrestri itinere ab ulteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriã aduolarent: fore etenim ut ad primum Aragoniæ classis aduentum cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsiq; Genuenses metu aut uoluntate studia cõmutarent. Nec aliã postea Gallos gerendi belli rationẽ inuẽturos si Genua cæterisq; popportunis Liguriæ portub. excluderẽtur. Itaq; Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinandum filium,

lium, in quo mirifica indoles militaris uirtutis emine-
bat terreſtrib. copijs, Federicum uerò fratrem toti ma
ritimo negotio præfecit. Cæterum Petilianus, Alfonſus
Daualus Piſcariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Tri-
uultius, qui tũ peregregij duces erant, & poſtea omni
bus bellis cum ſumma imperatoriæ uirtutis laude claru
erunt, Ferdinando attributi ſunt, ut alacriores in inue-
ne ſpiritus maturo cõſilio temperarent. Is è Campania
per Marſos & Sabinos Apenninum tranſgreſſus, ad-
iunctisq; ſibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis, per
Aemiliam in Fauetinum agrum, ut inde Ciſalpinæ Gal-
liæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baia-
no ſinu cum triginta quinque triremibus, & quatuor-
decim onerarijs, multisq; minorib. nauigijs profectus,
leniſſimis uſus tempeſtatibus, Liburnũ quod olim fuit
Labronæ ſtatio, citrà Arni oſtium peruenit. Affuere il
li Petrus Medices, legatiq; Florentini, & magna pars
ciuitatis ſtudio uiſendæ claſſis eò prouecta, certatumq;
eſt hinc inde liberalitate atq; modeſtia. Cæterũ repletis
omni rerum copia naualibus ſocijs cum ſecundi perfla
rent uenti, claſſis Liburno educta in Lunenſem oram
curſum tenuit. Erat in conſpectu Portus Veneris oppi
dum, quo ſi potiretur Aragonius, alios poſtea eius oræ
populos paruo negotio in ditionẽ eius conceſſuros ap
parebat. Id in faucibus Lunenſis portus ad læuam poſi-
tum eſt, contra eam inſulam quæ portui obiecta, ab i-
pſo memorabili Veneris templo, ſummam olim amœ-
nitatis & religionis famam obtinuit. Hinc ſinus ipſe ad
mirabili flexu latiſſimè introrſus aperitur, panditq; ſe
ad latitudinem quadraginta ſtadiorum, ac demum

curuatus in plenũ orbem, ad portũ Erycis & Coruum Lunæ promontoriũ extẽditur, minores paſsim portus, & tutas ubiq; ſtationes efficiẽs, multis procurrentibus in mare apricis collib. quos frequentes riui altiorib. delapſi iugis, etnemoroſæ paſsim ualles, amœniſsimo quo dã naturæ ordine diſtinguũt. Medio in ſinu Spedia eſt, oppidũ piſcoſũ ac amabili uino maximè nobile. Ad extrã autẽ nõ longè ab oſtio Macræ amnis, Ericis uicus traiectu admodũ recto Veneris inſulã, atq; ipſũ portũ contrà reſpicit, ab eo qui in Sicilia eſt Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandã oppidanorũ fidẽ, Fregoſinũ Pauli cardinalis filiũ Aloyſiũq; Rapollũ conſiliariũ ſuum ſingularis induſtriæ hominẽ in oppidũ præmittit, qui eos ad deditionẽ faciendã, et Fregoſios, quarũ partium nomen ipſi naturali ſtudio colere conſueuiſſent, portu aut oppido recipiendos adhortentur: ac moneãt ne inani & mox nihil profutura pertinacia, in ſummũ periculũ, quod ualidiſsima claſse ſtatim immineret, ſeſe ac fortunas ſuas deuocare uellent. Præerat oppido Balbus, qui è Ciſalpina Gallia trãſuerſis Apẽnini iugis, eò cũ delecta peditũ manu, ſingulari celeritate cõuolarat: Cũ paulò antè Lodouicus ad famã Aragoniæ claſsis, ſingulis totius oræ oppidis opportuna præſidia diligenter impoſuiſſet. Is oppidanorũ fidei & uirtuti militũ confiſus, reſpondit eam eſſe omniũ Ligurũ conſuetudinem ut nunquã in poteſtatẽ noui principis uoluntate concedãt, quãdiu illi ſint incolumes qui rerum Genuæ potiãtur: Quòd ſi externa ui aut aliquo ciuiũ tumultu accidat, ut præſentium rerum ſtatus perturbetur, ipſos tum abſq; defectionis infamia uictorib. cedere,

cedere, quorum fortunã ex publico ciuitatis euentu sequerentur: proinde non debere sibi irasci Federicum, si ipsum oppido portuq; recipere recusarent, quum Adurnium Sfortianumq; imperium Genuæ, totaq; Liguria uigeret, pro quo ipsi extrema sustinere parati essẽt, ne primi omnium perfidia aut metu defeciſſe uideãtur. Dirempto colloquio, Aragonij indignantes quòd oppidum muro debile & facultatibus modicum, tantæ classis uim atq; impetum morari auderet, confestim arma expediunt. Triremium proras admouent, cohortes eue ctæ maioribus scaphis sub signis in proximum litus desiliunt, atq; oppidum terra mariq; uno tempore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani missi militibus frequẽtes in muro esse, egregiè omnes propugnare, in classem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in subiectos qui scalis ascẽdere conabantur ingentia saxa prouoluere: ipsæ mulieres singulari audaciam murum arma, tigna, lapides comportare, solari saucios ac defessos, ac demum cuncta nullo uirili officio præter misso, laborantibus subministrare: ipse Balbus ingenio uelox & mẽnu promptus, huc & illuc pugnando atq; adhortando ferebatur. Torměta minora pro ea copia quã nactus erat idoneis in locis, unde hostiũ milites qui descenderant, & turbæ nauales destinato feriri possent industriè collocabat: neq; interim tormenta maiora nauibus emissa cessabant: Aragonijq; admotis triremium proris certatim in terrã desilire conabãtur. Sed oppidani nouo astu, authore Frandaia prædone insigni, à quo demũ sene locus littoris cum risu nobis ostentatus est, scopulos saxaq; de industria, ad exiliẽdum in litto-

re antiquitus collocata, multo ſeuo conſſperſerant, ita ut milites ſaltu incitati deſilire properantes, labentib. extemplo ueſtigijs in mare, interq; eminentes petras cũ ſumma propugnantium uoluptate, & multo omniũ riſu præpedientibus armis laberentur. Pugnatum eſt cõtinenter horis ſeptem pari utrinq; uirtute: Verùm ingruente nocte, quum Aragonij, qui & iniquo loco, & ſine idoneo apparatu pugnauerant, fruſtra omnes aditus pertentaſſent, nonnulliq; eorum occiſi, plures cõſauciati, cæteri æſtu & labore defatigati eſſẽt, & Iulius Vrſinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio exceßiſſet, ſe ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ ſecuta eſt, Federicus, ſublatis anchoris, Clauario uico claſſem appulit, mox inde citata remigatione in Rapallinum ſinum profectus eſt. In eo ſitũ eſt Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali fermè ſpatio à Delphini portu, & à Segeſta Tiguliorũ diſtat. Id in duas regiones diuiditur, quarũ altera uocatur Guelpha, altera autẽ Gibellina à ueteri factionũ appellatione, quib. ſeſe Ligures omni tẽpore ad lethalẽ inſaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediente expoſiti in terrã, celeriterq; eiecto præſidio quod paucorũ erat militũ, oppidũ occupant: idq; tumultuario opere ad ſuſtinendũ hoſtiũ impetũ, quod ſine muro erat, cõmunire celeriter parãt. Nec multo labore milites montaniq; homines, quos Hyblettus & Fregoſinus è proximis caſtellis euocauerant, munitiones circũtulerunt. Erat earũ ratio ſicuti tũ optima, ita nũc maximè ridenda. Furcis enim craßioribus ſolo defixis, ita ut ad umbilici menſurã extarent, longiſſimæ trabes continua-

continuato ordine confixæ clauis imponebãtur. His se
ab omni repẽtino hostiũ incursu tutos ac munitos esse
antiquiores existimabant, ac pro his tuendis, cũ eas trã
scendere aduersarij niterentur, acerrimè præliari con
sueuerant, felici admodũ tempestate, qua militũ uirtus
nullo tormentorum obiecta periculo ex ipsis uiriũ &
dextræ fortis operib. ueluti ludicro in spectaculo, certa
cum laude notabatur. At Genuæ cũ multo antea de ho
stium classe cognouissent, terra mariq; arma paraban-
tur. Iamq; Aurelianus Ludouicus, qui primus alpes fue- Ludouicus Aure-
rat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis Genuam lianus.
peruenerat: eumq; fuerat subsecutus cũ septem Helue-
tiorum cohortibus Antonius Bassceius, quẽ à Magistra
tu in Heduis gesto, Diuioni Bailinũ uocabant: Is & Ger
manicam callebat linguam, & summus artifex tractan
dis Heluetiorum ingenijs habebatur. Antonius quoq; Antonius Sfor-
Maria Sãseuerinus inter Sfortianos duces egregiè stre- tia Sã seuer.
nuus, alam unam equitum, & cohortes duas ueteranas
adduxerat. Adhæc onerariæ duodecim, & decem &
octo triremes militibus cõplebantur: eaq; tum apud o-
mnes erat opinio, Aragoniam classem quæ remigio tã-
tùm ualeret, posse à maximis atq; ualidissimis Ligurũ
Gallorumq; nauibus facilè superari, si aliqui ab Occi-
dente perflarent uenti. Nam per eos dies tanta malacia tranquillitas maris.
ubiq; fuerat, ut in ea maria mirabili tranquillitate con
strata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius
auræ beneficio præberetur. Neq; ea res Federicum uel
Aragoniõ trierarchos fallebat, qui ne classis aduersis
Austri uel Africi flatib. in intimũ sinũ adigeretur, quo
in loco effugijs desperatis omnino pereundũ foret, ex-

positò statim exercitu, ac prouisa maris cõmutatione, triremes in altum extulerant, unde hostilis classis motũ euentumq; suorum qui ad oppidum castra habebant, parati in utriusq; fortunæ consilium despectarent. Porrò Adurnij & cæteri Galli duces postquã Aragonios ad Rapallum consedere nunciatum est, inter se rei gerẽdæ munia partiũtur. Aurelianus classem conscendit, in altũq; eã promouet, ut implẽdis uelis terrestri aura potiatur, reliqui copias educunt, & prout libido cuique fuit, Itali fermè omnes terrestri itinere, Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiscuntur. Id abest à Genua uiginti passuum milibus, uerùm iter adeò cõciſum, confragosumq; est, adeoq; anguſti in arduis rupibus calles existunt, ut equites armatos, nisi summa cum difficultate non admittant. Peruentum est in conspectũ Aragoniorum, magna adhuc superãte diei parte, quòd per noctem & uitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiuè confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, ubi quũ duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & inalbescente cælo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, ut prælia casu potius quàm certo ducum decreto conserantur. Sfortiani nanq; milites in proximum hostilibus castris tumulum ad tendendum processerant, ut ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd uniuersi agminis frontem ipsaq; principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi deberi honoris loco existimabant. Id nõ

tulere

tulere Prætoriani, quòd sibi nimia sociorũ arrogantia probandæ uirtutis atq; operæ facultas eriperetur: cùm præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioãnis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteq; fòret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè ueterani omnes & gladiatores eximij, qui sæpius in acie singulariq; certamine fortiter pugnando, spectatæ uirtutis famã ac uberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuosæ omnib. uestes, & splendida arma conspiciebantur, utpote qui urbanæ militiæ assueti, nihil adornatum prætermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circũdatas limbis, argenteos passim gladiorũ capulos, inauratas scuta, thoraces serico purpuraq; contectos: ita ut milites qui hodie modico & uili admodũ corio pro ueste contenti sunt, despiciendi tanquã egentissimi eorũ recordatione uideãtur. In his erãt Antonellus Potẽtianus Beuilaqua Insuber, Franciscus Nardous, Auãzinus Cassiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseq; Salernitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribusbellis in Italia duxerant. Ii itaq; cùm tota acie fremerent, eũq; locum sub ipsis hostiũ munitionib. à Sfortianis occupari uehemẽter indignarẽtur, raptim omnes uesano gradu, aç uix seruatis ordinib. ut æquiorẽ supra Sfortianos locũ antecaperẽt, uersus castra hostiũ contẽderũt. Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnãdas munitiones approperare, quin cõtinuò crumpendum & collato pede reprimendã subeũtium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra mu-

nitiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito resarcire cuperent ad retinendã uirtutis opinionẽ, quã de se apud omnes iactãtius prædicando tota ea nauigatione præbuissẽt. Nec mora, dissectis statim trabium repagulis, patefactoq; exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prætoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarant, concursumq; est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum ea die fuit imperium, postquam neque arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortãdo quos regere non poterant, ac demum ipsi capessendo pugnam periculo suorum militũ occurrere nitebantur. Ad extremum Aragonij neq; Sfortianorum uirtutem, neq; Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsi, & deiecti eo ponte qui diuersas oppidi partes interfluente riuo disterminat, terga uertere. Fusosfugatosq; totus exercitus perruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensq; ea die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerãt, stratos à Prætorianis & uulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloysius Fliscus unus è ducib. in equi clunes sustulerat, ut in pacatum abduceret, cum maximo ipsius consessoris periculo trucidatus est: quanquã Aloysius sua claritate omnibus notus esset, ut qui Genuæ cunctis interfuerat cõsilijs, & tũ magna aduersus Aragonios fratremq; Hyblet tum auxilia montanorũ adduxerat. In eo tumultu Hyblettus

blettus ipſe prælio effugiens cum ea manu agreſtium, quam ex ditionis ſuæ caſtellis accitam circa ſe præſidij cauſa habebat, aſperis inuſitatisq; tramitibus, per Lauaniæ amnis, quæ Entella olim fuit, ualles mõtesq; profugit. Iulius Vrſinus Fregoſinusq; uulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregoſius capiuntur, magnaq; Aragoniorũ multitudo proiectis armis dedita eſt. Pauci ex uictoribus interfecti, ſed in his Auanzinus Caßiana inter fortißimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumq; numero ſupra ſexaginta grauiter uulnerati diſceſſere. Hinc ad prædam diſcurſum, totumq; oppidũ nullo diſcriminæ amicæ partis ab Heluetijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, niſi paruorum admodum lemborum beneficio, effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Liguſticas conſpicatus naues, quæ ſecundo uento ferebantur, eriã tormenta procul cuibrabant, in pacatiora littora ad Arni boſtiũ & Liburnum retroceſſerat, unde mox etiam aduerſo rerum euentu conſternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum complures qui eius ampliſſimæ claſſis tanta impẽſa tantoq; ſtudio comparatæ, uanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà non deerãt uſu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium ſtudijs omnibus lugendum eſſe iudicarent, quum ab his rerum initijs ſupremas ac miſerabiles ruituræ mox Italiæ clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerſo, cum maximo externorũ militum diſcrimine in urbe tumultuatum, cum Heluetijs Gallisq; prædam uenditantibus, Rapallini ueſtes, uaſa, ſuppellectilemq; ſuã paſſim agnoſcẽtes, implorato ab amicis affi-

nibusq; auxilio, res suas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore discursum est, punctoq; temporis diuersis in urbe locis nonnulli ex Heluetijs & Gallis trucidati, proculdubioq; ea die externum militem ciuitatæ plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cum prætoria cohorte in publicum egressi, circumissis præconibus, audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplum laqueo suspensis, iratæ ac sæuientis multitudinis impetum repressissent. Rapallinæ victoriæ nuncius, & Ludouicum incredibili affecit lætitia, & Carolum ueluti certò iam victoriæ omine acceptо, ad maturandum in Italiam sollicitauit. Iam tota fermè Heluetiorum multitudo per Graias Alpes in Vercellensem agrũ descenderat: & Obegninus cũ ualida eorum manu atq; ala sua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiã processerat: Quo paulo antè ad iungendas uires Ioãnes Franciscus Sanseuerinus Calatiæ comes fuerat profectus. Is tũ Sfortianis copijs imperabat, in queis grauisarmaturæ equites sexcenti, & termille pedites ueterani censebantur. Quibus uiribus in unum coactis, ut Ferdinandi conatibus obuiã irẽt ad Fossam Giliolam in finibus Ferrariensis agri munitissimo loco castra posuerunt. Hisdem fermè diebus Ferdinandus è Tiferno, ubi cum Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus, Molliorib. Apennini iugis in Fauentinum agrũ transcendit. Erãt eius copiæ equestres fermè omnes, equorũ uirorumq; robore præstantes, & apparatu longè omniũ ornatissimæ: quib. ut primùm in Aemiliã est deueuentũ, cõscriptis ubiq; cohortib. supra sex milia peditũ adiunxit ex

Bono-

Bononiensibus, hisq; populis qui Aenemonis uallẽ & sinistrũ Apennini latus incolunt. Eorũ erant præfecti uiri fortes, Dionysius Nalduse & Vicẽtiuus eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatiũ & Ioannes Sfortia Pisaurensiũ reguli. Accessere quoq; ex põtificijs tres equitũ turmæ, Serræ Hispani nobilis ductu: ex Florẽtinorũ quoq; copijs quadringenti utriusq; armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His uiribus Ferdinandus in Parmensem agrũ irrumpere se posse crediderat, adiuuante uel permittente Ioãne Bentiuolo, quẽ iam Alexander Pontifex à Ludouici Gallorũq; amicitia magna ex parte diuellerat, cùm Galeacio eius filio purpurei galeri honorẽ, cæteris item filijs uberiora stipendia promisisset. Verũ Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas, & Federici fœdã fugã: itẽq; Caroli ce lerioré opinione omniũ aduẽtum, & Obegnini Calatiniq; præsentes exercitus, quando ex ipsa belli fortuna hominũ voluntates facilè permutantur, omnẽ imiti eius cõsilij cogitationẽ abiecit. At Ferdinãdus ab Sapi amne ubi per aliquot dies castra habuerat, in Fauentinos cãpos eo consilio progressus est, ut cũ primũ dimicandi facultas præberetur, statim cũ hoste cõfligeret, q, & regem transire alpes, & se mox imparẽ eius uirib. si Galli Sfortianiq; tota belli mole simul incũberent, futurũ esse intelligebat. Cõtrà Obegnimus & Calatinus, qui illa eadem tẽpestiuis admodũ consilijs prouidebant, ne inuiti ad sũmæ rei certamẽ traherẽtur, obnixè studere, in palustrib. sẽper ac fossa munitis locis castrametari: ostentare tamen copias ad famã opinionemq; hominum retinendam, sed aciem nisi loco hostibus iniquo nunquam

Bentiuoly & belli fortuna mutata.

explicare, ita ut tantùm ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen est occasio haud semel prælij cõmittendi non longè à Sanctæ Agathæ oppido, quum utriq; duces ex itinere in proxima prata processissent: quæ tametsi pluribus fossis à cultoribus perductis & directis ad lineam salictis aliqua ex parte erant impedita tamen ad confligendum satis opportuna uidebantur. Intererat fossa mediocris inter utranq; aciem: hãc ut Aragonij transirent, Obigninus & Calatinus expectabãt quippe qui illuc eo se consilio ueniisse meminerant, ut Ferdinandum si in Aemilia moraretur, leuibus prælijs distinerent, nunquam uniuersæ pugnæ aleam subirent sin in Galliam Cisalpinam ire contenderet, ipsi ijsdem uestigijs abeuntẽ persequerentur. Petilianus aũt, ut ab aduersarijs transeundi initiũ fieret, opperiri, & se minimè cõmissurum dicere, ut in ripis impeditæ fossæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minimè pugnax, qui prouidere potiúsne uinceretur quàm alios superare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos suis pares, Gallos uerò equites quorum uirtus adhuc erat incognita, si non optimos, longè tamen acerrimos putaret, & tormẽta ænea, qua parte Galli plurimum ualere dicebãtur, maximè uereretur, nullo modo ut uniuerso certamine cõfligeret adduci poterat. Cũtrà Triuultius, & acer & pugnæ auidus Heluetios ab se Rhenatoq; fratre paucis ante annis supra Domossulã iusta acie superatos cõmemorare: Italos equites Gallis omnibus terrori esse cũ ipse in Gallia regulorum bello iuuenis interfuisset, abundè testari, tormenta in acie quod ancipiti cum periculo

emittantur

emittantur, nullo propè usui fore demonstrare, ac demum si manus consererent uictoriã polliceri. Quòd si cũcta pericula, quæ ab infinitis penè casibus oriri possent, pensando ac dubitando occursura sibi arbitrarentur, uincendi occasionem per incuriam amitterent, ac paulo pòst tantis hostium copijs, quæ rege duce ab alpibus imminerent, futuros impares, & mox regnum cum summo ignauiæ dedecore, quando nulla reliquæ spes salutis nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquam Triuultij præsaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur, Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnandi studio deflagrare uidebatur, si aduersam prælij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabilem funestæ temeritatis infamiam apud Alfonsum patrem, ipsumq; pontificem subiret. Itaq; in munitiora loca ab utrisq; concessum. Sequentibus uerò diebus quum Triuultius parandæ uictoriæ facultatem, ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amissam quereretur, eiusq; sententiæ Alfonsus Piscarius accessisset, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari suo (is tum alam equitum ductabat) qui postea summos militiæ honores adeptus est, quotidie oppugnaretur, ut cunctari desineret, & rem prælij fortunæ tandem committeret, decertare statuerunt. Sed à conserendo prælio aliena mens hostibus fuit. Nam tametsi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias eduxerunt, sic, ut ludificati uarijs artibus, Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones accessisset, emissis subitò pluribus tormẽtis eã

inde cladis metu recipere sese, & confestim terga darè coegerint. Liuianus tamen triduo pòst, alam unã Gallorum equitum longius è castris ad sanctæ Agatæ oppidum progressam noctu adortus, cæsis captisq; pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Cæterùm Ferdinandus postquam hostem inuitum nõ posse elici ad pugnam uidet, ad Fauẽtiam promouet castra, eaq; sub ipsis mœnibus latissima fossa per quàm Anemonis partẽ corriuarat, alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus cõmunit, ut amicæ urbis copiis utatur, tutoq; in loco Germanorum auxilia, quæ sibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expectet, atq; interim ad motũ aduentantis Galli regis, uti pater ac Alexander monuerãt, iussa capessens, melioris fortunæ consilia subsequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Coctijs Alpibus in Italiam transmisit. Fuere olim Coctiæ quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur, ut aliâs diffusè monstrabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti & cæteris orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus & semibarbaris nominibus ãtiquiora uocabula passim reddemus. Descendentem Astã Colonia excepit, omniq; rerum copia abundantibus eius regionis oppidis, milites sese largè & gratuitò recrearunt. Processerat Astam usq; honoris causa Ludouicus, uxorem Beatricem cum lectissimis Insubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multò pòst ad insoliti cœli cõmutationem aliquandiu uehemẽti morbo conflictatus est, quum erumpentes pustulæ uti sæpe pueris accidit, artus & faciem defœdassent. Verùm mitescente Autũno, & recepta subinde ualetudine, Ticinũ urbem, quã recentio-

recentiores Papiã appellarunt, contendit. Ibi regio apparatu, & exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tũ suprema ualetudine Ioannes Galeacius, adeoq; infelix iuuenis lẽto atq; tabifico morbo erat confectus, ut non uiribus quæ iam nullæ erant, sed ipso uno desituri mox spiritus uigore regeretur. Is Carolo, qui ad lectulũ accesserat, uti ægrũ officij causa humaniore alloquio solaretur, lachrymãs, ueluti mox imminentibus fatis concessurus, Franciscũ Bonamq; liberos magnopere commendauit. Nec multò pòst Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituq; ex Mediolani officinis omni castrensium rerum copia instructo, peditibus secundo amne deuectis, & equitatu terrestri itinere præmisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est peruẽtũ, iugisq; haud multo labore superatis ad Pontremulum positæ castra, quod Macræ amni impositũ descendentibus in Hethruriam per Apuanos Ligures primùm occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum fortè ad amabilis uini tabernã ab leui uerborum contentione ad acriora iurgia cum Heluetijs deuenissent, & uti ipsi erant expediti cũ scutis & gladijs, aliquot Heluetios in angustijs uiarũ præ longis suis impeditos contis trucidassent, aliquanto post supremam oppido calamitatem pepererunt. Cæterum Carolus motis inde castris secundum Macram amnem prætérque Papirianas fossas, quæ Fossæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunæ antiquæ urbis

ruinis, quum incolæ pestilenti eius littoris aura, quæ maximè ad Macræ ostium uergit uehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primum Florētinæ ditionis oppidum erat, coq; Paulus Vrsinus præsidij causa peditum atq; equitum manum paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompensierius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Castellum nouum ex itinere tormētis aggressus expugnauit, præsidijq; præfectum Angelum Cencellum, & ad unum eius milites trucidauit, præmißisq; ad mare lōgo circuitu equitum alis, Franciscum Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiso equitū incursu, protritis occisisq; omnibus fermè peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeò Gallorum metus omnibus est incussus, quòd ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum uidebant, ut oppidani atq; ipse Paulus muris utiribusq; diffisi, & Petrasanctenses qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equestri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianū editiore tumulo imposita loci natura atque arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse cōmemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterentur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit: Is enim fama celeritateq; hostium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam consilio ac uiribus se imparem cerneret, uoluntate cōmutata ad prouerendam regis gratiam, se cuncta uti imperatū foret factu-

facturum, traditurumq; Hethruriæ urbes, arcesq; omnes pollicitus est, modò incolumi dignitate in fidem & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim uehementer rebus suis, quoniam Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erãt, qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentiæ infensi, aduersus eum cõiurauerãt, detectisq; eorum consilijs, quòd Petrus proprio sanguini parcendũ esse putauerat, ruri tãtum publico iudicio relegati fuerant. Mox uerò descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, & ueteribus innixi consilijs ad Regẽ profugerant: ac tum maximè apud singulos proceres agẽdo maledicendoq;, bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro moliebantur. Cæterùm Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissoneto Belcarioq; rebus cõpositis obuiã profectus regi, comitate mulitari, & læto admodũ uultu in gratiam recipitur. Nec multò pòst missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrẽt, Sergiani, Eani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati uiri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentẽ decreuerat, superuenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maximè possent officijs regis animum, detersis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterẽtur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domesticorũ literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota urbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur, propterea q; ueteres inimicos in spem nouarum rerum esse

arces flo. rentinæ

erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti in dignitate permotum: atq; ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilijs obuiam irent reperiri, solicitè admodum perscribebant. Alienauerat ab se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio multorum optimatum animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumq; studijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demãdaret, & perrarò quum Senatus cogeretur in curiam ueniret, nunquam uerò collegiorum magistratuumq; officijs interesset, quorum munia à summis & grauissimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euasisset: Qui ut erat diuina prudentia in regenda urbe, & promerendis ciuium animis urbana quadam comitate ciuiliq; modestia, pari cum cæteris cultu, sine satellite Rempublicam feliciter, sola ingenij magnitudine fretus administrabat. Igitur Petrus quum principem locũ, qui haud facilè aliter quàm aut summa ui, aut summa cum uirtute atq; modestia in libera ciuitate retinetur, neq; armis neq; gratia sustẽtaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamq; cõmutæ iam authoritatis atq; potẽtiæ fortunã in forũ atq; ĩnde in curiæ aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se uerò infensos multorum uultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero sũpremæ potestatis magistratum gerunt, ascendere uellet, à Valterotto Iacoboq; Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est: mox uerò concursu omnis generis hominum facto, & nonnullis arma tenẽtibus, metu doloreq; perculsus, inter fremitũ rebellantis populi, &

puli, & saxa uolantia, domum se proripuit. Nec mora ueluti ulturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus post deditum Sergianum dissipato trepidantiq; agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atq; introduci iubet. Verùm quum nunciaretur Franciscum Valorium, unum è legatis quem ipse apud Carolum paulò antè reliquerat, uirum acrem ac turbulentum in foro esse, sublimemq; eum in equo concionari, populum incitare, ac demum se armatæ multitudini ad uendicandam libertatem ducē præbere, penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutem suam ab eo proditum iri, quòd se abeuntem fallacibus pollicitationibus onerasse uideretur: Valoriumq; qui tanta ob id celeritate præcurrisset, inimicorum maximè gentilium impulsu ad se oppugnandum pellendumq; fuisse transmissum. Itaq; metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Vrsino, amicisq; paucis, ut salutis quàm imperij uel fortunarum curam potiorem duceret suadentibus, relictis etiam quibusdam gemmarum loculis, urbe profugit. Ioānes quoq; cardinalis qui postea desumpto Leonis decimi nomine, sūmū in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus, itemq; Iulianus fratres pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, sæuisq; uocibus Mediceos persequendo, diuturnæ seruitutis iugum fortiter excussisse uideri uolebat, aliquanto tamen præde quàm libertatis erat auidior, ad diripēdas Mediceas ædes ex omnib. regionibus aduolauit, effractiq; statim

Martiani horti, nobilißima Petri ſuppellectile inſtructi. Domus quoq; ipſius Cardinalis ad Antonianum tẽplum, ſæuiẽtis plebis auaritiæ ceßit, tanta auiditate, ut ualuæ & cardines impotenti rapientium impetu uellerentur. Ipſa domus Medicea graſſantis populi iniuriã non ſenſit, prohibentibus magiſtratibus, quod ea tum ſummo Petri ſtudio ad regem hoſpitio excipiendum, auleis, prætioſoq; rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multò pòſt concurſu hominum in curiam facto, Petrus fratresq; à Vexillifero Franciſco Scarfa, ipſiſq; Octouiris, qui cum eo in curia perpetuò ſedent, quiq; ex amicorum numero ipſiſq; Mediceæ familiæ beneficiarijs lecti fuerãt, omnibus ſtatim ſuffragijs, patriæ & Senatus hoſtes iudicantur: pilæ puniceæ Mediceæ gentis inſigne omnibus urbis locis abraduntur, atrociq; admodum decreto adiecto uti præmium percuſſoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidißimè publicãtur. Nec multum inde in illa ipſa domo, magni Coſmi ingenio ac ſumptu extructa, qua nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusq; ætate noſtra conſpicitur, quæq; publicum totius orbis nobilitatis bonarumq; artium hoſpitium fuit, à publicis inſtitoribus nobilißimarum opum uenalium haſta palàm erecta eſt. Veniere itaq; magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & prætioſum opulentæ domus inſtrumentum, ſtatuæ antiqui operis, toreumata, gemmæ, uarijq; lapides admirabili ueterum artificum ſculptura inſignes, uaſa Myrrhina, numiſmataq; auro, ære, argẽto, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atq; erudito ſtudio, diuturna in pace cumulata. Præterea tabulæ &

le & ſigna nobilium artificum monumenta, & quod inuidiam plurimum augere poterat, illa tã grandi pecunia tot tantisq; doctorum uirorum peregrinationibus atq; laboribus quæſita, Latinorum & Græcorum uoluminum ſuppellex celeberrimæ Bibliothecæ: Hanc Coſmus inſtituerat, auxerat Petrus, & Laurentius poſtrẽmò, tota penè Græcia rariſsimis libris ſpoliata, expletisq; tandem ſtudioſorum deſiderijs, magna ſui fama claritateq; condiderat: Ita ut pleriq; mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodum ab ingratis ciuibus exactam eſſe iudicarent. Quã do eius proceres perpetuo quodam magnificẽtiæ ſplẽdore, ædificando, fouendo ingenia, & pacẽ opulentiæ parẽtem ſingulari induſtria tuendo, patriæ ac ciuibus tantum ornamenti & claritudinis addidiſſent. Illudq; demum manifeſtè compertũ eſt, inanẽ atq; admodum caducam eſſe popularem gratiam in libera ciuitate dominantibus: ciuesq; ipſos dum ex nouarum rerum motibus libertatẽ reſpiciunt, nulla æquabilis imperij, nulla priſtinæ amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum priuatè uel publicè acceptorũ memoria permoueri. Vſq; adeò autem Mediceum nomen cunctis inuidioſum eſſe cœpit, ut Laurentius atq; Ioannes qui apud regem tanquam exules fuerant, Petri expulſi gentiles & conſanguinei, ut libertatis tuendæ ſtudium oſtenderent, è marmoreis antiquæ domus inſignibus pilas deterſerint, ſubſtitutaq; candida cruce, uti in aliam familiam tranſeuntibus mos eſt, Populani abdicato ueteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur, Carolus ab Luca, ubi liberaliter exceptus adiutusq; pecu

nia fuerat, Pisas cum exercitu peruenit; cuius aduentus opportunè admodum in spem recuperandæ libertatis Pisanorum animos erexit. Concesserant Pisani multos ante annos diuturno bello uicti in Florentinorũ ditionem, quum paulo antè cũ summa opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatẽ rebus præsertim in Syria feliciter gestis obtinuissent. Eoq; magnitudinis rem Pisanam aliquando euectam memorant, ut centum eorũ familiæ illustres, totidem rostratas naues priuato sumptu ædificasse, exornatasq; ad Liguſticum bellum eduxisse dicantur. Verùm quum bellica uirtute & mercaturæ studio, partis diuitijs aliquandiu floruissent, eos demum superbia opulentiæ comes, & natæ cõtinuò ex nimia felicitate intestinæ seditiones, euersa republica transuersos atq; præcipites egerunt. Factumq; est ut attritis discordia opibus, atq; intermissa obiter maritima negotiatione, per diuersa tempora uarijs tyrannis seruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite uita functo, qui longè amplissimo in Italia imperio potitus, post Appianum tyrannum, Pisas in deditionẽ acceperat: cæpere Pisani iam pridem amissam libertatem respectare, atq; eã maioribus animis quàm uiribus aduersus Florentinos tueri, qui tum ob ueteres causas recentibus etiam odijs accumulatas, in ea ruentis imperij Vicecomitũ exoptata occasione, grauissimum bellum intulerant: quo Aucutus Brittannus dux bello inclytus adeò res eorum afflixit, animosq; contriuit, ut omnibus belli calamitatibus fracti, destitutiq; à finitimis uictorũ arbitrio se dediderint. Manserecq; sub Florentino

imperio

imperio annos octuaginta septem: quo tempore adeò seuerè auareq; ab his qui quæstui atq; pecuniæ maximè student, imperatum est, ut sub Caroli aduentum nihil eis præter nomẽ ueteresq; spiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam superesset. Erat inter Pisanos Simon Orlandius uehemẽti uir ingenio, publiceq; & priuatè Florentinorum hostis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coeundo, quos maximè grauioribus iniurijs offensos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem existimabat, sæpius publicas calamitates deplorare, ac ostendere quàm facilè, si uiri fortes & maioribus suis similes forent, sese ab intoleranda seruitute in antiquã libertatẽ essent uendicaturi: Postremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, se oratorẽ apud regem, & ad perficiendum negotium ducem futurum aclacriter profiteri. Nec diu cũctando deliberandóue ab inclinatis iam ciuibus, nũ in ea præsentis regis occasione audendum foret, dubitantum est. Nanq; Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti consilium magno animo desumpsisset, ad regẽ qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum ascendit, proiectusq; ad genua supplex & lachrymans enarrauit in quas calamitates erumnasq; miserabiles, è florentissimo quondam liberæ ciuitatis statu, Florentinorum sæuitia decidissent, in quorum mores acerbissimè inuectus, ut undique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, eã maledicẽdo protulit: quæ tametsi regis animum, magnitudinem nouitatemq; criminum admirantem impulerint, à moderato tamen scriptore,

Pisanis auarè migabat à Florentinis. an. 87.

ne incerta indefenſaq; pro ueris fidem recipiant, prætereunda uideantur. Cæterùm perorante Orlandio, ac regẽ demiſsiſsimo geſtu interrogante, num qui ad liberandam à tyrrannis maximam Italiæ partem ueniſſe uelle uideretur, Piſanum populum tam indigna ſeruitute oppreſſum liberum eſſe uellet: Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, ſublataq; manu id ſe quod æquum eſſet præſtare ſignificauit. Quæ uox excepta ab his qui intererant, ſtatimq; foris omnibus præ lætitia ingẽti clamore, FRANCIAM, quod eſt antiquum liberæ Galliæ nomen, ac libertatẽ uiciſſim ingeminantibus, per urbem delata, uniuerſum populum ad dulce exoptatumq; id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum inſigne in profluentem Arnum præcipitatur. Præfecti autem quæſtoresq; Florentini urbe profugerunt. Quibus exactis Piſani ex numero optimatium decuriones uiros ſortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas ulla ui, ullisue hoſtium conſilijs eriperetur. Quòd ſi tanta felicitate atq; fortuna ipſam libertatem tueri Piſanis datum foret, quanta eam conſtantia atq; uirtute poſtea per ſexdecim annos defenderũt, bellum profectò quod ſtatim ſecutum eſt, neque pertinacium ciuium fregiſſet ſpiritus, neque finem eorum opibus unquam impoſuiſſet. Accidit autem memorabili caſu, ut eadem hora qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipſi quoque à Piſanis pari aſſerendæ libertatis deſiderio pellerentur; præclara equidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iuſtitia, quàm uirtute bellica

Eadẽ hora libertatẽ ſibi uendicant Piſani & Florẽtini.

bellica magnus, duabus nobiliſsimis Italiæ urbibus inauſpicatam propè, & nullo hercle negotio libertatem attuliſſet.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis

LIBER SECVNDVS.

AT Carolus, Antracio uiro forti cum delecta Gallorum manu Piſana in arce conſtituto, cæteriſq; deditarum arcium præſidijs pari diligentia confirmatis, Piſis profectus ad Signinum pontem ſexto ab urbe Florentia lapide Arno impoſitum, tertijs caſtris peruenit, ſollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quòd nõ omnino inanis rumor increbuiſſet, regem Mediceos in patriam incolumi dignitate moderati principatus eſſe reducturum. Nam Briſſonetus atq; Belcarius Philippus item Breſsius Allobrogum reguli frater regij conſilij principes, eo atroci facto quo Petrus patria pulſus ac hoſtis iudicatus fuerat, regiæ fidei maieſtatem uehementer lædi teſtabantur: diſſerebantq; eũ qui ſeſe atq;

arces optima fide tradidiſſet, ob idq; præclara ipſorũ ſponſione amicus fuiſſet appellatus, ut patriæ & penatibus redderetur, omnino eſſe reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honeſti decoris tenax, nec facilè ex aliena iniuria nominis ſui contumeliam ferens. Iamq; Fortuna nouos ludos Florentinis editura uidebatur, niſi Petrus qui parũ læto uultu cum fratribus à Ioãne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia ſibi timens, nimis celeri deſperatione Venetias profugiſſet. Cæterùm Carolus apud Signiam rebus per legatos qui frequentes aduenerant magna ex parte compoſitis, Florentiam armatus ingreditur. Magiſtratus cuncti ſuo ordine, ſacerdotesq; ſacris in ueſtibus ſub umbella aurea intrantem excipiunt: populus lætis acclamationibus ſummos honores defert: miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangesq; Heluetias, & ad tormẽta ænea tranſuecta curribus maximè ſtupet. Sed obiter ſuſpenſo animo reputat, quo in diſcrimine uerſetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domeſticosq; lares acceperit. Ea dies funere quoq; Pici Mirandulæ immatura morte correpti, inſignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, eruditorũ hominum conſenſu, Phœnicis cognomentum adeptus eſt. Rege ſuſcepto, affectoq; omnibus humanis honoribus, Florẽtini de fœderis conditionibus agere cœperunt, certatumq; eſt aliquandiu, & ſubinde liberi hominis inter armatos uox audita. Quũ enim Galli periniquas conditiones dicere uiderẽtur, ob idq; abnuẽtibus inſolẽter obſtreperẽt, Petrus Caponius indignabũdus, libellum conſcripti fœderis palàm cõcerpſit, addens clara uoce,

poſtquam

poſtquã Galli ui agere atq; impotẽter contendere uellent, non defuturos, qui Cãpani æris ſonitu, tubarũ cantibus eſſent reſponſuri. Sed demũ cũ rege fœdus ea cõditione percuſſum eſt, ut Florentini centũ & quinquaginta milibus aureorũ nummũ in bellicos ſumptus regem iuuarent: Ipſe eas arces quas Petrus tradidiſſet, intra certũ tempus reſtitueret: libertatẽ quã tũc recepiſſent, egregio ſtudio tueretur: neq; Mediceos gratia fouueret, neq; Piſanos iuuaret auxilijs: Sic, ut Carolus aræ maximi templi admotus, ſolenni ſacramento iuraret, ſe integra fide præſtiturum quod ex fœdere promiſiſſet. His confectis rebus epiſtolas ſub edicti nomine per omnem Italiã perſcripſit, quibus teſtatus eſt ſe ueniſſe ad liberandos ſeruitute populos, bellumq; in Græciã aduerſus Turcarũ gẽtem, ac ipſos cõmunes Chriſtiani nominis hoſtes transferendum: propterea ſe nemini nociturũ, pacato facturũ iter, & quæ alendo exercitui neceſſaria forent, præſenti pecunia perſoluturum. Dum hæc in Hethruria geruntur, Obegninus & Calatinus in Aemilia copijs atq; animis aucti, ad Mordanum Forũ corneliẽſium caſtellum proceſſere. Caſtellani perſuaſi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præſidij cauſa aliquot armatos introduxerat, portas clauſerãt, ac muro foßisq; confiſi Gallos oppido excidium, ni ſtatim reciperentur comminantes, lapidibus ac ſagittis ſummouere cœperãt. Ea iniuria accenſi Galli elatis animis nequaquã ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum ſuſtinere auderet, tormenta promouent, muri partem deijciunt, & foſſam tranſcendere conantur. Sed ea re parũ proſperè tenta

Colinio facto, uis uitro (ſ. rotũ & Florentinos.

Epiſtolæ Caroli ad omnes Italos.

ta, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neq; extrui sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, ut tolonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Acciditq; ut ad unum atque alterum falconis ictum, cathena trabeq; perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusq; Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porrò certatim incumbentium impetus fuit, ut multi à lateribus in fossam decidentes, sed multo plures ipso præmentium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites, fœdè perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, ut cæteros uno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerẽt, præsidium oppidanosq; omnes ad unum, quibus neq; latebræ, neq; Deorum tẽpla in quæ confugerant profuere, inusitata rabie trucidarunt: ita ut neq; senibus, neque fœminis, neq; ipsis, crudele uisu, pueris, barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plæriq; moribus nostris non omnino dissimilem putabant, incredibile odium concitauit. Mordano amisso, Catharina miserabili seruorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellente, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem fermè diebus Ioannes Galeacius diuturna ualetudine conflictatus Ticini uita excessit. Eo nuncio accepto, Lodouicus qui regem in Lunensem usq; agrum fuerat comitatus, Mediolanũ aduol-

Barbara feritas Gallorum in Excidio Mordani.

Ioannes Galeacius vita functus.

aduolauit, ubi iustis insigni pompa funeri persolutis optimatium consensu ad imperiū euectus est, qui in tanto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi uideretur. Fuere ea tempestate complures qui Ioānem Galeacium lentis atq; mortiferis potionibus ab eo pernecatū fuisse putarent: quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandum, nisi eius ambiguæ rei indicia, fallacibus innixa coniecturis incertā admodum opinionis fidem, curiosis etiā medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quòd ipse natus esset, dum Franciscus pater Mediolano uirtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri successisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atq; in Firmana Piceni arce susceptum, præ postera successione principatus, Fortunam, in qua neq; Dij neq; Fata eum nasci uoluissent, respicere minimè debuisse. Diplomata quoq; aliquanto post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorū nummum impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius specioſis admodum titulis, Mediolani, finitimarumq; urbium imperium, augusta Cæsaris authoritate adiudicatū est. Ferdinandus aduersis Hethruriæ motibus perculsus, simulq; permotus Catharinæ defectione, quod medijs ditionis eius in finibus erat, Obeginumq; & Calatinū aduētu nouorū militū firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in Apēnini radicibus Salsubiū fuit, retrocessit. Id iter per uias multo luto ac frequētibus saxis impeditas, noctēq;

Ludouicus ad imperium sibi debitum nitit. &c.

Diplomata à Cæsare impetrata. &c

cum tenebris tum ſæuis & imbribus fœdam, maximã cum trepidatione laboreq; cõfectum eſt. Nec Salſubiæ ni portas aperuere qui paulo antè ſingulari ſtudio eũ omnibus rebus adiuuerãt, uixq; Ferdinandus alimenta afflictis in edia militibus impetrauit, quæ ægrè etiã prius accepta pecunia canistris & funibus è muro demittebantur. Adeò enim mobilis ac infida populorum natura eſt, ut facilè quos deſertos à Fortuna conſpexerint, ſtatim ſoluto pudore deſtituat. A Salſubio in Ceſennatem agrum digreſſum, miſſiſq; Petilianus ad Ceſennatium Senatum, qui daret operam ut ab his proui ſo cõmeatu, deſignatis q; hoſpitijs, exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tũ Ceſennæ Guido Guerra, uir factioſus, & bello acer, qui multos in urbe amicos clientesq; habebat. Hunc Obegninus & Calatinus idoneum rati per quẽ ad introcludendum Ferdinandum Ceſennam occuparẽt, pecunia, armis auxilijſq; inſtruunt: ad tẽtandos ciuiũ animos maturare iubent, ad certum itineris ſpatium Fracaſſam Sanſeuerinum cum ala equitum qui ſubſidio foret, ſubſequi adeſſeq; præcipiunt. Guido qui ſuos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei cõſtituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianæ factionis homine introducitur, tota urbe ad Guidonis uocem tumultus exoritur: factioſi arma corripiunt, quorum fultus auxilijs Guido in prætorium curiamq; aduolat: Petilianum de cõmeatu cum Decurionibus deliberãtem iniecta manu capit, cuſtodiẽdumq; ipſis ſenatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus, nihil publicè in repẽtino caſu cõſuli prouideriue poterat, quũ quiſq; domũ, liberos, fortunasq;

tunasq; suas in eo periculo potius respiceret, quàm qua le quantumq; facinus esset admissum intueretur. Nam dum Petilianũ à ciue capi in conspectu Senatus, & Aragonios qui ingressi cũ Petiliano erant capi dispolia riq; permitterẽt, manifestè à Romano Põtifice rebellabant. Iam tota fermè ciuitas Guidonis, Gallorumq; signa sequebatur, quum Alfonsus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cũ delecta equitũ peditumq; manu Cesennam per arcem Ioanne Caroccio custode pontes ex templo demittente, ingrediuntur: cõmittitur repente prælium media in urbe. Ipse Guido ingenti protectus scuto, cum paucis familiaribus fretus uiarum angustijs Aragonios sustinet: mox auctus nouis clientium, militumq; subsidijs, eos longius propellit. Porrò Aragonij superuentu Germanorũ qui dudum è Venetia nauibus transuecti in castra peruenerant, pugnam instaurant. Daualus & ipse pedes ante alios insignis, cominus cũ Guidone cõgreditur, acriter utriq; contendunt Gothifredus & Gaspar Germani cohortiũ præfecti impigrè prælio succedentes uulnerantur, multi cadunt, utrisq; ex omnibus locis auxilia, sed maiora Aragonijs aggregantur. Postremò, quum Fortuna sæpius, modò his modò illis uictoriæ spẽ ostendisset, Guerriani uirtute Germanorũ pulsi disiectiq; cũ magna cæde in fugã uertũtur. Ipse Guido per tumultũ à suis in equũ illatus, è manibus hostiũ uulneratus effugit. Fracassa uerò qui tardius iter fecerat, cognito Guidõis casu priusquã portis appropinquaret, in castra reuersus est. Vrbe recepta, & Petiliano custodia educto, Ferdinãdus magno metu atq; periculo liberatus Cesẽnã uenit, eius aduẽtu domus

pugna nobilis Cesenna.

Victus Germanorũ Guerriani pulsi Cesenna.

aduersæ partis quæ Guidoni fauerat, ut milites gratuito penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco conceduntur: ex Bartholomeus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus supplicio afficitur. Galli Censenna excluſi de occupando Britonorio consilia inibant: exulesq; præsertim qui repetendæ patriæ auidi in eorum castra confluxerant, præmijs, atq; pollicitationibus inducebant, ut per illos amicitia cum eius factionis hominibus inita, urbe potirẽtur. Cæterùm Ferdinãdus opportunitate uicinæ urbis permotus, cognitis eorũ consilijs, eò cum cohortibus duabus tribusq; equitum turmis Liuianum celeriter præmittit, cuius aduentu, eorũ consilia qui iam animo defecerant, oppressa, omnesq; demum ciues in fide Pontificia confirmati sunt. Britonorio à Brinto uetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis qui urbem instaurarint appellatum credant. Erat Theodorani propinquo oppido Gallorum equitum manus, quæ per agrum inter Cesennam & Britonoriũ uagabatur. Huic sæpe insidias Liuianus frustra tetenderat, quòd illi nisi magna manu explorato atq; inter diu nunquam exibant: hos, quum dolis nihil proficeret, uir audax tentandæq; semper Fortunæ auidus, uera ui aggredi cõstituit. Itaq; coactis omnibus copijs, adiunctisq; sibi oppidanorum promptißimis, noctu iter confecto, prima luce Theodoranum adoritur: debile oppidum, Gallis repentina re consternatis acriter tamen se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcem relictis equis confugere, quos quum biduo cõtinenter oppugnasset, atque

atq; ipse dum in cautius murum subit, sagitta uulnus accepisset, superueniente Ferdinando, omnes ad unum in potestatem redegit. Verùm Ferdinandus, quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitũ præfectus, quod commutato Reipublicæ statu omniumq; studijs ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione discessisset, & passim à peditibus desereretur, retrò abiẽs per Vmbros Romã contendit. Ex itinere Ioãnes quoq; Sforția & Guido Feltrius, cum suo quisq; equitatu, hic Vrbinum, ille Pisaurum, rerũ suarum metu cõcesserũt. Obegninus uerò Salsubianis iugis Apẽninũ transgressus, ad Carolũ in Hethruriã descendit. Per eos dies Frã ciscus Picolhomineus cardinalis, qui postea Pontificatũ est adeptus, ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Hethruriam uenit. Sed is neq; auditus, neq; in castra receptus est, quum regi atq; proceribus ob recentem adhuc patrui Pij Pontificis memoriam esset inuisus, quòd ille superiore Neapolitano bello aduersus Andegauenses à Ferdinando Aragonijsq; partibus stetisset. Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compositis Senas uenit. Excepere ueniẽtem Senenses, portis ac regionibus festa fronde exornatis, lauteq; ac liberaliter Gallos milites per domos hospitio susceperunt. At rex primo aduentu cohortẽ prætoriã, quæ stationem in foro habere, & præsidio decurionibus esse consueuit, denunciata per præconẽ cæde, ni extẽplo arma ponerent, locoq; decederẽt, foro urbeq; expulit. Senis per Vlsinios Viterbiũ exercitus est ductus: Eam urbem ex Foro Cassij ruinis creuisse putauerim: huius

Annibal Bentiuolus Florentinorum equitũ præfectus, quod commutato Reipublicæ statu omniumq; studijs ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione discesserit.

Franciscus Picolhomineus cardinalis à Carolo rege nõdum in urbem recepto.

Senæ.

enim in proximo non obscura uestigia, in ipsa silice cõstrata uia Cassia uisuntur. At Pontifex, qui Ferdinando eiusq; exercitu in urbem recepto, & cõscriptis tumultuarijs cohortibus, Romanoq; populo arma capere & patriam tueri iusso, Gallos urbe prohibiturus esse uidebatur, Caroli successu & celeritate uictus, ad eum legatos misit, qui orarent, ne sacrosanctam urbem, sacrorum domicilium, Pontificis optimorumq; antistitum sedem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercisset, turbandam uiolandamq; tantæ multitudini externorum militum præbere uellet. Quòd si uti Christianum atq; eius cognominis regem deceret, augustæ Vrbis religione tangeretur, ingressuq; abstineret, Pontificem eitum omni officio satisfacturũ, commeatusq; militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea respondit, se priusquam Galliæ fines exiret, uoto pro salute felicitateq; suscepto, decreuisse Romana templa inuisere: sanctissimas Petri Pauliq; aras uenerari: ipsumq; Pontificem, qui pietatis religionisq; fastigium obtineret, suppliciter adorare. Proinde si Pontifex Aragoniorum hostium suorum copias urbe emitteret, mediamq; personam, uti par esset, ipse augustus & sanctus induceret, commeatusq; expediret, se amicè pacatoq; agmine ingressurum Vrbem: quòd si uim pararet, & sibi obsistendum arbitraretur, se sibi uiam confestim per urbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoq; Andegauensis Episcopus, qui eadem Pontifici coràm populoq; referret, cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, ut sæpe accidit, quum dubijs periculosisq; consilijs agitamur, ueluti in supremo

premo rerum casu uehementer animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innixum consilijs, qui tantam ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia suo tantùm militi, & lenioribus bellis assueta, nunquam uidisset. Timebat Ascanium quem paulo antè, data fide cum Prospero custodiæ tradidisset: summoq; dolore angebatur, quòd Iulianum Roucreum infestum hostem suum apud regem in honore esse, & summa cum authoritate consilijs omnibus interesse didicerat. Columnam quoque & Sabellum cardinales cum cæteris eius ordinis Ascanij clientibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant, de indicendo concilio, ut ipse sacro rerum fastigio deijceretur, agitare intelligebat. Id unum enim concilij nomen supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo terrori Pontificibus esse consueuit: quòd plerique in his conuentibus, dum de Republica Christiana referunt, placita religionis interpretantur, & ad castigandam sacerdotum luxuriã censorias leges condunt, ipsi Pontifices Põtificio iure circũuenti, eiurare supremam dignitatem, seq; demũ pontificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges põtifices terrent, ac subigunt, quando omni tẽpore ex dissidio cardinalium, facilem ad cogenda huiusmodi cõcilia occasionẽ inueniãt. Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones simultatesq; exerceãt, & quadã nouarũ rerum libidine ac liuore ducti, Põtificẽ, quẽ ipsi suis studijs atq; suffragijs extulerint, repente fastidiãt, aut odio prosequãtur Pauciq; admodum cardinales, inuitis etiam pluribus,

indicendi condendiq; concilij uetere Pontificum decreto poteſtatem habere uideri uolunt. Igitur Alexander ſuadentibus amicis, Ferdinandum monet, ut poſtquam adeo impotēter à Fato pariter atq; ab hoſte urgeatur, incolumi exercitu ab Vrbe diſcedat, & maturè ad firmanda Regni clauſtra, quæ ad ſanctum Germanū Caſinatis ſaltus anguſtias pertinent, in Campaniam proficiſcatur. Nec multò pòſt Ferdinandus qui ab Alfonſo patre etiā fuerat reuocatus, quum prima iam Gallorū agmina Lignino duce Oſtiam è Viterbio cōtendiſſent, & regia uexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta ſub ſignis exercitum eduxit. Decreti ſubinde è Romanis optimatibus oratores, Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Chriſtophorus Bubalus, Ludouicus Matthæius, Marius Mellinus, & Iacobus Sinibaldus, qui regi Gallo urbem ipſam, priuatas domos, & magnam copiā comeatus omnis generis per fora expoſitam Pontificis populiq; Romani nomine offerent, uenientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium uenerat, ubi memorabili iudicio iureconſultum Sutrinum, qui præferocem Gallum equitem contumelia laceſsitus occiderat, è uinculis cauſam dicētem, quanquā irato frementeq; exercitu abſoluit, Sutrioq; profectus ad Braccianum caſtra promouerat. Eſt id ad Sabatinū Lacum inter uiam Caſsiam & Aureliam, ad oppidum Anguillariam, quæ Fidenatiū urbs nobilis antiquitus fuit. Ea oppida cum Triuiniano atq; Galeria Verginij Vrſini ditionis erāt, quibus timēs Verginius, ne primus ipſe hoſti prædæ auido, quòd Aragonijs præeſſet copijs ſæuiendi materiam præberet, Carolum filium addedenda

dedẽda oppida, & regẽ in ea arce, quæ in ſumma loci amœnitate ſubiectũ deſpectat lacum, hoſpitio excipiẽdũ præmiſit. Triduo poſt Carolus armatis diſtinctiſq; peditũ & equitũ ordinibus, Flumẽtana porta Vrbem inuectus eſt. Præceſſerant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iuſtis paſsibus ad tympanorum pulſum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine ſub ſignis incedentia. Veſte omnes uaria ac breui & ſingulos artus exprimente utebantur. Fortiſsimus quiſque plumeis criſtis pileo ſurgentibus, inſignis ſuper cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atq; haſtæ fraxineæ denum pedum, anguſto præfixæ ferro. Quarta fermè eorum pars ingentibus ſecuribus quarum è ſummo quadrata cuſpis prominebat, erat inſtructa: has cæſim punctimq; feriendo ambabus manibus regebant, Alabardæq; eorum lingua uocabantur. Singula autem peditum milia ſclopettariorũ centuriã habebant, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hoſtem emittũt. Milites in uniuerſum quum denſatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracẽ, galeam, ſcutumq; ita deſpiciunt, ut ſolis centurionibus atq; his qui phalangis principia explere, & in prima agminis frõte pugnare conſueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conſpiciãtur. Hos quinq; Vaſconũ milia ſequebantur, baliſtarij fermè omnes, qui ſcorpionibus arcuferreis, puncto tẽporis tendendo ſagittandoq; peritè admodũ utebantur: Quod genus hominũ cultu aſpectuq; admodum deforme, Heluetiorũ comparatione uidebatur, quum illi capitum ornatu & armis ſplendidis, ipſaq; proceritate plurimum eminerent. Peditum ueſtigijs

Copiæ Caroli Romã ingredũtur.

primũ Heluetij & Germani.

Arma Germanorũ & Heluetiorũ.

Quidã Vãlesiani.

Equites Gallici.

equitatus instituit, ex omni totius Galliæ nobilitate conscriptus. Is sagulis sericis, cristis, torquibusq; aureis perornatus, longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis totidem leuis armaturæ equites. Illi crassiore striataq; hasta, solido mucrone, clauaq; ferrea, uti nostri consueuere, utebantur. Equi eorum robore ac magnitudine præstantes, iubis auribusq; desectis, quòd ita decere Galli existiment, ferociores apparebant: uerùm ex eo minus erant conspicui, quòd tegumentis recocto è corio confectis, uti nostris mos est, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Brittanorum more, maiores sagittas emittit, thorace, galeaq; contentus est. Aliqui eorũ tragulas gestant, quibus stratos à cathapractis hostes in prælijs, impressa cuspide humi configere consueuerunt. His omnibus sagula erant, acu, bracteisq; argenteis picta, in queis speciosо opere ad notandam in prælio equitum uirtutem uel ignauiam, propria ducum insignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringẽti hippotoxotæ, in quibus centum erant è Scotorum gente, uirtute fideq; præstantes regis latera stipabant. Sed ante hos ducẽti equites Galli, à spectata uirtute nobilitateq; delecti, clauas ferreas magnis securibus pares in humeris gestantes, cultu insigni circa regẽ pedibus euntẽ uersabãtur, porrò cum equitante, catapractorũ more eximijs in equis, auro purpuraq; spectabiles prodibant. Iuxta eum primo in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulia-

Leuis eques.

primo loco insigna regũ.

Iulianus, secundum eos Columna atq; Sabellus cardinales: præterea Prosper atq; Fabritius, cæteriq; Itali duces Gallorũ procerũ turbæ immixti. Parata erat ad regem hospitio excipiendum Diui Marci tẽplo coniucta domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphitheatri lapidibus structa. Ciuiũ quoque ædes Traiani foro proximæ, proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accensis peruentũ est. Erant tot equitum peditumq; agmina, non pompæ modò ad speciẽ decoremq; ostentandum exornata, sed instructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipsa urbe foret dimicandum: ita ut omnium mentes eo spectaculo facilè terrerentur. Id quoq; metum stupentibus addebat, quod uiri, equi, uexilla, arma tot passim funalibus inæquali splendore incertã præbentibus lucem, ampliora ac maiora uero uidebantur. Plurimum autem admirationis atq; pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia supra triginta sex, quæ equorum iugis per æqua pariter atq; iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere uerò sexmilium librarum æris, Cãnones appellabantur, quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum Cannones erant Colubrinæ sexquialtera longiores, angustiore tamen fistula, pilaq; minoris. Sequebãtur Falcones adeò certa proportione maiores ac minores, ut minimis tormentis pilæ Medico malo persimiles emittercntur. Ea omnia binis crassis asseribus superinductis fibulis erant inserta, suisq; suspensa ansis, ad dirigẽdos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant subiectæ, ma-

ribus autem quaternæ, quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendum exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magistri atq; aurigæ huiusmodi cursus circumagebant, ut suppositi equi flagellis ac uocibus concitati expeditorũ equitum cursum æquioribus in locis adæquarẽt. Deducto rege, designatisq; per priuatas domos hospitijs, Galli triuia, omniumq; regionũ aditus qui ad Marcianas ædes pertinebant, tormentis, & certis equitum ac peditum præsidijs consepsere, binaq; milia equitum quæ singulis senis horis per uices stationẽ agerent, in campo Floræ collocata. Tumultuatum est haud semel tota Vrbe, quum Romana plebs suopte ingenio turbulenta & procax, insolentiũ Gallorum minaces, accẽtuq; superbas uoces, & feros Germanorũ uultus ferre non posset. Ipsiq; externi milites in popinis, & lustris plerũq; à multo uino trucio res facti, rixas passim cũ obuijs miscerent: Indeq; temulentia calentes, & incauti noctu maximè per infrequẽtia Vrbis loca, à sicarijs atq; lenonibus cæderentur. Expugnata est magno Heluetiorum Vasconumq; impetu Bancarũ domus, ac in ea quidam è plebe Galli militis percussores trucidati, confosso ibidẽ Marco Matthæio Patritij ordinis. Inualuitq; subinde fama in tanto strepitu ac dissono clamore celeriter peruagata, Vrbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cepit arma Romanus populus, ut dignitatẽ Martiæ gentis, fortunas, uxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dij superi almæ Vrbis tutelares, luctuosum id certamẽ, supremumq; rerum omnium periculum auerterunt, quum Prosper Gensis atq; Ligninus à rege ad ciues militesq;

militesq; transmiſsi, deterrendo, dirimendoq; cœptum iam multorum concurſu & clamoribus tumultum oppreſsiſſent. Vrbe Roma dubijs Gallorum armis occupata, Alexander, qui metu anxius atq; incertus conſilij, in Hadriani molem cõfugerat, oratores de pace ad Carolum miſit. Fuere ij ſenatorij ordinis antiſtites longè clariſsimi, Antonius Pallauicinus, Ioãnes Alexãdrinus Bernardinus Caruaial, & Raphael Riarius, qui longo uerborũ circuitu orſi à Carolo Magno, cæterisq; Gallorũ regibus qui inſigni pietate rem põtificiã aduerſus tyrãnorũ iniurias generosè defendiſſent, monẽdo adulandoq; pacem impetrarũt: his tamen legibus quibus eam uictis uictores dare conſueuerunt, ſic ut complures, qui Hiſpani hominis ingenium nouerant, eam pacem tanquam ui expreſsam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli aliquanto arrogantius quàm deceret, pontifici præſcripſiſſe uiderentur. Promittebat rex Gallus ſe bello & pace amicum ſociumq; futurum pontifici, ueneraturumq; eum maiorum more uti uerum Chriſtianæ religionis principem, neque unquam his in rebus quæ religionem placitáque pontificum reſpicerent, ab eius authoritate diſceſſurum. Contrà uerò poſtulabat, ut portus Ciuitatisueteris cum arce apud Centumcellas ſibi dederetur, ad claſſem Gallicam quæ Tyrrheni maris orã legebat, excipiendam, & Cæſarem Borgiã filium, qui tunc cardinalis erat, obſidem daret, qui ſuſcepta legatione ad honoris ac amicitiæ ſpeciẽ, quatuor menſes caſtra Gallica ſequeretur: traderetq; item Gemẽ Baiazetis Othomãni fratrẽ. Is tum in Vaticano in libera cuſtodia ſeruabatur, quòd eum

Oratores ſenatorij ordinis de pace ad Carolum miſsi.

Cõditiones pacis.

Galli transmarino in bello sibi magno usui futurũ existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimum imperitè uocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremò in gratiam suã Gallicíq; nominis honorem, Brissonetum in collegium Cardinaliũ cooptaret. In hæc omnia pontifex, nec ulla quidem conditione reiecta facilè consensit: ut qui iam in animũ induxerat, neminẽ ulla datæ fidei religione teneri, qui ui metuq; subactus iniqua atq; indecora pontificiæ maiestati spopondisset. Itaq; in colloquium amicitia omni uerborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificẽ proiectus rex, omniúmq; demum turba procerũ & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremò Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publicè confectis Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione pontificẽ, ut se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, uti neq; pontificem concessæ libertatis, neq; regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si consilio suo uteretur, ullo tempore pœniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq;, item Arabicis literis uehementer exculto, promptoq; ad serenda salsæ Vrbanitatis dicteria, ubiq; demũ corporis & magnitudine animi sua stirpe minimè indignus. Is paucis antè annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ætatis prærogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beniuolentia Cilicieq;

eq; regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat, uictusq; in Prusiacis campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodū profugerat, ratus nō defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recētesq; iniurias, & Asiæ incommodis, & Baiazetis periculo magnopere lætaturos existimabat. Sed alios quàm putarat Christianorum animos inuenit: A Bussonio nanq; Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus, & aliquanto post, ut tutius atq; humanius seruaretur, in prouinciā Galliæ finitimā est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, ut è Prouincia Romam adueheretur. Qua re impetrata, non multò pòst ipse Bussonius, quem Rhodus egregiè defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoq; merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitq; Romæ Gemes magnum uectigal ipsis pontificibus per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorum nūmûm pontifici numeraret. Ingruentibus autem in Italiā Gallis, Alexander, imito iam cum Aragonijs fœdere, Georgium Bucciardum natione Ligurem Turcicæ peritum linguæ ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisq; classibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantisq; demum opibus confecto statim Italico bello in Græciam esset traiecturus: propterea eum enixè petere ut Gemes sibi traderetur, cuius auspicijs, propter magnas paterno in regno necessitudines, cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterùm

pontificem, qui Gallos, gentem admodum ſuperbam imperijq; auidam ſuſpectam haberet, atq; urbis Romæ totiusq; Italiæ periculo plurimũ angeretur, cum Alfonſo fœdus percuſsiſſe, paratosq; eſſe cõmũni cõſilio eius gentis impetus terra mariq; ſuſtinere: quando neq; milite neq; claſsibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, ſi quota ſua parte aurum in ſtipendia ſuppeditaret, Græciæ rebus opportunè conſulturũ: ſiquidem urbem Romam Neapolitanumq; regnũ Othomãnici imperij ſore munimẽta, ſi aliena in terra bellum aleret, neque eo ſumptu deterreretur: multò enim commodius atq; facilius auro arceri hoſtes, quàm ferro ac uiribus in ipſo belli diſcrimine ſuſtineri, quod ex rerum uſu plerumq; accideret, ut qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereq; ſolerent, incumbentibus demum malis, deſperato ſæpe remedio grauiora detrimenta ſentire conſueuiſſent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à ſpeculatoribus tũ multis etiam Alfonſi literis atq; legationibus uera eſſe didicerat, Georgio gratias egit, quòd ſe externum, & diuerſas de dijs atq; religione ſentientem, Alexãdri qui ſacri imperij faſtigiũ teneret, adeò benignè amiceq; de maximis rebus tempeſtiuè monuiſſet. Cæterùm ſuaſit ut cũ Dautio legato ſuo qui & pecuniã & ſecretiora de hiſce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epiſtola Græcè conſcripta, qua rex Barbarus multa arte põtifici ſuadebat ut Gemẽ fratrẽ tanquã alienæ religionis hominẽ, uenenо tollendum curaret, quẽ unũ, de imperio ſollicitus, ob ingẽtes uiri uirtutes, ſi qua ſorte cuſtodia euaderet,

maximè

maximè formidabat. Id si præstaret pontifex ducenta milia aureorum nummûm, integra fide se persoluturũ promittebat, Christiq; inconsutilem tunicam, sicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuspidẽ transmisisset dono daturum, neq; unquam dum uita maneret, moturum ultrò arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atq; Dautius Hadriatico feliciter enauigato, cũ apud Anconam in littus descenderent, à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq; reb. exuti sunt: quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia, multam à pontifice pecuniam sibi deberi prædicaret. Neq; Alexander ea iniuria perturbatus, quãquam illi omnia hostilia minaretur, & à Venetis opem imploraret, quorũ interesset Turcas toto eo mari inuiolatos præstari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui attributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantiũ Gallorum, quorum partes sequebatur, præsidio fretus securusq; in Piceni finibus, sacra pariter atq; profana irati pontificis arma contemnebat. Dautius ipse pedibus Anconam profugit, atq; inde ad Franciscum Gonzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quam cum Baiazete multorum munerum mutua liberalitate instituerat, benignè susceptum, donatumq; pecunia & pretiosa ueste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificiis solennibus sacris astiterat, extraq; Trigeminam portam Diui

Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè ſpectarat, Roma diſcedens, multis de cauſis bipartitò aggrediendos ſibi hoſtes eſſe iudicauit, quòd id conſiliũ paulò antè in Hethruria Aemiliaq; proſperè fuiſſet expertus, multumq; numero militum abundaret: un de facilè diduci debilitariq; hoſtium uires neceſſe fore prouidebat, ſi diuerſis regionibus alia atq; alia arma ac duo propè diuerſa bella, pulſis iam atq; perterritis inferrentur. Itaq; Fabritium Columnam, Antonellũq; Sabellum, adiunctis Roberto Leuuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailinus Vitrius uocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vaſconum Heluetiorumq; cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marſos in Aquilanorũ fines irrumpant, atq; eam omnem Præcutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superũ mare Apuliam atq; Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus miſſus à Ferdinando cũ equitum manu ſubitarijſq; cohortibus tribus, ut oppida circa Fucinum lacum impoſitis præſidijs tueretur: Sed his uiribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulſus eſt. Tallacotium ſubinde & Albam clariora Marſorum oppida, quæ tum Verginij Vrſini ditionis erant, Fabritius Columna rec epit, quòd certo atq; antiquo iure ad Columnios perti nere dicerentur. Eodẽ quoq; uictoriæ curſu, cũ hinc Ioannes Rouereus, illinc uerò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis ſaltib. occupatis, circumiectos populos ad defectionem ſollicitarẽt, tota ea regio incredibili celeritate ab

Aragonijs

Aragonijs defecit, reductusq; est in urbem Aquilam Ioannes Galiosius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Colũnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina uia promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit: Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cũ Pontifex ingẽti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè uel præsente etiam rege æstuando, & iustum dolorem multa arte comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cœpit. Siquidẽ uti planè uir magni quidem animi, quiq; suæ angustædignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœda pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre non poterat: Ostiẽ se præsertim Centũcellanaq; arcib. ereptis, iniectaspro culdubio sibi atq; Vrbi cõpedes existimabat, ratus super bũ regem, qui ante uictoriam dubijs etiã tum rebus tã sæuos gereret spiritus: si Neapolitano regno potiretur tum demum inflatum uictoria, cunctis quas uellet belli uel pacis leges impositurũ: ipsamq; Romani pontificis authoritatẽ, quæ hominũ opinione potiusquã certis uiribus constaret, despectui protinus habiturum. Erat apud Carolum Antonius Fonseca Hispanus, uir bello & pace clarus, qui pro Ferdinando rege legationis munere fungebatur. Is cum Alexandro coniunctos habebat sensus, & nimiæ Gallorũ felicitati, qui totã Italiã cedẽtib. cũctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidẽ gladijs percurrisset, plurimũ inuidebat: uereba-

Pontifex nouarũ rerũ consilia moliri cœpit

Antonius Fonseca Hispanus

turq; ne opulentum id regnum Hiſpanicæ ſtirpis occuparent. Quod uel ipſa populorum leuitate, & tanta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonſo præſertim fatali quodam metu conſternato, infirmiſsimum eſſe prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quẽ Gallorum impetum moraretur, & ſpes adderet Aragonijs quominus celeri deſperatione ſuccũberent, induxit: cõmunicatisq; conſilijs & uerbis ſuper ea re cõceptis ſub ornauit. Igitur Fonſeca apud Velitras in conſilio regis & procerum graui oratione habita, queſtus eſt, quòd Carolus qui aduerſus Turcas bellum ſuſcepiſſe eximia pietate uideri uellet, Romano pontifici uim intuliſſet: cũ Centumcellæ ipſaq; Oſtia Gallicis præſidijs tenerentur, Gememq; Turcam extortum minis ſecum abduceret, ipſumq; pontificem & Senatores armorum ſtrepitus ſubegiſſet, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obſidi ſimilior caſtra ſequi cogeretur: non idcirco Ferdinandũ cum eo fœdus Perpẽniano recepto, percuſsiſſe, ac fidem deditſſe nunquam ſe à Pyrenæis hoſtilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, ut tota paſsim Italia nobiliſsimarum ciuitatum ſtatus conturbari Gallica libidine pateretur: ac ſineret ſacroſanctum pontificem ad iniqua fœdera ſancienda, ſummi periculi metu armisq; ac ipſis propemodum admotis bellicis tormentis cogi: Lucenſes primũ pecunia fuiſſe mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atq; ſplendoris fama toto terrarum orbe ſingulare gratiam cum magna gloria meruiſſent, patria atq; penatibus eiectos: Florentinos uerò, quibus ipſe libertatem reſtituiſſe uideretur, detractis Piſis, multisq; eorũ

arcibus

arcibus occupatis & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello: Porrò Senẽses euerso ciuitatis statu, Gallorumq; præsidio accepto, non tã sibi Gallorum aduentu uiolatam, quàm impotenter ademptam libertatem queri: non procul quoq; abfuisse urbẽ Romam, quin iterũ à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex omnisq; ordo imbellium sacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauisse Ferdinandum, qui iustitiam omni tempore coluisset, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius ex æquo & iure quàm bello ac armis disceptaturos fuisse, cũ Pontifex eius cõtrouersiæ æquissimus iudex atq; arbiter haberetur: & Alfonsus iudicio põtificis se staturũ spopondisset: idq; syncera fide præstiturum pontifex præsentibus Gallorum legatis recepisset: Proinde Ferdinandum postquam nullo humani iuris & scriptarũ legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius annorum possessione, & pluribus pontificum decretis Aragonijs regib. attributum, armis peteretur, se Alfonsi regis qui & necessitudine gentis, & sanguinis atque familiæ coniunctione sibi esset deuinctus, iniurias minimè neglecturum. Dicentem adhuc Fonsecam suborto fremitu Galli proceres inter pellant, elatisq; animis respondent, neq; iura sibi defuisse unquam, nec defutura arma, quibus regna antiquæ suæ ditionis recuperent, tyrannorumq; hostium suorum superbos spiritus contundant: si Ferdinandus se Aragonijs minimè defuturũ denunciaret, recentisq; fœderis obliuiscereturnr, parum ea re Gallos permoueri, cũ uellẽt, uires experiretur. Intellecturum enim protinus, quid rex Gallis lacessitus in

iurijs, animis atq; opibus posset. Hispanos uerò equites si in aciem prodirent, continuò sensuros quantum cata phracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipsi Bæthicis bellis insueuissent, constantia atq; metu in ipsis cõgressi bus anteirent. Disceptatum subinde est acrioribus uer bis, cũ utrinq; plures simul de ea re uehementißimè loquerentur, adeoq; inter se contendendo animis incalue runt, ut Fonseca alioqui sedati uir animi, ira præseruidus libellum in quo fœderis capita utriusq; regis manu subscripta ac obsignata erant, in conspectu regis conscerpserit: moxq; Ioanni Petitto Cerbellioni & Carolo Arelliano Hispanis, qui apud Gallũ ordines ducebant, denuntiarit eos apud Ferdinandum reos maiestatis futuros, ni triduo Gallorum castris excessissent. Post id factum Valentinus cardinalis minus intẽtis in eius custodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit Nec multò pòst & ipse Gemes ad Caietam moritur. Eratq; constans fama Alexandrũ, ut barbarus princeps inimici regis gloriæ atq; spectaculo subtraheretur, ipseq; obiter proposita à Baiazete præmia promereret lethiferum puluerem saccaris, quibus Turca poculis omnibus uteretur, miscuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, ne iniucundo admodum sapore, qui non acriore ui protinus, sicuti præsentanea uenena spiritus uitales opprimeret: sed sensim uenis illabendo, exitiabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores,, & postremò seipsum incautè mutata lagena, sustulisse ferebatur. Sub id tẽpus Alfonsus ut Gallicam classem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnã

dum Ne-

dum Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanũ Bernardinũ Beſſennianum, & Claramontiũ regulos, trib. millibus peditũ onerarijs nauibus impoſitis è Genua paulò antè ſoluiſſe, & ad inuadendã Campaniæ orã aduentare cognouerat. Verùm oppugnatione oppidi improſperè tentata, cũ fœdę admodũ tempeſtates ſub ortæ eſſent, repentina imbriũ atq; uentorum ui oppreſſis ac penè deletis caſtris, Neapolim ſe recepit. Sed & Gallicæ naues eandem ſimili propè periculo fortunam tulerunt, quæ ſæuiente mari difficili ac laborioſa nauigatione in aduerſa Corſicæ littora delatæ, poſt ſuperatas niuoſis ac deſertis in locis terræ ac maris difficultates, portũ Herculis tenuerunt. Cæterũ reguli cum multò maxima militum parte, ut erant omnes maris tædio nauſeaq; confecti, pedibus Romã ad Carolũ contenderunt. Interea Ferdinandus in Caſſinate agro ad ſanctũ Germanum occupatis Menianẽſis ſaltus anguſtijs, ſuas atq; paternas copias aduentantib. Gallis oppoſuit. Eæ ſunt fauces montium inter ſe coeuntiũ, quæ deſcendentibus è Latio in Campaniam & Leborios cãpos aſpero & conciſo aditu iter coarctant. Hæc loca per ſe difficilia, adiectis inſuper aggerib. multo impeditiora reddiderat, finitimarũq; ualliũ ingreſſus quosq; ingentib. arborũ truncis, multaq; paſſim cæſa materia repente cõſepſerat, ratus his clauſtris expugnãdis diſtineri Gallos poſſe. Suſtinẽdo enim atq; cũctando interim maiora parari præſidia, atq; expectari hyemẽ, quæ à diuturna ac inſolita ſerenitate ſuas nõdũ niues ac pluuias effudiſſet tũ uerò futurũ, ut Galli qui impetu ac celeritate tantũ ualerent, cũ pabuli inopia, tum multis aliarũ rerum in-

commodis afflictarentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille & sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidem ac ualida manus, par futura hosti, nisi Fortuna quæ iam tum nimio plus florenti Italiæ excidium parabat, & uirtuti & pristinæ eorum felicitati nimium inuidisset. Sed peditatu Gallis longè erat inferior, cũ neq; exercitatione, neq; numero, neq; armorum genere Italus pedes subitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Galliæ bellis interfuissent, foret cõparandus. Idq; præcipuè accidebat inueterata quadam Italorũ ducum cõsuetudine, qui peramplum equitatum alere, eiq; uni rei impensius studere soliti erant, nec peditem magnifacerent, quem expugnandis tantùm urbibus idoneũ, apertis autem in prælijs prorsus inutilem ducebant. Sforția etenim & Braccius Carmagnolaq; & Picininus qui militiam multis antè annis in Italia extinctã cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cõfecisse dicebantur. Durauitq; ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercenariorũ ducum consilijs decepti, neglecta peditum cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituissent Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quàm uera uirtute insignes erant, cũ discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebãt bella, neq; ea unquam, si iusto prælio certandum foret, ulla pleniore uictoria finiebãt; adeo ut quæstui potius quàm decori promercalem illam militiam habere uiderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sforția superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam, multis

suis

ſuis aliorumq; periculis deprehendit, cœpitq; è pedita tu fortißimum quemq; bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectũ eſt, ut ille ueteranorum maximè peditum uirtute, ſummã ſibi gloriam & peramplum imperium perpetua uictoriarum felicitate compararit. Cuius conſilia atq; inſtituta exactæ uirtutis atq; prudentiæ plena, ſi cæteri æmulatione diſciplinæ ſecuti eſſent, profectò Italiam tot ſæuis implicitã malis, quæ quondã cunctis gentibus bellicæ uirtutis auſpicijs imperauit, neq; prædæ, neq; ludibrio externis nationibus reliquiſſent. At Alfonſus poſtquam ſe deſtitutum auxilijs quæ fruſtra à Turcis pariter & Venetis implorat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omniũ opinione celerius toto itinere patuiſſent, oppreſſum ac circumuentum uidet, abdicare ſe imperio, Ferdinandoq; filio cura rerum atq; imperij relicta, in Siciliã adnauigare conſtituit. Ingraueſcebat enim in dies inteſtinum malum, nec hoſternis hoſtibus magis quàm domeſticis laborabatur. Oderant eum pleriq; regni proceres, Neapolitaniq; in primis, & ſingulæ fermè totius regni ciuitates: adeoq; pauci erant qui linguam moderarentur, ut alienati populi fremitus ad regias aures ſæpiſſimè penetraret. Accidit enim plerunq; ut ea odia, quæ diu in tyrannos ſtante eorum fortuna exitij timore diſſimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atq; liberius erũpant. Poſt detectam enim eam cõiurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnenſis & Salernitanus, præter inſitos mores, & aſper & immitis euaſerat: fueratq; in uindicandis iniurijs ulſciſcendaq; perfidia admodum ſeuerus & inexorabilis: utpote qui

timeri malebat, quàm humanitatis atq; clementiæ nomine laudari. Ingruente autem bello, pecunias adeo inclementer imperarat, ut priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus absumerentur. Ob earum rerũ conscientiã ac imminentis excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, ut uir paulò antè fortißimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere uideretur. His diu ac multũ agitatus curis, cũ omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit, quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partẽ, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est: Si Dij immortales qui hæc terrena haud dubiè respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proaui tui insigni uirtute partum, auiq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis deniq; multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neq; in has urgentis belli erumnas incidissemus, neq; qui modò terrori atq; formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ Fortunæ fluctib. iactaremur. Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnib. prius nõ modò Europæ, sed etiã Asiæ regibus non una legatione nequicq̃ fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quã maturè parauimus, quæ omnia hactenus non hostium uirtute, non imprudentia uel ignauia nostrorum ducum aut militum euersa sunt, uerùm una uis Fati, Dijq; ipsi meæ antepartæ gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meã fortasse ob noxam aut grauiorem

culpam

calpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos quos sæpius dum famã egregijs militiæ factis extenderem secũdos planè atq; propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut uenia aut mitiore certè pœna fuerim indignus, cũ multorum perfidia circũuentis, & in hac qua laboramus ærarij difficultate, necesse fuerit à lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Nõ enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quæsierint. Ignoscendo, largiẽdo, indulgendoq; regna læto admodum hospitio feliciter ineũtur. Cæterùm cũ praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniam pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem durioremq; naturã, utilia salutariaq; dicteris. Stat animo fixũ ulla in blanda spe melioris fortunæ, durando, ac pertinacius afflictarum rerũ euentũ expectando ea numina nolle experiri, quæ cũ semel irata fuerint, usquequaq; humana consilia mille casib. inuoluunt, summa imis repentè permiscent, & ante alia mentem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Nõ prouocabo inquã ulterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quæ tibi ad ferendã gnauiter superãdamq; huiusce belli imminentẽ procellã abundè supersũt, his meis malè auspicatis cõsilijs euertãtur. Cædã itaq; imperio, patria, penatib. atq; ipsa demũ Italia, ut quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse uidẽtur mala et deformi auxilio, & his erũnis meis expiẽtur, mitiusq; tecũ agere incipiãt. Ludouicus & Ascanius auũculi tui, qui dũ me unũ petere, & persequi uidẽrỳ uolunt, q; immode-

Grauis dom ira.

ratæ eorũ ambitioni ſceleſtiſq; conſilijs obſiſtere auſus fuerim, non ſolũ domui noſtræ tanta neceſsitudine Sforziano ſanguini cõiunctæ, ſed toti etiã Italiæ funeſtas faces intulerunt. Igitur macte uirtute fili, quod Dij, qui meliora mihi ſuadent, res ſaluas atq; hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiuſce imperij inſignia, aureum diadema, ac eburneum ſceptrum, quæ ſicuti mihi monente numine diutius retinere fas nõ eſt, ita ut huic tantæ indoli & fatali uirtuti tuæ meritò debentur. Clarescès in dies felici rerum euentu, ſuperbiſq; hoſtibus impones iugum, ſi, qui uerũ militiæ laborẽ ex me haud indecoro exemplo diſcere potuiſti, alteram ab ea quæ ueterem induſtriam meã modò eluſit atq; deſtituit Fortunam aliunde quæſieris. Perorante Alfonſo, omnibus obortæ ſunt lachrymæ, patremq; ipſe Ferdinandus & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; ſingultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Pontano, conceptæ confectæq; ſunt. Nec multò pòſt Alfonſus cum pretioſa ſuppellectile quatuorq; triremibus, Mazaram Siciliæ urbem delatus eſt. Ipſe uerò Ferdinãdus ſummo cum plauſu gratulationeq; omnium rex ſalutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ uirtutis: nemo enim eo uel equitandi uel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum uite ſplendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium ſtudijs apud ciues æquè ac milites commẽdatior aut gratior unquã fuit. Eum regio habitu in publicum ab arce prouectũ, perequitantemq; de more urbem, ordo procerum, togatorumq; collegia, & ciuium primores inter fauſtas accla-

acclamationes populi cuncta prospera atq; felicia omi
nantis, solennni pompa comitati sunt. Nec multò pòst
ciuibus atq; proceribus, quorum animos redemerat at
que deuinxerat, cũ humaniter orando, tum pollicendo
si uictor foret, se eorum fidei gratiam cumulatè relatu
rũ, de more sacramento adactis, & constitutis urbanis
reb. in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrũ
peruenerant, positisq; castris ad montẽ Sancti Ioannis
quod est oppidum Daualorum, omnem eum tractum
effusè populabantur. Erant præsidio impositi oppido
trecenti fermè pedites, quos Alfonsus Daualus ex cliẽ-
tibus suis magna ex parte coegerat. Ii cũ se satis uel de-
bili muro tutos fore crederent, nec tantam uim Gallo-
rum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; pe
riculo compertum est, inesse putarent, non modò clau
serunt portas, sed & præconem Gallum, ni protinus se
dederent, insolentius cædem atq; incendiũ denuntiantẽ
penè uiolarunt. Id factum, quòd in Gallia uel summæ in
lonquendo libertatis præconem, quem Araldum uocãt
uiolare nefas ducunt, superbæ gentis animos uehemen
ter accendit. Nec mora tanta ui atq; ira militum oppu
gnatio cœpta est, ut paruo temporis momento, nequic
quam se tuentibus præsidiariis, Galli perforata atq; de
iecta muri parte irruperint, neque quisquam fermè eo
rum qui acrius restiterant cædi superfuit, quospatio cæ
teri per aduersam portam quæ ad Lyrim ducit, effuge
runt: sic ut imbellium salus (quod plærũq; accidit) stre
nuorum hominum morte constiterit. Cæterùm oppidũ
direptum atq; incensum est. Tum uerò tantus ab ea cru
delitate circumiectis oppidis terror illatus est, ut om-

nes reputando animis, qua clade Mordanenſes paulò antè & Monteſortinenſes affeciſſent, arbitrarentur, nulla mœnia nullasq; copias in terris ſore, quæ eorum tormentorum uim, tantiq; exercitus impetum ſine ſumma pernitie ſuſtinere poſſent. At Carolus promotis inde caſtris, ad ſancti Germani ſaltum contendit, ubi Ferdinandus ſuis munitionibus ſe tenere, hoſtemq; ferocẽ & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hoſtibus ex iniquo loco dimicandi neceſsitas imponeretur. Verùm hyberni dies perpetua aeris ſerenitate, uernis æſtiuisq; perſimiles, Gallorum ſpei tam opportunè acciderant, ut quanquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulò antè eſſet corruptum, ipſi tamẽ ex remotioribus locis facilè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent Adeò ut cuncta ſecunda atque facilia Gallis, aduerſa autem atq; aſpera Aragonijs fatorum ui ac ſuperum conſilio præberi uiderentur. Sed dum Ferdinandus ſaltib. occupatis Gallorum impetum fruſtratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, urbe Aquila atq; omni eo tractu pulſis Aragonijs ex Apennino in Campaniam deſcendere, illoq; itineris deflexu è tergo apparere cœperant, quo die ab antecurſoribus Gallis turma una tironum equitum temerè uagantium intercepta eſt. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repentè caſtris, Capuam ſe recepit, obiecturus uictori hoſti Vulturnum amnem, qui ab occaſu mœnia præterlabens, neque facilè ponte iungi ſublatis omnibus nauigijs, neq;

Caroli dũcis Ferdinando à tergo apparent.

neq; obripas admodũ impeditas profundumq; alueum, uado transiri poterat: quodq; unus tantùm pons esset quo urbs ipsa suburbanis ædificijs coniungitur, qui facilè ex propugnaculis impositò præsidio defendebatur Verùm & hæc quoque consilia nouus in urbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim perse mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regiæ cõmutationem arma ceperat, factoq; impetu in Iudæos trapezitas qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totáque urbs ob id factum ad defectionem spectare uidebatur. Quo improuiso fortunæ turbine perculsus Federicus patruus, ad Ferdinandum scripsit, ut postposita Capuæ atq; exercitus cura, subsidio perditis penè urbanis rebus uenire maturaret: multitudinẽ enim ad arma consternatam esse, popularique petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esse præsentis regis authoritate ad sedandos tumultus, firmandúmque nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanquam magna animi perturbatione commotus erat, nec ullum his in malis consilium periculo uacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atq; obtestatur, ut Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demum reuertatur, egregiè muniant atque defendant: omnéque certamen, ne uniuersi prælij casum subeant, toleranndo ac sustinendo deuitent. Confestimq; Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio sit cõsecuta positis enim armis singulari omniũ studio est salutatus sedatiq; omnibus locis tumultus. Erat enim adeò celso

infractoq; animo, ac uultu maximè ad promerendam gratiam ſereno, ut pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione ſe regem uel potius omnium fratrẽ in ipſo patriæ gremio, apud omnium ordinum ciues familiariter educatũ, crudeliſſimis barbaris prodere uellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius ſalute obtulerint, modò incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd ſi Aragonij pulſi, uel timore acti inde excederẽt & Neapoli uictor Gallus appropinquaret, eum inique impieq; facturum, ſi fidem datam à præoccupatis iuſto metu ciuibus repoſcendo, nobiliſſimam patriam efferis nationibus uaſtandam atq; euertendam exponeret. Interea Carolus ſuperato Lyri amne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum deſcendit, confeſtimq; & ipſum oppidum Cales & Theanum Sidicinũ ad eum defecere. Capuani quoq; tametſi ueteri ſtudio Aragonium nomen colebant, de dedenda urbe agere cœperunt. Quorũ animos per ſe inclinatos ac fluctuãtes, non multò pòſt ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quòd mãdata ad res aliqua æquitate componẽdas, à Ferdinando ad Gallum ſe habere teſtabatur, Cales ad Carolum ſe contulerat: ubi cũ agendo nihil publicè proficeret, priuatim ſibi conſuluit, aſcitusq; eſt Gallicæ militiæ cum eadem ala equitũ quæ modò Aragonium ſtipendium merebat. Ea re Verginius & Petilianus uehementer perturbati, quòd ſe excluſos fœdere & planè deſertos à Triuultio quererentur, cum ſuo equitatu Nolã profugerunt. Iam enim milites ſine pudore equos & ſuppellectilem regiam diripere, paſſimq; turmatim dilabi, hoſtes appropinqua-

perfidia Ducis Ferdinandi, & pars militum.

re, &

re, & ipsi demum Campani apertè Gallicum nomen in uocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternati one ac fuga, Galli antecursores prouecti usq; in suburbana tecta ultra Vulturnum magnum, tumultum edidere. Id conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repentè cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, ut Gallorum audaciã reprimerent, & Campanos quos pauidos & in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atq; officio continerent. Sed uixdum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac urbe excluduntur. Tum uerò centuriones qui modò ferocem hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fidelissimas benemeritasq; de ciuibus ac paratas pro urbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infensis hostibus suis, trucidandas tradere uellent: Vixq; post multas preces, pudore metum uincente, à Campanis impetratum est, ut deni urbem ingrederentur: neq; alij prius succederent, quàm primi aduersa urbis porta exiuissent. Eo modo cùm mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atq; equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auersam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circũ se ruere & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusq; ad Capuæ portam, nequicquam primores urbis appellando ac precando ut se introducerẽt, uexillum Gallicum in mœnibus cõspexit, nemineq; ex ueteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cũ ęta repentino Fortunæ impetu euersa prostrataq; rep-

perit, præcurrerat enim fama Neapolim, Cãpanos desciſſe ad Gallos, Triuultiũ ad hoſtes tranſiuiſſe, cæteros autẽ duces diſperſis proditione ac metu omnib. copijs, fuga ſibi conſuluiſſe. Quas ob res Neapolitani, cũ tumultu iterum exorto & cunctis ad arma diſcurrentib. aduentanti exercitui portas clauſiſſent, ac ſolũ propè regem recepturi uiderentur, Ferdinãdus copijs magno itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem ſe recepit. Nec mora, multitudo opificũ perditorumq; hominum ad diripiẽdum regis ſtabulum, quod arci propè erat coniunctum, delata eſt. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueq; regijs oculis ſpectaculũ fuit, ut Ferdinandus cũ nobilem eius loci apparatum diripi generoſosq; equos ab infimæ ſortis hominibus trahi cerneret, penè ſolus, & periculi & maieſtatis oblitus in prædatores eruperit. Factumq; eſt anguſto eius conſpectu, ut alij metu pudoreq; cõfuſi, proiectis in terrã armis, ueniã orarent, alij relicta præda diffugerent. Verũ paulò pòſt receptis in arcem Germanis cuſtodiaq; Alfonſo Daualo demandata, in Aenariam inſulã cum uiginti triremib. adnauigauit. Vbi illa eadẽ Fortuna, quæ regno auitisq; laribus excedentem inſenſa perſequebatur, etiam tum ueluti ſupremo in caſu, reliquæ eius dignitati impotenter illuſit, cũ Iuſtus Iſclæ arcis cuſtos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes in uaſerat, perfidiæ morbo agitatus, deſcendenti in terrã fores occluſiſſet. Ferunt eum imſperata Iuſti perfidia cõſternatum, & coniectis in cælum oculis querentem, q; ſibi immerenti à Dijs ſpes omnis ſalutis eriperetur, de maturãda in Siciliam fuga cogitaſſe: uerùm monentib.

ita Fa-

ita Fatis, portæ arcis cum paucis succeßisse, tãtumq; ua luisse orando, ac sua Aragoniæq; domus in eũ beneficia cõmemorando, ut Iustus ea conditione, uti rex solus ingrederetur, eum receperit: Tum uerò Ferdinandum ea confidentia eoq; uultu ac uigore animi, districto gladio in custodem impetũ feciße, ut Iusti satellites, qui armati in statione aderant, ipso cõminantis ac imperantis regis aßpectu perterriti, regijs dubiæ rei euẽtum expectãtibus, extemplo portam aperuerint. Quo casu manifestè apparuit regum oculis in omni Fortuna quandã supra humanam ineße uim: proditoribus autem degeneres esse animos, præsertim cũ in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus urbe receptus est, tantoq; studio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis spectaculum effusi, uias exornãdo, victoriq; certatim atq; ambitiosè gratulando, omnes humanos honores detulerunt, ut tum primùm ueluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocari uiderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul qua urbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac uineas agebant, destinatis tormentorum ictibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longéque maximum erat periculum, quum pilæ ferreæ per feneßras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosq; diśiectu lapidũ fractorumq; parietum ruina paßim opprimerent: neq; ullus periculo uacuus locus tota arce custodibus interdiu uel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis se-

Oppugnatio noua arcis.

mel certo in libramento maioribus tormentis, atq; his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conijciebant. Acciditq; memorabili casu, ut multa uis tormẽtarij pulueris & multitudo ingens uasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruẽdos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cũ fortè excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, & tota penitus eius conclauis testudine ui uaporis reuulsa atq; disiecta, ea uis incendij fuit, ut multorum qui in proximo erant, sæuum atq; deforme spectaculum puncto temporis ediderit: multi nanq; flamma, fumo, ruinaq; exanimati sunt: sed multò plures semiam busti, lacerisq; artubus ignis uiolentia fœdè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neq; opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis præbuit, nanq; his conflictati incommodis palam querebantur & ante alios Gaspar authoritate insignis, quòd fortib. uiris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret tam fœdè paulatim esset pereundum, dum ea, & nihil demum profutura constantia, regiam illam uerius quã arcẽ tueri aduersus undiq; uictorem exercitum conarẽtur: Satisfactum abundè esse uel datæ fidei, uel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi uni omniũ ad extremũ pro regis salute, uel iniqua etiam in pugna mortẽ oppetere minimè recusarint.

rint. Insani profectò esse cõsilij pro rege à Dijs pariter ac hominibus profligato atq; deserto, perire malle, quã uictoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas uires haberet ad pertinaciam ipsorũ uel ultimo suplicio uindicandam, & facultates eidẽ superessent in tam opima uictoria ad gratiam, si se arcẽq; maturè dederent, uberioribus præmijs referẽdam. Omnis enim laboris præsertimq; militiæ finẽ esse diuitias, propter quas, patriam, uxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultißimos, si illas à Ferdinãdo expectarẽt, qui reliqua uitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantũ remis ac uelis posuisset, abijcerẽt eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consulerent. Ea enim omnia abundè sperarià uictoribus, qui ad alia quoq; bella immortalium Deorum consilio uocarẽtur. Dum hos maximè sermones in stationib. serunt, totisq; animis ad Gallum inclinant, Alfonsus Daualus, animad uersa Germanorum consternatione, quòd neque eorũ ingenia moderari, neq; periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in triremem se intulit, quæ ad arcẽ proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazã conuolant, loculorũ claustra refringũt, qui omnis ueterum regum opulentiæ atq; apparatus referti erant. Tum uerò ditati omnes potius quã expleti, cũ in tãta nobilis prædæ copia, quæ pretium decies centũ milium aureorũ nummũm exceßit, neq; sacci, neq; mãticæ militares asportantibus sufficerent: Quin & tanto facinori ipsum quoq; perfidiæ scelus addiderunt: Actũ nanq; est cum Carolo per Germanos qui in partib. Gallorum militabant, Bussecco interprete, ut tradita arce

certis conditionibus Gallicæ militiæ adscriberẽtur. Sũt qui asserant Ferdinandum prius quàm arce excederet de Gasparis & cõmilitonum fide dubitasse, obiecisseq; gazæ regiæ partẽ Germanis diripiendã, uti eo spatio sese è manib. illorum eriperet. Cæterũ constat, discedẽte Daulo, tum primùm pretiosiorẽ suppellectilem in prædã fuisse conuersam: quamobrẽ non multis inde annis Maximilianus Cæsar Gasparẽ ipsum in Germania eius patrati sceleris conuictum securi percusserit, absoluto Gotisredo, qui militum omniũ iudicio, ne tantũ facinus admitteretur egregiè restitisset. Arce noua in potestatem redacta, Galli ad oppugnandam alteram arcẽ quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorum apparatũ conuerterunt. Ea est rupi imposita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pausilipo monte, ut Euripũ immitteret, multo seruorũ labore abscidit: contra eam altera est rupes aliquãto excelsior, quæ à continẽti in mare porrigitur, in cuius summitate terrenũ erat propugnaculum, antiquitus pro specula ab Aragonijs regibus ædificatum, quòd Piccifalconium appellatur. Ex eo loco in subiectam Oui arcem erat despectus modico intercedẽte maris tractu. Quod ubi à Gallis est animaduersum singulari celeritate in summũ rupis uerticem maiora tormenta contulerunt, tantaq; ui oppugnare cœperunt, ut cũ à superiore loco pilæ conijcerẽtur, nemo in muro consistere auderet. Quibus adductus difficultatibus Antonellus Picciolus custos, tametsi Aragonio nomini fidus habebatur, cũ nihil durius sibi sustinẽdum arbitraretur, arcem dedidit. Vicentina quoq; turris, quæ in Megari Syrenum insula propè portum

in ma-

in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad cursum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis cesſit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus, qui Nolam conceſſerat, miſſa eò Ligninij ala ſub præfecto Arſio equis armiſq; turpiter exutus eſt, reclamantibus Nolanis, qui iã antè elato Gallico uexillo & deditione per legatos facta, Aragonijs militibus uti dedititijs prolixè cauendo, incolumitatem polliciti fuerant. Cæterùm omni equitum turba protinus dimiſſa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, cuſtodiæq; traduntur periniquo equidẽ iure & ſumma cum inuuria, ut Argentonus ingenuè perſcribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam deſcenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Cantabrorũ Italorumq;, & grauis armaturæ equites ferè quingenti quibus præerant Cæſar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthæus Aquauiua; tenebantq; curſum in Apuliam eo conſilio, ut Brunduſii, Hydrunte, aut Tarenti conſiſterent, ſollicitatiſq; inde Venetis ac Sicilienſibus Hiſpanis, accitiſq; è Macedonia Turcarum auxilijs, nouas inirent amicitias, & ad renouandum bellũ maiora præſidia cõpararent. Sed Fabritius & cæteri eius ualidi agminis duces, nunquã abeuntium ueſtigijs abſcedendo perſequendoq; cũ expeditis equitib. eos uni tantiſa luti conſulere coegerunt. Quamobrẽ eæ copiæ cũ infeſta ubiq; itinera, & inſeſſos ab infenſis populis amnes reperirẽt, breui diſſipatæ fugataq; ſunt, ſic ut nulla certa eorũ manus, quæ alicubi cõſiſtere auderet, aut renouare bellũ poſſet, eſſe nũciaretur, præter eã quæ Cæſa-

rem ſecuta, in Brunduſinam arcẽ ſe receperat: ea enim arx una omnium totius regni poſtea in Aragoniorum fide permanſit. Vt uerò in maritimis Calabrorũ Salentinorumq; urbib. Gallica arma cõſpecta ſunt, tantus repentè Turcis omnibus qui circa Epiri & Macedoniæ oram in præſidijs erãt, terror illatus, ut plures oppida deſererent, & Græci in ſpem recuperandæ libertatis erigerentur, ac tum apertè arma, equos, commeatusq; expedirent, deq; recipiendis Gallis, & Turcis uno edicto trucidandis conſilia inirent: & ante alios montani Epirotæ, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, q, antea dum rupibus confiſi ſuis liberatem obſtinatè tuerentur, à Mahomete & Baiazete non unam cladem accepiſſent. Factumq; eſt demũ ad eam Gallorum famã, ut tota Aetolia & Peloponneſo Græci omnes intẽpeſtiuo libertatis deſiderio, dum fruſtra Gallos expectant, in conſilijs & concionib. à Baiazete deſciuerint. Quib. cognitis reb. Bizantij extẽplo claſsis refecta deductaq; eſt, remiges maritimis Aſiæ Europæq; gentibus imperati, & copiæ omnes quæ in Danubij ripis, & mediterraneis Illyrici Mæſiaq; hybernabant, ad tuẽdam Epiri & Macedoniæ oram traductæ. Interea Carolus tantis reb. ſumma celeritate ſine ſuorum uulnere confectis, intentus conuiuijs equeſtribusq; ſpectaculis Neapoli, ornatiſsimæ eius urbis delitijs fruebatur. Non deerant enim totius regni proceres, ipſas quondam Andegauenſium ſecuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignæ hoſpitalitatis uel adulationis officio prætermiſſo uictoriam effusè gratulabantur. Ipſi quoq; Galli atque Germani in ſumma rerũ omnium copioſæ urbis affluẽtia, ui

Terror Turcis illatus.

tia, nimi præsertim nobilitate allecti, magnam partē militaris ferociæ exuerant, multorumq; molliuerant animos corporaq; illustres fœminæ, luxu, comitate, eruditisq; munditijs, cū certatim gentis more, etiā ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequentarent. Eaq; tū erat uerni cæli clementia & peramœna temperies, ut non modò rex iuuenis, & proceres, qui reputādo, quāfacilè uictores euasissent, ob idq; Italiæ opes ludibrio habendo in ea licentia solutiori uitæ indulgerēt uerū & ipsa quoq; agrestis militū turba regiorū hortorum, & beati littoris amœnitate caperetur. Iamq; & rex ipse & duces spetiosorum paulò antè consiliorum obliti, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, ut manifestè appareret, Gallos idcirco eius suscipiendæ expeditionis famam præbuisse, ut maioribus uiribus niterētur, si consilijs suis causā religionis adiūgerēt: & hercle nō inanis fama ferebatur nihil aliud eos uel ab initio, quā de subigenda Italia atq; Sicilia cogitasse. Quas ob res, ueluti in summo omnium discrimine metu consternati Europæ principes, sollicitis animis reputare cæperunt, quonā Gallorū consilia armaq;, iam ab secundo ubiq; rerum successu socijs pariter atq; hostibus formidanda uerterentur: quando nihil usquam in Italia uirium esset, quibus publicam salutem tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate aut dū cum suorum impulsu, totius Italiæ regnū, & Romani imperij sedē, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexāder inermis & trepidus Caroli uictoria plrimū angebatur: quippe qui post Cæsaris filij fugā iā planè desciuerat: neq; postea uti Alfonso Ferdinandoq; Aragonijs

gonijs nuper dedisset, tum uictori Carolo id enixè postu lanti Neapolitanum regnum pontificia authoritate ad iudicare uoluerat. Ludouicus quoq; Sfortia suis demũ omnibus deceptus cõsilijs serò sapere, & ea quæ impẽ derent mala ægro animo prouidere cœperat, cũ Gallo rum copias robore, fide, disciplinaq; firmissimas, uera tum primũ æstimatione metiretur, & præsentis maximè regis nomen, uimq; eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarũ opum imbecillitate magnoperè formidaret, quãdo imparatis omnibus necessaria sumenda arma uiderentur, atq; etiam planè cerneret Gallum, modò latè imperaret, nemini datam fidem seruaturum: quoniam Tarentum urbem, uti se dono daturum Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiserat post adeptam uictoriam concedere recusasset. Eadem etiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli spectatores fore polliciti, utriusq; regis uires in dispari gerendi belli ratione fermè æquales fore crediderant, bellũq; propterea diuturnum parari, quòd non una, nisi admodum memorabili pugna præsertim propinqua iã hyeme, posset definiri: in animumq; subinde induxerant, se tum in tempore, & magna quidem cũ mercede bellum moturos, cũ Aragonijs rebus multiplici incõmodo affectis atq; contusis, Gallorum arma suum impetum quo maximè ualerent amisissent, quòd necesse erat accidere, si Galli cunctatione hostium atq; hyemis difficultatib. impediti in oppugnationibus singularum urbiũ senescendo, Calabris & Brutijs hærerẽt. Maximilianus quoq; Cæsar publico priuatoq; odio Gallis infensus, nõ modò gloriæ & magnitudini florentis uictorisq; iuuenis in-

nis inuidebat, uerũetiam magnopere uerebatur, ne augustum Romani Cæsaris nomẽ, quòd sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ uictoriæ, & præsentis exercitus uiribus usurparet. His etiam Gallorũ secundis successibus Ferdinandus Hispanus, uti erat ab multo rerum usu innataq; prudentia in omni consilio exactè circumscriptus & cautus, uehemẽter permouebatur, cũ in ea admirabili insignis uictoriæ celeritate, Siciliam suæ dictionis & nudatã præsidio ĩpotẽti atq; auidæ noui imperij Gallicæ gẽtis audaciæ expositã uideret. Igitur, quos modò nominaui Europæ principes, unis exceptis Florentinis (Ii enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant) solenne fœdus circiter Kalendas Aprilis inter se percusserunt, his legibus, ut uno consensu cõmuniq; impensa, tantas copias terra mariq; pararẽt, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarẽtur. Quòdsi quispiã ex socijs alicui bellũ inferendum putaret, id ille suis uirib. & priuatis auspicijs gereret, & Carolo regi suus locus expressa conditione relinqueretur, modò æquissimi fœderis beneficio uti uellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispaniæ Triuentium regulum cum ualida classe, sæuoadhuc mari in Siciliam traijcere iussit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti, quibus præerat Consaluus Ferdinandus, uir Bæthico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua uirtute & militum secundo fauore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, præfecto eis Antonio Grimano uiro lectissimo, magnãq; uim leuis armaturæ equitum, quibus terrestris exercitus supple

retur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneſo mercede conduxerunt. Eodē quoq; tempore Ludouici Sforti æ pecunia, cohortes in Sueuia ſcribebātur, & Maximilianus literis ſignificabat ſe in Italiā, cū facto opus foret, extemplo tranſiturū eſſe, adducturumq; inuictam Germanorū manum, cuius uirtute paucis antè annis Gallorum legiones Morinis in campis latè proſtrauiſſet. Baiazetes quoq; qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerq; illius per legatos ex Italia Pruſiā Bithyniæ, ubi Othomannorū gentis ſepulchra cernūtur referēdum curauerat, nō modò omnem belli apparatū intermiſit, ſed & magna terra mariq; auxilia aduerſus Gallos Venetis obtulit, cū iam in ea noui fœderis fama & Gallorū ſolutus metu, & reliquo etiam timore, quē ex inimici fratris uirtute cōceperat, omnino liberatus eſſe uideretur. At Carolus improuiſa principū conſpiratione perculſus, uehementer de parta iā uictoria dubitare, queri ſe proditū iri fremereq;, ira tamen potius quā dolore agitari, & plurimum militum ſuorū uirtute cōfidere. Nam etſi illi nondū ex profeſſo hoſtes magnam cauſæ æquitatem, lenitatemq; nouo fœderi, quod pro tuenda tantū ſalute ac libertate percußiſſent, prætexuiſſe uiderentur, ea tamen omnia contra ſe parari manifeſtè prouidebat. Quamobrē optimum factu ratus, ſi potificem imparatum, nec adhuc hoſtilia molientem, ſubito aduentu à cœptis conſilij deterreret, Romā contendere, atq; inde in Galliam Ciſalpinā penetare cō ſtituit. Itaq; ex omnibus copijs, quicquid floris ac roboris erat, ſibi deligit. Fuere expediti equites utriuſq; armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros

geros quos ſecum trahunt, Heluetiorum uerò ac Germanorum, itemq; Vaſconum peditum circiter octo milia, præterea tormentorum iuſtus numerus, eorũ præſertim quæ expeditis curribus ueherẽtur. Reliquas uerò copias per opportuna totius regni loca diſpertitus eſt, ut unaquæq; regio certis ſuis præſidijs ac ducib. firmaretur. Caietæ & totius Campaniæ tuendæ cura Belcario demandata eſt: Hunc urbe Nola donauerat ærarioq; præfecerat, Bailinus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atq; Sulmonẽ, Marſis & Pelignis impoſiti. Perſiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iuſſus. Aſbarræ regulo Salẽtini: Obegnino autẽ Brutij obuenerunt: Hunc magiſtrũ equitũ crearat, qui honos militiæ ſummus exiſtimatur. Iulianus porrò Lothoringus in cuſtodia Gargani montis conſtitit: Manfredoniæ autẽ Gabriel Monfalconius, & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli uerò, omnibuſq; pariter copijs, Gilbertus Monpenſerius cum imperio præfectus eſt, ad quem rerum omnium cum urbanarũ tum bellicarum ſumma reſpiceret. Iis rebus maturè conſtitutis, Latina uia Romã profectus eſt, præmiſſo Andrea Lugdunenſi Antiſtite, qui pontificem hortaretur, ne ipſius regis aduentu terreretur, aut quicquã hoſtile ab eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor egregius eſſet, ſibi timendũ putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi eſſe, ut cũ ad colloquium ueniret, in priſtinam cum ipſo gratiam, nec excluſis cæteris principibus, qui ſine cauſa de eius fide ac moderatione dubitaſſent, continuò eſſet rediturus. Cæterùm pontifex planè metu obrutus, cũ neq; ſibi inermi cum

armato rege de pace ac fœdere diſceptandum exiſtima ret, neq; ſecolloquendo quicquã, quod ad rerum quietẽ pertineret, profecturum arbitrarctur, et uehemẽter du bitaret, ne fides ſua ſocijs ex cõtagione colloquijs ſuſpe cta redderetur, ex urbe Orbitum profugit, moxq; Peru fiam, ut inde per Vmbros ad mare, ac demũ, ſi Gallus inſequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequeban tur abeuntem pleriq; cardinales, turbaq; ingens eius ge neris hominum, qui honoris & quæſtus gratia pontifi ciæ aulæ operam impendunt. Iis præſidio erãt, præter ipſos prætorianos, aliquot equitum alæ, quas Venetie & Ludouicus opportunè tranſmiſerant. Carolus ſua ſpe deceptus, pacato agmine Vrbẽ Calendis Iunijs intrauit, & Tranſtyberina in regione caſtrametatus eſt. Sed tri duo pòſt tribus diuerſis agminibus ab Vrbe diſceſſum, totusq; is tractus, qui Caſſiam uiam & Aureliã interia cet, tranſeuntium iniuriæ expoſitus, pabuli & cõmea tus omnis generis detrimenta ſenſit. Sed Tuſcanellenſiũ calamitas inſignis fuit: cũ enim rixa fortè exorta, Gal lus lapide ictus cecidiſſet, cõmilitones irati non ipſum quidem percuſſorem, ſed oppidanos omnes adorti, du ce Baſtardo Borbonio magnam eorum partem crude liſſimè trucidarunt, atq; oppidũ diripuerunt. Ii quoq; populi qui utriq; uiæ imminent, totusq; Senenſis ager Piſas uſq; uaria incõmoda paſſim accepere. Porrò Ca rolus cũ Senas ueniſſet, ita perturbatum ciuitatis ſtatũ inuenit, ut ciues in quatuor diuiſi factiones, inſano li uore mutuo inducti, à rege præfectũ peterent, qui Gal lico fretus præſidio inter ordines factionũ æquo iure li bertatis nomẽ tueretur. Ambiebat ad id Ligninius pro

pinquus

pinquus regis, ita ut cohortem Gallorum facilè impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla urbi præesset. Sed festinante in Galliam rege, non multò pòst depulsis foro atq; urbe Gallis, ciuitas ad ueterem Pandulfi Petrucij dominatum redijt. Pisani eo tempore cũ Florentinis bello contendebant, cũ libertatem quã Gallorum beneficio recuperasse uidebantur, accerrimè tuerentur. Florentini etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessũ in unam eam intenti curã, ut Pisas reciperent, magnũ numerum equitum & peditum ex ueteribus copijs cõduxerant: eisq; Herculem Bentiuolum, Franciscum Sicum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerãt: quorum uirtute cõplura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, & in primis Bientina: ea palu di adiacet, & Pontis Eeræ oppidum, que tenui Pisanorum præsidio tenebãtur. Nec multò pòst ductis ad Calcinariã copijs, nacti diem densa caligine nubilũ, ita ut omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, trib. ex improuiso prælijs ad murum factis, occisóque Ioanne Saluio præfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Pallaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotq; alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio uenit Lucius Maluetius uir fortis, & maximè pugnax: adduxitq; grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites ueteranos spectatæ uirtutis ferè trecentos. Ab Genua quoq; submittente Ioanne Adurnio magnanis minorum tormentorum, balistarum, armorum, te-

lorumq; omnium mari Pisas delata. Nam haud obscurè Pisani cũ pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, uti postea dicemus Pisanos incolumes liberosq; præstare, porrò Florentinos, quòd Gallis fauerẽt lõgo bello implicitos distineri atq; atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilijs Pisani, hostium duces, qui magno apparatu Buttum oppugnabant, muriq; partẽ maioribus tormentis deiecerãt cum detrimento inde discedere, ac incensis exteriorib. ædificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incõmodum ipsi Lucio à Florẽtinis ducibus repensum, cũ è Cascina promotis castris, Liberafactam oppidũ in Lucensium finibus, quòd à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cũ iusto apparatu contendisset. Magno nanque itineris flexu, Florentinorũ copiæ Liberafactam ductæ, quarũ aduẽtu præsidiarijs, & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longè acerrimã oppugnationem sustinuerat, animi a[illegible]ucti: Contrà uerò Pisanis adeò imminuti, ut Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormento, ne eo hostis potiretur Pisas profugerit. Postero die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoq; per uallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentẽ peccoris atque hominũ prædam egerunt, euectiq; usq; ad calidas aquas, quæ Mãmosæ dicuntur, adeò magnum suburbanis uicis terrorem intulerunt, ut Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit uocatus, & Lucio militares copias educẽte cõfestim eruperit. Cõmissumq; est atrox prælium in angu-

in angustijs Capellesij pontis apud Fractã emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiã Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pisas usq; perduxerat. Pugnatum est ab initio magna ui, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, uersiq; cum cæde in fugam trepidanti agmine Liberasactam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarũ ictibus contusus, ægrè se è manibus hostium eripuit. Rouersius Bononiensis centurio insignis captus, & cum eo catæ phracti uigintisex, magnusq; numerus aliorũ equitum ac peditum capti uel exuti armis fuere. Lucius ouanti similis in urbem reuersus, ut hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinum Clostram & Animanigram Ligurem uiros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq;, ut quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctum Giulicium quà hostes sint transituri progrediantur: se Lucensi uia ad intercludendos eos expeditas educturum copias, futurumq; esse si maturarẽt, ut ea celeritate reliquæ hostiũ copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt, & quanquam aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerunt, quos inopinantes & maiore quàm esset copiarum specie deceptos, emissis sclopis atq; balistis, ingentiq; simul, ut in uictoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites

tamen agreſtium beneficio uadis in amne repertis euaſere, pedites magna ex parte cæſi captiq; ſunt. Hercules uerò citato agmine reliquias bis fuſi exercitus priuſquam Lucius Lucam præteueheretur, Montecarlum reduxit. Atq; inde Arno amne ad Montecuculũ ſuperato, in uetera caſtra ad Eræpõtẽ reuerſus eſt. Victores uerò ſpoliis onuſti dum redirent, apud Liberafactam, tormentũ, quod paulo antè deſoderant, repertum atq; erutum in urbem reduxerunt, & Lucius biduo pòſt Caſcinã, ut ex propinquo in omnes hoſtiũ motus intentus bellum gereret copias ſuas adduxit. Fiebatq; propinquitate hoſtium, ut è quotidianis præliolis occaſio præberetur, quum utriuſq; partis caſtella, agrumq; omnem repentinis excurſionibus permutua detrimenta deuaſtarẽt. Per eos dies, dum Lucius Caſcinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum ualida parte exercitus Raſignanum miſere, quod eſt oppidum ſupra Liburnum, Volaterranis uadis propinquum, rati ſe aut Luciũ intercluſuros, ſi ad ferendam obſeſſis opem Caſcina ſibi egrediendum atq; eò contendendum arbitraretur, aut ſi oppidi præſidijq; ſalutẽ omnino negligeret, oppidũ nullo negotio in poteſtatẽ eſſe redacturos. Sed Lucius de corum conſilio coniectura iudicans, aliquanto minorẽ eius oppidi quàm exercitus iacturam fore exiſtimauit, Caſcinaq; ſe continuit, atq; ita Raſignanũ quaſi ſato iam multis tormentorũ ictibus muro, dedenteq; ſe præſidij præfecto receptũ eſt. Sub id fermè tẽpus legati Piſanorũ, qui Neapoli ciuitatis ſuæ ſalutem libertatemq; Carolo obnixè cõmendauerãt, ipſo cõcedente,

ſex-

sexcentos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt, quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorum animos uehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerēt. Meminerāt etenim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ eius urbis, non modò cæterorum omnium Europæ principū societati ac fœderi prætulisse, ueruetiam quod pudendum omnino uideri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neq; arcem toties promissam recepissent, & cōtrà Pisani hostes, grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarētur. Tribus nanq; antea mensibus à Brissoneto, qui tum Maclodiensis cardinalis uocabatur, Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarāt, ut idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerētur, eam demū esse Caroli uoluntatem, ut in ditionem Florentinorum redirent, omniumq; iniuriarū impunitatem & lene moderatumq; imperium in posterum à ueteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore præsertim rege, cuius dignitatis esset præstare quæ promitteret, & uires haberet ad uindicādā iniuriā, si Florētini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus, quū Pisas uenissent, & ad ferocē populum frustra cōcionarētur, ludibrio habiti fuerāt. Itaq; Pisani Gallicis cōfirmati auxilijs, summo omniū studio alacritateq;, Ferreto maximè Gallorū duce ut erat uir impiger nauare operā cupiēte, ad oppugnādā Liberafactā proficiscūtur. Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusq; simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum.

Pisani & Lega
ti ad duo. pedites
Gallos a Caro
lo impetrāti.

Defendebat ſe de muro turreq; Barigus Barga longè fortiſsimè, uerùm ea turris quæ multis incommodis ſubeuntes atq; oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili uiolentia ingentis tormenti, quod à Piſanis Bubalus appellabatur, proſciſſa labefactaq; eſt: ea magnam muri partem cadendo ſecum traxit, præbuitq; terrorem defenſoribus, qui mox ſeſe dedendo, Piſanis victoribus arcem atq; oppidum reliquerũt. Neq; Hercules qui ad Eræpontem caſtra habebat, ſubſidio laborantibus adcurrendum eſſe iudicauit, quoniã magnopere timebat, ne Lucius eductis Caſcina copijs, & capto ad Vicopiſanum itinere, à tergo protinus inſequeretur, atq; ita pari arte utriſq; bellum gerentibus, ſicuti paulò antè Raſignanum receptum fuit, Liberafacta ſimili quoq; aſtu & celeritate hoſtium amiſſa eſt. Poſt id factum ſanctæ Luciæ uicus, Lariũ, & amiſſum paulo antè Lecolum, Pallaiaq;, & minora aliquot caſtella quæ ad colles uergunt, à Piſanis in poteſtatem redacta ſunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos utriuſq; armaturæ equites & cohortem unam hoſtium ad Fornacellas ultra Caſcinæ amnem, qui Foſſa dicitur, ex improuiſo adortus proſperè cõflixit, uerſisq; infugam hoſtibus, adeò acriter cædendo capiendoq; illis inſtitit, ut uſq; ad Eræpontem ſit prouectus: tantaq; fuit patenti porta ingredientiũ trepidatio, ut niſi paucitati ſuorum militum Lucius diffiſus ſubſtitiſſet, oppidum ipſum, in quo duces cæteræq; copiæ, & complura tormenta erant, ſimul cum hoſtibus irrumpendo facilè capi potuiſſe uideretur: magnamq; eo die Lucius apud Piſanos egregiè uirtutis laudẽ promeruit, quòd

Lucius apud Piſanos.

eo præ-

eo prælio & periti ducis & ſtrenui militis officium impleuiſſet. Biduo pòſt Lucius fortuna utendum ratus, quæ quum benigna ſemel arriſerit, audentes ſecundo paſſu ſubſequitur, nocte intempeſta copias Caſcina eduxit, profectuſq; Ponteſaccum, prius penè quàm ab hoſte ſentiretur, admotis ſcalis in oppidum tranſcēdit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Rannucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresq; pedites capiuntur, oppidumq; diripitur. Erat ſpecula editißimo in mōte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula uocabatur, ex ea deſpectus erat in omnes campos: Piſaniq; intenti aßiduè ſpeculando, omnes motus egreſſusq; hoſtium ex oppidis notabant, & quam in partem uerterentur, linteis uexillis & fumo, interdumq; ignibus & tormentorum ſclopis ſignificabant, magnasq; ea res Florentinis gerendi belli difficultates ſæpius attulerat: Propterea & in caſtris à ducibus & Florētiæ in ſenatu decretū eſt, ut omnino quibus maximè artibus opus foret, Verrucula hoſtibus eriperetur. Itaq; ad terrendum cohibendumq; Luciū, ne Verrucu lanis cuſtodibus auxilio proficiſceretur, Frāciſcus Siccus ad Buttum ualidam equitū ac peditum manū adduxit, ipſe Hercules ad pontem Eræ permanſit: Montanus uerò & Chriſtophorus Epirota uiri fortes cum peditatu montem ſubire iußi. At Lucius qui de conſilio profectioneq; hoſtium cognouerat, milites cohortatur, ut æquo animo unius noctis laborem ferant, quid fieri uelit monet, & flumen Arnum de ſecunda uigilia uado tranſgreditur, in albſcenteq; celo Buttum ad hoſtē

pourſuivit et print capture à Lucio.

peruenit tarditatem sæpe militum castigans uerbis, & seipsum incusans, quòd noctis breuitate deceptus manifesta iam in luce, rei bene gerendæ occasionem amisisse uideretur. Sed ut in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secũda omnia, hosti uerò maxime aduersa contigerunt. Siccus enim cũ paulò antè per speculatores Lucium suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iussisse cognouisset, instratis frenatisq; equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoq; hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic ut tum primum Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesq; ad primum uigilum clamorẽ turbati oppressiq; sint, Burla equitum præfectus uir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtrũcatur. Cæteri Sicco ægrè euadẽte, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus peditii ex præda cessit: sic ut omnes fermè dum læti ac ludibundi redirẽt equites facti uiderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nũcijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verruculæ callibus ad Herculem in castra redierẽt. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis cõsilijs ultum iri properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim Sancti Romani ex itinere expugnarãt, oppidumq; Montopolim diripuerãt, aduẽtare cœperũt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transe-

transeuntibus Gallis miſceri multis de cauſis nolebant, ponteEræ & cæteris quæ obtinebant Caſtellis, decedere coegit: præbuitq; miſeris oppidanis materiam iterũ rebellandi, quũ Piſani relicta ab hoſtibus loca circumductis paſſim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate à Piſanis ſuſceptus eſt: ac ueluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus ſalutatus. Cæterùm, ut erat incertus conſilij, quum orantes proiectiq; ad pedes, ut ciuitatẽ liberam & incolumem uellet ſuppliciter poſtularent, ambiguo quodam reſponſo ſpes eorum nec impleuit, nec eluſit, quòd ſe & promiſsis omnino ſtaturum, nec ſe ullis Florentinorum precibus diſceſſurum, nec æquitate pollicerẽtur. Sed adeò mirifica erant omnium ducũ Gallorũq; militum ſtudia erga Piſanos, ut quanquam ingrata auribus uerba retulerant, neq; triſtes eſſent, neq; ullis ambiguæ regiæ uoluntatis indicijs frangerentur. Dum Piſis Carolus moratur, multorum literis fit certior Ludouicum Aurelianum, quem apud Aſtam ad incerta belli cum ualida copiarũ parte reliquerat, Nouariã occupaſſe, nouóque eorum motu in ſummum amittendi imperij diſcrimen Ludouicum Sfortiam coniecisſe. Quo nuncio incredibili lætitia affectus eſt, quod non modò euadendi, uerùm & occupandæ Galliæ Ciſalpinæ occaſionem ſibi dari à Dijs immortalibus arbitraretur. Scripſerat enim multum antea audito noui fœderis nomine ad Aurelianũ, ut circa Aſtam quanta maximè copias poſſet celeriter pararet, quæ ſibi per hoſtiles agros, contraq; oppoſitas acies erupturo opem ferrẽt: Iamq; tres alæ Gallorum equitũ, & aliquot Heluetio

Carolꝰ Piſis alacriter ſuſc. expꝫ.

Ludouicꝰ Sfortia Ianuã Nouariã occupat.

peruenit tarditatem ſæpe militum caſtigans uerbis, & ſeipſum incuſans, quòd noctis breuitate deceptus manifeſta iam in luce, rei bene gerendæ occaſionem amiſiſſe uideretur. Sed ut in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem ſæpe experimur, ſecus ac ipſe putauerat, ſibi ſecũda omnia, hoſti uerò maximè aduerſa contigerunt. Siccus enim cũ paulò antè per ſpeculatores Lucium ſuos arma capere, paratoſq; eſſe ad profectionem iuſſiſſe cognouiſſet, inſtratis frenatiſq; equis totam noctem inſomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoq; hoſte imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de inſidijs amplius dubitando, milites corpora ſimul & equos curare permiſerat, ſic ut tum primum Lucij antecurſores apparere inciperent, quum Sicciani ſemiſomnes, diſcincti inermesq; ad primum uigilum clamorẽ turbati oppreßiq; ſint, Burla equitum præfectus uir ſtrenuus, dum inuadentium impetum pro ſtatione impigrè ſuſtinet, obtrũcatur. Cæteri Sicco ægrè euadẽte, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus peditii ex præda ceßit: ſic ut omnes fermè dum læti ac ludibundi redirẽt equites facti uiderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hoſtibus induiſſent. Eius rei geſtæ nũcijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragoſis Verruculæ callibus ad Herculem in caſtra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis cõſilijs ultum iri properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim Sancti Romani ex itinere expugnarãt, oppidumq; Montopolim diripuerãt, aduẽtare cœperũt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam ſuas copias

tranſe-

transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, ponteEræ & cæteris quæ obtinebant Castellis, decedere coegit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterũ rebellandi, quũ Pisani relicta ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate à Pisanis susceptus est: ac ueluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterùm, ut erat incertus consilij, quum orantes proiectiq; ad pedes, ut ciuitatẽ liberam & incolumem uellet suppliciter postularent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quòd se & promissis omnino staturum, nec se ullis Florentinorum precibus discessurum, nec æquitate pollicerẽtur. Sed adeò mirifica erant omnium ducũ Gallorũq; militum studia erga Pisanos, ut quanquam ingrata auribus uerba retulerant, neq; tristes essent, neq; ullis ambiguæ regiæ uoluntatis indicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur, multorum literis fit certior Ludouicum Aurelianum, quem apud Astam ad incerta belli cum ualida copiarũ parte reliquerat, Nouariã occupasse, nouóque eorum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili lætitia affectus est, quod non modò euadendi, uerùm & occupandæ Galliæ Cisalpinæ occasionem sibi dari à Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum antea audito noui fœderis nomine ad Aurelianũ, ut circa Astam quanta maximè copias posset celeriter pararet, quæ sibi per hostiles agros, contraq; oppositas acies erupturo opem ferrẽt: Iamq; tres alæ Gallorum equitũ, & aliquot Heluetio

Carolus Pisis aduentus copias.

Ludouicus Sfortia Nouariã occupat.

rum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomen fuit, ab Alpibus descenderant. Sed Aurelianus per se strenuus, auidus imperij, nouisq; præsertim copijs fretus, ultrò sibi moliẽdum bellum, & fortiter audendum existimauit, ne Fortunæ ad magna atq; felicia aditum præbenti, deesse uideretur. Cũ Opicino enim Catia, Manfredoq; Torniello, qui Nouariæ potentes clariq; erant, occultè transegit, ut urbem sibi traderent, eaq; sibijpsis patrato negotio, quæ uellent præmia decernerent, se enim eius beneficij memoriã nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisq; indignè affectos fuisse didicerat: rebaturq; eos qui iam animo defecissent, oblatæ occasioni minimè defuturos. Innocentiũ nanq; Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functũ, obiectis quibusdam criminibus, è sepulchro in ius uocari damnariq; iusserat, ut bona illius ueluti conuicta iudicio per leges fisco addicerentur: quod sicuti inauditum & inexecrabile uisum est, ita illi singularẽ inuidiam cõcitauit. Dũ uerò in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatẽ magno studio conderet, quod de nomine suæ gẽtis Sfortiadam appellauit, uicina prædia impotẽter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corriuatisq; priuatorũ ciuium aquis ut sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præsertim Torniellorum possessiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniuriæ

riæ uindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ uel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoq; negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantẽ urbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus, qui eius consilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atq; ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni cessit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate perculsus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiariũ descendit, orauitq; demissè admodum actrepidè, ut imperium, fortunas, salutemq; suam senatui uehementissimè commendaret, quando in ea fortunæ iniquitate neq; opẽ aliunde implorare, neq; præsentia subsidia afflictis rebus expectare posset. In cuius rei celeritate non modò Galliæ Cisalpinæ, sed totius Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta uel inopinato casu, uel cõmuni omnium imprudentia, summi discriminis aleam subijssẽt. Solos esse Venetos, qui sicuti cõsilio atq; opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modò socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absq; ulla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicũ dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clientem futurũ iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitũ induisse, ut ardentius atq; propensius pro salute sua senatui perscriberet, deq; eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo pòst Nouariæ arcẽ à Galeacio Ludouici fratre magno

Ludouicus Nouariã recipit.

ſumptu ædificatam, Gallis dedidit Ioannes Calchus uir imbellis & timidus, qui beneficio potius quàm uirtute eam à Ludouico quæſtus gratia cuſtodiẽdã acceperat. Tũ uerò Veneti, qui neq; ſocijs neq; ſibi deeſſe, uel æquũ uel tutũ ducebant, referente Barbadico principe de bello pro cõmuni ſalute aduerſus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorem Triuiſanum & Lucam Piſanum eximiæ uirtutis optimates, ad exercitum legatos creant. Franciſcum uerò Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decoriſq; auidum omnibus copijs præficiunt: minoresq; duces & copias ad conſũtutã diem in ripis Ollij amnis adeſſe iubent: mittiturq; ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum ſexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanſeuerinum Ludouici ducem adſequeretur. Is enim in Nouarienſem agrum profectus, ſupra ſeptingentos cataphractos ſagittariorumq; equitum plures turmas, & aliquot ſubitarias cohortes coegerat, quibus Galli interim ab excurſionibus, inuadẽdiſq; alijs caſtellis terrerẽtur, dum Germanorum pedeſtres copiæ aduentarent: quæ ſuperato Adula monte per Volturenam uallem, & Lariũ lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiſo commeatu, & iumentis ſex dierum quiete recreatis Piſis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeò cupidè anxieq; agebatur, Piſanis nec conceſſa, nec erepta, quum infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulò antè ſe cõiunxiſſet, neq; Piſanos, quos ipſe in libertatem uindicaſſe uideri uolebat, Florentinis ueluti iratis tyrannis

rannis excruciandos tradere, uel æquum, uel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusq; Fregosius cardinales, & Hibletus Fliscus, qui uti exules solent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq; expedita ad uictoriam pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copijs mitterẽtur. Differebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiæ factionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in potestatẽ essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuã castris facilè fore, ut forti opera amicæ factionis, cui cũcta ordine communicassent. Adurnij urbe atq; imperio pellerentur, priusquam à Ludouico Sfortia, qui adeò opportunè graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bressius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum ualebat, ut qui maximè eorum consilium probaret, sese iturum, ac ducẽ eo bello futurum profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, cõprobataq;, Bressio duæ equitum alæ, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, & tormenta septem attribuuntur: Cum eo etiam Vgo Amboso uir nobilis militiæq; peritus, unà proficiscitur: ad Miolaniũ quoq; Gallicæ classis præfectum cũ literis regijs plures simul nũcij mittũtur, qui moneãt, ut ab ora quã legeret discedere nolit, terrestrium copiarũ ducibus pareat: paratusq; ac intẽtus remigio & uelis, quò opus esse uideatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo Vitellocióque Vitellijs fratribus, qui iam cum cataphractis ducẽtis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatũ, ut in Liguriam proficisci

Ad pollicendos
Ad Genuã mit-
tendum Bressig.

maturarent, & Breßium quanta maximè poſſent celeritate conſequerentur. Ipſi cardinales paßim ex Lucenſium caſtellis, Apuanisque Liguribus pedites cogunt, & per Apennini ualles notis tramitibus in Liguriam proficiſcuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus ſe extendebat, ut eo celeriter ſuperato, ad Aurelianũ prius penetraret, quàm hoſtium copiæ, quas undiq; cogi Padumq; traduci audiebat, ad Apennini anguſtias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina ſubire cœperãt, quum Pontremolenſes, haud ignari quid ſibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido fermè omnes effugerunt. Nec multò pòſt nequicquam prohibente Carolo, uel deprecantibus ducibus, totum penitus id oppidum quod ædificijs atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis uno tẽpore facibus, barbaro furore incenſum atq; deletum eſt. Tormenta demum inde confragoſis Apennini iugis ad Burgum caſtellum, quòd à ualle Tarri amnis nomen ducit, magno quidem cum labore, ſed maiore aliquanto militum ſtudio traducta: Quando ea ſingulis attributa cohortibus, non ſolitis equis, qui in abrupto flexuoſoq; paßim itinere minimè iungi coaptariq; poterant, ſed manibus atq; humeris militum traherentur, equitesq; ſinguli pilam ferream quinquaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam, alacriter deferrẽt. A Burgo latiore demũ uia, quæ ad Foronouũ ducit deſcendere cœperunt, præmiſſiſq; cum ualida peditũ atq; equitũ manu Gienſis primi agminis dux, & cum eo Antonius Baſſeius Heluetiorum præfectus, ac ipſe Triuultius, ut apud Foronouum locum caſtris

ſtris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris du ce Carolus utebatur, atq; eius uiri conſilio ſummam ad hibebat fidem, cum propter ſingularem militiæ locorumq; peritiam, tum ob ueterem ſimultatem, quam cũ Ludouico Sfortia ſemper infeſtus exercebat. Vnde illi poſtea peramplæ opes atq; ingens belli gloria, cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum caſtra Mantuanus, cui ſe Calatinus cum copijs Sfortianis adiunxerat, ad Glareolam uicũ in ulteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, ut Parmenſibus qui in tergo erant, ſi ad defectionem ſpectarẽt, immineret, præſidioq; eſſet proximis caſtellis: ac ſi Carolus eà ire pergeret, prima deſcendentium agmina iniquiore hoſti loco, totis ſimul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarent, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites, duce maximè Nicolao Annonio Dalmata uiro impigro præmittit, qui ad hoſtes aduolent, & dum ipſe cum robore grauis armaturæ equitum, peditumq; expeditis cohortibus ſubſequitur, tumultuaria pugna diſtineat. Illi imperata impigrè faciunt, adortiq; hoſtes ſubita incurſione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisq; cæſis ac captis, raptoq; uexillo uno, priuſquã cataphracti peditumq; auxilia ſuperuenirent, omnes retro pauidos auerterunt. Idq; propterea acciderat, quòd Galli nondum Græcorum militiæ uſum nouerãt. Græcos enim inſultantes ſimul ac multa arte refugientes, quum Galli ardore quodam pugnandi concitatius perſequi uellent, ordinesq; diſſoluerent, illi ſubitò redibant in prælium, pluresq; ſimul expediti, ſingulos di-

ſperſos, graues armis, incauteq; prouectos adoriebantur, facileq; incuruo & prægraui gladio more Turcarũ, aut ferrea claua feriendo ſternebant. Gõzaga quòd ſatis longo difficiliq; itinere feſſos equites quo minus abeũtem in caſtra uſq; perſequeretur, reuocandos eſſe iudicabat, eo ſucceſſu contentus lætis omnibus, & plerisq; præfixa lanceis Gallorum capita geſtantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino: Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus, numerũ adaugebat ad deterrendos noſtros, ne audacius progreſsis incumberent, ita ut regem pariter cum media acie, & ſubinde Tramulium cum poſtrema nõ procul eſſe nunciaret, quo mendacio ſalutem Gienſi allatam conſtat, qui paucitati militũ ſuorũ diffiſus, perturbatuſq; certamine in editiorem locum ſe receperat, ut ibi cõmunitis quoquo modo caſtris, uel tardè ſubſequẽtem regẽ expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occaſio, ad ſummam demum de rege victoriã oblata uideretur, Mantuanus nihil tentandum eſſe, expectandasq; omnino reliquas copias cenſuit, ut toto ſimul inſtructo exercitu tutius atq; nobilius conſpecto rege hoſte certaretur. Numero ſiquidem Italicæ copiæ ſuperabant, apparebatq; eas in congreſſu ſuperiores euaſuras, niſi à maiorum diſciplina fœdè diſcedentibus Fortuna defuiſſet. Itaq; Carolus integrum ſequentis diei ſpatium nactus, atq; opportunè aſſecutus primum agmen, ad Foronouum conſedit. Intererat inter bina caſtra flumen Tarrus, qui ex appennino ſæui tor-

torrẽtis more per abruptas ualles, ſaxoſo inæqualiq; alueo delapſus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis marginæ, nõ longè ab Oppiano uico depreſsioribus locis tẽdebant, Gallus in dextro latere profluentibus uadum, in læuo Medeſanũ oppidum habebat, potitusq; ſuperioribus collibus hoſtium caſtra facilè deſpectabat, quæ maximi exercitus ſpeciem tot undiq; erectis tentorijs, mirãtium Gallorum occulis reddebant. Carolus ubi ſe exercitumq; ſuum eò perductum uidet, unde ſibi nulla ſpes euadendi, niſi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, ſi aliquot dierum inducias impetrare poſſet, caduceatorem tranſmiſit. Nanq; Hercules Ateſtinus inſitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens, paulò antè, ut animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hoſtium apparatu perculſos confirmaret, pro certo exploratoq; perſcripſerat, neq; legatos neq; Gonzagam ducem generum ſuum ullam habere à ſenatu committendæ uniuerſæ pugnæ poteſtatẽ. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem ſuum uehementer mirari dixit, quòd Veneti quos nunquã iniuria laceſsiſſet, ad prohibendum quo minus in Galliam proficiſcatur inſtructis copijs aduenisſent, ſe pro æquo iure gẽtium id tantũ petere, ut per inducias exercitum commeatu nec gratuitò quidem paſsim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertendere ſinant. Id ſi fecerint ſe Venetoſenatui eiuſq; ducibus ſingularẽ gratiã habiturũ: Quòd ſi id præſtare nolint, amiciatiamq; recuſent, & cõtrà ui contendant, Gallos milites uera uirtute non modò ſibi aperturos uiam, ſed &

Pauia Gal. uicit regis.

regi ſuo iter ipſum prohibentiũ cadaueribus conſtraturos. Ea legati tametſi arrogantius quàm Italorum aures perferre poſſent expoſita erant, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos uel dicto uiolare nefas eſt, qui Gallico more ſuperbè admodum & ſumma quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hoſtibus denunciare impunè ſolent. Cæterùm ad ea breuibus eſt reſponſum: Si Carolus occupandæ Italiæ conſilia abijceret, Oſtia atq; Nouaria præſidia deduceret, & ſine maleficio proficiſceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: ſi ea facere negligeret, Venetos quoq; ſociorum iniurias minimè neglecturos, ac uti ex fœdere deberẽt, publicũ totius Italiæ hoſtem bello perſecuturos. Araldus ad Carolũ reuerſus, utpote qui ſpeculãdo cuncta propè oculis colluſtrarat, multa de ſitu munitioneq; caſtrorum, & de numero, cultuq; & alacritate Italorum militum anxio timentiq; ſimilis enarrauit. Ita ut rex ipſe, & pleriq; duces ueluti ſuprema in cura, & de ſalute omnium dubitare uiderentur. Diſputando enim, aliqui Piſas redeundum eſſe, & ſedem bello adiunctis Florentinis in Hethruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine pertranſuerſas Apennini ualles, ad Aſtam properè contendendum: cæteri nullam Aureliani rationẽ habendam, paciſcendumq; cum hoſtibus, qui omnibus rebus ſuperiores eſſent, modò regis exercitusq; ſaluti prolixè caueretur, cenſebant. Pauci deniq; erant qui regis uitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnæ temerè deuocandam arbitrarẽtur: quum nemo eſſet, qui non de Regis potius, quàm de ſua ſalute ſollicitus, imminentis

prælij

prælij euentum omni alia re duriorem fore existimaret: Ita ut neq; exitum consilijs, neq; certam in eo discrimine seruandi exercitus rationem inuenire uiderentur. Tum uerò Triuultium, in quem unum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsenti iam periculo consultant, unam, quæ reliqua est & salutis & uictoriæ rationem, ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum uis in negotio plurimum urget, & forti pariter consilio factoq; maximè est opus: demittere se animo uel pauore occupari, cum turpe, tum euentu ipso plerunq; funestum est: sed id multo magis indecorum atq; importunum uidetur, quum ipsa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoq;, & atrociora & maiora uero nobis effingimus. Dubitauere & quidem uehementer inuicte Carole de tua exercitusq; salute nonnulli qui ante me dixerunt uiri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores, scilicet commemorando quæ penuria rerum fameq; uiris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustiæ & iter demorentur & uirtutis usum fortibus uiris eripiant: ac demum quales, quantæq; hostium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum præcluserint: Sic ut omnia alia experiri præstet, quam desperata uictoria, ui contendendo summæ rei discrimẽ subire: quasi, uti aliquibus placet, per montana Ligurum, ut in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedi-

Triuultij oro.

mentis, maioribusq; tormentis hosti relictis, clandestina fœdaq; fuga, generosissimo, ac semper victori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiẽdum, uel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, ut mox circumfusis terra mariq; hostibus, fame domiti, deditiq; demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoq; probauerim, ut turpi pactione tutũ in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Per quam enim aliam fidem pacata omnia præstabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia fœdera uiolarunt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus, nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, ut opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant: Nónne hac infelici sponsione, tot uiri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum spe destituti, deserentur simul & sæuissimis hostibus prodentur? cursusq; ipse ad ampliorem victoriam institutus, si Nouaria urbe præsidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id unum & tutum & decorum consilium esse uideo, quod asperum & maximè periculosum cæteris uidetur. Scilicet ut abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimùm gladijs aperiamus. Neq; proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de uictoria desperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius uideri uelim. Hoc enim nõ ingenio meo, sed militiæ usui, & Italicarum rerum experientiæ concedi potest, quũ abhinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim, quibus

cum prin

tum principum, tum ducũ ac militum consilia, sensus artes, disciplinãq; ipsam abũdè nouisse haud difficile fuit: quæ omnia sic me demũ non obscuris meis sæpe periculis erudierũt, ut neq; audacẽ, neq; omnino trepidũ fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine cõmotos uehemẽter perterrẽt, illud minimè crediderim, Venetos collatis signis ultrò nobiscũ esse dimicaturos. Nã præterquã quòd nullã cõfligendi potestatẽ legatis uel ducibus à Senatu eorum datã aliquorũ literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahẽda bella, & ad cunctãdum natã, tardis cautioribusq; semper innixã cõsilijs, pro aliena causa, absq; ulla necessitate, aliã uniuersi certaminis esse subiturã? Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoq; quũ prælia temeritati ducũ ac militũ, & mille fortunæ casibus subiecta esse, facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultũ enim est in republica quæ perennibus consilijs atq; inexhaustis opibus uiget, speciosos ab ancipiti cruentaq; acie triumphos appetere, quũ matura certãq; uniuersi belli uictoriã nõ temerè expectent, qui bellicis sumptibus minimè deterrentur. Neq; Ludouicũ Sfortiã hominẽ per se timidum, suspicacem & ualde cautũ, id planè ex arcano cõsilio contendere arbitror, ut auspicijs Venetorũ Gallicæ copiæ deleãtur. Quis enim alius (quod dij auertãt) eius uictoriæ exitus fuerit, quàm ut uictori Veneto Mediolanẽse imperiũ predæ cedat, quod impotẽtibus armis inuadendo lacerandoq; singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicũ nihil hodie pro sano cautoq; facturũ, Venetosq; itẽ nouo quodã

repentinoq; consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id ædepol magnanime Carole de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ sibi dimicaturo optimus quisq; imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fidus ac ueteranus miles, tormenta plurima, locus æquissimus, & nullius demum rei præterquam communis salutis & gloriæ respectus. Italorum hodie militum uirtutem neq; eleuo neq; extollo: Ineptè siquidem aut impudenter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponam, sic, ut integro pudore meo hoc unum confiteri testariq; non dubitem, nobis scilicet cum tirone & collectitio exercitu rem futuram: multò enim maxima pars eorum equitum quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisq; in ludicris pugnis atq; spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit, quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaq; acie dimicatum. Pedites ipsi non modò uim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbẽtium armis animisq; impares sustinebunt. Relinquitur ut artes & dolos alicuius inueteratæ prudentiæ ducis magnopere timeamus. Quas enim insidias tẽdet, quóue ordine per iniqua torrentis uada producet, ut nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla unquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius quàm certæ uirtutis meritò militaria

taria castra conspexit? Itaq; rex inuicte, ut iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, ut de pugnæ euentu non dubitent, hostesq; despiciant, fueris adhortatus, ad læuam iuxta colles impedimenta paululum semota ab armatis ordinibus uel diripienda hosti, prædæ potius quàm pugnæ auido, non temere obijcerem. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoq; propior dabo operam nauiter ut huius te susceptι consilij minimè pœniteat, reliqua belli munia ueteres maximè duces inter se partientur, atq; in utrunq; simul itineris & prælij casum parato expeditoq; exercitu ad uictoriam contendent, neq; enim eos uel pristina uirtus uel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobilitati uictorijs strenuè pugnare uel pro una tantum gloria didicerunt. Postquam Triuultius uultu fiduciæ pleno perorauit, nemo ferè uisus est, quanquam non dubius quorundam animis insideret metus, qui non alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi uictorem è prælio minimè discessurũ. Tum uerò Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore uarios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integram ferè noctem peruigil ducens, imalbescente cælo sacris interfuit, ientaq; uitq;, & ut idem facerent milites, ad iterq; simul ac prælium capessendum corpora atq; animos præpararent, edixit: nec multum inde ualidis potius quàm decoris protectus armis equum conscendit, neq; no-

bili colore uel celsa statura conspicuum, quum esset absolutæ ob idq; damnatæ nigredinis unicolor, dextroq; oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; propè sensu, sessoris iudicio cõceptæ de se spei decus agnosceret. Neq; enim uel à conocaßidis uel à regali cultu nosci uolebat: utpote qui sibi ad latus septẽ iuuenes fide uirtuteq; præstãtes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeũtẽ milites ita alacri uoce gestuq; saluta rũt, ut fariincipientẽ interpellarent, obsecrãtes, ut de uictoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tũ seipso celsior atq; uiuidior, quum esset admodum pusillus, et propter ueterẽ morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & ualidus: Sed tum fronte atq; oculis aduncoq; præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Consepsere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Mathæus porrò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Frameselia uir egregiè fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas consertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium idq; postremum agmen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atq; ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germanicæ phalanges præcipuæ spei uirtutisq;, et tormenta maiora spectabãtur.

Ante

Antecedebant Gienſis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, ut ſequentibus iter monſtrarẽt. Hos ad teli iactum Heluetij Germaniq; quadrato agmine ſequebãtur, quibus Gilbertus Cleuenſis, & Antonius Baſſeius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex ſtipendium regio nomine promiſerant, ſi fideli fortiq; manu inuictum incolumemq; regem præſtarent. His ad læuam coniuncti erant ballistarij Vaſcones, & trecenti ferè ex prætorianis ſagittarij, qui infelici conſilio amotis equis in pedes deſilierant, ut firmiore ueſtigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta uerò iuxta phalangẽ pari paſſu perducta, contra flumen quod intererat hoſtilesq; acies collocata erant. Lixæ atq; omnis incondita calonum turba cum impedimẽtis ſecundum ſiniſtros colles iter intendebãt. At Mantuanus qui Gallos, ſi ad læuam Medeſanum uerſus deflecterent, quà illis iter erat in agrum Derthonenſem, tergis abeuntium inſiſtere et totis copijs perſequi decreuerat, ubi eos ab Foronouo denſis ordinibus deſcendere cõſpexit, ſibi nequaquã amplius morandũ ratus, aciem ueterũ militũ uſus conſilio, in hunc modũ inſtruxit. Erant uniuerſæ copiæ in nouẽ diuiſæ ordines, quæ duorũ amplius milium & quadringentorũ equitũ cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorũ miliũ, & peditũ circiter duodecim milium ſummã efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cũ Græcis equitibus ſexcẽtis, et Alexius Beccacutus cum totidem fermè equitibus ſagittarijs, qui non arcubus ligneis, uti Galli ſolẽt, ſed ballistis arcuferreis utebãtur. Quibus

iniunctum fuit, ut colles à tergo circuirent, & in latus sinistrum primi agminis uerterentur, ut ire pergentes Gallos, à cœpto iam itinere tumultuario pugnæ genere distinerent. In secũdo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea ratione ut quum primum à Triuultio & Giensi cum leui armatura contractum certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosq; ad dexteram adoriretur: Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumq; peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioq; Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medij agminis, ubi rex erat munus desumpsit. Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi postremos hostes sors obuenit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt: Ita ut Antonius Feltrius Vrbinas Imperatori, quum signum daretur, maturè opem ferret. Annibal uerò Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus ubi opus foret, Calatinum consequerẽtur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusq; Benzonus Cremensis, Montonij uestigijs insisterent. Hæc ideò constituta fuerant, ut quum unaquæq; Gallorũ acies suo implicata periculo proximè laboranti subsidio esse non posset, omnes simul uno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaq; paulo remotius ad incerta prælij in subsidijs collocatæ. Talianus uerò pius & Carolus Meliteus cũ reliquis

copijs ca

copijs castrorum præsidio relicti. Porrò tormentorum magistris imperatum, ut ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine secundum profluentis Tari editiores ripas, in hostes uerterentur. Instructa acie Mantuanus ad legatos reuersus est, qui tametsi graui admodũ suspensi cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienũ esse iudicabant, ea tamẽ erat adeò egregiè instructi ornatiq; exercitus ad pugnandum alacritas, ut ipsos iam cautioris consilij pœniteret, & summa simul lætitia & certa spe uictoriæ penitus implerentur. Neq; erat quisquam uel ætatis uel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cũctanter aut suspensè de ineunda pugna consultare, uel palam de uictoria dubitare auderet: nam pleriq; tirones inani quodam pugnandi studio, ac uirium fiducia elati, si quem in eo summæ rei discrimine cautius consideratiusq; loquentem uidissent, palam incessebant probris, & segnem ac timidum compellabant. Accidit q; ut ipse Rodulphus, quum locũ pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum esse censeret, à Mario Caluisiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decore iuuentæ parta conspicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cuti suæ pertimerent cautè facturos, si quamprimum abirent, & se Parmæ urbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui uerbis audaces & feroculi sunt, me uadentem in confertos hostes strenuè sequantur. Non enim pictarum & inanium hastarum (ut in ipsis fit ludis) ictus excipient,

ſed ualidos mucrones experientur: Dijq; faxint ut ſa gulos hoſce admodum ſpecioſos alieno potius quàm noſtro ſanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ uerus atq; præcipuus æſtimator: quo niam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caro li Belgarum principis, hisq; tribus admodum funeſtis interfuerat prælijs, quibus ille poſtremò deuictus & formidabiles antea copias, & regnum ipſum cum uita pariter amiſit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuerſus ad legatos: Si uobis, inquit, è Republica uidetur, ut fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui ſibi totius Italiæ imperium barbara uanitate deſpondent, minimè prolixè conſultandum eſt: ſed quum uis & tubæ hoſtium nos uocẽt, è ueſtigio de pugna cogitandum. Nam ſi hoſtem è manibus cunctãdo emiſerimus nequaquam parem eius opprimendi occaſionem poſtea reperiemus, fruſtraq; expeditũ, uaſtantem cuncta, & ſubſidio ſuis ire properantẽ per aſperos tramites perſequemur. Ego equidem, ſi iuſſeritis, Veneto ſenatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi uiribus contendam, ut Italo militi antiquum ſuum decus ab externis gentibus minimè ereptum eſſe protinus oſtendatur, uobisq; Venetis Italicæ dignitatis ueris certisq; uindicibus clariſſimus de ſuperbo hoſte triumphus noſtra uirtute comparetur. Ad ea Triuiſanus annuente collega, Macte inquit ingenti utrtute imperator, poſtquam adeò inſigne ſtudium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine

magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiæ decus accendit, signa canere iube, & quod Veneto senatui socijsq; fœderatis bonum fauſtumq; ſiet, inſtructas acies in hoſtem uerte, ſorti terq; uincendo enitere, ut familia tua perpetuò ueteris gloriæ fulgore inſignis, multò maximè decoris nouæ uictoriæ titulis illuſtretur: Nec mora tympana tubæq; & tormẽta ex propinquo in hoſtem emitti cœpta, uno ſimul tempore concrepuerunt, diſtinctæq; acies ſuo (ut diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hoſtes contenderunt. Verùm adeò temerè ac infeliciter procurſum eſt, ut qui tanta alacritate ferebantur, ſumma locorum iniquitate prius turbati ſemiuictiq; ſint, quàm ad hoſtes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis, tortuoſus, internatisq; frequentibus ſalictis ualde impeditus, ipſæ margines utriuſq; ripæ, ubi torrentis aquæ uis allidebat, deſcenſu pariter aſcenſuq; difficiles: aquæ etiam ab heſterno pleno imbre cauis delapſæ locis, in lacunas maximè limoſas & cæcas uoragines abierant: poſtremò uada ipſa uagantis amnis paſſim lapidoſa atq; incerta: quibus rebus, uti neceſſe erat, tranſeuntium curſus atq; impetus magnopere tardabatur. His conflictati incommodis, quanquam magna eorum pars ægrè ſe explicaret, nec præeuntes conſequeretur, ſtrenuè tamẽ hoſtes inuadunt, haſtis, gladijs concurrunt, ac triplici loco prælium atrox, uarium, & modò ipſis, modò illis funeſtum miſcent. Conſtiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte qua aditus dabatur, ſalebroſus erat, & frequen-

tibus arboribus impeditus: ita ut ab accliui parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostiũ acie, maiore ui quàm arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà densare aciem, nihil temerè loco dimoueri, in medium proruentes excipere, exceptos circumsistere, breuioribusq; gladijs pertentando quà maximè penetrare in corpus ferrum posset, confodere atq; prosternere. Interim Græci equites, qui primùm agmen inuaserant, quũ à cataphractis nequicquam circumfusi undiq; pellerentur, & Annonius, atq; Busichius eorum præfecti uiri acres, uulnerati prælio excessissent, cõuersis repentè equis ad diripienda impedimenta conuolarunt, quæ monitu Triuultij de industria hostibus obiecta fuerant, ut illis præda occupatis, regi transitus expeditior atq; facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulionesq; inter iumenta cadentesq; sarcinas fœdè iactati, ac dum repugnant, uel rapientes impediunt promiscuè cæsi, impedimentaq; ferè omnia capta direptaq; sunt. Is tumultus, quòd dissonis tot gentium clamoribus cuncta perstrepebant, è proximo peditum cohortes etiã exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deserebant. Tum uerò inter socios cruentum admodũ & miserabile certamẽ exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à ualidioribus oppressi, in ipsis prædæ complexibus cæderentur. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies, Græcis ad prædam inclinantibus, ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat impetum fortiter excepit, secundæq;

cundæq; laboranti opem tulit, & ſecunda pariter aucta uiribus atque animis pulſo cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, ſubſidio fuit. Ibi demum quum duæ ſimul acies, prima Gienſis, & ſecunda regis utrinq; Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atq; Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaq; penè ala ſe miliarium Mantuani in qua pleriq; nobiles erāt con ciditur. Cadit & ante oculos ducis ipſe Caluiſianus, & centuria ſingularium peditum ad cuſtodiā corporis delecta pariter cæſa protritaq; eſt. Ipſe Mantuanus, qui admiranda uirtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magiſtriſq; eorum, & equis quibus trahuntur interfectis, cohortem Vaſconum tormentis præſidio conſtitutam, & prætorianos ſimul ſagittarios procella equitum obruerat, è medijs hoſtibus equo grauiter uulnerato uix ſe eripuit, quū eum ingēti ſerica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conſpicuum, & tota acie uolitantem omnes certatim peterent: Eandem quoq; fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam quum primi eorum ordines prælongas haſtas læuo ſuſtentatas brachio (ut tum mos erat) ab ſolo excuterent, ſequentes uerò ſcutati haſtilia lato ferro iacularentur, & cæteri poſt ſcutatos baliſtarij ſagittas emitterent, non modò ſine timore aliquo, ſed etiam cū riſu ab Heluetijs excepti ſunt, qui in unum denſatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atq; eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo nanq; ubi appropin-

quatum est, extraordinarij delecti iuuenes fermè trecenti, qui propter laudem summo quæsitam periculo, uitæ prodigi perditiq; uocantur, ab utroq; phalangis latere prosilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebant, enormes hastas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priusquam phalangis impressionē expectarent, terga uerterunt. Eoq; in loco Germanorum mercede conductorum cohors una, quæ Gallica tormenta aucter imuaserat pertinaciusq; restiterat, peracri uictiorum impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa commistus grandine, cum fulgore & tonitru cœlo effusus, adeò opportuno tempore fusos iam & in fugā inclinatos afflixit, ut Dij ipsi pro Gallis bellum gerere uiderentur. Tanta enim aquarum mole flumen Tarrus, qui modò arenti similis defluebat, torrentibus ac riuis undiq; in eius alueū præcipitatis auctus est, ut neq; euadere, qui iam in fuga salutis spem collocarant tutò possent, neq; integri ordines, qui pulsis subsidio pergere cupiebant, amnem uiros, equos, armaq; sæuo impetu rapientem transire auderent. Nec interim tormenta utrinq; cessabant quanquam ancipiti uel inani periculo in permistos sæpius emitterentur. In tanta rerum iniquitate Mantuanus se ipsum non deserit, tametsi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot uiros fortes suum sequutos nomē, ipsumq; Rodulphū patruum desperata ope circumuentos conspexisset. Erat ad læuā riuus utrinq; modico aggere castigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equi

atq; equites fœda colluctatioue deferebantur. Quare animaduersa, Mantuanus mutato equo ibi constitit, increpando fugam ac sistendo signa, ualidam manum ex diuersis turmis in unum coegit, qui tametsi uarijs prælij fugæq; ac ipsius demum pluuiæ incommodis uehemẽter erant fatigati, impigrè tamen prælium redintegrarunt, effuseq; insecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolensis regulus atq; ipse Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice uulneratus, non procul à rege capiuntur, & nonnulli illustres Galli equites cadunt. Magno autem usui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur: Is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij discrimine custodibus è medio tumultu ad Venetos perfugerat, uictosq; Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoq; ne certam uictoriam manibus, emitterent, pauidis & dilabentibus animos restituerat, ita ut obuios quosq; in prælium nominis authoritate conuerteret. Cæterum Gallos à primo & secundo agmine, pulsum fusumq; Italũ persequentes idẽ inflatus amnis, ne summa uictoria potirentur, retardauit, sicuti paulò antè, ne postremæ Venetorum acies primis succederẽt atq; opẽ perturbatis ferrent, obstiterat. Verùm præclarè constat Giensem uel contrà ipso Triuultio & Frãcisco Sicco Florẽtinorũ duce uehemẽter obtestãtibus, ne occasionẽ delẽdi hostis deperire sinerent, terga dantes persequi aut omnino progredi noluisse, quòd à cõspectu regij agminis nequaquam temere discedendũ putaret, incerto adhuc

prælij euentu, regeq; præsertim à uarijs quanquam plane dißipatis hoßium turmis ex omni parte circumuento. Nec multò poßt coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, ut coniunctis agminibus & denßata rurßus acie, motum hoßium expectarent, quum noui atq; integri armatorum hoßium ordines paratò ad excipiendam pugnam in ulteriore amnis ripa ßpectarentur: & feßis equis feßi ipßi milites requießcere, quàm palantes perßequi mallent, cõtenti ßcilicet ea uictoria quæ reputatione periculi ßeipßa maior apparuit: quòd non modò inuito hoßte, ßed eo pulßo proßtratoq; iter ipßum uti inßtituerant, ßibi armis atq; uirtute parauißent. Mãtuanus quoq; ßubßidijs frußtra expectatis, quòd reliquæ acies ßociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ pugnam detrectarant, ab ultimo abeuntium agmine ße explicuit: atq; amne æquioribus uadis ßuperato, ad legatos in caßtra ße recepit. Hæc eßt illa memorabilis Tarrenßis pugna, qua maiore aliquanto temeritate quàm ignauia, antiquum Italicæ militiæ decus amißimus: cœpimusq; cum inexpiabili ignominia noßtra exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, cõtemptui eße, ßic, ut eas in quas ßeruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipßum adeò lugubrem inaußpicatæ pugnæ euentum referamus: & meritò tantarum (quæ mox ßecutæ ßunt) cladium authores diris imprecationibus proßequamur. Quãquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum eße uidcamus, ut qui primi execrabili ßceleßtoq; conßilio, patriam terram in has mißerias præcipitarunt, ipßi ante

ipsi ante alios, & insigni quidem exẽplo, dignas exitiabili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor hominum milia, in queis fuere, præter Rodulphum atq; Ranuccium, Ioannes Picinninus Nicolai clarissmii ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderq; Beraldus turmarum præfecti, itemq; Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum aliâs tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo hostes uiam aperuerant. In partibus uerò Gallorum, præter inconditam lixarũ multitudinem, quæ stragem multò maiorem fœdiorẽq; reddidit, uiri fortes circiter mille: Desiderati suntetiã in his Iulianus & Dasonius alarũ legati, Vardeusq; Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ turmæ præfectus, atq; item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati, Torsuensis, Semplensis, & Ampracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum uitæ discrimen subijsse fertur, quum perrumpente aciem Mãtuano, perturbatoq; toto agmine, penè desertus obuertendo frontem, & gladium stringendo, propulsantis equi inuicto robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterùm Carolus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamq; uirtutem, equestri di-

gnitate donauit. Quod ſtatim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipſo gladio diſtricto uiri fortis humerũ leniter percußiſſet. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum ſequebatur. Galli ſecundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atq; tentorijs, & ad ſummam propè commeatus inopiam redacti. Qui tametſi non dubia potiti uictoria effusè lætabantur, paucitati tamen ſuæ magnopere timebãt, uel maximè propter ſauciorum ægrorumq; numerum, quibus conſeruandis auehendisq; propter aſperitatem itineris, maxima difficultas proponebatur. Videbant enim aduerſarios multitudine expeditorum equitum plurimum ualere, quorum indefeſſa opera ac celeritate præcludere commeatus, itinera obſidere, & nouißimos perſequendo carpendoq; uarijs incommodis, graue præſertim Heluetiorum agmen afficere poſſent. Sed hoc metu curaq; ducibus occupatis, & maximè feßis, Germani Heluetijq; quũ rex eis donatiui nomine mille aureos nummos liberali manu diuiſiſſet, ea nocte cuſtodiæ caſtrorum munus cum multo tympanorum ſtrepitu ſuſceperunt. At in Venetis caſtris uarij erant animorum habitus: nanq; alij mœrore, alij gaudio in ſingulis propè contubernijs agitabantur, prout quiſq; ſocium uel propinquũ amiſerat, uel opima præda fuerat potitus. Ceſſere omnia ignobilium militum, & præſertim Græcorum auaritiæ regij apparatus, uaſa aurea atq; argentea, pretioſa ueſtis, regale tabernaculum, aulæa omnis generis, & gemmata ſacrorũ inſtrumenta,

Animorum habitus in caſtris Venetis.

instrumenta, ipsęq; demum Neapolitanorum regum opes quæ in Galliam ad exornandum triumphum asportabãtur. Cæterùm duces præfectiq; omnes, post quam cum legatis in unũ coiuere, uariè pro cuiusq; ingenio disserebant: Alij enim, & ij quidem multo plures, qui timore oppressi uidebantur, mutanda esse castra censebant, seruandumq; exercitum, in cuius incolumitate saluæ & incolumes Italiæ res forẽt. Alij qui in prælio uersati erant, & maiores quàm antea spiritus sibi desumpserant, inuadendum iterum hostem, atq; eum debilitatum uulneribus, ac timore consternatum omnino delendum iudicabant: Quòd ipsi non uirtute Gallorum, sed locorum iniquitate superati uiderentur. Tum uerò Mantuanus, si inquit hodie pari consensu, uel cuncti audaces, uel cuncti timidi fuissemus, neque de loco deserendo, neque de inuadendis hostibus ageretur: nam uel lætiores cum rege captiuo in hostium castris cœnaremus, uel certè integri uiribus atq; animis, hoc ipso tutissimo uallo teneremur. Sed quum extrema consilia dißidentibus ingenijs semper officiant, media autem in uniuersum iuuent, neque pauidos refugere patiar neque item permittam, ut uiri fortes iterum pugnæ fortunam periclitentur. Quid enim aliud erit, hac non satis adhuc castigata temeritate, iniquo atq; infelici loco hostem adoriri, quàm feras exagitare, atq; ipsas ultimo salutis discrimine efferatas irritare? Vltima siquidem necessitas in rabiẽ uertit, atq; eos plerunq;, qui penitus de uita desperent, ex timidis longè fortissimos facit. Quòd uerò castra

procul ab hoſte reducenda uideantur, abſit mediùs fidius à uirorum conſilio, ut quam hodie aliquorum ignauia & fuga ignominiam accepimus, eam fœdè caſtra retrahendo, ueluti ſupremo dedecore cumulemus. Quid enim aliud ſubita mutatio caſtrorũ quàm graue uulnus acceptum, timorem ſummum, deſperationem uictoriæ, & deniq; turpiſsimam fugam propinquis hoſtibus ſignificabit? Manendum igitur his in caſtris, adhibendaq; fortiter opera, ut quod acceptum eſt incommodum, cautiore meo conſilio, & feliciore uestra uirtute ſarciatur. Primũ omnium ſaucios Parmam deuehi, curariq; iubebimus: Integris copijs, ut aliqua deſeſsis requies detur, cura caſtrorum erit demandata. Ipſe uigilias circumibo, cunctos aditus certis firmabo præſidijs, idq; omnino contendam ut nos quàm maximè tuti ab impetu hoſtium reddamur. Craſtina uerò dies, motus animosq; hoſtium clarius nobis oſtendet, tutioremq; uiam conſilijs noſtris explicabit. Legati huic ſententiæ facilè aſſenſerunt: Nam tametſi Mantuanus ſtrenui potius equitis quàm prudẽtis ducis officium impleuiſſe uidebatur, tantum tamen aberat, ut eũ à funeſto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderent, ut etiam hac noua probatæ uirtutis inuictiq; animi gloria clariorẽ factum admirarentur. Nam per ſe uel peräplis aliâs geſtis honoribus maximè clari ſenes, ea tãquam ſummè decora bellicæ laudis acceſsione lætabãtur, eiusq; uictoriæ magno Gonzagæ auſu propemodum partæ, pernobilem de tanto rege penè capto triũphum aliquorum imperitia, aut ignauia ſibi ereptum eſſe iudicabant.

iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias postulauit. Is cum Roberteto scriba regio trãsgressus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de successu prælij, uirorumq; illustrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemoranit, ut de pace, si per legatos liceret, uti pridie instituerat, acturus esse uideretur. Verùm id colloquij genus eò pertinebat, ut interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iustæ moræ spatium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquissimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, si Ostia atq; Nouaria, uti antè denunciatum fuisset, præsidia deduceret, à populationibus ac incendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quòd si aliena occupando, Italiæ imperium animo uolutaret, & propterea antiquæ spei insistendum, commorandũq; in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus annixuros, ut omne Gallicum nomen Italiæ finibus pelleretur. Itaq; eius diei tantum inducias ad sepelienda cadauera concessæ. Quod ubi præconis uoce utrisq; in castris significatum fuit, Itali Gallis permisti ad quærendos socios sese castris effudere. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes, tergora etiam equis detrahentes nudos & multo luto cruoreq; in miserabilẽ modum defœdatos reliquerant. Inuentum quoq; Rodulphi corpus pluribus honestis cõfossum uulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore

transmisit. Senatus autem Venetus, uti à legatis nomi natim acceperat, ijs qui fortiter pugnassent, uel egregiè pugnãdo cecidissent, insigni liberalitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter uulneratus ultimus prælio excesserat, aucta stipendia, honoresq; additi. Cæsorum liberis, qui militiæ studerent, præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & uxoribus annuæ pecuniæ in alimenta constitutæ. Notati quoq; sunt ignominia pleriq; dissimulanter potius quàm seuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas quum ab alijs accusaretur, quòd subsidio pereuntibus ire, uel transire amnẽ recusasset, missionem postulauit, ueluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudiciũ expectaret maiorem existimationis iacturam facere uideretur. Sequenti noctu Carolus de secunda uigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultã tesseram profectione denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia uia rectum iter ad Trebiam intendit tanto usus silentio, ut prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoq; hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoq; & Fracassius eius frater cum expedito equitatu, ut nouissimos adorirentur, subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habentibus, maximè nocere possent, non modò nullam uim intulerunt: sed uti postea certiore fama uulgatum est, regem ex itinere, ad Derthonam

thonam salutarunt, atq; omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse pleriq; arbitrabantur, quòd Sanseuerina familia Ludouicum Caroli partem maximè coluisset, & ipsi paulò antè cum Obegnino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iußis opportunè paruisse censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniore uictoria potirentur, quàm hostes Gallos uel integros uiribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis cõuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamq; suppellectilem: & demũ, quod uix credibile est, quosdam suæ gentis, mortiferis uulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent, crudeli misericordia iugulasse. Cæterum Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atq; Derthonam, nemini infestus, neq; ipse ab alijs lacessitus, quum passim commeatus amicè expositus transeunti præberetur, septimis castris Astam peruenit. Veneti uerò Placentiæ mœnia præteruecti, Clastidium concessere, atq; inde Pado ad Caseolum uicum ponte constrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

crudelis Gallorum misericordia.

SECVNDI LIBRI FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis

LIBER TERTIVS.

SVB *idem quoq; tempus Tarrensis pugnæ, nouum bellum conuersis principum studijs renatum, in Liguria uehemẽti factioſæ gentis contentione terra mariq; gerebatur. Nam* Philippus Breſsius, *& cum eo* Iulianus *&* Paulus *cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumq; clientum aduentu iustis aucti copijs, Genuam usq; processerant, positisq; ad* Terralbam *castris, qui est locus supra Feritorem amnem, Fregosiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus prælijs certabatur: nam ex urbe* Bernardinus Adurnius, *corporis atq; animi uiribus bellator insignis, &* Scaramucia Vicecomes, *cum delectis turmis ea porta quæ ad Bisamnem ducit, ita erumpebant, ut singulis prope horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septẽ milia, octingenti equites, tormenta septem, sed ea ad campestres usus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de*

bus de rebus fiebat, ut subire tentareq; mœnia nequa quam auderēt: Præsertim quum iam ualida peditum atq; equitum manus, præter ipsam prætoriam cohortem, è Gallia Cisalpina in urbem peruenisset. Tota igitur uictoriæ ratio posita erat in auxilijs, quæ è diuersis regionibus expectabant. Baptista nanq; Fregosius in Astensi agro aliquot peditū cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tū Nouariæ obsidebatur acceperat, partim ipse amicorum Cardinaliumq; pecunia conduxerat, eo cōsilio, ut quum in Pocistram uallem descenderet, ab altera quoq; parte quæ occidētem Solem spectat, urbs undiq; clausa graui obsidione premeretur. Vitellij quoq; iam è Lunensi agro montes asperos & Petracrosiæ iuga superasse dicebantur. Classis item in Rapallino sinu erat, intenta ad Bressij ducis imperium in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus undiq; auxilijs, maiore demum fiducia urbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in urbe erant Fregosiæ factionis, noua imituri consilia & palàm aduersus Adurnios ex tuto arma sumpturi uidebantur. Præerat Liguſticæ classi Frāciscus Spinula, ab oris fuscedine Mauri cognomē adeptus, uir domi nobilis, & in re nauali peritiæ singularis. Constabat ea paucis onerarijs, sed bellico apparatu optimè instructis, & triremibus decem, in queis tres erāt Aragoniæ à Ferdinando missæ, quibus præerat Syracusius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariæ, uel ere-

ctæ latæq; triremis similitudinẽ refert, uelisq; utitur, & nonnunquam remis: præsertim quum ad captandum uentum, portu uel sinibus in altũ educitur. Galli quoq; Rapallo potiebantur, nam cuncta (uti iam diximus) eius oræ oppida singulari Fregosiæ factionis studio eos benignè receperant. Ibiq; tum tutissima in statione, & Bressij imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hostes inuaderet uigilanter agitabat, per exploratores comperit hostium classem haud magno discrimine posse deleri, si Galli uno tempore terra mariq; inuaderẽtur. Quòd paruam admodũ manum quæ classi atq; oppido præsidio foret, Galli reliquerant, quũ ipsis Genuam obsidentibus nihil tale unquam ausuros hostes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes facit, suadet ut magno ausu unius noctis opera bellũ conficere uelint, cuncta prospera pollicetur, si ad fallendum utrunq; hostem & summo silentio, & singulari celeritate uterẽtur. Re cõprobata, Ioãnes Adurnius & Aloysius Fliscus, quos idem locus superioris uictoriæ felicitate insignis plurimum excitabat, sex centos ueteranos, & subitarias cohortes duas classi imponũt, soluuntq; è Genuæ portu de prima uigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur ea enim noctu maximè ad cursum in quam uolueris partem dirigendum, certo uelorum flexu semper excipitur: Tantaq; felicitate adnauigatum est, ut nulla eius profectionis fama, tot speculis totq; etiam exploratoribus ea littora obseruantibus, in castra peruenerit. Iam

nerit. Iam cælum inalbeſcebat, quum Adurnius & Fliſcus milites in terram exponunt actuarijs uſi nauigijs, magnarumq; præſertim nauium ſcaphis, & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in claſſe & in oppido, ut in re admodum repentina, cõcurſatio: clamore ſublato prælium in aditu oppidi committitur: ægrè impetum Galli ſuſtinẽt: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus, maxima ui aduerſis proris in hoſtium claſſem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contrà illi alacritate pugnandi nauales ſocios accendunt. Dimicatur utrinq; ſumma contentione. Cæterùm terreſtres copiæ ſtratis hoſtibus oppidum irrumpunt, & nauales ſocij Gallorum triremibus potiũtur. Miolanius claſsis præfectus & Stephanus Vineius quæſtoria dignitate inſignis protinus ſe dedunt, cæteri ad unum paucis interfectis capiũtur. Videre erat in hoſtium nauigijs, ex Neapolitana præda, regalis apparatus, cubiculorum abacorumq; ornamenta, aulæa picti operis, intertextus auro lectorum ſtragulas, & plurimam ueſtem ſericam nobiliſſimis Scythicarum Martarum pellibus ſuffultam. Itemq; armorum tormentorumq; ingentem copiam, quæ omnia ſingulari ducum æquitate militibus ceſſerunt. Ea ubi per milites fuga elapſos Gallicis in caſtris ad Genuam nunciata ſunt, Breſsius & cardinales nihil ſibi amplius expectandum rati, collectis repentè nec conclamatis quidem uaſis, diſceſſere, ſuperatiſq; Pinnimontis culminibus in Pocl ferram uallem deſcendere: ea tamen conſtantia atque

ordine, quum properarent iter fecerunt, ut agreſtes plurimos, qui temere prædantium more è proximis uicis montibuſq; decurrerant, conuerſa acie, atq; impetu facto paſſim interfecerint: indeq; incolumes per tranſuerſos montes in Aſtenſem agrum ſe receperint Ferunt Auguſtinum Adurnium qui Genuæ præerat, magnam eo die potiendæ nobilis uictoriæ occaſionem ſegniter amiſiſſe, quòd patefactis repētè portis in abeuntes Gallos omnem militū ac urbanæ plebis turbam erumpere minimè permiſiſſet. Cuius rei conſilium fortaſſe improbandum uideri poſſet, niſi uir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, abſente fratre, ipſoq; præſertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem ueteranis hoſtibus obijcere dubitaſſet. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo ſupra Segeſtam peruenerāt, de Tarrenſi pugna, & de prælij naualis euentu, deq; Breſſij & Cardinalium fuga uno ſimul tempore certius cognoſcunt. Quibus nuncijs perculſi retrò agmen uertere conſtituunt, ut in Lucenſem agrum reuertantur Sed dum in unum de itinere conſultant, ſuperuenit agreſtium Ligurum ingens multitudo, itinera obſidentur, expediti Ligures è ſuperioribus cautibus ſaxa ſagittaſq; ingerunt, nonuunquam ex propinquo protecti ſcutis haſtilia iaculantur. Equitibus iniquiſſimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte cō ſtituit: ipſe in tergo ad cogendum agmen, ubi plus diſcriminis erat, conſiſtit, confertos denſatoſq; iter facere iubet, cominus agmen laceſſere audētes facilè ſum

Paulj Vitellij fortitudo.

mouet aut

mouet aut interfecit. Montani nihilominus instare, circumfundi, sublatis clamoribus undique premere, iter maximè demorari, aliquos sagittis, plures uerò lapidibus uulnerare. Tandem ad Brachi montis angustias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamẽ multis utrimq; acceptis uulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac uiris longè grauissimus fuit, quoniam tanta erat agrestium multitudo, quum alij post alios ex proximis pagis ad præsentis prædæ famam euocati, in uiam sese effunderent, ut neq; uiris neque iumentis ulla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem non longè à Borgeti uici finibus, in qua tum primum equi, quos fermè omnes loris trahebant magno esse usui posse uidebantur. Hac re animaduersa Paulus milites admonet, ut fugam simulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox conuersis equis incautè persequentes & dispersos adoriantur. Sed ad recipiendas uires ut tantisper consistant, & in orbem conglobati lentè admodũ pugnent, opportunè præcipit: erãt enim duorum fermè dierum inedia, siti, uigilijs, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptiq; itineris labore uehementissimè fatigati. Nec multo pòst ueluti soluto consilio, ut in ultima rerum desperatione fieri solet, salutem sibi fuga quærere simulant. Id conspicati Ligures qui paulo antè neq; ex propinquo dimicare, neq; intra sagittæ iactum metu ballistariorum progredi audebant, hac ueluti fuga & timore hostiũ audaciores facti: continẽti cursu per eam planiciem eos persequuntur. Tum uerò Paulus: Hos inquit la-

trones quo depoposcimus lato loco tenemus, urgetè acriter equos, ac in eos quàm maximè crudeliter agite, ut tandem præclarè ulti iniurias, hac importuna insidiosæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato signo cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, ut expeditius pugnarent equos insiliunt. Leuis equitatus tensis ballistis, ac infestis conuertitur: omnes uno tempore montanos temerè procurrentes inuadunt: eos facilè dissipant, & cum magna cæde prosternunt cæteri per asperos montes se fugæ celeriter mandãt. Post id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucensem agrum Pisas se recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirãdum uidetur, ipso etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoq; ad Tarrum esset dimicatum, & Gallica classis ad Rapallum capta, & Ferdinandus urbe Neapoli incredibili ciuium studio receptus est. Post Caroli siquidem discessum, Neapolitani suopte ingenio nouitate regum, & rerum cõmutatione gaudentes, quum Gallos iam planè fastidirent, ad Aragonios rursus animos inclinarunt. Nam uti quisq; equum insignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs stabulis abductum imperiosè repetebant, hospitabanturq; ultrò apud priuatos ciues, quum semel hospitiorum magistri domorum foribus Galli hospitis nomen præscripsissent: Quibus admodum graues ac molesti erant: quoniam gens iracunda, sæpeq; insolens, & in parando uictu, cum ex suo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maximè studiosos cuncta perturbabant atque fœdabant.

fœdabant. Plerique etiam assueti aulæ regiæ orbatam rege principe ciuitatem atque omni pristino decore spoliatam ægrè ferebant: quòd postquam Carolus, qui cunctos & præsertim opifices pecunia in omnes sumptus largissimè profusa locupletes effecerat, Neapoli discessisset, durioribus præfectis perpetuò seruituri uiderentur. Quibus rebus per ueteres clientes suos & quosdam nobiles Aragonij nominis studiosos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria insula cum rostratis nauibus Messanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Ascanio auunculo Cardinale, qui eum tanta indole in spem recuperandi regni erectum, uehementi studio magnisq; opibus egregiè subleuabant: monebantq; tum maximè, ut eò traijcere maturaret, postquam Consaluus tanti apud Hispanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hispania cum regijs auxilijs in Siciliam peruenisset. Ferdinandus regio more sub umbella serica singulari Mamertinorum benignitate susceptus, cum ipso statim Consaluo quibus nam rationibus gerendum bellum foret, consultauit: accepitq; pecuniam ab Alfonso patre, qui è Mazara uidendi filij Federiciq; fratris studio, Messanam se contulerat. Is erat lugubri indutus ueste, capilloque in sacerdotis morem circumtonso, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abstracto: sic ut humanis omnibus curis, ipsisq; pariter uoluptatibus, quibus antea luxuriosè studuerat, renunciasse uideretur. Necmulto post Ferdinandus atq; Consaluus

ſeptingentis circiter equitibus, & peditum Hiſpanorum & Siculorum quinq; milibus in naues impoſitis è Meſſana ſuperato freto Rhegiũ traijciunt: ſtatimq; expoſitis copijs tormentisq; prolatis, urbem oppugnare adoriũtur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præſidio, quo minus ſaluti fortunisq; ſuis cauerent, uel ſtudium ſuum in tempore erga regem nudarent minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerũt. Arx quoq; triduo poſt magna ui oppugnata, ac demum fabri cuiuſdã lignarij proditione, dum acriter certaretur capta: Gælliq; fermè omnes à muro præcipitati, quòd de deditione, dum cœptas perficerent munitiones, ſimulanter egiſſent: ludificatiq; diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuerſatos, tormentis repentè emiſſis interfeciſſent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus roſtratis nauibus in Apuliam miſit, ut cum Grimano Venetæ claſſis præfecto, Cæſareq; Aragonio, & Camillo Pandonio, is enim à Baiazete redierat, aduerſus Gallos bellum adminiſtraret. Grimanus uigintiquatuor triremibus, & quinq; onerarijs in quibus plures erant Græci equites è Corcyra nuper aduecti, è Brunduſino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea urbs ex ueteris Aegnatiæ ruinis creuit: tenebaturq; tum ſatis ualido Gallorum præſidio, nec Monopolitani à Gallorum conſilijs diſſentiebant, quum in factioſa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deficiendi authores fuerant, fortiter reſiſtere uellent, alij porrò contrà ne hiſcere quidem auderent, ne prius à

Gallis

Gallis inimicisq; domesticis, quàm ab externo hoste, qui uniuersis uim inferebat, opprimerentur. Igitur Grimanus ubi eos neq; spe optimarũ cõditionũ neq; ullo periculi metu permoueri uidet, terra mariq; urbem aggreditur, admotis triremium proris in queis ingentia tormẽta erant collocata, magna ui murum quatit. Summa mœnia deiectis pinnis, magnaq; propugnatorum strage edita, defensoribus nudantur, ab inferiore tamẽ muri parte Galli resistũt. Petrus Bembus nobilis trierarchus serpentino ictu interficitur, pleriq; alij cadunt. Tum uerò Grimanus ira accensus, postquàm inquit Monopolitani Gallorum serui potius quàm liberi esse uolunt, obstinatis pereant animis, uosq; milites suis fortunis opulentos reddant: statimq; urbem prædæ militibus concedi, si eam egregiè caperent per præconem tota acie pronunciari iussit Nec mora milites certis ueluti præmijs excitati, summa alacritate murum subeunt, pars scalis, pars hastis connixi, subleuatiq; aliorum humeris in urbem transcendunt: multi ex Gallis Monopolitanisq; cæduntur, cæteri proiectis armis se dedunt. Vrbs diripitur, uixq; templa in quæ fœminæ pueriq; confugerant, summo Grimani labore à militum libidine atq; auaritia defenduntur. At Pandonius apud Brundusium dispari fortuna cum Asparra bellum gerebat: nam quum plura oppida eius agri Gallis ademisset, & in prospero rerum cursu uersaretur, excursione ad Misagnam uicum facta, à uilissimo aratore uir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo post eundem propè uitæ periculum adijt, nam Pandonio eo-

m

dem & hoſte ſimul & æmulo ſublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præſidem deſignatum audierat, dum alacrius & incautius per ea loca uagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus eſt. Nec multò poſt Cæſar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarẽtinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus ſuperato Iapygio promontorio in Tarentinum ſinum cum uniuerſa claſſe deflexerunt, ſpe eius urbis per proditionem potiundæ. Verùm quum appropinquando ac ſeſe terra mariq; his qui res nouas moliturí dicebantur oſtentando, Tarentinorum uoluntatis fruſtra periculum feciſſent, eſſentq; à Gallis, & ab arce, & à portu uehementer tormentis oppugnati, conuerſis uelis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium ſuperarunt: & ſubſidio Neapolitanis rebus, id maximè poſtulante Ferdinando, profecti ſunt. Per eos quoq; dies Caietani à Gallis defecerunt. Verùm ea res adeò funeſtum habuit euentum, ut cæteros quo minus id temerè auderent, deterruiſſe miſerabili exitu uiderentur. Sub id enim tẽpus quo Carolus Neapoli profectus eſt, Galli ad exornandas triremes pecuniã Caietanis imperarant: & ijs maximè nominatim quos Aragonijs rebus uetere quodã eius factionis ſtudio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos uehementer commouit, qui non modò Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatem, ſed aliquid etiam de antiquis uectigalibus liberaliter remiſſuros arbitrabãtur: uti omnium fermè populorum mos eſt, qui quum præſentia ſemper faſtidiant, & noua temerè exoptent,

intempeſtiua

intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim ueteribus tributis nouisq; sumptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, uel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi uiderentur, de capiendis his qui maximè recusarent, custodiæq; tradendis, consilium inierunt. Sed dum Galli uim parant, Caietani à fœmina quadam quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex uultu Gallorum facilè deprehensis, arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuq; totius populi ad templum maximum facto, quod tum fortè supplicationes solenni pompa circumlato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ, Ferdinandus præsidio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduo post trecentos fermè Cantabros, Duce Maorio uiro peracri, & in re militari terra mariq; admodum exercitato, duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis uel longinquæ nauigationis contumeliam perfe-

rendam maximè idoneum: & ſecundo perflante uento Caietam tranſmiſit. Ex aduerſo Mõpenſerius atq; Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, ut eos à quibus initium rebellandi natum erat, quamprimum opprimerẽt, claſſem quinq; onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannẽq; Columnam cardinalem Proſperi fratrem, qui in Fundano erat agro monuerunt, ut quantas maximè illis in locis copias poſſet, extemplo cogeret, atq; eas ad conſtitutam diem dum ipſi à mari urbem oppugnarent, terreſtri itinere Caietam adduceret. Nec multò poſt Gratianus idoneum nactus uentum Caietã peruenit, & Roccabertinum natione Hiſpanũ cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longè à portu in terram expoſuit, iußitq; ut in arcẽ, quæ in edito monte ſita difficili perangußtóq; aſcenſu & ſaxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam acceſſerat hortari Caietanos cœpit, ut arma ponere, redire ad officium, ac ſuæ demum ſaluti, & omnium fortunis conſulere uellent, ſe eam apud Gallos obtinere authoritatem, tantis præſertim in eorum auxilium copijs adductis, ut eius inconſultæ rebellioni ueniam facilè poßit impetrare. Caietani qui ſicuti temere defecerant, ita & in ſana obſtinatione conſtantes uideri uolebant, reſponderunt ſe nequaquam Gallorum minas timere, paratosq; eſſe operibus oſtendere, quibus animis ſuperbam gentem oderint, quæ adeò auarè

imperare

imperare cœpisset, quóue studio Aragoniorum nomen colerent, quorum lene imperium ueræ libertati persimile sexaginta amplius annos experti essent. Itaq; dirempto colloquio, & significatione undiq; facta, cardinalis muro succedit. Gratianus ex alto plenis uelis portum inuehitur, & ab arce armati per decliuia in urbem descendunt: committitur summis in ædificijs cædes: superioráq; urbis ab his quos Roccabertinus deducebat, & plana simul circa portum à classiarijs puncto temporis occupantur. Passim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & subito timore consternatus crudelissimè trucidatur: magna pars ciuium, qui erumpere aduersus Columnios decreuerat, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale, incolumis euasit. Maorius pariter cum Cantabris suis diu in platea cum hoste præliatus, in contiguam muro & portui domum se recepit: multisq; suorum amissis, & pluribus uulneratis è summa muri parte in subiectas caruellas saltu se deiecit, & admirauda usus animi fortitudine, expansis subitò uelis ualido fretus aquilone per mediam Gallorum classem erupit: neq; triremes, quanquam incitato maximè remigio sequerentur fugientem consequi potuerunt, ad multum tamen spatium continēti cursu ab utrisq; pugnatum est, quum Galli à proris in puppes, & Cātaber ab ipsis puppibus in aduersas persequentiū triremium proras magnorum tormentorum pilas emitterēt. Cæterum cardinalis urbem celeriter ingressus, quanquā Galli nihil eius uiri dignitate permoti, in ipsius complexum

fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conseruauit, honestasq; aliquot fœminas, quarum pudori solicitè studebat, è manibus Gallorum eripuit: conclusasq; in amplissimam domum appositaq; custodia tutatus est. Verùm tota urbe cuncta crudelitatis auaritiæ atq; libidinis à Barbaris exempla edita sunt: multæ nanq; uirgines uiolatæ, et uni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadendi Gallo uiriliter resisteret, manus præcisæ: duæq; aliæ in ultima constantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisq; quadringenti fermè occisi: templa omnia cunctis ueteribus donarijs expoliata: quæ tanta fuere, ut neq; pretiosiora neq; plura urbis ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante seculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta, ante iactam molem apud Neapolim, ab ipsa tutissimi portus commoditate, ueluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo post aduenies Belcarius, ut in recensenda præda quæstorio munere fungeretur, uix relictis sanctorum ossibus atque reliquijs quæ loculis includebantur in Galliam asportauit: Ita ut eius iussu postea apud Insulam oppidum prope Ararim aurea argentea q; donaria, nefando auaritiæ genere in scyphos & pateras conflarentur. Hæc erant, præter uasa altaribus dicata, statuæ paruæ, simulachra periculorũ, ac nauium imagines, omniumq; humanorum membrorũ effigies, sicuti ea religiosi mortales, uoto pro salute suscepto, Dijs benemerentibus exolucrãt. Nat-

rare so

rare solēt Caietani eos qui manus sacris donarijs polluissent, in extremas miserias Deorum ira fuisse præcipitatos. Nauis quoq; oneraria Caietanis onusta spolijs, quæ cōfecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio perijt, fractaq; penitus, atq; iecta in littus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atq; Brundusiū in Apulia geruntur, Ferdinandus atq; Consaluus Rhegio in potestatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorū iuuentute, ad sanctæ Agathæ oppidum castra promouerunt, statimq; paucis ibi Gallis in deditionē acceptis, oppido potiti sunt. Horū secuti exemplum finitimi, & desiderio regis & Gallorum tædio adducti, portas aperuere. Processum inde est ad Semenariā, Gallorumq; turma quæ exploratū incautius exierat, ex itinere ab Hispanis equitibus est intercepta: Nec Semenarienses, quin extemplo recipiēdus rex foret, dubitarunt. Erat in castris Marinus Coreadis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli constanter Aragoniā fidem secutū Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de se optimè meritum reducere maximè cupiebat, ut in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportunisq; opibus uteretur, & sibi præsertim tutū ad classē aditū pararet: quòd ad mare iter habēti, castella eius certis locorū angustijs imposita, necesse erat superare, ad quæ occupanda paulò ante Alfonsum Daualū misisset. Villamarinus enim classis præfectus in portū Herculis, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atq; ibi terrestris conatus euentum, & quid Ferdinandus Consaluus fie-

Semenarium regi recipit.

ri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in ſtatione opperiebatur. Decreuerant ſiquidem, ſuperiore Brutiorum regione recepta præſidijſq; firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoq; tempore Neapolim proficiſci: quoniam rebellaſſe Caietanos, & in agro Romano, Alexãdri pontificis Aſcanijq; pecunia, copias parari ad præcludendas Sancti Germani ſaltus anguſtias audiebãt: ſperabantq; Neapolitanos egregia erga ſe uolũtate res nouas primo ſtatim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obegninus qui Brutijs præerat, Perſiuum Alegriæ fratrem, finibus Lucanorum euocauit, ac ex omnibus oppidis eius agri præſidia deduxit, coactiſq; Terrænouæ copijs, priuſquàm hoſtes de Perſiui aduentu cognoſcerent, ad Semenariam profectus eſt, eo conſilio, ut cum Ferdinando quamprimum confligeret: uel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neq; aperto campo ſe committere uel dimicare auderet, ueluti uictor expreſſa hoſtibus ignauia reuerteretur. Quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præſertim quum ex Campania Apuliaq; & Pelignis conuentura ſibi auxilia intra paucos dies exiſtimaret. At Ferdinandus qui nõdum de Perſiui aduentu cognouerat, & de Obegnini copijs quæ pertenues erant, à ſpeculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hoſti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouæ exiſtimationis & gratiæ, audẽdo & fortunam egregia uirtute experiẽdo paulo antè collegiſſet, una fœdæ obſidionis concluſionis infamia

conceptiq;

conceptiq; timoris dedecore, si oppido se contineret amissurus esse uidebatur. Consaluus, cuius animo ea uis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atq; obtestari ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac uiribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia, quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa uerò longè turpissima atq; miserrima, quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi uigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæq; demum uictoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoq; à prælijs in Aemilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoq; experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habeant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minimè sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Cõsalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos ultrò ad uictoriam uocat, unquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenuè nostras atq; alienas uires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominũq; studijs, & ipso deniq; Fortunæ fauore superiores sumus, neq; de uestra uirtute erit dubitan-

dum. Quis enim uestrum fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandũ, suum sibi Gallum uel Germanum hostem læus non deposcat, & egregiè protinus non obtruncet? Ego certè quem primũ in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam, feliciq; ausu uobis præbebo exemplum, ut eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste uictoriam paribus animis referatis. Erant in consilio pleriq; uiri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerũt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennaloſa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, ut militum uirtuti diffidere nollet, strenuamq; se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum ut signa portis efferri iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinentq; perpetui colles ab oppido ad modicã uallem, quæ humili uado flumen emittit: ab eã patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnẽ peruenit, collocatisq; ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, ut hostes amnẽ transirent, expectabat. Ex aduerso Obegninus atq; Persiuus, Heluetios in unã densatos phalangẽ, hostiũ peditibus opponunt. Brutiorũ cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocãt: partiunturq; inter se equites: erant ij cataphracti paulo minus

lo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoq; agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt, & quum armis uiribusq; impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnæ genere redire cœperũt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbendum incitauit: ita ut Obegninus à dextra & Persiuus à læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totã penè prius quàm Heluetij à frõte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinãdus frustra suos, ut in pugnã redirẽt cohortatus, cũ familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoq; insignis Galli pectore lanceam perfregit, & protinus, quũ hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisq; armis conspicuum multi sunt persecuti. Sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ uiæ angustias præcipitatur: Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoq; in uitæ periculo laborãti, Ioãnes Andreæ Altauillæ frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse perniciſsimo ad salutẽ utebatur. In eum Ferdinãdus uti erat desultoriæ artis peritia mire agilis, quãquã grauibus cõtectus armis esset, statim

Ferdinãdi à suo se militũ fuga.

Joãnis Andreæ memorabilis charitas.

insiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulò post ab hostibus est interfectus. Obegninus magna parte peditum cæsa non longè ab eo loco consedit: ita ut victoria uti nesciuisse diceretur, quòd nec tot illustres uiros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius cardinalis, fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum rege uarijs itineribus incolumes ad classem peruenerunt, & Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & pretiosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumq; nequicquam postra persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atq; alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quòd suis alienisq; uiribus rectè admodum æstimatis, nihil temerè audendum esse, iudicasset. Apparuit nanq; Hispanos equites cum Gallis cataphractis minimè esse conferendos: utebantur enim eo tempore plerique eorum pro galea linteis tegumentis, scutisq; planis è cocto corio, & à summo in imum cuneatis: item gladio breui, hastaq; subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, erigendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedæ uulgo appellantur, ueluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoq; pedites Siculi & Hispani Brutijq;, pro hastis denum pedum, & ijs quidem crassioribus atq; fraxineis quibus Heluetij utuntur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant: uel hastilibus latæ cuspidis

cuſpidis & ſcuto rotundo, cuius nullus apud Germanos uel Gallos eſt uſus, inſtruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hiſpanus miles, facto ſæpius infelici periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atq; Germanis mutuatus eſt, aliqua ſolerter addendo, in meliorem atq; habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tanto accepto incommodo, quanquam, à ſumma ſpe ad extremã rerum deſperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere: eoſdem propè ac ſi uiciſſet ſpiritus gerere, queri tantùm ſe ſua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus oſtentis, maturum in regnum patriamq; reditum omnino deſpondiſſet. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quàm ullis humanis innixa rationibus: adeò ut cuncta quæ amicorum animis obuerſabantur, pericula deſpiceret, ac ſi non modò ciues, ſed & Deos quoq; ipſos terra mariq; præſenti numine adfuturos arbitraretur. Nec ſpes quanquam temere concepta, rem extremæ difficultatis atq; dementiæ aggredi auſum, fefellit. Superato nanq; freto, & collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipſos nautas milites erant, ſecundiſſimis uſus uentis Neapolim peruectus eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in urbem perueniret. Tum uerò Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad ſpectandum occupare: alij ad ingentis claſsis ſpeciem metu terreri, alij gaudio exultare, uti quiſq; Andegauenſes uel Aragonias partes nouo aut uetere ſtudio

ſectabatur. Appropinquabant enim leni perflante Euro excelſæ naues tumentibus uelis, ueluti congreſſuræ cum Gallica claſſe: quæ nauium genere apparatuq; & milite claßiario ſuperior Aragonias facilè profligare potuiſſet, niſi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas & ad pugnam inſtructas crederent, portu ſeſe continuiſſent. Ferdinandus præter oſtium Sebeti amnis ad id littus, ubi Diuæ Magdalenæ templum, & ueterum regum magnifici operis equilia uiſuntur, claſſem deflexit: ut amicis cõiuratisq; ad nouandas res animos adderet, ſic ut in terram protinus quum opus foret, ad ferendum auxilium deſcẽſurus eſſe uideretur. Plericq; eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitiq; fuerant ſe conſtanter, quum in conſpectum urbis ueniret arma capturos, atq; occupata repentè porta aduenientem in urbem eſſe recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albericus Caraſa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancaccius, quorum conſilij participes erant Sãgrij, Pignatelliq; iuuenes, ipſeq; Actius Syncerus non minus fide, quàm carminũ gloria inſignis. Verùm quum Galli ad primum ſtatim claßis conſpectum impigrè arma cepiſſent, & ſub ſignis tota urbe diſcurrerent, nemo omnium fuit qui ſit auſus quicquam aduerſus Gallum apertè moliri, uel omnino uocem emittere, qua populus ad arma uocaretur. Accidit enim plerunq;, ut homines ea conſilia, quæ alacri motu ſummoq; animi uigore ante diſcrimen inierint, ea demũ in præſenti periculo, quũ facto maximè opus eſt, timidißimè reformidẽt. Ferdinãdus quũ diu ab

diu ab urbe tumultũ aliquem motumq; ciuiũ nequicquã expectasset: & ab Alegria, qui ad Magdalenam ualidam equitũ & peditum manum adduxerat, non modò terra prohiberetur, sed è littore tormentis oppugnaretur: ad Nysitham insulã contra Pausilypum classem reduxit: tota tamen nocte è nauibus pariter & è littore, missilibus atq; tormentis certatum est. In urbe uerò Monpenserius & Salernitanus, dispositis ubiq; præsidijs, et ciuibus limine se tenere, facesq; & lumina è fenestris proponere iussis, omnes regiones obequitarũt. Interim Merculianus insignis audaciæ centurio, è classe in urbem ad Aragonios occultè peruenit: Qui timidos socordiæ castigando, confirmando dubios, & ualida in classe auxilia esse prædicando, ea nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grã dilli fratres in partes pertrahũtur: qui uti erãt manu prompti & seditiosi, apud sicarios ac lenones fori incolas maximã authoritatẽ obtinebant. Mõpenserius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit: quoniam per Andegauenses fiebat certior parari arma ab Aragonijs, conciliabula passim iniri, & deniq; multorum nobilium aduersæ præsertim factionis, domos armatis compleri, intentosq; omniũ animos esse, ac nouarum rerum motũ expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè suspectos habebat, comprehendere cogitauit. Verùm aduersante Salernitano ac deprecãte, ne temerè tumultus, quẽ maximè uitãdũ cẽsebat, si uim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur,

ab his consilijs abstinuit. Non multò post tamen missus est ad Merculianum quærendum comprehendendumq; Titus Beretarius prætor cum circitore armataq; familia, quòd nihil eos, qui in urbe primarij erãt pro ignobili facinorosoq; homine ausuros esse putabat. Sed secus accidit: nam ubi prætor, inalbescente cælo, cum turba officialiũ apparitorumq; in forum prælatis magistratus insignibus comparuit, extemplo omnes, quum se quisq; conscientia scelerum, & nouæ cõiurationis suspitione ad supplicium peti existimaret, arma cœperunt: neq; defuere, qui uexillum Aragonium, quod quidem sub toga conditum repentè extulerat, hastæq; præfixerat continuò sequerentur, omnesq; Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoq; Spinellus ante alios Aragoniæ gentis insigne in stragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è fenestra transeuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prætor in eo armorum strepitu in fugam conijcitur, Galli obuiam facti trucidantur: uocatur ad arma populus sonitu campani æris è Laurentiana sacra turre in quam Merculianus ascenderat: maximusq; momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domũ concurrit: carceres effringuntur: suppellex omnis prætoria, libriq; publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumq; nomina erant descripta ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoq; publica, ubi uectigal exigitur, ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem auidæ plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliquot nacti Gallos

nacti Gallos qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeò ut exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur, Grãdilli fratres ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, urbe excludunt, confestimq; è summa Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo uexillo, regi ut redeat, & celeriter littori adigat naues, significant. Abscesserat enim ille paulò ante desperato introitu mœroris plenus: quòd detectam esse coniurationem, et amicos beniuolosq; suos à Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quoq; ad classem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatißimum de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium attulit, statimq; ipse conuersis triremibus in littus exilijt, & in urbem receptus est, tanto omnium fauore, ut dum certatim nobiles plebeis immisti spectandi gratulandiq; gratia coirẽt, eum equo insidentem confertißima multitudo, impulsu atq; humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mõpen serius ab arcis area ubi Galli ad signa conuenerant, quà in forum & ad Vlmi plateam itur, instructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulsus porta relictisq; tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu ut urbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cũ suis agminibus Catalana regione in mediam fermè urbem perrexit. Cõmissum est magnis clamo-

Grãdilli fratres.

ribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui se ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & uoce manuq; conspicuus, Gallos acerrimè persequebatur. Dauali quoq; fratres Piscarius et Monterisius, hic aduersus Alegriã, ille contra Mompenserium cum delectis centurionibus, ueteranisq; aliquot militibus ubi plurimum periculi imminere uidebatur, adcurrerãt. Alegriani quòd Catalana uia erat angustior, non modò cominus à Neapolitanorum multitudine, uerùm è tectis fenestrisq; domorũ uulnerabantur. Mompenserius autem patentem ingressus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum sustinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani uinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindri more in aduersos Gallos cum magno fragore & strepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoq; in uiam perductis, & his in hostes impulsis, pugnantes tegebant, sclopettis sagittisq; & tum maximè lapidibus insultantes Gallos repellebant: tantumq; loci plaustris ac dolijs passim propulsis occupabant, quantum à reiecta cedenteq; Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam adueſperasceret, summa Aragoniorum uirtute in arcis aream sunt compulsi, neq; ulterius cedentium uestigijs insistere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ secuta est nocte, Piscarius munitiones subita

Dauali fratres Piscarius et Monterisius.

nes ſubitarias Gallis oppoſuit. Sequẽti uerò die multa materia,& uimineis turriculis quas caueones uocant,harena repletis,aditus quoſq; qui ab arcis area in urbem pertinebant,continenti totius populi labore præſepſit, foſſaſq; idoneis locis ad concidendos aditus perduxit:ita ut iam Galli undiq; clauſi ac circumuallati uiderentur, perforatiq; ſubinde parietes quibus ædificia ſeparabantur,ut diſcurrendi per contiguas domos,militibus,facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hoſtes poſſent. Galli magnum loci ambitum quo ſe tenerent cõplexi ſunt, ſic ut noua arce,& ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis caſtello, turreq; Vicentina & ſanctæ Trinitatis templo,itemq; ſanctæ Crucis cœnobio,regisq; hortis continerentur,& aperto in loco poſitis ubiq; tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens:ſed quæ tantæ multitudini minimè ſufficere poſſe uideretur: excedebant enim ſex milium omnis conditionis hominum ſummam: nec tantus equorum numerus deſperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de cauſis ſæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos deſtinatis tormentorum ictibus, ueluti per luſum interficiebant: neque cæteri unquam temerè pereuntium exemplo, quominus ad rapiendos equos proſilirent deterreri poterant: adeoq; eduliorum recentium penuria creuit, ut Galli generoſos equos totidem præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui ſpatio perfectis munitionibus,

Galli equos & iumentis mutant

Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoq; paſsim littore collocauit, ut Gallicam claſſem, quæ intra maiorem molẽ ſe tenebat, oppugnaret. Nec multò poſt nautis eo apparatu atq; periculo territis tota claſsis ipſo portu celeriter expulſa eſt, intulitq; ſe in id maris ſpatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui eſt impoſita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præſidio tenebatur, multaq; inde Aragonijs eius cuſtodes detrimẽta ſagittis minoribusq; tormentis inferebant. Eam Piſcarius oppugnare adortus, difficili periculoſoq; certamine occupauit: Quoniam è claſſe circumiectisq; Gallorũ caſtellis, frequens emiſſa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimum infeſtabat. Galli tamen celeriter turrem, ne ea hoſtis tanquam propugnaculo ad oppugnandam claſſem uteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piſcarius munitiones erexit, quarũ beneficio milites & in mole tutò conſiſterent, & è munitionum feneſtris naues in anchoris (uti diximus) apud Oui arcẽ commorantes, directis eò colubrinis perfringerent atq; demergerent. Nec multò poſt Galli, quum ipſorum claſsis è molibus, & ijs præſertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abſcindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (uti diximus) in arce multa hominum millia: et in ijs præter ipſos duces, Monpenſerium, Alegriã atq; Belcarium pleriq; ala

pleriq; alarum legati, signiferi, & ueterani equites animi uigore & rei militaris scientia præstantes: qui singulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hostibus prælio contendebant, atq; eas transgredi, & in urbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, scaphas triremium magnarumq; nauium, tormentis minoribus sclopettarijsq; & ballistarijs Vasconibus complēt, & superare molis brachium ac in sinū portus deflectere iubent: aliam uerò ualidam armatorum manū, & ante alios aliquot fortes cataphractos, qui dimissis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recusabant, ab arce quum nihil minus, & præsertim eo tempore hostes timerent, repente emittunt, proposito signo, ut omnes uno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hostiū munitionibus fossaq; subitario ponte constrata, Aragonios ingenti repentinoq; impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusq; simul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt, & sese omnibus urbis regionibus ad molem effundunt, certatur summa contētione, pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, ubi Germanorum cohors in statione erat. Hæc quum à frōte acriter ab armatis Gallis urgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in scapharum classe erant, tormentis atq; missilibus peteretur, milites sensim sese recipere, & per interiores molis gradus se demittere, coacti sunt, sic ut è su-

Pellitur mole Neapolitani.

periore loco Galli alabardis ac lanceis uulnera inferrent, & turbatos, lociq; iniquitate plurimum impeditos per scalas præcipitarent. Res erat in summo posita discrimine, nec iam planè in repentino ac tumultuosissimo prælij genere, oculis aut animo perspici poterat, quonam modo quibusue consilijs, aut uiribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipsas, tormentaq; deiecto præsidio, & pluribus præsertim è Neapolitanis crebra tormentorum emissione fœdè miserèq; per littus portusq; spatium interfectis, occuparant, & iam fabrilibus uectibus ac huiusmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperāt, quum Piscarius laborantibus suis auxilio superuenit. Eius aduentu fuga sistitur, Germani animos recipiunt, populus spe completur, ac in pugnam redit, nec mora, eo cum ingenti scuto districtoq; gladio intrepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduersos hostes signiferum conuertente, prælij Fortuna commutatur. Eò quoq; rex ipse cum fortissimis familiarium decurrit, ab utrisq; aduentus eius à multo cedentis acclamantisq; turbæ fremitu conspicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, connituntur ui facta per eosdem gradus: multisq; trucidatis in summam molem celeriter cuadunt: Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis sternerentur: nemoq; omnium esset adeò forti constantiq; animo, quin terribili earum undique incidentium uiolentia non maximè terreretur. Sed qui in scaphis erant, ne suos hostibus

in summa

in ſumma molis area permiſtos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abſtinuerunt. In ea rerum commutatione ſpes atque animus Gallis repente concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium ſuſceperant, tantamq; rem fortißimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neq; corporibus neq; animis ſuſtinerent, trepidanter de fuga conſulere cœperunt. Itaq; alij pugnantes cadunt: ingenti ſaltu alij in ſubiectas ſcaphas ſe conijciunt: alij ab hoſtibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorũ pondere degrauati, uel à ſocijs natãdi imperitis demerſi pereũt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio deſiderati ſunt è Gallis aliquot uiri fortes: ſed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiſo periculo temere ad littus ac in ipſum portum deuolarant. Marcellus quoq; Columna nobilis atq; impiger adoleſcẽs in facie ſclopetto grauiter eſt uulneratus. Is dies longè omnium periculoſißimus fuit, nam in ea adeò repentina Gallorũ eruptione, tantaq; ancipitis pugnæ difficultate Ferdinandus cùm uitæ tum urbis amittendæ incredibile diſcrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduerſæ factionis hominibus, Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium ſtatim oppreſſum eſt: primusq; omnium qui eam uocem ſuſtulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo ſtrangulatus eſt. Galli poſt id factum quum eruptionem ſæpius improſperè tentaſſent, & prolatis undiq; munitionibus indies arctius atq; ualidius concluſi eſſe uiderentur, & iam planè ipſorum

etiam confeßione circumuallati eſſent, ad emittenda mortaria ſe contulerunt. Ea ſunt patuli atq; ingentis oris tormenta, quæ ſiliceam pilam tripedalis ambitus in ſublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna cõtignationum ſtrage, ad infimas uſq; teſtudines perfõrãt, apertis autem in locis, & ſolo præſertim ſtrato illiſæ, ipſo caſus impetu perfringuntur, fruſtuliſq; in diuerſa diſſilientibus, obuios mortales miſerabilibus plagis deformant atq; interimunt. Nec interea ab tormentis muralibus, quæ editioribus ac opportunis triũ arcium locis erant collocata, ullo diei noctisue tempore ceſſabatur. Quibus non modò milites ſtationarij, ſed urbana plebs & fœminæ in tectorum ſubdialibus, domeſticis officijs occupatæ, à Gallis ueluti per iocum ac uoluptatem petebantur. Monteriſius Piſcarij frater, dũ incautius in aggere uerſaretur, maioris ſclopetti ictu altero genu debilitatus eſt. Ex aduerſo, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipſi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confeciſſent, uel mutuò à Pontifice & à Liguribus accepiſſent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam ingenti murorum ruina edita diruerant, interſecerant pleroſq; ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipſa pinnarum corona penitus enudarant: ita ut nemo editis in locis conſpiceretur. Excogitati quoq; erant plutei ex craßis aſſeribus, culcitris atq; centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ijq; ductiles erant, ut quũ emittenda forent

tenda forent tormẽta, attolli & deduci celeriter poſſent, priuſquam à Gallis ad fumi flammarumq; indicia ſedulo collimantibus tormenta ab arce in uinearum feneſtras conijcerentur. Galli nanq; ante pluteorum uſum, interfectis aliquot tormentorũ magiſtris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, deſtinatis ictibus adegerant. Per eos dies quum Aetiops ſeruus qui tum apud Gallos erat, ſe incenſurum Gallicam claſſem & aditum Aragonijs in ſanctæ Crucis templum ſe ſtatuta nocte præbiturũ polliceretur, Piſcarius tantæ indolis atq; uirtutis dux, in ipſo ætatis flore, eius nefarij hominis ſingulari perfidia crudeliter eſt interfectus. Nanq; ille peregregius proditor perfidia planè ſeruili & pluſquam Punica, quum doli ac inſidiarum ordinem Gallis detuliſſet, & ab his opimo præmio ditaretur, Piſcarium intempeſta nocte ad colloquium euocauit, euadentemq; militari ſcala in ſummam hortorũ maceriem, & in caput exporrectum, ſagitta lunata repente emiſſa iugulauit. Corruentem familiares qui aderant, quum fruſtra erigere conati eſſent, ipſum iam exanimem ſcuto impoſitum extulerunt. Tantus uerò mox luctus eius uiri morte per urbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æquè ac milites occupauit, ut ea nocte ſpes omnis partæ iam propè uictoriæ amiſſa eſſe, ac deniq; ipſa Neapolis ab hoſtibus capta uideretur. Galli quoq; eius perpetrati facinoris certiores facti, ne ullam rei bene gerendæ occaſionem prætermitterent, Alegria duce in conſternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisq; interfectis,

& cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinoq; tumultu ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit. Rex quoq; ipse cohortantibus maximè Prospero Columna, Vgoneq; Cardonio, dolorem scilicet ipso metu uincente cum custodibus corporis ad ferendam opem superuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis utrinq; clamoribus collato pede, ac dubio sæpe euentu commissa est. Alegria enim, ut partum uirtute locum tueretur, acriter repugnare, modò urgentibus cedere, modò collectis uiribus redintegratoq; impetu incumbentes propellere: ipse in prima fronte uersari, strenuãq; adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul ac dolore incitati, quòd & locum ubi tendebant, & publicum apparatum priuatamq; supellectilẽ amissent, in prælium reuerterentur, Germaniq; densatis cuneis hostium aciem perrumperent. Gallis intra ueteres eorum munitiones compulsis, tormenta omnia & tabernacula, resq; militum magna ex parte recuperatæ sunt. Ea die Alfonsus Toraldus uir nobilis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Piscario, quum Ferdinandus ob atrocem casum hominis sibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctissimi, incõparabili dolore premeretur, pluresq; dies colloquio hominum, & publico abstineret, Prosper administrandi belli curam suscepit. Transierat is relictis Gallis multùm ante ad Ferdinandũ hortatu Pontificis, &

tificis,& Aſcanij maximè cardinalis, cuius conſilia ab initio ſuerat ſecutus,ſpoponderatq; Fabritiũ Columnam patruelem ſuum ſimiliter cum his quas haberet copijs in partes protinus eſſe tranſiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam exiſtimationemq; reſpicerent,conſilium capere uideretur, apud Gallos aliquandiu militare perſeuerauit,continuitq; in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida,& Hieronymum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Cæterùm Fabritius, Aſcanij Ferdinandiq;, & totius demum Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhæſit: utq; arctißimo amicitiæ uinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum trima, Ferdinando Piſcarij filio adhuc infanti,deſponſata eſt: quam poſtea altitudine uirilis ingenij,& literarum elegantia cæteras noſtræ ætatis fœminas ſupergreſſam,pleriq; ſunt admirati, quum pariter uir eius Ferdinandus ante alios rerum ſtrenuè geſtarũ gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Cittadellæ muros: conatiq; ſunt Aragonij ſæpius tranſcendere hoſtiũ munitiones, ſed ea res ſemper multis illatis acceptiſq; uulneribus improſperè tẽtata. Narciſſus demũ Aethruſcus mirabiliũ operum machinator,& agẽdorũ maximè cuniculorum artificio inſignis,ingeniũ ſuum proſternendis Cittadellæ muris Ferdinãdo obtulit. Nec multò poſt ſinuoſos cuniculos ſubter ima fundamenta, occulto multorum agreſtium labore per noctem excauauit, plurimoq; ſulphureo puluere replcuit. Quibus perfectis

operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones succeßissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrentes in summum murũ elicuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploq; horribili fragore edito, totus ab radice murus cum miserabili superstantium Gallorum clade reuulsus atq; diffractus in interiorem partem procubuit. Tum uerò Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atq; inopinatæ cladis miraculo perculsos, instando cædendoq; in fugam uerterunt: statimq; omnibus in opere uersantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggere, priusquam Galli à timore se reciperent, tormentaq; dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis, Dimasius Recassentius minore tormẽto ictus est: pleriscq; alijs ex militum ac Neapolitanorum turba uulneratis atq; interfectis: Ita tamen, ut nemo ab instituto opere discederet, uel ipso uitæ discrimine permoueretur. Ad primas uerò noctis tenebras concursu undiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectæ perfectæq; sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minimè certos inferebant, ita in opere Aragonij ardẽtiore studio, & minore cum periculo uersabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu, Derthona atq; Alexandria urbibus certo peditum equitumq; præsidio firmatis, aliquot castella circa urbem, quæ à Gallis tenebantur, in potestatem

teſtatem redegerant,& in his Caſalogianum,Burgarum,& Vercellenſi uia quinto ab urbe lapide Arcamarianum,ſic ab arcu uictoriæ C.Marij nuncupatũ, qui patentibus illis in Cãpis,Cimbrorũ ingentes copias memorabili prælio ſuperauit. Galeacius quoq; Sanſeuerinus,cui Contarenum cum Græcorum alis ab initio ſe coniunxiſſe memorauimus, equeſtribus prælijs proſperè ſæpius factis,Gallorum eruptiones repreſſerat:receperat ſuburbanos uicos,& oppidũ quod uulgo Lumẽ omnium dicitur,expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lõbardus,qui quum rudi illo ſeculo ſacros libros grauibus commentarijs illuſtraſſet, ſententiarũ Magiſter & Lumen omniũ eſt appellatus. Quibus de cauſis Galli duobus magnis circumſeſſi exercitibus,quanquam ſæpe erumperent,& pecus undiq; raperent,commeatúq; nonnunquam ab amicis noctu ad urbem conuecto iuuarentur,multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim ſegetes incumbentibus Sfortianis raptim ſuccidere coacti fuerant,et frumentum,ſi quod ex priuatis horreis uetus habebant,id lapideis in pilis contũdebatur. Quoniam Ogonia,Terdubioq; & Mora ſuburbanis amniculis aliò auerſis deriuatisq;, frumentariæ molæ aquarum impetu deſtitutæ, aut à militibus perfractæ, penitus inutiles reddebantur. Idq; ſolum in nobilium menſarum uſum ueniebat, quod truſatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipſaq; iumenta propter pabuli ordeiq; inopiam tritico cacabis excocto ueſcebantur. Sed ante alias difficultates

ſumma uini penuria, ſublata præſertim omni ſpe pro-
pinquæ uindemiæ, animos Heluetiorum Gallorumq;
perfregerat. Ipſe Aurelianus, quanquam quartanæ
morbo implicitus, ſingulari animi uirtute ſingulos
conſolando, & celeriter uētura auxilia pollicendo,
rerum propè omnium difficultatibus occurrebat.
Erant in urbe præter Nouarienſium cohortes publi
cè conſcriptas, equites utriuſq; armaturæ ſupra mil-
le, Heluetiorum circiter quinq; milia duce Antio uiro
fortiſſimo, cui à lauto conuictu Anauolebano co-
gnomen fuit: cæteri erant Subalpini pedites & Galli
ſagittarij, quos Ludouicus Salaſſius adduxerat. Dum
Carolus modò in Aſtenſi agro, modò Taurini in ma-
ximis æſtatis caloribus ſtatiua haberet, amoreq; An-
næ Soleriæ nobilis matronæ captus eſſe diceretur,
uſq; adeò molliter animum ætate ad uoluptates faci-
lè pronum remiſerat, ut à totius belli cogitatione pla-
nè diſcederet: & regij cōcilij proceres, uel tædio diu
turni belli, uel repetendæ patriæ deſiderio ducti, de
ſuis obſidione liberandis tepidiſſimè loquerentur.
Nec deerant qui Aurelianæ gloriæ atq; amplitudini
nequaquam occultè obtrectantes, turpiter inuide-
rent. Quibus ille tot aduerſis rebus permotus, ad re-
gem ſcripſit uno argumento & pluribus exemplis,
ut ab uno ſaltē tabellario, ſtationes, atq; cuſtodiæ fal
lerentur: ut tum proſperè accidit: namq; altero in-
tercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His li-
teris ſuam & tot fortiſſimorum militum ſalutem
demiſſè atque ſuppliciter commendabat, pertine-
re ad publicam Gallorum exiſtimationem, & ad
ipſius præ

ipsius præsertim regis dignitatem, cuius maximè commodo atque iudicio Nouariam cepisset, defendi ac liberari præsidium, in quod, si aliquorum malignitate uel curia & flagitiosis consilijs desereretur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter essent sæuituri. Nouarienses enim qui summæ fidei essent, & milites, qui summa constantiæ laude aspera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium desperationem peruenisse, neq; iam ulla re magis eorum corpora atq; animos sustineri, quàm certa spe ipsius regis aduentus: si exercitum à Vercellis admoueret, & hostes perterritos, quos modò ad Tarrum latè profligasset, ex composito aggrederetur, se continuò erepturũ cum octomilibus pugnacissimorum hominum, egregioq; facinore edito uictoriam esse geminaturum. Carolus ad ea salutem sibi cordi esse respondit, uel eius sibi arcta affinitate coniuncti uel de se optimè meritorum militum: neque passurum unquam, ut detrimentum aut ulla ab hostibus contumelia acciperetur: Acciuisse nuper se ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cataphractos in supplementum exercitus: Sperare ea auxilia perquam maturè conuentura. Quæ ubi applicuissent, extemplo castra promoturum, daturumq; operam nauiter, ut Itali fœda fuga obsidionem relinquerent: uel si consistere atq; opperiri ipsius aduentum uellent, infeliciter Gallorum uirtutem iterum experirentur. His literis pro cõcione recitatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium ani-

Responsio Caroli.

mos mirificè confirmauit: eosq; ad institutas in portis ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipse importunæ ualitudinis nullã excusationem accipiebat, quin uigilias inspiceret, circuiret urbem, operibus uacaret, singulaq; militiæ munera die noctuq; incredibili tolerantia, ubiq; multus exequeretur. Sæpe quum milites uideret recentium carnium desiderio teneri, eosq; incommodè salitis uesci, præsertim quòd in medijs æstatis feruoribus uino penitus carerent, minus generosos equos occidebat, ita ut dissectos per centurias æqua diuisione militibus largiretur. Nouo quoq; inuento, ut eis de stipendio cauere uideretur, quum summa pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide totidem argenteos perfecto bello se redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo uerborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ strenuè dimicasset, Imperator est appellatus. Nec multò post Georgius Hemus, Petrusq; Marcellus imperij militaris insignia, argenteum sceptrum, & uexillum auratum in castra detulerunt. Secũdus uerò honos in exercitu Petiliano datus, sic ut tum Veneti duobus decretis, & grati animi & singularis prudentiæ laudem apud omnes tulisse uiderentur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos atq; Germanos ob ignobile scortum, quo die res in summum penè discrimen adducta est, quum irarum causæ mutuis cædibus creuissent, & ab utraq; gente in auxilium suorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus ualidam equitum

ac peditum

ac peditum manum, uias quæ ad urbem ferrent insidere iussit: ut si fortè Galli in ea tam diri tumultus occasione erumperent, paratis oppositisq; præsidijs in urbem repellerentur. Ipse porrò in medios Germanos intrepidè procurrit: eosq; fratres & consanguineos appellando, ac deprecando, ne tantum facinus in socios admitterent, facilè prælium iam multorum cæde atq; uulneribus cruentum, diremit. Erat enim Mãtuanus Germana matre genitus, plurimamq; ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites authoritatem obtinebat, quam & ipse muris artibus adaugere erat solitus: ornabat enim sæpe eorum centuriones atq; signiferos uarijs muneribus: immiscebatq; se se gregarijs militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore: adeò ut nemo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed maximè insigni liberalitate, qua uir ille maximos etiam reges superauit, minimè flecteretur. Græcos quoq; equites, qui Dodum ipsorũ præfectum, quòd auarè ac insolenter secum ageret, interficere, & ad hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in fide continuit, ijsq;, exauctorato Dodo, ut Contarenum Græcæ peritum linguæ, & honestum in primis strenuumq; hominem Senatus præficeret, impetrauit. Quibus beneficijs adeò sibi Græcorum animos deuinxit, ut in posterum fideli fortiq; semper eorum opera maximè usus, amplissimum sequentibus bellis uictoriæ decus compararit. Iam plures dies in uastandis agris obsidẽdisq; itineribus cõsumpti erãt, & æstas iam præcipitarat, quum certis rumoribus

ac nuncijs affertur ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes transcendere: iamq; Vercellas à Fusio regulo atq; Triuultio aliquot turmis atq; cohortibus eò adductis, occupatas esse: urbemq; eam bello sedem fore, in quam rex propediem esset concessurus, ut inde coactis in unum copijs, ex propinquo obsessæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis, Mantuanus & legatos coràm, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum discrimine summæ rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus ubiq; habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec ullis parcerent impendijs, quãdo iam propè ad finem laborum esset peruentum. Quum enim auctæ uires nouis auxilijs forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius urbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentãte rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea uel hostes ultima famis necessitate subactos, deditionem esse facturos: uel si rex ad soluendam obsidionẽ adproperaret cum summo cum detrimento, uel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo pòst quum ab omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius uir domi nobilis, & multis militiæ gestis clarus, cũ delectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoq; Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunsuico regulo,

& ex ea gente tria milia peditum: tota autem Italia utriusq; armaturæ equitatus & pedestres passim copiæ conscribebantur: Ita ut uno fermè tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam undiq; in supplementum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptiq; sæpe commeatus, quorum uectores in prealtis furcis, ut obsessis spectaculo forent suspendebantur. Vastatus quoq; subita incursione ager Vercellensis, & abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis uxor tum uidua Gallis secus ac se facturam ab initio promisisset, apertè fauebat, Vercellisq; Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix uxor, in cuius gratiã Mantuanus uniuersum exercitũ instructũ, ac omnibus insignibus exornatũ, in põpæ morẽ circumduxit atq; recensuit. Ferunt, qui lõgè omniũ pulcherrimo summo ordine incedentis exercitus spectaculo interfuere, nunquam postea uel ampliores uel ornatiores copias unis in castris in Italia fuisse cõspectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorũ hominũ, exceptis etiã militũ ministris, Ipse quoq; Ludouicus tametsi in toga melior habebatur, quòd statura erat gestãdis armis idonea atq; decora, armatus prodijt, Galeaciumq; ducem suum, quòd uersicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbissimè castigauit, ueluti ille proprium fastidire habitum, ac hostilem præferre atq; imitari uelle uideretur. Laborabãt obsessi in dies magis ac magis rerũ

Exercitus ad Nouariam.

omnium inopia: & iam plerisq; continuò fabæ ac furfuracei panis usu tabescentibus, ac morbis subinde per corpora hominum uulgatis, regia auxilia desperabant: quũ insessas uias, occupata oppida, exercitus adauctos, torměta Mediolano aduecta esse conspicerent. Quibus de causis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum sclopis certo ordine ac numero editis, omnibusq; demum fumo ac uexillis, significationibus factis, suprema rerum suarum pericula regijs exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces, ualidam peditum atq; equitum manum cum sarcinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam in tempesta nocte introducere statuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes præsidia disposuit: cunctaq; itinera celeriter occupauit: Progressusq; ipse ante alios quum semiarmatus somnũ caperet, & plures equos die noctuq; per uices ephippiatos & frænatos contineret, præter Arcum Marianum media in uia constitit, quo protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitæ fuerant, eo consilio, ut suis, ad quos hostes uerterentur, quum opus fŏret, subsidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonij Bergomates ductabant, incidérunt, statimq;, ut eorum mos est qui in furto deprehenduntur, uiribus atq; animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione densisq; in tenebris errabundi diffugere conarentur, coeuntibus undiq;

Venetis

Venetis ac Sfortianis, tota ea manus dißipata captaq; eſt. Poſt id factum Mantuanus, ut acrius hoſtes urgeret, cœnobiũ diui Nazarij, quod mœnibus erat propinquum, occupauit, Caroloq; Meliteo cuſtodiæ præpoſito, foſſa atq; aggere locum egregiè communiuit, unde ſine periculo collocatis pluribus tormẽtis, multa detrimenta obſeſſis ex ipſa præſertim ſacra turre, templiq; faſtigio ſæpius inferebantur. Ab eo loco, quum fortè Mantuanus ad inſpectandam munitionem, quam ad extremum ſuburbanorum tectorũ caput Aurelianus erexerat, cum aliquot cẽturionibus proceßiſſet, uiſa eſt occaſio eius munitionis occũpandæ, ſtatimq; ipſo cohortante, Gorlinus Rauennas cohortis præfectus uir impiger in eam tranſcendit: Gallisq; intra portam cõpulſis totam eam munitionem, quòd ex materia ceſpiteq; conſtabat, protinus incendit. De prima uerò uigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, ſuburbana ædificia & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam portam conſtructa erat expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus operam, pari felicitate in poteſtatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conaretur, obidq; incautius propugnaculum ſubiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius ſtrenui centuriones, ſagittis conſauciati ſunt Sequenti quoq; die, quum eum ſuburbanorum ædificiorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptiones muniendum, præſidioq; firmandum omnes cenſerent, & ibi Petilianus multus in opere uerſaretur,

minoris tormenti plumbea glande, nequicquam tegentibus eum armis, in rene dextro grauiter est uulneratus, sic ut cum maximo omnium dolore extremum uitæ periculum adire uideretur. Aurelianus eo successu hostium erũpendi ab ea parte facultate sublata, ne simili quoq; audacia à reliquis portis suburbia occuparentur, ea omnia sæuo consilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco constitutis, maioribusq; mortarijs sæpius emissis, & muri pariter & interna urbis ædificia diruebantur: dabatq; operam assiduè Mantuanus oppugnando acriter, atq; omni ex parte urbem præsidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde cõmeatus importaretur, portarumq; egressibus cõcisis atq; aggere obseptis, ut omnis undique exitus hosti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli qui Vercellis erant, copias eduxerunt, & trans Sesithen amnem quarto ab urbe lapide apertis in campis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore eorum aduentus adduci posse, ac eos properè copias atq; tormenta longius ab urbe remoturos, in uniuersiq; futuri certaminis casum animis ac uiribus intentos, solitam custodiarum ac stationum diligẽtiam esse remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis castris singulari animi magnitudine atq; cõstantia, eodem loco consistere minimè dubitauit, quanquam à multis, qui magnam militaris prudentiæ opinionẽ adepti uidebantur, ut sese reciperet tormentaq; retraheret, sollicitè moneretur: quoniã supra uiginti milia Heluetiorum

ex uoui

ex nouis delectibus, & ualidum equitatum Aurantio duce ad Carolum peruenisse didicerāt. Ipse enim in consilio & palàm apud gregarios etiam milites respondebat, ea sibi maximè salutaria consilia uideri quæ impauidi animi & bellici decoris plena spectarentur: spem enim & metum bello natura æqualiter esse diuisa, sed eum semper euadere uictorem, qui prima alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis protinus instaret: neq; enim ulla satis ualida, semel conuersis ac respectantibus, uel amnium, uel montiũ esse munimenta: Proinde eius fœdi consilij obliuiscerentur, & se duce de matura cumulataq; uictoria minimè desperarent. Cæterùm Sfortiani eam urbem à Venetis expugnari & diripi nolle uidebantur, ne capta funditus deleretur: uniuersæq; item pugnæ euentum magnopere formidabant, ne si uicti forent, cæteras protinus urbes amitterent: uel si uictoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea uictoria pro uetere libidine totius Italiæ imperium usurparent. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioānes Comes ad castra usq; hostium prouecti, equestri prælio prosperè dimicarunt, cognitumq; est à captiuis Regem adhuc Taurini considere, sed propediem cum reliquis copijs in castra proficisci, & prælio decertare statuisse. Sed non multo pòst Argentonus ad Mantuanum præconem misit, monuitq;, si Veneti de pace loquerentur, futurum esse ut neq; regem neque proceres ab honestis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quũ in castris pacis nomẽ gratissimis omniũ auribus exciperetur, sequenti die missus

Sforciani magnes ni pugnæ formidabant.

est Vercellas Albertinus Bochetus perspicaci uir ingenio per causam uisendi filij apud Triuultium aduersa ualitudine laborantis, qui apud hostium duces, accuratè uoluntates eorum explorãdo, certas de pace conditiones proponeret. Is postero die retulit Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitq; in castra Araldum regiũ cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumq; numero statueretur. Nec multò post Mãtuanus fide data atq; accepta, in campum patentem ad insidias minimè suspectum, fermè medium inter utraq; castra est euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Giensis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoq; Triuultius, Camillusq; Vitellius & pleriq; nobiles equites armati galeatiq;, ucluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illustri busq; alijs alarum præfectis prodijt, pauciscq; de causa sermonibus initis, quòd nec Aurantius Latinam planè callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs transactum est, ut eæ decem dies manerent, quo temporis spatio commodè de pacis conditionibus agere tur: Ipsiq; interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abstinerẽt, pariterq; Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, statim intermitteret, atq; alimenta dictim obsessis præberen tur. Ea uti acta erant Aloisius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga castrorũ præfecti, cum præcone Gallo urbẽ ingressi, Aureliano minoribusq; ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus,

bantibus, Italis potestas est facta, ut quotidie munitiones inspicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouiq; operis adderetur. Biduo post Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitq; ad regem Franciscum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem mãdata deferebant. Verùm in colloquio, ubi omnes ferè proceres erant, Brisonettus cardinalis durior est inuentus: utpote qui cũctas iniurias eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenseret, & conditiones summæ iniquitatis proponere uideretur. Quam obrem rebus tum infectis, paulò post Argentonus, Giensis, atq; Pienes, ut coram cum Ludouico Venetisq; legatis disceptarent, in castra uenerunt. Ab ijs impetratũ est, ut Aureliano eundi ad regem potestas fŏret, ea conditione, ut si pax ad exitum perduci minimè posset, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam subeundam in urbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, ut Veneti Ferdinandum contra se Neapolitano bello, classe uel copijs terrestribus iuuare nollẽt. Sed Senatus, quem legati per literas consulebant, perplexè admodum rescribebat, Venetos quandiu Carolus à sociorum rebus abstineret, regium eius nomen culturos semper, atq; amicitiæ iura syncera fide seruaturos: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, ut alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quod nuper cum Cæsare Maximiliano, & Ferdinando Hispaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludoui

Brisonnetus Cardi. durior.

co Sforția ictum esset, se staturũ inconcussa fide promisisset. Porrò Ludouicus, quanquam, & regis & procerum summam esse uoluntatem, ut res non iniqua conditione componerentur, haud obscurè intelligebat, atq; ob id eos de grauibus ipsorum postulatis disputando renuẽdoq; aliquid remissuros esse prouidebat, tamen tanta erat animi sollicitudine, ut nunquam postea adeò secunda sibi hominum ingenia fore putaret, ut eo periculosi belli discrimine solutus et incolumis eriperetur: adeoq; anxiè & cupidè pacẽ petebat, ut Ferdinandi Aragonij causam minimè respiceret: & se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulit, penitus obliuisceretur. Itaq; per idoneos homines, re sæpius accuratè atq; subtiliter pertracta ta, Galli ad sextum Idus Octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, ut cuncta præsidia urbe Nouaria ac omnibus locis quæ Ludouici ditionis fuissent, continuò deducerentur, ducentaq; milia aureorũ nummum, que Rex à Ludouico fratreq; eius Ascanio cardinale, ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderẽtur. Ludouicus uerò Genuẽsem arcem Herculi Atestino ipsius socero, cui Carolus maximè fidebat, regio nomine custodiẽdam traderet. Gallis item Genuæ quãtam uellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Liguresq; cepissent, restituendas curaret, Ferdinandumq; Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, classibus, pecuniáue minimè iuuaret. Postremò quinquaginta milia aureorum nummum impensæ nomine, Ludouico Aureliano persolueret,

Conditiones pacis inter Gallos & Sforțiam.

& captiui

& captiui utrinque redderẽtur. Nec multò post Ludouicus Salassus & Anauolebanus Heluetius urbe præsidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: Pedites uerò ter mille & sexcẽti triginta quatuor, præter eum numerum quem anteà per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaq; inedia & macie cõsumpti erant, ipsa autem uirorum corpora fame enecta, & tristi pallore miserabilem in modum adeò deformata uisebantur, ut priusquàm Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis, Mantuanus quum à legatis facilè impetrasset, ut sibi Carolum adire, atq; ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusq; est à rege Gallisq; proceribus singulari humanitate, certatumq; est utrinq; muneribus: nec Mantuanus regiæ cessit liberalitati: nam quum duos eximiæ proceritatis equos, quorum alter mille aureis uenierat, dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad sessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus, stupentibus Gallis regem magnopere delectauit: nemo enim totius Europæ regum ea tẽpestate, Mãtuano, omnis generis militares equos uel plures uel nobiliores alebat, quod magno sumptu ad propagandã sobolẽ, ex omni uel transmarina prouincia cõquisitis equabus admissarijs, domi

Equus mille aureis venit.

greges miro felicíq; prouentu instituisset. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis uti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam propè amissum, non minus ipsorum uirtute quàm publico Veneti Senatus præsidio confirmatus, maturè atq; feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multò post Mantuanus copijs ultra Ticinum Abduamq; traductis, atq; in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, ubi Augustino Barbadico cum uniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatissima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atq; frequentia susceptus est, ut ea innumerabilium cymbarum multitudo, iusti ac speciosi triumphi, uel insignem pompam superasse uideretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multò acrius quàm antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimuerò quum se Gallica fide, regijsq; promissis planè deceptos conspicerent, quòd discedente rege neq; urbem neq; arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contulerunt, conductusq; est liberali stipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusq; peditum cohortibus, quibus in unum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontesaccum contenderunt. Erant in oppido circiter sexcenti uiri fortes, et in his Galli pedites fermè centum, qui magna ui resistendo, & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquàm egregiè tuebantur, expectabantq; auxilia à Pisanis, qui sta-

qui ſtatim cognito ſuorum periculo, omnes copias urbe eduxerant, magnamq; agreſtium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijq; uallibus euocarant: & apud Caſcinã cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Piſanorum ſtipendia merebant, uires in unum conferre, & ſubſidio ſuis proficiſci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Ponteſaccenſes biduo continenter oppugnati, quum & ſtrata mœnia, & foſſæ undiq; faſcibus uirgultorum ac ruinis completæ, & locati interioris munitionis plurimum infeſta hoſtium tormentis forent, deſperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione ut incolumes abire permitterentur. Sed nec fides integrè ſeruata eſt. Nam Franciſcus Montedolius, quem primum in Lunenſi agro uulnera ſuſtuliſſe, & cohortem ſæuientibus in eam crudeliter Gallis amiſiſſe memorauimus, ira præferuidus ad ulciſcendã iniuriam, omnes ad unum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Ponteſacco Guido Baldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitellijs nequaquam campo ſe committentibus, per eam regionem liberè uagatus eſt, Lariumq; & Pecciolum, & quædam minora in collibus caſtella in poteſtatem redegit, muriſq; ea oppida penitus nudauit, ut incolæ ſublata mœnium fiducia, in poſterũ ſi quis ex ipſa rerum mutatione caſus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò poſt Toianum & Lecolum recepta: quaſſataq; eſt Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defenſa, uictoris arbitrio dederetur, Zaninus, Sampetrius cuſtos, & qui cum eo

erant Pisani milites, quòd obstinatis animis se defendissent, Ioannis Ricasoli legati Florentini sæuitia, ab ipsis muri pinnis suspẽdẽte laqueo præcipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est ductus, admotisq; muralibus tormẽtis, ea diu & quàm acerrimè oppugnata, Pisanis nequaquã opem ferẽtibus, quòd uiribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnæ casibus nolebãt. Quamobrẽ Palaienses, præsidiarios qui apud se erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tecto rumq; excidium irritarent, septimo die se dediderũt. His rebus gestis, duces legatiq; Florentini Vicopisanum magno apparatu oppugnandum esse censuerũt. Id oppidũ collibus adiacet, alluiturq; Arno amne, qui eo in loco maximè tortuosus peninsulã efficit ab ea autẽ parte qua Biẽtinã spectat, cãpi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maximè idonei patescunt: ad interiorẽ uerò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaq; lapideus murus initium capit, qui oppidũ undiq; circundat, & frequentibus muni tus propugnaculis in iustã magnitudinẽ attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij qui cum delecta parte copiarum ad oppidũ defendendũ adcurrerant, magnam uim omnis generis tormẽtorũ, & ante alia ingentem colubrinã summa in turre collocarunt: cuius pilæ ferreæ sexaginta pondo, ad duorũ miliariũ spatium certis propè ictibus emittebãtur. Quibus rebus ad defensionem egregiè præparatis, quum Florentini in conspectu oppidi castra posuissent, prolatisq; tormentis murum quatere cœpissent, tanta pilarum

uis ex oppi

uis ex oppido emissa est, ut tabernaculorum & equorum atq; hominum fœda ac miserabilis strages ederetur: ita ut multi uiri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec uineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere uel proferre tutò possent: tãtus enim omnes ab tormentis metus incesserat, ut milites ante sua quisq; tentoria, ad excauandas fossas, atq; aggeres priuatim extruendos omne studium conferrent. Pisani quoq; noctu sæpius erumpebant, & eos qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant, excitatis uerò tumultibus, quũ necessariò ad arma conclamaretur, et ignes undiq; totis castris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erãt tanquã ad propositum signũ tormenta protinus emittebant. Interdiu autem subiectis in pratis ab equitibus cõcurrebatur iniqua Florentinorum conditione, quum Pisanis uel pulsis uel cedẽtibus insistere tormentorũ metu nequaquam auderent, & illis sub oppidũ tutissimus receptus præberetur. Tantis affecti incõmodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscurã noctem ut fuga tegeretur, silẽtio extinctisq; ignibus ad Albaretũ supra Arnum amnem castra reduxerunt, adeoq; trepidè ac festinanter agmen his locis eductum est, ut nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia præferrent, & magnum numerum hastarum ligonumq;, & plures carros relinquerent. Nec multo pòst Florentinis perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinũ in æstiuis esset, fœdus renouarunt,

promiseruntq; se quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præsertim menstrua pecunia regias partes esse iuuaturos. Rex uerò per nuncios literasq; curaret, ut omnes quas tum Galli tenerent Aethruriæ arces, Florentino populo certis legibus redderentur, iuberetq; Vitellios, qui apud Pisanos militabant, ut in Florentinorum castra protinus transirēt, eorumq; auspicijs aduersus Pisanos bellum strenuè atq; fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendum quicquam dubitarunt: statimq; ex Cascina Pontaderam, ubi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus, se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorumq; fidem ueteribus regijs stipendijs obligatam esse perscribebāt. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia, arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim quam de regis erga se uoluntate antea conceperant, magnopere debilitauit, quanquam Antracius qui Pisanæ arci præerat, nunquā se eam, iubente etiam rege, Florentinis redditurū esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij, qui Brissonetto cardinali admodum erat infensus, quòd eū Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniaq; donassent, ut patrono summæ authoritatis uterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, ut suo potius commodo, quàm alienæ auritiæ con

ritiæ consuleret: at ea spe Florentinos omnino frustra retur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Pontesaccum facta deditione trucidassent: Pisanisq; mirificè studere uidebatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam, quam impoteti amore deperibat: ipsosq; Pisanos, si partam libertatem tuerentur, perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis, quum Lillensis nobilis Gallus, qui Brissonetto affinitate erat cõiunctus, cum regijs epistolis in Florentinorum castra peruenisset, et de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos uerborum circuitus respondebat, se quum tesseram, quam in signum regiæ uoluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neq; suo officio neq; suæ existimationi esse defuturum. Ita ut quum nihil abnuere uideretur, Florentinorum animos in spe potiundæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui fœderis famã à Carolo se planè desertos intelligerent, & non modò libertatẽ quã rege authore receptam fatebantur, sed ad salutẽ suam detractis Vitelliorum auxilijs, atq; his acerbissimo hosti adiunctis, penè proditam uiderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosq; legatos confugerunt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, uiro inter patritios spiritu atq; eloquentia maximè insigni, qui admissus in prætorium talem habuit orationem: Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ uindices, non ipso tantùm speacioso nomine, sed clarissimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad causam summæ æquitatis explicandam, commouen

P

dosq; animos ueſtros, longiore accuratioreq; oratione opus eſſet. Nemo enim quæ fortuna Piſani populi fuerit per ſeptuaginta amplius annos, quibus Florentinis ſeruiuit, prorſus ignorat, quum demum, qui paulo antè ubertate agri, maris opportunitate, nauali gloria, ædificiorũ pulchritudine, ciuiũ uirtute, opibus ac inſtitutis, florenti quondam urbi Romæ exæquari poſſe uidebamur, ad extremũ deſerti à ſocijs, & à ſæuiſſimis hoſtibus ſubacti, à tãto rerũ faſtigio in eas luctuoſæ ſeruitutis miſerias cecidiſſemus. Nobis hercle, non unius hominis, cuius auaritia, crudelitas atq; libido, aliquando uel Deorum reſpectu, nel metu hominum, uel ipſa ſatietate finiũtur, dominatus erat ferendus: ſed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorſus induerit, perpetua ſucceſſione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miſerias accumulat, cõpreſſo animi dolore ſuſtinẽdæ: ſic ut nemo Piſanorũ, aut priuatim aut publicè lætitiam, pacem, requiẽ, ullo unquam tẽpore ſibi expectandã arbitraretur: Quũ Florentini uno conſenſu per manus tradito, malignè cõſpirantes, antiquitati & decori urbis, ciuium fortunis, alienæq; demũ induſtriæ plurimũ inuiderent: noſq; paulatim omni honore ac omnibus priſtinæ felicitatis inſtrumentis ſpoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictũ, mox ademptus ager, præſcriptæ leges, uectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impoſitæ, & cuncta demum ueteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis erumnis & cladibus deformata ciuitate, factum eſt, ut nobiliſſimi quiq; Piſanorum, qui

rum, qui neq; ſeruire, neq; patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali ſolo, paternis domibus, maiorumq; ſepulchris ſponte relictis, emigrarint: adeoq; ciuitatis facies paucis annis immutata eſt, ut nemo Italus uel externus, ſi fortè Piſas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulẽtiæ recordatione, miſerijs noſtris non illacrymaret: et ſimilem quoq; cladem ipſis Florentinis, qui adeò inclementer atq; crudeliter imperarẽt, imprecaretur. Itaq; nobis in luctu ac mœrore uitam traducentibus, Gallorum aduentus occaſionem præbuit repetendæ libertatis: Dijſq; bene iuuantibus fortiter iugũ excußimus, ac publicè ſacramento adacti, fortunas, corpora, atq; animos pro libertate deuouimus. Neq; hactenus tot eorũ minæ, tot inſidiæ, totq; hoc internecino bello armorũ conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auſpicijs libertas defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm ſerui cũ ignominia uiuere dixerunt. Nam ſi per ſe indignũ eſt, et miſerũ alienæ libidini ſeruire, etiam illud longè grauißimũ Piſanis uidetur eorũ ferre iugũ, qui neq; uetuſtate originis, neq; bellica uirtute, neq; ulla in re ſibi omnino cõferẽdi eſſe uideãtur. Quid enim magis intolerãdũ eſt, quã ut Florentini libertatẽ illis inuideãt, qui ante Florẽtiã cõditã liberi florẽtesq; fuerũt? Idq; in alio ferẽdũ uelint, quod ipſi penitus reformidãt & excutiunt? Ipſi inquã Mediceos, qui nunquã niſi ſumma cũ moderatione atq; modeſtia publicis rebus præfuerint, quiq; patriã egregijs omniũ uirtutum monumentis exornarint & illuſtrarint ferre non potuerunt: nos illos, qui ad urbis noſtræ

Piſani uia & libertate deuouerunt.

luctum, miseriam, uastitatem, nati esse uidentur, æquissimis animis feremus? Hinc quoq; eorum impudẽtiam insanamq; cupiditatem agnoscere potestis, quum scelleratis consilijs, & uti sperandum est funestis, nullo totius Italiæ, uel salutis, uel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cum barbaro rege ad subigẽdam uastandamq; Italiam fœdus percusserunt, & tot principum fœderatorum authoritate atq; potentia insolẽter contempta, pecuniam ei ingentem numerarunt, auxilia, commeatus & transitum redituris barbaris obtulerunt: scilicet ut uos his in castris oppressos, fugatos, et urbibus uestris expulsos uideant: aut certè hunc uestrum, parata iam uictoria: de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphum retardent ac interpellent. Quibus de causis æquissimum uidetur, uos præcipuè Venetos, qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiosè coluistis, & fortissimè defendistis, eorum fortunæ misereri, qui à uobis opem implorant, ut libertatem, quam ui sibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & ueteris patrocinij Vicecomitum, in quorũ clientela semper fuimus, haud obscura necessitudine Pisanæ ciuitati coniunctissimus existimaris, uehementer obsecramus, ut nos liberos & incolumes esse uelis: Quod facilè præstabitur, si auxilia non modò de libertate, sed de uita retinenda dimicantibus, opportunè submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi essent properè transmittenda, si nos neq; clientes tui essemus, neq; ullum libertas nostra uel amissa

uel reten

uel retenta, ad uniuersi belli fortunam inclinandã momentum haberet. Non modò enim aduersus communis totius Italiæ fœderis hostes, publicæq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma ferrentur, sed in eos etiam, qui ab omni hominum annaliumq; memoria infesti maioribus tuis fuerunt, quiq; Gallos & Germanos, infensissimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, ut Vicecomites domo regnoq; expellerent: & florentissimam Italiæ partem, externis ferisq; gentibus inuadendam possidendamq; præberent. Si uestra igitur interest, ut ij qui quum primum nos expugnarint & oppressérint, ad uos extemplò oppugnandos perdendosq;, opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam si salutem cliẽtium uestrorũ neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facilè postea, quum adaucta mala ingruerint, cõmunibus periculis occurretis. Porrò si uestro beneficio erimus conseruati, non modò quas dederitis leges læti accipiemus, sed in ditionem potestatemq; uestram ultrò concedemus: omnis enim reliqua uitæ conditio, modò Florentinis minimè seruiamus, summa nobis erit libertas: eorum siquidem iugum nemo unquam uiuus subibit: nam si à uobis deseremur, egregiè moriendo saltem aliquem à uirtute constantiaq; animi perẽnis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Pisanos minimè seruire uoluisse testabimur. Ludouicus Venetiq; legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorũ consilia planè cognouerant, Pisanos bono animo

esse iusserunt, pollicitiq; sunt eorum libertatis ac salu-
tis se præcipuam habituros curam, & propediẽ cum
auxilijs Fracassum Sanseuerinũ esse transmissuros, in
iuncturosq; Adurnijs fratribus, ut in parandis atq; ad
ministrandis his rebus quæ bello usui forent, amicè ac
liberaliter Pisanis adessent, atq; eos terra mariq;, quã-
tis maximè possent opibus iuuare maturarẽt. Nec mul
tò post Gerardus Boncõtes Pisanus, qui Taurini apud
Carolum legatus fuerat, ab Genua trecẽtos pedites &
tormentarij pulueris sagittarumq; & armorũ omnis
generis magnã copiã, duabus biremibus Pisas aduexit
confirmauitq; ciuiũ animos, quum Nouariã iam pro-
pè fame subactam esse, nec Gallos obsessis opem ferre,
duobus magnis oppositis exercitibus, ausuros prædi-
caret, affirmando breui futurũ, ut Florentinos initi cũ
Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando cæteri Ita-
liæ principes, pulsis Gallis, in eos tãquã publicæ liber-
tatis proditores, arma protinus essent cõuersuri. Itaq;
Pisani sublatis animis in tam propinqua spe auxilio-
rum, ad munienda suburbana ædificia, quæ tum erant
extra Martianã portã, omne studium contulerũt: pau
corumq; dierũ spatio perpetuam munitionem, ab ex-
trema suburbij porta ad Arnum amnem, procul ab ar
ce quingentos passus Antracio minimè prohibẽte per
duxerunt: ut omnis adeundæ arcis facultas Florentinis
eriperetur. Siquidem Arnus à Spinea porta, ubi pons
est lapideus arci coniunctus, urbem ingreditur: arcẽq;
ad læuam manum præterluit. Aedificia uerò suburba-
na quæ diximus, à Martiana porta in longitudinem
curuata adeò porriguntur, ut ab eorum capite extre-

mo ubi

mo, ubi altera ingens porta antiqui operis uisitur, perductis ad Arnum munitionibus, arx ipsa undiq; cingeretur. Sed uix dum perfectis Pisanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariã diuisas in conspectu urbis adduxerunt, eo potius consilio, ut quid nam propositi de tradenda arce Antraicus haberet, accedẽdo certius explorarent, & Pisanos ab eruptione deterrerent, quàm ut suburbium oppugnare adorirentur, quod sine iusto tormentorum apparatu capi minimè posse uidebatur. Verùm quũ Antracius neq; uexillum album proponeret, quo tutus ad arcẽ accessus indicaretur, neq; ulla propensi pacatiq; animi signa daret, Pisani minimè contineri potuerunt, quin extrema suburbij porta confestim erũperent, & pauci cũ magna hostium multitudine congrederentur. Quoniã loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptum cedentibus ipsis ostendebat: tormentaq; etiã in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruẽtes hostes, quum opus foret, se protinus emissuros sperabãt. Non tulere petulantiam insultantium Pisanorum Florentini, extemploq; ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures simul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoq; uehementi impetu, Pisanos pellendo sternendoq; ad portam usq; præcipites egit, tanta celeritate persecutus, ut pilæ tormentorum, quum ea, ut in repentino casu sæpe accidit, à Pisanis trepidè liberarentur, supra capita hominum prouolarent, aut certè paucos uulnerarent. Ipsi quoque pedites conspicati hostium fugam, undique procurrerunt, unoq; fermè tempore &

Montanus ab eo ſuburbij latere, quod meridiem ſpectat, hortorum ſepta maceriaſq; & nouas munitiones perrupit, & per ædificia in ipſum ſuburbium peruaſit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium ſuperarunt: & Montedolius equitibus immiſtus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Piſanis, inuectus eſt. Tum uerò Lucius, in tam repentino grauiq; amittendæ urbis periculo ſuis non deeſt: cum conferta equitum ala per medium ſuburbanæ uiæ ſpatium in hoſtes procurrit, adhortatorq; inſignis & bellator egregius prælium renouat, ſuſtinetq; fortiter hoſtium impetum: & à Martiana porta Piſanorum ualidam manum in auxilium euocatam feſtinare iubet. Pugnabatur in ipſis uiæ angustijs acerrimè, ſed Piſani ab hoſtium undiq; urgentium multitudine maximè premebãtur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendũ, aut pro ſalute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione neſcirent. Sed dum Lucius & cæteri uiri fortes incumbentium impetũ ſuſtinere conantur, Paulus Vitellius cum ſuo equitatu ab ulteriore ripa reperto uado Arnum tranſgreſſus, paulò infra munitionem in ipſum ſuburbium improuiſus aduolauit: Cuius aduentus quũ id præter omniũ opinionẽ accidiſſet, quòd nemo amnẽ eo in loco trãſiri poſſe crediderat, adeò Piſanorũ animos perculit, ut quum ſe urbe auxilijsq; interclusos eſſe cõſpicerẽt, cõuerſi in fugã & curſu ac timore plurimũ incitati ad portã maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianiq; equites inſiſtere: et quũ toto uiæ ſpatio Piſani multis il

latis acce

latis acceptisq; uulneribus exacti intra urbis portã cõ pellerẽtur nõnulli ex Vitellianis permisti hostibus ingressi sunt. Ne uerò omnes simul irrũperent, & urbs caperetur, Galli ab arce tormẽta emittẽtes, & sagittas saxaq; maximè in subiectã turbã sine ullo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoq; Pisani sicuti temerè eruperant, ita singulari constantia irruẽtes repressérunt: & ualuas totius multitudinis impressione propulsas celeriter occluserũt. Pericre in limine plerique uiri audaces; ipseq; Lucius ante alios uulneratus, cui etiã Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna ui & summa cum laude dum quominus pugnaret, è manu extorsit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod sine ocrea processerat, lancea traiectum, & Vitellocius lapide ictus. Pisanorum autem ex numero, Petrus Gãbacurta, cuius maiores quondam urbis imperium tenuerant, & Martianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florentini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passauolante ingenti æneo potiuntur: magnam quoque copiam, cùm uini in cellis & lacubus, uti uindemiæ tempus osferebat, tum etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobibus reconditum, inueniunt, & in ipsis suburbanis ædificijs castrametãtur, erectis cõtinuò contra portam munitionibus, ut hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, cũ animis uix dum receptis reputando quale periculum, & sua temeritate, & hostium felici audacia subijssent, attoniti, & pauentes cogitarent, se deorum immortalium cura non modò seruatos, sed ea

demum die primùm natos esse fatebantur. Proq; summo beneficio gratis animis accipiebant, quod Antracius fidem quanquam ambiguis tantùm promißis datã in eo periculo, discrimine minimè fefellisset: & tormentis emißis hostium impetum opportunißimo tempore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus uel recentis prælij labore defatigatum, quieti somnòque dederit. Decuriones quoque Lucium inuiserunt, urbis ciuiumq; omnium seruatorem appellantes, quòd non modò incredibili uirtute omnibus periculis fortiter occurrisset, uerùm ob id quod paulò ante diuino consilio suburbium minimè defendendum, ac omnino deserendum esse censuerat: & cùm primi equites Pisani ipsius iniussu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Postera die Fracassius ad Serchij amnis hostium nauigio delatus, Pisas peruenit: cuius aduentus, uel ob id omnibus gratißimus fuit: quoniam cum Lucio, cui sororem in matrimonium collocarat, eosdem sensus in gerendis rebus, nulla interposita æmulationis dubitatione, habiturus esse uidebatur. Applicuit etiam ab Genua scriba Venetus, pecuniamq; attulit ad conducendam ueteranorum cohortem. Triduo post Antracius in gratiam, ut postea creditum est, Delanciæ uirginis, se arcem Pisano populo traditurum pollicitus est, ea lege, ut si Carolus intra centesimum diem in Aethruriam non rediret, arx penitus ab radice diueretur. Interea Pisani ad alendum præsidium Gallicum singulo quoque mense bina milia aureorum nummûm & quum primùm arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim

decim milia sibi numerarent. Ea omnia uti Gallus postulabat, obsidibus datis, & confectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præstituros receperunt. Rebus eo modo compositis, Antracius tormenta duo inusitatæ magnitudinis rudi ueterum seculo sabrefacta, quorum alterum ab insculpta aue Columbina, alterum uerò ab terribili ictus uiolentia Desperata uocabatur, Pisanis uendidit. Ea totius populi concursu, funibus subiectisq; succulis ab arce ad eam muri partem sunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, & Pagianam portam, intercedente Arno, suburbana Martiana prospectabat. Ibi perforato muro ampliores passim fenestræ sunt patefactæ, per quas ingentes saxei globi in omnes castrorum hostilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque summus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregiè instructus, ut nullis propè temporis momentis ab infestandis hostibus cessaretur. Pisana etiam iuuentus per se acris & uindictæ decorisque auida, certatim cum Lucianis militibus sæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè insignis, qua Fracassius à Porta Maritima sub occasũ Solis, eductis omnib. copijs improuisò hostes inuasit: nã eodem tẽpore excõstituto, Galli à Martiana porta in gratiã Pisanorum repentino egressu, magnisq; clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianũ erant trans Arnũ, tantã uim pilarum, displosis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis, in suburbana tecta adegerũt, ut equi, uirique fortes pariter & ignaui, cũ nullus locus periculo

uacuus relinqui uideretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione undique diffugerent, & totis castris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die castrorũ munimenta ægrè sunt defensa, & pleriq; milites & insignes equi tormentis discerpti. Postero die Arnus imbribus auctus intumuit usqueadeò, ut summis aggerũ labris exæquêretur. Quare animaduersa, Pisani magnam multitudiuem agrestium ad Laianum uicum cõduxerunt, ut cursum incitati amnis auerterent, præcisisq; aggeribus, ubi maximè castigabatur, in depressa hostium castra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hostium consilio, missis ad Laianum sagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus præsenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid simile in posterum hostis moliretur, perpetuas equitum stationes qui ripas custodirent, toto eo fluminis tractu dispoſuerunt. Interea Lillensis Gallus, qui allatis mandatis regijs, Antracium, ut arcem dederet, precibus nequicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in castris moritur. Eodemq; tempore certissimi nuncij de pace ad Nouariam facta, & Pisas & in castra perferuntur. Quibus de rebus, quum Pisani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis significationibus, se omni prope periculo in posterum liberatos ostendissent, Florentini abiectis præsentibus consilijs, à Sansouino in superiorem Arni uallem copias reduxerunt. Triduo post, Arnus iterũ autumnalibus pluuijs adeò creuit, ut nusquam tentandi uadi spes ulla relinqueretur. Propterea Lucius nullas ueritus insidias statim ad Capronã, quæ est rupes uiæ imminens, à qua altissimi montes initium

ducunt

dueunt, cum curulibus tormentis contendit, & è citeriore amnis ripa, castra hostium posita inter Septimum & sanctum Cascianum infestare cœpit. Pisani quoque milites, qui Cascinæ in præsidio erant, sæpius erumpebant, & commeatus, & ipsos præsertim pabulatores intercipiebant, tantáque erat his in locis pabuli difficultas, ut ex uitium arundinúmque foliis magna pars equorum aleretur, & uulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incommodis duces Florentini, quòd & hyems suberat, & inclinante autumno fœdæ admodum tempestates inciderant, Pontesaccum, & Pontaderam in hyberna concesserunt. Per eos dies quum Galli arcis custodes pabulum quod in maritimis uicis erat insolenter diriperent, & id contrà Fracassiani Pisanorum concessione obnixè armis tuerentur, aliquot utrinque in ipsa rixa interfecti sunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab urbe utriusque partis auxilia, ac nisi Pisani in eo tumultu ad arma uocati, Gallis opportunè fauissent, luctuosum omnino facinus editum fuisset. Sequenti die Fracassius Pisanis iratus, quòd aduersum se pro Gallis stetissent, ut erat ingenio maximè repentino, abducta parte præsidij Pisis excessit, & in Galliam Cisalpinam profectus est. Non multis uerò post diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ uirginis amore deflagrabat, decurionibus Pisanis, matronarúmque nobilissimis in arce epulum dedit: et choreas ad tibicinum concentus ipse ante alios duxit, omnibusq; humanitatis officijs testatus est, quum primùm ex fœderis præscriptione annus foret exactus, cõtinuò

arcem Pisano populo se dediturum, neq; sponsioni fi-
des abfuit, quanquam à Florentinis mirificè sollicitare-
tur, per quos ingens auri pondus, si Pisanos exclude-
ret, ipsi Antracio, & nominatim singulis centurioni-
bus offerebatur. Calendis namq; Ianuarijs aduocata
populi concione, atq; indictis supplicationibus arcem
dedidit, transmißis Petrasanctam obsidibus, ut in eius
oppidi arce, quo ad promissa pecunia foret numerata,
custodirentur. Mox uerbis conceptis decuriones in
uerba Caroli Gallorum regis sacramento adegit: tan-
tusq; fuit præ lætitia eodem tẽporis pũcto emissorum
tormentorũ strepitus, ut Florentinis in castris in spa-
cio octuaginta amplius stadiorũ sit auditus. Qui sedi-
tionem inter Pisanos & Gallos subortam rati, ne occa
sioni deessent, copias expeditas usq; ad secundũ lapidẽ
properanti agmine frustra produxere. Pisani eodẽ die
Antracium ac omnes uno nomine Gallos ciuitate do-
narunt: quibus etiã domos prædiaq; Florẽtinorũ, iam
initio recuperatæ libertatis publicata decreto publico
adiudicarunt. Nũmus subinde in honorẽ Caroli regis
cum liliorum nota percussus, & arx ipsa concursu to-
tius populi incredibili celeritate solo æquata est. Nec
multo pòst Galli qui Sergiani arces custodiebant, An-
tracij exemplũ secuti eas Genuẽsibus magno auri põ-
dere accepto, uendiderũt. Is quoq; Rosius Bastardus Li
gnini è Lucimburgensi familia propinquus, qui Petra
sanctæ præerat, Lucensibus triginta milia aureorum
nummûm numerantibus, oppidum arcemq; tradidit.
Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notati,
pulsiq; Galliæ finibus perpetuò exularunt. Cæterùm

Arx pisana solo æquata.

præsen

præsentem Pisanorum lætitiam ingens cura cõquirendæ pecuniæ magnopere minuebat, persoluẽdum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorumq; tormentorũ quod publicè & priuatim exhaustis grauissimũ erat, quum quadraginta miliũ aureorum nummûm summã omnino superaret. Sed tanta erat omniũ alacritas pro defendenda libertate, ut ultro nobiles matronæ ornamenta sua annullos, monilia, fibulasq; zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniã pignori mittebãtur. Sed has etiam ærarij difficultates opportunè atq; mirificè subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem uim nocturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantũ enim pecuniæ Pisani uix toto uertente anno in bellicos sumptus impenderãt, ut nihil iam ueteris argenteæ suppellectilis usquam reperiretur, & uectigaliũ redditus multo quàm antea deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum usuris, qui publicam egestatem ab initio præsenti pecunia subleuarent: adeò ut iam quosdam ciues, si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur: atque opem, ne incœpto absisteretur, undique implorandam omnes censerent: oratores maximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iere ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus, ad Alexandrum pontificem Augustinus Dunitius, ad ipsos uerò Venetos Bernardinus Agnellus, & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus ut

ũ sirma nauis nigesta Pisanos sub lucunia.

Oratores ad Italiæ principes.

frequentius Florentinorum legationibus occurreretur qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebãt. Nec multò pòst Sfortia tuendis Pisanis intẽtus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit: eodem quoque tempore Veneti, id Sfortia enixè flagitante, Paulum Manfronum uirũ fortem, & Socinum Benzonum cum utriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumq; Tarsiam ueteranæ cohortis præfectum, & cum his Frãciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misere. Ludouicus enim quanquã aduersus Florentinos, quòd uni omnium in amicitia, & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri uideretur, occulto tamen exitialiq; consilio Pisarum imperium affectabat, nec obscuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quõdam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem ultrò conceſſuram, & quum se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeò impudentes uel insanos fore, ut eam urbem ultra Apenninum sitam, & spectãtem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorũ negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio cum summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos ualidiore aliquanto quàm Ludouicus,

sed

ſed occultiore ambitionis inſania laboraſſe declarauit. At Florentini maiore quàm antea cura atq; apparatu bello intenti, ſæuis adhuc hyemis tempeſtatibus, arcem apud uada Volaterrana terra mariq; obſeſſam, ac tormentis demum quaſſatam ceperunt: Piſaniſq; mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onuſta armis & commeatibus, in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerſo rapta uento, Lunenſem portum tenuit. Quo ſucceſſu Florentinorum claſsicula ad Arni oſtium prouecta, aliquot Ligurum et Tuſcorum nauigia, quæ frumentum Piſanis importabant, intercepit. Cæterùm Franciſcus Siccus (is enim à Carolo poſt Tarrenſem pugnam ad Florentinos redierat) receptis uadis ad Buttum oppugnandum cum magna parte copiarum eſt profectus: ſubuectiſq; tormentis circumiectos colles occupauit, ne ullus ad oppidum aditus pateret, ſi Piſani ſuorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neq; Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus nanq; expeditis Piſanorum copijs ad ipſas collium munitiones, atq; his egregiè repulſis, oppidũ ſimul atq; ipſi milites deditionem fecerunt. Per eos quoq; dies ſancti Michaelis uicus qui ad Verruculæ mõtem pertinet, expugnatus eſt, quum fruſtra ad opem ferendã ab arce Piſani decurriſſent: cohortes quoq; ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commiſſumq; eſt prælium uehemẽti utrinq; impetu: uerùm ad extremũ Florẽtini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atq; deiecti, re infecta ad ſanctum Michaelem

rediere. Sequẽti die Siccus ad expugnandum Calcium contendit: quod ubi Pisis est nunciatum, inito consilio ut laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Cascinæ Vicopisaniq; præsidijs detractos, in arcem Verruculæ euadere iusserunt, ut quum ex edito equitatũ per campos appropinquare conspicerent, hostes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuersa parte adorirentur. Sed Luciue qui copias militares, magnamq; agrestium multitudinem ad terrendos hostes in conspectum Calcienſiũ adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis subire non potuit, alacriter tamen Verruculani descenderũt, illatiq; magno impetu in primam stationem castra ab ea parte irruperunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & supra centum uulneratis, incolumes per asperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduersis præsidij præfectus, quòd muri assidua tormentorum ui, solo propè æquati erant, deditionem fecit. Amisso Calcio, Pisani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniã omnes eius tractus fruẽtariæ molæ Serchio amni impositæ, in potestatem hostium deuenere. Biduo post quum in consilio ducum omnium sententiæ conuenissent, ducere ad Verruculam atq; eam expugnare decretum est: erat enim Pisanis omnibus, qui repentinis decursionibus itinera infestabant, in eam arcem tutissimus receptus: eaq; pro specula (uti superiore libro docuimus) utebantur. Itaq; circiter duo milia peditum, et quadringenti leuis armaturæ equites cum tormentis minoribus in summum cacumen, ubi arx erat, mittuntur. Cete

tur. Cæteras copias, cataphractosq; præsertim Siccus sub Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, ut suis Verruculam oppugnantibus præsidio esset: & quæ usui forent ex propinquo subministraret. At Lucius cognita hostium profectione, similem Verruculanorum & Calciensium oppugnationis exitũ ueritus, ut suorum periculo occurreret, & Calcij in conspectu in ipsius nuper amissi dedecus audaci aliquo facinore resarciret, nocturna expeditione cum delectis equitibus ex Sfortianorum Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisq; repentino aduentu, qui excubias agebant priusquam hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omniũ subita consternatione, ex numero resistentiũ circiter triginta sunt interfecti, capti uerò plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, cæteros proximæ conualles nemoraq; texerũt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se propipiens, quũ ea præ timore ualidis uectibus esset obfirmata, funibus in murum ab oppidanis est sublatus. Qui uerò Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montem cui ab asperitate Doloroso nomen est, propè Buttum se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronum cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum uerò Mirandulam Germanosq; ultra Arnum Cascinã collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Sicco autem cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neque ulla præteribat

dies, quæ aliquo præclaro belli facinore non esset insignis: uirtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs, admirabili naturæ uarietate in patentes campos, et uestitos arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas ualles, emissaria, paludesq; distinctus, ut duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue uera ui, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari uiderentur. Ab Bientina campi pabulo uberes ad Vicopisanũ usq; pertinent, qui palude, collibus atque Arno amne clauduntur. In hos Siccus uti erat in omni militiæ munere peracutus & sagax, Manfronum facilè elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit: quòd sciret hominem natura maximè pugnacem, & propterea uti plerunq; accidit, apertum & incautum, pugnæ studio iniquum in locum facilè progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri uellet, quum signum proponeretur, leuem emisit armaturam, quæ in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; consectando, maiore quàm anteà licentia uagaretur. At Mãfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, ubi pabulatores ac milites, qui eis præsidio simul exierant, maiore hostium numero urgeri uidet, Ioãnem Rhauẽnatem Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, prælioq; auctis undique uiribus, tanta animorum alacritate cõmittitur, ut magnorum exercituum species spectantium oculis præberetur. Nemo enim eques adeò segnis erat, qui hastam

in aduersa

in aduersa acie nõ perfringeret, & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste miſceretur. In eo peracri concurſu quum multi equites proſtrati, & equi plures conuulnerati eſſent, Florentini Sicci monitu gradum referre, & timoris ſimulatione terga uertere cœperunt: nec Mãfronus ingenio ſuo deeſt, ſuos cohortatur ut acriter inſtent, neq; perterritis reſtituẽdæ aciei ſpatium relinquant. Ipſeq; uehementi impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando, magnum camporum ſpatium prætergreſſus, ad occultatos hoſtes peruenit. Tũ uerò ex inſidijs nouæ undiq; turmæ cohorteſq; conſurgũt: Venetæ copiæ circumueniuntur, ipſe Manfronus fortiter rem gerit, denſari quàm maximè turmas iubet, & ſigna ad oppidum retrouertit, pugnatur aliquandiu in orbem ſumma conſtantia. Sed incidentibus undiq; hoſtium cuneis Manfroniani funduntur, & diſſipati paſſim à pluribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ uexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipſe Manfronus atq; Rhauennas uulnerãtur: pedites equiteſq; plurimi in fugam ſe dedunt. Sed dum parta uictoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hoſteſq; perſequitur, tormenti minoris glande traiectus cõcidit, magno quidem illudentis fortunæ caſu, quando ea pila in ſpatio trium amplius ſtadiorum ex oppidi turre in incertum emiſſa, ipſum unum uictorem ducẽ, miraculo quodam ſuſtuliſſe uideretur: Ita ut ea uictoria, quanquam inſignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudẽtis ſimul ac ſtrenui ducis morte cõſtitiſſet. Sub idem fermè tempus quo Carolus Italia exceſſit, atq; hæc in

Aethruria gesta sunt, Gilbertus Monpenserius Neapoli obsessus, Gallorum ducibus, qui eadem æstate Ferdinandum in Brutijs acie superarant, significauit se rerum omniũ difficultatibus adductũ, nisi auxilia terra aut mari Neapolim mitteretur, diutius obsidionẽ non esse toleraturum. Quibus de causis, Galli euocatis ad se Andegauensiũ partium regulis, coactisq; militibus, prouincias inter se ita cõpararunt, ut diuiso exercitu, alter aduersus Consaluum, qui ex prælio Rhegiũ se receperat, & accitis è Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iustis itineribus Neapolim subsidio obsessis ire maturaret. Obegnino Brutij obuenere, Persiuus adiuncto sibi Bernardino Sanseuerino Bessenniani principe, qui alam unã equitum & quatuor cohortes ex clientibus suis in Brutijs cõscripserat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod est oppidum Picentinorum non longè à Sylari amne prælto in mõte positum, & profunda undiq; ualla circumseptum. Ferdinandus eò duces copiasq; præmiserat ad prohibendos transitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum urbem. Ipse Neapoli remanserat, ut colloquijs Gallorum interesset, qui iam de paciscendis inducijs arceq; dedenda desperatis auxilijs acturi uidebãtur. Præerat regio exercitui Thomas Carafa Matalonij princeps, externæ militiæ prorsus ignarus, sed cum eo pleriq; uiri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucasq; Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, uiribusq; eorum diligenter exploratis consilium erat, hostes recta Salernum petentes, modicis itineribus subsequi, auertere commeatus, nec prius acie consli

acie confligere, quàm eos iniquior locus exciperet, op primendosq; præberet: uel quod maximè usui fore uideretur, continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen est, cõuolare: incolisq; demigrare iussis, cõcremato q; oppido, ne commeatu ac tectis hostis uteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio necesse foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retro in Lucaniam regredi, desperata præsertim expugnatione Salerni, quod magnis hostiũ copijs teneretur. Verùm cæteri duces militesq; contẽpta hostium paucitate tanto pugnandi studio ardebãt, ut incitati stolida alacritate succlamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantiq; exercitus dignitatem, si ea uictoria quam propè certam exploratãq; tenerent, non uera ui apertaq; uirtute, sed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoq; multorum temeritatem præproperi ducis imperiũ augebat, qui nihil in castra præter spectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim castigatis qui cauta, & minus decora consilia sequerẽtur: Neq; inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes sunt, quos ab admiranda ui corporis fabulosis carminibus Gallia celebrauit, neq; nos omnino fœminæ sumus in uirilem hunc modũ armatæ atq; exornatæ, ut dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim conspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, promũciari iussit, ut omnes arma pararent, equosq; frænarent: de tertiaq; uigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persiuus & Bessennianus sub auroram Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernum

iter habebant: conſpectis autem hoſtibus, ut æquiore loco aciem inſtruerent, per tria amplius ſtadia retrouerterunt agmen: & ingenti ſyluæ quæ patẽtibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hoſtium multitudine tantulæ copiæ circumueniri poſſent. Erant enim uix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebãt. Equites utriuſq; armaturæ, Galli, Italiq; circiter mille denſati in unum agmen, lateri peditum adhæſere. At Matalonius omnes copias, ueterum morem ſecutus, qui noſtris ſæpius funeſtus fuit, in quinq; acies diuiſit, quæ pari fronte ad ſimilitudinem directorum cornuum à medio agmine extendebantur, in quo ipſe Lucasq; Sabellus conſtiterunt, ſepti à læua mille Cantabris, à dextra uerò tribus milibus peditum Italorum. In extremis autem cornibus cum ſuo quiſq; equitatu: hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnenſis regulus curabant, eo conſilio, ut quum primùm Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu uerò equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius ſe cum turmis ſuis Cantabrorumq; cohortibus inter hoſtes & ſyluam facto impetu protinus inſinuaret, & eodem ſimul tempore læuum cornu à Tutauilla in latus ac terga hoſtium duceretur, nõ abſurda quidem ratione, ſi militum animi ac acierum motus, quos mille caſibus Fortuna ſubijcit, quum manus conſeruntur, ipſis ducum conſilijs atq; imperijs pleniſſimè reſpõderent, ut tum fortè accidit. Nam præter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, ubi aduerſi orientis Solis radij militum oculos magnopere perſtringebant,

stringebant, ob id etiam temerè instructa uidebatur: quoniam ordinibus modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendum, neq; singulis tantum spatij relinquebatur, ut si circumagere conuerterēq; aciem oporteret, fieri non posset, quin mutuò se implicarent, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimēto, & militiæ uidetur execrandum, miles ipso tyrocinio alacer, quū nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinæ munus impleuit. Nāq; ut primum à longè emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splēdidiq; equites, ut cæteris spectatæ uirtutis decus præriperent, iniussu extra ordinem inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes cōcitarunt. Quorum impetum, quum densata inconcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, nonnulliq; aduersis hostiū hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertētes equos uehementi ac tumultuario quodam recursu in Cantabros inciderunt, totamq; eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerunt, ita ut fluctuantibus premētibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsi, uerum etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita uenabula, aut rhomphæas adunco ancipitiq; ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas cricij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaq; consecuta est animorum commutatio, ut qui

modò singulari ferocia summaq; alacritate præcurrerant, retro statim, facto uirium periculo, suorum maximè intercurrente equitatu pauidi uerterẽtur. Persiuus tantæ rei miraculo stupefactus, ne Fortunæ contra spẽ obnixè fauenti deesset, gradum intulit, & supra acerbos hominum equorumq; cadentiũ audacter progressus, quod uix credibili est semihoræ spatio, penè sine suorũ uulnere hostiũ copias profligauit: peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs est concisus, ac simul deleta cohors una insignis audaciæ, quã ex sicarijs Neapoli conscripserant, periereq; dum cæteri terga uerterent, egregiè repugnando strenui centuriones, Henricus nobilis Corsus, Aloisius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atq; agiles, densissimæ syluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius uerò cæteriq; duces multis equitibus amissis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ægrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius constanti uir animo, hostium impetum à nouissimo agmine fortiter sustinens egregieq; dimicans, capitur. Cæteri porrò equites numero fermè trecenti, capto circuitu per iniqua loca ad aduersam oppidi portam peruolarunt. Verùm tanta erat in oppido omnium consternatio, ut nemo esset qui portam aperiri permitteret, uel tendentium ad muros pro salute supplices manus, periculo permoueretur. Sed Galli sicuti imperitia ignauiaq; hostium uictores euaserãt, ita plenioze uti uictoria, fatali sua socordia nesciuerũt delendorũ enim equitũ occasionẽ Persiuus amisit, quũ fortè nihil explorato circum exteriores fossas oppidi situ, in

ſitu, inſtructam ſuorũ aciem ad id tantum, quod ante oppidum erat, patẽtis areæ ſpatium produxiſſet, mirabundus & expectãs, ut portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verùm Galli non multo pòſt, quũ expugnãdo oppido tormenta deeſſent, et Beſſennianus Serpentinæ pila, quæ propugnaculo fortè emiſſa gladij capulũ deterſerat, thoracemq; colliſerat, propè exanimatus cecidiſſet, ad ſpolianda cadauera redierunt: quibus abeuntibus equitatus ſupremo timore atq; periculo liberatus eſt, & intra portam receptus. Eò quoq; poſt aliquot horas Cãtabri ſyluarũ beneficio ſeruati, & qui uarijs fugæ caſibus cladẽ euaſerant, cateruatim peruenere. Quòd ſi Perſiuus ad Ebulum caſtra poſuiſſet, plericq; affirmãt oppidanos, quod Andegauenſis erant factionis ſequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuiſſe tradituros. Ea quæ ſecuta eſt nocte, Tutauilla cum parte copiarũ ad firmandum præſidio Sarnum eſt profectus: quò etiam Proſper è Neapoli ad eius cladis nunciũ applicuit. Galli præda onuſti, omnibusq; oppidis ſtudio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnũ amnem, ubi oppidum eſt eius nominis, biduo poſt peruenere, ac ponte quem Proſper Tutauillaq; reſciderant, ſuper ueteres ſublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinãdus, tota Neapoli ob amiſſos ciues metu ſimul ac dolore conſternata, incredibili animi ſollicitudine torquebatur. Nam ſupra cladem fuſi cæſiq; turpiter exercitus, etiam ingenti ſuſpenſus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama uictoriſq;

ſimul exercitus aduentus, ab obſeſſis aliqua Andegauẽſium fraude ſentiretur. Nam Galli quum iam plerosq; eorum concluſionis uitijs affectos grauis autumnus ualetudine tentaſſet, nec iam reliqui extremam rerũ inopiam perferre poſſent, nequaquam ſpernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, deſperatis preſertim maritimis auxilijs, quòd littora Tyrrheni maris Aragonia claſſe clauſa atq; obſeſſa tenebãtur. Quibus de cauſis agendo per crebra colloquia cum regijs nuncijs, ad ultimam diſceptationem tranſigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeò urgentis metus diſſimulationem cõpoſitus, quòd maturè facto opus erat, Mompenſerio earum rerũ penitus ignaro denũciauit, ſi intra præſentis diei ſpaciũ, in eas quas obtuliſſet conditiones de dedendis arcibus ex æquo paciſceretur, ſe cuncta quæ obſignatis tabulis promitteret, regia fide præſtiturum. Porrò ſi ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs uteretur, nullam Gallos poſtea impetrandæ ueniæ facultatem habituros. Se propterea inuitis etiam amicis, ipſisq; præſertim fœderatis principibus, prebuiſſe aures admodum benignas eorum poſtulatis, ut ſine ſanguine, ulloq; utriuſque partis incommodo pax ipſa pararetur, quod natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua ſe poſtea abiecta omni humanitate, neceſſariò uſurum ſciret, ſi bellum non certa ac tolerabili conditione mutuæ pactionis, ſed inſana animorum obſtinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Monpenſerius reſpondit, ſe eo animo de arciũ deditione ſemper egiſſe, ut ſi æqua uel certè non

tè non indecora conditione fieri posset, nequaquã pacem abnueret. Idcirco secum ducibus egressurũ, si rex obsidibus caueret, nec ab æquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia trireme, mittiturq; pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater: nec mora: Mompenserius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseq; Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusq; nauarchis, ad prætoriam triremem accedunt, eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Carasa, Andreasq; Gennarius peruehuntur. Fit magna, uti debebat de summa re in utranque partẽ disceptatio, ita ut colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseq; ante alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur, ut qui nec rem maximæ spei festinatione sua impedire ac conturbare uellet, nec ullam moram animus inquies omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumq; fremitum auribus propè percipere uideretur, uti anxijs suspensisq; frequẽter accidit, quibus uanæ atque inanes remotissimarum rerũ imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiẽs, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenẽ scaphæ impositum ad eos mittit, ut regio nomine Prosperum ac cæteros coarguat, quòd se inanibus uerbis ac ambagibus destineri, ac longius abduci paterentur: Simulq; imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditione pepigerint, tabulisq; subscripserint, uti eos conse

Colloq. d. Gallos & Aragonios.

ſtim abire iubeant, ijsq; omni ſpe, uel colloquij, uel pacis in poſterum ſublata, perpetuò cuncta hoſtilia, & quàm maximè ſæua denuntient. Quibus auditis Galli fortunæ ſuæ prorſus ignari, quum quiſque de propria ſalute ſollicitus, calamitoſum diuturnæ obſidionis exitum demiſſo animo formidaret, cunctiq; ſi incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum uictoriam, neque ipſas demum arces ſibi deſuturas exiſtimarent, in has conditiones de dedendis arcibus pepigerunt: Vti intra certum diem, niſi tanta terra mariue Gallorum auxilia ſuperuenirent, ut eorum metu adductus Ferdinandi exercitus, relictis patentibus campis, intra oppida ſe recipere cogeretur, arces omnino dederent: Ipſiq; per id tempus quotidianis cibarijs impenſo pretio iuuarentur. Intereaq; datis decem obſidib. quos Ferdinãdus deligeret, terra ac mari manerent inducie ne ullum omnino telum utrinque mitteretur. Inducijs opportuniſſimo tempore conſtitutis, Ferdinandus uti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibuſnam modò belli artibus aduentanti Perſiuo obſiſtendum foret, ſumma ſollicitudine conſultabat. Variæ ſi quidem pro ingenio ducum ſententiæ dicebantur, nec deerant ex intimis amicorum Albericus Caraſa, Marinusq; Brancatius, qui, quum bis uictis perterritisq; militibus magnopere diffiderent, copias intra urbem recipiendas, congreſſumq; uictoris exercitus omnino deuitandum diſſerebant, quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab urbe penitus excluderent, nullo cum periculo, & ſolis propè tormentis defendi poſſe uiderentur, quibus defenſis neceſſe foret tantam Gallorum mul-

multitudinem paucis diebus absumpto omni uetere pa
ruer ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire,
quòd militum numero propemodũ duplicato, qui adue
nissent, nõ modò præsẽtem inopiã aliqua ex parte, sub
leuare, sed nec se ipsos quidẽ alere possent, etiã si con-
tra prodigæ gentis morẽ cibaria parcissimè metirẽtur
Insanæ demum esse pertinaciæ, ac temeritatis potius, q̃
ueræ uirtutis, copias apertũ in locũ educere, & toties
victoris exercitus uim periclitari, quando salus omniũ
atq; imperiũ peruniqua sorte unius prælij aleæ cõmittẽ
uideretur, si milites magna ex parte aut uulneratos,
aut recentis meru trepidantes, uictoribus Gallis, quorũ
arma, crista, sagulaq; Aragonio sanguine redundarẽt
pecudum more mactandos obijceret. His maximè uer-
bis, quæ timidorum auribus magnoperè placebant, a-
deo præsentium animi sunt permoti, ut qui nullis etiã
manifestis uitæ periculis pro tuenda regis salute dignũ
tateq; terreri didicerant, Alberici, Mariniq; sententiæ
assensuri uiderentur, nisi eos Prosper Colũna, qui ma-
gnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat in-
signis, cõtra disserendo acerbissimis uerbis castigasset.
Qui copias, inquit, in urbem nõ modò turpi, sed admo
dum pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi po
tius de fuga nauibus capessenda, q̃ de munitionib. fortiter defendẽdis cogitare uidentur. Quid enim nobis in-
tra urbẽ metu cõpulsis, reliquæ spei supererit, si hostis
tã ualida recẽtiq; manu miluũ adaucti, ob idq; sublatis
iure inducijs, ex omnibus munitionũ locis eruperint?
Puerorũ puto ac fœminarum planctus, in ipso urbis su
premo discrimine, trepidãtium in tergo auditus, uires

Prosper Colũna

addet, uel animus excitabit, consistentq; fortiter, alacriterq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena uirtute uel ignauia positam esse conspicient, quum diuersis in locis, uaria fortuna dimicari ad euentum summæ rei, suspensis animis cogitabunt. An uobis mente atq; memoria excidit quanto cum labore, quantoq; cum periculo repentinas hostium eruptiones sustinuerimus? ut nunc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pedestri in pugna uix æquabamur, nunc demum Heluetiæ phalangis uim sustinere ex improuiso posse cõfidimus. Ego certè quanquam sciam multò facilius esse contra disserendo alienis obtrectare consilijs, quàm ueram in summa negotij difficultate salutis atq; uictoriæ rationem inuenire, nullam tamen reliquam ad auertendos hostes uiam superesse constanter affirmauerim, præter eam, quæ nobis in hac rerum omnium angustia securitatem pollicetur, non modò salua, uerùm etiam amplificata regij nominis existimatione, qua una re uel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad uictoriam facilè perduci uidemus. Castra etenim ad Ecciam loco aperto atque munito locanda, concidendosq; omnes aditus quà iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione censeo, ut nec hostes temere contemnere, nec eos demissè nimis ac perditè timere uideamur. Exercitus nanq; noster decoro in speciem egressu eo tutior atque nobilior erit, quod uallatis castris locoq; natura permunito, & prohibere ex tuto hostem, si temerè progredi pergat, & ostẽtare uires poterit, sine ullo coactæ dimicationis periculo: ij quoq; qui in arcibus sunt omnino conquiescent, nec inducias, ut datis obsidibus caueant,

unquam

tunquam uiolabunt. Quòd si consilium non dictu modò fœdum, sed ipso etiam exitu luctuosum sequemur, et copias in urbe continendo, stratum atq; expeditum iter ad arcem Persiuo relinquamus, non modò de tuenda Neapoli, sed de summa belli uictoria omnino nobis erit desperandum, quando receptis semel intra arces tot hostibus, ijsq; omni inducianum religione solutis, nec robustißimus quidem exercitus repugnabit. At si quosq; aditus locorumq; angustias uel iusto opere, uel congerie lapidum, decisisq; & obiectis arboribus, ut ipsa loci fert natura, strenuè atq; celeriter muniamus, hæc quæ plerisq; ardua uidẽtur, opinione omnium facilliora euadent, conatusq; hostium maiore aliquanto cum uoluptate quàm periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si urbem incolumem, Ferdinande, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos seruatos uictoresq;, quàm hæc omnia ueluti uno fulminis ictu concussa atq; prostrata uidere malueris, protinus ad Ecciam educ signa, regijq; animi uigorem, quum maximè facto opus est, alacritatis atq; fiduciæ plenus ostende. Aliena namque uirtus uel falso etiam fulgore hostibus sæpe timorem præbet, animusq; uel aduerso successu consternatus plerunq; ad alieni metus imaginem uel falsò conceptam erigit. Sed hæc tibi extemplo peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerũ occasione, grauia repentinaq; pericula multæ deliberationis consilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, ueluti discusso ancipiti metu, animum erexit, quanquam eum ingentis spei plenum binæ clades uehementer contudisse uiderẽtur: Statuitq;, ut pro

tinus ad Ecciam periti locorum atq; militiæ mitteren-
tur, qui inſpicerent cuncta oculis, diligenterq; luſtra-
rent, ſi concidi ac muniri aditus poſſent: Se nihil mora
turũ quin eo copias omnes educeret & Proſperi con-
ſilia ſequeretur. Nec multo poſt Ioannes Montanus fi
de uirtuteq; animi illuſtris, qui pedeſtribus copijs præ
erat, deſumpto ſibi eo munere Ecciam profectus, re-
nunciauit ea quæ Proſper docuiſſet, optimo prouiſa
fuiſſe conſilio: operamq; ſuam ad ea perficienda maxi
mè conſtanter obtulit, ita ut conductis operis prolixè
polliceretur, ſe celeriter munitiones eſſe perducturum
quæ niſi ſumma cum pernicie accedentium hoſtium,
non modò ſuperari, ſed nec oppugnari quidem poſſe
omnium iudicio uideantur. Itaq; magnus numerus a-
greſtium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis to-
tius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo,
ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant,
educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur.
Is eſt locus admodum editus non procul ab occidentali
porta, qui ad arcem Pizzafalconis extẽditur, deſinitq;
in prælaltam cautem præciſo undiq; deiectu mari im-
minentem, quà Gallis ad arcem tendentibus neceſſe
erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium eſt Ca-
pellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impo
ſitumq; eſt uiæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur.
In eo cœnobio tormenta locis idoneis ſunt collocata:
hiſq; urbanæ cohortes duæ præſidio additæ: ut ab om
ni ſimul parte accedẽdi facultas Gallis eriperetur. Mõ
tanus etiã Cryptæ uiam, quæ perforato antiquitus mõ
te Pauſilipo, Puteolos recta perducit, aggeſtitia mate
ria pra

via præcludere conatus est. Sed Persiuus prima luce motis castris, per dorsum Pausilipi agmen erigere cœpit: cuius aduentu Aragonij ab opere reuocati, instructis ordinibus uti rex iusserat, suis locis parati ad pugnam constiterunt. Collucebant proximi colles ingenti armatorum agrestium multitudine, quorum inconditis clamoribus cuncta resonabant. Regiæ uerò copiæ paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebantur, adeò ut procul in magnis tympanorũ, tubarumq; concentibus, tormentorumq; strepitu, longè maximi exercitus species subeũtibus Gallis redderetur. Persiuus sua opinione deceptus paululum substitit: quippe qui regem ad famam tantæ uictoriæ perterritum, atq; adductum ancipiti periculo, non modò extra urbem habituũ castra, sed fuga sibi omnino consulturũ crediderat. Mox ubi suos nihil ab arcibus moliri neq; ullum omnino lætitiæ signum displosis de more tormentis, edere conspexit, ratus eos aut deditos esse, aut omnino (uti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri, ad dextram in littus deflexit, & iuxta Reginæ hortos castrametatus est. Tũ uerò Galli eminus è castris, & è Capellæ cœnobio tormẽtis oppugnari cœpti. Imminebãtq; eis è superiore loco instructæ acies, leuiaq; certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen ut se potius pugnæ auidos inclamãdo atq; arma quatiendo procul ostẽtarẽt, quàm ut ad conserẽdas ex propinquo manus decurrere auderẽt. Nanq; eos Ferdinãdus descendere prohibebat, quũ munitus castris egregiè se teneret, ne parta propè uictoria, in discrimẽ improuisæ pugnæ temeritate militũ adduceretur. Interim Per-

non

ſiuus proximo in littore piſcatorium nactus lembum, de aduentu ſuo, & de prælio ad Ebulum proſperè facto, nuncium ad arcem tranſmittit. Monpenſerius cæteriq; duces his cognitis tantam uniuerſæ uictoriæ occaſionem nimis celeri rerum deſperatione amiſſam, ne quicquam deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cũcta præuerterit, inanibus querelis execrãtur: inſtructoq; myoparone idoneos homines remittunt, qui de inducijs Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis, ultima neceſsitas expreſſerit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco castrametaretur non licere quicquã hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando, & obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus, patefactoq; aditu ad arcem perrumperet, ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: Sin loco uiribusq; inferior id facere nequiret, & propterea regrederetur, ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes, expectata æquiore rerum Fortuna, donec Carolus noua auxilia tranſmitteret, ſeruaturos. Itaq; Perſiuus locorum difficultate deterritus, quum neq; ad arcem neq; ad urbis portas propter angustias penetrare, neq; oppugnare caſtra, niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet ea quæ imminebat nocte diſcedere conſtituit, præſertim quum cum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur: neq; triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ, ex alto ea littora tormentis infeſtabant, Gallos apertis in locis tendere permitterent. De ſecunda igitur uigilia ſilenti agmine proficiſcuntur: pars eodem Pauſilipi dorſo iter facit, pars

Cryptam

Cryptam quam Aragonij obſepſerant, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur, Tum uerò cerea funalia regione hominum ſuſpenſa in Mariæ uirginis templo quod Cryptæ adiacet, ad præbendum lumen, lixarum ac militum concurſu rapiuntur, quando id iter perpetuis tenebris incultum, ac intonantis turbæ, ualidoq; equorum terram pulſantiū repercuſſu, Gallis & Heluetijs horrēdum foret, qui cum inauditam antea uiam humano opere perfectam fuiſſe non crederent, ueluti inferorum ingenio, magicisq; artibus perfoſſa montis uiſcera mirabantur. Sequēti die Perſiuus pluribus carris cum magna ui omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obſeſſorum inopiam ſe abundè ſubleuaturum ſperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cùm omnibus rebus tum maximè conſilio infirmum, Galli, quòd ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebātur, nullo negotio expugnant: omneſq; ad unum, ut nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoq; immanitatis Barbara ſæuitia peruenit, ut quum abditas res quærerent, latebras omnes ſedulò ſcrutarentur, quoſdam qui in Furnos metu mortis ſe coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes haſtis atq; lapidibus demerſos fœdiſſimo mortis caſu pernecarint. Direpto atq; incenſo Pomiliano, Perſiuus Nolana uia iter intendit, nouiſſimum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus: nanq; Ferdinandus motis extemplo caſtris, abeuntes ijſdem ueſtigijs fuerat inſecutus: uerùm adeò cunctanter & cautè, ut tergis inhærendo non procul abeſſet, & nulla dimicandi neceſsitas imponi poſſe uideretur.

immanis barbaro ſæuitia ad Pomelianum.

Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat ſummæ rei certamen quorundam equitum petulãtia penè perductus eſt. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam uergunt, ubi quondam Marcellus atq; Annibal conflixere, eſſet peruentum, Gallorũ extremum agmen, ut ientaret, fortè conſedit apud uillam regio ædificio inſignem, quam Alfonſus maior uenandi ſtudio allectus opportuna ad id genus uoluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturæ ſuperuenerunt: certatumq; eſt tumultuario prælio, ſed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulſa eſt: qui uti primum cõglobati equos incitarunt, regij non modò uerterunt terga, ſed præcipiti fuga in mediam peditum ſuorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamq; fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obſiſtenti ac ordines cõſeruare conãti, aduerſa fugientis militis cuſpide crus traijcitur. Raynaldus Feramuſca atq; Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immiſti hoſtibus denſiſſimi pulueris beneficio ſeruatur: isq; tumultus & conſternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeò ut rex ipſe, & Proſper Columna oppoſitis equitum turmis effusè fugientes multum increpando, & plerisq; ora gladijs ſõdiendo uix ſiſterent. Conſtat ea die tantum exercitum parua manu deleri potuiſſe, niſi ea eleuati pulueris nubes Gallis proſpectum penitus ademiſſet. Nanque paucitatis ſuæ conſcij, alienæq; trepidationis prorſus ignari, quum ſe ab ſuis in multo ſpatio diſiunctos, & trahi in inſidias & circumueniri facilè poſſe iudicarent, retrò

Occaſio latè di exercitu Aragonij

rent, retrò ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquam plerosq; suorum uulnerasset, ægrè retentis & restitutis ordinibus, Cerbellionem atq; Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim usq; res perditas nunciãtes perfugerant, ignominia notauit. Postera die Persiuum per Sarnenses montes euadentem, concidentemq; in tergo itinera, ut sequẽtium cursum retardaret, ad Sanseuerinum oppidum usq; persecutus est. Inde Galli expugnatis in Sãnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hybernà concesserunt. Ferdinandus uerò aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quòd hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim uocabatur, eò cum familiaribus equitibus est reuersus. Cæterum Mompenserius priusquã inducię præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemq; dederet, contra iusiurandum ex arce noua cum lectissimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus, Salernum profugit, ipsius maximè Salernitani consilium secutus: qui cum se nunquam alicuius Aragonij principis fidei salutem suam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: Quando si uictorum arbitrio se dederent, non modò hostium fraude, qui nullum iniusiurandũ nullamq; pietatẽ colerent, fœdè perituri essent: sed cæterorum quoq; omnium Gallorum, qui in præsidijs toto regno essent dispersi, salutem prodituri uiderentur. Superesse bis uictorem exercitũ, egregia ubiq; Andegauensium studia uigere, Caietam Tarentumq;

ualidißimas regni urbes præſidijs teneri: expectari claſſes quæ in Gallia atq; Liguria pararentur: Non eſſe cur regem inani multitudinis ſtudio in ſpem obtinẽdi regni ſublatum, cæterum profligatum, exutum armis, exhauſtumq; pecunia, Neapoli ac regno iterum expelli poſſe diffiderent. Si enim neq; animos dimittãt neq; arma turpiter abijciant, cuncta ipſos, quò ſemel uires ac animi uerterentur, proſperè tẽtaturos. At turpe non modò ſed erumnoſum omnibus fore, ſi Mompenſerius & perſonæ quam gereret, & ſupremi officij militaris, quod ab Carolo ſibi eſſet demandatum, penitus obliuiſceretur. Debere eũ ſicuti præproperè inducias paciſcendo, uictoriam aliorum uirtute partam interpellarit, inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus conſilijs reſarcire. Nec tum ipſi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicum Galliæ decus reſpicerent, ipſamq; omnium ſalutem ac libertatẽ obnixè tuerentur. Se quidem qui id conſilij præberet, omnes Lucaniæ opes permultis & recentis & ueteris belli caſibus Gallico nomini obligatas confeſtim additurum, & ad extremum conſtanter in fide perſiſtendo, ſi Dij tantis ac utiq; prudenter initis ſuſceptis conſilijs infeſti forent, Carolo Regi uel acerbiſſima morte ſatisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus maximè infenſus: nec ullum omnino gratiæ, aut ueniæ locum ullo unquam tempore apud eos ſibi futurum arbitrabatur, propter inſignes iniurias quibus ſeniorem Ferdinandum affecerat, quum antea deprauatis cõcitatiſq; omnibus ferè totius regni proceribus, aduerſus eum coniuraſſet: ac tũ demũ quum in Gallia exularet,

Salernitanus cum Aragonijs infenſus.

Alfonſo

Alfonſo regi tantum bellum undiq; concitaſſet. Mom
penſerio Salernitanoq; in Lucaniam ad inſtaurandum
bellum profectis, cæteri duces Galli arces dediderunt:
obſidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam naui
garunt. Nec multo poſt Alfonſus febre ſæua correptus
quam ex atris humoribus conceperat, Meſſanæ inte-
rijt: tanta quum moreretur cælestis uitæ cura, adeoq;
inſigni in Deum pietate, ut qui regia licentia per om-
nem ætatem cunctis uoluptatibus effusè ſeruierat, de-
ſpectis humanis rebus, longè omniũ ſanctiſſimè ex hac
luce migraſſe diceretur, quanquam poſt Ferdinandi fi
lij reditũ, arceſq; receptas, rurſus cum repetẽdi regni
cupido inuaſerit: quum animus haud ſatis conſtanti-
bus decretis ad priuatam uitam fortiter ferendam con
firmatus, ſeſe in his arridentis Fortunæ ſucceſsibus ere
xiſſet. Obtulerat enim Ferdinando præter ueteris ga-
zæ reliquias, induſtriam ſuam, ſi ea ad conficiendum
bellum uſui futura uideretur. Cæterùm ſe ab omni hu-
manarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capua
na contentum fore, quæ amœniſsimum regalis Podij ſe
ceſſum extremo in urbis angulo ab ſe conditum de-
ſpectaret, atq; ibi uitæ reliquum procul à conſpectu
multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdi-
nandus uti regum ferè omnium mos eſt, qui regnandi
cauſa, neq; pietate neq; uerecundia permouentur, quũ
eadem imperij libidine teneretur, inſanientis patris de
ſiderium celeriter eluſit, deprecando ne initia infirmæ
adhuc uictoriæ, intempeſtiuo aduẽntu ſuo perturba-
ret & euerteret: Quòd erga eum alieno eſſent animo
non modò ipſi Andegauẽſes, ſed omnes propè Arago

uij, qui ueteris eius imperij memoriam reformidarent: & studia in Gallos, si tum aduenirent, subita animorū consternatione conuersuri uiderentur. Ob id Alfonsus suo pudore planè castigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abrupit: cōtulitq; se in contubernium sacerdotum ubi sacris intentus literis religiosissimi officium usq; ad uitæ exitum plenissimè uel simulauit, uel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis

LIBER QVARTVS.

INTEREA Carolus qui iam superatis Alpibus in Galliam ulteriorem peruenerat, postquam de Persiui uictoria certius cognouit, eos qui bis collatis signis adeò feliciter dimicassent, auxilijs terra mariq; transmissis iuuare constituit. Itaque in maximam spem belli prosperè conficiendi haud dubiè erectus, naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliæ iubet: mittunturq; Genuam ad aliae pecuniæ conducendas Orpheus præfectus nauium Gallicarum,

Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tamen si ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabantur, classem tamen coactis undiq; nauibus celeriter comparārūt: copijsq; impositis, nautas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Buscchus & Anzoltus erant cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus præterea circiter mille Vascones sagittarij, & nonnulli equites Galli illustres cū Aloisio Arsio duce impigro: itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Gesualdius Compsanus princeps, & Traianus Pacacauda magni uir consilij, gnarusq; militiæ, qui Carolum secuti, pace demum apud Vercellas constituta, eum proceresq; omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationibus accenderant. Interim Ferdinādus à Ludouico Sfortia de aduētu classis certior fiebat nā qui ex fœdere, quin portus, classes, cunctaq; regijs procuratoribus paterent, prohibere non poterat, assiduè monebat Aragonijs, ut quāta maximè possent cura ac celeritate classem augerent ac educerent. Quādo intercluſis maritimis auxilijs, non multo pòst ueluti desperata uictoria, & Mompenserio & cæteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quòd si eam hostium classem Caietam libero mari incolumem deferri paterentur, ipsos uictoriam quæ iam certa exploratáq; esset, non in dubium modò, sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocaturos. Verùm ea fecit supra cæteras rerū difficultates in educenda atq; expediēda classe Aragonijs incuria, ut Gallicæ naues quæ auerti uel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in por-

tum ex alto se intulerint, quàm Triuentius ex Pontia insula, ubi stationem habuerat, eas adipisci potuerit: una tamen, magnitudine insigni nomine Magdalena milite commeatuq; onusta, quæ cæterarum cursum æquare non potuit, intercepta est. Per eos quoque dies conductus Gallico stipendio Virginius Vrsinus, & cũ eo pleriq; uirì illustres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæq; principis nomen atq; authoritatem sequebãtur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum est dimicatum, æger pedibus ad Foronouum in Apennino substiterat, incertum, data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorumq; omnium animis atq; oculis in eius imminentis pugnæ discrimẽ intentis. Exinde non nihil in Gallia Cisalpina moratus est, ut belli inclinationem potius quàm exitum expectaret, exploratáq; principum erga se uoluntate, nouæ fortunæ consilia sequeretur. Transiuit non multo pòst in agrum Romanum, & ueteres milites coegit pecunia Petri Medicis maximè adiutus, quẽ se uti primũ exercitus sub signis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam, Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Baleonum Perusiæ principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, sed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulginatium cohortibus, uerùm etiam audacter erũpentibus aliquot milites & ferreum ingens tormentum amisit: Filijq; eius Carolus atq; Iordanes, itẽq; Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abscedentem, ac signa in Etruriã uertentẽ, Baleoni secuti sunt, ut se factu-

ros promi

ros promiserant: quãdo eum qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra hæsisset, tantæ molis bellum parum prosperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digressus, superato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Clusinorum consedit, magnumq; Florẽtinis amittendæ libertatis timorem præbuit: plericq; enim suspensa metu ciuitate occultas coniurationes à ueteribus Mediceorum amicis, clientibusq; initas esse suspectabant, uerebãturq; ne eæ copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumq; consilio maximi exercitus initium fierent: quando illi iam ex professo, & tueri Pisanos uellent, & Gallorum socios pro hostibus habere, belloq; persequi decreuissent. Quibus de causis Florentini, ne aliqua uis intestinæ fraudis erumperet, suspectos ciues in proxima oppida præscriptis finibus ablegarunt, aduentantiq; Virginio Herculem Bentiuolum, & Rãnucium Martianum apud Cortonã opposuerunt, quos ex agro Pisano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuosa loca copias circumducens ad alendum militem aliquot ignobiles uillas expugnauit, quum nec sibi satis uirium esset, uti uim magno conatu moliretur, aperteq; perrumperet, neque Petro Medici consilia procederent, qui amicorũ erga se studia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia missus, ad Virginium cum mandatis regijs peruenit, attulitq; in stipendium duodecim milia aureorum nummûm, congressusq; cum Virginio & filijs, præfectisq; eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit ut Gallorum partes sequeretur. Veneti nanq; & Lu

douicus Sforția, itemq; Alexander Pontifex per idoneos homines Virginium Ferdinando conciliare conati fuerant, ac tum maximè hominem obtestabantur, ne contra totius Italiæ consensum atq; iudicium, publicis hostibus adhærere uellet. Fore etenim ut à Ferdinãdo, qui iam honestissimas obtulisset conditiones, in antiquam amissorũ oppidorum possessionem, pristinamq; militiæ dignitatem restitueretur, si uti erat humaniter inuitatus, uetera erga Aragonios beneficia nouis uirtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuerò Ferdinandus Tallacotiũ in Marsis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Colũnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentũ fuerant capta. Ipseq; Fabritius Magister equitum erat creatus, quem honorem militiæ longè ampliss imũ sub Ferdinando seniore, Alfonsoq;, Virginius antea gesserat. Ea una re animus eius nequaquam superiorem uel parem dignitate ferre solitus, uehemẽter offendebatur Porrò in partes Gallorum transiret, ducis quidem nomẽ penes Mompensierium fore, cæterùm in castris Gallos sibi uni obtemperaturos existimabat, quod neminẽ esse, qui se melius Aragoniæ militiæ, rationes regni, opum, locorumq; omnium notitiam teneret, arbitraretur: neq; utile sibi uel decorum putabat, si Ferdinando sese uiresq; adderet, apud quem aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius ueteres ipsius hostes primum honoris & gratiæ locum occupassent. Liuianus tamen sæpius est eum deprecatus, ne sese totq; clientes suos, ac uniuersam Vrsinam familiam in summum discrimen adduceret. Quoniam aduersus summas opes tantorum regum, qui Ferdinando ex fœdere fauerent,

Virginij animus.

eam

eam belli expeditionem, dijs atq; hominibus infestis, susceperturus esse uideretur. Sed Virginium uel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, uel occulta uis fati, quæ sæpenumero prudentes ad insaniã uertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptũ, aliò rapiebãt. Itaq; Petrum Medicem quem pecunijs nuper exhauserat, magnificis solatus uerbis, dimittit: abeuntẽ orat, ut neq; de sua erga ipsum uoluntate, neq; de Fortuna desperare uelit. Fore etenim ut Neapolitanæ uictoriæ quam ipse concepisset, fructum maturè sentiret quando ipse non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxisset, corpore uel animo esset cõquieturus. Eo dimisso Carolum filiũ pro obside in Gallia transmisit, & per Tudertinum Sabinumq; agrum Aquilam profectus est. Eius aduentu timore adductus, Cantelmus populi comes, cum Aragonio præsidio urbe excessit: simulq; Interamna in Præcutinis partes Gallorum sequuta est, Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum, paucisque diebus Lãcianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim sub signis Virginij equites cataphracti circiter quingenti, & totidem leuis armaturæ: singulas alas ductabant Iordanes filius, Paul. & Franciottus Vrsini: præterea Liuianus, & Antonius comes, itẽq; Balconij eximiæ uirtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrian. à proceritate corporis cognomẽto Morgãtes, Vitellij quoq; Camillus et Paul. nã Vitellocius Tiferni remãserat, ut in Galliã pro

obſide proficiſceretur, quadringentos utriuſque armaturæ equites militariter potius quàm ſplendidè inſtructos adduxerant. His quoque Baylinus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere ſe adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneq; Rouoreo, & Sigiſmundo Cantelmo in Marſis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietæ proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, ſingulari cura recreabat, armis ueſteq; ac rebus reliquis omnibus adornabat. Ipſe Mompenſerius & Perſiuus, Salernitanusq; & Beſennianus copijs nouo delectu auctis, ex Lucania in Hirpinos ita opportunè tranſierant, ut Ferdinandus qui Appenninum tranſgreſſus ad Fogiã urbem in Apulia conſederat, undiq; magnis hoſtium exercitibus circumuectus eſſe uideretur. Quibus de cauſis in ſummas eius belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, ut ſicuti totius Italiæ egregijs operibus editis conſeruatores omnium iuditio nuper extitiſſent, ita imperij Neapolitani atq; ipſius Aragoniæ domus ſalutis ac dignitatis curã ſuſciperẽt: Se in teſtimonium egregiæ uolũtatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, cũ potis foret referendam, conceſſurum in eorum poteſtatem, quaſcunque Apuliæ urbes pignoris nomine, donec eæ, reſtituta pecunia quam mutuam dediſſent, recuperatæ forent: Futurumq; eſſe, ut ſi ipſis maturè opem ferentibus Aragoniæ res ſtarent, ac electo externo hoſte firmarentur, ipſe, Aragonijq; poſteri omnes, Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares domi-

nos

nos studiosissimè colerent. Veneti qui tum magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; Pontifice, defendendi aduersus Gallorum uim Ferdinandi, conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditione, ut sibi maritimæ urbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atque Brundusium in Apulia traderentur, essentq; Venetæ ditionis, donec Ferdinandus impensã eo bello pecuniam Senatui Veneto persoluisset. Nec multò pòst Mantuanus recenti rerum gestarum gloria clarus, quum neminem eo fortius Gallos debellare posse homines crederent; eumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti uirtute patritius. Itaq; circiter Idus Februarias, euocatis ad se Mantuam ex hybernis delectis militibus, hisq; nauibus impositis secũdo Pado Rhauennam deuehitur: atq; inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romam est profectus, putans Alexãdrum pontificem in ipsius gratiam, ut ille promiserat, Sigismundum fratrem purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verùm quum ab Alexãdro, qui iam aliquot neq; animi uirtute, neq; natalibus insignes, Sigismundo præterito, in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingenium Romam excessit, trãsgressusq; sancti Germani saltus angustias & Venafro exitinere recepto, Capuam, atque inde

Beneuentum exercitu incolumi peruenit, ubi tum erat Federicus regis patruus, qui urbem pontificiæ ditionis aduersus Gallos ex omnibus Samnij oppidis imminentes, præsidio impositio tuebatur. Eius aduentus labantẽ Aragoniarum rerum fortunam mirificè subleuauit: adduxerat enim utriusq; armaturæ equites eximiè ornatos, circiter mille & quingentos, in queis erant septingenti, partim Græci, partim Epirotæ, duce Contareno. Sed in ijs minores præfecti plures erant probatæ uirtutis, & ante alios Dominicus Bosigia, & Mercurius, uiri in eo genere militiæ omnium postea eius nationis lõgè clarissimi. Mille quoq; ueterani pedites, quibus ob spectatam uirtutem pace ac bello stipendia soluebantur, Crasso duce, secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mãtuanus è Latino agro in Campaniam transiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti, diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniã proficisci oportere censebat, coniunctisq; uiribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, & tormentis ex arce classeq; detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandam Neapolim properè contendendum esse disserebat. Quod consilium cùm ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Mompẽsexius uerò atq; Persiuus præsentis potius commodi, quàm uniuersi belli exitus rationem sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non uideri sibi cur alibi potius quã in Apulia bellũ geri deberet. Imminere adulti Veris tẽpus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apuliæ uiribus pollẽ-

pollerent, exigẽdum foret, uti ex mutuata pactione cũ hostibus conueniſſent. Ex eo uectigali ſupra centum milia aureorum nummûm pendi: propterea nihil ſtultius fore, quàm ſi ipſorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantûm opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd ſi in Apulia undiq; Gallorum arma coirent milites qui iam debita ſibi ſtipendia flagitare cœpiſſẽt in tam propinqua ſpe noui prouentus, non modò conquieturos eſſe, ſed in ea alacritate omnem penitus exiſtimationem, quæ uana potius regij nominis imagine, quàm ueris uiribus conſtaret, hoſtium copijs erepturos: Proinde ſibi uideri magno uſui fore, ſi Vitellij fratres cum alijs ſuis ad Caietana præſidia ex itinere excipienda mitterentur, ut ad ſe per Hirpinos iter facturis tutiſſimus aduerſus hoſtium inſidias tranſitus præberetur. Virginius qui nec abſentes docere poterat, monſtrando qualis occaſio ad ſummæ uictoriæ proſectum eo in Apuliã trãſitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo cõſilioliteris dimoueri nõ facilè poſſe intelligebat, utinam, inquit, Fortuna, quæ recta monentes ſæpius eludit, opinionẽ meam fallat: ducemq; noſtrum præpoſteris utentem conſilijs, ſecunda ac fauens omnino ſubſequatur. Nec multò pòſt Vitellij trans Apẽninũ in Cãpaniam mittuntur, ut pedeſtribus copijs ac tormẽtis præſidio eſſent. Quibus exceptis iunctisq; in unum copijs, ad Mompenſeriũ contenderunt. Cognitis hoſtiũ conſilijs Ferdinandus è Samnio, ſicuti diximus in Apuliam tranſgreſſus, Fogiæ, quæ urbs ex Harporum ruinis creuit, conſederat, urbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præſidijs munierat, cũora maritima fermè

omnis Venetæ classis præsidio, Aragonia in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumq; utriusq; partis animi in eam curam erant intenti, ut coactis ac ostentatis uiribus, aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus uagando campis, hosti detrectanti certamen amissæ possessionis Apuliæ confessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent ex præscripta pactione exigendi uectigalis iura habituri uiderẽtur. Inclinauerat enim iam se annus ex sæua hyeme, ac uernum tempus appetebat, ut armenta, quæ niuosis Præcutinorum Pelignorumq; montibus deducta, in herbidis apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Garg ano monte quum transibant, portorium regijs publicanis persoluere consueuerant. Per eos dies, cũ Ferdinandus ad tentandas Virginij uires leuem armaturã qua maximè ualebat, sæpius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Græcorũ dux non procul à sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prosperè conflixerunt: occisoq; Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, & captis, cæteros perterritos intra oppidi portam compulerunt. Quo successu Rex inuitatus, sequenti die omnes copias in conspectum oppidi instructis ordinibus adduxit, ut prius quàm Mompenserius Vitellijque cum Germanis in Apuliam descenderent, cum Virginio manus consereret, si temeritate hostium aut casu aliquo pugnandi facultas præberetur. Quòd si Virginius ad

pugnam

pugnam elici non posset, campos circumeũdo adeptæ possessionis portorij nomen apud pastores adsequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio munitis locis ac uinetis, quæ oppido iungebantur, se contineret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circũuectusq; oppidum, alas in pompæ morem explicando ac ignauiam hostibus exprobrando, ita ut ex propinquo militum uoces exaudirentur, Fogiam uictori simi lis est reuersus. Triduo pòst Mompenserius apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorum in radicibus Apennini positum, cum pedestribus copijs, quæ ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, de positisq; ibi maioribus tormentis, quoniam ad exigendum pecoris uectigal celeritate potius quàm uera ui opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam descendit. Ei quoq; ab sancto Seuero obuiam progressi Virginius Baylinusq; Vitrius, apud Syluam planam Troiani agri cum omni equitatu cõiunguntur. Fit magna gratulatio tãtis in unum coactis auxilijs, Busecus Germanus & Anzoltus Heluetius cohortes suas producũt: explicatisq; uexillis ac instructis ordinibus eas ostentant: ingressiq; in sermonem de Tarrensi pugna, contẽptim de Italis, de se uerò ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibusq; de obtinenda non modò pecunia ex ipsa possessione uectigalis, sed de summæ rei uictoria spes cõfirmatur. Erãt enim in castris cataphracti mille centum, leuis autem armaturæ equites circiter mille & quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutiorum et Lucanorũ quos Besennianus & Salernitanus adduxerant adiunctis

Vaſconibus, cohortes decem: quibus cum minimè congreſſurus eſſe uidebatur Ferdinandus, priuſquã Mantuanus cum auxilijs ſuperueniret, quum & numero, & uirtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuiſus: Fabritius Columna Troiæ præſidio erat impoſitus. Proſper Columna Luceriam tuebatur: ipſe ut diximus Fogiæ caſtra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat contendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, ut publicanos locumq; exigendi portorij præoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt ſeptingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egreſſi, ut ſe cũ cæteris Germanis Proſperoq; coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monẽdo deterrendoq;, ne ſe in tanta hoſtium propinquitate adapertis præſertim locis ſine equitatu committerent, multùm fuerat obteſtatus. Sed Hederlinus ſuorum uirtuti confiſus, omne periculum ſtolida temeritate contempſerat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecurſores erant, circumueniuntur. Germani diſciplinæ memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusq; prælongis haſtis, eminus uerò ſclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines fruſtra incurrendo perrũpere conati eſſent, multiq; equi pilarũ procella ſauciarentur, baliſtis ac ſclopettis uti cœperunt, ſic ut quaternæ turmæ ſibijpſis in gyrũ ſuccedentes, orbem incedentium hoſtiũ ſagittando perpetuo ordine circuirent, multiq; paſſim quũ nulla ſagitta cõfertis fruſtra incideret, cõſi gerentur. In tanta prælij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadã incitati, quòd neq; alicũde ſubſidiũ

expecta

expectabant, neq; se in tanto emensi itineris spatio, si conseruatis ordinibus se reciperēt, sagittarum uim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiserunt, factoq; impetu in equites, eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo cōcursu Cemperusius nobilis Gallus Aletij in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmæ sagittariorū præfectus, & Busius insignis eques ueteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac uirtuti locus relinqueretur, absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quòd & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incendentes, à circumfusis sagittarijs delebātur, desperata salute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi, quòd solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus, quem multis miserabiliter cōfixum sagittis exanimē equoq; impositum summa pietate deferebant, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad unū omnes interficiūtur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitelliū fuit, cui quum equus fuisset interfectus, et pharetras equitū eximanitas esse animaduertisset, cataphractos descēdere ex equis iußit, & cū ijs pedes in fluminis alueum, ubi suprema Germanorū obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se cōiecit. Ea die sclopettarios equites, quos Camillus suopte militari ingenio nuper instituerat, tum primùm in aciē & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iā magna ex parte Germanis, Liuianus cū ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Mompenserius atq; Virginius superuenerūt.

Iacebant paſsim, uti incedentes ſanguis uiresq; defece-
rant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germa-
norum: ipſeq; amnis, quanquam exiguas undas trahe-
ret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis
reſtagnantem tranſeuntibus oſtendebat. Eius cladis fa-
ma uno ſimul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamq;
delata, Aragoniorum animos magnopere perturba-
uit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cū-
ctarum uirium, opportuna coniunctione conceperāt.
Nec mora eo ſucceſſu alacres rectà Fogiam pergunt,
ut regem inſultando ac prouocando ad certamen ex-
traherent: Si fortè iuuentæ uigore præferuidus ad peri
clitandas uires, potiore decoris quàm ſalutis cura du-
ceretur. Sed Ferdinandus ſuorum ducum monitis ob-
temperare ſolitus, diſpoſitis undiq; tormentis, copias
ita eduxit, ut à mœnibus portisq; minimè diſcederet:
& Græcorum tantùm leuis armatura, quæ ei erat mi-
rifica, audacter emitteretur. Nanq; ijs fermè diebus ſu-
pra mille egregij equites Venetorum pecunia condu-
cti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri
ac ſpecioſo admodum egreſſu confirmatus, defenſusq;
præſidio tormentorum, quæ in mœnibus erāt, aliquan
diu in acie ſtetit: atq; ea mora tandiu hoſtes futuræ pu
gnæ expectatione fruſtratus eſt, ut iam ipſum minimè
prælio defugiſſe appareret, & Galli ingruentibus te-
nebris, magno cum incōmodo caſtra ponere cogeren-
tur. Poſtero die Galli promotis caſtris, inſtructaq; &
parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia præteruc-
ti, ad Deiparæ uirginis Coronatæ Fanū, quod in me-
dijs nemoribus eſt poſitum, conceſſerunt. Tuncq; pri-
mum pri

mum pristini erroris sui incommodum Mompẽserius sensit, quòd tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, præpropera atq; inani festinatione in Apuliã transcendisset. Nam omnium opinione constabat regem turpissimè fugere, relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum, si dignitatis iacturam quàm salutis potiorẽ duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad uictoriã adeò confirmato, ut quo Gallos magis despicere uideretur, falconũ aucupio intẽtus Fogia exiret, et per eos cãpos ipso propè in conspectu hostium, incredibili fiducia uagaretur: ita ut quum semel omnibus de eius salute sollicitis, errabundus in multam noctem redijsset, à Prospero singulisq; militum ordinibus, qui armati obuiã prodierant, tantæ temeritatis libera uoce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaq;, Liuianum cum leui armatura præmisere. Interim uerò Mantuanus à Samnio frequentibus nuncijs accersitus, Asculum Apulorum profectus est: ibiq; præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, singulariq; totius exercitus alacritate susceptus est. Enimuerò nõ modò auxilia summæ spei, sed & famam pugnacissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces excitabantur qui ab eo belli initio Italos aliquanto consilijs quàm manu meliores esse persuasum habebant: uidebaturq; is nullam occasionem prætermissurus, quin ex æquo manus consereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrarijs adinuẽtis artibus propè cõtemnere diceretur. Coactis in unum ducibus qui

Ferdinãdi cõfirmata animi de victoria.

in proximis erat præsidijs, & de tota belli administratione aliquot initis consilijs, statuerunt prælio superse dere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apẽninum in Campaniam atq; Neapolim aperire. Quoniam in Samnij uallibus pleraq; oppida uexilla Gallorum erexerant. Fiebatq; eorum latrocinijs & locorum opportunitate, ut commeatus in Apuliam ægrè conuecheretur. Poteratq; ideò trahi bellum nullo metu amittẽdæ existimationis, quòd undiq; auxilia à Venetis, Alexandroq; Pontifice maturè conuẽtura nunciarentur. Mantuanus nauãdæ operæ cupidus, eam prouinciam ultrò sibi desumpsit: progressusq; cum Erãciſco Vrsino Gravinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montemuiridem, Rochettã & Carbonariã in fidem recepit. Vallata quoq; oppidum in edito colle positum, magna ui atq; ira militum expugnata, trucidatisq; ad unũ fermè omnibus oppidanis direpta, quòd Vallatenses agresti feritate in fide Gallorum perseuerantes, primo statim aduẽtu ad colloquium progressos Alexium Beccacutum, Aloisiumq; Alberum delectorum cohortis præfectum, & Crassum centurionem, missilibus uulnerassent, Suardinoq; etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroq; adolescenti, aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazam, Carifras, Guardiam, sancti Angeli castrum, Vrbemq; Cidoniam incolunt, præmissis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo pòst fecere Pandinenses & Montecutani: totumq; id iter una atque ea admodum celeri expeditione

pate

pateſactum eſt. Galli interea ad ſanctum Seuerum in numerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verùm quum pecuniam ex uectigali ſe exacturos ſperarent, Ferdinandus uniuerſum equitatum noctu Fogia emiſit: accerſitaq; leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus ſimul locis inito, magnam pecoris partem auertit & abripuit eo euentu, ut Galli gregibus in utriuſq; partis militum prædam conuerſis & captis diſperſisq; paſtoribus, fugatisq; demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatẽ amiſerint. Erant, quod uix dictu credibile eſt, ſupra ſexcenta milia minoris pecoris, maioris uerò circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris ſpectaculum ualde deforme & miſerabile, quum eo tumultu innocentiſſimorum populorum opes inexpectata calamitate conciderint. Videre enim erat milites inter ſe latronum more de præda decertare, armenta ipſa aſpectu armatorum & concurſu rapientium, metu conſternata undiq; diffugere: paſtores uinctos trahi, tumultuoſoq; contentionis genere cuncta permiſceri: & quod propè ridiculum erat, milites deſperatione maioris lucri, oues raptim detũdere, alios iugulatas excoriare, ut lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troiã abegerũt, Galli uerò multò maximã ad Garganũ, atq; inde in Aprutij fines, ut dominis, qui Andegauẽſis factionis eſſent, redderetur, deduxerũt. Verùm & ea pars pecoris paulo pòſt ab Aragonijs eſt directa, quũ fortè Gratianus et plerìq; alij Andegauẽſes reguli, qui præſidio armẽtis ſatis incautè per Pelignos ſe rebãtur, in Cantelmum populi comitem, Traianumq;

Gallis porcupã da pecuniæ facultas adẽpta.

Sabellum incidiſſent, à quibus apud Pallenam agri Sul monenſis tumultuaria pugna ſuperati ſunt. Mompenſerius eo depulſus conſilio, quòd neq; ſibi neq; hoſtiue ſtigalis pecunia ceſſerat, ad Caſalem arborem iter intendit, ut ſamptis ſibi maioribus tormentis priſtinam belli rationem in repetenda Neapoli ſequeretur. Ex itinere Colleoneſium oppidũ poſt factam deditionem Germanorum & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis & fœminis ad libidinem abductis, deletum eſt. Petracallum quoq; haud ignobile caſtellum, eandem ſæui impetus fortunam tulit: atq; inde Caſalem arborem per Apennini ualles eſt peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano caſtra coniunxit: prouiſoq; commeatu medium iter tenuit, ut hoſtium ueſtigia ſequeretur: nam duo omnino erant itinera, quibus Galli diuerſo conſilio, aut Peligños, aut Neapolim per Samnitium fines petituri uidebantur. Sed ij ſpe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verùm, quum eam urbem, & regio præſidio, & recentibus Ioannis Sfortiæ Piſaurenſium reguli auxilijs firmatam nequicquam tẽtaſſent, retro Murconem abſceſſere. Regius uerò exercitus ad Poctum caſtellum conſedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum ſuo ære cõductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter eſt oppugnatũ: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac ſegnis pugna à Vaſconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitans, multis ſecum ex equis deſilire iußis, audacius muro ſucceßiſſet, lapidis ictu colliſa uehementer galea occubuit: uir profectò corpo

ctò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus: si supremos egregiæ uirtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ, retro pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum uniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuiso adortus, interceptis undiq; commeatus subuectoribus, & ex numero uagantium militum multis captis & interfectis, magnam undiq; trepidationem intulerat. Quo spatio tẽporis, oppidani qui ægerrimè aquabãtur, liberè egressi, ex subiecto amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserũt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostiũ conspectu, Frãgetto tormenta admouit, ut Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maximè erat studiosum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atq; disruptus, & propterea uehementer de sua salute dubitarent, admisso ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem ex templo dediderunt. Cerbellio nanq;, uti supra docuimus, sub Carolo meruerat, eorumq; noticia ac familiaritate adductus, facilè persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum sero oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tãti exercitus uim stultè contenderent, ad unum omnes

pro aliena ſalute trucidarentur. Qua repentina Vaſconum deditione mox effectum eſt, ut Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangettanis auxilio ire maturabant, utranq; & Circelli capiendi, & Frangetti periculo liberandi occaſionem amiſerint. Nam dum appropinquarent, non modò oppidum ab regijs occupatum ſenſerunt, uerùm diſcuſſa radijs ſolaribus matutina craſſiore nebula, quæ proſpectum adimebat, tecta oppidi incendio fumãtia ex propinquo conſpexerũt. Quoniam Ferdinandus de hoſtium aduentu certior factus, quum prælio decertare neceſſe fore exiſtimaret, nec milites prædabundi commeſſabundiq; ullo militari ſigno propoſito, educi poſſent, tectis faces iniecerat Mompenſerius contra oppidum molli in tumulo conſtitit: & quanquã, uti conſilio repente depulſis ſæpè accidit, militibus eam quam modò pugnæ auidi ferociq; attulerant, animorũ alacritatem, reſediſſe cerneret, pugnæ tamen ſignũ multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica uallis inter Frangettum & caſtra, in quam primò Gallis erat deſcendendum, mox uerò haud multùm lato aditu per collis dorſum in planiciem ad oppidum pertinentẽ, ubi regiæ copiæ conſederant, erat euadẽdum. Is aditus utrimq; deiectus habebat inæquales & abruptos, nec tantum ſpatij uiæ militaris in medio relinquebatur, ut exercitus expanſa acie ſubire poſſet. Verùm Mompenſerius atq; Virginius quo minus ad hoſtem extemplo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; uirtuti plurimum confiderent, & multis de cauſis reliquas ſpes omnes ad unam eius prælij fortunam

Deſcenſio duct Gallor.

lij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autem Persiuus, Paulus Vrsinus & Liuianus, insaniæ uel ultimæ desperationis cõsilium esse differebãt, milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: nõ defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorum ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus uehemẽter attenuatam, nullo negotio prostraturi uiderentur. Tum uerò Ferdinandus & Mantuanus uultu quidem alacres, sed intimis sensibus maximè suspensi, milites ad signa uocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, uerũ singulos quoq; milites nominatim appellando cohortari, ut pro salute omnium pro libertate dignitateq; Italiæ, pro præmijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenuè manus conserere uellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste uirtutis & crudelitatis opinio, ut pleriq; præda onusti, ardẽtibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necesseq; esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio uulnerare ac interficere. Interim Prosper atq; Fabritius qui antea in postremo agmine curarent, è uetere disciplina, fossam in fronte eius planitiei trãsuersam tumultario opere perduxerũt: quæ tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostiũ im-

Aragoniorum animis insita fuit opinio.

petum uidebatur, ob id tamen magno usui fuit, quòd terrenum in aduersum fossæ labrum de more eiectum speculantibus Gallis amplioris munitionis speciẽ procul ostendebat. Iam leuis Gallorũ armatura, & ex aduerso Græcorum turmæ pugnam clamoribus cientes in subiectam uallem deuolarãt: ipseq; Virginius quanquam ætate ac obeso corpore ualde grauis, undiq; tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortandos milites processerat, quum Heluetij merita stipẽdia & donatiuum certaturi dari solitum deposcere cœperunt, qua inopinata cũctatione, paratorum ad pugnam ducum & militum impetus est retardatus. Iis porrò creuere animi, qui dudum aduersus summos duces iniundæ pugnæ consilium improbarant. Itaq; quum semel auarè & turpiter consternatæ legionis animi, uel multis pecuniæ pollicitationibus ægrè pacarentur, ingentis uictoriæ occasio à Gallis amissa uideri potuit. Ferunt Heluetios per se specie amplioris hostium munitionis deterritos, etiam Persiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum ualebat, ad detrectandum certamen fuisse inductos: Quòd ille supra uerum decus ad Seminariam atq; Ebulum insigni uirtute partum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenserij æmuli sui felicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorũ qui summi imperij iussa contemnerent, ingenia detestatus, quum è manibus eripi sibi uictoriam quereretur, uti uerus uates calamitosi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli uictis similes Murconẽ atq; inde Andrettam signa uerterunt, ut in fines Hirpinorum & Lucanorum pro

rum proficiscerẽtur. Ibiq; amicarum ciuitatum studijs & fertilissimæ regionis copijs freti, reliquum æstatis extraherent, donec ampliora præsidia pararẽtur. Andegauenses autem reguli Besennianus, Salernitanus, & Compsanus, siue desperatis rebus, siue, ut ipsi dicebant ad accersendum è Brutijs Obegninum, nouosq; exercitus comparandos in suæ ditionis regiones discessserunt. Abeũtibus Gallis, Fabritius Columna, uti erat alacri pugnaciq; ingenio, Insistamus, inquit, abeuntiũ tergis, more militiæ maximè tuto decoroq;, ut qui ultrò abeunt, ui pelli fugariq; uideantur. Nec mora rege Mantuanoq; approbantibus, tanta uis equitum nouissimum agmen persequuta est, ut quum Gallicus equitatus undiq; insultantes ac urgentes ægerrimè sustineret, Heluetij & Germani scloppetarij à media acie reducti in terga agmen claudere ac lacessentes summouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, ut nec à uestigijs, nec àconspectu hostium abscederet, præmissáq; leui armatura eos omnib. partibus sectaretur, sæpeq; fiebat, uti ex eodem flumine æquarentur, leuibusq; continuè commissis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentiq; in pugnam in summis Solis feruoribus magno cum incommodo distinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostiũ Gesualdium Compsani reguli oppidum expugnauit, arcemq; recepit, quum fortè miraculo quodam uni è custodibus è summa arce Gallicum uexillum uibranti, falconis pila, brachium cum uexillo fuisset abreptum. Eodẽ die Galli haud multũ ab tergo lacessiti, Atellam Hirpinorũ oppidũ concesserũt: primoq; aduẽtu oppi-

Gesualdium oppidum à Ferdinando expugnatum.

t

di arce, quã Gurellus Caracciolus auaritia infamis, ut præsidij stipendium interuerteret, custodiendã acceperat, absque ullo certamine potiti sunt. Eos Ferdinãdus Andreta, Paternoq; ex itinere receptis biduo pòst cum toto exercitu atq; apparatu tormentorum est consecutus. Gallis in Atellam compulsis, uaria àc ducibus ad gerendum bellum consilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus sæpius diuina mente præsentire solitus, nisi maturè inde mouerent castra, Atellam ipsis, quæ Capua quondam Pœnis extitisset, haud dubiè futuram testabatur. Quando ea uini rerumq; omnium copia, qua adeò licenter ac auidè milites uescerentur, omnem corporum ac animorum uigorem, prius extincturа uideretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia superuenirent. Ex aduerso regem hostem, qui mox tota mole exercitus undiqne oppidum esset circumsessurus Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs nouaq; ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerantibus in tam longinqua spe auxiliorũ commeatum exigui oppidi, quanquã multus esse uideretur diu sufficturũ: milites enim, externoq; præsertim quia ex lieno penu largè prodigeq; conuiuarentur, sero uel præscripta demum uictus ratione, futuram penuriam præcauerecõsueuisse, nec ullum ab ijs, qui mercenarij essent, ac inter se moribus linguaq; differrent, erga duces in perferendis obsidionis incommodis, obsequium sperari, quum modò in acie ad classici signum adeò insolenter atque obstinatè dicto audientes esse nolucrint: Venusiam unis castris contendi posse, ubi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris sul-

ſulphurei pilarumq; & tormentorum apparatum eſſent inuenturi: In tergo quoque eſſe pleraq; oppida arteac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauenſium regulorum, ac patere expeditum iter commeãtibus in Lucanos & Brutios, nec diu moraturos regulos, quin coactis et iunctis cum Obegnino ualidis copijs ad ſe reuerterentur. Si id conſilij extẽplo caperent, integra adhuc ſpe, nec iniqua fortuna geſturos bellum: at ſi cunctarentur, & ſententijs diſſiderent, ipſos non multò pòſt ſeſe ac legiones regi, cùm ex merito implacabili atq; acerbiſſimo hoſti, tũ ex natura familiæ crudeli ac ſæuo ſub iugum mittendas: et quod Dij auerterent, ſub fide mactandas præbituros. At Mompenſerius probare quidem conſilium prouidẽtiæ militaris plenum, ſed militem ſtipendia merita flagitantem, conſternatũ adhuc alienatumq; ab ducib. circũducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo periculoſius uideri: Germanos robur eſſe totius exercitus, gentem ex leuibus ſæpe offenſionibus turbida cõſilia agitare ſolitam: æquiore eos animo ſtipendiorum dilationem perlaturos, ſi in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuitò alerentur. Quòd ſi in itinere ab innumerabili hoſtium equitatu, aliquo adficerentur incommodo, & in congreſſibus cum conſanguineis ſuis, qui apud Regem militarent, colloquerentur, facilè futurum eſſe, uti belli tædio, & regijs pollicitationibus repentina defectione ad hoſtem tranſirent, quarum rerum occaſio munito oppido ſe tenentibus omnino tolleretur. Neque ſe dubitare, quin prius quàm omnem abſumerent commeatũ, certi nũtij

de aduentu classis atq; auxiliorum in castra perferretur. Alienum nanq; esse à iudicio fortissimorum uirorum, si putarent Carolum regem cūctosq; Galliæ principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amisisse: adeò ut subita mentis commotione, uel inaudita segnitie atq; socordia oppressos, ciuium, fratrum, consanguineorum, amicorum, commilitonumq; suorū salutem neglectam ac perditam uelint. An non audistis inquit, quanto ardore, quantoq; apparatu Galli duces ab Narbona Hispaniæ fines irruperint, Salsularumq; munitissimo in Pyrenæis propugnaculo ui capto Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellū hostiū nostrorū fœderatis intulerint? Maiore profectò cura incolumitatē nostram respicient, qui ut in Italia hostibus Aragonijs Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis uiribusq; potentem, ultrò armis lacessere minimè dubitarunt. Virginius postquā ex Gallorum omnium sententia Atellæ commorandū esse uidit, ut ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quòd ij qui Atellæ remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potiturі essent. Andegauenses quoq; inquit, reguli, me cohortante & bellum iustis uiribus administrante, alacrius copias cogent atq; euocato ex ultimis Brutiorum finibus Obegnino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli cōmuni sorte fortunā, quæcunq; ab Dijs pararetur, subeundā esse succlamarunt. Quoniā suspicioſi homines Virginiū durioribus, quæ imminerent belli difficultatib. seſe ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris

malis

malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras, editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: sed cum mille fermè passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, uerũ agricolarum industria impediti atq; difficiles, quum passim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera uerò quum frequentibus uinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atq; naturæ ordine ita uestiantur, ut ab tribus fermè lateribus oppidum in orbem cingant, & in mediũ relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis repræsentent. A læua urbs Melficta conspicitur: à dextra ubi Compsana est uia, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo, amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoq; circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusq; angustiore alueo, frumentarias agit molas, atq; inde effusus in Aufidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ uiæ impositum est, qua ex parte liberè Galli frumẽtari pabulariq; poterãt, quòd Ripacandida eorum præsidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauẽsium rebus maximè studebant: ab alijs uerò partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinẽ, nisi magnis cum præsidijs summoq; periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditiq; homines è summis collibus sese sensim demittebant, & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, ar-

boribusq; & uinetis condebãtur: quum uerò Galli pabulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atq; omni re superiores, cum Gallis dispersis atq; perterritis in ea planicie præliabantur: eoq; audaciæ successu quotidiani certaminis erant erecti, ut non modò Gallorum equitum arcus, Italorumq; balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, & cominus equos admittere audcrent. Fiebat enim equorum pernicitate equitandiq; peritia, ut sæpe Galli cataphracti, quum insolentius appropinquantes reprimere magna ui contenderẽt, ab inermibus circumuenti celeriter opprimerentur. Tormenta quoq; maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutũ in ea planicie relinquebant. Dum hæc initio obsidonis fiunt, Consaluus cum centum cataphractis, quingentis uerò Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorum peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Græcia pluribus oppidis atque urbibus Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocastrum, Terranouamq; ui aut uoluntate receperat. Inde initio statim Veris Consentiã progressus, Gallis acie pulsis, eam urbem ceperat: domitisq; agrestibus, qui Cratis amnis, ualles incolunt, ad Laynum oppidum, Andegauensium partiũ copias, interfecto Americo Sanseuerino earum duce, repente adortus oppressérat: omissoq; Obegnino et reliquis regulis, ab Ferdinando Alexandroq; Pontifice euocatus, Atellam iustis itineribus contenderat, iudicans in

Brutijs

Brutijs hostium reliquias facilè posse debellari, si hostes ubi maiore belli mole regem urgerent, per quàm maturè uincerentur. Igitur primo aduentu locorum situm stationesq; hostium speculatus, non longè à frumentarijs molis consedit: ac mox uti erat in prouidendis perficiendisq; rebus ingenij maximè præstantis & celeritatis eximiæ, professus est, se non prius milites cibum capere permissurum, quàm præsidiũ quod ad molas erat expugnarent. Nec mora Hispanis bipartitò ad munitiones signa ferentibus, strenuèq; irrumpentibus, præsidium Gallorũ deijcitur: multisq; cùm in ipso certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæq; ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnopere cõterruit, quòd ab nouo hoste primo statim eius aduentu in oculis ipsorum penè prius confecta fuerat, quàm ab oppido prouideri succurriq; potuerit. Triduo pòst equitatum quẽ Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga, & Nicolaus Gambara alarum duces in castra perduxerunt: Superuenit quoq; Philippus Roscius Venetæ militiæ equitũ præfectus: qui in transitu Sorani saltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæq; ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum spe ac uiribus aucti, maiore studio atque fiducia, Gallorum pabulationes, frumentationesq; obseruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euastatis agris longius necessariò procederent, ex omnibus locis adoriebantur, magnisq; incommodis afficiebant. Nam sæpe pulso fusoq; præsidio, & multis sar-

cinarijs iumentis cum toto calonum grege ſimul interceptis, non quotidiana modò, ſed ſingularũ propè horarum exercitatione in caſtra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quãtum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo præſidia, explorando loca & idonea tempora, quum hoſtes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs innixi cõſilijs, quum iam neceſſariarum rerum inopiam ſentirent, & Gallorum Germanorumq; corpora in magna recentium obſoniorum uiniq; penuria, immoderatis æſtibus conficerẽtur, tertiam equitum partem Venuſina uia emittere ſtatuerunt. Itaq; Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hoſtes meridiano tempore, quo maximè, uti in ſæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atq; homines ab omni militiæ munere quieſcebant, Pauli duo, Vrſinus atq; Vitellius ſub ſignis agmè educunt. Conſpiciuntur Galli undiq; è ſummis iugis, et totis caſtris ad arma conclamatur. Alexius qui in ſtatione erat, frænatosq; equos ſub tuguriolis umbraculis atq; tentorijs cõtinebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Cõtarenus Græcis conſcendere equos iußis, extemplo ſubſequitur. Ipſe Mantuanus ſtatim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hoſtes contendit: Conſeritur ingenti tumultu magnisq; clamoribus prælium. Pauli denſato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem acie excedere permittendo, fortiter depugnant, ita ut tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis ſuſtineretur. Sed dum Græci à frõte, à tergo, latereq; omni acrius ac inſolentius laceſſunt, atq; agmen totum demorantur,

morantur, fortè Perusinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, ut insultantium arrogantiam una supprimerent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcumq; equitem eo impetu transfigit. Idem cæteri felici ter audent, totumq; proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga maiore demum audacia in hostes reuertũtur. At dum Perusinus cæteriq; ægrè se explicant, & recurrẽtes à suis recipiũtur, laxatur agmẽ mirumq; dictu, Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoq; temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atq; perturbant. Tum uerò in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur, cohortante atq; urgente acriter Mantuano, Gallorum uexilla sternuntur, & supra trecenti utriusq; armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atq; Vitellius cum confertißima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficioq; Liuiani & Iordanis Virginij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumq; persequentium retardarant, seruantur: reliqui uerò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumq; leuis equitatus maximam uirtutis opinionem apud omnes uindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo peditum aut grauis armaturæ subsidio, tantum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo pòst Ripamcandidam pedestres copiæ cum tormẽtis ductæ: repulsæq; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex ultima Hispania Callaici Oceano proximi, quibus eo

tempore in uniuersum scuta erant ingentia breuesq; tragulæ: alijs parui umbones ferrei cum hastilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi, sed qui ab audacia & corporis agilitate minimè cõtemnendi uiderentur. Callaicis à muro fœdè repulsis Crassus cum ueteranis Italis successit, et secundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorũ Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè uirtute ac pertinacia defensum atq; expugnatum est. Ripacandida hostibus adempta, Ferdinandus è superioribus locis in aduersam planiciem transtulit castra, & ad intercludendum iter Venusina uia consedit, duasq; res hostibus maximè aduersas, ea castrorum mutatione est consecutus: nam occupato & planè obstructo aditu, qui antea commeantibus liber erat: & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiam eundi, spes omnis hostibus erepta uidebatur, promotisq; in oppidi conspectum castris, hostis grauiore in dies obsidione premebantur. Iamq; ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, ut quum molis paulo antè uiho stium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis Regalibus denarijs uenirent: & gregarij milites sabis coctoq; tritico uescerentur. Aliud quoq; incommodum iam penè subactis accesserat, quod nisi summo cum periculo magnisq; adductis præsidijs aquabãtur: quum ex eodem amniculo utriusq; exercitus iumenta potarent: Fieriq; non posset quin ad accessum tantæ multitudinis mulionũ & militũ, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia uinaria lapidibus plena medio

plena medio in uado collocarant, adiectoq; aggere profluentem exceperant, ut pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna uexilla Heluetiorũ & Germanorũ perpetua in statione excubabant: aquatoribusq; quum hostis urgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in uesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquã, crescẽtibus utrinq; auxilijs, erant accensa: coq; res summo cõtentionis ardore processerat, ut neutra pars sese inde explicare atq; recipere sine magno incõmodo singulariq; infamia posse uideretur, quòd regijs qui audacter flumen transierant difficilis in æquioribus locis receptus dabatur, & Galli, si locũ pulsi reliquissent summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo pòst siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnæ Ferdinandus, qui quũ Germanos pro numero admodũ forti ter rem gerere animaduerteret, Annibalq; Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus, in summo uitæ periculo uersaretur, quin subsidio suis ire contẽderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnã cum lectissimis familiariũ equitũ, Germanorũ ordines perrupit, duabusq; primis cohortibus cataphractorũ repentino turbine dissipatis, reliquos in fugã coniecit: qui quum ad oppidũ se reciperent, Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regijs monstrãte à tergo circumueniuntur, ac passim undiq; irruente, & consectante equitatu trucidantur. Tantus uerò terror eo tumultu hostibus illatus est, ut Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga

pereuntium miſericordia adducti, præ timore obſeratis ualuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij, Germaniq;, & fermè totidem capti, uexilla duo relata, alio quotq; aurei ac plures argentei torques, & operoſa ex argẽto emblemata, quibus plumeas criſtas in pileis induebant, occiſis captiuisq; detracta. Repertus quoq; eſt Germanus ſignifer amputata dextra manu, & læua fœdo uulnere diſciſſa uexillum mordicus retinens, ita ut in ueſtigio inuictæ uirtutis expiraſſe uideretur. Poſt id factum Germani manipulatim ad regem tranſire cœperunt: quos protinus interceßione eorũ, qui apud ſe militabant, in ſupplementum cohortium duplicatis ſtipendijs adſcribebat. Meleager quoq; Foroliuienſis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum trãſiuit: adeoq; tum aduerſis prælijs, tum crebris tranſfugijs, uti in ſuprema rerum deſperatione contigit, Gallorum copiæ erãt extenuatæ, ut iam Galli atq; Heluetij in coronis paſſim, & abſentis Caroli regis, et præſentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent: quòd hi malignis prauisq; diſſenſionibus, tot fortißimos milites toties uictores, è ſumma ſpe uictoriæ, in eas calamitates morte ipſa duriores adduxiſſent. Ille uerò nefaria ſegnitie atq; infami negligentia, tot milia benemeritorum de ſe militum, contra fidem datam omni ope deſtituta, in ultimis Italiæ finibus ab inſenſiſſimo rege trucidanda reliquiſſet. Has militũ querimonias acerbioresq; ſermones Perſius excipiens, ut pote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorũ ducum

uertere

uertere cupiebat, bono, inquit, animo estote mei commilitones: Nam postquam Fortuna suo more mutabilis, & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, ut me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine nec superioribus uictorijs nostris indignas referatis. Quod si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri uictoria maluerint: efficiam profectò, ut uos qui mecum hos ipsos sæpius sine uestro uulnere cæcidistis. si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti uictoriam longè omnium luctuosissimam relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in prætorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & præcone transmisso, regem ad colloquium euocauit: Nam & pridie quæstor Gallus apud regios milites captiuus quum fide data ad cogendā pecuniā qua redimeretur ultro citroq; commearet, de compositione loqui cœperat. Itaq; concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Persiuus ab ulteriore fluminis ripa, in hūc modum loquutus est. Aequū uidetur, inquit, Ferdinānde, ut ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium feram, ut hoc meo insigni erga te officio, ueteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, ut commodè deliberando de compositione agi possit. Conditiones uerò tales erunt, ut nos aliquanto maiore uirtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse uideamur: Et tu toties acie uictus, egregium uictoris titulum feras. Qui uerò speratam uictoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniūt

ſumma & immoderata cupientes, ſæpe aduerſam, non ſemper æqui Martis uim experiuntur. Proinde ſi amici ſocijq; tui ferocius loquentes, animũ à pace alienum oſtenderint, impudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipſa ſummæ rei tuæ cauſa periculoſum conſilium ſumes. Potior enim eſt moderata ſine uulnere victoria, quàm eadem ſi decertes & uincas ſummè optima cruentaq;. Cõſiliũ meum propterea ne ſpreueris, quod non uoluntate atq; iudicio, ſed ultima expreſſum neceſſitate uideatur. Nam publicus hoſtis ſalubria tutaq; conſilia aduerſarijs aliquãdo tulit. Sed de pace bellòue quæcunq; mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos Gallorum animos, & ad utranq; fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea reſpondit: diuina fieri iuſtitia, ut qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, ſupplices pacẽ petant. Sed porrò quòd totius iniuriæ obliuiſci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminiſſe, plane pacatum pronumq; animum ad cõplectendam pacẽ oſtenſurum: quanquam ea naturæ ſuæ lenitas neq; utilis neq; decora quibuſdam uideri poſſet, uel ob id quòd ipſe non ignarus militiæ, & profligatas Gallorum uires, & ſpes omnes penitus acciſas præclarè conſpiciat, ita ut bellum funeſto hoſtium exitu propediem ſe finiturum ſperet. Cæterum generoſi propoſiti ſummam eſſe, ut eos qui etiam crudelius victoriã exercuerint, incolumes uelit: modò conditiones accipiãt, quas ex ſententia ducum ſuorũ, qui eſſent uiri ſummæ æquitatis paulo pòſt daturus eſſet. Dirempto colloquio ſequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Cræſius, Bu

sius, Buscecus, & Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad regem mittũtur: breuiq; disceptatione res his legibus uigesimoseptimo obsidionis die componuntur Mompenserius atq; Virginius, nisi iusta obsessis auxilia intra trigesimũ diem alicunde summittantur, cum omnibus copijs in Gallias se profecturos promittunt. Tormenta ænea, equosq; omnes regia nota inscriptos relinquent: omnes regni arces restituent, præter Tarẽtinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedẽs Carolus custodes præfeciſſet, tesseraq; acceptæ fidei in Galliam detuliſſet: Captiui utrinq; sine pretio redderentur, ac Obegnino Gratianoq; & omnibus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis beneficio uti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus transportarentur, expediret, ut intra statutũ tempus in Galliam enauigare possent. Vt hæc porrò firma rataq; sint, singularum nationum obsides dãtur. Pro Gallis Persiuus, Baylinusq; Vitrius, & Aloisius Arsius: Pro Italis Pauli duo, Vrsinus atq; Vitellius: Pro Germanis Brocardus: Pro Heluetijs autem Hescuia, primarum cohortium præfecti. Traianus uerò Papacauda Neapolitanus, & Leoninus Tyburs Virginij medicus, ut rerum exitum Carolo regi certius demonstrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliam abire permittuntur. Ex aduerso autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Consaluus pro Ferdinando Hispaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciscus autem Casatus pro Ludouico Sforția, regem cuncta quæ ille promisisset Gallis integra fide præstaturum rece-

perunt. Rebus in hunc modum compositis, Persium equum illum ab incredibili præstantia supra cæteros omnes maximè celebratum, Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugna ad Semenariam penè oppressum & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postero die Ferdinandus mouit castra, et ex itinere Arrianum recepit: Sanseuerinum interfectis defensoribus expugnauit. Inde Salernum profectus urbem & arcem, septimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Castellum quod ad mare dicitur, iuxta ueteres Stabias peruenere: pars eorum in Baianum sinum delata est. Quibus in locis, quòd tũ ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumq; corpora æstibus ac siti maximè obnoxia, quum uino & uuis, omnisq; generis pomis dissoluto quodam uitæ genere, immoderatius indulgerẽt, tãtauis morbi eos inuasit, ut infinitis propè funeribus ea littora cõplerẽtur. Mõpẽsserius ante alios, quũ seruari & abduci inuitãte Mãtuano, cuius sororẽ in matrimoniũ habebat, recusasset, ne exercitũ turpiter deseruisse uideretur, Puteolis interijt. Similiter Vitrius Baylinus, et Anzoltus uẽtris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui uina ueneno infecta ab Aragonijs sibi uendita dicerent: quorũ etiã opera naualem apparatũ, interpositis quotidianis difficultatibus, ut nemo in Galliam rediret, retardatũ esse querebantur. Sed eius sceleris suspicionem celeriter extinxit insignium uirorum interitus: quum ijsdem fermè diebus exercitus Aragonius pestilenti propè ualitudine tentatus, Contarenũ & Crassum & Bartholomæũ Georgium Venetæ classis præfectum amisisset, & ipsi

Mantua

Mantuanus, & Paulus Capellius, et pleriq; alij uiri fortes, sæuis impliciti morbis summum uitæ periculum adiissent. Reliqui Galli, atque Heluetij nauibus impositi quum quibusdam folles tubiq; spiritales ad exhaurien dam sentinam, & quibusdam armamenta deficerent, iactati etiam aduersis tempestatibus, partim naufragiũ fecere, partim Genuæ omnibusq; prouinciæ portubus, quòd nauigationis tædia ferre non poterant, contabefectis corporibus, interierunt. Germani uerò magna ex parte consanguineorum suorum beneficio non modo seruati sunt, sed regijs stipendijs addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miserabili errore rerum omnium egena, per omnem Italiam conuersæ ac illudentis fortunæ spectaculũ præbuit. Vrsinorum quoq; copiæ, quum pacatum eis iter, ut in Romanum agrum redirent, regio diplomate, Ferdinandus præstitisset, in Pelignis Alexandri pontificis iussu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ sunt, captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quum liberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes uerò Neapolim missus est ubi Virginius pater contra iusiurandum, quum se in Galliam profecturum speraret, in Oui arce seruabatur Enimuerò Pontifex Alexander, quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem seruare cupientem, monendo ac sæua denuntiando induxerat, ut Virginium custodiæ traderet, quòd ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem uiolasset, atq; insanabili peruicacia perpetuũ bellum moliturus esse uideretur. Borgia quoq; Cardi-

u

dinalis Paulum Vitellium iussu Pontificis sibi tradi postulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius salutem suam antea commendarat, omnes urgentis pontificis minas contempsit, ne summæ uirtutis uirum ad supplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim uir ille immoderatus, & personæ quam gereret penitus oblitus, quibusnam modis ingentes opes filijs pararet, quod nisi multo cum scelere, multorumq; insontium regulorum nece fieri nõ poterat: propterea utriusq; factionis insignes uiros, quũ uiribus authoritateq; pollebant, ne consilijs suis alicun de obuiam iretur, uti postea perfecit, pellere ac interficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militiæ laboribus confectus, in uilla apud Veseuum montem, dysenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei contumeliam ualdè firmo, sed cum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, complexibus indulsisset, & iam fermè pestilens esset autumnus, uim morbi sustinere non potuit. Neminè regum maioribus omnis generis hominum, aut certè uerioribus lachrymis tumulatum ferunt, quòd ille tanta animi corporisq; uirtute præditus, in medio ætatis flore ipsoq; partæ uictoriæ, ac recepti regni limine, cũ maximè primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorũ lege fuisset extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutatur, aliquantò Andegauẽsibus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia

dia oráque conuerterant, incredibilia sperarent: contrà uerò Federicum lenem potius, æquum, & moderatum regem, quàm gratum & liberalem fore arbitrarentur: quòd ex priuata uita tale prorsus ingenij specimen ostendisset, ut in summo etiam imperij fastigio neque inimicis ualde infensus, neque amicis & clientibus ualde indulgens, atq; beneficus futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequijs & certis bello & pace facinoribus editis principum gratiam quærunt, ut eos & iustos & temperatos esse nolint: propè sum uerò erga nominis sui studiosos, & ueterum factionum memorem citoq; exorabilem, parati ad omne uitæ discrimen singulari beniuolentia prosequantur.

Mortuo Ferdinando Besennianus & Compsanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata uenia in partes pertraxerunt. Sed is cum solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim uenire recusauit, & uti erat suspicioſus, & Gallicis studijs inueteratus, bellũ renouare cœpit. Quæ hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoq; Diano celebri oppido, omnib. eũ ditionis locis expulit. Ad extremum cũ ut in Galliã abire permitteretur, impetrasset, ad fallẽdas insidias, quas sibi regios tetẽdisse putabat, Senogalliã auijs itinerib. profugit: quo se Ioãnes Rouoreus Sora pulsus receperat, atq; ibi aliquãto post, qui tantũ bellũ Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat, & calamitosus, & exul interijt. Exinde Caieta terra mariq; obsessa uerius

quam oppugnata: nem Melchior Triuiſanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in claſsis præfectura ſuc ceſſerat, adiunctis Aragoniorum triremibus latè maria tuebatur, ne Gallicæ naues, uti antea proſperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigrè gerebat; & quanquam ea urbs monte ac ſumma arce munita, difficilem ac periculoſam habebat oppugnationem, & Obertus Roſſettus præſidij præfectus uirtutis & contumaciæ ſingularis, egregiè ſe defenderet, tamen nullis incommodis deterrebatur, quominus eam urbem in poteſtatē redigeret. Sed quum durior in dies & grauior obſidio obſeſsis pariter ac obſidentibus eſſet, & plæriq; uiri fortes, & in ijs Raynaldus Feramuſca, tormentis icti perijſſent, Eberardus Obegninus obſidioni finem impoſuit. Is enim Atellani fœderis beneficio uſus, cū è Brutijs oppidorum facta deditione, ut in Galliam abiret, Neapolim ueniſſet, uti erat ſummæ apud Gallos authoritatis, Oberto perſuaſit, ut fortunæ ex profeſſo Gallis infeſtæ reluctari deſineret, ne uana & mox nocitura pertinacia, ſeſe reliquoſq; milites ſummis uitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis re. um difficultatibus quàm eius longè clariſsimi uiri exemplo, monitiſq; compulſus, Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio ſub id tempus, quiq; Tarenti, & Venuſiæ in præſidijs erant, ad extremum tædio rerum belloq; domiti, regni finibus exceſſerunt. Hunc exitum habuit terribilis paulò ante Gallorum aduentus: quiſcuti ab initio diſiunctis, inermibus, atque imperitis hominibus maximum negotium fecit: ita ſucceſſu belli,

Caietā & ca
treas verbas
Federici q̄ re
cipit.

quum

quum deprehensæ artes, & collatæ in unum sunt uires talis apparuit, ut eam gentem nostris tantùm dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, uel ob id quod non multo pòst Italia pristini atq; insani pertæsa erroris dum sera propè concordia consentit, quod libertati omnium imminebat discrimen, reparata militia positisq; odijs, haud lõgo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est uisus, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui Tiberio imperante sub Mentagræ nomine uehementer Romæ grassatus est. Is ueluti occultiore ui syderum cælo demissus, dira ac admirabili contagione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maximè contactibus & multo accubitu uulgabatur: à pudendis idcirco primum uirus erumpebat, sæua serpigine cuncta passim abrodens: Inde cætera membra, atq; ipsa præsertim ora ulceribus ac pustulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis uastabant: Neq; tædio miserabilis uitæ confectis, & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento uiuo axungia permisto, triduana inunctione conualuerunt, sed ut enormia morbi uestigia relinquerentur. Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitaq; uictus ratione, quum sæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis

Iudaj tota Hispania pulsi.

ſub id tempus tota Hiſpania pulſis, in Italiam cæteraſq; regiones uario eorum errore delatum, ſub id tempus quo Carolus paßim victor Italiam percurrit. Sed ubi & quando cœperit, diligentiores ueſtigabunt, & uerius nomen imponent, conſenſu certè multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita ut ea natio inquieta & uehemens, quæ infectis armis felicitati Italiæ ſæpius inuidit, & hoc quoq; peſtilenti uulnere inflicto, ſempiternam nobis odij ſui memoriam reliquiſſe uideatur. Gallorum copijs ad Neapolim uarijs caſibus terra mariq; deletis, quanquam Italia omnis grauißimo ingẽtis belli periculo leuata uidebatur, nequaquã tamen bellum eſſe deſierat. Nanq; pontifex Alexander ucteribus ſuis innixus conſilijs, Vrſinorum opes euertere, ipſiusq; Virginij maximè oppida occupare maturabat: & Florentini Piſas cùm Veneto tum Sforciano milite ſummaq; ciuium pertinacia defenſas, incredibili omnium ordinum ſtudio, totisq; collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atq; exercitus amißi dolore permotus, renouandi belli conſilia agitare nunciabatur. Is enim Fuſium Aquitanum regulum cum ualido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Aynauolebano duce clariſſimo, ad Pyrenæos præmiſerat: qui quum Perpenniano plurimum immineret, & aliquandiu ad fallenda Hiſpanorum præſidia Toloſatium fines circuiſſent, improuiſi diuerſis itineribus ad oppugnandas Salſas conuolarunt. Salſæ hodie uocantur, quæ antiquitus Salſulæ fuerunt, ad ſtagnum ſalſæ aquæ uerius quàm dulcis, Narbonenſi uiæ impoſitæ, ubi

Salſæ olim Salſulæ oppugnatæ

sitæ, ubi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, locum grauitate aeris infamem incolunt. Eò ualidæ manus Hispanorum equitum & peditum processerant, quotidianisq; excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius uir eximiæ uirtutis atq; constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant, ducem, de aduentu Gallorum certiorem facere, monere, ut aduersus eorum uim atq; celeritatem præsidia parata haberet: Salsas cum muro tum munitione infirmas esse, tamen se militum uirtuti confisum, quin tridui oppugnationem sustinere queat minimè dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum & imas montium radices ad Salsas pertinentes, uel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant, ad se biduo peruenturas, foreq; ut uno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra uerò per militarem uiam, quæ inter stagnum extremamq; maris marginem, Narbonam ducit, immisso equitatu, à tergo obsessurum hostes: interceptoq; commeatu eos penè sine uulnere deleturum. Verùm pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantum conscripti, quum se non modò ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, una edita uoce se pro-

greſſuros negarunt, niſi ſtipendium ampliſſimis paulo antè uerbis promiſſum, præſenti pecunia ſolueretur. Qua fœda inopinataq; tot cohortium conſternatione, Henricus tota ſpe perficiendi ſuſcepti conſilij deiectus, neceſſariò ſeſe continuit. Perſcripſitq; regi ut pacãdis cohortibus pecuniam in ſtipendium, uel paucorum dierum ſubmittere maturaret. Ferdinandus enim ad Gerondam cum Eliſabella uxore conſederat, euentũ Gallici motus expectans: utpote qui maximè cautus & pecuniæ tenax, ſpeciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hoſtes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id ſine ingenti pecunia adminiſtrari non poſſe intelligeret: & Gallos cum hyemis tum locorum difficultate & tanti apparatus adductos, extẽplo retroceſſuros arbitraretur. Itaq; Fuſius bidui ſpacium nactus, à ſtagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterq; maritimum per anguſtæ eius uiæ, præſidio impoſito celeriter occupauit: & caſtris undiq; permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus eſt. Murus erat peranti quus & debilis, & qua parte uetuſtate erat collapſus, ea terreni aggeres multa materia conſepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum uallabant. Sed ea uis erat ingentium colubrinarum, ut non modò aggerem, ſed conũctas etiam muro domos, & mirum dictu nonnunquam aduerſæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ, cum multa obuiorum hominũ ſtrage penetrarent. In ea rerum acerbitate, Hiſpani, tametſi neq; multis, uel idoneis tormẽtis uterentur, neq; perfracti aggeres muriue ſine certa cæde reparari poſſent, neq; ullũ

Fuſij Galli ducis ſolertia.

ab Henrico

ab Henrico subsidium expectarent, usi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterùm tertio die, quũ uulneribus laboreq; & continuis uigilijs confecti essent, peruadẽte in oppidum per ruinas hoste, ad unum fermè omnes memorabili sæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex ulteriori Hispania equites: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis uulneribus uiuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis, nequicquam promoto equitatu, in conspectum hostium deuenit, proximæq; Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verùm Fusius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormẽtis in hostem uersis instruxerat, se tenebat: missisq; præconibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitiones accessissent: quando non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, ut ad nutum hostium dimicaret, sed ut Salsas in conspectu Hispanorũ, qui nihil dedecoris admissuri uiderentur oppugnaret et caperet. Iis feliciter expugnatis, satis abũde expiatas uideri iniurias, quas ipsi paulo antè galliæ populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & cõmilitonum permouerentur, eorumq; cædem ulcisci uellent, debere ipsos innatam uirtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neq; id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ quidem gentes, uel ab imperitis hostibus postularent. Hybernæ tum pluuiæ campos molliuerant, fœdoq; cœno

cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones, Galli pariter atq; Hispani commeatus angustijs premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neq; hostem elicere neq; bellum durißimo anni tempore, pecuniæq; inopia consternatis cohortibus, prosperè se gesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, cæsoq; præsidio, satis abundè repressam esse arbitraretur. Interea quum Carolus Amboßiæ hyemaret, ac eius uictoriæ nuncio maxmiè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisq; generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumq; & Ludouici Sfortiæ communium hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoq; Rouoreus, Paulusq; Fregosius Cardinales, & Hiblettus Fliscus, cùm ducibus Gallis ueteribusq; amicis suis inuadendæ Liguriæ consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris fratrisq; Iordanis, & Pauli Vrsini salutem, cùm regium purpuratis aßiduè commẽdabat: Quòd omnis pactionis datæq; fidei uiolata religione, in cathenis Neapoli seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vrsinæ familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiã, quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis & uitæ periculo ereptum sciret: de eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesq; Vitelliæ domus fortunas, se absente, altero præsertim fratre capto, altero

in parti

in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensis, sæui pontificis cæterorumq; inimicorum iniurijs diutius expositas esse uellet. Fore etenim, si clientium salutem non omnino negligeret, ut Gallici nominis hostes non diu ea uictoria lætarentur, quam multi potius per fidia fallaciſsimisq; artibus, quàm uera uirtute sibi peperissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin & regem & proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur. Supereſſe plures regulos, & in primis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modò perseueraret, sed bellum uimq; omnem Aragonij exercitus egregiè sustineret, felici certè constantia, nisi à Gallis pro quibus uitam ac fortunas deuouisset, omnino desereretur: extinctum esse Ferdinãdum, cui generosi plane q; regij, & militares spiritus inerãt: ac in regno succeſsisse Federicum, qui insitam animo eius timiditatem imani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate consueſſet. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ maximè infensus non modò regem, sed & ingentes duces & proceres, omnibus quibus poterant artibus, ad repetendam Italiam concitabant. His iustis clientium suorum querelis ductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorum Vasconũ conscribere & naues Maßiliæ conducere permittit: Carolum Vrsinum & Vitellocium consolatur, eis uetera stipendia persoluit, multaq; pecunia ambos replet, ut in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum

Aurelianus Cisalpini imperij auidus.

alis duabus equitum Alpes transgredi, & in Astensi agro hyemare iubet, ut primo quoq; tempore, maioribus è Gallia transmißis copijs Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus, Ludouicus, Venetiq; & Alexander pontifex, ut Gallorum & Florentinorum consilijs obuiam iretur, Maximilianum Cæsarē in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius uiri bellicæ uirtutis fama, & publico priuatoq; odio Gallorum hostis esse uidebatur. Florentini quoq; Cæsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atq; terribile superioribus seculis extitisset, & is tum iure suo Augustæ maiestatis Pisas suæ ditionis esse prædicaret, pecuniamq; ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini ueteres Cæsarum stipendiarij à multis annis pendere neglexissent: Sperabant enim ipso Cæsaris aduentu, Florentinos ueluti impares ei bello quod tantis auspicijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuerarent, aliquo fortè aduerso prælio contusis uiribus, uicinas urbes amitterent: et quod summæ rerum graue momentum secum trahere posse uidebatur, nouus non planè confirmata republica ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis uigentibus studijs. In hæc quāquam fœderati omnes consentirent, quisq; tamen dißimulāter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tandem turbatarum rerum compositione, ijs de causis quas supra memorauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat. Contrà Veneti quòd magnis opibus & specioso quidem prætextu

dem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium propensione & defatigatione hostium eam urbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse uerò Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines ingrederetur, adeundis liberis urbibus, appellandisq; regulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebaturq; sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu, ad urbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum uxore insigniq; comitatu per Larium lacum et Voltu renam uallem Burmium extremũ Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Malsium pagum usq; processerat, coram transegit, ut accepta pecunia conscriptisq; militibus in Italiam ijsdem tramitibus descendere maturaret. Interea dum à Cæsare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præsidia terra mariq; Pisas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo commeatu Arni ostia subierunt, Iustinianusq; Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus, per Lucẽsium fines Pisas peruenit: ea equitum ala uel equorum genere, uel hominum cultu uirtuteq; nihil ornatius fuit. Erant in ea centurijs præfecti Ioãnes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frußinus, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Magaducem appellabant, uiri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lu-

cius Maluetius, quo nemo tum uigilantior aut acrior fuit, intempesta nocte Pontesacum adortus, scalis magno silentio admotis, cæsisq; uigilibus, oppidum irrupit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij fratre cum amplius ducentis armatis equitibus, cætera uerò turba peditum atq; oppidanorum à Germanis fœdè trucidata, prius quam à Florentinis ducibus sentiretur, Cascinam reuersus est. Nec multo pòst eadem felicitate peruagatus Pisciensem agrum, abactáq; multa pecoris atq; hominum præda, Bolgianum uicum concrematis foribus expugnauit atq; diripuit. Exinde sancti Regnuli uicus, & Larium oppidum à Pisanis frustra tentata, triduoq; pòst Græci equites qui in Volaterrano agro Villam agnæ uicum diripuerant, & opimam prædam Pisas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatiq; sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagittis, aut in fossas utrinq; militari uiæ adiacentes ui cataphractorum præcipitati, perierũt. Ex Florentinis autem aliquot occisorum capita hastis præfixa, Græci ne omnino uicti uiderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoq; dies Pisanorũ manus Vaiannæ castellum cepit, & Lucius Buttum oppidum conuectis cò tormentis, dedenteq; se ad uictoris arbitrium Florentino præsidio, celeriter expugnauit: commissa quoq; sunt inter Cascinam & Erapontem aliquot prælia quum pabulatoribus utrinq; præsidio iretur, modo ijs modo illis aduersa secundaq;, in queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo transfixus interijt: & Pyrrhus Martianus Rannucij frater Græcorum insidijs est interceptus. Erat id belli genus, ut neutri

ut neutri cunctas uires in unum cogerēt, aut iusta acie prœliarentur: Sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentiq; in omnes casus, hostium motus notarent: & quantum occultis itineribus, uel repentinis & nocturnis excursionibus fieri posset, aduersarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atq; insidijs, magis quàm uera uirtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti, propter eorum uigilantiam & celeritatem, sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam uim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines uergunt, longinquis excursionibus abegerant, ut superioris anni incommoda toties ab hoste perpessa, ampliore armentorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum uirtus plurimum enituit, qua Rannucius cum ualida parte exercitus maioribusq; tormentis tribus ad oppugnandam Vaiannam ab Eræponte descendit. Pisani enim qui Lauennæ erant, animaduerso suorum periculo, quum ad ferendam opem properarent, & castello uirtute Rannucij celeriter expugnato, serò appropinquassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo uidere fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si Paulùm turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia uulnera inferre, agilitateq; corporum & equorum, hostium ictus atque impetum ludificari, & ipsos deniq; inermes

(mirũ dictu) undiq; armis protectos equites paſsim ca pere atq; proſternere. Nicolaus Martianus Rannucij patruelis alæ præfectus fortiſsimè dimicans, & cum eo circiter uiginti cataphracti equites interficiũtur: equi inſignes perpictis bardis contecti, triginta ſex captiun tur: multoq; maior clades fuiſſet accepta, niſi Rannucius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione caſtelli fuerat occupatus, ſubſidio laborantibus confertiſſimas turmas adduxiſſet: & Græcos, cæſis qui pertinacius prædæ inhærebant, effusè refugere coegiſſet. Nec multis poſt diebus Venetæ copiæ Laurentianum uicũ, & ſancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis uerò ducibus Solliana oppidulum improſperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florẽtinus quum in adminiſtrandis ſcalis cohortandisq; militibus intrepidè periculoſo in loco uerſaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interijt, uir inter patritios, cùm uetuſtate familiæ, tum eo præſertim celebri facto ualde inſignis, quòd pro dignitate patriæ aduerſus purpuratorum Caroli regi ſuperbiam, iniqui fœderis libellum libera uoce edita conſcerpſiſſet. Per eos dies Venetis bus ad Atellam feliciter confectis, quum Piſanum bellum intentiore demum cura adminiſtrandum eſſe cen ſuiſſent, Annibalem Bentiuolum cũ trecentis utriuſq; armaturæ equitibus, & cohortibus ueteranis duabus, ſtipendio conductum, Piſas miſerunt. Et Lucenſium dpium iuga ſuperanti, Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam uicum obuius fuit, ut fauces Apennini quibus munitionem addiderat, euocatis ãgreſtibus tueretur. Sed Annibal præſidio inconditæ multitudinis de-

iecto,

iecto, iter expeditum facilè sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius aduentu uehementer permotus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfortianis copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens Apenninum transcendit, quòd Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum uniuersa Maluetiorum familia coniurasset, salutem suam minimè committendam existimabat. Ea res Ludouici animum uehementer pupugit, quòd nemo adeo absurdis sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum iudicaret, ut Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pisæ demum omni alio eiecto præsidio, in potestatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis insanæq; dissensionis inter Ludouicum & Venetos, quæ non multò pòst, quum utroq; longè maximis bellorum cladibus inuectis, penitus obruisset, uniuersam penè Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentium seruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rheticis alpibus, & Lario lacu in Italiam descendit, adeo tenui comitatu, ut frequentiam populorum officij causa obuiam prodeuntium deuitaret: nec urbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaq; & domos singulari studio exornarant. Cæterùm obliquis tramitibus iter facientem, delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant arma singulis commensurata artibus, ac interciſis ad elegantiam sagulis emicantia: ab hastarum cuspidibus quod erat probatæ uirtutis argumentum, uulpinæ caudæ dependebant. Equis uerò eorum omnibus, caudæ penitus

abſciſſæ, nobis quidem ridendo, ſed ueteri probatòque Germanorum & Belgarum more quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & ſpinæ robore fortiores euadere exiſtimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis Alexandri Pontificis Legatus Mediolano profecti Comenſi uia apud Medam pagum Cæſari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itiuere ac ratione gerendi belli conſilia inita, attributus Cæſari Calatinus cum Sforţianis equitibus utriuſque armaturæ ſeptingentis: quibus coactis copijs acceptaq; pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres uenientem ſummo cum honore, ac inſigni maximè liberalitate ſuſcepere: parata uerò claſſe atq; expectata idonea ad nauigandum tempeſtate, poſtridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Veſeuũ exceſſit è uita, nauem conſcendit, & legendo oram, Piſas eſt deuectus. Tum uerò Piſani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus, multisq; tormentorum bombis ſtudium atq; alacritatem ſignificare: Maximiliani inuicti Cæſaris omnium liberatoris nomen ingeminare, mirari auguſtam faciem, in qua tantum maieſtatis, tantumq; bellici uigoris, ac benignæ probitatis ineſſe prædicarent. Cæſar à decurionibus urbis, legatisq; Venetis in Mediceam domum deducitur, ſcutumq; marmoreum cum liliorum aureorum inſigni, quod in honorẽ Caroli regis, Piſani medio in ponte collocarant, multitudinis concurſu in Cæſaris gratiam confringitur, & in Arnum præcipitatur. Poſtero die conueniunt omnium principum legationes: Liburnum propter maris opportunitatẽ terra mariq;

mariq; oppugnandũ decernitur, ne ullus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrestium fabrorumq; coacto numero, paludem Liburninã uia maximè impeditam & insuperabilem, ueteribus refectis pontibus consternunt. Tormenta aliquot ænea, inspiciente nec probante Cæsare, ad aptiorem formã conflata renouantur: & cuncta deniq; quæ res poscebat mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæsar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, trireme deuectus, ex alto, oppidi situ, portus littorisq; spatia despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abundè contulerant: Bettinum Ricasolum legatum supra togæ opinionem uirum fortem ac strenuum, præsidio præfecerant. Is ante Octogoniã turrem Lunensi è marmore decoro artificio parua in insula ædificatam, quæ latè maria, portũ, littoraq; tuetur, circumducto aggere communiuerat, refertãq; tormentis, Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat: arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, cõstitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; aduersus omnem inopiæ metum, uino, frumento, pecoreq; repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ, marmoreæ aliquãto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eæ primũ tormentis uerberari cœptæ, consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emissæ cannonibus pilæ contumacib. muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam uel dirutæ turres,

ullum omnino momentum ad expugnandum oppidũ habituræ uiderentur: Veneti nanq; & Sfortiani nequa quam bonis artibus bellum gerebant. Quoniam de obtinendo Liburno si caperetur, magna contentione in consilio certatum fuerat, quum Ludouicus oppidum portumq; sibi tradi usque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantib. quòd eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam sententiam, ut. s. Cæsaris æquissimi ducis arbitrio permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti uidebantur: qui quum Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorũ potentiam reformidans, etiam maritimum oppidum ad inuadendas Pisas opportunum, eorum præsidio occupari nolebat. Veneti uerò tametsi occultè ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam uitare cuperent, eoq; haud ægrè descenderent, ut Cæsari traderetur, conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunq; ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, ut oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur, magnoperè dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis uerberãtur, turmæ nauales quæ in terram descenderant, eruptione præsidij ac oppidanorum ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica calsis in conspectum se dedit, nauisq; una cognomento Normanna antè alias prægrandis & militariter exornata secundum nacta uentum, despectis Venetis triremibus & ingenti naue Ligustica, plenis uelis in portum

tum se intulit, & octingentos Vascones mercede conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitelloccius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt fœdæ tẽpestates, adeoq; sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, ut Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consueuerunt, duritie frigoris subacti Pisas refugerent: aliorumq; militum tentoria passim sternerentur: quo etiam uẽtorum turbine quòd portui Liburnio uentus Aphricus maximè est aduersus, triremes uehementer sunt confli&atæ unaq; in littus eiecta atq; perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quòd enatantibus socijs naualibus, aut uulnere aut fluctibus, effuso ad prædam hoste, erat pereundum. Adurnia quoq; oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur uim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimentis ueluti aduerso omine permotus Cæsar sæpe dictitans se, Dijs atq; hominibus infensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: à ualida tamen Germanorum manu quæ longius prædatũ ierat, Burgarum oppidum ui captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cũctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atq; deletum. Nec multo post Cæsar diuersis itineribus præmisso milite Apenninum Pontremulanis iugis transgressus, Ticinum ubi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non uno in loco iratè atque

Burgarum oppidum capiũt vi.

minaciter iurãs se non uenatoris habitu, ut tum socio-
rum auxilijs confisus incautè feciſſet, ſed armati Cæſa-
ris more totis imperij uiribus inſtructũ, in Italiam ali-
quando rediturum. Maximiliano Piſis excedente, Ger
mani omnes Sforzianiq; milites pariter in Ciſalpinam
Galliam abierunt: ac tum demum Piſæ in Venetorum
poteſtate ſunt conſtitutæ. Nam quum Piſani aduerſus
uim Florentinorum longè infirmiſſimas ciuitatis opes
eſſe conſpicerent, ac ſe planè reliquo omni auxilio de-
ſtitutos intuerentur, arcem ueterem quæ ad mare ſpe-
ctat, & Stampacis propugnaculum ad paruæ arcis ef
figiem citra flumen exporrectum, omniaq; belli iura
Venetis ultrò conceſſerant: Caſcinamq; & Verrucula
nam ſpeculam Venetis præſidijs commiſerant, ut libe-
raliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum uo-
luntates redimerent, ac maiore eorum ſtudio, amplio-
ribusq; præſidijs in tuenda libertate uterentur: aut ſi
Dijs omnino infeſtis de Repub. foret deſperandum, mi-
tioribus certè atq; potentioribus dominis ſeruirent,
poſtquam extrema ſupplicia potius pati, quàm Flo-
rentinorum imperiũ rurſus perferre, publicè decre-
uiſſent. Dum hæc in Aethruria geruntur, Alexander
pontifex, ut urbis proceres deleret, quos Romanorum
pontificum compedes appellabat, utq; maior inde fi-
lijs potentia ſtrueretur, ad oppugnanda Virginij oppi
da copias miſit. Iere cum Franciſco Borgia filio prin-
cipe Cãdiano, Guido Feltrius, Fabritius Columna, An
tonelluſq; Sabellus: primoq; aduentu oppida circa Caſ
ſiam uiam, Inſula, Galeria, Campanianum atq; Scro-
fanum facilè occupata: quæ ucrò ad Sabatinum lacum
pertinent,

pertinent, Trebonianum, Anguillaria et Braccianum ditionis caput ueterano Virginij milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga se contulerat, ut afflictis familiæ rebus, extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, ueſteq; ſpoliatos exceperat, ſingulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ uirilis animi fœminæ, quæ Virginij ſoror erat, recreârat, & inſtruxerat, quum ea maritales zonas mũdumq; omnem muliebrem, ac ueſtes nuptiales, ut ex ijs ſaga militibus fierẽt, alacriter protuliſſet. Mira quoq; Liuiani celeritate Braccianum ualido aggere communitum, tormenta uetera coaptata, agreſtesq; eius tractus fermè omnes euocati armatiq;: miſſilis plurimus ignis in ollis teſtaceis fabrefactus. Itemq; trabes onuſtæ lapidibus in ſumma pinnarum corona, ad obruendos hoſtes collocatæ. Nanq; Liuiano neq; ardens ſtudium in gerendis rebus, neq; militaris induſtria unquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoſte conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpoſitis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri, ab aduerſa ripa recentes milites lembis tranſmittere, ſpe maioris celeriſq; ſubſidij, ubi periculum poſceret, oppidanos implere, hoſtiumq; impetum nauigationis beneficio retardare atque fruſtrari. Quibus rebus quum nulla ui terreſtris exercitus occurri poſſet, Duces à pontifice poſtulabant, ut ab urbe myoparonẽ plauſtris ad ſe deuehi curet: ſperare ſe eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano eſſe potituros. Pontifex myoparonem ſumptũ è Tyberi, cohortis uigilum præfecto,

Troiloq; Sabello impigro iuueni couehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominum studio ac diligentia celeriter defertur: qua re cognita uehementer perturbatur, quum ualido nauigij genere res suas profligatas iri uideat. Cæterum a præsenti animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum delecta nanq; suorum manu tectus intempestæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progreditur, cæteris oppidum tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iußis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab urbe lapidem conuexerant: quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoq; impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors et turma præfecti uigilum assuetæ triumuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus uertunt. Troilus sine nuè dimicans, uulnerato, Liuiani manu, quo uehebatur equo, in fugam conijcitur, eo pulso cæteri profligantur, Liuianus desertũ ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioq; fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea re pontificijs in castris nũciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerunq; fiat ut ex dolore contumeliæ, uel ignaui milites ad uirtutem accendantur. Itaq; frequentibus tormentorũ ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine oppreßi cedũt, oppidum capitur atq; diripitur. Treboniano capto tormenta ad Braccianum traducũtur. Ibi maiore ui plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius, & uiri fortißimi qui

Trebonium capiũt & diripiunt.

factioni

factioni Vrſinæ Virginioq; duci antea ſe deuouerant, & loca periculi plena ſibi egregia uirtute tuenda deſumpſerant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisq; procidentium murorũ deturbati, ſæpe eruptione certatum: repulſis fugatisq; hoſtibus ſingulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisq; confixa: ita ut pontificij duces Vrſinis ſæpe è muro irridentibus eorumq; conatus contemptui atq; ludibrio haberi uiderentur: idq; maiore ipſorum fiducia fiebat, quoniam à Tiſernatibus, Peruſinis, Tudertibusq; ac cæteris Vrſinæ familiæ clientibus, auxilia propediem ſibi uentura ſperabãt, Carolumq; Vrſinum & Vitellocciũ coactis in unum copijs ad ſe maturare cognouerant. Vitelloccius enim poſtquam è Liburno Tiſernum uenit, quantum equitum ac peditum cogi potuit, celeriter armauit: & phalangẽ eduxit ex oppidanis delectisq; agreſtibus & colonis, militari diſciplina inſtitutã. Ipſe enim & Camillus Pauluſq; fratres uni huic rei maximè ſtuduerant, ut aduerſus finitimorum iniurias, Romanorumq; pontificum uim omni tempore ſibi metuendam certa atq; domeſtica præſidia compararent, quum pedeſtri præcipuè opera bella confici pararíq; uictorias cùm recenti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more, prorſus intelligerent. Erãt homines intonſi ſimplices ipſo agreſti habitu, aſpectuq; propemodũ contemnendi: ſed certa animi contumacia, corporisq; duritie et fide admodum conſtanti: multoq; ducũ amore & parendi obſequio, optimorum militum nomine digni: eos Germanicæ militiæ more gladijs haſtisq; inſtruxerant. Signa ſequi tympanorum certis pulſibus

ſcienter obtemperare, conuertere dirigereq; aciem, in cocleam decurrere, & deniq; multa arte hoſtem ferire exacteq; ordines ſeruare docuerant. Quodq; magno uſui ſemper fuit omnibus eorum manipulis miſcuerãt uiros militares ſuperioribus bellis exercitatos ac ingenio maximè ualentes: qui multitudinem regerent, & ſubitis caſibus atq; periculis ſe primos offerrent: præter hos plæriq; ueterani equites aderant, Peruſia, Tuderto: Narnia, atq; urbe Roma euocati: plures ab Atella redierant: multi etiam partium ſtudio, & propter ueteres cliẽtelæ neceßitudines, ut ſemioppreßis opem ferrent, in caſtra ferebantur. Validam quoque cataphractorum turmam Ambroſius Landrianus Ioannis Rouorei equitum præfectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro omnibus copijs, Vitelloccius & Carolus Surianum proficiſcuntur. Id Sabini agri oppidum inter Caßiam uiam atque Flaminiam arduo in monte poſitum eſt, ubi tum erant Baptiſta Cardinalis & Iulius Vrſini fratres, qui metu pontificis urbe profugerant. Ibi caſtra ea nocte habita, militesq; oppidi copijs abundè recreati. Sequenti die uix dum exorto Sole, dum de itinere profectioneq; deliberant, pluribus nuncijs affertur, põtificios duces de ipſorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquiſſe, ſub Ciminio monte per Capenates iter habere atq; aduentare eo conſilio, ut locis à Braccia-no maximè remotis æquiore cõditione confligãt. Vix dum eorum aduentu certius cognito, uel explorato, Vrſini põtificios antecurſores denſis nemoribus egreſſos conſpicuunt, & ab ijs quoq; pari proſpectu atque

eodem

eodem tempore Vrsinorum castra uidentur. Vitelloccius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditã equitum alam in hostes emittunt: concurritur impeditis in locis, Pontificij repentino hostiũ incursu perturbati, dum ad suos se recipere cupiunt, ut hostes adesse renuncient, in fugam uersi, ad tormenta usq; compelluntur. Erãt in prima agminis fronte Antonellus atq; Fabritius cum Romano equitatu. Ii cùm suorum fugã, tum hostium insolentia permoti, uti erant duces eius ætatis longè omniũ manu promptißimi, extẽplo concitatis equis prorupere: alijsq; subinde subsequentibus turmis, Vrsinorum equitatum multis uulneratis atq; prostratis in fugam coniecere. Erat eo loco sylua admodum rara, sed frequẽtibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euaserant: ab ea planities ad effigiem oblongæ conuallis utrinq; septa nemoribus, ad Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato spatio magna ui est decertatum: tantoq; hostium impetu Vrsinorum primæ turmæ sunt repulsæ ac profligatæ, ut plæriq; debellatum esse iudicantes præ timore late profugerint, Florabraccijq; ante alios Baleoni, equitum insignis præfectus ad Stipicianum usque suæ dictionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi uir phalangisq; præfectus, quum extra ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circumuenti captiq; sunt. Sed quo minus pontificij perturbatis insisterent, & in delendo hoste præsenti fortuna uterentur, locus qui à leua procerioribus uirgultis

denſus aditum impediebat, plurimum retardauit, ac ſimul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: qui niſi productis ante aciem tormentis, promotoq; Germanorum peditatu, quem in poſtremo agmine reliquerant, cum pedeſtribus hoſtium copijs congligere nolebant. Ea res manifeſtam eorum victoriam interpellauit: nam Vitelloccius ſuos confirmandi atq; adhortandi ſpatiũ nactus, æquo in loco phalangem conſtituit: eamq; ab latere dextro totius reliqui equitatus ſubſidio firmauit. At dum Vitelloccius cruentum gladium tenens, multoq; hoſtium & ipſius equi in ceruice ſaucij cruore perfuſus, educta caßidis buccula ad Tiſernates ſuos concionatur, & Carolus reductos conglobatosq; equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pilæ altius fortè collibrantibus magiſtris emiſſæ, ſine detrimento hoſtilem aciem præteruolant: tum uerò cum tota mole copiarum incumbunt. Lãdrianus denſata ſuorum ala proruentes egregiè ſuſtinet: Tiſernates quoq; pedites ſingulari conſtantia Germanorum impreßionem excipiunt, prælium q; magnis clamoribus committitur. Germani iniquo congreßi loco longioribus Tiſernatum lanceis, quæ Germanicas cubito ſuperabant, facilè confodiuntur, atq; in cõſpectu equitatus ad unum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conſpecta equites timore conſternati, fugæ ſe mandant. Dux ipſe hoſtium Guido Feltrius in depreſſum callem ex fuga præcipitatus, dũ ruina ſuper collapſi equi opprimeretur, Baptiſtæ Tophio nobili Vrſino equiti ſe dedit: & ab eo abſciſis ephippij loris uitæ periculo eximitur.

Ioannes

Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuētus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaq; exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna acerrimus iuuenis in inguine ſagitta uehemēter uulneratus euaſit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinenſem Cardinalem, qui in caſtris legatus erat, adeò uehementer incitaſſe equum ferunt, ut ex pauore concepto atq; ea inſolita iactatione paulò poſt obierit. Vrſini duces ea uictoria læti curandis corporibus & diuidēdæ prædæ, biduum quietis militi cōceſſerunt. Tertio die promota ſigna iunctiſq; cum Liuiano copijs qui in caſtra ab Bracciano uictoriam ducibus gratulatum adcurrerat oppida paulo antè amiſſa, præter Anguillariā & Trebonianum ſunt recepta. Paulò poſt quum Vitelloccius uictoriæ moderandum, nec pontifici ulterius inſultandū eſſe iudicaret, & pōtifex ſuſcepti temere belli pudore adductus, mitioris animi ſigna præbuiſſet, pax eſt confecta auſpicijs Federici Sanſeuerini Cardinalis qui Vrſinam familiam eo tempore ſingulari patrocinio tuebatur. Septuagintamilia aureorum nummûm ab Vrſinis impenſæ nomine pontifici perſoluta ſunt: cuius ſummæ maiorem partem Guido Feltrius ut carcere educeretur appendit: cautumq; eſt ut Vrſini, qui Neapoli in cuſtodia erant, ſine pretio dimitterentur: curaretq; pontifex ut Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad ſeptimum Calendas Februarias ad Surianum eſſet pugnatum ſeptimo antè die Virginius in Oui arce, ſenio mœroreq; confectus, uita exceſſerat: Vir ætatis ſuæ ſummis honoribus militiæ geſtis longè clariſſimus: nam ſupra peri-

tiæ militaris opinionẽ, quod nequaquam inane nostrõ ſeculo cenſetur, multo etiam ſplendore liberalis uitæ cultuq; familiæ, ac ipſa demum apud factioſos confirmata Romani nominis authoritate, uel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus uirtutum dotibus ſupra paternas opes, quæ erant ampliſſimæ, feliciter accumulatis, felix profectò uideri potuit, niſi perinigua, aut certè fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus, in ipſo uindicandæ contumeliæ conatu, in arcta cuſtodia miſerrimè concidiſſet. Luxerunt eum non ſecus ac optimum parentem, exactæq; diſciplinæ magiſtrum per nobiles alumni cùm ipſi gentiles Vrſini, tum Comites Vitellij, Anguilarij, & Baleones, qui ex eius domo tanquam illuſtri ſchola prodeuntes, præclari demum bello duces euaſere. Nec multo pòſt Iordanes filius et Paulus Vrſinus à rege dimiſſi ſunt, quòd odio ac inuidiæ unius Virginij morte ſatisfactum eſſe uideretur, cõceſſumq; filio patris cadauer: quod apud Cere uetus totius familiæ cõcurſu, & magna clientum ueteranorumq; militum frequentia, celebratis exequijs, tumulatum eſt.

FINIS QVARTI LIBRI.

PRIMAE huius Decadis postremi sex libri clade Vrbis perierunt, quos tamen author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modò uita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nanq; Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortiũ præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatis ædituis, omnes latebras explorassent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera uerò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contecti corio, papyraceos autem contempsit, eo euentu ut dißipati in fœdos usus omnino perierint. Collectos autem ad authorem in arcem detulit, ut præmium acciperet: idq; munus pontifex authoris lachrymis exoratus, sacerdotio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS PERIERVNT, AVTHOR

Epitomata apposuit, vt legentes interruptæ historiæ desiderium lenius ferant, supplereq; volentes, ab his rerum seriem perdiscant.

VINTO itaq; libro, narratur bellum inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Mõticellum Crustumini agri ab utraq; factione: uincentibus Columnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxque ciuili humanitate pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis astuta consilia in utriusq; factionis perniciem uersa deprehendissent. Interim Carolus rex Galliæ, quum è ludo paruæ sphæræ in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus moritur, eiq; succedit Ludouicus Aurelianus, uir apprimè bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis potestate male sentientem, & humanis rebus sese ambitiosius, quàm sacratum uirum deceret, immiscentem, sed indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeò atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorum uim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præsidia augerent, & Pisani eorum nouo imperio

imperio lætarentur, cum magna inuidia, in suspicionē occupandæ eius urbis uenerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectantes imperia, ea opportunissima Etrusco in mari urbe potirentur, ab eorum amicitia discedit, Florentinisq; adhærēs transmissis auxilijs Venetorum duces cum magnis copijs Apenninum transcendere maturantes, ut summis iugis arceātur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorum dux, post illata Pisanis Venetisq; præsidijs aliquot detrimenta è Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad pagum diui Stephani peruenerat, multisq; prælijs factis, Guidonē Feltrium, Liuianum, Asboremq; Baleonum Venetos duces singulari uirtute profligarat, atq; deiecerat, usqueadeo graui cum dolore ab ea irrita spe Veneti Senatus, ut is implacabile odium aduersus Sfortiam conceperit, et cū nouo Galliæ rege, Alexandroq; pontifice, ad conturbandum totius Italiæ statum coniurarit, diuisis inter se totius ferè Italiæ urbibus. Ex ea diuisione Mediolani principatus non obscuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in præmium societatis et fœderis concedebat. Cæsari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicarat, interfectoq; Candiano fratre magnum imperium affectabat, Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur, ascitusq; in id fœdus Ferdinandus Hispaniæ rex cum Gallo clam Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est Nam Florentini recuperandæ Pisanæ urbis auiditate, in id fœdus consensere, ea conditione, ut Gallorum au-

xilijsfreti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narrantur res gestæ eius anni qui Secularem ab Alexandro conditum antecessit. Ludouicus Sforcia cognito rerum suarum periculo, & aduersum se tot principes coniurassent, litem de imperio Mediolanensi per conditiones annui tributi cũ Gallo componere, deprecariq; iniuriam à Venetis conatus, postquam omnia frustra tentarentur, ad Baiazetẽ Turcarũ imperatorẽ cõfugit, per legatos quorsum hæ cõiurationes tenderent, demonstrat, atq; auxilium petit. Barbarus occasionem intelligit, & terra mariq; in Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum classi opponunt. Sed Grimanus malè explicata classe, & trierarchis neq uaquam præsenti animo pugnam incuntibus, ad Protum insulam inter Sporadas, turpem in fugam conijcitur, quum explorata victoria penè esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui uni omnium impigrè pugnam inierant, miserabili incendio absumptis. Quum in ingentem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus utrinq; celocibus uehementer inuecti, post iectas harpagonum ferreas manus Barbari desperata salute, ultro repentinum incendium excitassent, quo uicti victoresque concremati sunt. Post rem malè gestam, Grimanus ad Sphragiæ insulæ portum, cui Sapientiæ nomen est, se contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus classis, desertis & amissis aliquot triremibus, in Naupactcum sinum abscessit, Naupactúmque segniter defendente Veneto, in potestatem redegit. Nec multò

multò pòst Grimanus propter rem malè gestam reuocatus Venetias, in compedibus causam dixit, damnatúsque est, & relegatus in Ossarum Absyrtidem insulam, inuidioso nimisque seuero Senatus iudicio, quòd nihil Dominici cardinalis pro sene patre deprecantis, sacratisque manibus subleuantis paternos compedes, conspectus, & purpura, aut preces ualuissent: Quando etiam oborta in Senatu misericordia, multis honestæ lachrymæ manarent, uel ob id præsertim quòd in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes, non animaduertendo, pro priuata eius clemẽtia, publicæ seueritatis pœnam subijsset. Exitu quoque eius æstatis Scanderbassa Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabundus penetrauit, captóque magno hominum numero, quòd nemo armatus obsisteret, & trucidatis immaniter senibus, in Tiliauenti amnis ripa, unde uenerat, graui ex incendijs, & cæde luctu in his regionibus relicto, reuersus est, postquam se seram Ludouico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnũ res gestas refert. Narratur bellũ ortũ inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi Vallis Agnedinæ incolas, qui inter Rhetos, Grisoni hodie uocãtur, incursione facta ferro atq; igne populati fuerãt, quibus opẽ implorantibus, Heluetij uetusto fœdere coniuncti non defuerunt, conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen

ſonat. Eo prælio Aynauolebanus Heluetiorum dux peritißimus, ordines partiendo promouendoq; ita hoſtiũ aciem perfregit, ut celebri victoria ſit potitus. Sed quũ ante alios pulſum loco hoſtem acrius urgeret, iam plane victor, plũbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoque tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus tormentis admotis magno apparatu, ſed infelici conatu Piſas oppugnauit. Pisa oppugnata

Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem uertitur, deiectis atq; interfectis defenſoribus occupaſſet, atque inde in urbem irrupturus eſſe uideretur, Piſani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili uiolentia uocabatur, obuerterunt. Tanta uerò pilarum eius uis extitit, ut omnia munimenta à Vitellio obiecta diſijceret, neminemq; propugnatorem introrſus conſiſtere ſine certa pernicie pateretur. Itaque propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedẽ retulerunt, ſic ut ſpe ferè captæ urbis Paulus deijceretur, & autumnus grauis exercitum inuecto peſtilenti morbo mirum in modum uaſtaret. At Vitelliũ poſt tãtas res paulo antè proſperè geſtas, quòd nauiſſimo conatui Fortuna non arriſiſſet, inuidia inuaſit, præbuitq; cauſã accuſationi Ranuccio Martiano perpetuo hoſti ſuo atq; obtrectatori, ut apud Florentinos facilè ſuſpicaces, non ui, ſed dolo ceſſiſſe, nec potiri Piſis uoluiſſe crederetur, quòd Ludouici Sfortiæ literis obtemperare potius, quàm Reipub. commodo, extremum capiendæ urbis periculum facere uoluiſſet. Itaq; ea oneratus calumnia, nihil tale timens Caſcina in oppido à legatis Florentinis capitur, Vitelloccio fratre per tumultũ elabente.

bente. Perductus autem Florentiam exquisitißimis tormentis subditur, nec quicquam quo nominis fama macularì posset, ab insonte atq; fortißimo uiro elici potuit quum tantùm se à fortuna sua miserè deseri, & ingratè plecti quereretur. Sed Ranuccianæ factionis Octouiri quem iure damnare non poterant, impotentibus suffragijs, ne iniuriæ ultor euaderet, capitali supplicio dãnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam transcendunt, ac Obegnino & Triuultio ducibus, Aratium & Annonium Sfortiani imperij arces expugnant, atq; inde ad Alexandriam deferuntur, magnaq; ui tormentorum murum quatiunt. Sfortianis copijs præerat Galeacius Sanseuerinus. Is uti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, præsidio excedere, et Mediolanum reuerti iussus, magnam partem exercitus intercluſam Pado, Gallis diripiendã præbuit, turpiterq; aufugiens, urbem hosti occupandã reliquit. At Sfortia ad profligati exercitus, amissæq; Alexandriæ nuncium perculsus, quum fortè Simon Horrigonus Insuber homo facinorosus, Antonium Landrianum ærarij præfectum trucidasset, ab eaq; cæde expediendæ pecuniæ facultas conturbata uideretur animum despondit, Comumq; profectus cum Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem confugit. Nec multò pòst ex eius uictoriæ lætißimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanum uenit, cui cunctæ Sfortiani imperij urbes cũ Genua deditionem fecerunt. Cremona autem ex conditione fœderis Veneto cessit. Arcẽ uerò Mediolanensem longè omnium munitißimã atq; pulcherrimam, Bernardinus

Curtius insigni auaritia atq; perfidia uir, qui Sfortiæ alumnus fuerat, Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia, Heluetijs mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat, Catherinā Sfortiam Forocornelij & Foroliuij urbibus expulit, deden temq; se demum, captiuam Romam duxit. Quum uerò Fauentiæ, Arimino, atq; Pisauro imperij auidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quòd tædio Gallorum ab Insubribus accerseretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verùm intra pau cos dies post Nouariā tormentis receptā, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum ueteribus Ligu nij & Triuultij copijs coniunctus, eū magnopere con terruit, ob id maximè quòd magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, miscereteq; facilè ser mones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoq; Valdreium uirum Sequa num, qui trecentos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus, sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignimio, ut se periculo eriperet, transigere cona tus est, sed eius consilia Fortuna iam pridem infesta penitus eluſit. Sfortiam in Galliam perductū, Ludouicus rex nullam humanitatis & clementiæ laudem quærēs in prædurum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetijs diu custoditum, deposcenti regi Senatus tradidit, ut in Gallia seruaretur.

Octauus

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Græciam aduentum continet. Is anno ſeculari cum centum quinquaginta armatorum millibus ab Iſthmo Peloponneſum ingreſſus, trinis caſtris ad Metonem poſitis, turrem portæ imminentem maioribus tormentis eſt demolitus, murumquè tribus in locis aperuit. Sed poſt uaria certamina utrinq; acerrimè depugnata, Ianizari pedites à ſanctæ Mauræ porta in urbem perruperunt, quum fortè miſerabili caſu Metonenſes conſpectis quinq; triremibus Venetis, quæ arma, milites, & commeatum obſeſſis afferebant, ut appulſos exciperent, ad mare deſertis ſtationibus deſcendiſſent. Itaq; Barbari potiti lato aditu, editaq; magna cæde, Græcos ſimul & Venetos milites obtruncant, cohortemq; dudum expoſitam, & à portu intrantem concidunt. In caſtrage Antonius Fabrius, & Bardellæ præſidij præfecti trucidantur, Andreæq; Falconi Metonenſium Epiſcopo, qui in ſacra ueſte hortabundus prodierat, mitratũ caput barbari gladio detrũcatur: neq; cuiquam armato uel inermi Turca miles pepercit niſi quem aut ætas, aut decora forma conſeruauit. Captiui longis nexi reſtibus ſupra mille perducti ad prætorium, in conſpectu Imperatoris trucidati ſunt. Cuſtodiæ tamen iniectis cathenis trahuntur Gabriel prætor, & Balaſtrus quæſtor cum Aurelio ſcriba, atque item Sebaſtianus è monte Silice, qui ueteri præſidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonenſium caſu perterritos in deditionem accepit. Criſſeum quoque à Cherſeoglebaſſa Baiazetis genero, tormentis eſt expugnatum. Tentauit & fruſtrà

Mauræ à mil. cis capta & deleta.

Coroneos in deditionem accipit.

Criſſeum expugnatum.

Nauplium Helibaſſa: & Pylus olim Neſtoris ſedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impoſitum, metu exterrito arcis cuſtode, Barbaris eſt deditus. Quibus rebus geſtis Baiazetes terra & mari planè uictor, quòd Veneta claſsis nuſquam congredi auſa certamen detrectaſſet, Bizantium eſt reuerſus. Nec multo poſt à Conſaluo, cui propter ſingularem uirtutem conſenſus militum Magni cognomen dedit, coniuncto ſibi Piſaurio Venetæ claſsis præfecto, Cephalenia poſt longos difficilesq; labores expugnata eſt, quum Turcæ fermè omnes in ueſtigio ſtationis cum Giſdare præfecto nõ multi cecidiſſent. Piſaurius quoq;, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremuum ſuarum intuliſſet, ſanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in inſula, fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per uada reciprocantis Euripi ab Aetolico littore obſeſsis, opem ferre fruſtra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna Gallica claſsis, quæ ſubſidio miſſa in Græciam peruenerat, mari rem geſsit. Nam Rauaſtennius præfectus ad Leſbum inſulam delatus, Mitylenasq; tormentis oppugnare adortus, Turca ſe impigrè defendente, ita incœpto abſceſsit, ut ſæuiente tempeſtate, claſsis eius diſiecta ſit, ipſeq; poſt multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaſerit. Galliæ atq; Hiſpaniæ reges ex cõpoſito Federicum Aragonium adoriuntur, Magnus Conſaluus tecto conſilio, ſimulataq; amicitia Brutijs & Apulis imminet. Nam Vrſius Gallorum dux, adiuncto ſibi Cæſare Borgia per Campaniam delatus, Capuam urbem oppugnat, atq; inter conditiones dedentium ſe ducum hoſtiliter irrumpit: direptisq; Campanis &

nis & Aragonijs militibus malè mulctatis, Fabricius Columna & Ranuccius Martianus capiuntur. Hunc uulneratum Vitelloccius, ut Pauli fratris manibus parentaret, ueneno plagæ indito tollendũ curauit. Illum Iordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copijs & consilij inops, quum antea à Consaluo opem frustra imploras set, relicto regno deditisq; arcibus, ad Ludouicum regem uerum hostem nauigare quàm ad Hispanum consanguineum à quo se iniquissimè atq; ingratissimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaq; Consaluus sine uulnere Brutios, & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoq; euentu Alfonsum Federici filium Tarenti obsedit, ut quũ adolescens certa libertatis conditione inexpugnabilem urbem dederet, contra iusiurandi religionem caperetur, ut unicus Neapolitani regni hæres in Hispania seruaretur. Nec diu pòst Hispani & Galli ex propinquis præsidijs de finium diuisione disputantes, ad arma acerrimumq; bellum descenderunt: Quo exorto, Gallis paratioribus, Consaluus in Barolum compellitur. Eo obsesso noua auxilia, cum ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Consaluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad Gerionem in Apulia prosperè cõflixit, interfecto in acie Namursio duce. Pari ctiã fortuna in Brutijs Vgo Cardonius Obegninum Gallorum ducem ad Semenariam debellauit, quum ab eo paulo ante apud Gioiam Brutij agri, acie fuisset profligatus, geminataq; eo modo Hispanorum uictoria, Galli uix retenta Caieta, Neapolitano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Bor

gia, qui quatuor Varanios proceres antiquißimæ ſtir-
pis Camertes necarat, ut eorum imperio & opibus po-
tiretur, Guidonem Feltrium Vrbino, Pãdulphum Ma-
lateſtam Arimino depulerat, Aſtoremq; Mãfredum ex-
pugnata Fauentia ſub fide deditum ſtrangularat: San-
guinarias manus Vrſinæ factionis atque familiæ pro-
ceribus admouit. Primo Vitelloccium ab inſigni uirtu-
te inuiſum, & Liberottum Firmanum, moxq; Paulum
Vrſinum Latini cardinalis filium, & franciſcum Vr-
ſinum Grauinæ regulum in Vmbria tetro ſupplicio ſu-
ſtulit: eodemq; die ab Alexandro pontifice ad conſti-
tutum tempus: Baptiſta Vrſinus cardinalis in mole Ha-
driani cantaridum ueneno ſublatus eſt. Sed Italicæ no-
bilitatis ſtirpes excindẽti, affectantiq; regnum Italiæ,
non diu Fortuna arriſit: quum cœnaret enim Vatica-
na in uilla inuitatus à patre pontifice uenenum bibit,
quod conuiuis quibuſdam ſenatoribus ditißimis para-
tum erat, fallente lagenas incautè à poculis miniſtro.
Sed Alexandro uim ueneni non ferente, ipſe Cæſar pa-
terno funeri miſeriæq; ſuæ interfuit. Nam Iulius Ale-
xandro ſuffectus, eum exutum exercitu, in arce ſub cu-
ſtodia tenuit, quo admißis teſſeris arx Oſtienſis redde-
retur. Fide demum à Conſaluo accepta, Neapolim na-
uigauit, ubi dum compararet copias, & nouas res mo-
liturus uideretur, captus eſt, & in Hiſpania cuſtodien-
dus ad Setabam tranſmiſſus. Alexandro mortuo atque
item Pio tertio, qui paucißimis diebus regnauit, nec
adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exer-
citus Romam intrauit, Tramulio, & Frãciſco Gonza-
ga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atq; Latina
uia bipar-

uia bipartitò regnum ingreſſi, nulla memorabili re geſta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro conſumpſerunt: mirificè eis reſiſtente Conſaluo, qui Lyrim amnem ponte tranſgredi auſos, fortiſſimè reppulit: caſtraq; demum eorum adortus, quum noctu ſuperioribus uadis copias omnes traduxiſſet, in fœdã fugam per Formianum littus cum multa cæde coniecit. Quo aduerſo rerum ſucceſſu, Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, ut ſua claſſe uecti, inermes in Galliam redirent. Galli Caietã dedunt.

LIBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolũ ab inueterata tyrannide, cœtuq; audacium filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitũ admouerãt. Bentiuolus ſeptuagenarius ſenex, animum deſpondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopere timeret, ad caſtra Gallorum confugit, nullo in ſuprema rerum difficultate, aut uirtutis, aut induſtriæ conatu edito: ſic ut poſtea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis ſtructuræ, quam media in urbe ædificarat, ut abominandi dominatus memoria tolleretur, concurſu populi à fundamentis euerſa eſt. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæſaris filius Belgarum princeps, in Hiſpaniam nauigauit, ut Iſabellæ ſocrus dotale regnum adiret. Receptus eſt ab Hiſpaniæ proceribus uſque adeò ſtudioſè, ut Ferdinandum regem ſocerum deſererent, cui tanquam ſeni & parum liberali facilè omnes florentẽ ætate & ſplendore uitæ no- Philippꝰ Maximiliani filius Hiſpaniã nauigat.

um regem anteponebant. Ferdinandus ſuorum leuitatem perfidiæ proximam deteſtatus, Neapolim nauigauit. Nec multo poſt Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulæ minimè congruebant, oborta febre ſurreptus eſt. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arſerat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compoſitis, et Magno Conſaluo propter affectati regni ſuſpicionem abducto, ad ſua regna rediens, collocutus eſt cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendisq; Venetis conſilium ab utroq; initum eſt. Tum enim Ludouicus Genuenſes armis ſubegerat, quum pulſa nobilitate ſtatum popularem induxiſſent, reſiſtereq; auſi è culminibus montium deiecti, uictiq; ad Gallicum imperium impetrata uenia rediiſſent. Paulus Nouius uir plebeius qui ad ſummum honorem fauore plebis erepſerat, inauſpicati principatus pœnas capite perſoluit. Secutum eſt demum bellum, quod Germani authore Cæſare cũ Venetis geſſerunt, partim à Carnicis Alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petrãcta ſtellũ Pitilianus & Triuultius cũ Gallicis copijs, Hiſpanorũq; cohortibus, Germanos facilè repreſſerunt. Ad Cadurium uerò oppidum alterã Germanorũ manum per niuoſa Carnorum iuga, Liuianus ita cæcidit, ut ab eo cruento prælio, aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergeſtum urbem ui expugnatã, Veneto imperio adiecerit. Qua affectus iniuria Cæſar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europæ regibus coniurauit aduerſus Venetos: eaq; coniurationem Italia ſupremam propè adijt cladem. Veneti enim immoderatã

moderata affecti cupiditate, peramplum, ob idq; inuidiosum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atq; Fauentia urbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono sæpius repetitæ, minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractã, & Hispanus rex nequaquam sibi integrè partũ Neapolitanum regnũ existimabat, quum maritimæ Apulorum urbes oppignoratæ iam pridẽ ab Aragonijs, Sypontus, Tranium Monopolis, Brundusium & Hydruntum, Venetis præsidijs tenerentur. Coiuere legati principum ad urbem Cameracum in Belgis, decretumq; est cõmunibus uiribus in Venetos bellum, tanto silentio, ut quum eius suscepti consilij suspiciones emanarent: Venetijs nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atq; aciem tentare ausos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam uictoriam intra pauciſsimos dies, non modò sua quæ repetebat, Bergomum, Cremonam, Cremam & Brixiam sine uulnere recepit, sed eodem terrore Veronã, Vicentiam, atq; Patauium, Cæsari capienda præbuit, quòd deleto exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus ad Mestrium extremum continentis oppidum refugisset. Pari quoq; cursu Iulius non Ariminum modò atq; Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit, ultroq; Senatus Venetus Apuliæ urbes, Hispano regi dedendas curauit: sic ut tanta modo Veneti imperij fortuna Italis hominibus planè miserabilis, externis uerò ridenda uideretur, quando uni omnium Tur-

cæ pacis paulo antè confectæ memores, non modò fidem seruarint, uerùm auxilia in id bellum amicè studioseq; obtulerint. Sed barbaro regi, quòd fidem pacemq; egregiè tueretur, gratias egit, quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica utendum esse censuisset. Nauarrus ex gregario milite, commendatione uirtutis dux factus, quum antea auspicijs Ximenis archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium, in magno portu occupasset, Buziam demum in Numidia urbem Mahometanorum gymnasio claram cepit atque diripuit, emensoq; inde Africæ littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem insulam, quum Girapolim adoriretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpessi, ordines seruare nequierunt, uersiq; in fugam, dum ad nauigia quæ in alto erant, deficientibus scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est interfectus.

DECIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauium, segniter tuentibus eam urbem Cæsarianis, recepit, Leonardo Dressano non diu tuente arcem. Is quòd esset Vicentinus ciuis, in baratrum teterrimi carceris Venetijs est deiectus. Quatuor uerò è Patritijs Patauinis, qui stultè perfidioseq; Venetis se auersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar, suorum incuria amissam urbem ut reciperet coacto ualidissimo exercitu

ercitu è Germania descendit, ad quem Gallorũ & Hispanorum Pontificiorumq; militum auxilia accesserunt. Sed latè prostratis muris oppugnatio eum habuit euentum, ut Pitilianus cõstantissimus dux, urbem insigni cum laude defenderit, irritoq; incœpto Cæsar in Germaniam redierit. Post seruatum egregiè Patauium, Veneti contra Alfonsum Ferrariæ principem, aduerso Pado, classem uiginti triremiũ miserunt. Eam Ferrarienses post uaria accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt: ut uix Angelus Triuisanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus grauì salubriq; suscepto consilio, ueniam pacemq; à Iulio pontifice per legatos supplex petijt, faciléq; impetrauit, quũ ille generoso spiritu publicũ Italiæ corruentis decus, discrimẽq; prospiceret. Magno si quidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non parcere, quando ipse feruidiore ira cõcitatus, nobilissimæ Reipublicæ excidiũ parasse diceretur. Id factũ nouarum cladiũ initiũ fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex, quum tuendũ susciperet Pontificis hostis effectus est. Cuius controuersiæ is extitit finis, ut Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reductis Bentiuolis, Pontifici eriperet. Ea uis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, uniuersos prope Europæ Reges, aduersus Gallos ita concitauit, ut Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in

Italiam mitterentur: Heluetijq; pontificem contra Gallos tuendũ ſuſciperẽt. Gallus ſuis ſubnixus uiribus, ſacra anathematis tela cõtemnẽs, ut omnẽ Pontificis authoritatẽ cõuelleret, Concilĩ Piſis indixit, concedentibus primo Florẽtinis, & mox Gallica præſidia reſpuẽtibus, ſic ut ſacerdotes à Iulio trãsfugæ Piſis exacti, Mediolanũ confugerent, atq; ibi Conciliũ celebrarent. Interim Gaſto Foiſſeius ſorore Ludouici regis genitus, copijs præficitur. Is ſemel atq; iterũ Heluetios infeſta populatione in agrum Inſubrũ deſcẽdentes repreſſit: Bononienſibus raptato per lutulenta itinera ualido exercitu, opem tulit, quum Hiſpanorum & Pontificiorum mœnia quatientium uim ægrè ſuſtineret Alegrii Gallici præſidij præfectus. Eius aduentu nõ planè maturè cognito, Nauarrus atq; Cardonius tormenta retraxerunt, & ſe per Aemiliam uiam receperũt, ne ante portas bellicoſæ ciuitatis cum Gallis prælio congredi cogerentur. Gaſto liberata Bononia, incredibili celeritate aduerſus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præſidio retenta, ad quam expugnandam, quũ Paulus Baleonus à Senatu mitteretur, in itinere Gaſtoni ſit obuius ad turrem Magnanimi, quæ eſt prope Atheſim ſtatimq; improuiſa utrinq; exorta eſt pugna, qua Baleonus uiribus impar, profligato exercitu ſuo, quum Atheſim tranaſſet ex fuga uix ſeruatus eſt. Ea bene geſta, Gaſto ubi Brixiam peruenit, per arcem ingenti cæde edita, urbem recuperauit, capto Gritto. De Aloiſio autem aduocato, qui defectionis author fuerat ſupplicium in foro ipſo ſpectante deſumptum eſt. Direptu miſeri

miſerabilem in modum,& cadaueribus repleta Brixia Gaſto unde uenerat,rediens,ſuperato rurſus Pado,pugnæ auidus,ad oppugnandam Rhauennam delatus eſt,ratus uti euenit,Cardonium atque Nauarrũ obſeſſæ urbi ad non dubiam conſerendæ pugnæ occaſionem,opem allaturos.Sed oppugnantem triduo fortiſſimè ſuſtinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Caſtrius.In ea oppugnatione Gaſto Spinæum tormentorum magiſtrum,& Cetellionem è Colinæa familia, ducem clariſſimum tormentis ictos amiſit.Quum uerò hoſtes aduentare cognoſceret,caſtra mouit,tranſgreſſuſq; Vitim amnem quæ hodie Aquaduſſa appellatur, cum hoſte conflixit.Eo prælio longè omnium cruentiſſimo,tormentis utrinq; acies proſternentibus,res geſta eſt,ſed maiore Hiſpanorum incommodo,quum Alfonſus Ateſtinus qui primam aciem ductabat,capto opportuno circuitu,tormenta ſua,in latera hoſtium direxiſſet,non paucis etiam è numero ſuorum interfectis. Verum Gaſto ingenti potitus uictoria,quum recipiente ſe per aggerem Hiſpanorum legionem intemperanter perſequeretur,immoderatæ uirtutis iuuenis à globo hoſtium circumuentus,atque interfectus eſt. Galli prope pari affecti clade,campo atque hoſtium caſtris potiti ſunt,atque inde Rhauennates ſe dedentes,contra fidem,uiolatis etiam templis,magna clade affeceruut. Eo prælio captus eſt Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus,& cum eo Nauarrus. Supra uerò quadraginta maiorum minorumq; ducum cadauera,reperta ſunt.Secundum autem famam prælij Rhauennatis, Heluetij à Iulio infracti animi Pontifice inauxilium ex

citi, per Tridentinas alpes intra pauciſsimos dies in Veronenſem agrũ deſcenderunt, repulſoq; ab Atheſi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi auſos Gallos, Ticino in urbe obſederunt. Neo multò pòſt quum Baleonus cum iuſto exercitu tormẽtorumq; apparatu Heluetijs ſe couiunxiſſet, Galli Ticino eiecti, compulſiq; in fugam ultra Alpes redierunt, atq; ita Iulius liberatæ à Gallis Italiæ titulum prætulit egregieq; ultus eſt Florentinos, qui authore Soderino ipſorum dictatore, concilio ſedem dediſſent, reduxitq; in patriam Ioãnem Medicem Cardinalem, qui magno caſu è Gallorum manibus elapſus, cum reliquijs Hiſpanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius ſeptuagenarius ſenex uel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum: Romæq; fato functus eſt. Succeſſit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum ſuffragijs ſubleuatus: qui Leo mutato de more eius nominis Decimus appellatus eſt.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM sui temporis

LIBER VNDECIMVS.

LEONE Decimo pontificatu ineunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram sacri imperij, more maiorum accepisset, ut dies quo ad Rhauēnam captus fuerat, circumagente se anno, infaustus tāti spectaculi celebritate ex atro in candidū uerteretur, ex Rusi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultae cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britanniæ regem grauissimè commoueri, quòd se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cū ualida classe, ad inuadendam Aquitaniæ oram transmisisset. Enimuerò Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumq; iura, uel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriæ regno expulsum, Gallicisq; armis id repetere conantem Albanij uirtute repulerat, noui regni gentem Albretis antiquis regib. deditā induciarū spatio confirmādā existimabat, ratus utiq; opportuni eius regni accessionē multo potiorem utiliorémq; defensione Cisalpinæ Galliæ, cuius auidita-

te Ludouicus inde pulsus usq; adeò ardere uideretur, ut Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentiq; eius societate regno electum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deijcere non puderet. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multum antea præclarè compertum est nihil omnino sanctum & inuiolabile, uel in rite conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, quòd in proferendis imperijs augendisq; opibus, apud eos nihil ad illustris famæ decus interesset, dolóne & nusquam sine fallacijs, an fide integra ueraq; uirtute niterentur. Itaque Ferdinando, quòd de indicijs occultè transactũ erat, egregiè dißimulãte, & Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ legatus à Leone supplex maturam opem implorat: Placentiam, Parmamq; urbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonstrat, quòd per summã iniuriam Brixia excluſi, ex nouo fœdere Cremonam repetant, & Veronam quoque Gallicis freti auxilijs se recuperaturos: sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortißimi pontificis non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totq; partis uictorijs egregiè cõfirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse unum, qui imminentibus malis occurrere posßit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, ut per solutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad

Nil sanctũ apud reges.

Maximiliani Sfortiæ legatus.

tuendam

tuendam Sfortiæ causam parati, in uetere studio & fide contineantur. Hæc differenti Morono, uehemens adiutor aderat Sedunensis Cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis, suæ gentis principes Sfortianæ causæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen constantissimè defensuros pollicebatur. Eos enim ubi pontificem, & nouo nomine, & paterno spiritu generosum, nihil animo labare, sed pontificij Italiciq; nominis decus augusto constantiq; decreto tueri uelle audierint, extemplo inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua deniq; uirtute, hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis, aduersus sacrosanctæ maiestatis uiolatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis uoluntate certior factus, præsentiq; adductus periculo, quòd iam Galli ad Cottias alpes peruenissent: tametsi uti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio, ijsdem quibus Iulius fortiter glorioseq; ire instituerat consiliorum uestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, ut apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomen sacrosancto omnium parente dignissimũ tueretur. Sfortiæ namq; salutem omnino negligere, populiq; Heluetij amicitiam tanquam utilem decorãq; Romano pontifici, nisi impensè & grauiter æstimare non poterat, postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis ideoq; felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, uirtute, & recenti uictoria inclytus, specioso decoroq; titulo defensor pontificiæ libertatis

esset appellatus. Itaq; Morono in stipendium pecunia numeratur, quam ille magnis itineribus Placentiã contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostentet: detq; operam, ut Cardonius, qui tum ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado, cum Heluetijs se coniungat. Sed his ad famam propensi amiciq; Pontificis abundè exhilaratis, & quod summæ rerum intererat, præsentis pecuniæ conspectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de induciis ab rege suo pariter & à Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm ut promouẽdo castra, Padum traiecturi speciem præberet, & Romana uia præter Clastidium atq; Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide socios Gallorum metu nutantes, excurrere iuberentur. Verùm ea simulati auxilij ostentatio uel multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cessit: Nam quum Piscario cum peditatu præcuntes equites subsequenti, Vicoirienses tanquam rapacis ac impotẽtis gentis timore adducti, portas clausissent, nec postulanti commeatum nisi corbibus è muro demissum præberent, usq; adeò grauis toto agmine indignantium militum fremitus est exortus, ut cohortes sub signis arma caperent, ulturæ cõtumeliam quòd ab agresti inhospitaliq; populo minimè recepta, sub diuo tendere cogerentur. Itaq; facto impetu prolatisq; tormentis muro portæq; succedũt: refractoq; põte ligneo & deiectis ex muri corona defensionem parantibus, nihil uetante Piscario in oppidum irrũpunt: crudeliq; cæde edita, per se opulentum, & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hostiliter di-

Vicoirienses cõtumeliam ulti si in ritamia Piscarij.

liter diripiunt: insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atq; improuidè obsistētes socios dignitatem suam, uel iniquo maximeq; sæuo facinore edito, ut mulites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu liberatus, & ualida classe in Oceano aduersus Britannos Armorici littoris urbes defendens, duos summæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes transcendant, Tramulium atq; Triuultium deligit, euocat Robertum Sedanium in Eburonibus principem cum nigra Germanorum legione, atq; item Aloisium Beomuntium è Cantabriæ finibus accersit, cum his Vasconum cohortibus quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoq; admiscet è Gallia aliquot peditum uexilla delectæ iuuentutis, quòd tum honestißimus quisq;, qui nō esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormētorū apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisq; cū Veneto Senatu consilijs, Sfortiam solis Heluetiorum auxilijs confisum adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis contra fœdus intercepta Brixia indignè pro hostibus habiti, cū Gallo in amicitiam redierāt, his legibus renouato fœdere, ut cōfecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suæ ditionis urbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obsignatis tabulis, Liuianus diuturno atq; durißimo carcere eductus, in Italiam uenerat & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano suffectōs, nouas copias ueteribus addēdo, iustum atq; optimè instructum

Duo summa[illegible] & [illegible] duces, Galli.

Venetij hostes Hisp:

Conditiones fœderis inter Venetos & Gallos.

exercitum compararat. Idem quoque ex fœdere conceſſæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem ſuperiore anno Brixiæ captum diximus. Huic cõiunctum eſt ut Tramulio atque Triuultio comes iret, & pro legato expediendis conſilijs caſtra Gallica ſequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus, in eam curam, ut Genuenſem arcem quam Laternam uocant, obſidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ baſtardũ cum Adurnijs fratribus egit, ut coacta per Apennini uicos Ligurum manu, nouas res Genuæ aduerſus Fregoſios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregoſius ſtudio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum cõſecutus. Is paulo antè Hieronymũ Fliſcum ſummo loco natum, Gallicis ſtudentem rebus, quũ exiret è curia, per propinquos ſuos ſanguinarios homines ſingulari crudelitate trucidarat. Qua cæde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus, ita urbe exceſſerant, ut paratis ad uindictam animis, cum Adurnijs Fregoſiorum hoſtibus conſilia atq; arma conſociarent. Ab eo atroci facto Ianus [illegible]ulari inuidia uſq; adeo deflagrauit, ut iam planè a[illegible] magna Senatus parte, uim imperij ægerrimè retineret, quod Adurnij Gallica inſtructi pecunia per Pulciferæ ualles aduentarent, & Præianes Gallicæ claſsis præfectus Liguſtico mari uagaretur, obſeſsisq; in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium cuſtodiam idonea, commeatum ſæpe ſubmitteret, eo grauiore Genuenſium incommodo, quòd mercaturæ negotiationes intercluſa nauigatione ſuſtuliſſet, totusq; curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expoſitus, ab

tus, ab eo periculo inutilis atque infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuĕtus Ianus, quòd neq; pecuniam imperare, neque imperatam à factiosis dubijsq; ciuibus exigere auderet, animũ despondit. Adurnij nanq; opinione celerius in suburbana tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoq; peracri prælio in ascensu collis qui Laternæ arci imminet, urbemq; despicit, Fregosias cohortes in fugã uerterant, neq; in eo tumultu quisquam è populo turbulentis seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus uictores exciperet: & Fliſci pariter à diuersa porta armatis clientibus urbem introirent, à quibus Zacharias Iani frater unus è percussoribus Hieronymi, trucidatus & pedibus raptatus per urbem, patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ urbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multo pòst Antoniottus Adurnius salutis Galli regis auspicijs, & Laternæ arcis custodibus omni genere commeatus abunde recreatis, à Senatu populoq; ciuitatis atq; Liguriæ princeps est appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu transitúq; Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisq; sententijs, admirabili Pagorum omnium consensu, Sfortiam omnino defendendum censent, utri longè omnium promptissimi, gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tum præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris, qui sublatis uexillis confestim in Italiam contẽdant. Itaq; passim scribuntur milites, nullo proposito stipẽdio, nullaq; præsenti pecunia, quod

nunquam antea acciderat, nomina dantes, tanta quidem alacritate, ut mirum uideri posset noua odia, ueteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta, tãtum ualuisse. Feri enim homines probéq; constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterant, quòd Ludouicus uarias ipsorum sorti opera multoq; sanguine uictorias consecutus, illiberali demum ingratoq; ingenio, ut minores bello sũptus faceret, Germanos uagæ incertæq; militiæ mercenarios & ignotos, ipsis prætulisset, qui & uicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam uim promptissimè defendissent. Primi omniũ Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdiæq; prætores, quos Hamanos uocant, uti Italiæ proximi, Alpes transierunt, peculiari etiam rerum suarum metu concitati: superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cum magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cesusio, & demũ ex interuallo Tigurinorum & Bernensiũ summæ authoritatis atq; potentiæ, Pagorũ uexilla sequebantur. In postremo agmine, in quo erant quinq; milia delectorum peditum, fuit Altosaxus, per dispositos in itinere commeatus quantum fieri uiæ compendio posset, per Grisonos festinare iussus: Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie uocantur, & è Curia Rhetorum urbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Liguriæ rumoribus, & Sacramori

Vicecomitis

Vicecomitis inexpectata defectione perculsus cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: ut opportuna in urbe tutus ab insidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci præerat, uir principe ortus familia, sed maiorum suorum uirtutis & gloriæ penitus oblitus, utpote qui fortuna sua minimè contentus, ad antiquum inclytæ domus decus, nequaquam bonis artibus aspiraret: Alebat enim circa se audaces ueteranos ab egestate atq; superbia cædibus assuetos & maleficijs infames, & in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta uita perditos & effrænes, qui à parētum imperio gratiaq; dilapsi, licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohortesq; descriptis, Sacramori fratrumq; domus, penuarijs copijs inconditè & liberaliter expositis, ita patebat, ut quum extra modum prodigo, neq; patrimonij prouentus neq; stipendia sufficerent, uecordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen, nonnunquam in pecuniosos fœneratores, & opifices noctu grassaretur, atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret, sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus de causis, quòd se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transegit ut alæ equitum præfectus regia stipēdia mereret, quæ erant maximè opulenta atq; perpetua. Interim daret sedulò operam, ut obsessorum inediæ occurreret: & si fieri posset, Sforția per insidias interficeretur. Vt cum insigni munere, quo tota belli controuersia

Sacramorj Vicecomitis perfidia.

finirctur, ad regem transiret. Ab hac pactione, noctur
næ stationes ad ualli munitionẽ ita sensim laxatæ sunt,
ut Galli ex composito exeuntes, singulis noctibus pa-
ratum, & gratuitò traditum omnis generis commea-
tum in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occul-
tæ plena perfidiæ, diu tegi non potuit quin emanaret,
prodentibus fortè baiulis, qui quaterni multo labore
succollantes integram uini uegetem, ad uallum obses-
sæ arcis intempesta nocte comportassent. Hac re de-
prehensa Sacramoroq; detectô atq; eo uim parante,
Maximiliánus per se pauidus, monentibus amicis ut
sibi caueret, desperatis Hispanorum auxilijs, Mediola
no excedens (ut diximus) Nouariam contendit. Memi-
nerat enim se non multum antea, quum è festo matro-
narum conuiuio noctu sine funalibus in curiam redi-
ret, occursu incognitæ armatorum cateruæ insolenter
atq; acriter omnibus telis petitum fuisse, quo tumultu
Galeacius Sforcia Pisaurensis principis frater ipsius la
teri comes hærens glande traiectus interijsset, nonnul
lis proculdubio eam uim atrocis facti nequaquam for
tuito sed parato dolo illatam, ad Sacramori satellites
referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quæ
una ex Vicecomitibus Magni Matthæi posterorumq;
eius Mediolani principum, quanquam ex notho pro-
uo ueram stirpem respiceret, Sforcianis tanquam insiti
tijs nouisq; principibus imperium semper inuidisse,
quòd post Philippum Fato functum ex Blancæ spuriæ
connubio freti armis, illud intercepisse uiderentur. Tũ
uerò Sacramorus quòd nullus iam locus, Sforcia profe
cto, tendendis insidijs relinqueretur, nihil sibi moræ at
tulit, quin

tulit, quin impotentis animi perfidiã nudaret. Iã enim Galli duces à Taurino ad oppugnandã Nouariã conuolabant, & Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu, ad occupãdam Cremonam iter intenderat. Primùm omniũ aduocata concione commutatæ uoluntatis causas exponit, noui consilij necessitatem demonstrat, opimiora stipendia, & præmia ex liberalitate opulentissimi regis singulis pollicetur, patefactaq; munitione, aliquot euocat Gallos: explicatisq; regijs uexillis, ingenti armatorum stipatus agmine, per mediam urbem in forum percurrit: occupat extemplo curiam, plebiq; diripiendam præbet, nec ulli tamen ciuium ab armatis uis infertur. Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis imminente perterritum, patritijs improuiso timore præpeditis, hortatur, ut ad ueterem Galliæ regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuiſci uelit: qui multis ab iniqua proscriptione exilium, fugam egestatem, compedes & fœdè necis laqueos attulerit: quando Ludouicus ad nõ dubiã clementiã semper uictor, ab immensisq; opibus regũ maximus, rapaci sæuoq; tyranno semper egẽti, & iam planè ab omnibus deserto præferendus uideatur. Per hunc modũ Mediolanenses, ut plerunq; accidit ex timore in nouam spem proclinatis, arma tenenti facilè parent: nouum Ludouico regi sacramentũ dicũt: restitutoq; Senatu, Sfortiana insignia publicis locis deradũt. Nec multo pòst Sacramorus pacata urbe accitus in castra, quòd Heluetij numero aucti præter opinionẽ feroces animos præferrent, & prælio certaturi uiderẽtur, supra octingẽtos

galeatos equites educens ad Ticinum amnem contendit. Eodem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanã portam magno tormentorum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, tam graui ciuium metu, quàm insigni Heluetiorum alacritate. Hij enim egregio consensu intrepidisq; animis, quanquã prostrato adapertoq; penitus muro, ita uim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebant, ut nullum introrsus aggerem more militiæ, nullaq; prorsus ad sustinendum inuadẽtis hostis impetum munimenta se erecturos profiterentur, frustra obsecrante Siluio Sabello, ut transuersam saltem fossam Italorum militum ciuiumq; labore iuxta ruinas perduci sinerent. Idem quoq; cæteri Sforciani proceres nõ ignari militiæ postulabant, & ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus & Camillus Mõtanus Pretorij præfectus, quòd fortibus æquè & peritis ducibus maximè decorum foret, de temerarijs hostibus minore quàm fieri posset labore atq; incommodo uictoriã retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis, Iordinus Vnderualdius præstantis elatiq; animi Tribunus, ad eos cõuersus, desinite uiri, inquit, fide & dignitate uestra illustres, uobis timere, & tantopere sollicitu esse de belli euentu: Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronam ostendens, cum publicam omnium salutem, tum maximè principis decus et dignitatẽ nostrã proculdubio strenuè atq; feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactãtia ferocibus, tantùm animi tantumq; bellici ardoris insit, ut propius accedere, intrareq; per patentem murum audeant.

audeant. Experientur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua deniq; ui corporum, Heluetiæ legiones hostes secum congredi ausos excipere ulciscíq; solitæ sint. Tum uerò ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui promota acie se irrupturos quum signum daretur neminiq; parsuros iactabant, quòd nemo unquam tanta hostium contemptione factum antea meminisset, lectorum linea transuersis suspensa perticis, contra hiatus prostrati muri prætenderunt, ut commeantes in urbe milites in stationeq; dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minorũ tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntq; subinde tubicinem pacati oratoris tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferrent. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, ut iam tandem Galli libratores ab emittendis tormentis tẽperarent, ut tantis sulphurei puluueris pilarumq; uanis sumptibus parceretur: postquam non uno in loco latè prostrata mœnia æquatũ solo aditũ irrupturis præberent: nec ullæ intus munitiones, quæ uel quadratis ordinibus intrantes morarentur institutæ paratæq; essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij confisi uera uirtute minimè niterentur, si Galli Germaniq; uiri essent, arma atq; animos expedirent, ut æquissima conditione cum paucis cohortibus congrederentur, antequã maiora suæ gentis auxilia, quæ iam non procul abessent, importuno ipsis tempore superuenirent. Ad ea Triuultius grauiter respõdit, Heluetios, qui in rem suam nusquam proterui aut stolidi esse consuessent, rectè consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto urbi-

bus & ab amicis fœderatisq; deserto, pugnare atq; insanire desinerent aduersus maximum præsertim inuictumq; regem, cuius modò tot principes acerbissimè coniurati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debere eos si saperent, & liberis ac uxoribus optimè consultum uellent, quo pro sua peculiari erga gentem amicitia atq; beneuolentia uehementer optaret, recentis, & uetustæ Gallorum necessitudinis meminisse: opportuneq; prospicere, an aliunde quàm è Gallia, pace & bello, stata atq; uberrima stipendia inter niuosas Alpes rerum propè omnium egenis essent prouentura. Quorsum, inquit, eorū qui obstinatè stulteq; ferociūt consilia euadent: si trahere atq; alere bellum uelimus, quum affluente commeatu atq; pecunia, quæ duo præcipuè uobis desunt, redeuntibus ad fidē populis abundemus? Neq; enim eos usq; adeò uecordes & uitæ prodigos esse crediderim, ut nos uallatis munitos castris, tot tormentis instructos ualidissimisq; Germanorum & Cantabrorum auxilijs & peramplo fretos equitatu, adoriri & in uestigio efferæ temeritatis pœnas dare malint, quàm cum triplici stipendio, & certis opulentisq; muneribus, ad uxores domum redire: quæ omnia abundè ex fide regia statim consequētur, si Sfortiā uti antea ex merito patrem eius inuisum terris, cæloq; damnatum tradiderunt, continuò in manus tradāt, aut certè dedita urbe nudatū præsidio fortunæ suæ iactandū relinquant. Hæc tubicē renūciare iussus, pecuniaq; donatus, ad suos in urbem redijt. Cæterùm his respōsis ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emanitibus tantum abfuit, ut quisquam è primoribus atque

significris

signiferis permoueretur, ut præ insita confirmataq; audacibus animis ferocia, uix ab eruptione temperarent, quanquam nonnulli Gallico, ut creditur, capti auro sententijs labarent, & certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello, cautis & satagentibus anteponenda dissererent. In eam enim curam sedulo Triuultius incumbebat, ut peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commodiusq; iam à pluribus tentari cœperat, quòd Vertius insignis è Glarona ueteranus, uti erat ab astuto uenaliq; ingenio maximè uafer, deprauandis militibus industriam suam uenditasset. Interea Maximiliano ingẽti cura anxio pauentiq; ad omnes rumores, Heluetiorum auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum uerò Comensi uia ad antiquum Caleritæ cohortis uicum peruenisse nunciatur. Eodem quoq; tempore Tramulius atq; Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astrictisq; sententijs deliberando disputatur, mouere ne retro castra expediat, longiusq; ab urbe loco tuto considere, an cum expedita exercitus parte nouos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormentis, sine equite, dissolutoq; agmine properantes, quandoquidem circũfuso equitatu, productisq; falconibus per agiles currus, cohortibusq; leuis armaturæ Vasconum sagittis rem gerentibus, aut proteri aut magno certè illato detrimẽto ad Ticinum retrudi possint, priusquam eis è Nouaria, uel ab Altosaxo, qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succurratur: nec interea manente eadem castrorum forma, & Germani suo peculiari ual-

Consilium ad Nouariam.

lo incluſis, reliquiſq; copijs maiorum tormentorum co rona præſeptis, quicquam de hoſtium eruptione timeri poſſit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius, ſuſpenſo nec abnuente Tramulio, uti erat pugnaci ingenio, & ad omnem uel dubiæ pugnæ aleam parato. Sed Triuultius peruicacis & feruidæ gentis recentem uim reformidans, omne prælij diſcrimen uitandum eſſe teſtabatur, uti alienum aut certè non neceſſarium ad ſperatæ uictoriæ prouentum, qui planè ſine ullo incõmodo à cautis minimeq; præproperis ſperari deberet. Indomitæ, inquit, uires, quæ uel graui impetu ſine multo ſanguine detrimentoq; perrumpi nequeunt, plærunq; mora utili, & tuta cunctatione diffringuntur. Quod hercle magno uſui nobis euenret, ſi hinc ad Riottam ui cum procul ab urbe uiginti ſtadijs caſtra referamus. Neq; enim eius ſentẽtiæ ceſſerim, niſi imprudens ſenex ſim, qui diuidendas copias putet, ne utriq; parti tanq; infirmæ & inualidæ ad reſiſtendum conãdumq; uires deſint, & nobis cum triplici hoſte, ſi ita ſors ferat, uno tempore fuerit dimicandũ. Erant uera hæc, planeq; ſecura quæ Triuultius aſſentientibus cæteris afferebat, niſi Fortuna (ut plærunq; accidit) ſanis infeſta cõſilijs, cuncta quæ ille optima ratione proui derat, inopinato ueluti correpta turbine præuertiſſet. Nihil enim à tanto duce, qui Italicarũ rerũ uſu regioniſq; peritia, ac ætatis honore Gallos anteiret, temerè confirmari uidebatur, uel ob id præſertim, quod in latifundijs ſuis peculiariq; etiã ſibi noto in prædio ad Moram amnẽ ponẽda caſtra iudicabat: quãobrẽ ſubticente Sedanio, uel à ſtrenuis & pugnæ cupidis in Triuultij ſententiam ibatur.

tur. Itaque nullo strepitu edito rebus omnibus ad profectionem instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine hostiũ qui contra iret, in itinere conspecto, Nouariã peruenerunt, magnáq; gratulatione & lætitia omnium, quum donati uino largiter ientassent, uix unius horæ spatio ad quietem desumpto, noui duces in consilium descenderunt. Nam priores, ut qui antea moueri retro castra reduciq; tormenta conspexissent, iam hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctiq; ab incolis de natura loci situq; camporum, & de uado, ripa, & flexib. decurrentis amnis, priusquam hostes ab urbe longius recederent, confestim audendũ, fortibusq; animis inuadenda castra iudicabant, uel exigua nanq; mora hostẽ emitti è manibus rebantur, q̃ non postea, ut æqua cõditione confligerent, occasionẽ essent reperturi. Nã aliæ quoq; Gallorũ cohortes, aliæq; turmæ equitũ adducẽte Stuardo Albaniæ regulo, alpes transisse cognouerant, quæ copiæ magno incõmodo ipsis aduersæ forent, hostibus uerò per opportunæ, atq; adeò tanquam utilissima ratione bellum trahentibus expectandæ censerẽtur. Tũ uerò exurgens Craffius Tigurini pagi minister, uir eximiæ authoritatis, nolite, obsecro, inuicti fratres (inquit) differendo committere, ut consilium ingentibus animis susceptum, importuna Altosaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim una maximè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni, quæ in hanc spem rei bene gerẽdæ nobis offertur, & leui tem-

Gallorũ Heluetiorũ natio.

Craffius Tigurini pagi minister.

poris momento prævertí poteſt, nequaquam impigrè deſimus; ſatis nanque erunt, uel paucæ cohortes inuictæ uirtutis ad opprimendos hoſtes, dum nihil nos ante auſuros, quàm ſe coniungat Altoſaxus, exiſtimant. Proinde utamur illorum errore, & incautè ſuperbis|opinioneque deceptis inexpectato impetu improuiſum terrorem ad non dubiam cædem, & fugam inferamus. Vicimus profecto, ſi uictoria egregio conſilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum uerò cuncti ad unum duces atque ſigniferi, nullam omnino moram ſibi afferunt, quin peroranti Craſſio ſtatim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: Edicitúrque militibus ut cibo & quiete corpora curent: & poſt ſecundam uigiliam ad uexilla coeant: quid fieri uelint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui anxio ſatiſcentiq; animo ſuprema uolutabat: tum primum ſeſe erigere confirmareq;, præclarum ergà ſe gentis ſtudium tantumq; animorum ardorem admirari, complecti ſingulos centuriones, hisq; prolixè teſtari, quibus imperium, fortunam, ſalutemq; deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, et Soliam in occaſum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum uidetur, Gallorum canes relictis caſtris magno continentiq; agmine, Nouariam intrarũt, admiſtiq; Heluetijs qui in ſtatione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demiſsisq; blandè auribus ſingnlis applaudere cœperunt, tanquam Helueti

uetij iam ipsorũ essent domini, aut certè futuri ut mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus è Torfano nequaquam agresti ingenio uir, & Italicæ gnarus linguæ, tanquam auguralis disciplinæ, uti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eiq; victoriam de Gallis est pollicitus, quòd à maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs præliorum, proculdubio eorum fore victoriam ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunataq; hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quàm quod parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per urbem iubent: ut speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem præberent: ideoq; hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterum imperatur omnibus, ut cibo & somno corpora firmẽt, & lucem opperiãtur: ut quisq; uirtutem suam pulcherrima decoris contentione in præclara luce ostenderet: nec ignauos porrò impunè terga uertere aut deserere ordines ausuros. Hæ si quidem Heluetiorum, seueriſsimæ sunt leges, ut sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atq; indigna uiro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita maior metus minorẽ uincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo ante quàm diluceſceret, duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ uirtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianũ equitesq; eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis comitentur. Reliqui in duas sese

acies pandunt: & diuerso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentiq; prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triuultius, qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosq; pedites antequã adueniret Altosaxus egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælij tẽtaturos non putabat, ubi hostium aciem in conspectu esse cognouit Tramulium cæterosq; duces excitat, signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ usu & disciplina didicerat, adminístrari iubet. Tẽporis tanta fuit exiguitas, hostiumq; tam paratus ad dimicandum animus, ut Galli equites uix ad frænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: utpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad imperia in armis constitissent: & sero demũ, quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore leuis armatura equestris uti expeditior, extenso ad læuam longissimo cornu, uenientibus mille Heluetijs occurrit, qui ut hostium tormenta declinarent, quòd his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Morã fluuium contentebant: ut inde põte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quã quam suo decursu lenis, si uado transiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti, ualde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emissario Sesithis amnis ad ubertatem agri, indito suo cognomine, in ea prata deduxerat. Itaq; Heluetij ad pontem patenti uia procedentes tormentis hostiũ ex transuerso peti, ingruenteq; per alueum & utranq; ripam procella

procella equitum, uehementer premi cœperunt. Tum uerò Mottinus præsenti animo consilium mutat, & Maximilianum, qui insultantibus Epirotis magno in discrimine uersabatur, pugna excedere & continuò in urbem reuerti iubet: ut belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ uictoriæ conseruaret. Eum uerò generose renitentem, & ut se cõmunis sortis casum subire pateretur, constanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis cassidecristis, inditaq; uili chlamide ut paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatoq; equitum agmine in urbem redire cogunt, ut inde periculo uacuus, ipsorum uirtutis spectator, maturæ uictoriæ nuncium expectaret. Itaq; Mottinus ea sollicitudine liberatus, nutantem suorum aciem quæ iam tres falcones amiserat, saucijs in medium receptis componit, & ui facta magnoq; impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoq; ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra, cæsisq; lixis & stationis militibus perturbatis, impedimenta capit. Paulo ante autem quàm hæc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultæ segetis campos longiore itinere, paruoq; ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hostium impetum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant, Triuultius medium agmen tuebatur, proximáque inter equitum acies Germanorum phalanx intra modicam fossam se receperat, quod uallum

noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus, quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostiũ improuiso superuentu defigi atq; erigi nequiuisset. In hanc itaq; Heluetij, circumducta ad dextram acie, cõcitatis animis se conuerterunt, quòd uictoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupissent. Id Galli duces è proximo conspicati, tormenta statim in confertos dirigi, & lata strage ordines perrumpi, mox in latus fatiscentis agminis equites cataphractos uehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in aduersum os pila uerberatus, et Antius Amã Zuchius pugnantes cadunt, nihil tamen horum milites, uel ducum morte, uel periculo suo uel commilitonum horribili clade perterriti, sese collectis uiribus in globum è disciplina cõponunt: equites magna ui propellunt: & statim uti antea decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen utrinq; uoces, sed horrendus armorũ fragor & summißi cadentium gemitus audiebantur. Germani, ut commilitones superiore anno ad Ticinum cæsos ulciscerentur, & ut belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amissam, nouo decore redimerent, ardentißimè præliabantur. Heluetij uerò ut ueteres & proprios hostes è Germania profugos, in contumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnantes, aliquando delerent, paribus animis & uiribus decertabãt. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atq; Tranulio impedimenta capta, tru

pta, trucidatosq; castrorũ custodes, atq; omnia in tergo tumultu & cædibus compleri nunciatum est. Cuius rei fama adeò Gallorũ animos turbauit, ut eò magna pars equitum, dum quisq; sollicitus suis sarcinis impedimentisq; prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoq; altera eodem penè temporis momento, tertia Heluetiorũ acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quòd inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorũ speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat, inclinatis humi corporibus, et attractis per cuspides maioribus hastis, ut præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, ut Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurũ & Salassorum celeriter cæsæ fusæq; sint, & capta insuper tormenta uictores in fugientium terga conuerterint. Quod ubi conspexere cæteri equites, tormẽta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atq; uirtute omnibus bellis posuissent, delectos iam propè Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metum terga uerterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis ut in trepida re impauidi, turbatos ordines conuertentes se, ad dissonos clamores sociorũ instruere conari: cõsistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atq; signiferos ut metum ponerent, & paucos agrestes sessos, inermes, & iam uulneribus debilitatos

tantiſper ſuſtinerent: dum leuis armatura circumfundi tur. Germani prælij pondus ſuſtinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his uocibus cohortantium atq; imperantium ducum permoti equites, ſeſe in turpiſſimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij, quanquam dux eorum Mottinus tormento diſcerptus concidiſſet, potiti caſtris cruenti atq; feroces iam ſiniſtrum latus equitum inuaſerant. A dextra uerò & in tergis maior acies infeſtis cuſpidibus territos & confuſos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monfalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius ſummæ ſpei adoleſcẽs. At Germani qui plus dimidia parte cæſa, amiſsiſq; duobus uexillis, & Florantio duce grauiter uulnerato, aliquandiu conſtantiſsimè depugnarant, ubi ſe ab equitatu deſeri, reliquum peditatum undiq; deletum, & tormenta capta conſpexere, quòd fuga turpis & minimè tuta uideretur, erectis ſuo more cuſpidibus, dedentes ſeſe, à uictore hoſte clementiam quæſiuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, ut Florantio & Gemeſio filijs in tanto uitæ diſcrimine circumuentis, extremam opem ferret, adacto cataphractorum uehementi cuneo ad mediam hoſtium aciem penetrauit, filiosq; iacentes inter cadauera & multis fœdatos uulneribus, ita erexit & ſuſtulit, ut ſemianimes ſarcinæ modò ceruicibus equorum aſportati, cum ſumma paternæ pietatis & bellicæ uirtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora ſeruarentur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, ſesquihoræ ſpatio & memorabile prælium & grauiſsimum bellum confecerũt. Nec tamen uel

men uel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimēta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quòd neminem armatum in acie uiuum capere, nec uertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum æstu aut suo pudore concitati regredcrentur, & spoliandis cadaueribus occupatos oppri merent. Verùm adeo pertinax & intenta hostiū fuga fuerat, ut Triuultius uoce rauca puluerulentus adequitans nec adhortationibus, nec contumelijs, nec authoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere ualuerit. Constat Grittum eius infaustæ expeditionis comitem, qui unà profugiebat, sæpius in turba properantium dixisse, hodie, ut uideo, equites ueterani qui tā effusè calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare cōsueuistis. Nunquam enim acciderat, ut inuicti fortunatiq; antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderētur, Ferunt Gallicū equitatū in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducētos saltē catapractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tantus erat euadendi ardor) lanceam ultra Sesithem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum usq; oppidum. Pagani uerò ab agris atq; omnibus uicis ad prædam effusi, ubi sepes, fossæ, concisaue aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi

plures conſpecta præda paucos & curſu feſſos, crudeliter opprimebant. Vixdum confecto prælio, et adhuc ſpirantibus qui ceciderant, ſuperuenit Altoſaxus lupina pelle contectus, atroci uultu, promiſſa & perhorrida barba hoſti formidandus. Is quòd ſero cum cohortibus aduenisſet, præ dolore gemens fremensq; barbam conuellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuerò Vertius ille de quo antea diximus, Gallicæ factionis Heluetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianũ captum, atq; omnia aduerſa in prælio obuenisſe renũcians. Quo nuncio commotus Altoſaxus, qui & ipſe dudum ſuperato Ticino Olegium peruenerat, uti cautum ducem, & de legionum ſalute ſollicitum decebat, paululum ſubſtitit, ſed mox auditis tormentorum fragoribus, tametſi uera eſſe quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat, opinione tamen inuictæ uirtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum uires ſe inuenturum ratus, iuſtis paſsibus ad hoſtes properauit: paucos uerò poſt dies, quum Altoſaxus in conſilio Heluetiorum ab æmulis atq; inuidis tarditatis accuſaretur, & indicio Vertij qui perfidiosè uanum rumorem attulerat, ſuſpicionem criminis præclarè diluiſſet, Vertius conquiſitus atq; ita damnatus eſt, ut more maiorum in fruſtra ſecaretur. Eodem die Heluetij collecta ſuorum cadauera humeris in urbem reportarũt, ut optimè de Republica meritis iuſta ſoluerentur. Deſiderati ſunt in ea uictoria mille circiter & trecenti, è quibus ſupra ſeptingentos tormentis diſcerptos retulere,

tulere, quum ferè totidem ſauciati è prælio diſceſſiſſent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis & propè effera uirtus emicuit, qui conſenſu multorum ſupra uiginti hoſtes alabarda confecit & certæ laudis præmia tulit. Tum uerò Maximilianus tanto ſucceſſu lætus aduocata cõcione, quum præ gaudio manarent lachrymæ & uix effari poſſet, cunctis gratias egit, & quod præſentis lætitiæ munus eſſe poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormenta quoq; & quicqnid prædæ partum fuerat, cohortibus in præmium uirtutis acceſſere. Sed uallum de hoſte captum Maximilianus tanquam uictoriæ monumẽtum porticibus affixit. Huius ualli ſtructura quã nos uidimus ut poſtris documento atq; uſui eſſe poſſit, paucis explicanda uidetur. Dimenſo ad paruam caſtrorum effigiem quadrato paſſuum quinquagenum ſpatio, quatuor ſolidi ſtipites in angulis defigebantur ad umbelicum ſolo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interuallapariter defixis ſepiebantur, ad ea plicatiles cancellos ferreis anſis recta confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita ſe inſtruebat, ut totius ambitus ſumma corona centum ferè muralibus ſclopettis aduerſus hoſtes undique muniretur. Hoc modo ingruentium hoſtium uim ſuſtineri & planè refringi poſſe Sedanius exiſtimarat, quòd Heluetios, priuſquàm ad haſtas manusq; uenirent, inconſulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis haſtis hiſpida phalanx & ſuo tuta robore inſuperabilis, defenſura uallum, & demum in

perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam uictoriam eruptura uideretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aduecta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe uictoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita ut plerunq; solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens, tum maximè quum oportebat, rationi atq; operi successum eripuit. Id uerò Germanos fefellit, quòd eodem die moturis retrò castra ducibus, eius uallo apparatum uti suis iam impositum curribus minimè erigendum putassent. Sed id acceptum uulnus Tramulius quũ hæc ab eo Bononiæ quæreremus, in Triuultiũ nõ insulsè reiecit, quasi ille in prædijs suis ut adulto pabulo parceretur, secus ac ipse dissenserat, castrametari noluisset. Triuultius uerò uti nusquam antea uictus, quum de eius prælij eucũtu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quòd temerarijs & in furorem actis nulla ratione uel à peritissimo duce obuiam iri posse prædicaret. At Sacramorus, qui ut ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum cõtinuò traiecturus peruenerat, ubi primum ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorũ agmine paululum subsistit, ut ex euentu pugnæ consilium caperet: Sed non multo post, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo uictoriaq; potiri didicisset, ne intercluſus fluminibus, cùm ab hoste tum ab infestis sibi undiq; incolis deleretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoq; amne ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim

dies Liuius

dies Liuianus cũ omnibus copijs Cremona exceſſerat: nam paulo ante plebe ad Venetum nomen inclinante in urbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Palla uicinus rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sforciano nomini ſtuderẽt quòd à Brunorio Petra arcis cuſtode, ut belli exitum expectare uellent, continuis obteſtationibus in fide cõtinerentur. Sed iam Sforcianæ uictoriæ fama adeò latè emanarat, ut Liuianus, qui eam diu ſupprimere nequiuerat, ſuſpẽſis adhuc ciuibus & integris rebus ſuis excedendum exiſtimarit. Itaq; eadem celeritate qua dudum uenerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum urbem oppugnare eſt adortus. Vir enim in omni conſilio uiuidus & ferox, reiq; gerendæ percupidus, aliquid ſibi omnino tentandum exiſtimabat, ut audaci facinore Gallicæ cladis fama tegeretur, & quales erga Venetũ nomen Veronenſiũ animi forent, uehemẽti facto impetu tãquã ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertã ſpẽ præpropere ſuſceptus, eũhabuit euẽtũ, ut quũ deterſis pinnis depulſiſq; propugnatoribus milites ingenti animo per ſchalas in ſummam muri coronã euaſiſſent, nec præalto exitialiq; ſaltu in urbẽ ſe demittere auderẽt, undiq; glandibus traiecti atq; interfecti deijcerẽtur. Inter quos fuere ſummæ fortitudinis Cẽturiones, Thomas Fabronus è Piſtorio, & Vicinius Vmber, qui primi conſcenderant: Georgius nãq; Tridentinus antiſtes, ſubitario delectu ſeptem cohortes adduxerat, quæ conſertis ordinibus ſub muro hoſtium deſcenſum expectabat. Quo animaduerſo periculo,

nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis ensspides formidaret: & pudore & metu confusus in muro minimè cunctaretur. Ea re improsperè tentata, Liuianus usq; adeò festinanter reductis tormentis & signo profectionis dato è cõspectu urbis discessit, ne ab erupturo hoste distineretur, ut aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentissimo sole potandi causa ex acie diuerterant, crudeli manu cõfoderet, frustra deprecante Paulo Baleono, qui in fessos sitiq; confectos à mucrone temperãdum esse dissrebat: iustisq; inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in statiua castra concessit. Baleonus autem ad dextram cum parte copiarũ Allieniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremum se dedente, qui exigua manu arcem acerrimè defenderat. Hisdem quoq; diebus Octauianus Fregosius Nouariensis victoriæ fama excitus, commendante Leone Pontifice, ut Genuam reduceretur, cum Cardonio atq; Piscario transegit. Octauianum enim præstanti ingenio hominem, & multis bonis artibus instructum, Iulianus Leonis frater ueteris amicitiæ nomine mirificè subleuabat: pariq; studio Piscarius affinitate sibi coniunctum pollicentemq; pecuniam Hispanis in stipendia diuidendam, Iano Fregosio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plerique ciuium tanquam nimis properè à se desertum omnino metuerent, multi etiam in uniuersum oderant, quòd ipso conniuente sanguinarij fratres nefarias manus Hieronymi Fliſci sanguine imbuissent: Illi uerò patre principe genitum egregiæq; uirtutis famu

illustrem

illustrem adeò populus expetebat, ut in omni re ciuili uel bellica Iano potiorem existimaret: quòd in lõgo exilio à Fortuna grauiter eruditus, in gubernanda Republica, magnam spem lenitatis, & temperantiæ allaturus esse uideretur. Itaq; Piscario in Pulciferam uallẽ, ab Apennini iugo pulsis undiq; montanis Liguribus, cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis Gallorum auxilijs, consilium summæ pietatis atq; prudentiæ sibi desumpserunt: professiq; in concione se publicam ciuium salutem principatu & patrijs penatibus cariorem habituros, eo animo, ut patriam omni tumultu belliq; periculo liberarent, positis armis, ab Genua discesserunt, quum alterum tantum atq; uigesimũ diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude, ut magna pars senatus abeuntibus gratias ageret, & plerique honesti amantes patriæ ciuesq;, nusquã obstrepente populo, uel natura insolenti & factioso, eos ferè cum lachrymis ad multum spatium prosequerentur. Othobonus quoq; & Sinibaldus Fliscí eodem consilio, sed æquioribus animis, quòd principatus fortunã inueterata consuetudine, solis Gibellinis attributã minimè respicerẽt, et fraternæ cædis iniuriã probè uindicassent, in Castella sua quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti sunt: Eo modo Fregosius pacato agmine in urbem receptus, & à populo dux & princeps est appellatus. Triduoq; post, impera ta pecunia, quæ octuaginta milia aureorum nummûm summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit, remuneratusq; Piscarium, id ab eo impetrauit, ut sine maleficio finibus excederetur: atq; ita cum omnibus co-

pijs in Placentinum agrum est reuersus, indignantibus Heluetijs, quòd Hispani, qui eo bello neq; fidem neq; opem difficillimis ipsorum rebus præstiterant, alieno sanguine partæ uictoriæ præmia intercepissent. Hisdem porrò diebus quibus Adurnij fratres principatu & patria decesserunt, Præianes Gallus, quum intromissa in Laternam arcem quanta maximè potuit, commeatu & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quòd nemo antea ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni ualida classe per Galliæ oram infesta populatione uagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tranquillo præsertim mari, & nullo spirante uento, aduersus maiora hostium nauigia quæ uelis agerentur, magno usui futuras: quòd hostium excelsæ naues (ut nõnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarum nauium remigio circunsisti, & adactis colubrinis expugnari atq; demergi posse uiderentur. Sed nihil ea æstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm ut Odoardus Surrei filius Britannicæ classis præfectus, magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis ut magnitudinem animi ostentaret, quum secundo uento inflatis uelis Præianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antẽnis substitit, ut opprimendi hostis cupiditate magnarum nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret, & triremes humili sabuloso q; in littore semiductas adoriretur. Quo certamine, quum Præianis

uis epibatæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in prætoriam scandere conaretur, à prora reiectus cõtis, & secure uulneratus in mare concidit: atq; ita Britanni amisso classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertum est, & statim agnitum, quoniã aureum corniculũ collo suspẽsum gestaret, quod præfecti maris est insigne. Eo enim fistulæ more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atq; incitare consueuerunt. Nec multò pòst duæ maiores Britannicæ naues, Thoma Gniueto immensæ fortitudinis præfecto, audẽte concitanteq;, Gallicam inusitæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormentis utrinq; latera pertundentes. Chordigeræ præerant Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritissimus. Is præsenti infaustoq; consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, catenatos harpagones iniecit, terribiliq; fragore tormentorum undiq; edito, ita prælium exarsit, ut, cum facibus, incendiarijsq; malleolis ad mutuam cladem res gereretur, uno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, et supra duo milia hominum aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta spõte in Oceanum præcipitata perierint, totidemq; ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerentur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cũ iam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci atque inermes Heluetij, peritissimos duces, ueteranum

equitatum, & pedites numero roboreq; præstantes uera uirtute superassent, omnibus regni uiribus in Belgarum fines traductis, ad Britānicum bellum se conuertit. Enimuerò Henricus fama rerum ad Nouariam gestarum permotus cū iam antea in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio, cum classe transmisso, ingentes copias terra mariq; parasset ab Anthona Dobraq; Calesiam (quæ portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supera insitum à natura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriæ accensus, quòd defendere iniurias sacrosancti Pontificis, & tueri armis religionis causam æquum atq; magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maximè Germanorum animis, quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Naq; Cæsar huic bello intentus, & Margarita eius filia uirilis animi mulier, ob ueteri repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adolescentis Caroli tutrix, in Cisrhenana Germania (ea Belgicæ pars est) longè lateq; imperitabat, anxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex utraque Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto è Calesia Taroannam Morinorum urbem oppugnatum uenerant: admotisq; muralibus tormentis, mœnia magna ui & summa pertinaciæ fama quassabant. Ea urbs muri circuitu parua, sed ædificijs frequens, quòd ab imminenti monte & ab Lysia impeditissimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilē habebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæq;, & super hæc equitum & peditum præsidia,

fidia, quibus præerant strenuißimi duces Pontiremius atq; Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannã continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam uenit: quod ubi per Gallias uario rumore uulgatum est, Ludouicus intentißima cura delectus habere, euocare quoſq; nobiles ac ueteres equites perfunctos iam militia, classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam & quæq; proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat, Hispano haud satis fidens, etsi cum eo iuducias paulo antè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidæ in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoque in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namq; uix dum è Nouaria uictores domum reuersi, concilio Turegi habito: quum legati magistratusq; omnium oppidorum uno tenore de inferendo Galliæ bello retulissent, sublatis uexillis arma ceperant, eo consilio, ut monte Iura superato, per Sequanorum fines in hostilem agrum irrumperẽt: atq; omnem eam Burgundiæ partem quæ Gallorum est (ea ad Ararim & ad ulteriorem Alduadusij ripam spectat) ui ad defectionem compellerent, uel effusè popularentur. Enimuerò Cæsar, ut Heduorũ urbes, quas in altera Burgũdiæ parte post Carolum eius socerum ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, ueteri Nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad transmittenda auxilia & ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; sti-

pendijs, & Maximilianus Sforția nondum arcibus receptis, firmandi imperij cura anxius, ut quandoq; semel cœptum bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, uterenturq; recenti uictoria, continuis legationibus adhortabantur. Quibus de causis, Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis uiribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat, ut quàm maximum potest peditatum in Eburonibus Arduennæq; syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos proficiscatur. Idem ut faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atq; huius belli non abscura causa fuerat, è Menapijs atq; Sicambris quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batauorum manu expertæ uirtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, et Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, adhostes qui iam in Morinos peruenerant, contendit. Eodem quoq; tempore Henricus, ut uires cum Talbotto perquàm mature coniungeret, paratis quæ ad profectionem pertinebāt, è Calesia mouit, instructo agmine procedens, itineri simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, & leuibus prælijs agmina in itinere lacessebant: mox aliæ atque aliæ turmæ equitum, atque ipsa sub uexillis grauis armatura equestris in patentibus campis sese ostenderant, non eo quidem consilio ut acie cōfligerent, sed ut Britānos ostentatis uiribus magis ac magis morarētur. Verùm Henricus, quum

Menapij et Sicambri.

eus, quum maiora quædam tormenta ſuo pondere effractis axibus, ac comminutis paſſim curruum rotis tenaci in limo fortè hæſiſſent, & ob eam cauſam neceſſariò ſubſiſtere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnæ poteſtatem fecit. Contrà uerò Gallis conſultò certamen detrectantibus, quòd uniuerſæ dimicationis caſum neceſſarium non ducebant, ad ſanctum Odemerum (id caſtellum eſt) ſubſedit. Sequentibus uerò diebus intermiſſo nunquam itinere, pluribus equeſtribus prælijs decertatũ eſt: perijtq; in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, nequicquam Gallo iter demorante, quartis caſtris Taroannam peruenit. Tunc primum urbs quàm acerrimè oppugnari cœpta: namq; tripartitò hinc Talbotus, illinc Carolus Somerſetus, & tertio loco Rex ipſe ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna urbis ædificia diruebant. Ex aduerſo Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quaſſata reficere, cõtrà & ipſi hoſtium caſtra tormentis infeſtare, die noctuq; pro mœnibus, pro portis agere ſtationes; nihil ſe animo demittere, & ſumma ſpe auxilia Gallorum operiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæſar maiore animo quàm uiribus bellũ complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres ſecũ ducẽs ad Henricũ peruenit. Secuta eum quoq; eſt magna Germanorũ multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentiſſimi Reges de Imperio dimicaturi uidebantur, ex omni ſe prouincia effuderant. Henri-

Poſt aduẽtũ hẽr. Henrici regis Taroanna acerrimè oppugnata.

cus quoq;,ut erat quatuor fermè & uiginti annos natus ab excelso florentis ætatis uigore pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama,& studio erga milites incredibili,mortalium mentes accenderat:magnitudo enim animi,corporis decus atq; proceritas,admirationis humanæ in eo rege modum excesserant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum processit Henricus: consalutatumq; eum & patrem appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar magnis itineribus,sine regio apparatu,ut alicui memorabili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germania fama erat aduentare cum magnis copijs Ludouicum,ut liberaret obsidione Taroannam,aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dum reges mutata uestę circumuecti mœnia,apparatum oppugnandæ urbis munitionumq; naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeq; deliberant, nunciatur ab exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis subsederat,cum omni genere commeatus uniuersum equitatũ intra biduum Taroannam esse submissurum,quòd sciret concluſos diuturnitate oppugnationis fessos,ac necessariarum rerum penuria laborantes,diutius non esse tãtas difficultates toleraturos. Quod ubi Cæsar pro comperto habuit,quoniam & rei militaris peritia & notitia locorum plurimum ualebat, cõmunicato cum Rege consilio,traducere in ulteriorẽ Lisiæ ripam maximam exercitus partem,& ad hostes summa celeritate,ut imparatos inuaderet,contendere decernit. Ergo quatuor pontibus unius horæ propè momento perfectis,quibus

ctis, quibus simul omnes copiæ transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Lisiam traijciunt, & ad Ghingattam uicum duobus passuum milibus ab urbe distantem pergunt. Erat Ghingatta obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris uictorijs Gallo infaustus: siquidem Ludouico undecimo Gallorũ rege cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar uix dum pubescens, Philippum Dechordũ expertißimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie superarat. Igitur Galli, ut obsessis in tanta rerum egestate succurrerẽt, cum octo milibus equitũ, receptis in medium sarcinarijs iumentis, rectà Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes, uir in Morinis summæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verùm cum eo aderant clarißimi quique Gallorum ductores, atq; equitatus duratus in armis, & multarum gentium uictor: in quo nihil præter Fortunam ueterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis descendens, qui ad Ghingattam uergunt, in subiecta planicie signa atq; equites ostendisset, Cæsar & Henricus incredibili pugnæ desiderio deflagrantes partiti inter se copias, ea sorte ut alter equitatum in hostes duceret, alter uerò cum peditatu & curulibus tormentis cõtinuò sequeretur, instruere ordines, quid fieri uelint præfectos docere, adequitare legionibus, hic Germanos & Belgas, ille Britannos quos ab insula transuexisset, adhortari, ne ueteris gloriæ militaris obliuiscerentur, ne eos hostes aut fortes, aut insuperabiles existimarent, quos omnibus bellis atq; omnibus se-

culis & progenitores ſui & nuper Heluetij pedites acie deuicisſent: Adniterentur, auderentq; primo impetu, ac ſibi ducibus, & regibus ſuis, qui opinione uirtutis omnem dignitatem atq; ſalutem in dextris militum poſuiſſent, fortem operam maturamq; victoriam præſtarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cæſaris, ut eum aperto capite paludatum ſingulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius præſentia uictoriã auſpicati ſtatim acclamauere, Salue Cæſar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam uicimus. Is ut ardorem militum uidit, non cunctandum ratus, arreptis ſecum quatuor milibus equitum in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Ciſrhenani equites cataphracti ſub Hãſeo Roſeo atq; Laleno fortiſſimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoq; pari paſſu cum robore legionum, ſagittarijs ſuis immixtus ſubſequitur. Iam plures Gallorũ equitum ut commeatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ ſegniorem Britannorum ſtationem habitura uidebatur, peruenerant: & à Talbotto qui paratus in armis adſtiterat, cum detrimento repulſi fuerant: quũ Henricus ad primum hoſtium conſpectum, ad perturbandos eorũ ordines duas eminus colubrinas diſplodi iuſſit. Mox Cæſar, quem fatalis hoſti locus & antiqua uictoria claris auſpicijs ad prælium accendebant, in aduerſos impetum fecit. Tanta fuit ſagittarum uis, tantusq; cataphractorum irruentium ardor, ut primo concurſu Galli equites turbati fuſiq; ſint, quanquam accerrimi duces manu prompti inſignibusq; fulgentes ante alios fortiſſimè decertarẽt, atq; impetum hoſtium ſuſtinere,

ſuſtinere, & reparare perculſam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterum quoniam nec tormenta nec pedites in ſubſidium equitatus adduxerant, urgente Cæſare, & appropinquante cum tota mole peditatus Henrico, cedere & terga dare coacti ſunt. Duces ipſi in tanta equitum perturbatione dedecoris metu dum acrius reſiſtunt, capiuntur: Ante alios Marchio Rothelinius, qui paulò antè Doneſio, fratre mortuo, dux Lõgauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia Imbercurtius, Bajardus atq; Buſſius. Sed Palicia & Imbercurtius ob ueterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roſeo intercedebant, ab equitibus Sequanis, in acie dimiſſi ſunt. Signa uerò quæ in illã uſq; diem tot gentium cruore conſperſa, in tot bellis atque periculis ſeruata fuerant, occiſis aut captis ſigniferis, in poteſtatem Britannorum deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quàm militum cæde inſignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormẽta uſui fuerint, & ſolis haſtis atq; mucronibus uſi cataphracti utrinq; colluctati inter ſe equis atque corporibus maiorem tumultum, quàm cædem ediderint. Pienes paucis ſuorum deſideratis, trepidanti agmine ad Blangim unde uenerat, celeri fuga ſe recepit. Cæſar autem & Henricus captiuis comiter apud ſe habitis, in uetera caſtra redierunt. Iam Talbottus cuniculos effoderat, tormentis muri partem diſiecerat, & magna ſpe iam tum expugnandæ urbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos oſtentantibus, deſperato commeatu, per colloquiũ triduí inducias poſtulãt. Quibus impetratis, pacti ut inde

cum armis atq; uexillis ſine fraude diſcedere liceret, urbem continuò dedunt, paulo poſt uictores, colonis aliò migrare iußis, ut ab ſimili pertinacia cæteras urbes deterrerent ſeruatis templis incendunt. Ita clariſſima Morinorum ciuitas Milleſimo quingenteſimo tertiodecimo anno à partu uirginis, Nono Calendas Septembris exciſa eſt. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco caſtris ſe tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hoſtium uires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto ueterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus & conſilio optimus, quanquam uniuerſi certaminis deſiderio teneretur, præfectiq; omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo ſeſe pro uictoria prælium de poſcerent, haud tamen tutum fore exiſtimabat, ſi perculſos animo milites, ac ſuperiore gloria rei militaris obſcurata, quaſi degeneres factos, quum intra ſeptuageſimum diem ad Nouariam atq; Ghingattam infeliciter dimicaſſent, fortißimis hoſtibus, ac tum recenti uictoria elatis obieciſſet, uel ob id maximè quòd rumor in caſtris percrebuerat, Heluetiorum uiginti quinque milia cum duobus milibus equitum, quos Cæſar addiderat, per anguſtias Sequanorum in Heduos penetraſſe, & iam eorum agros magna belli clade populari, neq; Tramulium continuè caſtra mutantem aut ire obuiam, aut manus conſerere audere. Quibus de cauſis Ludouicus, ſuſpenſa Gallia, & ad noui belli periculũ excitata, cunctando circumſpectare hoſtium motus: et reliquum æſtatis extrahere, quàm in diſcrimen ſummæ rei

An 1513. Tarouanna exciſa.

mæ rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos sollicitat, ad nouas res in insula moliendas, gerendumq; apertè bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus, ob idq; facilè impelli poterat ad quamcunq; belli fortunam subeundam: Quanquam per se animo immodicus, et natura infensus Anglico nomini, priuatis etiã lacessitus iniurijs, inferre ultrò bellum & proferre imperij fines meditaretur. Nec deerãt, præter Gallorum legatos, arma, pecuniam, tormenta, duces, classes atq; omnem belli apparatum pollicentes, qui mobile regis ingenium uarijs artibus expugnarent, ex intima aula spectatæ apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, ut proposita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ Imperio, in spem prosperi euentus & magnæ fortunæ erectum, ad sumenda arma uehementer accenderent. Quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub uxoris tutela relictum inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ, haud factu difficile uideretur. At hæc secũ quum ipse multum animo uarius reputaret, obuersabantur ante oculos uxor, quæ Henrici soror erat, & nouum pariter atq; antiquum pacis fœdus sub Alexãdro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesq; Pontificis, ac polluendæ religionis metus, si defensores Pontificiæ digni

Iames by Gods grace of Scotland King.

tatis oppugnaret, & expositum iniuriæ nudatumq; præsidijs regnum, nihil tale uerente Henrico, ui & armis aggrederetur. Ex aduerso autem rerum suarum solicitus, utpote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri, non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello cum hostium ingentis spiritus, ac semel militiæ studiò accensum minimè quieturum apparebat, sed continuò non contentum finibus suis, illaturũ arma, ac subactis Scotis, seq; paterna sede pulso, unius insulæ unum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si fortè Henricum imperiũ militiæ pugnacissimam Gallorum gentem, ac talem tantumq; regem in hostili solo difficili bello pulsantem, aliquo ingenti prælio superatum Fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti cessura uidebantur. Hac inani spe sublatus, alienato animo, ut causas uiolati fœderis prætenderet, antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas conscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis, eaq; se pro iure affinitatis ac fœderis forti animo semper tulisse: quum grauissima damna finitimis Scotis illata ut constitutum fuerat, Henricus minime resarciret, quum in percussores Bartonis piratæ Scoti non animaduerteret: & Spurium Heronem qui præfectum confinium Scotiæ interfecerat, impunè agere in Anglia pateretur: legatos suos contra ius gentiũ non admisisset: oratorẽ uxoris inuitõ retentũ nõ dimisisset, cõplures nobiles Sco

Iuuenis Iacobi Stuardi Scotorũ regis ad Henricum Britannicũ.

les Scotos in Scotia captos uinctosq; crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quanquã per se magna & intolerãda, dissimulari tamẽ potuisset, At non se passurum ulterius Ludouicũ amicũ regẽ, cognatione & fœdere sibi obstrictũ, ab eo ad internitionẽ oppugnari, Caroli Gheldrij consanguinei agrum plusquam hostiliter ab Anglis deuastari. Propterea esse supremum animi sui iudicium, causam socij regis iure fœderis defendere uelle, neq; interea se finem facturũ populationibus atq; incẽdijs, quãdiu Ludouicus ab eo in Gallia uexaretur. His Henricus ita respõdit, se non magnoperè mirari quòd Rex Scotorũ pro uetere gentis instituto fidem falleret. Nouisse enim iampridẽ eius animi inconstantiã, & consiliorũ leuitatem, quibus cò dementiæ perductus esset, ut alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quòd si uiolare iusiurandum, fidem prodere, & arctissimæ necessitudinis obliuisci æquum & regium putaret, neq; multum eo dedecore permouceretur: timeret saltem Deos immortales, qui turbatæ pacis & ruptorum fœderũ uindices esse consueuissent, adducereturq; exemplo regis Nauarræ, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miserias præcipitatum, Ludouicus in Gallia sine regno tranquillè regnare permitteret. Proinde desineret memorare atq; obijcere, quæ ad uiolandam pacem ipse confinxisset, ea enim se iam pridem literis atque legationibus ut uetera omnino, uanaq; diluisse. Cæterum cum impudentissimè fecisse, quòd nihil earum rerum antequàm ipse mare traijceret, commemorari,

Propterea sciret apud se etiam absentem, non esse tan tæ existimationis Scotorum regem, ut eius repentina atq; insperata perfidia terreri posset. Ageret modò ut luberet, se enim neque ulla denunciatione periculi de stiturum ab felici incœpto: neque iniuriam animo de positurum. Igitur Iacobus indicto bello, uniuersas regni uires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuium, qui utriusq; Imperij limes est, contẽdit. Britannia nanq; omnis, intercurrente per trãsuersum Tuedo, ubi æstuaria ab diuerso littore introrsus arctißimè sinuantur, atq; aliam prope insulam efficiũt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ, uergentem ad Hyberniam & ad Cantabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti, ad quærendas nouas sedes in insulam traiecerint: ac pulsis indigenis, propter agrorum fertilitatem ibi consederint. Alteram uerò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longè lateq; littoribus, ad Thulem in arctum prominentem, ubi Caledonia sylua, & breuißimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgreßis, Scotiam uocant. Hæc importuosa, parum urbibus frequens, horrida syluis atq; frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa uerò propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate florentißima omnium insularum in morem nostrum ædificat, atq; elegantiæ plurimum studet. Angli & Scoti eadem fermè lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, utuntur. Vtriusq; studium rei militaris propè par, atq; eadem

atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoq; ferreæ (acias ipsi uocãt) quas ambabus manib. regunt. Præcipuũ apud utroſq; robur in pedite. Si qui adſint in bello equites magna pars ſagittarij ſunt, pauci uerò cataphracti q; eorũ equi, quanquam acres ad iuſtam magnitudinẽ non excreſcant, ut Friſij, Bethici, atq; Apuli; & propterea ſtatariæ pugnæ minus idonei exiſtimentur. Corpora uirorum alba, lacertoſa: comæ autem omnibus breues, & barbæ ſubrutilæ. Vniuerſa uerò gens ſupra cæteros mortales conuiuiorum ſtudioſiſſima. Ea enim per uarias & exquiſitas dapes, interpoſitis muſicis atq; ioculatoribus, in multas ſæpius horas extrahunt, ac ſubinde perductis choreis, amoribus fœminarũ indulgẽt. Religione, inſtitutis ac legibus, atq; eodem corporis ac ingenij habitu, medij inter Gallos atq; Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò antè Iulium Cæſarem qui primus nobis Britanniam aperuit, agreſtes atq; eſ feræ, nulla nauigandi peritia, nullo propè militiæ uſu, aut externarum rerum cognitione, quòd ſpatio dirimẽtis Oceani ab noſtro orbe diuiſi dicerentur. Sed quum Romana arma uiderunt, atq; eos ſub Claudio Scapula Oſtorius, Suetonius, Paulinus, & Veſpaſianus, ac mox ſub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atq; ipſe demum Seuerus Imperator, dum Romanũ floreret imperium, circumducta claſſe interiora quoq; inſulæ peruagati, cæſis hoſtium exercitibus, ſaltibus penetratis, atq; ipſa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primum repreſſi tamen magis quàm domiti, intellectis

continuò Romanis artibus, è disciplina belli negotia administrare, condere leges, & corporis robur ingenij uiribus temperare. Nec multò post aduentu nouarum nationum compositis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia ueterē fortunā amisissent, excusso statim iugo, opibus & belli gloria plurimum ualuerunt. Nanque instructis classibus, ut uires in alieno solo experirentur in continentem delati, Hispanis, Gallis, atq; Germanis maximas clades intulerunt. Protulereq; in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibellinisq; ferro inter se ad internitionem debacchantibus, qua clade attritis omnium uiribus, res Itala penitus ab stirpe interijt, Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis stipēdijs conductos, ob eximiam uirtutis opinionem, tyrannorum auspicijs in Italia militasse constat. Nouissima aūt expeditione patrū nostrorum memoria, aduersus Gallos multa præclara militiæ facinora gesserunt, & egregiæ uirtutis testimonium præbet Calesia ad Gessoriacum littus, eo bello Gallis ablata, & in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatē, maiore gentis opinione, quā præsidij uiribus, pertinacissimè conseruata. Cæterum Iacobus ab Tuedo Humeum uirum nobilem cum parte exercitus ad populandos hostium fines præmittit. Is repentina incursione oppressis finitimis, obuios capit, resistentes obtruncat, eorum pagos incendit: coactaq; omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatū regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium hostium rumor, mox uillarum incēdia, & maioris etiā cladis metus, ad arma excierant, uindictæ ira perciti, ac do-

ac dolore simul amissarum rerum, ac occupandas uiarum angustias, qua Humeum rediturum existimabant, contendunt: adortiq; è superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procursu, uniuersos fundũt ac magna cæde edita Humeum fugientem persequuti, Scotorum fines irrumpunt: abactisq; armentis, & concrematis pluribus uicis in Angliam reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicem rerum exitum portendit, permotus, ut detrimẽtum acceptum maiore commodo atq; victoria resarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum ui capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimũ oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præsidijs tenebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longè nobilissimus, quem paulò antè Henricus ob egregiam fidem atq; uirtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cum imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cũcta belli clade uastantem contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, uir omni bellica laude insignis Odoardus Stanleius & Spurius Heron cum ualida turma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atq; Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat, atq; alij cum auxilijs, quæ passim à regina per urbes scribebantur. Etenim ad noui belli famam, non tantùm proximi Scotis uti periculo expositi: sed remotæ etiam gẽtes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo uiolati fœderis iniuriam ferrent, uoluntariam mi-

litiam ſecutæ, ad Surreium feſtinabant. Poſuerat tunc caſtra Iacobus in uertice montis, quem Floddon incolæ appellant, loco, arte atq; natura munitiſsimo: nanq; ab læua continẽtes palus quam limoſæ uoragines atq; internata paſsim arundineta plurimum impediebant, ſubiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei & aquarum rapiditate difficilior, quàm ut uado tranſiri poſſet, ad imas montis radices labebatur. Terga quoq; præciſæ rupes & denſiſſima nemora protegebant. A fronte uerò ubi mollem aſcenſum atque unum omnino aditum Natura reliquerat, Iacobus perducta foſſa & collocatis interiore labro omnibus tormentis: adeò egregiè ſe muniuerat, ut circũuallari ab inferiore loco, aut oppugnari ſine pernitioſa hoſtium dimicatione non poſſet. Eò Surreius cũ peruenisſet, admiratus locorum iniquitatẽ, q; nequaq; temerè ſibi oppugnanda caſtra cenſebat, ad Iacobũ cũ mandatis Araldum regium mittit, quorum hæc ſumma erat, Videri ſibi Iacobum impiè crudeliterq; feciſſe, q; ſolenne pacis iuſiurãdũ uiolarit, ſanctiſsimæ cognationis iura polluerit, abſenti Henrico bellum intulerit & ſuccenſis caſtellis finibusq; uaſtatis, Anglos nihil tale uerentes eodem impetu trucidarit. Propterea ſe uenisſe cum exercitu ultum iniurias: deligeret ipſe æquum locum, & certam diem uniuerſo certamini: ſe enim nulla interpoſita dubitatione quum primùm pugnæ potestatem faceret, de ſumma rei dimicaturum. Adhæc Iacobus ut erat elati animi ſpectatæq; prõptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additq; publicè laudes, quòd pugnam ultrò depoſceret, quã omnibus

tibus eum artibus uitaturum diu anxio moleſtoq; animo timuiſſet. Itaq; ſecundum eos ſpiritus pararet arma: & haſtatas Scotorum phalanges tertia die in patentibus campis expectaret. Ibi ſe de iniurijs ſeuerè cogniturum, quas intempeſtiuè contumelioſeq; memoraſſet: & nouas ueteres controuerſias armis finiturum. Conſtituta die Surreius in ſubiecta planicie tribus paſſuum milibus ab hoſte conſedit, atq; aciem direxit. Sed Iacobus tametſi paratus erat prælio decertare, ſuis tamen caſtris atq; munitionibus ſe continuit. Quoniam ab expertißimo quoq; procerum, committēdæ pugnæ conſilium improbabatur: & ante alios Huntleius, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore uoce, ut prætoriani quoq; milites audirent, in conſilio dixerat, Nihil ſtultius aut leuius eſſe, quàm authore hoſte manus cōſerere, & ad eius arbitrium atq; libidinem ſummæ rei fortunam periclitari: Teneret ſe opportuno ipſo loco, & ferocem hoſtem cunctatione ludificaretur: magnam enim eſſe in hoſtilibus caſtris rei frumentariæ penuriam: neq; commeatū ab interiore Anglia in ſummis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres, poſſe facilè comportari. Sedendo, ac nihil temerè agendo breui regem ſecundißimis pugnaturum auſpicijs: & hoſtes iniquitate loci & commeatus inopia ſuperatos, ex tuto cædendos militibus ſuis præbiturum. Multa quoq; prodigij loco habita, quanquam uana, & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incuſſerāt. Eo enim cum ducibus de prælij ratione diſputante, lepus è prætorio proſilierat: ac mille petitus telis per mediam ſtationem

intactus euaſerat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulamq; corroſerant: & uela interioris tabernaculi ſub Auroram ſanguineo rore fuiſſe conſperſa dicebantur. His de cauſis nequaquã prodeunte in aciem Rege, Surreius qui paluſtribus & fœdiſsimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius conſiſtere non poterat, nec iudicabat hoſtem niſi ſumma compulſum neceſsitate dimicaturum, caſtra mouit: & relictis ad læuam hoſtibus, traiectoq; Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Barmoreæ ſyluæ ſe contulit, eo conſilio, ut milites quos maximis etiam itineribus confectis feſſos, toto eo triduo tenuiſsimè aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias, & ad motus hoſtium, qui multitudine ſua proximos montes compleuerant, nouam & ipſe gerendi belli rationem ſequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina caſtra regis atq; Surreij, nec utrinq; ab tormentis atque miſsilibus temperabatur. Sed magno uſui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille paſſuum molliter aſſurgens, qui caſtrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius, eximiæ uirtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hoſtis occupauerat, ſubiectamq; planiciem oculis contemplatus, patri renunciat. Iacobum ab Scotia excludi, aut ex munitiſsimo loco detractum, elici ad pugnam facilè poſſe, ſi rurſus copias ſuperiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto, introrſus quantum montis anguſtiæ patiantur, à tergo ſeſe oſtendat. Surreius qui uni huic rei, ut congrederetur animum

animum intenderat, summißis locorum atque militiæ perituſsimis, qui maiore cura ſitum regionis inſpicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardiq; conſilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi uaſa iubet. Inde ad tria milia paſſuum promotis caſtris, bipartitò binisq; pontibus uno tempore flumen tranſmittit. At Iacobus de Surreij conſilio coniecturæ iudicans, ne circa eadem iuga ſedendo contra dignitatem ſuam intercluſus ab Scotia, liberam frumentandi facultatem amitteret, ac ſimul quod ad retinendam authoritatem pertinere cenſebat, ne ex detrectatione prælij obſeſſo ſimilis, aliquātum plus fiduciæ in loco atq; munitionibus, quàm in militum uirtute ponere uideretur, caſtra protinus mouet, & ad occupandum proximum montem, quem ne hoſtis prior obtineret magnopere timebat, rectà contendit. Factum eſt ſumma eius celeritate & calonum induſtria, qui in diſceſſu (ut imperatum fuerat) tuguriolis militum ſtramentisq; & reliquo omni pabulo incenſis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, ut Iacobus propoſitum locum prius attigerit, quàm Surreius, qui ab hoſte uix mille paſſus aberat, aut diſceſſum eius ſenſerit, aut longa incedentium agmina fuerit conſpicatus. Ita Iacobo ſumma collium tenente, Surreius ad radices cum omnibus copijs ſucceßit, paululúmque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis uidebatur, antequam hoſtes caſtra munirent, conſcendere atque omnino prælio decertare conſtituit. Mox aduocata militum concione

demonſtrat quem in locum deuenerint: hinc prærupta fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, niſi quàm acerrimè pugnent, & fortiter uincant, omnem ſalutis ſpem & fugæ rationem adimere. Auderẽt contra perfidos hoſtes, qui uiolato fœdere per occaſionem abſentis Regis, de Imperio totius Britanniæ cogitandum ſibi exiſtimarint, neq; eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: Satis eſſe perſpectum frequentibus patrum uictorijs, quãtum in Scoto roboris eſſet atq; cõſtãtiæ, nec defuturos in acie Deos ipſos ſicuti antea aduerſus uiolatores fidei, & humani iuris atq; religionis contemptores nunquam ex merito defuiſſent, modò ſuæ priſtinæ uirtutis milites memoriam retinerent, Conſenſu enim omnium mortalium, iuſtiſſimam eſſe belli cauſam propulſare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges, & quod his multo præclarius uideretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & ſanctiore conſilio defendendam ſuſceperit: ob id mare traiecerit: atq; ita Dijs bene iuuantibus, impios ſacroſanctæ maieſtatis oppugnatores prælio pulſos, captis eorum ducibus, & munitiſſima urbe recepta, in interiora Galliæ cõpulerit. Quin igitur Dijs hiſdem auſpicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur, & ſi gentis decus, ſi regis exiſtimationem, priuatam deniq; gloriam atq; ſalutem cariſſima haberent, ſe ducem ſequerentur, paratum ſcilicet, aut egregiè uincere, aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere ſtatim milites, pugnæ ſignum daret, neq; dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: ſe enim in aduerſa montis in

montis iuga infestis armis peruasuros cõfirmant, neq; nisi uictores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies facit. Hauardo primã attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen tuetur: Odoardum Stanleiũ tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in subsidijs collocat: tormenta certis interuallis inter ordines & in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus, ut erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum fulgor, distinctaq; hostium agmina uiderentur: ratus sibi ea die uictoriæ occasionem dari, si natura loci atq; amplitudine copiarum superior, quàm primum cum hoste confligeret, urgẽte fato prælij signum proposuit, conuersusq; ad regni proceres qui proximi adstiterant, talem habuit orationem. Postquàm fortissimi cõmilitones, meliori conditione quàm unquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam diem supremæ occasionis ad uindicandas iniurias, quã nec uenturam sperastis unquam, & frustra hactenus exoptastis, quum à superbissimis hostibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verùm qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoq; sæpius ultores Deos domu pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occasione tam iusta quàm necessaria arma cepimus, uilissima profectò capita essemus, & leuissimi omnium mortalium, si, quum facto & uera uirtute opus est, & conferre pedẽ, & per mortes & uulnera uictoriam appetere oportet, tunc hostiũ faciem

timeamus & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atq; otio studere potui, & carere periculis atq; laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem et gentis dignitate & salute uestra potiorem existimassem. Sed frequentißimo uestro consensu, in maxima ulciscendæ iniuriæ atq; omnium rerum opportunitate, quum gerendum aperte bellum omnes cẽscretis, quòd ea quæ nos & progenitores nostri ab infensißimis hostibus sustinuissent, sœda, aspera, intollerandaq; erant, bellum magno animo indixi, & quod peramplam mihi uictoriæ spem facit, uos maiore studio, maximo ardore, & incredibili alacritate signa secuti estis, ut quã doq; insigni facinore, atq; ultimo ueluti uirtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili uictoria finiremus. An fortè de secundo prælij successu dubitandum? quum hostium exercitus nulla in re cum nostro sit cõparandus, qui totus ex fugacißimo genere militũ constat tyrones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in speciem militũ armis instructi, dum ueterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameq; confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorũ multitudine nõ obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audẽt, sed quia necesse est, ut honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant, ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, &

fames

ſames uentrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum ſtringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatq; eò non progredi mortis metu, quò me ducem ueſtrum pro gloria uadentem uideritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum ſtrepitu ac diſſonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum ſuo, deinde omnium è conſpectu remotis equis, ut æquato omnium periculo, & ſpe fugæ ſublata (ſicuti gentis mos eſt) ſimul & corporis robur atq; animi uirtutem oſtenderet, omnes copias in quinq; quadratas acies diſpertit, ea ratione ut tertium agmen, in quo ſignum regium erat, atq; omnes uiri inſignes militabant, duplici utrinq; acie tãquã duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius Crafordius & Montiroſeus: in ſiniſtro Humeus Lennoxius et Argilius qui ſingularem militi e uſum habere dicebantur, curabant. Præficitq; ſingulis cohortibus ſingulos ex ordine equeſtri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo antè in Scotiam Ludouicus ad tradendam diſciplinam tranſmiſerat, collocatiſq; idoneo in loco omnibus tormẽtis, quæ magno uſui per decliuia mõtis eſſe non poterant, ipſe in medio agmine contra Surreium conſtitit. Iam erexerat in aduerſum collẽ primas cohortes Edemundus, quum tormẽtis utrinq; emiſſis, turbatiſq; primis ordinibus, Humeus haſtatos induxit, qui adeò acri impetu ſubeũtibus incubuerũt, ut cæſis anteſigna norũ prõptiſſimis, & ſtrato Edemundo, totam propè aciem in fugam conuerterint. Iamq; nulla ſpes reliqua erat cõſiſtendi, perterritis ſemel pulſiſq; cohortibus, niſi in tanto diſcrimine, hinc Spurius Heron, uir admi-

randis corporis atq; animi uiribus insignis, suo alie-
noq; cruore perfusus, Edemundum subleuasset, & ab
alia parte Dacreus ad subita pugnæ intentus, transuer
so cursu in latus hostium procellam equitum immisis-
set. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis mi
litum, haud dubiè restituta acies, redditusq; iam uictis
animi uigor. Ita æquata prælij fortuna, aliæ atque alia
Anglorum cohortes afflictæ cum integris, ipso metu
commistæ, æmulatione uirtutis rectam agminis fron-
tem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora
Scotorum peruentum esset, & utrinq; maioribus pro
pè odijs quàm uiribus certaretur, Montiroseus atque
Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem
prouecti, pugnantes cadunt, perrumpiturq; hastato-
rum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equi-
te peditéq; conciditur. In sinistro autem cornu eodem
tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos
æquioribus locis detraxerat: & superfusa sagittarum
multitudine eò adegerat, ut non conferti, sed laxatis
ordinibus rari ac uitabundi pugnarẽt, eorumq; signa
fluctuare inciperent. Quod ubi animaduertit, circũ-
ductis continuò tribus subsidiarijs cohortibus in aper
ta hostium latera, tantum terrorem intulit, ut sustine-
re irruentium impetum, aut consistere nequierint, sed
protinus coniecti in fugam, & per deiectus mõtis præ
cipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atq; Le-
nuoxius uoce manibusq; inclinatam aciem retentãtes
interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cũ Sur-
reio pugnam inierat, ut ab cornibus turbari suorum
ordines, atq; hostes ab lateribus circumfundi uidet, co-

hortem

bortem prætoriã, euocatos & proceres quos circa se habebat adhortatus, ut nihil se, nihil maioribus suis indignum cõmitterent, in medios hostes inducit, Ita nouũ priori acrius de integro prælium ortum, quòd tota ea acies tecta ferro, Anglorum sagittas egregiè sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinum aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant utrinque procera uirorum corpora opinione uirtutis ad supremos casus ab utroq; duce delecta: prœliumq; ut necesse erat, uarium, anceps, modò his, & modò illis prosperũ & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacißimè pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes deniq; uario hortatu accendebat, ut quod tãtopere desiderassent, adepti hostes ferro atq; uulneribus ulciscerentur. Contra Surreius, quum optimus quisq;, aut caderet, aut sauciaretur, magna ui contendere, uulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari, ut ad gladios rem adducerent: & qua maximè hostes urgebant multum ipse pugnare. Sed dum in certo adhuc pugnæ euentu ad uexilla res geritur, Hauardus & Stanleius qui ab utroq; cornu pulsis hostibus uictores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Dacreus quoq; in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quum ab fronte, ab latere, à tergo caderentur, neq; labore & uulneribus fessi, per aceruos corporum atq; armorum perrumpere possent, circũuenti in orbem pugnare coguntur. Tum uerò Iacobus quum regium uexillum, cadente Adamo cui Forman erat cognomen, stratum uidisset, nihil iam dubitans

quin è uestigio moriendum esset, ut ab imminentibus contumelijs animum uindicaret, in confertissimos hostes procurrit ibiq; pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; uirtute contendentes interficiuntur uiri sacrati, & sacerdotijs insignes, archiepiscopus unus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres uerò, & equestri dignitate honoribusq; militiæ illustres triginta sex. Humeius & Huntleius equos per tu multum nacti, cum postremis cohortibus, quæ ut constabant ex ignauissimo genere militum, manus nõ conseruerant, beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem fermè capta sunt, omnia uerò signa militaria relata: et tormenta maiore uigintiduo: in queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus, à similitudine, septem sorores appellabat. Castra uerò eodem impetu expugnata, direptaq;, cadauer regis postremo die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, ubi din sepultura caruit: nã ab Anglis, quòd Gallis schismaticisq; fauisset, sancto funeris sepulchriq; honore, & Christianis cæremonijs indignus putabatur. Adnotabant pleriq; repetita superiorum regum memoria, Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potiti regno atq; idem sortiti nomen, ante diem ferro erepti mortem oppetiissent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd in ipso pugnante, pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali milleſimo quingentesimo tertio

simo tertiodecimo ad internitionem Scotiæ nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria naui, quanta maximè potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamentum multo cruore conspersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: ubi capta Taroanna Margaritam Cæsaris filiam conuenit. Ea etenim illustribus fœminis comitata studio uisendi regis, & ut patrem excipceret, è Gandauo illuc usq; gratulabunda processerat. Itaq; prælitia perpetui dies edendis spectaculis atq; conuiuijs absumpti: decurrereq; nobilissimi Belgarum cum Britannis: omnibus utrinq; cultu uirtuteq; certãtibus. Sed Henricus cognitis rebus, quæ in Britannia gestæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea est ciuitas Neruiorũ longè amplissima, & mercatorum concursu atq; opibus, celeberrima: quam non multis ante annis suo iure uiuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenses in eo bellorum metu quam quam haud dubiè libertatem amisissent, studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos moliendum arbitrabantur, quoniam ab his in utraq; temporum fortuna belli & pacis, clementissimè sibi imperitatum existimabant. Igitur ubi Henricus magnitudine castrorum urbem circumplexus tormenta admouit, censu eorum habito, qui propugnare possent, supra triginta milia hominum conscribunt: magnam uim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum student: & summa alacritate (ut sunt ad quæq; rerum

Henricus Margaritã Cæsaris filiã cõmeatur.

Tornacenses cõscribunt 30000. propugnatores.

initia ardentißimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè ſuſtentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec poteſtas eſſet conſiſtendi in muro, & uno atq; altero in loco inſtitutæ interius munitiones continentibus mœniũ ruinis nudarentur, cœpere tunc primum præſentibus periculis territi, propriæ quiſq; ſaluti conſulere, loca deſerere, ab ſignis domum dilabi, ac demũ cogitare quod in diſcrimen ſe, liberos, coniuges, atq; omnes urbis fortunas conijcerent, ſi diutius ſine militũ præſidio tueri mœnia aduerſus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortißimi, nihil memorabile, aut dignũ priſca belli gloria in oppugnatione perpeßi, quum fruſtra Gallorũ auxilia expectarentur, emißis oratoribus qui ſe imperata facturos dicerent, mulctati pecunia deditionem fecerũt. At Heluetij paucis ante diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduorum fines hoſtiliter ingreßi, ab ea quoq; parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Nanq; Tramulium, qui opportunis in locis oſtentata acie ueniẽtibus ſeſe obijcerat, ac ſe demum tantæ multitudini imparem ratus, paßim cedẽdo ac detrectando certamẽ retrò abierat, in urbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ urbis apparatu, circumſeßisq; itineribus ad teli iactum ab muro caſtra poſuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitũ præfectus Vldericus Virtembergenſis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouiſam habebant, explorabant itinera, loca caſtris anteceperãt, & quæ pedeſtribus copijs uſui forent, ſumma facilitate conſequebantur. Is quãto maximè poterat

mè poterat studio cœptæ oppugnationis negotium administrabat, totoq; animo ad celeritatem incitatus in qua spem ipse posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur. Quod neque perterritis hostibus, aut confirmandi sese, ac muniendæ urbis spatiũ dari, neq; mora interposita, multitudinis frangi impetum, quæ haud facilè uno consilio agitur, uolebat. Ita, quum latè murorum strage edita, interiora urbis patent, & per ruinas quæ fossam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus continuè pararetur, ipse circumeundo opera atq; manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere, quantum ad summam uictoriæ pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna urbe, in qua si paululum adniterentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuium fortunis, in præmium laboris atque uictoriæ cessura esset. Aduersum ea Tramulius, tametsi usus egregia ciuium uoluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta et omne genus telorum in murum contulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoque casus confirmatis eorum animis armauerat. Nihilominus quod dudũ rẽ in Morinis infeliciter gestam esse cõpluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæde atq; uulneribus irritaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui unà cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis & ducum studia, & ue-

Vlrici Virsungi Barretis Indicula.

teranorum etiam uoluntatem apprimè nouerant, impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud obscurè Gallicis rebus fauere compertum habebant, adeunt: in primis ueterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum proponunt, & quàm demissè deprecantur, ne finitimũ regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment, ne eum socium amicumq; tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs, & priuatis quoq; muneribus liberalissimè pace belloq; affecerit, & in eam demum rerum amplitudinem & uirtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neq; pro leuib. atq; alienis belli causis, summa beneficia animo deponerent. Quòd si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Galliæ uires tantoperè despiciãt, ut belli casus communes esse non existiment, recordarentur, quibus iniurijs, quot cladibus illatis, Cæsarem et Germanos antiquos hostes affecerint, quò potentiæ eos euecturi sint, si tum parta uictoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciant. Num Cæsarem uerum & proprium hostem, putent statuturum nouis fœderibus? ac nihil mox ausurum aduersus eam gentẽ, cuius sanguine Caroli soceri manibus parentare, & ulcisci lethale uulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret. Hæc illi publicè & ad uulgus militum. Cæterũ priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atq; omnes ad pacem pertentando aditus, breui plurium animos expugnarunt, quòd neq;

arduum

arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud Heluetios erant. Nanque ſicuti cæterarum quoq; gentium mentes, communis unus morbus agitare cõſueuit quo ſe contraria in ſtudia ſcindãt, & ſi externa deſint mala, inſanis diſſenſionibus domi ſæuiant: ita Heluetios eadem mali tabes inuaſerat: nanq; aſperi montaniq; homines quondam facta coniuratione, quum omnem ſuã nobilitatem uno prælio deleuiſſent, pugnaſſentq; multis annis pro ſola libertate ſumma eorum concordia uiribus in unum coaleſcentibus, & partium nomen, & diuerſa ſtudia dediderant. Sed poſteaquam ſecundis bellorum euentibus, apud exteras nationes magni clariq; fuere, ad fouendas Gallorũ partes operam ſuam tranſtulerunt. Primi omnium Bernenſes, amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis, Lucernenſes demum & Friburgenſes, ac multi præterea ex alijs Pagis, iam uulgata inter milites pacis mentione, atq; ex ea cauſa intermiſſo ardore oppugnationis, rem ad conſilium deferunt, in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones præterea ſcribæ & ſigniferi ſententias dicere, & de ſuã mis rebus deliberare conſueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd uirum fortem in ea rerum occaſione belli auidum, & Cæſaris ſequutum partes, paci aduerſaturum intelligebant. Quare cuncti propè ad Gallum inclinant animos: ac petentibus pacem dandam & reducendas legiones eſſe cenſent. Verùm quo honeſtius cõmutaſſe belli conſilia uiderentur, & Cæſarem, adquẽ tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent in has conditiones pacem dixerunt. Ludouicus

Gallorum rex concilium Pisanũ, quod in Galliam trãs-
latum sit, atque omnem sacerdotum controuersiam e-
dictis tollat, in posterum ab Romano pontifice non di
scedat, neq; eius urbes oppidáue attrectet. Eam Burgũ
diæ partem, quam iure consulti statuerint, Carolo Cæ-
saris nepoti restituat, ex arcibus Mediolani et Cremonæ
præsidia deducat, Gallia omni Cisalpina in posterũ ab
stineat, milites Heluetios nisi uniuersi oppidorũ Magi-
stratus assentiãt, mercede ne cõducat: Heluetijs pro im
pẽsa susceptæ expeditionis quater centena milia aureo
rũ nũmûm exoluat, intra quindecim dies dimidiũ eius
summæ, reliquum intra menses duos: Item Vlderico &
decurionibus equitum octo milia pro mercede impen-
dat. Erant superbæ & periniquæ conditiones, Gallo-
rumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adege-
rant, ut conscriptas tabellas propè discerperent, quòd
Alpini homines inter syluas, armenta, & abruptos mõ
tes nati, atq; omnium propè humanarum rerum egeni
tantos sibi spiritus, ac tantam denique arrogantiam su
merent, ut circumscribere præpotẽtem regem, eiq; per
ludibrium acerbissimas leges imponere auderent. Sed
Tramulius nihil permotus, quod respiceret ad summam
belli, atq; omni industria præsentibus malis occurrere
sani & prudentis imperatoris arbitrabatur conceden
dum aliquid necessitati atq; periculo, quod haud dubiè
omnium salutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetij,
quum iniussu regis nec pacem ullam fœdúsue rectè fie
ri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse exi
stimarent, propter necessariam temporis dilationem,
quo spatio Ludouicus consuleretur, obsides postula-
runt

runt, qui capite luerẽt, si citra statutum tempus pacto non staretur, aut rex acta Tramulij minimè rata et firma esse censeret. Itaq; obsidibus acceptis, & ex formula iurisiurandi tabulis conditionum obsignatis, castra mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio domum reuertuntur. Hæc ubi in Morinos literis & fama perlata sunt, Cæsar & Henricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & uirium detractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi deceßisset, fractis tanta spe animis, ad aliam belli gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo pòst Cæsar eadem celeritate qua uenerat, in ulteriorem Germaniam abscesßit. Henricus autem post aliquot dies oppidis propè omnibus Neruiorum in potestatem redactis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetijs, & cunctantibus Gallis iam exacta æstate, bellum spargere, & ad singulas urbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad tutanda quæ cœperat, Calesiam redijt, primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atq; tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris opperitur, Gallica classis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectũ, nihil ea æstate memorabile gesserat, è superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio ut Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariasq; ad Portesmutum insulam in statione relictas incenderet. Verùm tanta subitò tempestas coorta est, ut magnis si unquã fluctibus mare illud

Cæsar in Germaniã uehitur & abscessit.

intumuit, tũc maximè uadosi freti æstu, & ualida reflu xus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatæ, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas littorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fusis armamẽtis quæ cursum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem uerterent, & diuinã esse iram interpretarentur, quòd schismate sacerdotumq; dissidio pollutã esse Galliam existimarent: quãquam ea die quæ fuit Idibus Octobris, acciderit, ut Luna plena esset, qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos æstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludouicus post pudendam pacem, dissimulata palam ea insigni cõtumelia, quum de cessisse finibus Heluetios, Ferdinandumq; regem nihil Henrici generi successibus permotum, præclare inducciarum fidem tueri, contentumq; Cantabria suis se tenere Pyrenæi saltibus, & iam senescere Britannicum bellum, instareq; hyemem aduerteret, nudato animo conditiones improbare atq; reijcere cœpit tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoq; testari se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetijs spopondisset. Consilarij quoq; & magna pars togatorum, postquàm ex indignitate pactionis regem furere criminariq; ultrò Tramulium uiderunt, ex adulatione & metu potius, quàm quòd id ex æquo & iure esse dicerent, ut pacem irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi uanam iuris speciem imponere contendebant, quòd Tramulio iniussu regis non licuerit ulla turpi sponsione bellum finire, exem

nire, exemploq; Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex pacto, uel religione obligaret, iniussu regis ritè fieri sanciriue potuisse: Num etiam eodem iure, si Tramulius ex metu, uel sua temeritate spopondisset, Regem diadema positurum, uel Luteciam Parisiorũ antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma & uniuersam Galliam Heluetijs uectigalẽ facturum, ea omnia ex æquo & bono sponsionis pariter seruanda forent? Ex aduerso quoq; nõ deerant, qui hæc uti mania & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent, Tramulium egregium fortemq; uirum cuncta ordine sapientissimeq; fecisse, quòd in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis, hinc & inde prementibus, atq; alijs haud sincera fide euentum belli spectantibus, saluti totius Galliæ maturè atq; opportunè consuluisset: eum esse inter Galliæ proceres, qui multis rebus integrè & feliciter gestis, carpentis uulgi inuidiam uirtute superet. Non ea rectè improbari cõsilia, quibus cautus Imperator atq; hostium expertus magnis periculis occurrendum esse duxerit. Cæterum Heluetij quum se deceptos intelligerent, quòd Ludouicus pecuniã non dinumeraret, quam ipsi ante alia deposcebant, manifesteq; appareret nihil eum ex eo fœdere præstaturum coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, se quàm primum per occasionem possent, ulturos deceptorem regem atque eadem quæ fœdere promisisset, armis repetituros. Habitæ insuper quæstiones de his qui enixè fouisse Gallorum partes ferebantur. Tortus inter alios Gaspar Goldilus sa-

ctionis princeps, de aliquibus etiam crudeliter ſupplicium ſumptum: nam uulgus militum & ſordidiſſimi quique procul à militia, claros homines multis ſortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atque inuidiæ expoſitos deferebant. In quos ab accenſis ira Magiſtratibus tanto ſeuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpiſſimi facti, & fœderatis principibus ſatisfacere cupiebãt. Eadem æſtate iuſſu Leonis pontificis, Bernardinus Caruaial & Federicus Sãſeuerinas pſeudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ aſſeruatos memorauimus, Romam uenerunt. Quibus mox à Leone ſupplicibus ac ueniam petentibus, antiquus pilei honos reſtitutus, magna tamen patrum diſſenſione. Nanq; Matthæus Sedunenſis efficacis ingenij, & acerrimæ uir eloquentiæ, Chriſtophoruſq; Eboracenſis Gallorum hoſtes, grauiſſimis orationibus aduerſabantur, quòd ad eoſdem dignitatis gradus, fœdo, & in poſterum exitiabili exemplo reducerentur, qui miſeræ in primis Italiæ, & ſacroſancto pontificiæ libertatis propugnatori, excitato ubiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intuliſſent. Verùm pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in ſpecimẽ cæterarum uirtutum omnes illo tempore laudabant, clementius agendum ſibi aduerſus eos quos opera ſua captos conſtabat, exiſtimauit, ut pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finem imponeret controuerſijs, quas translato Lugdunum concilio turbulenti ſacerdotes excitarant. Siquidem feſſos, & aduerſis ſucceſsibus fractos, oſtentata ſpe ueniæ, ad ſanitatem redituros ap

turos apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tantam bellorũ molem, qua ipse obrutus quassatusq; uix steterit, ab diuina ira pendere, ut religioni ac põtificiæ maiestati satisfaceret, perturbatoq; & exhausto regno consuleret, adulterinum concilium abrogauit: iußitq; Claudium Maßilienſem Epiſcopum & Solerium legatos ſuos Lateranenſi adhærere: illudq; prædamnato Piſano, ut ſanctum atq; legitimũ approbare. Idem fecere Guliermus Maclouienſis, & Renatus Baiocenſis: qui & ipſi antea à Iulio gradu pulſi, ad priſtinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus eſt: in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum eſt omni picturarũ uaricate mirificè cultũ. Egere in ſcena Plauti Penulum decore mirabili, & priſca quidem elegantia Romanæ iuuentutis lepidißimi quiq;, uariaq; extra ordinem poemata recitata, florentibus non aliàs fœcundiore ſeculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus diſciplinis inſtitutus, ueluti paternam gloriam in eo uirtutis genere ſuperaturus, quum publico elogio literatorum Præſidium inſcriberetur, ſtudioſos omnis elegantiæ, qui inter armorum ſtrepitus non emerſerant, iam tum magna ſpe liberalitatis accenderat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM sui temporis.

LIBER DVODECIMVS.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper, qui ut supra memorauimus, Gallo ab Heluetijs profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti, in Venetiam duxerant, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuerò Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atque Taruisium præsidio tueri iussi, ut imminentem hyemem expectarent, nullam hostibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisq; eorum consilijs, ad castra exercitatione quotidiana progrederetur, neq; id sæpius frustra factum: Nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per momẽta temporis uestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa uir fortis cum duobus militũ præfectis, diu frustra per angustias uiarum colluctati, ut eruptione euaderent, in potestatem absque

absq; uulnere deuenerunt. Transfugerat paulo antè Mercurius à Cæsare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram fortè aliquam: uel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterum Cardonius ostensurus magis oppugnationē, quàm tale negotium summa ui tētaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio consedit, neq; enim propius castrametari licuerat, quoniam Veneti per id tempus, quod uacuum à bello atq; ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem & Venetiarū propugnaculum mirabili studio communiuerāt. Suburbanas uillas, hortorum sepes atq; macerias, excisis quoq; opacis arboribus, ne uel umbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerāt. Inde felicis agri uasta planicies circumquaq; patescens, nihil tutum si in conspectum urbis uenirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam, per quam tutò copias atq; tormenta ad murum perducerent, facere instituunt, ea quidem ratione, ut egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atq; altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur, ita ex tuto mœnibus appropinquare, uineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse cōfidebāt. Verùm quum per aliquos dies contracto ex agris magno agricolarum numero, aliquam operis partem perfeciſſent, & ex urbe expeditæ cohortes atque equitum turmæ in opus molientes emissæ, omnia turbarent: institutum aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile uidebatur, amissum est. Sed nec postra per

Mercurius à Cæsare ad Venetos transfugit.

Patauium Venetiarū propugnaculum.

otium dies acti: nam utrinque equites & pedites leuia certamina committebãt. Vnum fuit memorabile. Tres Hiſpani pedites elati animi, Italos ad certamen prouocarunt, nulla quidem priuata ſimultate: ſed ut ſi eſſent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, cõtra progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarẽt. Liuianus, quum ea uox à militibus alacriter excepta fuiſſet, multiq; certatim eas partes depoſcerent, totidẽ manipularios expertæ uirtutis emiſit: qui breui uno è tribus Hiſpanis interfecto, cæteris ſauciatis & captis, victoriam cum plauſu & gratulatione militum retulerunt. Iam æſtas præcipitauerat: Cardoniusq; & Proſper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Atheſim caſtra reduxerant, quum Matthæus Gurcenſis cardinalis qui tunc Veronæ præerat, urgere literis ac nuncijs duces cœpit: incuſare eorum otium, & palam conqueri, quòd exercitum tot auxilijs firmum, paratumq; omnes labores pro Cæſare ſubire, in æſtiuis tam diu eſſe paterẽtur, nihilq; iam prope exacto autumno, quod ad commodum tuendamq; exiſtimationem Cæſaris pertineret, effeciſſent. Ducerent quoquomodo in hoſtem, & cum excidio hoſtilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hiſpani, apud quos ſpes prædæ, cædes, uulnera, & uirtutis decus, omni ſecuritate atq; otio cariora ducebantur, turbidis uocibus, uti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: uix abſtinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de cauſis excitatus Cardonius, commutandam ſibi omnem belli rationem exiſtimauit, uocatiſq; in prætorium præfectis: Scio

ctis: Scio inquit, uiri fortes usuq; militiæ periti, perfidiæ mihi uel ignominiæ parari cõtumeliam, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minimè capiamus. Enimuerò patiẽtiam meam uinci patiar: succumbamq; paucorum libidini qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quàm uera laude maturaq; uictoria. Duæ sunt in conspectu munitißimæ hostiũ urbes Patauium atq; Taruisium, quæ oppugnari capiue nostris uiribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse ac paulo pòst Roscus atque Palicia multitudine fortißimorum militum, ac mirifico oppugnandæ urbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus. cum iactura tentauerint. Supereſt, postquam finiẽdum est bellum, ut nostra uirtute atque ausu, omnibus incommodis atque omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum uanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, si transmisso Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infestis armis adeamus, atq; omnia ferro igneq; populemur. Tunc enim hostes qui per ignauiam inclusi mœnibus hybernorum tempus opperiũtur, ulturi iniurias, aut in aciem descendẽt facultatemq; uictoriæ præbebunt, aut luctuosum regionis excidium prospectantes, nos omni præda onustos & intactos redire patientur. Duces qui in consilio aderant, in utranque partem disputatione habita, uariè sentiebant. Alij enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus uiribus prosperos rerum successus pollicerì consilium Imperatoris qui dignos suo nomine spiritus gereret, laudare: alij contrà rerum usu & militari pru

dentia insignes, intempestiuam Cardonij audaciam nō probare, non esse enim eò temere procurrendum, unde uel difficilis receptus foret, uel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna, qui uirtutis militaris inueteratæq; prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium summa imperij respiceret, cuncta propè in eo exercitu administrabat, cunctator natura, & cui belli casus atq; fortuna maximè displicebant, multis rationibus Cardonij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atq; Fortuuam pro disciplina sequerentur, coarguere. Quid si inquit, postquàm hostes contemnitis, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaq; populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, ut anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquam aut reditus aut salutis spem habebitis? Num putatis dum inexplicabiles imbribus uiæ, lubricus & limosus ager inflatiq; amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium nostrum montanorū agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus commeatum auertant, & eminus & cominus lacessant agmina, onusti sarcinis, enecti fame, nullo stabili uestigio innixi aciem explicabitis? & spem in dextris atque uirtute ponetis? Ego Cardoni sicuti finem belli atq; uictoriā hoc exercitu incolumi nobis non serò obuēturam arbitror, ita propositi tui sententiam graui proximam periculo minime laudarim, quòd si id duxeris è cōmodo Ferdinandi regis & Cæsaris, ipse uotis nuncupatis, ut ea res

prosperē

prosperè atq; feliciter cedat, lubens uolensq; iter & arma primus arripiam. His uerbis Prosper, quãquam iniecto discriminis metu aliquorum animos perculisset, uidereturq; is ardor, ut ex uultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia ut proficiscendum esset perseuerare: nihilq; dictis Prosperi commoueri, urgente maximè Piscario, qui quum pedestribus copijs præesset, agendo pugnãdoq; laudem quærebat. Igitur postquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, ut milites scorta, quæ in uarios usus Germani, Hispani uerò ad libidinẽ trahere consueuerunt, inutilesq; ministros dimittant, sarcinas & impedimenta relinquant, nihil præter arma parent. Hæc omnia, simul & inualidos uel parum idoneos milites Veronã remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit hanc esse summam copiarum: Hispanorum, tricenarias cohortes quindecim, Germanorum septem, quarum singulæ quingentis ferè militibus constabãt, ueteranus uterq; miles, & recenti uirtutis gloria insignis, utpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortissimè dimicarant. Hispanis Piscarius: Germanis Iacobus Landaus præerant, Septingenti item equites cataphracti ex uetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, & Celembergo Cæsaris ducibus: atq; item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio uerò exercitu (nam Leo fauere Cæsari ex Iulij Pontificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrsinus Mognanius, hic leuis armaturæ equitum alam

Exercitus Car. dony.

unam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in queis plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copijs optimè instructis, Cardonius duodecim falcones æncos præsidij causa adiungit, & ab Albaretto ad Bouolentam castra mouet. Id oppidum opulentum & frequens, primo incursu occupat ac diripit. Inde ad Medoacum progressus incerto profundoq; alueo decurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter se connexis, continuò superat, atq; in sinum fertilissimæ regionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iectæ demum ædibus faces: mox quum furēs barbarus in ipsas suburbani littoris delitias peruenissēt, infelices passim uillas, & superba prætoria, quæ regio sumptu longa in pace ac florentibus Reipublicæ temporibus, Veneti primates extruxerant, maiore quàm unquam inuidia in Italia debacchatum fuerit, miserabili incēdio absumpsit. Troilus quoq; qui triennio ante à Venetis, discessērat, cum equitibus suis & cohorte una progressus ad Licefucinam uicum, ubi naues uersatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet ac in prædam uertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transierant, religatisq; in ulteriore ripa omnibus naui gijs, ne illis potitus hostis ad transitum uteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contrà dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere scapham

ſcapham iubet. Qua è ueſtigio retracta ſcandentibus plurimis, cæteræ naues ab ulteriore ripa ſoluuntur ac traducuntur: confeſtimq; earum beneficio flumen traijcitur. Agreſtes etſi multitudini ſuæ, & ſagittis quas ligneis arcubus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum ſuſtinere non poſſent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuatoquoq; odio hoſpitalibus, diuerſorijs cæterisq; ædificijs incenſis, in caſtra reuertitur. Eodem quoq; tempore Mutius cum ala equitum et ualida Germanorum manu, Meſtrium frequentiſsimum oppidum contendit, fuſisq; in itinere paucis hoſtium equitibus, quum coniectos in fugam continuò ſequeretur, eodē curſu immixtus Venetis, portam irrumpit, uiribusq; ſuperior, deſertum à Meſtrinis, oppidum occupat: arcemq; pari fortuna temerè munitam interfectis defenſoribus capit, ac ſtatim ſæuientibus Germanis in diſceſſu oppidum incenditur. At Cardonius & Proſper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum exiniæ fertilitatis effusè populati, ad Margariam maritimum uicum caſtrametantur: indeq; breuiſsimo maris interiectu proſpectantes hoſtium ſedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliā ſuperbæ atq; opulentiſsimæ ciuitatis diſplodi iubent. Ea res non aliâs maiore metu attonita ciuitate, non tā ſclopis boatuq; horriſono plebis fœminarumq; aures perculit, quàm conſcriptos patres, atq; ipſos magiſtratus in aduerſis ſemper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul graſſantibus incendijs uillæ, uici, caſtella, oppida; neq; aliud quàm tantulum maris

ſpatium ſimilem urbis calamitatem morari uidebatur. Erant qui è ſacris turribus, & ſpeculis, cognito tractus ac littoris ſitu, propriarum uillarum flammas agnoſcerent, & cadentes domos frustra lachrymis proſequerẽtur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad ulciſcendum arderent, Liuianus prope inſaniens, per literas ac nuncios ſingulis horarum momentis ab Senatu petere, ne ſe diutius in otio clauſum teneri, ne tot ac tãtas iniurias cum ignominia è mœnibus contemplari ac deflere abſq; ullo uindictæ ſolatio paterentur: habere ſe iuſtum exercitum duratum in armis, ardentẽ pugnæ ſtudio, uindictæ cupidine uehementer incitatum, quo demorari hoſtes impeditos prædæ onere, trãſitu fluminis prohibere, ac concidere facilè poſſit. ſi ſibi ius imperij pugnandiq; poteſtas libera relinquatur. Ergo ſummo omnium ſtudio ab Senatu, Liuiano reſcribitur, exercitum ſub ſignis educat: cum Baleono iunctis uirib. una caſtra faciat, & ſi id è commodo reipub. duxerit, quàm primum nactus & loci et temporis opportunitatem, cum hoſte confligat. Decreto Senatus accepto, Liuianus parat ſacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis, apud milites concionatus, exploratam, inquit, certamq; uictoriam hodie non haberem de barbaris immaniſſimiſq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onuſti præda ſimili quoq; temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire poſſe confidunt: niſi uos illi ijdem eſſetis, qui tot efferis nationibus ad excidium Veneti nominis conſpirantibus, quod reliquum ſupereſt Italicæ uirtutis decus per tot caſus atque pericula conſtantiſſimè conſeruaſtis. Enimuerò cũ uos

uos considero milites, atq; hostium conditionẽ intueor magna me spes uictoriæ tenet: ab longa si quidem quiete recentium uiriũ robore præstantes, magno atq; exercitato equitatu, tormentorũ omniumq; rerũ apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio possint instructi, cũ his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, cõfecti prope inedia, numero pauci, & linguarum uarietate dissimiles, uix primum nostrorum impetum sustinebunt, quum maximè nobis obstantibus, experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareq; oportebit. Neque hostium duces in dubijs & repẽtinis pugnæ casibus, uno consensu, eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia & uarios animi impetus dissimili linguæ morumq; cõmercio aliud atq; aliud cælum indiderit. An dum hic pandi aciem, ille dẽsari, & sisti agmen, inferriue signa uno tempore mixto imperio uidebunt, & tunc Germanus Hispanum, & utrunq; Italus audiet, uel iuuabit? Vicimus profectò milites, uicimus nisi Dij, qui satis superq; hactenus huic reipub. irati infestiq; fuere, tantorum scelerum ultores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantib. præfectis, atq; uniuersa concione, ut signum profectionis daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum ubi hostes transituros existimabat, contendit. Inde Baleonum à Taruisio, & cæteros milites, qui in præsidijs erant, ad signa uenire: Paulumq; Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa, & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nũtiatum est Liuianũ cum uniuersis copijs ultra Medoa-

Liuianꝰ copias ꝓducit.

cum consedisse: Ibiq; prælij & uindictæ auidum quominus flumen transcatur armis prohibiturum esse. Ea res uastitati finem fecit, quoniam suspensis omnium animis audacissimi etiam quiq; militum, nõ quàm latè, aut crudeliter uexandi incolæ, exurẽdúsue amœnissimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & uitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda ut antequã Liuianus uniuersas uires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum ubi in ulteriore ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atq; ipse putauerat, qu ũdifficilia aduersaq; omnia repperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormentorum numero cõmunitã ducem ferocem promptumq; ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militũ & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte uadũ fluminis tentaretur, uniuersus exercitus traducẽdus esset: ac demũ accire Prosperum atq; Piscarium, cæterosq; duces consulere, quoniam de salute omnium agebatur. Visum est peritioribus superiora uada fluminis esse perconctanda: noctuq; eo progrediendum, ac ignaris hostibus è uestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facilè superari amnem, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum, ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda uigilia castra mouet: relinquit ignes atq; omnem leuem armaturam equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, ut exoriente sole plures in ripa fluminis obuersentur, ac simulato transitu alueum tentẽt, cæterùm globo facto

cto castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extemplo primi agminis duces flumẽ ingressi, omnẽ simul equitatum in aduersam ripam educunt. Hispanorum quoq; phalanx eodem tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebãt, consertis stipatisq; ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque sicuti incertis passim uadis transibant, accidebat ut aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui uerò capite solo extarent. Erant magnum ad superandam uim fluminis incitamẽtum, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos, flumen intrans: & cum eo ornatissimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in amnem se coniecerant, ut manipularibus suis æquarentur. Hispanos, Germani, & mox Cardonius & Prosper cum alijs copijs subsecuti sunt, ac demum leuis armaturæ equites, qui ex composito ludificati hostem, ut imperatum fuerat, consequebantur, fluuium transmiserunt. Occurrere satis in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat intempesta nocte, hostes inde mouisse, expeditam equitum manum speculatum præmiserat: ipseq; inalbescente cælo, cognito hostium discessu, fuerat insecutus. Verùm quum hostes paratos ad dimicandũ in acie repperisset, leui certamine ad aquã facto, prælio abstinuit: siue quòd Baleonum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quòd ad iniquam pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quàm manus consereret, arbitrabatur. Ita à superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hosti-

Hispani & Germani flumẽ intrãt.

bus iter præcluſurus Vicentiam contendit: Nam euaſtata urbs illius futura erat, qui prius incuſtoditam neglectamq; occupaſſet. Erat locus in uia publica, ſecundo ab urbe lapide, prope pagum, cui Vlmo nomen eſt, ſatis idoneus, ſi uel mediocriter operibus muniretur, ad prohibendos trāſitu hoſtes: quoniam nulla commodior uia, qua eos redire neceſſe erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere propè extructo ac perducta foſſa, ut uiæ ſpacium concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cum Baleono, qui dudum uenerat, citra loci anguſtias caſtrametatur, lætus admodum quòd hoſtes aut ex iniquiſſimo loco, ſi ui euadere tentarent, pugnaturos, aut ſi ab ſterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos eſſe iudicabat. Interea Cardonius eo cōſilio ut rectà Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmum proceſſit ubi quum conciſa itinera, occurſuq; hoſtium occupatas uiæ & collium fauces cognouit, quoniam diei parum ſupererat, & feſſus itinere miles erat, quingentis paſſibus ab Liuiano caſtra ponere coactus eſt maximo ſuorum cum labore: nam legentes locum figētesq; tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incommodisq; turbabāt. Fuere Hiſpanorū caſtra quandiu ab luce diei permiſſum eſt, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutū à tormētis relinqueretur. Tanta erat pilarū uis quæ frontē lateraq; feriebant, ut integri peditum ordines, extēſis humi pectoribus procumbere, equites poſt dumeta atq; arborū ſtipites occulere ſeſe, aut depreſſiora loca quæritare cogerētur. Sed nox ſequens

sequens crescente metu durior atq; turbidior fuit, quoniam Baleonum castra castris iunxisse & magnũ numerũ agrestium à tergo instare, & quæq; uiarum plana, perductis passim fossis, atq; aggestis cespitibus, interrupisse cognouerãt. Quibus de causis fiebat, ut quũ à fronte obstante Liuiano perrumpere in patentem uiam non possent, consternatis metu omnium animis, nulla solita alacritas, nulla spes nullaq; pristina uirtus in mœsto exercitu uiseretur. Iamq; apparebat Prosperum, qui temeritatẽ susceptæ expeditionis dãnauerat, uatem futurum, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatẽ deerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis abactæ prædæ carnibus fatigatus exercitus. Ita excitatis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues quos ab aratris abduxerant, sessi attonitiq;, lucẽ simul atq; euentum incertæ salutis opperiebantur. Interim dum instratis equis, induti arma insomnes totam noctem agunt, præfecti alarum ac primores ordinum ad prætorium Cardonij frequentes adesse, de summa tãti discriminis consultare, per uices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metũ alijs augeret, præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus, cũctos certa spe fiduciaq; cõplebat. Tanta erat eius uiri opinio, ut in summa etiã rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerũ angustijs dũ premerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarunt, ut retrocedendum, ac mox dextrorsum quauia Bassianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem

Consilium Cardonij Saviano & aliorum.

consilio, ut discedentes, Liuianũ, quem natura pugnacem atq; insigne aliquod facinus acri animo uolutantem agnoscebant, ex munitissimo loco in æquam planiciem attraherent atq; ibi uti antea deposcissent animo confirmati consererent manus, aut si hostis pugnæ persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atq; euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur: Igitur Cardonius paulo antequam diluceſceret, uasa colligi & sine tumultu signũ profectionis militibus dari iubet. Sed dum præmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare consuesset, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (ut mihi uidetur) pro disciplina in reliquum tempus documento esse posit, negante scilicet Prospero se anteceſsurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; ineundæ pugnæ prærogatiua deberetur. Differebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquã eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cæteras omnes anteiret, sed eam omnino uocari primam, quæ opinione uirtutis firmissima, graui iudicio institutoq;, uel à fronte, uel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti ueteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facilè ceſsit: adeoq; expeditè & cupidè prægreſsus est, ut Alarco uir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeq; facere diceret, quòd absq; alienæ laudis obtrectatione, ut instantis pugnæ periculo honestè sub

Decora inter duces contentio.

ducereturꝰ

duceretur, legibus parêre didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, unde intactus euaserat, non magnopere pugnax, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium, itérue, & eorum ordinem, quòd nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequiuerat, ut primum comperit discedere hostes quanquam animus aliâs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiem atq; imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac planè fugientes è manibus elaberentur, signa canere & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verùm conuersus ad Hugonem Pepulum, Guidonemq; Rangonum periclitemur, inquit, uel temere, sed generosè tamen prælij fortunam, postquàm immodica uis Imperij rationem uincit, ne si hodie cautus & cunctator esse uelim, paulo pòst ignauiæ aut perfidiæ accusatus in Senatu prægrauante inuidia, funesto Carmagnolæ exẽplo, aduersis ac malignis imperitorũ suffragijs concidam. Hæc ab his, qui aderant didicimus. Via erat ut supra memorauimus peranguſta in faucibus colliũ, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaq; mollibus tumulis cõclusus in medio patescebat. Illuc usq; euectus Liuianus, præmissa primo leui armatura equestri, cũ tribus falconibus, quæ postremũ abeũtium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primò segniter fuerat initum, dissolsis statim falconibus exardebat, quũ Ger

mani equites globo facto procurſantes Venetos propellunt, coniectosq; in fugā deſerere falcones cogunt. Conſpicatus hoc uix dum inſtructa acie Liuianus, nulla interpoſita dubitatione, quòd res in celeritate poſita uidebatur, ne primi refugientes, alios iniecta trepidatione turbarent, pugnæ ſignum proponit, Balconū, quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab leuo arctius aduerſus hoſtium pedites conſiſtere, & circumfundere uelitum alas iubet. Ipſe mediam aciem ex flore, & robore militum denſatā in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hoſtes inducit. Re cognita Cardonius, & Proſper qui quadrato agmine incedebant, ut ſi qua imponeretur dimicandi neceſsitas, ſubitum caſum expedito exercitu ſubirent, primi agminis præfectis ſignificant, ut quum primum hoſtium pedites in proximo conſpexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœpta victoriæ ſpes ardētius prouehebat, adorti primo impulſu repellunt, ſtratis uulneratisq; Ricciano & Celēbergo Succaroq; eorum ducibus, fuſos ad ſigna uſq; ſequūtur. Troilus, qui in ea parte iuxta uiam publicam ante uexilla turmarum conſtiterat, animaduerſo periculo laxari apeririq; paulùm ordines, ac liberum ſpacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integram certamq; aciem miſcerent, eosq; ut tranſibant nequicquam morari, ſed continuò in poſtremum agmen refugere iubet. Demū ipſe & Mutius, & Alarco, quum uniuerſæ pugnæ, quā omnibus artibus petebāt, occaſionem adeſſe

nem adesse cernerent, signa inferunt, & si unquã aliâs magnõ ardore procursum fuit, in prorucẽtes hostes incurrunt. Erat utraq; acies numero & uirtute equitum propè par. Quingenti enim fermè utrinq; ex Italia ueterani, singulari decoris studio atrocissimam pugnam edebãt. Iamq; Liuianus huc & illuc uolitãs, testatus illam diem illã aciẽ fore & laborũ finem & præmiorũ initiũ tanta uincendi spe suorũ animos accenderat, ut nonnulli per cõfertissimos acerrimè depugnãdo ad uexilla usq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quũ fortiter resisteretur, discerpserint, & Ebrardũ Corneum Mutianæ alæ signiferum egregiæ uirtutis senem, cũ filio impigro iuuene interfecerint. Verùm integra spe atq; integro utrinq; metu, dum equites in frõte cõcurrunt, Prosper concionabũdus singulos ordines præteruectus, hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaum cũ Germanis peditibus pari acie ac passu inferre gradum, ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Eorum tantus fuit suo pondere incumbentiũ impetus, ut cohortes Baboni Brescchelli, quas eximiæ uirtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, uix tentato certamine, penè priusquam hostem uiderent, terga uerterint. Tunc media acies equestris, ab latere uno pedite nudata, impelli primo ac urgeri acrius, mox cũ cæde conuerti in fugam cœpit, neq; cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quiq; equitum impressionem hostium sustinere conarentur, semel turbata impulsaq; acies reparari retineriue potuit. Ita occisis qui resistebant, strata sunt uexilla, ac in primis insigne Liuiani, quod ad extremum moriens M. An-

tonius Montanus diu ſeruauerat. Eodem impetu, Sacramorus & Hermes ab equis deturbati, occurſu Germanorum obtruncantur. Piſcarius Othonem Sacramori fratrem uel priuatè ſibi inimicum generosè conſeruauit. Ab ſiniſtro autem cornu Antoniani milites, ut mediam aciem, in qua uictoriæ ratio, & prælij moles futura eſſe uidebantur, cæſam profligatamq; ſenſere, abiectis fœdè armis terga dederũt. Idem pari ignauia ac fato Baleonij fecere: Nam Paulus quum haud ſatis in tempore ob paluſtre ac limoſum ſolum, in quod circuendo hoſtes fortè inciderat, dextrum cornu circuntuliſſet, Liuianusq; aliter ac ipſe putauerat, celerius pugnam inijſſet, factum eſt ut cõſpecta aliorum cæde ac fuga, diffiſi uiribus ſuis integri intactiq; diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omniũ occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehenſant, dum ordines ac locum ſeruare conantur, atq; impigrè hoſtes feriunt, deſerti ab ſuis & à multitudine hoſtium circumuenti, interficiũtur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus, Aleccius Salentinus, Ioannes Baptiſta Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alfonſus Mutus Piſanus, Philippus Carſoleius & Annibal Simonius è Bononia qui primos ordines ducebãt. Paulus autem amiſſis Troiano atq; Hieronymo ſpurijs fratribus, ac diſſipato omni ſuo equitatu, rebus deſperatis aufugiens in paluſtrẽ delatus cãpũ, ab Hiſpanis equitibus capitur. Liuianus interea quanquã à ſuis & à Fortuna deſerebatur, diu fuga increpita redintegrare prælium conatus

ad extre

ad extremũ fractus animo ac uiribus è pugna se proripuit, superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans, Patauium contendit. Cæteri Duces fermè omnes in fuga capti aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt. Multos hausit & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis qui è Vicentinis iugis defluẽs, celeri cursu atq; impeditis ubiq; ripis apud Patauiũ Medoaco miscetur. Nam ut ad ripã fessi trepidãtesq; perueniebãt, aut gurgitibus absumebãtur, aut inter cunctationem tentandi fluminis, oppressi ab hostẽ uarijs casibus interibãt. Germani quoq; & Hispani solutis ordinibus sectati hostes quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorũ passim inuenti tardauerãt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, uir indignus ea calamitate, nisi infaustus funestæ pugnæ author extitisset, dũ captus extra pugnã ingens auri pondus quo se redimere polliceretur, crudelissimè à quodã lixa iugulatus est. Andreas uerò Grittus Vicentiam se recepit, ægreq; quoniam à principio fugæ cataracta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitiũ peperit: nam spe deiecti ingrediendæ Vicentiæ retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarũ præfecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: præfecti uerò cohortium ac centuriones supra uiginti sex. Multi ab Italis & Hispanis conseruati sunt, sed ij quos Fortuna passim Germanis obiecit, interiere. Caduricæ enim cladis memores, ut propinquos & cõmilitones ulciscerentur, neminẽ se parsuros solenni sacramento iurauerant. Cæsa ea die,

quæ fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quin que milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringẽti equites cataphracti. Tormẽta quoq; currulia XXIIII. cum omnibus signis militaribus capta, è victoribus pauci desiderati. Agrestes uerò qui circumiectis collibus occupatis, expectãtes prælij euẽtum, eminus quatiebãt arma, ac truci ululatu exitium hostibus minabantur, ut Venetos fusos uiderunt, antequam Castrius cum equitibus in colium summa peruaderet, in proximas ac continẽtes syluas confugerẽt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quam iam pridẽ attenuatis uiribus infirmam affectamq; intelligebant, difficulter atq; ægrè reparaturã equitatũ constabat. Memuncrant enim ad Agnadellum peditatu occidione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubiè quartũ iam annum bellicosissimarum nationũ impetus sustinuissent. Sed hic publicus mœror nequaquã tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conscribendas esse urbanas cohortes, quæ continuò præsidij causa Patauium atq; Taruisium mitterentur. Nec mora, nobilissimi Venetæ iuuẽtutis, sicuti censu, & seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionẽ earum urbium adduxerunt. Ea manus quanquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium spem fecit. Verum Cardonus, etsi hoste propè deleto conficiendi belli occasionem sibi dari existimabat, si continuò ad oppugnandam

pugnandam alteram urbium, uictorem exercitum duceret, paulò post tamen quòd per anni tempus impediebatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicẽtiam, in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in Senatu actum: dimissusq; à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto, ut Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberũ in castra perduceret, aut si id ab Senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaq; Baleonus fauentibus suffragijs rẽ facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites expectaturq; Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quo minus permutatio transigeretur, interceſsit, testatus id è commodo Cæsaris minimè fieri, quòd Baleonus apud hostes multo maiori usui momentoq; in tanta ducum orbitate, quàm apud suos Caruaial futurus esse uideretur. Ad hæc Baleonus, quando non Cæsaris sed Cardonij captiuus esset, ex fide & pacto se liberum dicere, testari demum si Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, se lege solutum nequaquam in castra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleoni minimè pateretur, neque eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in supremam ualitudinem incidit, moxq; ex ira indignatione exæstuans, iam antea semo & carcere confectus, interijt. Baleonus uerò à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Roman

se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpiũ quà iter in Heluetios, supra Bellizonam, prælatus mons terræ motu concussus ingenti fragore edito corruit: totaq; ea conuulsarũ rupium moles in Læuam prolapsa fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrens Ticino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare amnis, et nequaquam tantã obice ui undarum prærupto uallis spacium implere coactus est. Vnde mox in centum ferè stadiorũ magnitudinẽ lacus excrescens, accolarũ ædificia ac prædia, antequam annus circumageretur, oppreßit. Contraria autẽ ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis uiribus auctus, qui paulo antè Bellizonæ põte lapideo & ratibus iungebatur, quũ suas tantum undas traheret, humilis in Verbanũ effugit. Ea tamen aquarũ uis post uigesimum mensem, ut in processu operis memorabimus, cum uastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multorũ mortalium interitu, effracta mole prolapsi mõtis erupit. Adulta uerò iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extremam commeatus inopiam perducti, quum nec spes tolerandæ ulterius famis ulla iam esset, & clare intelligerent Gallorũ auxilia frustra expectari, quòd Alpibus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Ludouicum regem moturum constabat, in has conditiones arcem dediderunt. Vt si intra trigesimũ diem Ludouicus opem non tulisset, ipsi continuò arcem relinquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidiarios quos ualitudo tentasset. Ita multi semianimes ut erant squallida fame, & grauitate uitioq; aeris pro

aeris propè enecti, in hoſpitales domos, ubi ingenuis, ac miſeris, publica liberalitate alimenta dantur, educti ac medelis refoti fuerunt. At quum ſtatuta die nihil omnino è Gallia quod ad negotium pertineret, afferretur Liuianus relicto omni tormentorum apparatu, arce exceſſit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo poſt pari neceſſitate compulſus arcis Cremonenſis cuſtos Binnonus, ſimiles inducias pepigit, atq; arcem tradidit. Galli uerò ad alpes dimiſſi, comitante ala equitum, ne qua tranſeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliã abierunt. Ob eas res triũ dierum ſupplicationes decretæ, quòd tunc primùm firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanenſium potiri uidebatur. Poſt cladem ad Vicentiam, legati, & ducis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiulij oppidum res quoq; infeliciter à Venetis geſta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani, ſacerdote quodã prodente, qui poſtea captus & in fruſta diſſectus, perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo ſinu ad Aquileienſium paludes poſitum, quod natura loci alẽdo bello ualde opportunum uidebatur, Veneti tranſmiſſis eò cum copijs Paulo Manfrono, & Balthaſare Scipione, terra mariq; haud ſegniter oppugnabant. Id cũ Chriſtophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranenſium auxilia implorantium maturè cognouiſſet, ex omnibus caſtellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Hiſtriæ & Foroiulij armis Cæſaris, atq; præſidijs tenebantur, amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu ſoluta obſidione, magnum hoſtibus ex inſperato detrimentum eſt illatum.

Manfronus & Scipio nequicquam oppugnatione tẽta ta, cũ numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primò, mox præcipiti fuga in proximũ littus acti dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, uario euentu salutem quærunt, uulnerato Scipione funduntur, triremisq; una capitur quũ metu premente, ac impedientibus sese militibus remiges obuertendi facultatem ab initio tumultus amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetã afflixit, natum repẽtè incendiũ media in urbe, atrox si unq; antea, & luctuosum atq; terribile. Siquidẽ initio sti tim sequentis anni, qui fuit a partu Virginis milleſimus quingenteſimus quartus decimus, tertio Idus Ianuarias de prima uigilia, in Riualto frequentiſſima urbis regione, repentinus ac ualidus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primũ inflãmauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit, mirum dictu ac uisu horrendũ quanta uelocitate, & simul cœperit, & ad dextra lauaq; in immensum populabundus, innumeras ædes, Diui Ioannis templum, et cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium uergunt, absumpserit. Ita ut momento temporis, super semustas et corruentes domos, miserabili uastitate insolitum atq; inane loci spacium, flammæ patefecerint. Eadem uiolentia hausti nummulariorum officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris usq; peruagatus, nihil reli-

reliquum fecit, præueniendo remedia miserorum sui rapiditate atq; sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi uetustißimum sacellũ, circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetiis habetur, utpote quod in ipso nascentis urbis primordio, ab circũiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius urbis fundamenta iecerunt, quæ post euastatam uarijs excidijs Romam, & situs miraculo, & diuturnitate imperij atq; opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neq; exitus calamitatis, neq; remedium reperiebatur: Nam ipsa noctis obscuritas, ubi exitialis splẽdor nõ aderat, turbatũ uentis mare, et discurrẽtib. incõtraria cymbis aduersum, dissonæ plorantiũ uoces ac fugientium callibus angustis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Deniq; omnia plena luctus atq; mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, domi nis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Grittus superuenit, iussitq; fabros cõtinuò demoliri domos ardentibus iunctas, ut grassantibus incendijs liber campus, atque ipsum cælum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quod eodem quoq; temporis puncto, diuersa in regione urbis, cœnobium Crucifererorum conflagrauerat: Subijciebantq; crimini, & inuidiæ Germanos, tanquã ij pari calamitate illata, similem iniuriam ulciſci con-

Oppida in Germania fraude Venetorum arsisse.

tenderent: quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopina & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æstimabant, quod super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna miseri imperij nihil reliquum nomini Veneto facere uideretur. Eiusdem æstatis fine qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cænomanis quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema, eáque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam, cum ualida militum manu Rentius Ceres tuebatur: uir indefessus & fortis, atque ea maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergamum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebãt Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto positæ erant: quoniam attritis recẽti clade Brixianis, soli prope hybernorum incommoda tolerare, & pecuniam in stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuium animi, quanquam ex uetere etiam studio in Venetos, defectionis tempus circumspectarent, eò inclinarunt, ut accersenda esset ab Crema militũ manus, qua præsidium Hispanorum opprimerent, & mutata fide transirent ad Venetos. Erat tunc fortè apud Rentium Cagnolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ urbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operã suam pollicendo, docendoq; quibus artibus facilè urbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitũ præfecto

& dua-

& duabus delectorum cohortibus Bergomũ mittitur: atq; ita uiarum cõpendio ac notitia usus, confecto per noctem itinere, antequàm Hispani & bona pars ciuiũ aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora ad domum regij quæstoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniã quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendũt: mox quoq; arcem ueterem interfectis propugnatoribus ui capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua uenerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sforția, statuit nihil esse cunctandum, ne fama uicinæ sibi urbis captæ, nimio plus Venetorũ uires coalescerent: alienarenturq; eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaq; coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponianum, Abduam continuò transmittere, atq; hostiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atq; uno tẽpore obsidione oppugnationibusq; inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia urbis per uim capiendæ, etsi non multum spei in uirtute collectitij exercitus reponebat, quoniam magna pars optimatiũ diuerso studio ab plebe, quæ semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habebatq; ea res maximum excitandæ seditionis momentum, mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarúmue obiectu muni

ta, minimè difficilem expugnationem habebant. Hi-ſpani etiam è ſtatiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare, comminariq; direptionem ferebantur. His de rebus ſolliciti ciues, Rentium admonent: & ſalutis & fortunarum ſuarum periculū exponunt, obteſtanturq; per antiquā urbis erga Venetos fidē, uelit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipſe dudum in diſcrimen rebellionemq; perduxerat, minimè deſerendos exiſtimans ad ſexcentos utriuſq; armaturæ equites, & quingentos fortiſſimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, ut confecto itinere deſilire ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere poſſint, Marianum Alecium & Chriſtophorum Epirotam his præficit, imperatq; ut quàm celerrimè Bergomum contendant, & ab ea parte qua ſegnius ſtationem haberi cognouerint, magno impetu caſtra hoſtium adoriantur, atq; excitato ad eruptionem Cagnolo, ex occaſione uel manus conſerant, uel augendi præſidij cauſa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittant. Igitur Marianus atq; Chriſtophorus ab Crema proficiſcuntur, ac ſilenti citatoq; agmine aduentus ſui famam prætergreſſi, in conſpectum hoſtium deueniunt, paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantq;, ac delati eodem curſu in raram militum ſtationē, occiſo ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnū terrorem atq; tumultum ad portam caſtrorum incutiunt. Sforziani, utpote qui nihil tale timuerāt, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij ut uirtus & tela in promptu erat, ubi diſcrimē poſcebat,

accurrere

occurrere. Syluius ipse magnitudine periculi propè attonitus, cum paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur, nomine quēq; fortissimū ac ueteranū suum uocans, eos conglobat, summotisq; paululum hostibus, cancellatos castrorū postes, quos iam Veneti magna ui impulerant, claudi iubet. Ipse excluſus & hostibus immixtus, loci notitia magis quàm suorū uirtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoq; castrorum eodem tēporis puncto egregiè defensa uirtute Io. Petri Surræ, qui decies septies olim ex prouocatione uictor, ob summam fortitudinis opinionē, duarum cohortium præfecturā adeptus fuerat. Clamabāt è mœnibus Bergomates, atq; ipse Cagnolus, puluerem, strepitū, clamorēq; pugnantiū oculis atq; auribus accipiebāt, apparebatq; Sforzianos facilè fundi deleriq; posse, si præsidiarij eruptione facta, dispersos uarijs in locis, diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verum dum Cagnolus atq; Marcellus partim ciuiū diffisi animis partim ueriti ne à Virgilio Syluij præfecto, qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egressu prohiberentur, nihil ab urbe mouent: Sforzani equos conscendunt, superuentuq; Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primo repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso Pisone Romano centurione, cū cæde in fugam cōuertūt. Ea re turbati Marianus atq; Christophorus, quòd late re aperto ab ualida & uetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter uulnera commodè fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam cœperūt, ita hostium ter-

Polyg. Surra 17. [illegible] uiuit.

ga cædentes Sfortiani, multis interfectis, compluribus captis, in quibus fuit ipse Christophorus, cum maximo dolore Bergomatium in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinianum castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorum, qui Bartholomæo eiusdem familiæ clarissimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod uti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterum Bergomates, postquàm omnia aduersa obuenerant, ne si inter deditionis consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implicarent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus urbem dedant, defectionis ueniam deprecentur: ac properè ex Hispanis præsidium adducant. Causa ac celerandæ legationis fuit, ut Sfortianos urbe excluderent, cum quibus uera atq; acerbissima odia exercebãt ac tunc maximè exacerbati recentibus iniurijs, quòd nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atq; omnia hostilia cõminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis facta deditione in fidem recepti, dimissumq; per aduersam portam Venetum præsidium. Pœna cæsi præsidij atq; defectionis, fuere pecuniæ: nanq; Matthæus Granata Hispanorum præfectus, ut erat miti ingenio ac sapientiæ studijs potius quàm militia clarus, nemine percusso, eos lenitate conditionũ magis quàm seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito sitam expugnare adortus: ueterẽ enim Cagnolus deseruerat, quum diu tormentis diuerberatã turrẽ labefactare non posset, cuniculũ agere instituit, per

ſtituit, per quem excauata rupe, incluſis ſulphureis ignibus nota atq; inſtituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verùm paulo pòſt Granata, dum urgente fato incautius in opere uerſaretur, tormento ab arce emiſſo interfectus eſt. Amiſſo duce Hiſpani nihilo ſegnius incœptum cuniculum continuo labore proſecuti, rem eò perduxerunt, ut metu atq; periculo expugnatus Hieronymus Tartarus cuſtos, arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in poteſtatem redacta, Sfortiani & Hiſpani diductis per municipia, & pagos omnibus copijs, in finibus Cremenſium conſedere coercendis potius Venetis, quàm quòd iuſta obſidione infeſtam urbẽ premere arctius, aut oppugnare poſſe confiderent. Enimuerò Rentiani crebris excurſionibus prædas agebant: neq; intercludi ab Crema, ui aut arte ulla, nec quin erumperent ubi uellent, prohiberi poterant. Ea erant ſtudia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, ut ſummittere commeatũ incluſis ſpeculari cõſilia progreſſuſq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouiſſent, Venetis quàm occultè deferre non dubitarẽt. Quibus de cauſis ſæpe Rentius, ut erat intentus in omnes occaſiones feliciter erũpebat. Erat in Calcinato uico Cæſar Feramuſca cum equitibus incuriosè, ut plerunq; fit ex recenti uictoria, moram trahens, confiſus ſcilicet oppidanorum fidei, & uiribus ſuis. Hunc Calcinatenſes nequaquã dilata perfidia, ut ociosè & negligenter conſedebat, Cremenſibus renunciant: pollicenturq; ſi eò Rẽtius equitũ turmã quàm occultè trãſmittat, fore ut Cæſar cum omnibus equitibus

ſuis ſine uulnere in poteſtatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hoſtis, qui nuper ad Bergonum cladem intulerat, de ſecunda uigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is ut compoſitum à Calcinatenſibus fuerat, ex improuiſo oppidum occupat, et ad contubernia militum contendit, Cæſar tumultu audito ac cæteri equites è ſtratis ſemiſomnes, dum correptis armis fruſtra defenſionem parant, uinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multũ ea re geſta lætatus, quum inter obluctantes ueteranos, qui ſtrictis gladijs ne caperentur reſiſtebant, lethale uulnus in pede accepiſſet, paulo pòſt Cremæ interijt. Paucis inde diebus, quum propius Cremam acceſſum eſſet, Sfortiani excurſionibus, & contra eruptionibus Cremenſes ex occaſione frumentandi, ſæpius equeſtri prælio decertarunt. Enimuerò frequentes eius regionis uici, & caſtella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nũc illuc incolarum ſtudijs, materiam quotidiani certaminis præbebant, Siquidem tueri partium opes aduerſarijs calamitates inferre, et mutuis acceßibus, ut ex Fortuna uarios belli euentus, rerum commutatio ſequebatur, aut præſtò adeſſe, aut uim inſultantium ſuſtinere neceſſe erat. Fortè ab Syluio, M. Antonius Philetinus & Baptiſta Piſin ſanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum uicum non longè ab Crema excurrere iuſſi, magnam ex hoſtilibus pagis omnis generis prædam ceperant: iamq; eam carris impoſitam, in pacatũ propè aduexerant: quum Rẽtiani, ne tantã ſocij atq; amici Veneti nominis cõtumeliam detrimẽtũq; accipere præſidiariorum incuria uiderentur,

lethale uulnus in pede

uiderentur, erũpunt: ac breui confecto itinere, Pisinsã ctem agminis coactorem, eiusq; leuis armaturæ equites magna ui à tergo adoriuntur. Pisinsanctes conuerso agmine irruẽtes sustinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque aliæ equitum turmæ ab Crema submittebantur) recipere sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostiũ certiorẽ facit, hortaturq;, ut quàm maturè coacta præda cum plaustris, & graui armatura citatiore itinere antecedat. Se interea hostes retardaturum, ac mox salutis equorum uelocitate consulturũ. Philetinus adhæc, ut erat magni uir animi atque audaciæ singularis, se non priusquàm hostium faciem uideat, aut loco moturum, aut arrepturum iter quod fugæ simile uideatur, respondit: atque ita aduentante hoste, noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionem ducis fallerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atq; desiecit. Verùm quum equitum numero longè inferior esset, Marianusq; & Tullius hostium duces id cõspicati circumfusis undiq; turmis paucos inuaderent, cœpit temeritatis sentire incommodũ, atq; acrius ut euaderet colluctari, sed Pisinsancte prælio excedente, et suis uaria sorte pugnantibus, ipse frustra propria uirtute cõtendens, suffosso equo capitur: deductusq; ad Rentiũ, ut erat grauiter uulneratus, Cremæ moritur. Nec multo pòst haud absimili casu Tullius qui in præfectura equitũ Marcello successerat frumẽta tũ ad Abduã usq; progressus, cũ Sfortianis finesLaudẽ siũ tutãtibus manus cõseruit: ubi ipse, ut erat manu prõ

ptus, in nouiſſimo ſuorum agmine depugnãs, iam præ miſſa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atque uirtutis Romani iuuenes, Marcellus, Philetinus, & Tullius egregiè fato functi paucorum dierũ ſpatio perierunt. Obſideri demũ Crema arctius cœpta, eruptiones q; Rentianorũ aliquanto attentius quàm antea factum fuerat, ui arteq; prohibitæ. Nanq; Proſper Columma ad Maximilianum uenerat: aſſentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarum copiarũ declaratus, cum equitatu ueterano, Hiſpanorũq; cohortibus quatuor Cremam acceſſerat. Genus obſidionis tale inſtituebatur, ut ex omnibus copijs bina caſtra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudẽ Põpeiã atq; Abduã ſpectat, quam latè lõgeq; porrectis munitionibus, Proſper uerò diuerſa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum ſancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu, omnẽ frumentandi erumpẽdiq; facultatẽ hoſtibus adimerent: et aliunde comportari in urbem cõmeatus uigilijs ſtationibusq; diſpoſitis prohiberent. Eiuſdẽ anni uere primo legati Emanuelis regis Luſitaniæ Romam uenerunt, tulereq; Leoni pontifici è uictorijs Indicis dona magnifica, Elephantẽ ab multis ſeculis Romæ non uiſum animal, Leænamq;, & diuini cultus ueſtes innumerabilibus margaritis exornatas, in quibus operoſis artificum texturis pictæ acu diuinarũ rerum imagines uiſebantur. Erat legationis princeps Triſtanus Cunnius, uir triumphalibus inſignibus & rerum in India geſtarum gloria clarus. Is multa de gentiũ moribus, ubertate ſoli, natura ac uaſtitate maris, & de antarcticæ plagæ ſyderibus memorabat. Enimuerò paucis antè

eis antè annis, iubente eodē Emanuele, Lusitani insana nauigatione Atlanticū, Fortunatasq; insulas præteruecti, promontorijs Praxio & Bonæ spei superatis, Aethiopicū littus adiuerant, gētes subegerant, Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello uictis regibus Cannanoræ, Cucimi, & Calecuthæ, celeberrimis emporijs exercendæ mercaturæ sedes arcesq; posuerant. Proximè uerò, quum nouorum ducum aduentu, aucta esset classis, ultimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt, atq; ita felici ausu eadem ducti peritia nauigandi, ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerūt, ubi regē Malachæ armis defensionē parantem, tormentorū nouitate absterritū, ac prælio uictum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum, classibus sæpe deletis, custoditisq; Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatoribus intercluſa, Indici maris Imperium tenuerūt. At hisdē fermè diebus, Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus, satis amplā militum manum in speciem iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperā dum Foroiulium se conuertit. Enimuerò Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppitergi nos montes & ad superiora Carnorum uergunt, usq; ad Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter unum omnino oppidū nomine Osophū, quod per se asperitate loci atq; incolarum studio munitū, Hieronymus Sauornianus cū equitibus sagittarijs tuebatur.

Rex Mal. lacus ad Chersonesum, siue aurea.

Id quũ Christophorus sibi totis uiribus oppugnãdum proposuisset, & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani pleriq; nobiles euocati & prætoriani Cæsaris erãt, eò cũ omni tormentorũ apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouẽdi ex hybernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ statu, quum omnia ad defectionem spectarẽt, occurrendũ erat victori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda ulteriora Venetiæ maiorẽ facultatẽ esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Atestẽ & ad Montagnanam Hispanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis utriusq; armaturæ equitibus Taruisium uersus mouet. Ibi falcones sex, & cohortem unã expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit, indeq; perpetuo cursu, quòd in præsẽtia celeritate opus erat, Coneianũ, ac mox Sicillũ petit. Erant Sicilli præsidio Veneti equites fermè ducenti, qui cum Germanis apud Portũnouũ hybernantibus, ex occasione pabulãdi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnã Germanos iubet. Cæterùm præcurrentibus, Malatestã Baleonũ Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec fefellêre opinionem Germani; nanq; è mœnibus conspicati hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum propere equos conscendunt: ac patenti porta euecti in cõcursantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio cõsilio conuersi in fugam, quũ longius incautos abduxissent, adessetq; subsidiarius eques, continuò obuer

nuò obuertunt ſeſe, impetum proruentium excipiunt, & pugnam inſtaurant. Malateſta inſigni equo in primam aciem proiectus, Ricianum Germanorum ducem antè alios egregiè decertantem ſingulari certamine aggreditur, coniectoq; poſt mutuos ictus per caſſidem in aduerſum os gladio, uulneratum ab equo deturbat & capit, cæteri amiſſo duce, celeri fuga, amplius triginta ſuorum interfectis aut captis, in Portũ nouum ſe recipiũt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas uſq; perſecutus oppido includit, ac ſimul productis tormẽtis, ne reſpirandi uictis uel minimum quidem tempus relinqueretur, imperatos oppugnat. Ita incredibili militum ſtudio, continuata per diem ac noctem oppugnatione, iam feſſis defenſoribus, qua murus uetuſtate debilior ui tormentorum collapſus, ingreſſum præbebat, oppidũ intrat, ac paucis in tumultu occiſis, comprehenſoq; præſidio, diripit, atq; eadem fortuna ujus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, caſtra mouet, & ſuperato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiſcitur. Inde Nicolaum Vendraminum cũ Epiroti-, et Bernardinum Antiniolam cum ſagittarijs ad deterrendum ab incepto Francapanem, Oſophum præcurrere iubet. Verum is paulo antè, quum id oppidum abruptis rupibus impoſitum, quod ſumma fide atque uirtute Hieronymi defenderetur, fruſtra ab ſe oppugnari perſpiceret, ſimul ac de aduerſo prælio equeſtri, & de Liuiani aduentu certior factus, ſoluta obſidione ad Ventionũ ſupra Natiſonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouiſſimum abeuntium

Portus nouus à Liuiano capitur

agmen uelocitate equorum consecuti, in tergo cædem & tumultũ maximũ ediderunt, conanteq; Christopho ro explicare aciem, & prælium iniquo in loco cõmittere, conturbata extrema acie, ultimos quoq; equitum multitudine sagittariorum circumuentos fuderunt. In ea rerum asperitate Christophorus, quum milites uniuersas hostium copias adesse putarent, & propterea quòd angusto in loco res erat, ubiq; trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus suorũ amissis, ipse uulneratus per abruptos calles in montana se recipit, neq; ulla re magis quàm celeritate & locorum notitia usus, salutis discrimen euasit. Nanq; premente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientiũ & montanorum manu ab Osopho transuersis tramitibus, ad occupandas uiarum angustias contenderat: cuius aduentu, quòd peritus locorũ undiq; infesta arma fugientibus intulisset, dißipato cæsoq; Germanorum agmine, tormẽta octo muralia capta sunt. Ea uerò Hieronymus perduxit Venetias: & ut essent uictoriæ monumentum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatu, ut ab insigni fide uirtuteq;, commẽdante Luca Trono, celebratus, præmia meruerit: Scilicet, ut Osophi cõmeantium è Germania mercium perpetua statio cum uectigali, immunitateq; incolarũ, statueretur, & præsidio (quòd egregiè se defendisset) uirtutis ergò perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut ui ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Gorriciam atque Gradiscam: ad quæ eodem secundo rerum cursu cum omnibus copijs ferebatur, ut præsentis fortunæ pericu

næ periculum faceret, niſi Hiſpani cognita eius profectione, motis properè caſtris, ut intercluſo itinere eum reditu, & Patauinis mœnibus prohiberent, in maxima ſpe gerendarum rerum è Foroiulio reuocaſſent. Effuderant enim ſe per Patauinum agrum, & intactas ſuperiore hyeme poſſeſſiones impunè populabãtur. Sed uix dum Liuianus Patauium redierat, quum Francapanis, dum armandis agreſtibus & ſuſcitandis ad renouandũ bellum populis, per Altinatium fines & ſaltuoſa Carnorum uolitaret, præcipitatus in inſidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter ſaxa circuibat, captus eſt: ſuoq; & alieno cruore perfuſus (multũ enim uir lacertoſus atq; terribilis, ne uiuus in poteſtatem boſtium ueniret, repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit: quòd eum hominẽ cepiſſet, qui ſupra belli cauſam, Veneto nomini infenſiſſimus, per quinq; annos, poſitis nũquam armis, Venetorum partes oppugnaſſet, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuiſſet. Nam quibusdam oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures abſciderat, uidebaturq; is, ſi pacis unquam mẽtio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcenſis cardinalis, ſororem ei in matrimonium collocarat: & Cæſar fideli eius ſemper atque fortiſſima opera uſus, calamitoſi uiri rationem habituri uidebãtur. Sed Vetturius haud diu ea re bene geſta lætatus, cũ in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cũ ala ſuorum equitum, à Cæſarianis captus eſt. Réſque poſtea in Foroiulio aliquãto quietiores fuere. Sed paulò poſt ad Cittadellam agri Vicentini, longè plures Ve

Francapanis Venetijs in hy. (rrenum car- cere gnicty.

Vetturius ut capt.

netorum equites, quàm ipsi ex Cæsarianis ad Portum nouum ceperāt, ab Hispanis oppressi sunt. Præmiserat enim Liuianus supra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitibus, ad tuenda ea præsertim oppida, quæ uagantibus Hispanis maximè opportuna iniuriæ uidebātur. Erat id genus præsidij incertū & uagum: nam quicquid camporum & collium inter Bassianum, Cittadellam atq; Marostcam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurrebatur: cæterùm noctu ad unū triū oppidorū equites se recipiebāt. Quibus de causis, quum improuisi omnibus horis, ac omnibus in locis occurrerent, nullā nisi bene ualida hostium manus, aut in pagis tutò consistere aut ex priore consuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verū eæ rerum difficultates paulo post breui negotio sublatæ. Nanq; Cardonius multum antea in eos equites intētus, ut pabulatoribus suis pacatum agrum redderet, circumemissis speculatoribus, occasionem opprimēdi hostis inuenit. Fortè enim ab excursione Cittadellā se receperat cum equitibus Antiniola, ut eo in oppido ex quotidiana consuetudine pernoctaret. Id cū propere renuntiatum esset, Cardonius nequaquam moratus, de poscente Piscario, omnem leuem armaturam expedire arma, atq; equos ascendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohortibus lectissimos pedites ita adiungit, ut accelerandi itineris causa, singuli equites post se singulos eodem equo consessores pedites aducherēt. Piscario autem præcipit ut cum ea manu Cittadellam contendat: utatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hosti sine tumultu portas dispositis statio-

nibus

nibus obſeruet. Ipſe uerò cum tormentis & maiore parte exercitus iuſtis paſſibus atq; hiſdem ueſtigijs Piſcarium ſubſecutus, eò proficiſcitur, Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium, quem eo ipſo die ad uetera caſtra ſedere per exploratores cognouerat, aut moturũ inde, aut educto exercitu ad ſe opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat, poſtquam ab excubijs conclamatum eſt adeſſe hoſtes, tuba ſignum proponit, quo monentur milites, ut equos inſternant, atq; arma capiant, Verùm antequam milites è contubernijs repentino metu exciti ad ſigna quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctũ erat. Tum uerò Antiniola dux impiger eruptione facta, in hoſtes inuehitur, impetum irruentis Piſcarius per ſclopettarios egregiè ſuſtinet, confoſſo cadenteq; equo in pedes deſilit compulſiſq; intra portam hoſtibus muro tormenta admouet. Nec mora patefacto anguſto aditu, Hiſpani ui facta irrumpere conãtur. Veneti equites acerrimè pugnant, Ferdinandumq; Nigrum eximiæ uirtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atq; hoſtes diſtinentur, Piſcarius, aduerſam oppidi partem ſcalas ferri apponiq; imperat, ipſeq; inter primos muriũ conſcendit, hortatur Romerium ſigniferum, ut ſaltu intro audacter ſe deijciat, hunc perfracta coxa excaſu ægrè ſe erigentem, Mancius ſummæ fortitudinis centurio ſubſequitur. Tum uerò alij atq; alij per lanceas ſe deijciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaq; Antiniola undique circumuentus uulneratur, & capitur, oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletum, ab Hiſpanis diripitur. Antiniola

Piſcarius Coxa dalla caduta.

uerò (quòd erat ex ſorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimiſſis, honeſta in cuſtodia ſeruatus eſt. Ad Veronam autem Malateſta Baleonus non multos poſt dies incommodum Cittadellæ acceptum aliqua ex parte ſarciuit. Is enim per montana delatus in agrum Veronenſem, non longè à uico ſancti Martini delectos ſingulari pernicitate Epirotas equites præmiſit, qui in ſuburbanas uillas excurrerent, & proxima quæq; mœnibus, tumultu per agros excitato popularentur, ratus ſicuti proſpero euentu ad Portumnouũ acciderat, præſidiarios eruptione ſeſe in temere prouectos Epirotas effuſuros, & bene gerendæ rei occaſionem præbituros. Nec eum fefellit opinio: nanq; ut primum adeſſe hoſtes agreſtium clamore & fuga nunciatum eſt, moxq; è mœnibus in proxima uolitantes, ac omnis pecoris abigẽtes prædam cernerentur, Cæſariani nulla interpoſita dubitatione quin erumperent, & ĩn primis Succarus iuuenta et robore uirium ferox, patefacta porta in hoſtes citatis equis impetum faciunt. Epirotæ quo magis inſidiæ tegerentur, conglobati primo terga uertere, pecus & ſarcinas præ ſe agere, ac demum ſimulare ſe numero hoſtium territos, & paſſim deſerere prædã. At Succarus, ut primo congreſſu recuperatam maximam prædæ partem, atq; hoſtes loco pulſos pleniore curſu regredi uidet, conuerſus ad ſuos, Patiemúrne, inquit, ſemper hoc fugaciſſimum hoſtium genus pro portis impunè latrocinari? Quin feſſos recentibus equis inſequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitãtem equum plures uarij generis equites inſecuti, dum in nouiſſimo fugientium

gientium agmine multum cursu uulneribusq; contendissent, in insidias præcipitantur. Malatesta enim qui ex cõposito in caua ualle tectus arboribus instructos equites continebat, dato repente signo per trãsuersum in patentem uiam prosilijt: atq; ardentius euectos hostes à tergo adortus, nouam aciem intercluſis ostendit. Cæsariani undiq; circumuẽti, dum facto cuneo per rumpere in proximum campum contendunt, ab circumfusis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Galesius equitum præfectus hasta transfixus cadit. Ascanius Romanus Columniæ alæ uexilliser & Succarus ipse, & Gothifredus Calearius Veronẽsis prætoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cùm Malatesta cum alijs captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredum multis uerborum contumelijs affectum frustra deprecante Malatesta, è uestigio necari iussit, quoniam quum sermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine præfatione honoris, pusillam eum & gibberosam belluam appellare cõsueuerat. Accesit quoq; ad maturandum supplicium, quòd partium Cæsarianarum caput erat, & multùm manu consilioq; ne Venetus urbe recipere tur obstiterat, quum per uarias bellorum occasiones, multi è ciuibus tædio præsentium rerum atq; hyberno rum incommodis fatigati, à Cæsare se totos alienasset. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, ut eum quod est inuiolabilis amicitiæ sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus lustrico die Liuiũ Septimium nuper ex sorore Balconi susceptum baptismate abluit. Ea res solenni ritu & maioribus cæremonijs celebra-

ta est, siquidem in ripa profluentis Medoaci, armatus & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simulachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis cõcurrit: displa sáq; puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signũ tanto armorum fragore & clamore militum, ut præteruolãtes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cuncta obsidionis mala singulari cõstantia pertulerat, totum æstatis tempus extraxerat, uidebatur ob pestilentiã Fortunæ cessurus, quæ, uulgata passim per milites ac oppidanos contagione, multisq; hominum milibus ea lue absumptis, in eius quoq; prætoriũ irrepserat. Sed mitescente iam cælo, & quũ iam rari essent in quos ea uis grassaretur, omni diligentia remedijs comparatis, pristinas animi uires recipere, ac redire in antiquam spem sustinendæ obsidionis cœpit, his maximè de causis, quòd conniuente ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus liberè supportabantur: neq; id omnino paucitate militum prohibere poterant Prosper & Syluius. Cremensis autem obsidionis impediendæ negotiũ susceperat Nicolaus Scotus & cum eo multi eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi, quod animo proposuerant propinquitate regionis atq; notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erãt qui existimarent Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulãter distineri attenuariq; eo bello Maximilianum uolebat. Ne si Crema potiretur, bello uacuus in eodem uictoriæ cursu, Placentiam Parmamq; reciperet. Cui uni curæ Heluetios quoq; animum intendere, nec per occasionem, quin armis eas urbes repeterent, postquã legationibus id frustra tentauerant,

tauerant, ullam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessi, auctis animis bona spe compleri, in Syluianis uerò castris refrigere obsidionis apparatus, remissa corruptaq; omnia esse. Enimuerò quum stipendia munimè procederent, & scueritate Prosperi ab rapinis milites absterrerentur, multi deiecti spe prædæ, quòd Cremam expugnari posse desperabant, alij occultè dilabi, alij oppressi ære alieno atq; omniū rerum inopia, equos uendere, alij uicti diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius uerò singulos cõplexus deprecari ne postquàm ad laborum finem peruentum esset, discedere uellẽt ab se duce, ab semicapta urbe, ab his denique munitionibus quas tanto studio laboreq; perfeciſſent, affore breui, qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendiumq; persoluant. Sed postquàm super ea re sæpe ad Maximilianum frustra scripserat, apud Prosperum demum legatumq; principis agere, ac obtestari se deserturum eas munitiones, aut si coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pecunlaq; iuuetur, aliquod lethale uulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat Syluium alioqui nobilem strenuumq; uirum paulo illiberalius quæstui uacare & milites stipendijs suis fraudare, nihil quod usui esset, ab Mediolano submittebatur. Verùm ut postea cognitum est, Maximilianus longè altiore consilio negligentiam simulabat, patiebaturq; bellum incuriosius geri, quoniam Cæsar, si Crema caperetur aliena pecunia, alienóque etiam periculo partam eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi

uolebat. atq; adijci ueteri imperio quod Abdua flumine finiretur, quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum uiribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quàm amicum Cæsarem in Italia eò potentiæ efferri, quæ mox sibi formidini atq; exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsis ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres è Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriæ Imperio Carolo nepoti: traditurumq; fuisse, nisi Heluetij & Iulius pontifex ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, apertè conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atq; ollis testaceis incluserat, quorum formam rationemq; tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebastio autem Narniensi imperat, Andreæq; Matritio præfectis, ut cohortes instructas sub signis de prima uigilia ad portam ducant, ibiq; signũ profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua ubi latior campus & uia publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem, quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat, ab dextra autem nec fossa nec uallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quòd iuxta erat palus limosis atq; perpetuis aquis fœda & inaccessibilis: ab fossa etenim quæ ab incolis

Cæsaris Co
gitata.

incolis Trauaconia appellatur, uitio interrupti aggeris magna uis aquæ in ſubiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quòd nihil tale expectaturos hoſtes intelligebat, audendum eſſe ratus, pontibus per noctem palude conſtrata, omnes pedites traijcit. Ipſe uerò, ut ſuis, ſi quid durius accideret, ſubſidio eſſe poſſet, cum equitibus idoneo in loco cõſtitit. Cæterum Sebaſtus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri uellet traductis cohortibus maximo cum ſilentio, ſub teli iactum ad caſtra hoſtium contendunt. Ibi ſigniferis ſubſiſtere iußis, prægreſſi ipſi militum agmen, noctis tenebris tecti, ad Syluianos uigiles ſuſpenſo gradu perueniunt. Eos tanquam ſocij eſſent ex Syluianis exploratoribus demiſſa uoce leniq; ſibilo deceptos, ac ſero teſſeram poſtulantes obſtruncant, confeſtimq; uocatis ad ſe cohortibus delati ad caſtra, ignes quos parauerant in ſemiſopitam ſtationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnibus fermè tuguriolis incenſis, quàm latè relucens flamma fœdam militum equorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri neceſſe erat, & armatam hoſtium aciem irruentem oſtendit. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti fermè aderant, quanquam ab ſomno attoniti, & turbati incendio aſpectuq; hoſtium, ſatis pro diſciplina ſolitaq; uirtute conferti irrumpentes excipiunt, aduẽtuq; Syluij qui arrepto ſcuto per ignes & ſemiambuſtorum equorum fugam inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hoſtiũ aliquantũ repreſſus. Sed quum tubi formidabilem uomentes ignẽ, atq; ollæ cum exitiabili flãma in

tortæ ab Venetis per turmas experientesq; arma militès uolitarent, tanta consecuta est omnium trepidatio, ut dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendijs saluti fuga consuleret. Ita in confusos consternatosq; illati Veneti occiso Pettero Heluetiorum duce, & Florabraccio Stipiciano equitum præfecto, castra occupant, tormenta, quæ per tumultum à Syluianis displodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum præda satis magna hostium cæde edita, in oppidum reuertuntur. At Prosper qui mille & quingentos amplius passus inde aberat, quanquam ex incendio castrorum tormentorũq; boatu, haud incertus erat uersari in maximo discrimine Syluium, siue is hostilis uel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna prælia non esse tentanda existimans, neq; temere exeundũ, ut sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quàm nobili consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius uerò è medijs hostibus flammisq; conscenso, quem sors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Ea clade hosti illata, Cremenses quum ab magna rerum omnium inopia in eo successu uictoriæ subleuarentur, non tantum liberati obsidione, sed obsessuri ultrò Prosperi castra commutata belli ratione uidebantur. Eodem quoq; tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè consilijs atq; artibus acceptas clades ulciscere tur, Hispanos qui secundum Athesim æstiua habebant, adoriri cõstituit, neq; id tamen aperta ui, quòd exercitui ex nobis delectibus refecto minus fidebat, tẽtandum sibi arbi

ſibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hiſpanorum exercitus, apud Lẽdenariã uicum Piſcarius cum tribus milibus peditũ, ad Rodigium Garcias Manricus cum ducẽtis amplius equitibus cataphractis, alia uerò equitum ac peditum manus apud Baſtiã pagum agebant, plures etiam ad ſui præſidium Cardonius Veronam adduxerat, quòd tunc fortè à Cæſarianis de belli ſumma Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus ut hoſtiũ ſpeculatores falleret, aliud ſimulando, quàm quod ſibi occultè atq; celeriter perficiendũ propoſuerat, edicit ut de prima uigilia omnes armati paratiq; ad profectionem ad ſigna conueniant. Interim quo magis conſilium tegeretur, aliquot tormenta addito præſidio ad Anaxum fluuiũ (id hodie Piaua eſt) uia Taruiſina aduehi iubet, cæteriũ diuerſo itinere intempeſta nocte à Brentellis tertio à Pateuio lapide, quo in loco plures dies ſtatiua habuerat, caſtra mouet, & Maroſticam uerſus atq; Vicentiam, ignaris militibus quò ducerentur, contendit. Demum mutatis ſæpe caſtris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimum iter faciens, cælo etiam ob aſſiduos imbres infenſo, ad Atheſim deflexit. Inde paulum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hiſpano, & præſidiarijs interfectis, Malateſta & Vrſinus occupauerant, conſtructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum uerò Liuianus militibus gratias egit quòd infeſti celi iniurias & difficillimi itineris aſperitates forti animo toleraſſent, quòd ſingulari celeritate cò peruenieſſent, unde cũ maxima præda ac laude eſſent diſceſſuri. Pararent ex-

templo arma, neq; laßitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim eſſe prædam facilemq; uictoriam, ſi eadem celeritate uti ad Portumnouum feliciter egiſſent, et pari propè errore hoſtium uterentur. Demum Cardillum uirum impigrum quem familiaribus equitibus ſuis præfecerat, & Malateſtam cum expeditis turmis Rodigiū præcurrere & quoſq; obuios capere ac uincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hiſpanos deferretur, atq; occupare demū portam iubet. Ipſe continuò ſubſecutus triplici acie inſtructa, paratus oppugnare incluſos aut prælio decertare ſi cognito eius aduētu hoſtes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; ſilentio, ut quum ſubiectos mœnibus cāpos iuſtus teneret exercitus, nemo tamen id ſenſerit aut uiderit. Ea enim erat in oppido rerū trāquillitas, ut Hiſpani qui nuper audierant Liuianum ſupra Maroſticam raptare exercitum, ueluti in ſumma quadam ſecuritate ſoluti ocioſiq; ſine cuſtodia ſine ſtatione in foro eſſent: Nam ea fortè die mercatus rerū uenalium ab agreſtibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malateſta per quem Liuianus omnia difficilia atq; aſpera tentabat, nemine prohibente, citato curſu portam irrumpunt atq; in forum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, fœminæ agreſtes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hiſpanis maximo impedimento eſſe. Tamen milites quanquàm repentino periculo exterriti, quòd arma induere, capere haſtas, equóſue conſcendere undiq; circumuenti non poterant, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſq; diſtringunt, ac multis illatis & acceptis uulneribus

Cardillum

Cardillum ante alios impigrè pugnantem interficiũt. Sed ſuperuentu cohortiũ quas Vrſinus introduxerat, & multitudine equitum oppreſsi obrutiq;, quum uirtutem irritam ac exitialem fore cognoſcerent, ſi pertinacius reſiſteretur, gladijs proiectis deditionẽ fecerũt. Ita fortiſsima atq; ornatiſsima ala equitum cum ingenti præda capta, atq; oppidum cum externis etiam mercimonijs quæ ſors ea die congeſſerat, direptum: Garcias Manricus cum ſigniferis turmarumq; præfectis Venetias perductus & in carcerem conditus eſt. At Piſcarius ſero de ſuorum fortuna certior factus, quũ coactas in unum copias in hoſtem uia Rodigina ducere cœpiſſet, cognouiſſetq; nõ multo pòſt Liuianum cum uniuerſo prope exercitu eam rem confeciſſe, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato conſilio Veronam ſe recepit. Interea Rentius deletis Syluij copijs, de ſucceſſu Liuiani per literas edoctus, in ea rerũ occaſione, ſuadente legato Veneto, Bergomum contendit: ultroq; receptus ab his ciuibus qui ſemper uicti mulctatiq; pecunia, nec tum quidem à prima fide, uel infelici exitu diſceſſerant, urbe potitur. Occupato Bergomo, ſpes quoq; recipiendæ Brixiæ Venetis facta eſt. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti uſi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentẽt, augeantq; in maius Rodiginam uictoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudẽ proponant. Verùm ij quòd uirtute & diligentia Aloiſij Icardi, qui tunc arcis cuſtos & præſidij præfectus erat, ambiguæ fidei

templo arma, neq; laßitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim eſſe prædam facilemq; victoriam, ſi eadem celeritate uti ad Portumnouum feliciter egiſſent, et pari propè errore hoſtium uterentur. Demum Cardillum uirum impigrum quem familiaribus equitibus ſuis præfecerat, & Malateſtam cum expeditis turmis Rodigiū præcurrere & quoſq; obuios capere ac uincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hiſpanos deferretur, atq; occupare demū portam iubet. Ipſe continuò ſubſecutus triplici acie inſtructa, paratus oppugnare incluſos aut prælio decertare ſi cognito eius aduētu hoſtes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; ſilentio, ut quum ſubiectos mœnibus cāpos iuſtus teneret exercitus, nemo tamen id ſenſerit aut uiderit. Ea enim erat in oppido rerū tranquillitas, ut Hiſpani qui nuper audierant Liuianum ſupra Maroſticam raptare exercitum, ueluti in ſumma quadam ſecuritate ſoluti ocioſiq; ſine cuſtodia ſine ſtatione in foro eſſent: Nam ea fortè die mercatus rerū uenalium ab agreſtibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malateſta per quem Liuianus omnia difficilia atq; aſpera tentabat, nemine prohibente, citato curſu portam irrumpunt atq; in forum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, fœminæ agreſtes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hiſpanis maximo impedimento eſſe. Tamen milites quanquàm repentino periculo exterriti, quòd arma induere, capere haſtas, equósue conſcendere undiq; circumuenti non poterant, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſq; diſtringunt, ac multis illatis & acceptis uulneribus

Cardillum

Cardillum ante alios impigrè pugnantem interficiũt. Sed ſuperuentu cohortiũ quas Vrſinus introduxerat, & multitudine equitum oppreſsi obrutiq;, quum uirtutem irritam ac exitialem fore cognoſcerent, ſi pertinacius reſiſteretur, gladijs proiectis deditionẽ fecerũt. Ita fortiſsima atq; ornatiſsima ala equitum cum ingenti præda capta, atq; oppidum cum externis etiam mercimonijs quæ ſors ea die congeſſerat, direptum: Garcias Manricus cum ſigniferis turmarumq; præfectis Venetias perductus & in carcerem conditus eſt. At Piſcarius ſero de ſuorum fortuna certior factus, quã coactas in unum copias in hoſtem uia Rodigina ducere cœpiſſet, cognouiſſetq; nõ multo pòſt Liuianum cum uniuerſo prope exercitu eam rem confeciſſe, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato conſilio Veronam ſe recepit. Interea Rentius deletis Syluij copijs, de ſucceſſu Liuiani per literas edoctus, in ea rerũ occaſione, ſuadente legato Veneto, Bergomum contendit: ultroq; receptus ab his ciuibus qui ſemper uicti mulctatiq; pecunia, nec tum quidem à prima fide, uel infelici exitu diſceſſerant, urbe potitur. Occupato Bergomo, ſpes quoq; recipiendæ Brixiæ Venetis facta eſt. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti uſi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentẽt, augeantq; in maius Rodiginam uictoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudẽ proponant. Verùm ij quòd uirtute & diligentia Aloiſij Icardi, qui tunc arcis cuſtos & præſidij præfectus erat, ambiguæ fidei

ciues in officio continebãtur, irrito incepto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionẽ, quũ Hiſpanos fermè omnes undiq; deletos eſſe falſis finitimorũ rumoribus afferretur, pleriq; ſociorum inclinatis ad rebellionem animis, res nouas moliturι uidebantur. Cæterùm Cardonius ab Verona cum ualida parte exercitus, & ab Crema Proſper motis propere caſtris, ad oppugnandum Bergomum uno tẽpore conuolarunt. Syluius quoq; ab recenti clade reparatis copijs, accitisq; è Briganteis montibus peditum auxilijs, cum apparatu oppugnandæ urbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hoſtium perditas ac profligatas eſſe exiſtimans, relicta Crema, Bergomo parum munitæ urbi ac muro debili, cùm ſuam tum exercitus ſalutẽ temerè commiſerat, cognito diſcrimine, parare ea cœpit quæ ad defenſionem pertinebãt. Concionatusq; ad Bergomates docuit rem nullius eſſe periculi, modò priſtinæ fidei memores eſſe & iuuare rem Venetam uellẽt, ſicuti antea impigrè liberaliterq; feciſſent. Scire ſe propediem affuturum cum victore exercitu Liuianũ: nec dubitare de victoria. Futurũ enim eſſe, ut hoſtium copiæ in quibus nihil præter uana ducum nomina roboris ineſſet, una die aut nocte altera delerentur. Ante omnia ſuſceptos hoſpitio milites alerent, darentq; operam, ne qui temere per urbem tumultus excitarentur, cætera ſibi curæ fore. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus, ſuburbana ædificia lugente populo diruit, coactisq; ad opus ex plebe & ex agreſtium numero tribus hominum milibus, introrſus ab muro foſſam denos pedes latam perducit, omne genus telorum locis

idoneis

idoneis imponit, & singulis cohortibus secundum urbanas tribus, certa mœnium spacia defendenda attribuit. Campanas demum (inuiolatũ ante eam diem, sacri æris genus) templorũ turribus detrahit, & cõflat: eorumq; metallo utitur ad fundendas colubrinas. Hæc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellũ gerebatur. Syluius, cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus, quum abolendæ ignominiæ auidus, obuiã eundo periculis, ingentem mœnium ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrũpendi Hispanis militibus fecit. Neq; Rẽtiani per decliuia, ideoq; exposita falconũ ictibus loca, absq; magno periculo hiantem maximis passim fenestris murum ligneis dolijs atq; cespitibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis, quum pauor & cõsternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus ac dedendæ urbis consiliũ cepit: Apparebat enim eos uix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumq; præsertim, qui supra cæteras bellicæ uirtutis laudes, scientia atq; artibus expugnandarum urbium maximè ualerent. Eo etiam minore ciuium spe militumq; fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare, nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi uetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro uetere uirtutis fama, tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium &

militum qui de deditione cum hostibus agant. Quod ubi in castris uulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi uictoriam, contumelioseq; & ingratè facere duces, quòd se omniũ rerum indigos & militum miserrimos, confectos labore atq; uulneribus tenuissimis stipendijs alant, quum uerò ad prædam & ad parata belli præmia uirtute uiam aperuerint, tunc malignis consilijs & fœdis pactionibus faciles expeditasq; uictorias interpellent. Seruari eo modo hostes, non deleri, ac foueri bella, nõ confici, dum priuatis quæstibus duces studeant, & sanguine militum abutuntur. Ideoq; se in posterũ dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione, suis præmijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoq; quòd eum recentis iniuriæ dolor uehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ urbis excidium ferebatur. Sed contrà disserebat Prosper, ab insita moderatione clementiaq; Italico præcipue sanguini parcere, & clades ab agris atq; urbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summum laudis decus aspirent, & à iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, ut incruentis, quantum fieri posit, armis uictoria petatur, & urbes ad parta pacis commoda diligentissimè conseruentur, ut inde uberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis, aũt altaribus & fanis cũ nefario scelere detracta proueniant. Itaq; sibi uideri cum Rentio Bergomatibusq; de deditione perquàm mature transigendum

ſtigendum, proficiſcendumq; continuò aduerſus Liuianum citra Atheſim cuncta metu cladibusq; miſcentem, quem facilè paludibus implicitum oppreſſuri ſint, ſi in eum totam belli molem conuertant, opportunè quoq; Piſcarium iam à Verona deſcendentem facturum inde negotium hoſti, ad non dubiam victoriæ ſpem. Quodſi hæreant, atq; oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certiſſimis anteponant, accidere poſſe, ut hinc & illinc elapſam occaſionem conquerantur. Quin etiam meminiſſent ſe cum ſtrenuo duce, cum ualido ueteranoq; præſidio, cum pertinaciſſimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd ſi id Fortuna tribuat, ut paruo detrimento victoria paretur, nihil certè deuictis hoſtibus Cæſari præter deletæ urbis ruinas relinquendum, & quod ſuorum ſingulari damno incõmodoq; accidet, ditati præda milites à ſignis ſine miſſione aliò atque aliò dilapſuros: At urbe incolumi ſperari inde certa ſtipendia, quibus milites in officio continerent, permanſurosq; demum in perpetua fide Bergomates, ſi eo clementiæ beneficio deuincerentur. Huic tutæ mitioriq; ſententiæ Cardonius facilè aſſentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac uita deſperantibus incolumitas datur. Rentius uerò cum præſidio (erant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) ſine tuba, ſine tympano Cremam redire permittitur, ea conditione, ut quantum ad rem Cremenſem pertineret, triũ menſium induciæ forent: atq; ita Bergomates mulctati, pecunia, leuitatis ſuæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Proſper ſtipendium militi perſoluunt, & cum expedita parte exercitus, ſicuti animo

Bergomatibus meritis grauibus data incolumitas.

proposuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoq; usi consilio Piscarius & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atq; idoneo in loco ultra Athesim castra posuerant, rati Liuianum è Rodigio atq; Alieniaco in uetera castra redeuntem, à proposito itinere auerti atque intercludi posse, uel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerant, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum & Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimentis ratibus impositis, quæ secundo amne Athesi in Hadriaticum deuecherentur, ipse continentes ac difficillimas paludes ingressus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum uicum non longè à Clodia fossa, præter hostium atque accolarum opinionem, incolumem reduxit exercitum. Nec multò post Maximilianus Sforția Nicolaum Scotũ quem non longè ab Abdua cum equitum & peditũ manu auxilio Bergomatibus uenientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam uirtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus, dum Maximilianum insolenter carpit, malè principum uires superbo præcipitiq; ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Ita-

Nicolaũ Scotũ capitali supplicio affecit.

in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maximè terra mariq; obsidebantur, deditionem fecerunt. Verùm quum per uiginti septem menses, quibus egregiè obsessi omnes rerum asperitates tolerauerant, sæpe uarij & memorebiles casus acciderint, non prætermittendum uidetur, quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu uir Dalmata, rei maritimæ assuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omni genere commeatus onusto, eo consilio, ut suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborantibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Is præteruectus superiorem Liguriæ oram, imprudentibus his, qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidũ ex alto nactus Aphricum, conuersis uelis Pharum tenuit, atq; arcis scopulo appulsus, obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia, quãta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatione Nec Ligustica classis quæ in statione erat, quãquam ex itinere prætereuntẽ, tormentis peteret, contra uentorum uim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum littus exponere partem commeatus iam cœperant, cum maximo dolore populi Genuẽsis, qui ad mare effusus, & speculas & littoris spatia cõpleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tot mensium diligentiam & operam ac paratum laboris, & industriæ fructum puncto tẽporis amisissent. Cæterũ Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinẽ: hodiernũ, inquit, negotium occasionis est atq; uirtutis, non irarũ uel intẽpe-

ſtiui quæſtus. Quare macti uirtute iuuenes, qui tantũ dedecoris animo atq; oculis ſuſtinere non poteſtis, mecum hanc nauem ſtatim conſcendite, & ſi unquam pro gloria dimicaſtis, nunc maximè ad retinendam nauali diſciplinæ exiſtimationem, patriæ ac ciuibus fortiſſimã operam præſtate. Nec mora ſcandentẽ onerariã nauẽ trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria uiro impigro, ſecuti ſunt, nihil miſerabile mortis genus horrentes, quũ haud dubiè obuiã hoſtium tormentis eundum eſſe intrepidis animis reputarent. Emanuel ſumma celeritate explicatis armamentis ſtatione egreſſus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius uela inflaret, ſecũdiſſimi uẽti beneficio, rectà ad hoſtiũ nauẽ contendit: nihilq; territus crebris pilarum ictibus, quibus continenter ab arce petebatur, iniecto ſtatim harpagone, in eam primus inſiliit, & præciſis rudentibus, quib. propugnaculo arcis alligabatur, momento tẽporis auulſam in altum abripuit, tanta arte atq; peritia inter ſcopulos hoſtileq; nauigiũ directa prora, ut quod propoſiti erat in maximo periculo, & nauem excluſerit, & abraſis ſcopulis paratũ naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentium pilarum procella attonitus, uix poſt multos dies ad ſe rediit. Dalmatam uerò nauis præfectum, qui in mare ſe præcipitauerat, ut ad arcis ſcopulos adnataret, Iuſtinianus nobilis adoleſcens per undas itidẽ adnatando, euadentem conſecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauem, dum extra tormenti iactus in altũ eueheretur, facilè ex alta naui in humilem tranſcendenti-

bus

bus armatis, ad ſexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regreſſus ad claſſem, ſumma populi gratulatione ſuſcipitur, donaturq; quingẽtis aureis, præda uerò ſocijs naualibus diuiſa. Fuere ad centum uini amphoræ: frumenti & ſalitæ carnis uis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis. Signata pecunia in ſtipendium triplex, ueſtis multa: & uaria id genus, quæ ad ſoluẽdam obſeſſorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res non tantũ præſentis commeatus certam ſpem interpellauit, ſed in poſterum docuit, nihil temere nauibus committendum aduerſus eos hoſtes, qui in re maritima uirtute atq; peritia longè alias gentes anteirent. Poſt id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorũ genus abſumpſerant, dedituros fuiſſe arcem niſi (ut ſuo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouarienſis, Adurni et Fliſci eos omnibus neceſſarijs rebus adiuuiſſent. Nouiſſimè uerò Octauiano rerum potiente quum ciues diuturnæ obſidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec ſupremam hoſtium famem, nec ullam iam temporis moram æquo animo diutius ferrẽt, nouum oppugnationis genus inſtituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, ut quandoq; infeſtiſſima arx, quam Galli Liguriæ frenũ appellabant, in perpetuã ſpem liberatis expugnata tolleretur. Perſuaſerat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruſcus machinator & artifex mirabilium operum, poſſe facilè excindi arcem, ſi actis per ſubiectam rupem cuniculis, immiſſoq; tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaq; ratione ſæuituri demum intus ignes excitarentur. Verum

quum nec à terra, nec ab aperto mari, ui ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso undiq; scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continente propter oppositi mõtis frontem, angustum & abruptũ locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atq; telorũ expositum. Quà uerò circumfluo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructáq; maioribus colubrinis, quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam uiginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulq; lunata facie patescens portus, & operosa moles quæ in altum excurrens frõtem ostendit, adeò infesta reddebantur, ut nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet, atq; uniuersa classis ad Carinnianum littus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & male fida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quum humanis artibus locorũ asperitates audendo agendoq; superari posse existimaret, eodem Hetrusco authore, nauigium ad Pontonis formam ædificant planiore carina latum capaxq; & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in queis lanæ tomentaq; inerant, atq; id genus rerum quæ molliter cedendo uim tormentorum facilè excipere atq; eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impunè adigi posse sperabant, quò si peruenirent, quod nullus tormentorum usus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excauari tutò posse

tò posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntq; præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hæc una reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectā sub arce profundo mergerent, indeq; ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe ut cum uersatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessario pertraheretur. Hæc quum imperata atq; feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempestaq; nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, utpote qui per suæ factionis homines, multum antea cognitis eorum consilijs Pontonis aduentum senserant, subitò saxa, tormenta atque animos ad id certamen præpararunt. Enimuerò, ut postea ab ipsis Gallis cognitum est, summæ audaciæ urinatores non deerant, qui noctu statione fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli extructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuò succēderunt, cuius latè relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate, ut tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, & penitus trāsuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd se noctis tenebris tectos fore, & obiecta remedia omnem eam uim impunè latura crediderāt: quod secus accidit, nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euasit. Secunda pariter & tertia ac

quarta innumerabilesq; aliæ, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus & desperatione totum nauigium compleuerunt. Ita quum quisq; metu mortis ab officio decessisset, nec alla iam spes salutis consternatis corpore atque animo relinqueretur, in mare præcipites desiliunt: Ibi plures scaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant. Alij uerò, in queis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in undis multis falconum ictibus, incolumes tamen ad littus peruenerunt. Nauigium uerò quassatum pertusumq; uarijs in locis, paulo pòst est demersum. Ac tũc maximè usus rerum omnium magister edocuit nihil ualidum aduersus uim atq; impetum tormentorum, humana solertia posse comparari. Inclinante autem æstate, quum Octauianus summa diligentia qua Pharus terrestri itinere aditur, dispositis instatione cohortibus, & triplici classe in alto constituta, ueluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deditionem compulit: nanq; intolerantia famis Gallorum corpora aduersa ualitudo tentauerat, atque eauis morbi ingruente autumno & desperatis uitæ subsidijs, grauissimè grassatura uidebatur. His uerò conditionibus arce excessum est, ut præsidiarijs stipẽdium ab Octauiano populoq; Genuensi continuò persolueretur, & sine fraude nauibus Massiliam adueherentur Ita tradita arce & recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus uerò leuatus tanto one re ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea uictoria lætaretur, omnes tamen quum memoriare

moria repeterent, quo dolore, quantáq; pecunia eam arcem impotenti Imperio uictoris regis in collum priosq; humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparebatq; eam maiores calamitates quandoq; allaturam liberæ ciuitati, nisi quàm primum ueluti excusso seruitutis iugo, fortes atq; optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tanquam suspectam & exitiabilem excinderent atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiáq; teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoq; fauore omnium à fundamentis arcem euertit, aliquanto tamen maiore uirtutis indole desiderio ciuium satisfecit, quàm postea dignitati patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis milleſimus quingẽteſimus quartuſdecimus, uniuerſam in primis Italiam cæteraſq; prouincias quæ proximè bello exarſerant, quietiſſimas habuit: nulla tamen ſpe futuræ pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum feſſi principes, quum haud dubiè attritæ omnium uires facilè reparari non poſſent, ueluti conſenſu quodam arma poſuerant, quæ mox infenſioribus animis reſumerent. Adeò acerba inter ſe odia uicti victoresq; exercebant, ut ueteres controuerſias, quibus nouas etiam belli cauſas in tanta uarietate caſuum addiderant, finituri minimè uiderentur, niſi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, uel utriq; per mutuas clades ad internitionem bellando concideret. Sed quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuatæ bello uidebantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis, eo belli incendio deflagrarunt, quòd continenti ueluti flammâ, à uiginti annis uniuerſum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia, & nobiliſſimas gentes, cladibus terroreq; con

roreq; concussérat. Ortum primò bellum in Pannonia atrocitate sceleris potiusnouitateq; periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannonijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui succesſerat, omnino dissimilis. Nanq; Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitate rerum gestarum uetera rum Imperatorum gloriã æquauerat: hic uerò discordia atq; ambitione procerum, & uiduæ reginæ libidine, quæ formosi et maximè illustris noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni uirtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento & fortißimæ gentis ignominia, sæpe pudendam pacem atq; otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarum incursionibus sæpe lacessitus, qui finitimos agros exurere, & magnam captiuorum multitudinem quotannis abducere consueuerũt, semel aut bis iustum exercitum instruxit: quo terrore repressis hostibus, præsenti metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis, hostile solum infestis armis ingressus populando urendoq;, eos quoq; similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (ut mox ex ordine rerum memorabimus) omnes Europæ copias per Hellespontum in Asiam traiecturus esset, uigeretq; etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigonienſis, excitato rege, propulsandi atq; inferendi belli consiliuu cœperunt, quasi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præsidio Mœsia, & Illyrij

Vladislaus ad Pannoni[illegible] regnum [illegible].

Triballiq; infensissimi Pannonijs hostes, abducto à Selymo flore militum, inualidi ad resistendum uidebantur. Verùm ea tempestate adeò affectus Pānonicarum rerum status erat, ut opulentissimum paulò antè imperium, commutata cum rege fortuna, intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumq; iaceret. Nanq; Vladislaus cùm senio, tū multa obesi corporis aruina oppressus, & solis cōfisus Dei Diuorumq; auxilijs, quos summa pietate pro salute sua atq; incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnē regni administrationem omiserat, ab una tantum innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunq; sui ac imperij obliuiisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionem nacti complures reguli, & quisq; in prouincia potentissimus, qui Matthia uita functo, atq; extincta cum eo militia, otio atq; auaritiæ se corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt, oppugnare oppida & urbes, plebem & miseros agricolas impotenti domina tu & intolerandis exactionibus exagitare, non armis non equis, aut denique militari gloria (uti mos gentis erat) sed uni tantum rapinæ atq; auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissimè dilaberentur neq; reditibus imminutis atq; euersis uectigalibus pecuniæ bellorū nerui pacisq; subsidia ullæ iam apud regem essent, neq; propositi belli rationem, neq; modum cogendi exercitus facilè reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum cōtra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis uiribus retrospiciat, ad

ſpiciat, aduerſus tyronem & collectitium exercitum robuſtiſsimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atq; innumerabilem equitatum tanquam ad certã paratamq; uictoriam ducturus ſit. Proindè ea maturius conſideratiusq; tractarent, pertinere eandẽ belli cauſam ad Cæſarem & Sigiſmundum Sarmatarum regem qui in Carinthia atq; Polonia hiſdẽ quoq; periculis miſcerentur. Itaq; explorarent eorum animos, uoluntatesq; perſpicerent: quum nihil rectè aut ordine fieri poſſit, niſi communi conſilio & uiribus bellum geratur. Erant uera hæc: ſed uanum aut difficilè uidebatur ſera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis diſtinerentur. Nam Cæſarem Italiæ rebus intentũ Venetus multò pertinacius quàm unquam antea, amiſſas urbes bello repetens exercebat. Sigiſmũdum uerò in finibus Lithuaniæ, Moſcorum & Scytharum arma, qui ſuperiore æſtate incurſiones fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, ſuarum rerũ ſollicitum alienos caſus reſpicere minimè patiebantur. At cum Timniniũ Illyricæ Croatiæ oppidum propter maximam loci opportunitatẽ totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè ſuſtineret, appareretq; Turcas qui è proximis præſidijs uni huic curæ animos intenderant ut loco potirentur, nullo poſtea negotio ad ulteriores gentes peruaſuros, in conſilio decernitur euocandos eſſe milites qui Chriſtianæ religionis auſpicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeq; Timninum atq; omnem Croatiã ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet, ab Aquilone latos habet campos, ab Auſtro ad Iulias alpes uſq;

Sauus fluuius

ad Lyburnicæ oram se extẽdit. Introrsus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido cursu effusus, simul Cetimna & Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pontifice legatione susceptа ad Vladislaum uenerat, aduocata frequenti concione, & recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo Deo aduersus Turcas in acie steterint eorũ criminum ueniam, quæ humana fragilitate præter instituta legis impiè commisissent: & deniq; egregiam mortẽ occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet, eosq; cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama uagaretur, innumerabilis agrestiũ multitudo relictis pagis arma sumpsit, etenim dum ũ laborem aspernati, & tunc maximè nobiliũ odio deflagrantes, pars multò maxima tædio uitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad urbẽ Pestum confluebãt. Ea urbs in ulteriore ripa Danubij sita, interlabente fluuio Budã contrà respicit. Nec Pesti solũ, sed in uicis atq; oppidis, ubi primi hisdem persuasionibus domo exciti ex itinere alios atq; alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur barbara atq; incondita multarũ gentiũ colluuies, quæ sicuti nõ una causa arma ceperat, ita nullo salubri consilio gerebatur, primò insolescere aduersus nobiles, ac iactare uenisse tempus quo serui cum dominis uitæ conditionem cõmutarent. Postremò summa procacitate poscere cõmeatum rapto passim uiuere, & cõminari nobilibus excidium,

nisi con

niſi continuò eorũ facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitũ & peditũ ægrè ſe cõ ſcripturum putauerat, ubi renunciatum eſt paſſim manus cogi, exciri ſedibus remotas etiã gẽtes, & breui demum ſi ſparſæ uires in unũ conferantur, ſupra quadraginta milia bellatorũ in armis fore, tanta territus multitudine, publico edicto uetat ſuperuenientes cruce ſignari, ſi qui priuato conſilio ſibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit, atq; eadem cæteris comminatur, ſi his tanquam impijs & ſceleratis nõ deceſſerint. Primi ex uoluntarijs in queis erant pleriq; uiri honeſti, qui pietate & promerẽdis cæleſtis uitæ præmijs nomina dederant, & à Cardinale cruces ſumpſerant, Ambroſio duce continuò ſeceſſerunt, atq; arma poſuerũt. Cæterũ alia multitudo quũ neq; diris & execrationibus, neq; ulla denunciatione ſupplicij permoueretur, nequaquam à tam fœdo incepto abſiſtere, populari nicos, expugnare uillas, capere & per omnes cruciatus interficere nobiles, atq; eorũ agros omni belli clade uaſtare. Nec mora feroces & turbidi neglecta religione, & ſpreta authoritate regis atq; legati, ne ſine imperatore, ſine auſpicijs exercitus eſſet, regẽ deligunt Georgium quendam Sechelum, uirum fortem, intrepidum, omnis ſceleris audentem, nec ignarum militiæ: & ſuper hæc, nobilitatis hoſtem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem ſpargeret, & quàm effuſe graſſaretur minoribus copijs Lucatium fratrem præeſſe uibet, ipſe cum robore exercitus ſublato crucis uexillo ad urbem Varadinũ hoſtiliter ducit, in itinere cuncta in prædam uertit, nobiles quos capit, adacta

Georgij Sechelis ducis feroces mores, in hiemi.

per ſedem præacuta ſude, miſerabili ſupplicio enecat: matronas, ingenuas uirgines uniuerſo exercitui proſtituit. Varadinenſes cognita agreſtiũ immanitate equitatum omnem urbanum emittunt, ut agrum ab iniuria defendant: cum his agreſtes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuectos equites fundunt, magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas conſilij propè inopes, quòd ex inſperato omnia fœda aduerſaq; obuenerant, trepidare, armare prætorianos, præſidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Peſti, quod Budæ equitum erat colligere, atque auxilia demum à Cæſare, à Sigiſmundo, à Bohemis poſtulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit, eam urbem, quòd ut pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaq; conſtabat, cumulo fermentorum & ſtramenti ſtruibus circumuallare inſtituit, ut nec tentata quidẽ oppugnatione ſubitis flammis incluſos, atque ædificia ſimul abſumeret. Vrbis Epiſcopus, qui ex apparatu hoſtium futuram calamitatem præſenſerat clam ex oppido in proximas ſyluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfuſæ ſtationis, quæ, ne ullum miſeris pateret effugium loca flammis intacta atque omnes exitus obſeruabat, cum oppido miſerabiliter perierunt. Poſtridie uerò Georgius Cianadienſem Epiſcopum quem repertum in ſyluis agreſtes uinctum in caſtra perduxerant, coràm multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percuſſit, & ſemianimem palo infixum ſpectandum exercitui præbuit. Simili quoq; rabie quoſq; clariſſimos genere & oppibus, aut

ſacerdotijs

ſacerdotijs inſignes conſectatus, ut in manus uenerant exquiſitiſsimis tormentis dilaniauit. His acceptis incõmodis, & maioris etiam cladis metu perculſa nobilitas paſsim per urbes habitis conſilijs, quibus tanto diſcrimini atq; imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduerſus hoſtes comparauit. Primus omnium Ioãnes Bornemiſſa, uir inter eas gẽtes ut barbarum nomen ſonat maximè ſobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agreſtes quibus Lucatius præerat, aciem inſtruxit. Sed non prius ſolerti uir ingenio pugnandum ſibi cum efferis hoſtibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experirctuŕq; an ullis perſuaſionibus ſanari poſſẽt Igitur circumemiſſo præcone, qui propoſita uenia & oſtentatis præmijs liberam tranſeundi ad ſe poteſtatem pronunciaret, eos uerò qui apud Lucatium manſiſſẽt, nullam ſpem poſtea ſalutis habituros, breui non contẽnendam eorum manum in deditionem acceptam in caſtra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris ſuorũ transfugijs territos, eminus tormentis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum quos illi pro uallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam ſtragem edidiſſet, & mox collatis ſignis & circumfuſo equitatu fuſos & diſiectos latè occidiſſet, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ, quum haud dubiè fortuna hoſtium eſſet, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem ſe contulit. Bornemiſſa ea parta uictoria, Budam triumphanti ſimilis inuectus, dedititios magiſtratibus tradidit, ut ij ex iure & æquo quã

Bornemiſſa ingreſſus prius ſuſtigat.

maturè decernerent impijs ne data fide ſeruãda, an ab his qui tot calamitates intuliſſent, nobilium ſanguis paribus ſupplicijs repetendus. Medium quoddam cenſuere patres, ut in defectionis authores, atq; aliquos male ficijs inſignes animaduerteretur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium uiolare uiderentur: paucorũ tamen exemplo terrerent cæteros, pluresq; ſeruatos uellent, ne ſublata ſpe ueniæ, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora ſcelera in ea deſperatione ſalutis accenderent. Itaq; octo fermè ſecuri percuſſi, quinq; ſudibus infixi, gratiſſimum nobilium oculis ſpectaculum præbuerunt. Nec multo poſt nobiles ſucceſſu Bornemiſſæ aucti animis: quum uagi & in plures exercitus diuiſi agreſtes eadem ſæuitia igne ferroque omnia popularentur, prope ad internitionem gentis aliquot ſecunda prælia fecerunt. Dimicauêre primo ad Nagelacum uicum feliciter, mox apud Agriam urbem aliquanto maioribus uiribus & pleniore uictoria Varadinẽſes quoq; dolore interfectorum ciuiũ, ac uindictæ cupiditate accenſi, proſpero pugnæ euentu recẽtem iniuriam expiarunt. At Georgius tametſi tot cladibus acceptis, & uires, & ex aduerſa fortuna omnem ſuam exiſtimationem, quæ maxima ſæpe rerum momẽta in ipſis negotijs afferre conſueuit, fratris uitio atq; imperitia legatorum amiſerant, nihilominus ipſe animo non deficit, contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, & ad Tybiſcum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per ulteriorem Pannoniam, recepta prius Temeſa, haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miſcetur.

Ea

Ea erat natura rapidißimi fluminis, ut propter aquarum multitudinem uado transiri nõ posset. Itaq; Georgius ex proximis ædificijs dolea lignea, catenas ferreas tigna, trabesq; conquirit, ex his repentè pontem fabricat, tabulisq; consternit tanta operis firmitudine, ut tormenta ænea, onustos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facilè pateretur, atq; ita omnes copias traducit, eo cõsilio, ut in pacatiora loca abscedẽdo, nouas uires acquireret, occuparetq; aliquod oppidũ in finibus Turcarum, quo se recipere, frustrari hostium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaq; arce bellum in hyemem extrahere posset. Nanq; ex Bohemia omni bellico apparatu instructas copias ad se opprimendum aduentare: præterea omnes nobiles & episcopos qui ex sacris reditibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu conferre in unum uires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Temesa præterlabente nomen accipiens, arte naturáque munitum, quod maximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas ualido præsidio tenebatur, id Georgius sibi animo proposuerat expugnandum, ratus si eo potiretur ueniæ & pacis magnam mercedem habiturum, uel si Rex pacem abnueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quæ uel bello ceperat, uel ipse in castris conflauerat, mœnia quatit. Mox ubi parũ proficere uisus est propter loci iniquitatem, suorũ imperitiã, propugnatorumq; uirtutem, consilium cepit inuadẽdi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur, quod ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo ascensu tutam,

Georgij Temesuar oppidũ oppugnat.

facilem & expeditam uictoriam oſtendebat. Ergo in idoneum locum magna ſuorum multitudine ad opus ducta, foſſas plures facere inſtituit, quibus Temeſam paulò ſuprà oppidum defixis in uado ſublicis atq; aggeſtis cratibus obſtructum magna ex parte auerteret Nec ſucceſſus deerat, niſi induſtria obſeſſorum, & prouincialium perfidia, ea res in irritum ceßiſſet: ſi quidã magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in caſtris officij cauſa uerſabantur, noctu trangreßi in aggerem, quum nulla ibi militum ſtatio excubaret, effractis obicibus, quibus ab priore uado repellebatur amnis, omnem illam aquarũ molem ueteri alueo reddiderunt. Georgius ſpe potiundi oppidi ſua etiam confeßione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo uarius & conſciẽtia ſcelerum exæſtuans, nullum ſalubrẽ exitum malè ſanis conſilijs ſuis inueniret, per exploratores fit certior appropinquare cum magnis copijs Ioannem Tranſyluaniæ præfectum, quem Pannonij Vayuodam uocant, Is nuncius Georgium quanquam ad omnia impauidũ maximè perculit, & uim omnem agreſtium & ſpiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui ſibi poſtea regis nomen parauit, tametſi adhuc imberbis, propria indole & uirtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atq; apud Pannonios clarus, magnaq; erat eius exercitus opinio, quo cum Turcis Zapoluis pater in finibus Tranſyluaniæ multos annos continenter bella geſſerat Tranſyluania ultra Danubium longè lateq; patens regio, ueteres Dacos & inferioris Myſiæ partem, extinctis priſcis nominibus, occupat, eius ſolum uarijs in locis

Tranſyluania regio.

eis auriferos ſurculos et glebulas aureas paſsim gignit Cæterùm paucæ urbes, multa uerò oppida, nec rara paſsim ædificia uiſuntur. In uniuerſum, armentorũ dives eſt, & militarium equorum ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidẽ ueteribus prouinciæ terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius ut uidit inſtare fatale prælium, quo hauddubiè ſupremis conatibus ſibi agendum pro ſalute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum, capere arma milites iubet, & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuiſsimè docet quæ ſupplicia & cruciatus eos maneant, qui ab ſuo rege defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, niſi unum omnes ſentiant: & deſperata ſalutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam cõmeatus, nihil ſpei, nihil denique conſilij in caſtris ſupereſſe præter unam uirtutem & audaciã: qua freti ſi obſtinatè in animum inducant, aut uincendũ egregiè, aut in ueſtigio moriendum, commeatus abundè, tutos receptus, amicas gẽtes, & ex uſu uictoriæ ſalutem, opes, gloriam, inuenirent. Ex aduerſo Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione uſus quàm ut inermes ſceleratoſq; latrones deſpicerent, neq; alicuius negotij futuram uictoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoq; cum Turcis & Valachis, fortiſsimarum gentium uictores diſceſsiſſent, propius exercitum admouit, immiſsisq; leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hoſtes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extenſis ab cornibus quantum

Comm. Groer. 9ij.

maximè poterat equitum alis: ut à fronte simul & à lateribus, imperitã multitudinem adoriretur. Georgius ut in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in frõte collocat: cæteros quibus parum fidebat in subsidijs & in postremo agmine agere iubet & citato equo ad primos aduehitur. Ibi contnuò, & propositum pugnæ signum & acriter utrinq; procursum, stetêre aliquantulum utræq; acies incerta uictoria sed quum Vayuodani uirtute, armorum usu, & belli causa longè superiores essent, circumfuso equitatu, primos qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordinibus restiterant protriuerunt: mox alios primorũ cæde territos, acri impetu loco pulsos, in fugam uerterunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus ut parceretur Vayuoda iusserat, uiuus capitur, alij fœdissima fuga toto campo sparsi ab equitatu passim interficiũtur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent, conseruati fuerũt. Vayuoda ad internitionẽ Cruciferi nominis confecto prelio, Georgium tortoribus excruciandum tradit. Illi nudum & catenis uinctum in equuleo constituunt, & corona candenti ex uomere conflata, ut Regũ mos est, coronant: uenisq; dissectis, profluentem sanguinem potandum Lucatio præbent. Deinde ad uiginti agrestes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, ut dentibus spirãtis dum plum de Georgio Sarbolo "cis artus dilacerent, atq; diglutiant. Ille mira constantia, neq; gemitum edere neq; in miserabili mortis genere quicquam horrescere, unum tantum deprecari, ne insontem Lucatium quem ipse renitentem ad id bellum perdu

lam perduxisset, his cruciatibus dignum existimarēt. Postremò laniatis omnibus membris, quū diutius grauissimos dolores uel immani spiritu sustinere non posset, extractis uisceribus exenterant, in frustra secant, atq; aheneis & uerubus coctum, comendendum militibus suis apponunt. Eos uerò talibus epulis satiatos cum Lucatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum sanè spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus, à quo tamen, ~~& si Georgius extrema quæque meruerat, uiri Christiani animum atq; oculos auertere debuissent~~. Ea miserabili carnificina deletis agrestibus qui duorum fratrum signa secuti fuerāt, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorum fortuna, suas quisq; domos detractis crucibus abierunt. Enimuerò & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multitudine, bellumq; priore atrocius iunctis uiribus tracturi uidebantur, nisi ab incepto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppressisset. Tot uerò tantisq; successibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem penè bellum conuertit, authorem enim eum tantorum malorum calamitatumq; fuisse dictitabant. Nec abstinebant à probris & contumelijs, quòd is summa auaritia, intoleranda superbia atq; ambitione regni opes afflictasset, & Regem uix mente integra & senectæ uitijs affectum, peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, unde sibi cū excidio prouincialium ingentia auri argentiq; pondera, & quàm latissimos fines paret: cessisse auaritiæ atq; libidini eius

Strigonium nobilißimam urbem profano iure abolito, & breui quoq; ceſſurã Budam atq; uniuerſam Pannoniam, niſi ſemel temeritati atq; auaritiæ ſuſpectißimi hominis occurratur. Thomas conſenſum atq; iudicium id totius nobilitatis exiſtimans, ne authoritatem ſuam atq; ſalutem temerè Fortunæ caſibus obiectaret, plures dies Strigonij mœnibus ſe continuit. Inde per literas atq; legationes apud Regẽ his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil minus ſibi ſeni ditißimo, & maioribus ſacerdotijs inſigni conuenire, quàm dolum, auaritiam, aut libidinem proferendæ potentiæ, quæ tanta eſſet, quãtam ipſe ex humili fortuna ad ſummos honores euectus, nunquam deſideraſſet. Extare fidei atq; uirtutis ſuæ monumẽta, nec ſibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddendam, quòd pro dignitate Pannonici Imperij, & commodo Reipub. Chriſtianæ, id ſumma fide, & ſyncera piaq; uoluntate tentandum agendumq; exiſtimauerit, quod poſtea (fatis ita iubentibus) corruptißimi omnium mortalium, ſummaimpietate atq; perfidia perturbaſſent. Dum hæc utrinq; iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduerſus agreſtes Cruciferos ab Vladislao acciti ſuper uenere, uirtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomæo profeßi ſe tutaturos regiam dignitatem, & uindicaturos armis quæ Rex fraude & furto procerum amiſiſſet, quũ omnium animos in ſe conuertiſſent, inteſtini belli initia ſuſtulerunt, maximè quòd Vladislaum cum Strigonienſi conſentire & fauere illius cauſæ, neq; paſſurũ ut ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autem perſuaſum

perſuaſum eſt Bohemos poſtquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iam excitos pecunia Cardinalis, in Pannoniam peruenisſe, ea de cauſa, ut nobilium ferociam qui inſolentiores ſpiritus ſumpſerāt, reprimeret, & dignitatem ſuam certiſſimis præſidijs aduerſus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregiè de Cruciferis parta victoria, atq; inteſtini belli cōpreſſis initijs, Pannoniam priſtinæ paci quietiq; reſtituit, Sigiſmūdus frater aduerſus Moſcouitas maiore fama ac uiribus bellum gerebat. Exarſerat id multis antea annis tradita per manus à maioribus cōtrouerſia, quā de finibus Caſimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander uario euētu atq; interpoſitis nonnūquàm inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moſcouitæ inter Sarmatas & Scythas poſiti ad Riphæos mōtes pertinēt, ultimosq; Europæ atq; Aſiæ terminos ad Septentrionem incolunt, extenduntúrq; ſupra Tanais fontes uſq; ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vaſtæ ſunt eius regionis ſolitudines, attamen ſolū multis in locis frumenti atq; ordei ferax: ac paſſim herbidum, unde illis cera ac mellis magna copia, & exarmentis præcipuæ facultates. Cæterùm quum introrſus proceſſeris, uitium, pomorumq; & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis, Aquilonis flatibus expoſita & perpetuis inculta frigoribus, non multùm agricultura ſubleuatur. Metallorum uariæ ſunt apud eos ſecturæ quibus æs, plumbum, ferrumq; educuntur, nulla auri uel argenti fœcunditate. Pro his tamen raro ac diuerſo munere ſmaragdos & margaritas natura tribuit, et tenuiſſimas quoq; pelles, cebellinas uocant: Eæ

Moſcouitæ regio.

ſunt tergora paruorum felium colore ſubfuluo & mirabili leuore conſpicua, adeò apud nos inſigni raritate ac pretio, ut in fulctura ueſtium à ſolis principibus uſurpentur. Moſca urbs Regia, atq; eam alluens Moſcus amnis uniuerſæ genti nomẽ indiderũt. Influit Moſcus in Volgam amnem qui priſco uocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occaſum curſu, campos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Oriẽtem ingenti ſinu effecto: ac mox in Hircanũ præceps euoluitur, Ab eo mari emporioq; Citracham, & aduerſo flumine Volga Perſarum merces panni ſerico & auro intexti, quibus Moſcouitæ ſumptuoſius ueſtiuntur, in Moſcouiã perueniunt. Circa Volgam longè lateq; ſolitudines patent quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate, & incertis ſemper ſedibus errans, ignara diuitiarum, atq; inſcia uoluptatum, quippe qui in curribus degant: & ſolis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tollerent: quin & equina carne, eaq; ſepius cruda ueſcantur. Cæterum equitandi peritßima gens, quum arcum tenet, aut acinacem ſtringit, cæteros mortales in prælio contemnere conſueuit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio ſuperatum cepit, atq; Aſiam Syriamq; uictore exercitu populatus eſt, quum nullis religionibus addicti, nec Chriſtianos nec Turcicos ritus aut uix fama nouiſſent, maiora ſydera pro Dijs, & conſpicuas ſtellas uenerabantur, quarum obſeruatione in ea naſitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam cõſtat plures eſſe Schytarum imperatores, qui ad

Imaum

Imaum usq; immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingaresius paulò antè patrum nostrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorq; ora Mæotidis usq; ad Borysthenem fluuium populatus, Tauricã Chersonesũ occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Genuensium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cessit. Porrò Mingaresius quo tutius in Europa consisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorumq; impetum, in Isthmo à Mæotida in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terræ spatium antiqui Dromon Achillis uocabant, ab eaq; intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent: ab Aquilone autem ultimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare Sarmaticum attingunt: habentq; in ora supra Liuonicum littus, Nogardiam urbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ, terra ingens enormi ac flexuoso littore ad peninsulæ formã, in Occiduas partes excurrit, adeò oblõgis littorũ spatijs ut extremo promõtorio quod Nodrosiũ uocant, Orcadas atq; ipsam Thulẽ attingere uideatur. In eo terrarũ tractu sunt Noruegia atq; Suetia, latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priscis authoribus. Eæ gentes maximè piscibus uiuũt, quorũ magna captura est, dũ piger Oceanus gelu cogitur, uel æstiuis caloribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus uix horarum triũ lucem habent. Internũ mare uadosum est, &

Mingarelij Tartarq.

Theodosia Tũrcis subiecta.

Præcopitæ Tartarj.

Norũgia Sũpra.

certis anni temporibus irremigabile. In eo quoq; sinu innumerabiles insulæ conspiciuntur, inter quas Gothia origine Gothorũ clara. Ea ab Riga Liuoniæ insigni urbe modico freto dirimitur. Secundũ Gothiam Selandia est in Venedico sinu contra Vistulæ ostium, antiqui Scandauiam uocauêre, unde nonnulli Longobardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia Cisalpina tenuerint. In hac Insula Cobena est Regia Christierni Dacorũ regis, omnium disciplinarũ gymnasio insignis. Distat paribus interuallis atque unius diei nauigatione à Noruegia, à Prutenico littore, & ab Cimbrica Chersoneso. Ad austrum uerò Moscouia Russiæ & Lithuaniæ finibus terminatur. Russiæ autẽ duæ sunt, altera ad Hercynium saltum, & ad utranq; Axiacis fluminis ripam uergit, Poloniæ & Transyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionẽ Getæ, Daci, & Bastarnæ, triumphis atq; uictorijs Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam uocant, ultra Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim usq; porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiẽs, qui in eo tractu maximè bellicosi, ab Othonianis ducibus clade accepta, clarũ apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hæc quam Albam ulterioremq; uocamus, Basilij Moscouitarum regis imperio paret. Illa uerò Polonici regni pars est. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetq; Liuoniæ, quæ tota fermè littoralis est. Nanq; ab intimo sinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia est) ubi Lubeca celeberrima ciuitas, usq; ad Noruegiæ Isthmum & Suetiæ, initio, Pomerani, inde Pruteni ac Linones, tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo

loni nouo uocabulo, quòd patentes incolant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus, Lithuani introrsus à Sarmatico mari sommouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vniuersa regio nemorosa est & palustris, æstate uix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem sæuo Borea duratæ niues, expeditis etiã curribus iter præbẽt. Vltimi in Europa qui Gentiliũ ritus exuerint, fuere Lithuani, tempestate Vitoldi ducis tunc primùm Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatu maximè ualet, unde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more utuntur. Polonia uerò ea est quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Vistulam patẽs, eam etiam complexa Germaniæ partem, quæ ab Odera ad Vistulam uergit. Hic amnis ueteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciã medius secat, ac receptis amplius quatuordecim fluminibus, in Venedicũ sinum apud Dantiscum celeberrimam urbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idẽ Vistula amnis interfluit, ibi Mathematicarum studia maximè florent. Publicè enim litterarum studiosi bonas artes docentur, & in primis supputare syderum cursus atq; inde temporum uices, incerta bellorum, & in utranq; hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum diuitijs, ubertate agri atq; uirorum ingenijs, Pannonico uix cedit. Adepta quoq; gens est magnam bellicæ uirtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliaresq; Germanos

Vilna caput Lithuaniæ.

Polonia vel Sarmatia.

Mathesios studia Cracouiæ claret.

ingenti prælio uictos, interfecto Prutenicæ militiæ magistro, occidione deleuerunt. Amurathen Turcarum imperatorem ad Euxinum usq; promotis castris, ad cogitationem inferendæ sibi mortis quandoq; compulerunt. Nostra uerò memoria uicêre Valachos, à quibus paulò antè infelici prælio insignem cladem acceperãt, quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobilitatem trucidandã obiecisset, nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaserant, quũ onusti præda redire trans fossam pararent: circumuentos ad internitionem deleuerunt. De Moscouitis uerò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores uictorias enumerant, nam semper de ea gente triũphi acti, quoties iusto prælio dimicatum. Cæterùm Poloni, Moscouitæ, Lithuani & Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omnibus longæ more Turcarum, sagittas, uelitarem hastam, & curuatos enses armorum potiora existimant: equitatuiq; confidunt, peditatus inutilis æstimatur. Poloni tamen in aciẽ cataphracti prodeũt, & maiores equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæsim feriant. Quin & legionem, in qua magna pars peditum sclopettarij sunt, Germanicè instructam ad longinquum etiam bellum ducere consueuerunt. Lingua Illyrica utuntur omnes, corrupta tamen, utpote quam diuersi inter se populi, diuersis uocum

ſis uocum inflexionibus inuerterint. Chriſtum Deum omnes colunt. Verùm Moſcouitæ, & utriq; Roxolani Græcorum ritus ſequũtur. Moſcouitæ uerò equorum atq; hominum multitudine cæteros antecedũt, etenim eos poſſe conficere centum & quinquaginta milia equitum conſtat, quod forte ſupra ueri fidem poſitum uidebitur. Nobis ſanè retulerunt Petrus Aretinus architectus, & Paulinus Inſuber tormentorum & bellicarum machinarum egregius artifex, centum milia equitum in caſtris uidiſſe, quum Ioannes, Baſilij pater, apud quem plures annos ſtipendia meruerunt, aduerſus Tartaros bellum gereret. Id quoq; prolixè confirmauit Demetrius Baſilij regis legatus ad Clementem miſſus, quo docente, iubenteq; Pontifice Moſcorum mores & eorum regionis ſitum, peculiari libello deſcripſimus. Sed ut ad inſtitutum operis reuertamur, erat in finibus Moſcouitarum Smolenchum oppidum, quod propter crebras eius gentis incurſiones, Sigiſmundi præſidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco ulteriori Boryſthenis ripæ, non autem Ruboni amni, ſicuti perperam collocauêre qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inſeruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonico mari proximum eſt, neque Moſchæ urbi comparatum ad Septentriones uergit, ut ab expertiſſimis prouincialibus qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Baſilius ſicuti pleraq; alia Ruſſiæ & Lithuaniæ loca, ueteri quodam iure pertinere ad Moſcouitarũ imperiũ ratus, ſuperiore anno oppugnauerat, obſederatq; per aliquot menſes tãta pertinacia, ut

Moſcouitæ atq; hominum multitudine cæteros antecedũt.

Smolenchum oppidum.

munitißimam arcẽ ceſſurã acerrimo hoſti appareret, niſi ſumma uirtute præſidij defenſa fuiſſet, & in tempore à Sigiſmundo Lithuanorum auxilia ſuperueniſſent. Quorum aduentu Moſcouita irrito incepto abſcedere coactus, quòd uiribus inferior erat & brumales dies ſuberant in ipſa profectionis feſtinatione, relictis pluribus tormentis, & multò maxima impedimentorum parte amiſſa, in regionis ulteriora conceſſit. Eam uerò quæ ſecuta eſt hyemẽ in apparatu nouibelli totã abſumpſit, animo agitans quibus conſilijs ac uiribus Smolencho potiri poſſet, ratus ea arce ſemel capta propter maximam loci opportunitatem ſe liberè Lithuaniam omnem, atq; Poloniam infeſto agmine peruagaturum. Itaq; quum iam uernũ tempus appeteret coactis ſupra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum deſcendit. Nec multo pòſt nactus quoſdam ſummæ perfidiæ præſidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho, Baſilius tres equitum manus circumemiſit, populatusq; proximos hoſtium fines Lithuaniam irrupit, cuncta ſimili belli clade uaſtaturus. At Sigiſmundus qui tum ſub ipſam aduentus hoſtium famam è Cracouia Vilnã uenerat, ut ex propinquo intentus in omnes rerum caſus facilius bellum adminiſtraret, cum ualido exercitu Conſtantinum Rutenum ad hoſtes progredi iubet. Erat Conſtantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum conſilio & uirtute animi, ſed maximè corporis uiribus pollens, qui bello quondam captus uulneratusq;

apud Mo

apud Moſcouitas in catenis atq; compedibus ſeptem annos fuerat. Vnde illi ex dolore uinculorum & uulnerum, uindictæ cupidine ſummus ardor, & ſingularis induſtria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus paſſuum à Vilna Smolenchum diſtat, tantundem fermè itineris eſt è Smolencho Moſcã, pariterq; à Cracouia Vilnam, ſi rectà inter Ortum & Septentrionem proceſſeris. Sed è Vilna Smolẽchum uſq; itinera paluſtria, inculta, ſolitudine uaſta ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, niſi in multos dies prouiſo commeatu, & longitudini itineris & locorum ſterilitati, quàm maturè conſulant, qui copijs præſunt. Vſu enim apud eos compertum eſt, nulla re magis quàm cõmeatus inopia exercitus uinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoq; uictus feratur, ducere conſueuerunt, in queis & ſalus exercitus & uincendi ſpes omnis collocatur. Conſtantinus his omnibus ſumma diligentia cõparatis, ad Boryſthenem decimis quartis caſtris perue nit. Ibi Moſcouita ulteriorem ripam perpetua militum acie cõmuniuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, ſperans Polonos pugnæ auidos, ingreſſuros temere amnem, & iniquiſſimo etiam loco prælium cõmiſſuros. Cæterùm Conſtantinus quum biduo antè citra amnem cum antecurſoribus hoſtium, qui ad explorandum quales quantæq; Polonorum copiæ eſſent, ſuperiore uado tranſierant, ſecundum prælium feciſſet, edito in loco ſubſiſtit, iudicans, non temere incertis rapidi fluminis uadis exercitum cõmittendum, ne ſibi cũ parato hoſte, cum tormentis, ac ſimul cum ipſo uorti-

cosi amnis impetu uno tempore res foret. Siquidem Borysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarū molem trahens, cæca uada & abruptas paßim ripas limoso inæqualiq; alueo transeuntibus præbet. Quibus decausis Constantinus paulò supra castrorum locum missis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, uadum repperit, & ab æquiore fluminis cursu non omnino difficilem locum, quo equitatum transduceret. Ergo contractis quàm occultè lintribus, ac lẽbis, atq; ex his subitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum uerò omnem conferta acie, uno impetu ingredi amnem iubet, progressusq; ante alios uniuersum agmen ne uno qnidem milite amisso in aduersam ripam ducit. Moscouitæ qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio ducere eò instructas acies, interscindere pontem, atq; equitatum transitu prohibere poterant, nẽ loco nec uestigio semouerunt, neq; unum quidem telum in hostes emiserunt, tanta hostium contẽptione, ut præ insita Barbarorum animis arrogantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Enimuerò exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in queis etiam pedites essent, neq; tam paruam manum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ ad duodecim uerò milia Lithuanorũ, qui hippotoxotæ fermè omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum uirtute dum aciem instrueret, eius dici victoriam constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim

Experiuntur Poloni 17000.

partim sclopettarij At Moscauitæ qui supra quadraginta milia equitū erāt, cū numero longè superiores essēt, neq; sibi Polonos aut Lithuanos uirtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabant, quin quo maior ea uictoria atq; præclarior pararetur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos tota acie pronuntiari iusserunt, ne dolum, ne occultas insidiarum fraudes suspensis animis timerent, pararēt arma, atq; aciem quieti instruerent. Basilium ea die ut progenitores consueuissent, uera uirtute dimicaturū. Poloni tametsi magnam spem atq; fiduciam in armis, atq; uirtute posuerāt, stupentibus tamen, similes ab eo hoste qui sæpius rupto fœdere & uiolatis inducijs fidē fefelliſſet, dolos & insidias suspectabant. Etenim quisq; sanæ mentis, aut magno consilio, aut certa stolida ac barbara ratione tantam occasionem prætermissam ab hostibus iudicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & primos saltem tantæ multitudinis impetu, proterere potuissent. Sed adeò ferocibus elati animis erant, ut in præcipiti temporis articulo, omnem æquioris loci condtionem despicerent, quasi non ea plena uera; uictoria existimanda, quæ ducis ingenio, atq; artibus magis, quàm quæ aperta uirtute atq; audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium uictores, ferocia atque immania eius cæli corpora solis confisa uiribus, atq; lacertis, sæpe prælio superarūt, quum illi disciplinam atq; æstus imperatorios antecapere locum castris, circumuallare exercitus, nō ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri

Arrogantia Moscouitarū

Romani quondam omnium gentium uictores.

plures ex insidijs paucos circumuenire, dolū, timorem ignauiam, proditionem appellare cōsueuissent. Igitur Basilius uana spe uictoriæ inflatus, quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus referretur, conuersus ad duces, præfectosq; transiuêre (inquit) hostes amnē, non redituri, si uiri eritis. Quare fortißimi cōmilitones accepto signo statim irrumpite quàmaximè conferti & quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atq; ex hodierna uictoria opulentas urbes Vilnam atq; Cracouiam diripiendas uobis proponite. Hæc ubi dixit, ex uniuerso exercitu ad septem milia fortißimorum equitum delegit. Quibus imperat, ut hostes à tergo circumueniant: atq; illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos, ac nihil tale timentes totis uiribus adoriantur. Erat enim ab læua modica uallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles uestiti densißimis uepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Borysthenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant dumetis ac fruticibus continēti uepriū serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs uerò copijs tres acies facit. Primam in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eiq; Michaelem Golijzam uirum strenuum præficit, secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atque alia impedimenta exercitus, ipse cum robore uirorum mediā tenuit. Ex aduerso Constantinus nō ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum, si ad primū eius procursum sagittarum multitudinem sustineret, et

res

res ipsa collato pede, & quominus consertis equis geri posset, omnes cataphractos in frõte constituit, qui primam uim sagittarum exciperent, utrunque autem cornu Lithuanis, terga uerò pedite firmauit. Inde proiectos equo singulis ordinibus adequitãs, non iã, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdißimi Moscouitæ Lithuanis atq; Polonis imperitent, uobis hodie dimicandum. Neq; ego uos mei cõmilitones ulla magis adhortatione ad uirtutem atq; uictoriam accendam, q̃ ut memineritis esse in tergo Boryſthenem amnem, quẽ si cedendo, aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atq; insigni uestra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus atque flagitiũ admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus Opt. Max. uosq; Polonici imperij uindices tutoresq; certißimi, diue Ladislae ac Caßimire, uoueoq; ambobus aram ac templum, si uobis cordi erit Polonum uincere, ac mihi fas fuerit fusis fugatisq; perduellibus, maturã plenãq; uictoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt, ac simul ab dextro cornu Michael equitatum suum procurrere, & dirigere sagittas iußit. Nec Constantinus (ut in ordinãda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis haſtis impetum facere, & rẽ ad gladios celeriter adducere iußit, tanta fuit eorum celeritas, ut ſpatia cadentium ſagittarum præteruecti, magna ex parte ingruentem illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus, armisque uergentes, hoſtem, hippo-

toxotis usum arcus & secũdas sagittas, in quibus summopere confidebãt, ademerint. Cõtrà Lithuani quàm maximè expansis alis in latus hostium inuecti, in confertissimam eorum aciem innumerabiles sagittas emiserunt, quo casu oppressi Moscouitæ, quum nec à fronte perrũpere instantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis possent, soluta acie in utrunq; Lithuanorũ cornu sese præcipites effuderunt. Ibiq; duo simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoque tempore equites, quos per occultam uallẽ in terga Polonorum à Basilio missos docuimus cum ingente clamore & maximis tubarum clangoribus, quo maioris multitudinis speciẽ facerent adorti, nouissimos in tergo pugnare cœperunt: quod ubi animaduersum fuit, præfecti quidam uiri fortes inter quos fuit Polosca regulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerent, ne pugnam iniussu capessérent, edixerat, rati tamen in subitis & difficillimis puguæ casibus, non ad præscriptum agenda omnia sed occurrendũ præsenti rerũ occasioni, quòd imperatorem alia in parte pugnantem consulere, aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterant, phalangem peditum in hostem conuerterunt. Phalanx suo ordine immobilis & firma tametsi ab sagittis aliquod detrimentum acceperat, attamen dissolutis omnibus sclopettis, stratisq; ea pilarũ procella primis hostiũ ordinibus, ad cõtos alabardasq; deuenit: atq; equitatũ impulsu ac uirtute repulit. Equites quum sua impediti multitudine explicare se persultareq; non possent, cum magna cæde in angustijs prælium sustinebant. Ibi ardente certamine, uidere erat

Cruenta pugna Polonorum & Moscouitarum.

uiros

uiros equosq; singulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos passim accumulari, cruore & morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Constantinus perruptis hostium ordinibus, & Michaelis equitatu prope deleto, iam ad medium agmen peruenerat: contractoq; acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiæ aciei ac uiribus suis diffidens retrocessit: nec tamen terga uertit, summæ rei euentum expectans. Nanq; equitatum, quem in terga hostium præmiserat ab ea parte improuidis subitam ex insperato, atq; eo maiorem trepidationem iecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant, cõuersis ordinibus in subsidiariam aciem, pleno gradu illati, omnem eius reliquam spem atq; animum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobilium equitum prælio excedens, citatis equis effugit. Fugiẽtem secuta est ea acies, quam in subsidijs ad colles fuisse collocatam demonstrauimus, quum nec aspectũ quidem cruenti atque uictoris peditis sustinere potuisset. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemque & pugnacissimos totius exercitus circa signa, & in eius agminis fronte posuerat. Diu itaq; pugnatum est incerto euentu ac summa omnium contentione, periereq; nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adolescentes, dum ardentius in confertam hostium acicm equos concitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infectis cuspidibus superuenirẽt, Moscouitæ antequam in tergo

pugnare cogerentur, ſibi celerrima fuga conſuluerũt. Poloni uictores, potiti hoſtium caſtris, magnam prædã ex regio apparatu, & quinq; milia equorum ceperunt. Supra ſeptem hominum milia interfecerunt. Michael quoq;, & cum eo illuſtres aliquot duces capti, quos poſtea Sigiſmundus uinctos cum ſignis militaribus triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolẽchum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Conſtantino adminiſtratum eſt: nanq; Baſilius ex fuga intromiſſis delectis equitibus, oppidum nouo præſidio firmauerat: exiſtimans ſi primos oppugnationis impetus præſidiarij ſuſtinerẽt, Polonos poſtea quod anni tempore excluderentur, de obſidione minimè cogitaturos: enimuerò ſexto idus Septembris pugnatum eſt. Quamobrem Conſtantinus quum ſua ſpe difficiliorem oppugnationem inueniſſet neq; natura gelidæ regionis ſub pellibus atq; tentorijs contineri milites paterẽtur, deſperata obſidione citra Boryſthenem in hyberna reduxit exercitũ. Paucis antè diebus quàm ad Boryſthenem pugnatum eſſet, Selymus Turcarum imperator cum Perſis in Armenia ad Calderanos campos ſecundo prælio dimicauit. Exarſitq; ſubinde uniuerſa Aſia duobus maximis bellis, quorũm motus, cauſas, euentusq; tametſi nullo confinio rem Chriſtianam attigerint, breuiter recẽſere non alienum ab inſtituto opere exiſtimaui, cùm propter uarietatem atq; amplitudinem rerum geſtarũ, tum ut principes Chriſtiani, ſi diutius inter ſe ferro ſæuierint, cum eo hoſte quandoq; ſibi rem futurã intelligant, qui duos longe potentiſſimos terrarũ orbis reges in aliena pro

uincia, iu

uincia, iusta acie superarit. Consultò quoq; hæc in unũ locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellũ Peloponesiacum quo (ut supra momorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Cryssæum, Methonecq; Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quàm ad Leucadem ui ceperant, authore Andrea Gritto, cũ hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam uersus, ut illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduentum Techellis noui prophetæ, uiri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ urbes agitabantur, magno quidem commodo Venetorũ, et Hungarorum, quibus Baiazetes nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatione antea clarus, sed longe illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, uitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini uatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus uiri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, strabo) magni Vssumcassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimauimus, ut quibus procellis iactatum sit Persarũ imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac uiribus, tumultuantem minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterùm ingenio

Baiazetes post captas a Vrbes Europa abstinuit

Techellis Ephesa, regiæ gentis cognatione & studijs claruis

Harduelles Persarum Rex

ac moribus propè diuinus. Qui quũ honores, diuitiæ, uoluptates, & cultioris uitæ cõmoda (quæ uulgo munera humanæ felicitatis appellantur) ueras erumnas, fortunæq; ludibria existimaret, eaq; palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse confideret: tantam excellentis uirtutis opinionem adeptus est, ut eum, quanquam imparem regiæ stirpi Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Marta quã ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, ut Vssumcassanes Despinã paterno more Christum Deũ colere pateretur, atq; ita facilè euenit, ut Marta Despinæ matris autoritatem secuta, legis nostræ ritus perdisceret, unde postea obortam in Europa opinionẽ uidemus, Hysmaelem Sophũ tanquam auiæ matrisq; disciplina imbutum, Christianos homines nusquam improbatis eorum sacris, in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes Rex Christianus, Vssumcassani, uiro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi potest, utrũq; rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia cõparare uoluisse aduersus impotentem uim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorũ Imperio in orientem uires extẽderat. Sed Mahometes nouo, ideoq; Persis terribili tormentorum fretus apparatu, quum Vssumcassanem ad Tabendam quæ Tocceta hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facilè postea Caloiannem oppressit, Trapezontisq; & totius Ponti Imperio usq; ad Colchos in prouinciã redacto, eum

Caloianus Trapezūs & pomp. uxor. uinctī in carcere.

ēto, eum Conſtantinopolim perductum in carcere ne cauit. Cæterum ut ad Iacuppū Harduellemq; reuertamur, exiſtimauēre pleriq; regē metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius uiri obſeruantia eas filiæ nuptias quæſiuiſſe, quoniam Harduelles uulgata noua religione, immutatisq; priſcæ legis myſterijs apud Tauriſium, quum è tota Perſide Armeniaq; uiſendi hominis ſtudio innumeri mortales confluerent, tantum ſibi nominis ac uiriū comparauerat, ut ſi ſectatores ſuos cogere atq; armare uellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis ueluti diuino ſpiritu afflatus perſuaſerat, neminem ex his poſt mortem cæleſtia regna petiturum qui Mahometem colerent, niſi eos legis ritus ſequerentur, quos Haly Mahometis interpres & ſocius, ſcribendo ac docendo poſteris tradidiſſet. Ea erant magna ex parte diuerſa atque aliena penitus ab perſuaſionibus atque myſterijs quibus Aſia omnis & Africa ea tempeſtate tenebantur. Nam Homarem alterum ex Mahometis diſcipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrinæ præferebant. Nec multum poſtra temporis interceſſit, quum Iacuppus, Vſſumcaſſane uita functo, in paternum regnum aſſumptus, Harduellis potentiam atq; eius religionis cœtus hominum ſuſpectos habere, ac uereri cœpit, ne Perſæ qui antiquorum regum ſtirpi occultæ fauebant, ſub ſpecie religionis atque ſacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Aßimbeius Vſſumcaſſanes quondam Armeniæ procurator & dux, ualidæ equitū manus, interfecto Molaonchre

Homar Mahometis diſcipulus.

legitimo rege, ui fraudéq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex ſtirpe Gempſæ, maximi Partorum Sultani, qui in oriẽte latum imperium uſq; ad Bactrianos & Aracoſios tenuerat. Vnde poſtea orte duæ hominum factiones, nam alij nouis regibus, alij autem priſco & regio ſanguini fauere uidebãtur. Quibus de cauſis Iacuppus, ut erat ſuſpicaci turbidoq; ingenio, quum regnandi cauſa neq; neceſsitudine neq; optimi uiri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timẽtem ſubmiſſis percurſoribus interfecit, ſectatoribusq; eius aut cæſis aut pulſis, in poſterum uano metu, atq; inani ſollicitudine crudelem animum liberauit. Hyſmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarum orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam ſeruatus auunculi ſæuitiam uitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui ſupra Caſpium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis uerò diſcipulis unus ante alios Techellis, qui poſtea Cuſelbas, hoc eſt, Rubrũ caput, cognominatus eſt, uirtute doctrinæq; notitia magiſtro comparandus, eam quoq; tempeſtatem aufugiens, ſuperato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: poſuitq; ſedem in Antitauro mõte, ubi ad radices perfoſſæ rupes natura atq; arte hominum, opacos ſpecus habent, qui Rubra ſaxa ab incolis nuncupantur. Ea eſt ſalubris & peramœna loci facies propter frequentiam uarietatemq; pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tẽpore ueſtiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem

titudinem contemplationis conditus, dum diuina cæle
ſtiaq; rimatur, per aliquot annos duriſſimam uitam
egit, contentus his quæ ſponte terræ atq; ipſius natu-
ræ benignitate naſcebantur. Is primò à paſtoribus ui-
ſus & agnitus, deinde ab agricolis qui uictus duritiem
pietatemq; hominis admirabantur, neceſſarijs ad ui-
tam rebus donatus eſt, ac demum quum reſponſa da-
ret, & iam maior homine uideretur, gliſcente in im-
menſum diuinitatis opinione à curioſis in pagos tra-
ctus, ac mox inuito ſimilis in proximas deductus ur-
bes, omnem prouinciam ſui fama admirationeq; com-
pleuit. Nec publicatis ſemel nouæ legis interpretatio-
nibus mortales defuerunt, qui (uti apud Perſas Har-
duelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturq;
niſi ea iuſſa præceptaq; capeſſerent, animas poſt inte-
ritum corporis, æternos ignis cruciatus ſubituras. Ta-
lia frequentiſſimis concionibus atq; reſponſis quũ om
nibus facilè perſuaſiſſet, mobilem gentem ac ſuperſti-
tionibus deditam, breui ad ſui ſtudium pertraxit, iuſ-
ſitq; ut ſectatores turbinatum capitis tegumentum lin
theã in ſpiras circundante faſcia pro inſigni nouæ re-
ligionis rubro colore diſtinguerent, ita ut nouæ huius
hæreſeos ſtudioſi à rubro colore pileorum, Cuſelbaſæ
toto oriente uocitentur. Simili quoq; ſed meliore for-
tuna Hyſmael eoſdẽ ritus quos pater in Perſide tradi-
diſſet, ingenuo animo complexus eſt: nanq; ipſe po-
ſcentibus fatis, ut primum adoleuit admirabili uirtutis
indole patris ueſtigia ſecutus, quum iam eloquio, de-
core uultus, ſapientia, atq; animi magnitudine Diuis
ipſis quàm mortalibus propior haberetur, & maxi-

mum nomen & ingentes uires apud eas gentes comparat. Nec ignobile tantũ uulgus, ſed pleriq; natalibus ac diuitijs clari, ſemel capti nouitate religionis, ut præclarius eorum ſtudium uideretur, poſtquam ab uetere diſciplina diſceſſiſſent, eum in ſummã uirtutis & dignitatis exiſtimationẽ euexerãt. Ipſe quoq; nondum pubeſcens ſupra ueras uirtutes, inani etiam morũ ſpecie in ſui admirationẽ cõpoſitus, opes, gloriã, imperiũ quæ cupere uideri nollet, ut ſimulator egregius abnuẽti perſimilis adſequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (ut erat ſyderalis ſcientiæ peritiſsimus) inſpecta filij genitura Hyſmaelẽ, & prophetam ſummũ, & ueræ legis conditorem futurũ, ſub actaq; maxima parte Orientis, Mahometis gloriã pietate & rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè in ſtata in uulgus altiorẽ materiam ſermonibus præbuerunt. Nec multo poſt Hyſmaeli cognomentum Sophus, quod ab admiratione aſſentationeq; familiariũ multum antea iam cœperat, omniũ conſenſu inditum eſt, ut credi par ſit petitũ ab uetere Magorum memoria, qui quondam apud Perſas ipſis etiã regibus imperabant. Nam ſophus apud eas gentes Deorũ interpretem ſapientẽq; ſignificat. His auſpicijs haud dubiè in magnam ſpem gerendarum rerũ erectus, auunculo Iacuppo ueneficæ uxoris fraude ſublato, paternos agros & modicum illud imperiũ, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisq; ſuæ ſectæ prõptioribus, & à Pyrchale regulo ſumptis auxilijs, ingreſſus Armeniã, fama magis atq; hominũ beniuolentia quàm uiribus, breui paternã ditionem uendicauit. Mox eo ſuceſſu fir

cessu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculoso; tempore metu mortis deseruerãt, tũc oblato duce fiducia pleni, eandẽ hæresim sequerẽtur, adauctis copijs ad urbem Sumachiã quæ est in finibus Mediæ duxit: atq; eam ui captã hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationẽ, quæ fortia et præalta facinora nauiter audẽtes, ex primis rerũ motibus ad summã uictoriæ sæpenumero perducere consueuit: & quod postea plurimũ contulisse iudicatũ est inermẽ magna ex parte exercitũ ditatũ præda, militariter instruxit. Inde nõ iam urbes, sed Persarũ imperiũ animo uoluens, quum iam Fortuna quæ cuncta detulerat, uiã quoq; melioribus fatis aperiret, ad Tauristiũ nobilissimã maioris Armeniæ urbem contendit. Ea urbs Persarum regia est, numero hominum atq; opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua uocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierũ, non longè ab Emporio Derbento: ubi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaq; Mahometanæ superstitionis opinio, quam à patre cœptam aliquandiu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disseminata est, anno Christianæ salutis supra milleſimum & quadringentesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adijt clades, & Venetι cum Turcarum classe ad Protum insulã congressi, fœdissimè rẽ gesserunt. Nec multo pòst exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis, quæ populis, ut in

Perſide accideratad inſaniam uerſis, Chriſtiani dogmatis placita, & ueteres ſacrorum ritus uehementiſsimè conturbauit. Ita ut facilè crediderim ab occulta cæli poteſtate, malignoq; ſyderum concurſu proueniſſe, ut religiones toto terrarum orbe enatis factionibus, uno tẽpore ſcinderẽtur, quando non Mahometani modò Chriſtianiq;, ſed & remotiſsimæ gentes idololatræ aut ſydera aut portenta pro Dijs uenerantes, cum in India quæ ad Orientem uergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagam reperto nouas ſacrorum opiniones induerint; aduentante Hyſmaele, Tauriſiſ erat Aluantes Iacuppi filius, qui paulò ante de regni poſſeſsione cum Moratchamo fratre armis contenderat eumq; prælio uictum Armenia Perſideq; pepulerat. Is, ut ciuilibus diſcordijs plerunq; accidit, quum primores ciuium qui in Moratchami partibus fuerant armis perſecutus occidendo aut proſcribendo, in ipſa uictoria totam urbem mœrore atq; funeribus compleuiſſet, magnam ſibi inuidiam conflauerat. Quam occaſionem nactus Hyſmael, quò ciuium animos odio ſæuiſsimi regis (ſi propius acceſsiſſet) res nouas in urbe molituros intelligebat, inſtructo exercitu protinus ad urbis portas perrexit. Nec Aluãti, qui repẽtino bello oppreſſus, aut milites cõparare, aut ullo ſatis opportuno præſidio mœnia firmare nequiuerat, tantũ animi ac uiriũ fuit, ut aduerſus eam belli molẽ perſiſtendũ: aut de uita cum imperio dimicandũ eſſe cenſeret. Quãobrem diffiſus rebus ſuis, dũ tumultũ atq; arma iratorũ ciuiũ ex merito pertimeſcit, trepidanti atq; attonito ſimilis, urbe excedit: portæq; Hyſmaeli ſtatim aperiuntur.

Nanq; ciues

Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarũt, maxima ex mutuis cladibus damna pertulerant, tutam in eo periculo atq; utilem pacem habere malebant ab uictore tanti nominis. quàm pro cruento rege ad internitionem iterum diſſẽtire, maximè quòd una omnibus incolumitas proponebatur, patebatq; ampliſsimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis diſciplinam profiterentur. Hyſmael ingreſſus urbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis, qui fugientem regem ſequi nequiuerant, ſepulchrũ eximij operis, quo auunculus more Perſarum conditus fuerat, euertit, oſsibusq; diſiectis, & abraſis tota urbe eius titulis, quò dolorem paternæ cædis expiaret, ac iuſta perſolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hyſmael, Aluante incolumi minimè debellatũ eſſe exiſtimans, maiores etiam copias parat, easq; aperto ueteri armamentario militariter inſtruit crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petiſſe Scyras urbem, atq; in ultimas regni partes ad mare penitus conceſsiſſe fama cognouerat: trahereq; illum præter innumerabiles pedites, ſex milia cataphractorum equitum, & magnum numerũ ſagittariorum, qui partim equis, partim camelis inſidcant, & Moratchamum quoq; fratrem in Aſsyria, ad urbẽ Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparaſſe, poſitisq; in communi periculo priuatis contentionibus, uniuerſas mox uires cũ fratre iuncturũ. Hæc tametſi omniũ ſermonib. celebrabantur nihil tamen eo apparatu territus Hyſmael, quo Deo-

rum auſpicijs, & maiore aliquanto fiducia, quàm prò prijs uiribus poſſet, bellum gerere uideretur, ad hoſtē ire conſtituit, prouiſaq; re frumentaria, ac luſtrato exercitu urbe egreditur, nulla magis oratione uſus, qua militum animos alacri ſpe compleret, quàm ut maturarent, & ſe ducem quem Dij dediſſent, ad certam uictoriam ſequerentur. Aberat Aluantes à Tauriſio itinere decem dierum, quum Hyſmael ſui famam incredibili celeritate prætergreſſus, ad Niphates montes peruenit, qui Armeniam ab Aſſyria diſterminant. Eos Aluantes magnam molē exercitus, & plurima impedimenta more Perſarum trahens, præmiſſis exploratoribus, qui ubi tranſitus difficiles forent, munirent uias, & ſaltum non uno in loco cæſis arboribus aperirent, breui ſuperare decreuerat, quod ubi cognouit Hyſmael iudicans ſecum imparato hoſte ex æquiſſimo loco dimicaturū, ſi prior ipſe tranſcenderet, hoſtemq; apud quem, ut in nullo metu neglecta ſolutaq; omnia futura eſſent, inuaderet, continuò in aduerſos montes primum agmen erexit, ac deiectis è ſummo uertice hoſtium præſidijs, eo ipſo die uixdum refectis ex labore militibus, Aluantis caſtra, quæ ad ulteriores montium radices erant, adortus eſt. Tanta è conſpectu appropinquantium hoſtium in caſtris perturbatio exorta, ut præ tumultu ac trepidatione militum arma poſcentiū, quibus fœminarum greges, lixæ, caloneſq; pauidum genus immiſcebantur, uix Aluantes, quid fieri uellet, præfectos docere, aut milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis, magnum atque atrox prælium cœptum. Neque Hyſmaeli cui nunquā ani-

animus uirtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Nanque per cuneos tribus simul locis aggressus hostē, antequam cataphracti equites, quorū magna pars nō stratos, non frænatos equos habebant, arma induerent in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam uertit. Aluantes qui nihil earum rerum antè prouiderat, quod ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturum hostem putasset, concursare, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quum subita eius consilia quæ in ipso periculo capere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur, pudore ac desperatione uictus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtrūcatur. Interfecto Aluante cæsisq; Persarum promptissimis, cataphracti, qua parte uiriū Aluantes superior erat, cū iam non esset pro quo depugnarent, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagittarij, & cæteri postremi agminis milites, qui audito statim tumultu, fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hysmael cum minore aliquanto hostium cæde quàm pro tanta uictoria quis crederet, castris potitus, quòd antequam fugatum hostem sectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiendos esse existimabat, eo in loco per aliquot dies statiua habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas urbes superuenirent, & quò uictoria, eò etiam gentium fauor inclinaret, ad urbē Scyras exercitum duxit. Nec ciues multùm antè ad famam ingentis uictoriæ parati ea facere, quæ diuinus uictorque Hysmael imperasset, eum urbe recipere cōmeatu,

pecuniáq; iuuare in ea rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atq; humanis honoribus affectus, sæpe ad populum de ueritate atq; præstantia nouæ religionis concionatus est, edixitq; se pro hostibus habiturum, qui intra trigesimum diem antiquos ritus minimè reliquissent. Quamobrem quãdo illinc ex successu uictoriæ certissima premia, hinc uerò si pertinacius abnuerent, exilia aut eruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimæ urbis diuitijs persoluto militi stipẽdio, ueteres nouosq; milites quibus arma, equi, tela, uestisúe deerãt, omnibus rebus instructos exornauit. Nanq; in urbe quæ inter cæteras Orientis summam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum plenissimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeq; recoctis, & ex herbarum succis addita insigni tẽperatura, longè elegantius, quàm apud nos id fiat, fabricare consueuerunt: nec galeas tantũ, thoraces, & ocreas, sed equorum etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumẽta. Post receptam urbem Scyras, Sapham quoq;, quæ Susa antiquitus fuisse existimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisq; per singulas urbes suæ sectæ magistratibus, Hysmael superato Tigri in Mesopotamiam profectus est, ut Moratchamum Babyloniæ possessione depelleret, arma adhuc exercitumq; tenentem, quo (ut supra memorauimus) iunctis cum Aluante uiribus in Armeniam transire statuerat.

Sed is fra

Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quando Aluantes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus, è tanto fastigio unius diei negotio corruissent, iudicauit minimè sibi armis Fortunam periclitandam: sed in ulteriora regni ad meliores casus expectandos, continuò fugiendũ, quòd uictori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu cæcidisset, minimè se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hysmael tantæ uirtutis fama magnitudine copiarum, & ipso deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Mesopotamiam ingressus cedẽte Moratchamo, & certantibus inter se populis, qui nam primi uictoris gratiam deditionis celeritate mererentur, omnem prouinciam in deditionem accepit. Porrò Moratchamus nec copijs suis, terrore perculsus, satis fidens, nec ullis se urbium mœnibus credere tutum existimans, collecta supellectile cum uxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hysmael maximam Orientis partem uictricibus armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit. Vrbes, castellaq; alii quot in Zagro monte, quæ Aluantis præsidijs tenebãtur, expugnauit, regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis, & Scythis, qui ulteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quòd eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarãt, neq; tributa quartum iam annum persoluissent, neq; solitas omnino legationes in tanta præsertim uictoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in ur-

bes ductum Armeniam, minorisq; Asiæ magnam partem nouæ religione complesse paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius disciplinæ hominibus, Turcarum fines inuasit. Enimuerò quum Techellis in cœtu mortaliũ futura sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non sorte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimæ religionis auspicijs, in eam rerũ amplitudinem creuisse uideretur, tanta suscipiẽdæ eius superstitionis omniũ animos cupido incesserat, ut circũiectæ urbes atq; oppida iã plena essent his hominibus, qui pro tessera nouæ professionis rubris pileis uterentur. Conuenêre primo apud Tasciã urbẽ, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominũ, ubi à Techelli persuasi ut arma capesserent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese et uerã religionẽ tuerentur, omnes iureiurãdo affirmauerũt se neq; ducẽ in ulla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimæ hæreseos dignitate, cui iam pridẽ corpora atq; animos deuouissent, laborem ullum aut ulla uitæ pericula recusaturos. Techellis postquã uidet suorũ animos singulari omniũ consensu summaq; uirtutis fiducia cõfirmatos, quũ pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabãtur, ad alendã tantã multitudinẽ nõ sufficerent, edixit, ut frumentatũ quaq; uersum irent, & eorum maximè facultatibus atq; diuitijs uterẽtur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaq; in plures manus diducti, è proximis agris magnam uim commeatus & pecoris in castra conuexerunt, ac mox crescente multitudine, è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ ubertate

agro

ægri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, ubi multis diebus eo terrore belli per agros impune circunducto, seipsos aluerunt, tantumq; formidinis omnibus intulerunt, ut qui oppida & uicos incolebant instãte metu, omnes fortunas suas cum uxoribus ac liberis in urbem Iconium comportare cogerentur. Nanq; edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaq; præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & uulgatam multum antea Persarum religionẽ sequerentur. Quòd si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesq; succẽderit, nullum postea ueniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosq; omni religione potiora existimantes, alij uerò obærati, infames, capitalia ausi, præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contra arma parantibus, auxilia quoq; equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Nam quæ Hysmael ex fœdere communis disciplinæ iam tum antea per legatos Techellim fuerat adhortatus, ut sacrosãctis cœptis insisteret, introductæq; religioni uim armaq; adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim negotio minimè futurum, & peritos rei militaris qui ordines ducerẽt, & pecuniam qua castrensis apparatus cõparari posset, continuè submministraturum. Hæc haud occultè Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebatur, ut paruis initijs, maioris belli causas sereret. Nanque &

ueteribus odijs quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, & ex priuata quoq; religionis dissensione Baiazeti infensus, nihil magis in maxima uirium amplitudine, & in secundißimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quàm Othomãnicum bellũ animo uolutabat. Quin & legatos ad Senatum Venetias misit, qui fœdus atq; amicitiam peterent, in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in Armenia cum Vssumcassane materno auo quondam pepigissent. Ii enim diuersa uia totum Orientem peruagati, officiorum suorum ac itinerum commentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postulabat, ut artifices qui ænea tormenta conflarent ab Italia sibi per Syriam mitterentur, & decreta in Græciã atq; Asiam ualida classe, Baiazetem maritimo bello distineret, seuerò terrestribus copijs minorem Asiam completurum præbiturumq; pulcherrimam occasionẽ Venetæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Græciæ superiore & recenti bello amisissent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis respondit, neq; ueteris amicitiæ, neq; fœderis quæ sibi cum Persarum regibus fuissent obliuisci, gratamq; semper futuram apud Senatum eius rei memoriam, sed eo summopere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarum hostis esset: quòd curæ haberet communicare belli causam, atq; ea polliceri, quæ si Vssumcassanes Iacuppusq; filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othomannis gerendum foret. Cæterum eas esse rerum uices, ut sicuti Persarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Europa Bais

ropa Baiazete, nihil ſibi mouendum exiſtimauerint, ita Senatum in deteriore & periniqua temporũ conditione quod uelit ac maximè optet præſtare non poſſe, quòd pacem quinquennio ante cum Baiazete factã ſibi minimè uiolãdam exiſtimet: occupari enim ſe grauiſſimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta, & maximi reges nullis laceſſiti iniurijs, ſed ſola cõcitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, ſperare tamen ſtaturos à iuſtiori cauſa Deos immortales, & Rempublicam quam ulla uis per ſeptingentos amplius annos non fregiſſet, ab immanitate tot hoſtium ſeruaturos. Proinde ſuo regi referrent Senatum, quum per occaſionem poſſet, daturum operam, ut Sophus intelligeret nihil ſibi Perſarum amicitia antiquius eſſe, aut ſpecioſius quicquam futurum, quàm Turcas Chriſtiani nominis hoſtes, quibus ipſe infenſus eſſet, mutuis conſilijs ac paribus armis oppugnare. Legati paulò poſt cum ſpe magis ineundi fœderis, quàm quod re ipſa quicquam impetraſſent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti, in Syriam traiecerunt, habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is Catarini legatione Perſica clari filius fuit) qui tũc Damaſci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de cauſa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas quæſtus eſt apud Campſonem Gaurum Aegypti regem, eum minus amicè facere, quòd Perſarum legatos per mediam Syriam ad communes hoſtes ad concitanda externa arma tranſire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, & ante alios ipſe Zenus, qui Tripoli, Alepi, Beryti atq;

Alexandriæ agebant perducti Memphim coram Cam
pſone ſæpius cauſa ex catenis dicere coacti ſunt, uixq;
poſt annum quo omnes contumelias ab immanibus
Mamaluchis pertulerant, uitam & libertatem impe-
trarunt. At Techellis Perſarum auxilijs firmato exerci
tu, ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ urbē iam per
uenerat, populatusq; unuerſum agrum, magnam ho-
minum multitudinem ac cultum nouæ religionis per-
duxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Ba
iazetis nepotes, qui Alemſaco & Sciaenſciao patri-
bus morbo extinctis, his regionibus imperabant, coa-
ctis copijs ne tantam ignominiam in conſpectu nobi-
liſſimæ urbis à latronibus paterentur, in aciem deſcen
derunt. Sed illi adoleſcentiæ ardore præproperi, quum
iniquo in loco prælium commiſiſſent, ab hoſte fuſi, fu-
gatiq; ſunt. Neq; in ea uictoria Techellis ab oppugna
tione Iconij temperaſſet, niſi tormenta apparatusq; ex
pugnandarum urbium tumultuario exercitui deſiiſ-
ſent. Inde conuerſo agmine per mediam latitudinem
minoris Aſiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim di-
cunt, profectus eſt. Nec Corcuthus Baiazetis filius qui
Thyatiræ, Sypilli, Magneſiæ, Phoceæq; exercitum cō-
parauerat, quum latè effuſus hoſtis in proximo eſſet,
aut procedendum, aut de prælio ſibi omnino cogitan-
dum exiſtimauit. Techellis per Galatiam infeſto exer-
citu in Bithyniam contendens, non longè à Sangario
flumine Caragius Baſſam, qui Bellerbechus tunc erat
(hoc eſt totius Aſiatici equitatus magiſter) cum inſtru
ctis copijs obuiū habuit. Parauerat is paulò antè haud
mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iuſ
ſeratq;

ſeratq; Achomatem natu maximum Baiazetis filium, Cappadociæ Pontiq; præfectum conſcribere nouos milites, & in tergo moliri bellum, ut Techellis ſi ſemel pelleretur, neq; ſe in tutũ recipere, neq; in prouincia, obſtante in tergo exercitu conquieſcere, aut morari omnino poſſet. Sed hæc conſilia Techellis ſua celeritate præuertit, nanq; maioribus itineribus ad hoſtẽ progreſſus, tum delectibus habendis intentum, aliasq; tanquam ad iuſtum bellum copias expectantem, ad Horminium montem adeptus eſt. Nec Bellerbechus pugnã detrectauit, tametſi non prius quàm maioribus copijs exercitũ ſuppleſſet, prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditũ multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ, et magna ex parte inermes, ut fermè ſunt qui imperati urbibus atq; oppidis inuiti militant, atq; uno nomine Aſappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem ueteranorum equitum ſummopere confidebat, quarum opera ſi aduerſi quicquam accideret, ceſſurũ ſe prælio & ſigna ſeruaturum arbitrabatur. Ex aduerſo Techellis cui robur totum in pedite erat, nihil ſpei in fuga habere: ſed in ſuorum uirtute uictoriã collocare, adhortari ſuos, ut reminiſcerẽtur quam in regionẽ ueniſſent: quæ, inquit, ſociæ urbes, qui noui exercitus, qui alij Dij tutelares, ſi pro his hodie malè pugnaueritis, uos excipiẽt, aut iuuabunt? Agite uiri fortiſſimi atq; acriter irrumpite, ut uincendo et religionis dignitatem pro qua corpora atq; animos deuouiſtis, & ſalutẽ ueſtram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrẽdus clamor ſublatus eſt, ſtatimq; cõcurſu Bellerbechus

peditatũ in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autem uno corpore atq; uno impetu quadratam suorũ aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulêre Asappi impetum neq; aspectum quidem Techellini exercitus, nanq; in fronte quiq; optimè armati constiterant, & pileata acies uno colore rubro conspicua, quòd tota cruore conspersa uidebatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinem intenderat. Ita quum uix horæ dimidio prælium Asappi sustinere potuissent, tota media acies cæsa fugataq; est. Equites Turcæ qui in latera hostium utrinq; magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisq; confixerant, atq; ordines aliquantum turbarant, quòd pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum de uictis Asappis, Techellini in cohortes atq; manipulos sese diduxissent & cominus prælongis hastis equos petere cœpissent, & ipsi continuò in fugam conuersi sunt. Persæ equites qui spectatores pugnæ fuerant, è subsidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerũt, longiusq; progressi, Bellerbechum sistentem fugam, nec ueri quicquam in densissimo puluere discernentem, circumuenerunt, cepissentq; eum, ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amissis, fuga sibi consuluere. Asappi supra septem milia interfecti, præterea omnia peditum signa & uis ingens commeatus capta, Techellis quiete unius diei militibus data, ad urbem Cuthciam quæ ad Horminiũ est, exercitum admouit. Ea urbs totius minoris Asiæ umbilicũ tenet, Anatoliæq;

liæq; Magistri equitum sedes est, sicuti in Europa quæ Romania dicitur apud Sophiam Mœsiæ urbẽ, alterum Bellerbechum considere uidemus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis urbibus in ipso terrore belli fuisse comportatas, & cognouerãt, Bellerbechũ se ex fuga in eam urbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat ditari posse exercitum, si aduerso prælij successu consternatis metu hostibus, omnes uires uno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam urbem ratus, quæ aliquo periculo peteretur, torme[illegible]minora quæ bello ceperat, & sagittarios idoneis locis imponit, ut propugnatores è muro destinatis ictibus deijcerentur. Demũ comportari scalas, & tota acie pronunciari iubet, omnem prædam militum fore, his uerò qui primi conscenderent, maiora præmia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla ui hostiũ, nulla telorũ multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scalas aut conscendãt, aut per cõfragosa muri alij aliorum innixi humeris connitantur. Supernè uerò ingentia saxa, ardentes faces, & toto passim muro feruentis aquæ, calcis, ac arenæ uis ingens in subiectos continuè prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipso molarium pondere comminutis scalis, laceri, exanimes, atq; omnibus denique incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quisquam tamen in eo periculo tot ingruentibus telis, pedem referebat. Ignauiæ enim uirtutisq; militum testes spectatoresq; aderant Bellerbechus atq; Techellis, hic ne irrito incepto abscederet, ira et pudore accensus: ille ut di

gnitatẽ, ſalutẽ, ac omnes deniq; fortunas ſuas in eo diſcrimine tueretur, pari animo ducis atq; optimi militis officia implebat. Tandẽ feßis & magna ex parte ſaucijs propugnatoribus, quũ Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac uulneratos reuocarent, continuè ſummitteret, facto impetu duobus ſimul locis per aceruos cæſorum in urbem peruaſerunt, obtruncatiſq; propugnatoribus, ac refracta porta omnẽ exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miſerabilis Turcarum cædes edita, expugnatumq; eodem impetu prætorium, quo ſe cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipſe cum uxoribus captus, & prætoriũ ſecto marmore & nobili ſtructura inſigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum ſpolijs ornato exercitu, Techellis in animũ induxit expugnari poſſe Pruſiam Bithyniæ caput, ſi priuſquam hoſtium uires coaleſcerent, aut ciues perterritis omnibus, aliquid conſilij pro tuenda patria capere poſſent, ipſe confeſtim eo contenderet: & in ea fortuna, ſtudio atq; ardore militum uteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit, ut corpora curarẽt, ſcalas, arma, telaq; pararent, quibus opulentiſſimã urbem, nec mœnibus tutam, nec ullo firmatam præſidio, hoſtiũ opinione celerius aggrederẽtur. Hæc parantẽ nouus Turcarũ exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Helleſpontũ in Aſiã traiecerat, à propoſito oppugnãdæ urbis auertit. Nãq; Baiazetes multũ antea, ad Techellis nomẽ, et ad Perſicæ religionis famã excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Aſiæ præfecto ſcripſerat, ut pararẽt arma, nouæ ſuperſtitionis initia opprimerẽt: darẽtq; operam, ne

rã, ne quid detrimẽti in ea prouincia caperetur. Postquàm uerò Techellim ex heremita Imperatorẽ factũ, inn. tiq; cũ haud obscurè Persarũ uiribus, et ardere bello Asiã uidit, Halybassam cũ Europeis copijs eò emisit Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, uirtute tamẽ fortißimis hominibus cõparãdus, qui sub Mahomete multis fortibus factis militarẽ gloriã, atq; optimi ducis nomẽ adeptus fuerat. Is deducto flore equitũ ex Epiro, Macedonia, Mœsia, Illyrico, Thraciaq;, ac adiũctis sibi prætorianorũ septem milibus (Ianizari ij Turcica lingua uocãtur) in queis ob cõfirmatã bellicæ laudis opinionẽ in omni Turcarũ expeditione, et summa uirium, & uincẽdi certißima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiã profectus est, scripsitq; ex utinere Corchuto, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusq; equitũ præfectis (quos Sãzacos uocãt) ut quàm maxima possent celeritate copias cõpararent, & in Galatiã progrederentur. At Techellis de aduẽtu hostiũ certior factus, excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatã regionem redeundum existimauit, ne coeuntibus undiq; Turcarum copijs, circumueniretur, neue cogeretur iniquißima belli cõditione dimicare. Nanque, nec tutum iter nec pacatum quicquam si uel paruam aliquam moram traheret, se habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles urbes, tot flumina, tot infensos populos, quæ omnia paulò ante primus hominum fauor, uictoriæque celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecit omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui &

locorum notitia, & genere ac numero militum longè superior erat, prælio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse censebant, collecta pretiosiore præda, ab Horminio per Galatiam citatio re itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui, ut statim in Asiam uentum singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereq; hostium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectione, Sangarium flumen superat: ac tranuersis itineribus recta iter Cutheiam & Ancyram, qua transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret, quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, uulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis, ut hostis atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequendo deterreret, Bellerbechum quem uinctum trahebat, media in uia sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi uiri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus ut æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur, ut suppliciũ sumerent de immanissimis latronibus qui, euastata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercissent, sequente die in Ancyreorum agrũ descendit. Achomates quoq; cũ decẽ milibus armatorũ, ut uires iungeret, eo ipso die superuenit. Quãobrẽ Halybassa qui nec continuo quidẽ cursu magnis itineribus antecedẽtẽ toto exercitu cõsequi poterat, iniquo animo ferẽs sæuissimũ hostẽ impunè elabi

è manibus

è manib. insistere hisdē fugientiū uestigijs, cū expedito equitatu cōstituit. Itaq; relictis pedestrib. copijs & Achomati cōmissa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatißimo cursu persecutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum distat lacessere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis, qui in edito idoneum locum castris paulo antè ceperat, tametsi lassitudine atq; æstu torrentis Solis exanimatos esse milites intelligebat, nihilominus, quum æquißimo in loco, cum solis equitibus sibi rem futuram sciret, conuerso agmine, ac cōstitutis pro natura loci & temporis exiguitate, suorum ordinibus Turcarum impetum egregiè excepit, inuectosq; equites prælongis hastis sagittisq; summouit, apparebatq; hastatum peditum phalange facta, insultante equitatu, nec cessurum loco, neq; indignum quicquam superiore uictoria commissurum, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, quiper uices alij alijs turmatim miro ordine succedentes, plumbeas glādes in confertißimam hostium aciem spargerent. Qua procella, quum magnus eorum numerus sterneretur, necesse fuit phalangem solui. Inde hastati equites, qua dißipatis cæsisq; militib. densa & stabilis ea acies laxabatur, uehementiore illati impetu cædendo sternēdoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage ubiq; conspicuus, quod unum in tātis malis remedium relinquebatur, ex promptißimis atq; optimè armatis nouā aciē facit, eāq; à ōuißimo agmine in frontem ductā, equitatui opponit, iubetq; pronunciari, ut milites pleno gradu pugnando in colles

Techellis phalanx & glā dant solum

ſeſe recipiãt, eo cõſilio ut milites timore adducti, nõ me tu ipſo, ſed iuſſu Imperat. id facere uiderentur. Ita exi ſtimare naturæ loci diffiſos hoſtes, urgẽdi inſequẽdiq; finem eſſe facturos. Halybaſſa primo prælij ſucceſſu fe rox, hauddubiè iam inclinata uictoria equites cohorta tus, ne ſpatium euadendi in montem fugientibus relin querent, premendo urgendoq; inſtarent: ac breuiſſimi laboris operam, qua bellũ uel uno eo prælio finiretur ſibi ac Baiazeti Imperatori præſtarent. Hæc procla mans cum globo equitum per mediam hoſtium aciem perequitauit, ut cæteros accenderet, ac ſibi non deeſſe uirilem animum, inſigni uirtutis facinore edito teſtare tur. Quod quum ſpecioſius quàm pro diſciplina uterũ eodem ardore fieri poſſe confideret, intercluſus, & in medio circumuentus interficitur. Cæſo Halybaſſa, pun cto temporis prælij fortuna commutata eſt: nanq; Tur cæ, qui dudum pulſis ſtratisq; hoſtibus acerrimè prælia bantur, ducis morte perterriti remittere pugnandi ar dorem, ſenſim cedere, ac demum cõuerſis equis pugnæ loco excedere cœperunt. Ex aduerſo Techellini qui plus ſpei in loci munitione, ac montibus, quàm in armis atq; uirtute poſuerant, auctis noua ſpe animis, & in ſe gni iam pugna collectis uiribus procurrere, truci ulu latu uictoriam conclamare, atq; hoſtem in fugam uer tere. Ita fortiſſimi equites pugnæ atq; itineris labore cõ fecti, quum feſſis ac fluentibus ſudore equis perſiſtere non poſſent, inſignem certamq; uictoriã, quã dux ipſe uirtute partã, morte poſtea temeritateq; corruperat, reliquerunt. Techellis tametſi nec refici equos, nec in patentibus campis tutò cõſiſtere hoſtem poſſe, ſi ueſti

gijs

gijs insisteret, sperabat: orbatus tamen suorum promptissimis, atq; uniuerso exercitu, inedia, uigilijs, et uulneribus affecto, in Olyga monte conquiescere statuit. Inde paucos post dies trans Halym flumen ductis copijs ad Tasciam, & in Rubra demũ saxa se recepit, nõ procul ab urbe Celenis, quã Marsya amnis Poetarum carminibns inclytus mediã interluit, hodieq; Maras Aladoli principis regia uocatur. Turcæ ulti magis iniurias, quàm plenam adepti uictoriã, ad Achomatem, ubi signa & prætoriani milites erant, redierunt. Nec multo post Iunusbassa summæ uirtutis Epirota, qui magnũ in militia usum habere dicebatur, à Baiazete delectus, cum imperio ad exercitum uenit. Is statim, quũ sibi copias omnes Achomates tradidisset, in Cappadociã profectus, dextrorsum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Tasciam peruenit, urendoq; ac uastando passim uniuersum agrum sub radicibus montis posuit castra. Habebat Iunusbassa supra quadraginta milia equitum ac peditum: præterea magnum numerum curruliũ tormentorum, ingentemq; uim omnis generis cõmeatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla auxilia ab Hysmaele mittebantur, quòd nullam tormẽtorum copiam habebat, quòd clade ad Olygam accepta saucios consternatosq; metu milites, tantæ multitudini hostium obijcere miserrimũ putabat, montibus, ac syluis se tenere constituit, sperans si munito in loco cunctaretur, aut uentura interim Persarum auxilia, aut temeritate hostiũ non omnino iniquam pugnandi occasionem aliquando haud sibi defuturam. Interea singulis diebus haud satis digna memoratu prælia uarijs in

locis conſerebantur. Nanq; Turcæ explorando quæri tandoq; faciles aditus circumuecti montes, ſæpius accliuis collibus ad hoſtes perueniebant. Techellini contra ſyluis euolabant, & è præruptis locis, quæ ipſi in caſtellorum ſpeciem cõmuniuerant, acerrimè depugnabant. Tandem, quum diu quotidiana conſuetudine ueluti per luſum leuibus prælijs utrinq; uires tentarentur animaduertêre nonnulli milites itinera duo non omnino difficilia, per quæ haud anguſtis callibus exercitus ſub ſignis duci poſſet. Iunuſbaſſa loci naturã contẽplatus eodem tempore, hinc Aſappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prætentis ſcutis aduerſus hoſtiũ miſsilia ſubeuntes magno animo ingentem telorum multitudinem ſuſtinuerunt. Nanq; hoſtes occupatis editioribus locis, ueluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrim è locum reliquerunt, quum ſigna ſcutatoſq; ualida ſclopettariorũ manus ſequeretur, & ueluti grandine effuſa tota acies obrueretur: moxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores ſyluas ſe condiderunt. Sequenti nocte Techellis haud ignarus quantum ſibi authoritatis ac uirium ex aduerſo certamine deceſsiſſet, extinctis ignibus cum maximo ſilentio ſaltu exceſsit, & per aduerſos montes in minorem Armeniam deſcendit. Nec prius illorum fugam Turcæ ſenſerunt, quàm albeſcente iam cælo, exploratores qui ſaltum ingreſsi, impedimenta, & paucos ſemianimes inuenerãt, renunciauêre

euaſiſſe

euasisse hostes eosq; præcipiti fuga petere minorẽ Armeniam. Quod quum Iunusbassa ex captiuis etiam cognouisset impotenti ira gemens, frendensq; quòd non statim ab victoria saltum omnem indagine clausisset, equitatum qui abeuntes sectaretur plurimis itineribus emisit: nequicquam tamen persecuti hostes, quod Techellis notis tramitibus rectà in Armeniam properabat, paucis in itinere captis adducens redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ urbes intentissima conquisitione habita, quos Persicæ religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interficit: his uerò qui bello minime interfuissent, neq; arma tractassent, inusit frontem, ut stigmate defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atq; propinquis eorũ qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniã, Epirum, & Peloponesiorum, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharũ bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare uellet, coirẽt rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumq; intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomãnorum domus, unius ambitione atq; sæuitia ab stirpe propè interijt. Præcessere imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atq; terribilis, si unquam antea, terræmotus, ac subinde repentina & maximè grauis pestilentia, quæ Byzantium imperij caput ruinis atq; funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilẽti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit,

Turhallus fugit in Armeniam.

Prodigia Byzantij.

egitq; complures menſes ſub Rhodope mõte apud Hadrianopolim: ubi quum minimè proſpera ualitudine uteretur, nec dolore pedum, & ſenecta inualidus munia imperij obiret, de ſucceſſore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffiſus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesq; de imperio dimicaturos arbitrabatur: niſi ſe ſuperſtite in principatum unus aſciſceretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicã, claſſes atq; exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Scianſciao, Mahumeto, & Alemſciaco iam pridẽ morbo abſumptis: Achomates, Corchutus atq; Selymus, florenti ætate omnes, ſed diuerſis inter ſe uitijs, atq; uirtutibus inſignes, Achomates conſilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarusq; quòd duobus iam regiæ indolis adoleſcentibus filijs ſtiparetur, ſecũda nominis fama ipſos præſertim Aſiæ populos & principes aulæ, paternumq; animum occuparat. At Corchutus ob mite ingenium, tranquillioremq; naturam ſapientiæ ſtudijs deditus, tametſi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate ſuperabatur, nihilominus quum apud patrem ueteris pietatis, & ſummi beneficij memoriam non omnino obliteratam eſſe confideret, imperium triginta ante annis apud eum depoſitum, reposcebat. Nanq; Mahomete uita functo & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nõnulli eque ſtris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Iſacho & Meſithe purpuratis attollentibus Corchutum adoleſcentulum imperatorem delegerunt, & traditis arcibus,

Hadrianopolis in Thracia.

Baiazetis filij tres.

Achomates.

Corchutus.

Corchutus imperator declaratus

ercibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: ut ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij planéq; proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen precibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregiè pio, modestissimoq; adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reuerentia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiã his qui detulerãt, sceptrum patri restituit, unde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atq; Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attalico sinu Phoceam usq; cesserunt. Porrò Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur, uti rei bellicæ magnopere deditus, una maximè liberalitate, astu, comitate, bonis malisq; artibus ad imperium contendebat. Nec maximum bellum & paternum regnum affectanti, studia prætorianorum deerant, qui miscere cuncta bellico tumultu malebant, unde honores, atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ præmia peterentur, quàm sub æquo sedatoq; principe qui esset damnosæ pacis cultor inglorius otiosam inutilemq; militiam perferre. Is habitus animorum erat in prætoriano equite, & Ianizarorum peditum consensus, quum Baiazetes qui haud dubiè Achomatem successorem sibi destinabat, sparsis in aula super ea re non omnino uanis rumoribus, filios pari ambitione ad imperium properantes suis sedibus exciuit. Primus omniũ Selymus classe in Ponto cõparata ab Trapezunte urbe, Theodosiã

adnauigauit: Adijtq; in eadem Cherſoneſſo Mahometem Præcopitarum & Tartarorũ regem, cuius filiam iam antea inuito Baiazete uxorem duxerat. Eum detectis conſilijs ſuis obſecrat, obteſtaturq; per fœdera ſanctiſſimæ cognationis, ne ſibi genero in ſumma rerum occaſione deeſſe uelit, docetq; quanta ſibi ſpes adipiſcẽdi imperij ab amicis prætorianisq; militibus proponatur. ſi propius accedat, patremq; de trãsferendo imperio cogitantem, aut arte conciliet, aut ab inſtituto conſilio eligendi conſtituendiq; ſucceſſoris, ducto in Græciam exercitu armis deterreat. Tartarus collaudatis eius conſilijs, ut ſocerum decuit, alias confeſtim naues ex Ponto atq; Mæotide, uicinisq; præſertim Coppa Tanaq; emporijs, quæ ſunt ad Tanaim amnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo attribuit, ac maiores copias ſi bello cõtendat, ſe continuò miſſurum pollicetur. His properè confectis Selymus Boryſthene ſuperato per Valachiã profectus, Danubium apud Cheliã urbem equitatum omnem traducit. Claſſem uerò ad Varnæ portũ, quæ Dionyſiopolis olim fuit, in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipſe alias ex itimere copias conſcribens ſimulando aliud, quo ſuum conſilium tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè tranſiſſe cognouerat, admiratus quòd non planè ſedato Techellis & Perſarum bello, ex Aſia diſceſſiſſet, quòd priuato conſilio contractis externis auxilijs aduerſus pugnaciſſimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet, quòd loca Thraciæ proxima terreſtri exercitu,

exercitu, Euxinum uerò ualidis classibus obtineret, timere cœpit ne hæc omnia contra se pararentur. Enim uerò inquieti turbidiq; hominis ingenium callidus pater perspectum habebat, uel ex eo maximè, quòd se inscio superbè admodum ac insolenter, ducendam sibi uxorem è Tartaris iudicasset, ac summa demum arrogantia exercitus terra mariq; parasset: intelligebatq; modico eum imperio non contentum fore, qui amplissimum audacia ac scelere parare posse confideret. Attamen eius uim atq; ferociam dissimulatione leniẽdam magis, quàm eo tempore contumelijs exagitandã existimans, oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cũ periculo Turcæ superioribus temporibus ea bella tractauerint, exẽplo debere esse auum Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma sæpe exercuerit, proinde commodiorem rerum occasionem opperiretur, ut maturiore ideoq; tutiore consilio, & maioribus uiribus id bellum susciperet, & cum certa propè spe uictoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis iniurijs exstimulatum, Asiam reliquisse, transisseq; propterea in Europam, ut amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet sterilique, & tum ex inducijs pacata, quàm spectantem ad Hiberos & Colchos, inter saxa montium degentes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia uindicaret. Quòd uerò Hungaros tanquã insuperabiles bello minimè lacessendos dicerent, se nõ esse eius animi, ut ullis periculis, ullisue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet regibus, & non labante modò, sed ferè euersa gentis uetere disciplina, Vladislaus

Eximus.

Bajazetis oratores ad Selymum filium.

Selymi responsio.

dispar ingenio uirtuteq; Matthiæ fortißimo succeßiſſet: nec ipſe morte aut belli communes caſus ab ineunte ætate timere didicerit, forti enim animo & honeſta quidem petenti audentiq; neq; Deos neq; homines defuturos. Decreuiſſe ſe pro ſua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregiſſet, aut in acie non indecoram mortem, aut propagare imperij fines, ne omnino poſtremo loco natus, in Othomannica domo poſtremus quoq; uirtute, & gloria uideretur. Legati tametſi Selymus omnibus ſermonibus nihil pacatum oſtenderat, munera tamen patris nomine, quibus ferox atq; immitis animus molliretur addiderũt. Nam Samãdriã, quam Scenderouiũ Belgrado oppoſitum Hũgari uocant, ualidam Myſorum urbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis ueteri eius imperio adijciunt, itemq; ſexaginta aureorum nummûm milia dinumerant. Præterea lanceas addunt, & ſericas ueſtes mille numero, magnamq; uim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret atque aleret, ne ſpe prædæ domo exciti grauiter ferrent, ſi abſq; munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis reſponſo atque incerta ſpe ſuſpenſos legatos ad patrem remiſit, quàm quòd ex antiquis conſilijs ſuis quicquam remiſerit. Exacuebant animum imperij cupiditate accenſum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes uti approperaret, atque omnem ſpem in celeritate poneret, quòd ſub eius profectione Achomatem à patre accerſitum ex Cappadocia mouiſſe arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de cauſis permotus, ad id quod animo multum antè

tum antè propoſucrat deſcendit, ac regem ſucceſſoremq; dicturum profitetur, qui ſe annis ualitudineq; confecto, parem tanto imperio regendo uigorem integræ ætatis aſſerret. Ea quum per quatuor Baſſas qui bello paceq; proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplo ab omnibus ordinibus reclamatum eſt, ſe nullum alium quàm Baiazetem, cuius auſpicijs amplius triginta annos meruiſſent, imperatorem uelle: non paſſuros priuatum eum in obſcuro uitam agere qui tot uictorijs, tot urbibus bello captis, Othomannicum imperium in ſummam amplitudinem perduxiſſet. Satis in eo uirium ſupereſſe ſi uegetæ adhuc ætatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum geſtarum partam retinere uellet. Eum enim ex liberis ad imperij ſedem ſuo tempore peruenturum, qui patri legitimè ſucceſſurus eſſet, uiueret modò ipſe incolumis ac multos regnaret annos. Nullam quidem poſt fata patris futuram apud filios de regno controuerſiam, quum id Othomannorum proles, uetere patrum inſtituto, iure tantum atq; ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta ſuffragijs adipiſci conſueuerit. Quòd ſi forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea uiolatus populi militumq; cõſenſus imperio deſtinarimt, fore, ut humana diuinaq; omnia miſceantur. Cæteros enim fratres, tam inſignem contumeliam non laturos, nec quieturos unquam, donec impotenti patris libidine amiſſam dignitatem, tanquã abdicati ſpretiq; cum omniũ rerũ cõturbatione armis recuperẽt. Hæc milites edocti ab amicis

prætoriani reclamabãt.

fautoribusq; Selymi, qui centuriones & uexilliferos pecunia & pollicitationibus subornarant, palàm eloquebantur, ut Baiazetem à proposito deterrerent. Cæterùm ille eorũ animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quòd illius dignitatem ad quem spectaret imperium, aduersus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur. Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatẽq; uendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principẽ creari superstite altero, neq; ex uetere Othomannorum consuetudine, neq; ex commodo militum, neq; ex usu imperij esse dicere, quãdo nec fratres Corchutus, atq; Selymus, nec ipsi prætoriani ullam ex infidelitatis suspicione calumniam æquo animo toleraturi sint: si de uoluntate atq; modestia optimorũ filiorum suspicioſus pater, aut de fide constantiaq; fidelissimi exercitus, eũ sæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerãdũ quoq; cunctis uideri quòd præmijs per interregnũ dari solitis, ex ipsa externæ religionis hominum præda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudẽtur. Nanq; mos est, ut defuncto statim principẽ, Iudæi & Christiani expositi Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonicæ, Prusiæúe mercaturæ causa degunt, à prætorianis per tumultũ mercimonijs omniq; substantia spolientur, prædæq; habeantur. Neq; prius milites sacramento rogati in uerba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nomine concesserit, & per caput suum quod maximum apud Turcas iusiurandum existimatur, affir

tur, affirmarit se nullam ex sontibus petiturum pœnam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquàm omnibus consilijs suis aduersari milites uidit, ut corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prætorianis se diuisurum pollicitus est, si Achomati fauerent, neq; ius, aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redempto resq; deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus, eam summam se exacturos & in gratiam Baiazetis repræsentaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur: Siquidem uberiora præmia destinauerant animis, si pro temperato proboq; principe, prodigus ferox, & pacis impatiens, studio atq; opera militum ad imperium eueheretur. Per hunc modum sua spe depulsus Baiazetes, dissimulandum sibi in præsens & compresso animi dolore ignominiam, quàm occultè ferendam existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaq; partium cõtentione prætoriani patris conatibus obstitissent, ne diutius hominum uoluntates mora et tarditate frustraretur, neu propensissimis in se militum animis diffidere uideretur, relictis Pannoniæ finibus exercituq; in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito consedit, unde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis urbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in urbem nuncius, qui mandata patri

ferret. Eorum ſumma fuit deſiderare ſe plurimum, qui per multos annos abſens patrem non uidiſſet in eius complexus deuenire, antequàm Trapezontem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquã fortè eſſet interuiſurus. Pertinere quoq; ad quietem Aſiæ, liberorumq; concordiam, ſi apud patrem, communem arbitrum & diſceptatorem controuerſiæ proponerentur, quæ ſibi cum Achomate intercederent, nec tutò ſeruorum fidei committi poſſent: ſtatueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exoſculãdæ manus facere poteſtatẽ quod obſcuris & tenuibus amicis, nedũ liberis, maiores tribuere conſueuiſſent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeq; perſpectis eius conſilijs, aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præſidio acciuerat, & cuſtodias in urbe diſpoſuerat, timens ne ſpecie colloquij milites à filio amiciſq; eius deprauati, qui iam tum onerati promiſſis atque muneribus occultè deſciuerant, ab ſe penitus alienarentur, atque ipſe demum uel aperta ui, uel inſidijs circumuentus opprimeretur, ſpem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incuſato Selymo, quòd alienam prouinciam introductis copijs occupaſſet, quòd armatus colloquium poſtularet, quòd denique ſua humanitate ac patientia, tam inſolenter abuteretur: Non eſſe ab eo quicquam expectandũ, quod ad concordiam pacemq; pertineat, qui externo equitatu circũdatus, iniuſſu patris bellũ pararet, & fideliſſimas Othomãnico nomini gẽtes, per quas iter faceret effusè popularetur. Proinde eũ rectè facturũ ſi Thra-

cia, Euro

cia, Europaq; excederet, & dimisso exercitu in Pontũ prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorẽ sibi quàm unquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incepto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximã perfidiæ, statim ulciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit Selymum motis castris recta Bizantium petiturum, quod ab amicis accersseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in urbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedẽdo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, urbem ingreditur: recreatoq; ex præsente urbis copia uniuerso exercitu, quòd antea sibi animo agendum proposuerat, ut patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium uersus contendit. Vix dum Baiazetes ad uicum cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio uiam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instandoq; uniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quàm territus, ne quid fugæ simile profectio habere uideretur, statui signa omnẽq; exercitum consistere iubet, eo proposito ut si acrius instaret hostis acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant aut ueteré amicitia, aut noua inclinatione animi,

aut ſpe cognationis atq; potentiæ in Selymum propen
ſi; eiq; propterea obliquè callideq; fauentes, non pro-
bare conſilium imperatoris, quòd leuitate atq; auda-
cia filij uſq; adeo permoueretur, ut prælio rem commit
tendam exiſtimaret: funeſtiſſimam fore uictoriam ſi in
conſultè ſuperbientem, ac nihil nociturum filium ſupe
raret. Contrà, patrem ſi fortè ſuccumberet miſerrimã
conditionem, cum uniuerſo exercitu ſubiturum, cuius
euentus tanto periculoſius inſtare diſcrimen, quanto i-
pſe & rerum bellicarum apparatu, & numero copia
rum eſſet inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias
laudes bello paceq; partas, in extrema ætate, fœdo exi
tu maculare properaret. Vnum omnino conſilium ſa-
lubri prudentia plenum uideri, ſi de profectione cele-
ritateq; nihil remitteret, & continuò Bizantium pro-
ficiſceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas da-
turum, ſi Bizantio excluderetur, nec dubium fore quin
in reditu ab his quorum agros eſſet populatus, hone-
ſtius quàm paterno gladio cum latronibus ſuis cæderetur.
Huius ſententiæ princeps erat Muſtaphas antiqui
or è tribus purpuratis, qui ſummæ rerum conſilio præ
poſiti Baſſæuiſir appellantur. Is tum ingrato prauoq;
animo Baiazetem, tanquam nimis diu regnantem faſti
diens, oderat etiã propter priuatas offenſiones, ex col-
legarum æmulatione conceptas. Selymum uerò ſpiritu
atq; oris indole Mahometem auum referentem, à quo
ipſe fuerat educatus, tanquã imperio digniſſimum oc-
culta propenſione animi proſequebatur. Erat Muſta-
phas ex oppido Seres, apud Amphipolim Græco ſacer
dote genitus, ingenio uafro, ſubdolo, ſemperq; uenali,
quos

quos animi morbos maligno obtutu distortisq; oculis præferebat. Secundũ Mustaphã erat Bostãges hortorũ præfectus, ex Ducagina familia apud Aetholos clara, exillustri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, ut ex postea turpissimus uitæ finis ostẽdit. Huic Selymus filiã ætate iã nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione desponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætorij præfectum perpulerat, ut sibi ad imperium, quò se fatis uocari prædicabat, contendenti, studium suũm operamq; præstaret: centurionesq; singulos opimi donatiui promissione in partes traduceret. Eodem cæteri minores duces, aut eadem præmiorũ spe corrupti, aut potentioribus refragari non ausi, inclinabant. Vnus omnium Cherseoglis Bassa uir egregiè probus, sine ullis fallacijs, constanti atq; integra fide erga imperatorem eundemq; socerum, Selymi impotentiam supra fas & æquum insolescentis, retundendam ui, armisq; censebat. Non laturos inermes Scythas, uel numero superiores, primum prætoriani equitis impetum. Ianizaros uerò quorum fides cognita, & multis periculis spectata uirtus esset, inuicti imperatoris deq; ipsis optimè meriti salutem & dignitatem utiq; defensuros atq; ab eo uindicaturos, qui nec Deum scelerum ultorem timeret, nec parricidij nomẽ, apud homines uereretur. Prodiret modò ipse ad milites uultu, fiducia pleno, hortaretúrq;, ut acceptorum beneficiorum sacramentiq; meminissent. Admonet me locus postquam in mentionem Cherseoglis incidimus, ut propter uiri claritatem, cum summa erga Christianos pietate coniun-

Aiax.

ctâ eius ad Turcas transfugij causam paucis enarrem. Nõ enim ut cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Christianis parentibus erepti, sed iam planè uir, ita à morum religione discessit, ut nunquam ex arcano ueræ pietatis obliuisceretur. Is Cherseckij reguli in Illyrico, ad mõtem Nigrum filius, quum adamata ei spõsa quæ erat è stirpe Seruiæ Despoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quòd esset egregiæ uenustatis, procaci oculo improbus pater, omnéq; pudorem superante libidine, sibi statim impotenter exclusso filio nuptias celebrauit, frustra reclamantibus propinquis: qui id facinus filio contumeliosum patriq; & domui infame detestabantur. Itaq; iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitiq; actus desperatione, ad proxima Turcarum præsidia, atq; inde Byzãtium se contulit. Hinc mirari licet quantum in eo fortuna potuerit. Productum siquidem Baiazetes, cùm lætore, quòd erat nobili claroq; patre genitus, excepisset & transfugij causam probasset, subridens, esto, inquit pacato animo generose, ab ista indole tua maiore multò quàm paterna domus ferat, sorte dignissime. Iam tibi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli propinqua maximi imperatoris filia, eaq; præcellentis formæ matrimonio tradetur. Nec multò post abiurata Christi religione, Stephaniq; nomine deposito, Achomates & Cherseoglis uocatus, Baiazetis gener effectus est, indeq; locum summæ dignitatis inter Bassas purpuratos promeruit: tanto tamen nostræ religionis studio, redcundiq; desiderio, ut quum in arcano animi nostri religio conderetur, crucifixi seruatoris imaginem, in se-

secretißima cubiculi parte armario incluſam, noctu excluſis arbitris, adoraret. Hoc nos à Ioanne Laſcare, cui ipſe tanquam amiciſſimo eam imaginem oſtendit, accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quũ reliqua captiuorum multitudo, crudelem in modũ Baiazetis iuſſu in eius conſpectu trucidaretur, exorato principe conſeruauit, Andreamq; poſtea Grittũ, quem aliquot poſt annos inclytæ uirtutis nomine Veneti principem crearunt, captũ Byzantij, teterrimoq; ſupplicio deſtinatum, non modò ſuis precibus eripuit, ſed impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit. Innumerabiles Chriſtianos barbaris ſeruientes, cùm authoritate, tum ære ſuo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum ſtudia eximiæ benignitatis officium prætermittendum uidetur, quòd Laſcari, quem ſupra memorauimus Græcorum nobiliſſimo, pariter atq; doctiſſimo antiquos codices iuſſu Leonis decimi conquirenti, cunctas Græciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutiendas aperuit. Huius igitur uiri Baiazetes, ea quã ſupra diximus adhortatione confirmatus, quũ è prætorio inuadentiũ iam hoſtium, ſuorumq; trepidantium ſtrepitum, clamoremq; audiret, & frequẽtes nunciarent Selymum direptis aliquot ſarcinis, Tartaricum equitatum extremo agmini circũfudiſſe, fremẽs et præ impotẽti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit uehiculo impoſitus quòd pedib. æger equo uti nõ poterat, cõuerſuſq; adprætorianos de more circũfuſos, patiemini, inquit, alumni milites, cuſtodeſq; corporis mei, qui triginta amplius annos mecum ſumma felicitate

Charſanglis Baſſa bonũ, ficia in Vẽ nitos & alios Chriſtianos.

militastis, & bello paceq; ea præmia tulistis, quæ & spe uestra, & ærarij facultate, ampliora consensus uester actis cumulatè gratijs iudicauit, patiemini, inquã, à nequissimo filio nihil tale meritum patrem, à fædissimis latronibus uestrum imperatorem morbi senectæq; uitijs conflictatum, crudelissimè trucidari? Deserar ego in hac mea tristi canitie, extremoq; ætatis actu, & per eos hostibus tradar per eos, inquam, qui quondã summa fide eximiaq; uirtute, & dignitatem meam aduersus Gemem fratrem, atque hoc ipsum sæpe imperium aduersus bellicosissimas gentes tutati sunt, & fortiter defensum felicissimè prolatarũt? Neque uerò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur tam facilè crediderim, neq; si maximè credam, tanti timoris sim, ut aut animo deficiam, aut durius consulendum mihi existimem. Nã quid ego de fuga cogitem? uelut alibi fideliora quàm apud uos, & maiora præsidia paraturus? Quæ porrò uestra spes est, quanquam infamis, & perdita? Si qui uestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum summi sceleris cogitatione maculastis maiorá ne præmia ex defectione atq; perfidia quàm ex fide constantiq; officio consecuturos uos esse confiditis? At etiam nonnulli impudentissimè suadent, ut ægrum hoc & exangue corpusculum, melioribus casibus seruem, & me fugæ atque dedecori tradam, potiusq; salutem cum ignominia, quàm decorum honestumq; uitæ finem cum dignitate & gloria complectar, Quod tantum abest, ut ullo metu perterritus

territus faciam, ut contra nullam prælio moram sim facturus. Periclitabor in meo hoc supremo discrimine fidem uirtutēq; uestram, & sigillatim omniū uolūtates, ut aut magno Deo auspice perditissimi hominis impetum frangam, aut certè cum alijs, qui in officio fideq; perstiterint, honesto uitæ exitu triginta annorū imperator à custodibus corporis fœdè scelestéq; proditus ac desertus occūbā. Hac oratione permoti ex Ianizarorū ordine gregarij milites, quibus propter eorū leuitatē & multitudinē, duces atq; cēturiones ab Selymo pecunijs expugnati, consilia trāsferendi imperij minimè cōmunicauerāt, cō clamare cœperūt, ne dubitaret prælium cōmittere, & suā fidē pristinamq; uirtutē experiri, tanta quidē alacritate ac studio omniū, ut uoce, manibus, et telorū crepitu se fortissimā operā præstaturos significarēt: & magno cū dolore infidelitatis suspicionē sustinere uiderētur. Hos cæteri eodē clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymū inclinauerāt, & illi in primis exercitus, atq; aūlæ principes cōmutata uolūtate, siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si intempestiuè cōtra multitudinis opinionē atq; iudiciū aliquid tētare tur, exitiabili incepto, et Selymi spē omnē abrūperēt, & sese præcipites darēt. Igitur, ut est eorū hominum consuetudo, qui mobilitate atq; malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præsenti perfidiæ secundum scelus nouamq; perfidiam addunt. Mustaphas atq; Bostanges ad cohortandos milites instruendamq; aciem, ut palàm summum erga imperatorem studium simularent, è prætorio discedunt. Baiaeztes curru uectus, monente atq; instruente Cher

ſeogle acies hoc modo conſtituit. Vniuerſum Sanzaco-
rum equitatum (erant enim circiter ſex milia) præce-
dere, prætorianas uerò nobilium alas, quas Spachio-
glanorum & Siliphtarorum uocant, ex inſtituta regij
agminis ratione à dextra læuaq; prætoriæ phalangis
ubi ipſe erat, latera ſtipare iubet, præſidio autem impe
dimentis ad quatuor milia ſeruorum equitū relinquit
(Hi cultu apparatuq; armorum auratis criſtatisq; ca-
pitum tegumentis, etiam ipſos Sanzacos & purpura-
tos, dominos ſuos uirtute equantes cum præſidio, tum
ſplendori & pompæ habentur) ac demum ſigna cane-
re, rubrumq; uexillum explicari imperat. Ex aduerſo
Selymus Tartaris in utroq; cornu, Turcis autem in me
dio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu uale
bat, paternas copias ferè undiq; circumplexus, impe-
tum fecit. Tartari, quum ad hoſtem intra ſemiſtadij ſpa
tium peruenijſſent, agminatim more ſuo ſeſe in gyros
magnosq; orbes introrſus uacuos, coronæ modo de-
currentes, ut aduerſi auerſiq; pariter ſagittarent, ma-
gnam uim ſagittarum uniuerſæ propè aciei ſuperfu-
derunt, cum inſigni utiq; Turcarum equitum equo-
rumq; maximè detrimento, quum Tartari, qui intror-
ſus à prima ipſorum acie ſunt non rectà in hoſtem, ſed
in cælum ſagittent, ut ſagittæ grauiore impetu pon-
dereq; decidentes, inermia capita & nudos equorum
clunes armosq; ex alto feriant. Sed ueterani equites
Sanzacorum uſu edocti, elatis ſupra capita ſcutis, ue-
luti in cohærentem teſtudinem conſtipati, eum ſa-
gittarum imbrem conſtantiſſimè pertulerunt, con-
citatisq; equis, & intentis haſtis, ad congreſſum ma-
numq;

tumq; uenire properarunt. Neq; prætorianus eques occasioni defuit, quin in mediam Selymi aciem ubi Turcæ equites erant inueheretur, atq; ita repente factum est, ut tria prælia tribus in locis uno tempore simul arderent. Nam Aiax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detractos, Tartaris in extremo eorum cornu opposuerat, & seruorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relictā, uti erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituente, longeq; omnium acerrimè fortißimeq; pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retro uel inuitos sessores asportantibus, sustinere nequiuerant, reliquæ acies quin fugæ se darent, neque imperio, neq; minis, inflictis etiam uulneribus contineri potuerunt, atq; ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu uictore undiq; circumuenti trucidatiq; sunt. Selymus ubi fusas prostratasq; copias uidet, quòd uulnere accepto tardabatur, in recentem equum illatus, ereptusq; periculo à turmis Turcarum suorum quæ superfuerant, Tartarorum ante abeuntium uestigijs institit. Nec multo pòst uictores scilicet subsequi & iam adesse ratus, cum paucis incitato pernicißimi equi cursu, sese utique fatis suis reseruans, Varnam perfugit. Erat is equus unicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atræ nubi nomen fuit: huic postea Selymus tan-

Pugna inter Bajazetem & Selymum à meridie in occasum.

Selymus Varnam confugit.

quam emerito uacationem dedit, ſic, ut in honore habitus ſine ſeſſore, ſola ex textili auro stragula protectus, ad Perſas uſq; & mox in Aegyptum deuehereretur, eiq; demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum ſecutus ſepulchrum condidit, regio quidem animo, niſi necati ab eo fratres, ſepulturæ honore caruiſſent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulominus dimidia parte cæſa aut capta, ſexcentos tantum equites peditesq; deſiderauit, Scythicis autem ſagittis amplius tria milia hominum uulnerata reperit: quod detrimentum ſumma crudelitate mox expiatum eſt: producti enim captiui ferè omnes in conſpectum, iubente eo trucidãtur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, antea obſcurus & ignobilis, claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi ſorte, quum paucos poſt annos eodem in loco Selymus, peſtifero atrociq; ictus morbo, immaturum accerbiſſimumq; uitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par eſt) primæ temeritatis ſcelus uindicante, & patrati parricidij iuſtas exigente pœnas. Neq; enim ſuperi eos in terris diu felices eſſe uolunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XIIII.

BAIAZETES secundū eam uictoriam Byzantium reuersus, primum omnium donatiuum militi exoluit, coactisq; ad opus circiter quindecim seruorum milibus, mœnia terræmotu multis in locis hiātia aut collapsa restituit, deditq; operam miteſcente iam pestilentia, ut reuocatis incolis, diu intermissus aulæ splēdor, & pristina desertæ urbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem uix dum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & famam comparati exercitus ab Amasia mouisse demonstrauimus, cum uiginti milibus armatorum per Galatiam atq; Bithyniam Scutarium uenit, id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetq; ad Thracij freti angustias contra Byzantium, positisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta uictoria consilij caperet, opperiebatur. Etenim eius animum summa obtinendi imperij spe impleuerant, præter iuris prærogatiuam, patrisq; iudicium & popularis fauor, & propria uirtus. Igitur frequen

tes nuncios Byzantium lembis diu noctuq; transmitte re, Baiazetem per literas summis precibus obtestari, & orare, ut maturè quod animo destinarat, in ea rerum occasione perficeret. Amicos uerò ac familiares suos sollicitare, ut propensiorẽ sibi redderent patrem, consilia creandi regis magis & magis laudarent: darentq; operam, ut postquam Selymi temeritatem atq; impetum Dij & Fortuna ex merito confregissent, ipse amicorum beneficio subleuatus, & suo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui uetere suo proposito totus in Achomatem ferebatur, his quoq; sermonibus ad id, quod sibi constituendum esse decreuerat, facilè perductus est. Ac protinus patefacto consilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium adueheretur. Sed milites præfectiq; quos Selymo fauere supra docuimus, iterum refragari, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in summa, non esse passuros eũ tanquam æt ate inutilem eiurare imperium, qui modò forti constantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicasset: se Baiazete incolumi neminem alium imperatorem salutaturos, neq; se tamen spem præcidere Achomati, neq; uerò ipsum uolutatibus militum debere diffidere, quin eorum fauore & studio, uir cognitæ probataeq; uirtutis & ius æquum, & imperium, quod sine controuersia ad ipsum tanquam natu maximum pertineret, suo tempore posset adipisci: satis superq; recenti prælio demonstratum esse, quantum spei ab imperatore in militum animis sit reponendum, qui pro fide atque officio offerre se morti, & iniquissimo

prælio

prælio non recusarint. Hac militum consternatione Baiazetes spe sua deiectus, siue (ut aliqui crediderunt) regnandi consuetudine allectus, quòd ab recenti victoria, neq; senem se, neq; inualidum ad regendam eam imperij molem, ueluti rediuiuo quodam animi uigore iudicabat, Achomatem monuit, ut ab Chalcedone abscederet, atq; in prouinciam suam reuerteretur, se tũ eum Cappadocia accersiturum, quum liberalitate mollitis prætorianorum animis, & collecta sensim principum gratia melior conficiendæ rei occasio præberetur. Achomates spe atq; opinione fraudatus, seq; & à patre deludi, & à prætorianis militibus despici questus, nouis precibus minas addit, in patrem acerbè inuehitur, quòd se tot terrarum spacia emẽsum, ipsiusq; præsertim literis euocatum, despectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd si Baiazetes desipere perseueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, ut præ illa nec æquitatis, nec promissorum suorum rationem habendam putet, se dignitatem suam, quam apud parum æquum patrem obtinere non posśit, armis uindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadilescherum sacræ legis interpretem summæ apud eos authoritatis uirũ, respondit, nec cautè satis, nec prudenter eum facere, qui insolentius iracatur, quum beneficium, quod sola beneuolentia comparari posśit, ui & contumelijs extorquere contendat: omnia ei integra reseruari: cessurumq; ei proculdubio imperium, nisi præpropera festinatione spes suas corrumperet, quas tolerantia atq; expectatione alere deberet. Disceret ex recenti exemplo, fortunaq; Selymi fratris, quod ipsi quoque usui

ſalutiq; eſſe poſſet, longè periculoſius eſſe uiolentiæ audaciæq; confidere, quàm peruerſos animi impetus recta ratione moderantem opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates quum mandata patris exponerētur ira atq; dolore inflāmatus, patris legatum obliquis uerborum contumelijs dehoneſtatum, propè uiolauit, crebro dictitans, & patrem cō mutatæ uoluntatis, & proditores perfidiæ propediē pœnas daturos: motisq; propere caſtris Bithyniā, per quam iter faciebat, hoſtiliter deprædatus, Amaſiam redijt. Ibi magis ac magis repulſæ dolore atq; ignominia extimulatus, conſilium cepit inuadēdæ minoris Aſiæ, ut ſi de Byzantij imperio armis certandum foret, ampliſſimis eius prouinciæ opibus uteretur: uel ſi id minus conſequi poſſet, dimidium ſaltem regnum, tranſmarinis regionibus in poteſtatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaq; uocatis ad ſe Amurathe atq; Aladino adoleſcentibus filijs multum de inimicorum accerbitate alienationeq; Baiazetis conqueſtus, docuit nihil ſibi ſperandum de ſucceßione imperij niſi protinus arma capeſſerent, ac dignitatem ſuam aduerſus inimicorum iniurias tuerentur: Poſſe facilè minorem Aſiam occupari ſi celeriter audendum ſibi exiſtimarent, quādo Piſidia, Lycaonia, atq; omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora, nullis exercitibus aut claßibus tenerentur. Corchutum quoq; uel ſua animi tranquilitate atq; otio contentum fore, uel æquitatis atq; iuſticiæ ſtudio in partes tranſiturum, ſin ſecuras res ſuas dubijs permiſcendas putaret, & pararet arma, cum protinus ad primum belli impetum poſſeßione ditionis exceſſurum: Cæ-

rum: Cæteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem uel fortunam secuturos. Proinde uirilem animũ induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præsidia comparanda proficiscerentur. Adolescentes, & propria indole & paternis adhortationibus excitati, imperata faciunt, statimq; ex amicis militibus, seruisq; præsertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipse uerò præter ueterem exercitum quem aduersus Persas habuerat, nouos milites conscribit, ex finitimis urbibus strenuissimum quemq; euocat, percurritq; prouinciam, & se ipsum Asiæ regem declarat. Eos porrò qui non statim se dedere uelint, ipse & Amurathes & Aladnius diuersis in locis bello persequuntur. Eo terrore circũducto multæ urbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars uoluntate, pars metu atq; armis expugnatæ, in potestatem Achomatis deuenerunt. Inde progressus in Lycaoniæ, interiorisq; Ciliciæ fines, Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramanno proximis imperabat, per legatos et literas hortatur, ut sibi auxilio esse uelit ad recuperandam dignitatem atq; ulciscẽdas iniurias aduersus eos, qui Baiazetem dolis malignisq; persuasionibus ad se deductum deprauatumq; eò perduxerunt, ut alium quàm primogenitum filium imperij hæredem constituendum existimarit. Dijs tamen bene iuuantibus se præoccupaturum eorum malitiam, ac uindicaturum armis, quod sibi iure deberetur, si Mahometes arma, milites, frumẽtumq; in castra trãsmitteret, faueretq; honestissimæ causæ, reperturũ eum longè meliorem patruum, quàm ipse patrem in-

uenerit, qui si secum amicè ac liberaliter ageret, cumu latißimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret se facturum negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quē summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere an iure recteq; fecerit Baiazetes quòd se sospite regnū filio tradere noluerit. Cæterum non ignorare nulli alteri parendum esse uiuente imperatore, in cuius uerba & Scianscious pater, & ipse iurauerit, propterea debere eum iracundiæ modum imponere, ne quum inimicis nocere se speret, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito si patientia utatur paulumq; cunctetur, maxima futura sit, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præstò sibi affuturū Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauiuscōsideratiusq; ab iuuene responderetur, exercitum in fines eius ducit, et regionem igne ferroq; deuastat. Nec multo pòst Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suis uenientem, supra Larandam in itinere profligauit, cō pulsumq; in oppidū per aliquot dies obsedit, ac demū accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre uiuum cepit: consiliarios uerò atq; nutricium quorum consilio persuasum Mahometē, atq; in id discrimen adductū fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitosum et planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatem mittit, qui furentem grauibus uerbis castigarent, & Mahometem fratremq; eius, è custodia educi iuberent. Si id impetrari,

impetrari, aut ea uis insaniæ leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsam ad imperium anhelabat, tanto acerbius atq; crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atq; extrema quæq; audacius comminantem in conspectu iugulari, & cæteros ante uesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, & ab Achomate cõplures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuersiam missos, contra ius gentiũ inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia uiolasset. Conclamant prætoriani qui in statione erant, ita ut Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora ualescere malorum uires, si cunctetur imperator ac mitius agat, eum mox auxilium atq; operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoq; et Bostanges ac cæteri qui Selymi rebus occultè fauebãt, atq; hæc per idoneos homines singulari calliditate in uulgus militum spargi curaucrant: Mussare primo, atrocitatem sceleris admirari, ueluti damnarent quidem crudele factum, authorem uerò minimè criminarentur. Mox ubi Baiazetem proprio ardore & uocibus militum satis incitatũ, & ex fiducia superioris uictoriæ ad ulciscendum iniuriam paratum uidẽt, quàm acerbissimè & crudelissimè in Achomatem inuehuntur, eum, ut parricidam, ut imperij hostem, bello persequendum censent: tolluntq; subinde ad cælum laudibus militum fidem atq; uirtutẽ, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos ultrò labores sibi expeterent.

Achomates hostis declaratur.

Ita Achomates æstu atq; solertia ducũ, patris iracundia atq; omnium deniq; militum iudicio hostis declaratur, decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europei equitatus, quibus primo quoq; tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux uirtute armorumq; peritia insignis deligendus esset, atque ea maximè cura ad Bassas pertinere uideretur, cœpere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atq; indignum esse testari. ut serui auspicijs imperatoris, filius oppugnaretur, milites quoq; nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi unus ex ipsa Othomãnorum domo copijs & summæ rerum præficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem et proximè Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illo perspicuè pertinebant, ut Selymũ, quẽ occulta beniuolentia prosequebãtur (tametsi illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, uiamq; ei reditus Byzantium hac ratione præstruerent, quoniam nec Baiazetem senecta & ualetudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabãtur, unum autem Selymum ex Othomannis supereſſe, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas uoces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se cõtulit, morbum & inutiles annos incusans: querẽsq; quòd Corcuthus dum inane sapiẽtiæ nomen & umbratile uitæ genus sequeretur, dignioribus regia fortuna artes, et honoratiora uitæ subsidia reliquisset.

Hæc dicen-

Hæc dicentem, uolutantemq; animo, Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in uarios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare Imperator, etiãsi per prosperam ualetudinem ætatemq; liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiã traijciẽdũne dum tota Asia uagũ Achomatem bello persequeris, longè acriorem hostem in Europa relinquas, qui Thraciam, Græciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymum supra Varnã alias parare copias, nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An fortè ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frãgi possit, aut hac una atq; fortuita dimicatione superari? aut si ueteranos in Asiam transmiseris, Corchutũq; cum suis superioris anni delectibus, qui te ægro Selymi conatibus obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophum ducem, qui prætorianos, robora uirorum toto orbe conquisita, ac te ipsum ueterem & felicissimum imperatorem timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus nõ perspicis, qui cum duobus uno tempore in diuersissimis Asiæ atq; Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occasioni imminens à tergo, in media regni uiscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere uolueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperium uendicarit. Ergo si nõ culpæ

ſed fato & fortunæ tuæ datum eſt, ut duo ex te geniti omnium conſenſu, patris & patriæ hoſtes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter ſuperbia & furore actus, bellum intulerint, cur in tam impedito difficiliq; negotio, tuta conſilia ſpecioſis non anteponis? & quos uno tempore caſtigare ulciſciq; non potes, eos ſingulos atq; inter ſe diſſidentes per occaſionem aggrederis. Hæc ſpes una ſalutis, hæc una uia eſt, ſi clauum, (ut dicitur) clauo trudendum, atq; hoſte uincendum cẽſueris. Comprime tantiſper uindictæ ardorem, & diſſimulata in præſens ægritudine animi, alteri inducias ſimulataq; pacẽ concede, alterum uerò alterius auſu periculoq; in utrunq; caſum proſpero euentu bello perſequere. Opprimes eum mox quum uoles, cui ſigna exercitumq; tradideris, erunt enim ſcelerum uindices, militum dextræ, & tu ſumma tua ſecuritate bellum cõficies, obiectando periculis quem & uincere uelis, & eundem interire deſideres. Muſtapham loquentem ad huc cæteri purpurati, ut inter ſe conſtituerant, excepe runt, compoſitiſq; in eam ſententiam orationibus, Baiazeti perſuadere cœperunt, ut Selymum belli ducem deligeret, illum ſatis pœnarum ſuæ temeritatis dediſſe. Proindeq; ueluti caſtigata arrogantia in officio fideliſſimè permanſurum, Achomatem uerò non facturũ quicquam pro ſano, qui patris oratores uiolarit, niſi & ipſe armis, ut Selymus nuper victus fugatusq; fuerat, tota Aſia pelleretur, Baiazetes q, in ea re admodũ graui explicanda Cherſeoglis ſolus ferè omniũ fidelis ſub triſti uultu muſſaret, diu in incerto habuit quidnam conſilij potiſſimum caperet. Obuerſabãtur animo grauiſſimæ

mæ offensiones, secumq; ipse reputabat Selymũ ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circumuentum, petitum se Scythicis sagittis, ac solo propè Deorum beneficio discessisse uictorẽ. Illinc contempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorum uiolata, subactæ urbes, atq; Asia omnis perturbata, ardensq; miserabili belli incendio, iracundiam & uindictæ desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immaniq; perfidia consultores, uel reclamante Chersoglo, perpulerunt, ut literas ad Selymum sua manu conscriberet, quibus priorem ei gratiã obliterata præteritorum memoria polliceretur, deferretq; copiarum imperium si Byzantium quàm primũ ueniret, & aduersus Achomatem in Asiam proficisceretur. Dum hæc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiaribus suis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater senex, quibusue consilijs post declaratum hostem Achomatem uocare ad se Selymũ, atq; eũ ducem exercitus declarare contenderet, è Magnesia Phoceam descendit, consensisq; triremibus Byzantiũ adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorum progressus in intimum prætorium, postquam patrem dextra osculo petita salutauit, eum post uarios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus agitur annus pie atq; optime pater, ex quo prærogatiua militari cõsensu ciuium, totusq; aulæ principum iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum possessionẽq; huius imperij lubens ac uolens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium nisi, aut insanus, aut optimus unquam feciſſet? Non enim ui, non metu impul-

ſus, ſed ſola tui reuerentia id religioſi gratiq; animi ſpecimen edidi. Neque poſtea me in tot annorum decurſu eius ſingularis officij, & repreſentatæ pietatis unquã pœnituit, quando his quæ poßidenda conceſſeras, & clariſſimi facti laude contentus fortunam hanc tuam, & ſublime mortalitatis faſtigium cum tranquillitate, atq; otio ſtudiorum meorum minimè comparanda eſſe cenſebam, quum alienum prorſus à decreto compoſiti animi, inaneq; eſſet ea appetere, quæ ambientis animi deſiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperijs contemplanti animo uirtus ardua, & prædulcis diuiuarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me uadentem uia, & hæc tua regna faſtidientem, quum religionis ac ſapientiæ cauſa in ultimam Arabiam ad arã Diui Mahometis, & ad Indos, tanquam exactioris diſciplinæ profeſſores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Aegypto in Phrygiam retraxiſti, iußiſtiq; ut cuitatis (quæ neceſſe erat adire) periculis, conſideratius uitæ ſalutiq; conſulerem, & pietatis erga te meæ, & tuæ erga me beneuolentiæ fructus opperirer: ceu uentura eſſent temporaquibus propter malorum ingenia, tibi atq; Othomanorum familiæ uſui, atq; ſubſidio eſſe poſſe uirum innocentem atq; philoſophum exiſtimares. Itaque ab eo tempore ſemper et parui imperijs tuis, et quanta maximè potui cura atq; iuſtitia prouinciæ meæ ſatisfeci, & proximo Perſarum bello paraui eduxiq; exercitum, quo fines ab incurſionibus Barbarorum tueremur. At cũ illis miuore Aſia pulſis profligatisq;, impij ac perditiſſimi fratres, alter in Europa nefario ſcelere te patrem ætate confectum,

& ner-

& neruorum dolore cruciatum, ut regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset, alter in Asia summa temeritate atq; perfidia illic regnum occupaturus fratris sui filios adolescẽtes optimos tibiq; maximè fideles obsedisset atq; cœpisset, existimaui huc mihi omnino esse traijciendum: quòd non sine Dei optimi maximi prouidẽtia fieri intelligebam, ut eo maximè tempore à te prudentissimo atq; humanissimo patre, principeq; omnis æquitatis atq; iustitiæ cultore sanctissimo meorum erga te meritorum parem gratiam postularem: quo tu fratrum meorum scelera expertus id rectè & commodè præstare posses, quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendũ arbitrarêris. Igitur te pater optime oro obtestorq; per fidem erga te meam, perpetuamq; pietatem, ut antequam Selymus aduenìat, & dignitati meæ prospicere, & consulere imperio uelis. Tollet ille quum armatus irruperit iura omnia constituendæ pacis, & fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspectare, ut quem inuiti acie profligarint, eum ultrò imperatorem atq; Sulthanũ salutent. Proinde imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem quàm præcipiti rerũ occasione restitue. Frustra enmi æquissimæ causæ fauebis, quum recepto intra urbem nefario ambitioso q; homine imperiũ & libertatẽ amiseris. Baiazetes Corchutum uix tenentem lachrymas, & ipse tenero cõfusus affectu miti oratione cõsolatus bono animo

esse iussit, aperuitq; consiliorum suorum causas, paratum se reddere imperium: sed quominus id statim faceret, impedimento esse prætorianos, qui nuper consilijs suis obstiterint. Illos enim si uel minimam eius rei suspitionem inijceret, etiam atq; etiã aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum, & ablegari in Asiam prætorianos: quorum absentia sibi merum ac liberum imperium relinquere tur, traditurum se protinus sceptrum quũ illi mare traiecissent. Nec credere præfectos et milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieq; defenderint, aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & sperare, superis ita uolentibus qui immanium scelerum uindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros: Corchutus, siue probata ratione paterni consilij, siue cognita eius uoluntate, uerbis minimè disceptandum existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos redijt, egitq; Byzantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducũ sibi quenquam uel largitione uel præmiorum pollicitatione cõciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minimè iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, cum de Corchuti aduentu certiorem faciunt, admonentq; ut iter maturè capiat, et Byzãtium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes, & senex & inconstans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atq; discutiat. Selymus qui in unã eam curam excubabat, ut si unquam sibi occasio adeun

sio adeũdi exercitus præberetur, ipse statim spe ingentium præmiorum corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet, nullam profectioni morã fecit, & modico equitum comitatu, cæteris subsequi iussis, Byzantiũ peruenit. Corchutus cũ purpuratis primoribusq; aulæ, & magna parte prætorianorum ad portam usq; obuiam progressus, introeuntem obsculo excepit, deduxitq; per mediam urbem, effuso passim omni populo ad spectaculũ hominis immani audaciæ scelere conspicui, crebrisq; subinde displosis tormentis in lætitiæ signum, inter faustas acclamationes puerorum atq; militum: ut facilè appareret omnem recentis noxæ inuidiam decessisse, eumq; mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in prætoriũ uenit, supplexq; & pedes patris exosculatus, temeritatis suæ ueniam postulauit. At quem Baiazetes summa lenitate subridens, errata, inquit, tua Selyme fili eo minora sunt, quòd celerẽ pœnitentiã inuenerũt, proinde lubentius ueniã do: sed in posterũ age et enitere, ut qui tibi industriã fortitudinemq; tribuit Deus, & bonam quoq; mentẽ dedisse uideatur. Dignã quidem ausibus tuis belli materiã paratam habes, quò uirtus tua enitescere posit. Nec multò post indicitur militare conciliũ de imperatore aduersus Achomatem deligendo, Selymus statim multis imperatoriũ nomen sibi deferẽtibus summo æstu reluctari cœpit, negare se Corchuto fratri, qui ætatis honore prudentiaq; præstaret anteponendum, illi deberi iure honorem, illum summa authoritate sapientiaq; bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo

quoq; loco contentum fore. Corchuti uerò familiares, qui omnem ſpem ſuam atq; omnia conſilia in diſceſſu Selymi & prætorianorum collocauerant, eum rurſus, quaſi utrinq; modeſtia certaretur, hortari, orareq;, ut eas partes ſuſciperet, quæ ſibi ſtrenuo ac rei militaris peritiſſimo abſq; ulla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atq; eius fautores miris artibus ludificatus, dū ſimulando aliud quàm quod ſtruebat, uana ſpe imprudentium animos paſcit, omnibus ſuffragijs imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus non ducem eum modò, ſed regem principemq; conſalutant, & properè arma corripiunt, quibus flagitium ſuum atq; perfidiam tuerentur, ſi meliores obſiſtere uel diſſentire uellēt, Selymus ipſe deprecanti ſimilis, quaſi delatum imperium abnueret, & patris reuerentia permoueretur, modò ſe cōmendare militibus, donatiuūq; polliceri, modò duces orare, ut ad patrem pergerent, curarentq;, ut poſtquam ea mens exercitus foret, imperium ſibi ſine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Muſtaphas ſiue propria perfidia, ſiue mortis metu, quòd ei Selymus niſi hæc patri renunciaret, mortis ſupplicium comminatus fuerat, ingreſſus ad Baiazetē qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ædium partem proceſſerat, imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio ſalutarunt, poſtulantq; ut id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, ut te meq; trucident, niſi imperio ceſſeris. Petiunt abs te illi ſummo conſenſu quod iam in alterius manum tranſtulerunt. Proinde longè

periculo

periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptam ultro concedere, quum id nulla ui, nulla ingenij solertia recuperari possit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur, Baiazetes metu atque ira perturbatus, siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaq; mea in uos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoq; animã eripitis, qui hoc corpusculum & instantem uitæ meæ finem expectare non potuistis, ut iusto legitimoq; principe electo, scelestissimum uobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo uindice perfidiæ pœnas, atq; ipse ab irato Deo maximo non dubio ultore scelerum, à scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostagne & Aiace statim reuersus ad prætorianos, nulla de dolore uel iracundia Baiazetis facta mentione, credit, inquit, Baiazetes imperio & Selymum cui superi atq; homines imperium detuleruut, sibi successorem decernit. Ea uox excepta omniũ auribus, his primùm quos Selymus corruperat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atq; impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas urbis regiones deducitur, & rex & imperator diuerso animorũ habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in uerba Selymi præeuntibus ducibus iurauerũt. Corchutus uerò, uel dolore irritæ spei uel mortis metu, quanquam ei Selymus Mitylenas ipsamq; insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occultè triremibus Phoceam redijt. At Baiazetes mo-

dò terrarum orbis principũ ampliſsimus, in tanta hominum perfidia, rerum omniũ iniquitate, ſecedendi cõſilium capit, Byzantioq; excedit cum familiaribus ſuis collecta pretioſiore ſupellectile, petiturus Dimetocam Thraciæ urbem amœnitate hortorum, cæliq; temperie & exilio & præſenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbiſsimis curis agitatus animus eum deficeret, & affectæ corporis uires collaberentur, medio itinere ſtatui tabernaculum iuſsit, ut ualetudinem quiete curaret. Ibi ſeptuageſimo ſexto ætatis ſuæ anno ab Hemone Iudæo medico, qui iuſſu Selymi ſalutiferæ potioni uenenum miſcuerat, necatur. Aliqui tamen ſenio & longa ualetudine & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interiiſſe contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conſcripſit, referebat nobis ſe in expirantis corpore non dubia uenieni indicia deprehendiſſe. Ferunt Selymum proximum paternæ uitæ exitum, urgente etiam ſenio, expectare noluiſſe, quoniam ſi eo ſoſpite in Aſiam aduerſus Achomatem traiecisſet, nihil tutum pacatumq; Byzantij ſe relicturum exiſtimabat, ratus Baiazetem, ſe abſente ad repetendum imperium nullam moram eſſe facturum. Perſtrinxit quoq; crudelem animum auaritia ſupra imperij ſollicitudinem: nanq; uaſa auro argentoq; cælata, & præter ſignatam pecuniam plenos pretioſiſsimarum gemmarum & unionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immenſa illa opum amplitudine reliquerant, unus Baiazetes uniuerſa aſportabat, ingentia ſanè atq; opportuna ſubſidia in proximum dona

mum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui pretio & spe futuræ liberalitatis unius horæ momento cuncta detulissent. Paternâ autem funeri delato in urbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum cælati operis, ne, cui imperium et uitam inuiderat, supremos quoq; honores inuidisse uideretur. Inde pecuniã, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus pro donatiuo uicies centena milia aureorum, & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad ueterem stipendij summam in singulos dies equiti quaturor, pedit i uerò duos argenteos addidit. Nec multò pòst cum exercitu in Asiam traiecit: progressusq; ad Ancyram urbẽ, ut Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nãq; Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas uires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montata Cappadociæ penitus concesserat, passim fidẽ populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisq; postulans: ut ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellũ, atque obtinendam Asiam necessaria uidebantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neq; si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam rediit: dimissoq; ad loca maritima Europeo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in

dò terrarum orbis principũ ampliſsimus, in tanta hominum perfidia, rerum omniũ iniquitate, ſecedendi cõſilium capit, Byzantioq; excedit cum familiaribus ſuis collecta pretioſiore ſupellectile, petiturus Dimetocam Thraciæ urbem amœnitate hortorum, cæliq; temperie & exilio & præſenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbiſsimis curis agitatus animus eum deficeret, & affectæ corporis uires collaberentur, medio itinere ſtatui tabernaculum iuſsit, ut ualetudinem quiete curaret. Ibi ſeptuageſimo ſexto ætatis ſuæ anno ab Hemone Iudæo medico, qui iuſſu Selymi ſalutiferæ potioni uenenum miſcuerat, necatur. Aliqui tamen ſenio & longa ualetudine & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interiiſſe contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conſcripſit, referebat nobis ſe in expirantis corpore non dubia uenenni indicia deprehendiſſe. Ferunt Selymum proximum paternæ uitæ exitum, urgente etiam ſenio, expectare noluiſſe, quoniam ſi eo ſoſpite in Aſiam aduerſus Achomatem traieciſſet, nihil tutum pacatumq; Byzantij ſe relicturum exiſtimabat, ratus Baiazetem, ſe abſente ad repetendum imperium nullam moram eſſe facturum. Perſtrinxit quoq; crudelem animum auaritia ſupra imperij ſollicitudinem: nanq; uaſa auro argentoq; cælata, & præter ſignatam pecuniam plenos pretioſiſsimarum gemmarum & unionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immenſa illa opum amplitudine reliquerant, unus Baiazetes uniuerſa aſportabat, ingentia ſanè atq; opportuna ſubſidia in proximum dona

mum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui pretio & spe futuræ liberalitatis unius horæ momento cuncta detulissent. Paternâ autem funeri delato in urbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchum cælati operis, ne, cui imperium et uitam inuiderat, supremos quoq; honores inuidisse uideretur. Inde pecuniâ, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus pro donatiuo uicies centena milia aureorum, & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad ueterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediti uerò duos argenteos addidit. Nec multò pòst cum exercitu in Asiam traiecit: progressusq; ad Ancyram urbẽ, ut Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nãq; Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas uires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montata Cappadociæ penitus concesserat, passim fidẽ populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisq; postulans: ut ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellũ, atque obtinendam Asiam necessaria uidebantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neq; si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam rediit: dimissoq; ad loca maritima Europeo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in

Achomatem imperij æmulum atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timendum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazetes pater sanciuerat, confirmauit. & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoq; Sarmatiæ regibus, ueteres inducias ad aliquot annos extendit. Mec multò post Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinq; egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandã captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & uigesimum natus annum, specie corporis & uigore animi Othomannorum præstantissimus. Quæ omnia sicut ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita uno inuidente Selymo exitum pepererũt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confeciſſe, alterum iam uulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alensciaci & Zilibo Mahumeti, duobusq; alijs tenellis adhuc pariter suppliciũ sumptũ, adeò consternatis eo scelere omniũ animis, ut cõplures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectũ exhorruerint. Nec tot propinquis uno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nãq; ut clarissima Othomãnorũ sobole extincta, uacuã sæuitiæ suæ domũ faceret, reliquos ex omnibus

Baiaze

Baiazetis nepotibus Amurathē & Aladinū per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua urbe ab Selymo, superiore æstate pulsi fuerant, quū Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos ualidā equitū manū delegit, qui magnis itineribus Amasiā contenderent, adolescentesq; imparatos, ac nihil de præsenti periculo cogitantes cōprehenderent. Neq; id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnē ferè aduentus sui famam celeritate præuenturus esset, nec urbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militū foret, quòd eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps, cuius singulari studio atq; opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis & tot insontium puerorum cæde permotus, totum se animo ab amicitia crudelissimi hominis auertisset, imminentē miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitū eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi statim patre reuocato, occulta præsidia cōpararunt, quibus hostes exciperentur. Ita quum paucos pòst dies Selymiani Amasiam peruenissent, et fortè eodē tempore reuertisset Achomates, præcipitati in insidias facilè trucidati captiq; sunt. Accidit autē ut serui Achomatis, quū Selymianis captiuis illuderent omnē insidiarū & rei gestæ ordinē aperuerint, usq; adeò malè in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur, iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori causæ fauerēt, &

grassari sæuireq; belluam illam non paterentur. Illi au tem postquam redempti, Prusiam rediêre, quæ ab hostibus cognouerãt, regi detulerunt. Nec mora Selymus neminem præter unum Mustapham authorem detegendi arcani consilij existimãs, siue quòd iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue, ut insigne beneficiũ cui par gratia reddi non poterat, exitio compensaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibrium in publicum abijci iussit. Interfecto Mustapha, & imminente iam uere, ne quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutum fratrem, crudelem animũ adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymũ abrupta spe imperij quid quam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia à quibus ambitione corruptus intempestiuè discesserat. Igitur præfectis edicit ut sex milia fortissimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos, profectioni parent, se in Cappadociam celerem excursionem esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in dextram suorum agmine, ita ut equites qui recta Amasiam petere credebant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicunq; ille fuerit coniectura indicans, ad opprimendum Corchutum iri, uelocissimo equo usus, per compendia uiarũ regem anteceßit, Magnesiamq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus seruis ad mare contẽdit, ut aliquod in littore nauigiũ nactus, in Cretam adueheretur: aut certe uel piscatoria naucula Rhodum perfugeret. Cæterũ Selymus improuiso

aduentu

aduentu suo perterrefactis Magnesijs prætorium fratris corona equitum septum, ut exitus præcluderẽtur, nullo resistente cepit. Quum uerò unũ omnes Corchutum per singulas domus latebras frustra perquirerẽt, quæstione de suis habita, cognoscit cum monitu ignoti equitis intempesta nocte discessisse. Quamobrem suæ spe frustratus, equitibus mille præsidio Magnesiæ relictis, qui summa celeritate atq; diligentia circumiectã regionem percurrerent, cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta, quòd Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neq; ulla iã spes fallẽdi hostis relinqueretur, non longe à Smyrna in speluncam mari proximam se condidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet, elabendi occasionem, uel fortunæ beneficio, uel Deorũ benignitate sibi minimè defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inediam toleraſſet, uictumq; à pastorali tugurio per seruum quærere cogeretur, indicãte agricola ab inquisitoribus cõprehenditur, Prusiamq; perducitur, ubi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidibus gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam cuius spatio amarulenta in Selymum carmina intrepido constantiq; animo cõscripsit, quibus exprobata sæuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus uerò quem uiuum uidere noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitq; carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, ususq; est lugubri ueste, ut immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret.

Corchutus strãgulatur.

lam uer appetebat, quum Achomates cõparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus qui Selymum solis suorum cædibus intẽtũ, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiam cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim prætorianos Europeumq; equitatũ robora exercitus, neq; Selymum Dijs aduersis, infensisq; hominibus, in eo periculo quod minimè timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neq; mitiora ueris tempora cunctanter opperiretur, ne uel minimo eo temporis spatio hostiles copiæ ab diuersis hybernis ad signa uenire iuberentur: Solere Deos ipsos, & præstare occasionẽ, & præbere consilia gerendis rebus: cæterum neq; ea exequi, neq; humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam quæ paulò ante paternum imperium abstulisset, celeritate atq; audacia subleuãdam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello uincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas haberet copias, quòd ab Hysmaele Persarum equitum auxilia impetrauerat, quòd denicq; Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam causam cœpto statim bello militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu uerò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam peditatu minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus de eius aduentu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit,

atq; uni

atq; uniuersas expectat copias. Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoq; periculum quod suorum fraude parabatur, discussit, & expeditã uictoriæ rationem ostendit. Nanq; amici Achomatis qui in castris Selymi erãt, à superiore in eũ studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atq; etiam literis admonebant, festinaret, antequam Selymi copiæ conuenirent, acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen sera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusq; aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserãt, gemma eorum ad obsignãdas epistolas utitur, scribitq; interfectorum nomine ad Achomatem, ut maturaret proficisci, peditatumq; relinqueret: uel modica enim equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter conspiciendum amicis, & coniuratis daret. Fore enim ut ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atq; illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, ut qui plurimum uiribus suis fidebat, pedestres copias quæ cũ Amurathe tardius subsequebantur, relinquere non dubitauit, profectusq; ad Horminium, in ripa Parthenij amnis castra fecit. Selymus quoq; Prusia egreditur, & receptis in castra prætorianis cohortibus, quæ nuper mari transuectæ fuerant, Sinambassam præfectum Asiatici equitatus cum ualida equitum manu ad cognoscẽdas tentandasq; ho-

ſtiam uires præmittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte conſtitiſſet Achomates, & quales quantæq; eius copiæ forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati ſunt, ubi Achomates proſperè cum eis conflixit, occiditq; ad mille equites, cæteros præcipites in fugam dedit. Neq; tamen eo accepto detrimento Selymus, aut omnino perturbatur, aut ſummæ rei uictoriæ diffidit, ſed protinus ad Elatam flumen promouet caſtra. Labitur Elata ex Horminio monte, & rectà decurrit in Pontum, irrigãs à dextra latiſſimos campos: quæ terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametſi fratrem equitatu peditatuq; præſtare, atque omni ex parte ſuperiorem eſſe intelligebat, recẽti tamen uictoriæ prouentu alacrior factus, quòd amicos ſuos qui apud Selymum erant, aliquod inſigne facinus in ipſo negotio patraturos arbitrabatur, quòd pro ſe tanquam legitimo rege ſtaturos ſuperos indicabat, neque cedendum, neq; reliquum exercitum expectandum exiſtimauit. Intererat flumen inter bina caſtra, & à ſpeculatoribus utrinque certus hoſtium numerus referebatur, neque tamen Achomates, cui tutum ad ſuos receptum patentes campi præſtare poterant, conſpecta magnitudine periculi, ut ſaluti ſuæ ac militũ maturè conſuleret, fatali inſania correptus, adduci poterat, ita ut eum obijcere periculis & deſtinato exitio Fortuna uideretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in ſequentem diem parare arma atq; animos ad pugnã iubet, cæterùm in proximam ſyluam mille equites mittit,

quibus

quibus præerat Canoglis uxoris frater eximiæ uirtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectißima ala Tartarorum equitum paulò antè ad generum miſerat. His iniungit ut quum intenti omnes ad pugnam forẽt, à tergo ſe oſtendant, & auerſos hoſtes adoriantur. Ita illi ſilenti agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto conſidunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones ſpectat, nemoroſus eſt, & complures habet colles interiectis uallibus, quibus magnus exercitus facilè conderetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem inſtruit, in cornibus equitatũ omnem, ita ut in dextro haſtati omnes, in læuo ſagittarij & ſclopettarij eſſent: in media uerò acie prætorianos pedites atq; Aſappos collocat. Ex aduerſo Achomates duo tantùm agmina conſtituit, & primos in dextrum hoſtium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna conſtantia, exceperunt, ſed quum ad gladios uentum eſſet, quòd cũ Perſis ferro tectis, qui in ipſa fronte locum ſibi depopoſcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius ſuſtinere non potuerunt, ac mox pulſi turbatiq; cedere, & in ſuos ruere cœperunt. Id Selymus ſtatim conſpicatus increpando adhortandoq; confirmatis ſuis, læuum cornu inducit, & ſclopettarios in locum haſtatorum ſuccedere iubet, producitq; prætorias cohortes, quarum aſpectu totum hoſtium agmen ſagittarum, ac ſclopettorum multitudine iam territum, dare terga coactũ eſt. Achomates & ipſe periculo intentus, aliquanto maiore uirtute quàm fortuna, ſubſidio ſuis reliquos equites adducit, quorum ui atq; impetu prælium exæ-

quatur. Sed dum irrumpendo sternendoq; victoriæ imminet, Canoglis aduersos adoritur: clamore edito hostes tũ maximè pugnantes in se cõuertit, ab frõte peditis conglobati gradũ inferũt, equites uerò hastati, quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta undique cæditur: & uexillis stratis omnia cæde fugaq; complentur. Achomates desperatis rebus ausugiens, dum saluti serò consulit, in fossam, quàm pridiani imbres aquis cœnoq; compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus atq; comprehẽsus ut se statim interficerent, impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci destinatum sequenti nocte hisdem carnificibus, qui Corchutum cæterosq; necauerãt traditum, chorda arcus elisis ceruicibus interfici iußit, Amurathes in itinere à Persis, qui cum magna parte equitum densataacie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaserant, de fortuna patris, & prælij euẽtu edoctus Amasiam redijt, atque inito de fuga consilio cum Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus uerò in Cilicia Amano monte superato, ut ad Campsonem Gaurũ Aegypti regem se conferret, in Syriam profectus est. At Selymus secundum eam pugnam præmißis in prouincias quæ ab Achomate tenebantur singulis equitũ præfectis, breui omnem minorem Asiam in potestatem redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus quòd ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quingẽti ferè homines absumebantur, Hadrianopolim concessit, ubi reliquum æstatis, atque hyemem uenationibus in-

tus intētus, transegit. Interea Sophus Hysmael à Persico Oceano ad Seruanorũ fines, atq; ipsum Caucasum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataisq; Tartaris, qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemq; flumina pertinentes, sæpe per tres annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amurathemq; apud Tauristum obuium habuit. Venerat eò miserrimus adolescens post aduersam pugnã, patrẽq; interfectum, unius horæ momento regia fortuna expoliatus, ut à potentissimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduersus patruum imploraret. Hysmael dignũ fama sua ratus, si summæ spei adolescentem ad se profugum exciperet, atq; omnibus iuuaret auxilijs, bono eum animo esse iussit, & ut ampliore spe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorum domus concursu calamitatũ labefacta atq; cõuulsa, si Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem esset habitura. Quin etiam ad primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret defecturam à Selymo minorẽ Asiam apparebat, quòd propter insitam animo eius immanitatem ac sæua facinora, Dijs pariter atq; hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmael primo statim uere Amurathẽ cum decem milibus equitum ad Harsengam superare Euphratem & peruadere in Cappadociam iubet: ut cognitis prouincialium animis, atq; exploratis hostium uiribus de tota mole belli certiora cõsilia sumerentur. Vstaoglum uerò apud Persas clarissimum ducem, cum ualida parte exercitus Amurathẽ unius diei itineris inter-

uallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariæ angustia laboraret, quũ per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiso per minorem Armeniam Cappadociæ fines ingressus, quum tentatis amicorum uoluntatibus quædam oppida recepisset, quædam igne ferroq; uastasset, magnũ toti prouinciæ terrorem intulit, quo metu iniecto deficiẽtibus passim populis Amasiam usque peruasurus esse uidebatur, nisi Chendemus uir bello egregius, quem Asiæ præsidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscentibus ad Sebastam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoque Chendemus multùm antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium, quum eos superasse Euphratẽ per exploratores cognouisset. Quibus uulgatis rumoribus, Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus, omnes copias Prusiæ conuenire iussérat, habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta milia Asapporum peditum armauerat. Quod ubi per captiuos & ueteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cũ Chendemo confligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum contenderet, in Antitauri angustijs deprehenderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignámq; ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse uolutarat, diu incertus Pãnoniam Rhodúmue, an ipsam Italiã discordia nostra labantem afflictamq; tot bellorum incommodis, terra, mariq; inuaderet, oblata occasione Persici belli

fici belli, ad Orientem se conuertit, atque Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicant, trigesimis castris peruenit: ubi iunctis cum Chendemo uiribus, quum retrocessisse hostes, uastatamq; continenti incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriæ & uictoriæ fiducia incitatus, uestigijs fugientium insistere, ac ultrò in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in consilio proponebantur, quæ postea trepidãtibus cæteris, ipse propria quadam felicitate & sola animi magnitudine superauit. Nanq; militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam uenerant, nouos labores subire, ut ad Taurum sæuissimæ frigora, & mox in patentibus campis uchementissimos calores, sitim, inediam, atq; imam propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, præsertim quòd Persæ in regressu euastatis agris, ut hosti solitudinẽ facerẽt, quicquid usui esse poterat, corruperãt. Magnã quoq; peritis atq; prudẽtibus ducibus sollicitudinẽ intẽdebant. Minoris Armeniæ & Aladulorũ reges quos haud satis clarè perspectis eorũ uoluntatibus, in tergo relicturi erant, neq; putabant eos quicquã pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis cõmeatibus, aut in locorũ angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnã subministrãdi cõmeatus facultatem hebebat. Aladulo uerò copiæ aderãt, & numero & exercitatione nõ contẽnendæ, præterea angustiæ, claustra omnia, & singuli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Persidẽ ducũt, aut

opportunis arcibus, aut firmis eius præsidijs tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem quo Cilicia Syriæ committitur. Inter cæteros Chendemus, qui plurimum apud Selymum gratia authoritateq; pollebat, suadere cœpit, ut in Cappadocia subsisteret, exercitum ab labore uiæ reficeret: atq; illic hostium aduentum opperiretur: Non est, inquit, imperator existimandum quòd illi metu refugerint, qui nec uiso quidem hoste retrocesserunt: Nectunt dolos, & insidias apertè moliũtur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcam, hastatum uel sagittarium, qui ualidioribus equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharũ sagittas non timuerunt? uel si hoc parum est, qui tot gentibus bello uictis fortissimo imperatori suo, maximum imperium uirtute pepererũt? An te maiores uel meliores copias habere existimas, quàm Cassemus quõ dã patruus tuus, atq; auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militante ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, nõ una clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neq; tormenta, quæ trahimus, habere in se magnum ad uictoriam usum inficiabor, modò explicandis tot curribus, idonea loca patuerint. Sed exustum hoc solum, rigentes atq; abrupti montes, & immensa post eos terrarũ spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non poterunt. Neq; Armenio uel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu

mo ingressu amica omnia pacataq; ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, ut te imparatũ per insidias aggrediantur. At si te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorũ sanguine constabit? quo alio milite quibus alijs uiribus Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, uel ardore comparãdæ laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atq; præstantius, quàm aliena cum periculo appetere, si prudentissimi imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atq; incolumitate suorũ militum victoriæ gloriam posuerunt, desine te atq; exercitum obiectare periculis atq; omnia temere uni Fortunæ cõmittere: quæ si incõstans & lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longè celerius, quàm illuc paulò antè uirtute conscenderis. Selymus qui ut erat asperi atq; immitis ingenij, cuncta consilio atq; auspicijs suis administrari uolebat, quanquam uehementer ea oratione permouebatur, atq; aliquos duces in ipsa periculi cogitatione suspensos uidebat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iturum per pacata infestaq; et uictoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de uita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicẽtem regem excepêre statim alij duces assentari soliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atq; opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quæ uerò de uirtute

hostium dicebantur uerbis magnificis eleuare contendebant: mox, ut iniecta suspicione perfidiæ, Chendemi authoritatem conuellerent, eum dictitare uirum fortem atq; omnibus bellis intrepidum nõ timore aliquo, non angusta spe uictoriæ adductũ, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantæ expeditionis cursum, & paratæ uictoriæ spẽ omnem abrũpere uoluisse. Proinde caueret senis astucias atq; perfidiam, progrederetúr; audentius, nec putaret militès, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret. Paratos enim esse uel acerbissimas quasq; belli difficultates subire, nihilq; magis exoptare, quam ut in eas regiones ducerentur, ubi editis ueræ uirtutis operibus, Selymum imperatorem suũ Alexandro & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc, ut Chendemum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent eum ab Amurathe pecuniam accepisse, nec in tempore Persis prædatoribus qui eo duce fines irruperant, occurrere uoluisse: unde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de causis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac uera monentem interfici iussit, ut cæteros ab simili dicẽdi libertate deterreret, docereté; ea esse optima cõsilia, quæ imperator diuina ueluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu perculsæ omnium mentes, quòd clarissimus uir tantæ modo apud regem existimationis & gratiæ, indicta causa conciliisset, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus uirtute atq; consilio floruisse meminerant: quasi eadem sæuitia Selymus, uel

in mini

In minimis rerum ſuſpicionibus, obſcuros eſſet oppreſ
ſurus, qui ne amicis quidem antiquiſſimis pepercisſet.
Inde promotis caſtris, in fines Armeniorum & Ala-
dulorum peruenit: ubi per legatos earum gentium re-
ges qui tum in armis erant hortatus eſt, ut communi ſe
cum conſilio & uiribus, bellum aduerſus Perſas ſuſci-
perent, ac ſecum in maiorem Armeniã proficiſcerен-
tur. Se enim perfecto bello ipſis omnem agrũ, & pro-
ximam regionẽ, quam de hoſte cepiſſent, in præmium
uirtutis atq; nauatæ operæ conceſſurũ. Reges qui Hyſ
maeli pariter ac Selymo infenſi erant propter finium
iniurias, inter quos medij & inualidi (ut tenuiores à
potentioribus ſolent) quotidie premebantur, quum
animos in utrunq; belli euentum aſſutè intentos nuda
re nollent, reſponderũt quas ipſi copias cõtraxiſſent,
ad ſui regionisq; præſidium comparaſſe, non ut teme-
re in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finiti-
misq; regibus oppugnarent: ſe uerò tanti non eſſe, ut
ſui iudicij putarent diſcernere, quiſnam iuſtiorem bel
li cauſam ſequeretur. Cæterum ſi abſq; maleficio duce
retur exercitus, & munita itinera et cõmeatus pro co
pia regionis, ingreſſo maiorem Armeniam, præbitu-
ros. Selymus hac prima ſpe deiectus quòd eos ſibi uo-
luntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat
diſſimulandum in præſens exiſtimauit, ne qui totus
corpore atq; animo ad Hyſmaelem ferebatur, ambi-
guæ fidei reges ſi facto eos uerbóue læſiſſet, in tergo
pro certis hoſtibus eſſet habiturus. Igitur Selymus à
Scordiſcis profectus, octauo die ad Moſchios mon-
tes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens

Euphrates, ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurrunt ij perpetuis iugis in Iberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus est sub signis exercitus per aduersi fluminis ripam, neq; unquam à profluente discessum, quòd sitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, ut à læua minor Armenia, Aladuli uerò regis fines, & iuxta decurrēs Euphrates à dextra relinqueretur, quousq; ad Periardem montem peruentum fuit. Periardes duorum clarissimorum fluminum origine inclytus, propter miram omnium rerum fœcunditatem, Leprus, id est, frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Nāq; Euphrates & Araxes singulis atq; aduersis emissi paludibus, cāpestrem aridamq; regionē emissariorū copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus, quum nec fama quidem ubi Hysmaelis exercitus consedisset, quem ualidū numero sumq; paulò antè è Cappadocia discessisse cognouerat scire posset, cunctabundus ac timenti similis supra fluminis fontē castra fecit, atq; exploratum uelocissimos equites qui aliquos ex obuijs exciperēt, undiq; emisit. Sed quum incolæ Armenij uel metu appropinquantis hostis, uel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ aditer patebat, decessissent, desertisq; ædificijs, & asportatis, aut cōcrematis omnibus uictui necessarijs, pabulū quoque et quicquid herbidū in proximis agris fuerat, euastassent, Turcæ equites nemine hostiū intercepto biduo post redierūt, nunciātes eam uastitatem omniū frugū, latissimos tantū cāpos, & immensam occurrere solitudinē: nec ulla hominū aut equorum uestigia reperiri.

Proinde

Proinde existimare se, aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorum qui duces itineris erant, in deserta peruenisse: ubi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus absumeretur. Auxerant quoq; præsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui, uel pudore, uel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti uerò in intimam Armeniam nihil ex fide officioq; præstiterat, iam tum inde gratiã Hysmaelis captans cuius uirtuti ac uiribus haud dubiè cessuros Turcas sicuti totus propè Oriens paulò ante cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius, suspectare insidias, inediam timere, horrere solitudinem & cuncta quæ Chendemus senex edixerat memoria uolutare: uultum tamen alacrem impauidumq; militibus ostentare, quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hoste uictoriam deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis uiæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ratione, quum à dextris ultra Periardem subesse fertilissimam Armeniæ partẽ didicisset, castra mouit: circũuectusq; montis initia quà Boream spectat, ad Araxem deflexit & supra Choim oppidum equites uado, pedites uerò modicis effectis pontibus transmisit. Nanq; Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores undas trahat, humilem alueum, et faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vix dum Selymus traducto exercitu castra posuerat, quũ Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis cõpijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atq; inermibus oppida-

nis timens, ne repentino hostis aduentu opprimerentur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanq; id oppidum fontium atq; amnium perennitate totius regionis amœnissimum, quòd propter omnis generis fructuum copiam cæliq; temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnam æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ædificia, quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationem in conspectu celebre oppidum amitteretur, atq; hostis eo potius, confectũ fame exercitum omnium rerũ copia recrearet. Choim antiquitus fuisse Artaxata clarissimam quondam urbem à Domitio Corbulone deletam, Cassius natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum partem aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuantes paulò ante præmiserat, ut qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniam uenturos arbitraretur, audito statim Selymi nonunc in castra uenire cũ ctatus est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam usq; diem et prælio & conspectu hostium contra suorum opinionem abstinuerat, ut magis ac magis & labore itineris & desperatione commeatus attritis hostilibus uiribus, sine pugna, & sine suorum uulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduẽtum Hysmaelis Turcæ exploratores conspecta pulueris nube, auditisq; equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod ubi in castra nunciatum est, tum uerò omnes gestire lætitia, tum primum spẽ concipere certissimam de

mam de salute atq; uictoria: Dijs grates agere, quòd pro labore, inedia, cæterisq; incõmodis, tandem oblato hoste egregiæ mortis facultatẽ tribuissent. Enim uerò Europei præsertim equites, equis macie confectis, Asappiq; pedites longo itinere fatigati, quibus uulgato morbo uentres fluebant, quòd in magnis solis ardoribus polenta ex farina aceto q; cõfecta, & pomorum agrestium succis uitam diu toleraruant, angente simul dolore animi consternati, quòd ne uiso quidem hoste cadendũ foret, passim moriebantur. Hysmael ut in conspectum hostium uenit, cùm suorum uirtuti, tum fortunæ suæ plurimum confisus quò pius terroris incuteret prælium minimè differendum existimauit, missitq; ad Selymum caduceatorem: & cum eo aliquot militares uiros, qui diligenter, quales quantæq; hostium copiæ, quot tormenta, quæ formæ castrorum essent, specularentur. Cæterũ Selymo nunciarent ambigui iuris non esse Armeniã: neq; unquã cũ Turcis de eius possessione fuisse disceptatũ. Proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciã uenisset. Quòd si fortè antiquæ uirtutis æmulus imitatus Alexandrũ Macedonẽ, tantũ soli terrarumq; iure suũ futurum existimet, quãtum sibi promotis armis uictoria Fortunaq; pepererint, pararet arma, & in crastinũ diem suas atq; alienas uires periclitaretur. Selymus ad ea respondit, extare recentẽ iniuriarum memoriã, qua iustè ab Othomãnis aduersus Persas arma sumi potuerint, quũ & auus Mahometes & Cassemus patruus quõdam, nuper uerò Baiazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Persis, & summa detrimenta. & insignes con-

tumelias acceperint. Ea tamen etsi magna & grauissima sint, dignas belli causas non putare, sed unum se repetere Amurathem fratris filium hostem suũ, & Cappadociæ prædatorem. Quem si ex æquo amicéq; sibi traderet, ut mutua inter reges pro tuẽdis firmandisq; imperijs iura postularent, fore, ut copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si uerò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Persidem uastaturum. Dimisso caduceatore uterque suis castris se continuit. Sequenti uerò die Selymus suorum omnium hortatu copias in patentem locum eduxit: instructaq; acie ad hostem, qui duobus milibus passuum inde aberat, profectus est, existimans Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturum. Qui uerò Persarũ numerus, quod equitum genus, quæ arma, quæ tela gestarent, facilè reperire non poterat. Nam supra gentis ingenia calliditatis atq; consilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta ueneratio erga Hysmaelem regem suum, ut nemo repertus sit, qui ad Turcarum castra transfugerit, quum multi (ut postea ex captiuis Persis cognitum est) quotidie à Selymo ad Hysmaelẽ perfugerent. Selymus qui octuaginta equitũ milia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassembaßàm Europei equitatus præfectũ, in læuo Sinambaßàm eunuchũ cum Asiatico equitatu constituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt uoluntariæ militiæ equites ex uario gentium genere, spe prædæ ad bellum excíti. Media acies Asappis peditibus data, quorum uilis semiermisq; turba, tanquam nullius propè iacturæ hebetandis hostium gladijs primo

semper

ſemper congreſſui obijcitur. Poſt Aſappos tormenta recta fronte diſpoſita ſunt, additis præſidio quatuor equitum milibus. Ipſe in ſubſidijs cum lectiſſimo equite prætoriano, omnibuſq; Ianizaris, paulo editiore in loco conſtitit, duplici corona tormentorum atq; impedimẽtorũ circũuallatus: nã camelos clitellatos longa catenæ ſerie inter ſe nexos, ita in orbem ſibi de more circundederat, ut ſpeciem ualidæ muuitionis æquarent, quo ueluti uallo ſeptus, & laborantibus ſuis opem ferre, & ſi quid durius accideret, ueluti ab arce cum flore militum, omnem hoſtium impetũ ſuſtinere poſſet. Monuitq; Aſappos, ut quum primum hoſtium equitatus, appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in utranque partem ſecederent, ut ſpatium emittendis tormentis relinqueretur. Ex aduerſo Hyſmael, qui per trãsfugas cuncta hoſtium conſilia explorata habebat, uocatis ad ſe ducibus, docuit nullius propè negotij eſſe victoriam, modò procellam tormentorum effugerent. Quod ſe facilè conſequuturum pollicebatur, ſi equites quum ſcindi Aſapporum aciem uidiſſent, & ipſi intenti paratiq; ſoluto ſtatim ordine in duas alas abſcederẽt Itaque duo maiora uexilla propoſuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum ſtatuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vſtaoglo attribuit. Habebat Hyſmael ad triginta milia equitum abſque ullo pedeſtri ſubſidio, in queis fuere ſupra decem milia cataphracti, uiri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illuſtres. Iis inſignes equi erãt operoſo chalybe tecti, & caſſides ad ornatum terroremq; criſtatæ. Præterea acinaces, & more noſtro clauæ ferreæ, atq; haſtæ

Q

ſolidiores. Cæteri apertis atq; oblõgis galeis, & ferreis thoracibus muniti, uel maiore arcu, uel lanceis fraxineis more Hiſpanico ad mediam haſtam comprehenſis, utebantur. Cæterùm apud eos nullus torméntorum apparatus, quo certè uno Turcis impares erant. Sed tã tum ſpiritus, tantumq; uirtutis Perſarum animis inerat, ut deſpecta hoſtium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium committere non dubitarent. Hyſmael dato ſigno uniuerſum agmen promouit milites cohortatus, ut diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere uellent: ac ſe imperatorem ſuum, quem pluribus ſecundiſſimis prælijs maximum Orientis regem conſtituiſſent, uadentem in hoſtes imitarentur, occurſuros in acie inermes Turcas leui tantùm haſta & ſcutis utentes, quorum equi ſtatura humiles, ſtrigoſi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum eſſent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentãtis hoſtilis exercitus conſpicatus, per duces præfectoſq; tota acie præ nunciari iuſſit inſtare prælium, quo ſi egregiè dimicarent, uictis gentium uictoribus Othomannicum imperium à Perſico Oceano ad Caucaſum montem eſſent prolaturi. Quòd ſi quid ex priſtina uirtute remiſiſſent, putarent nullam effugij ſpem ſupereſſe in ea uaſtitate camporum immenſiſq; deſertis. Aut enim fœde moriẽ dum, aut perpetuò Perſarum fœminis cum ignominia ſeruiendũ: quãdo poſt tot terrarum ſpatia, & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis anguſtijs, omnem ſpẽ redeundi in Cappadociam uictis abſtuliſſent. Hyſmael quum appropinquaſſet, &

ad pro-

ad propoſitum ſignum Aſappi ordines aperirent, ſubindeq; falcones medio interuallo diſplod erentur, diductoq; ſtatim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tanto ſuorum ardore, ut quum aſperrimum inter ſeuiermes Turcas, & armatos egregiè Perſas contractum eſſet certamẽ, obtruncato ante alios Caſſembaſſa primis cæſis, ac mox alijs atque alijs fuſis profligatisq; totum id cornu uſq; ad ſubſidia ubi ſubſtiterat Selymus propulerint. Parte alia Vſtzoglus non paruo à tormẽtis accepto incommodo, quòd tardius ab eo periculo, ſeſe atq; alas ſuas explicarat, Aſiaticos inuaſit: Ibi acri commiſſa pugna magnã cædem hoſtium edidit, ſed non eadem felicitate, qua Hyſmael. Nam dum inter primos acerrimè depugnaret, ſclopetto ictus occubuit, quo caſu Turcarum animis redditus uigor, ità ut qui iam pulſi loco ſupra tertiam partem ſuorum amiſerant, redintegrato certamine, cataphractos egregiè ſuſtinuerint & oppoſitis ſclopettarijs, quibus maximè Perſarum equi terrebantur, eos uno agmine in Aſappos præcipites egerint. Perſæ ſiue neceſsitate compulſi, quòd detrimento accepto ducem amiſerant, atq; equos tormentorum fragore & tonitru territos, regere non poterant, ſiue quòd apertum latus Aſapporum meliorem rei gerendæ facultatem oſtendebat, confertis turmis per trã ſuerſos pedites perruperunt, quibus magna ſtrage cæſis protritisq;, ad tormenta peruentum. Ibi eorum magiſtros libratoresq;, qui, ut in magna rerum perturbatione diſploſis temere tormentis fœdiſsimam cladẽ ſuis æquè hoſtibusq; intulerant, circumuentos trucidarunt continentiq; curſu in dextrũ cornu hoſtiũ, ubi Hyſmael

cum Europeis depugnabat, tanquam uictores peruasêre. Quibus de rebus Europei, qui iam antea & ipsi amisso duce repulsi confectiq; uulneribus se ad subsidia receperãt, quum nouo ab latere oblato prælio impressionem ægrè sustinerent, opem ut in extremo discrimine à subsidiarijs implorare cœperunt. In ea prælij iniquitate Selymus soluto curruũ nexu, uallũ duob. in locis patefecit, partemq; prætoriani equitatus illico emisit. Mox ad Ianizaros conuersus, uestræ, inquit, uirtuti atq; operæ hodierna uictoria reseruatur, macti uirtute milites mei: agite dum eruptione facta, fessos hostes integris uiribus aggredimini. Fluunt sudore equorum corpora, ipsiq; equites sub tanto armorum pondere iam fatiscunt. Hæc dicenti Selymo Ianizari haud sanè promptè obtemperabant, quippe qui in tanta rerum desperatione libenter suis se munitionibus continerẽt. Itaq; dũ cunctantius signa efferunt, Persæ in medio ardore uictoriæ Europeis circumfusi eos spectante Selymo, ac frustra auxilium ferre properante, occidione deleuerunt. Scripsit ad Leonem pontificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magister, ad quem omnia hæc diligentißimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuisse, neq; eius adhortatione, aut precibus adduci potuisse, ut laborantibus Europeis auxilium ferrent, ut qui summæ rei diffidentes, expectare euentum quàm se in manifesto periculo equestri hostium procellæ, quæ cæteros pedites obtriuerat, obiectare malebant. Iam Persæ ab omni parte Selymum intra subsidia morãtem inuaserant, quum Sinambassa tametsi cornu lacerum ac uehementer attenuatum trahebat,

hebat, per medios Asapporum aceruos, hostes insecutus in tempore superuenit: accitisq; subinde & inductis aliquot recentibus turmis, quæ ab Vstaogli impetu integræ euaserant, pugna est restituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti uirtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipsi Othomannæ familiæ pares, Malcocij patris luctuosa illa in Venetos et Carnos excursione clari ducis, magnitudinem animi uigoremq; referebant. Selymus quoq; minimè animum despondens, sed in spē erectus atq; alacer, id quod supremo discriminis reseruarat, omnia tormenta dirigi in hostem iubet, quæ tantam equorum atq; hominum stragem suis pariter atq; hostibus inter se commixtis ediderunt, ut quum uiri puluere, fumo tormentorum & crepitu, usum oculorum atq; aurium amisissent, ac subinde equi ad insolitum fragorem metu consternati, contemptis frænis sessores in diuersum aduecherent, incerta adhuc uictoria prælium sit direptū. Hysmael sclopetti ictu sub læuum humerum uulnere accepto, præteruectus eam procellam, ut uulnus inspiceret, hortantibus amicis prælio excesßit. Quæ res haud dubiè Selymo suisq; omnibus salutem attulit: Nanq; Hysmaelem eiusq; uexillū Persæ continuo subsecuti, non dubiam partamq; magna ex parte omnium opinione uictoriam, reliquerūt. Verùm leui nec profundo uulnere inuento, quòd plumbea glans eam armorum partem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiā magnopere fidebat, suadē

tibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem deſpiceret, ſalutiq; conſuleret, quadrato agmine ac lento gradu, ut nihil fugæ ſimile diſceſſus habere uideretur, recipere ſe cœpit, præteruectusq; Tauriſium, monitis urbis primoribus, ut portas Turcis aperirent, præſidiūq; acciperent, ne quid detrimenti ex uana conſtantia paterentur, in Medorum fines conceſſit. At Turcæ tot incommodis conflictati quum neq; præ timore animos, neq; præ laſſitudine uires ad inſequendum haberent, ad Perſarū caſtra delati, ea nullo defendente ceperūt. Inuentæ ſunt, præter tabernacula picta acu, & ſerico atq; auro intexta aliāq; pretioſam ſupellectilem, complures nobiliſſimæ mulieres, quæ uiros ſecutæ fuerant, quas Selymus intactas ſine pretio remiſit. Retulêre qui huic prælio interfuerunt nonnullas fœminas inter cæſorum aceruos repertas, quæ thoraces galeasq; induitæ, & ſecutæ uiros unà cum eis ſtrenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in cāpis ad Choim pugnatum eſt ſeptimo Calend. Septembris eius anni qui fuit à partu Virginis milleſimus quingenteſimus decimus quartus: quo prælio Selymus ſupra triginta milia hominum amiſit, in queis præter Caſſembaſàm Græciæ Bellerbechum, ſeptem Sanzacos, & in his ipſos quos diximus Malcocios fratres, dum alter alteri circumuento opem ferre conatur, cadētibus equis interfectos, ſed præter Aſapporum inconditam multitudinem obiectam cædi, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Theſſali, Thracesq; haud dubiè flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cæſi aut uulneribus debilitati ſunt. Selymus

lymus confessione hostium victor, quum ab Choi cæterisq; uicinis urbibus, & ab Tauriſio legationes in castra uenissent, quæ se commeatum affatim dare & imperata facere paratas dicerent, ad Tauriſiũ profectus est, studio uisendæ atq; obtinendæ Persarum regiæ. Ea urbs ab Choi ubi pugnatum est, itinere bidui distat: Fuitq; antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centum quinquaginta milibus passuum. Ciues, aduentantibus Turcis præstò fuerunt, & magnam uim commeatus extra portam conuexerunt, ubi occupatis suburbanis ædificijs Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequẽtißima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis, impoſito præsidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minimè committebat, nunquam ingressum urbem, nisi gregarij equitis habitu. Aliqui uerò celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuisse, uerbaq; ad Tauriſianos de uictoria cõsilijsq; suis fecisse confirmant. Sed uix decem dies Tauriſij moratus, quum in Armenia contra uoluntatem prætorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quòd Hysmael accita ualida manu Iberorum & Albanorum equitum, cum Parthis atq; his equitibus, qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur. Quibus de causis Selymus, qui supra centũ & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægrè se triginta Persarum milia sustinuisse, & casu magis artificioq; tormentorum, quàm uera uirtute, eos superasse meminerat, æstimatisq; Tauriſianorum

uiribus, quorum fidem & multitudinem ſuſpectam habebat, in Cappadociam redire conſtituit. Itaq; abductis pluribus fabrorum excellentiumq; opificum familijs, eorum maximè qui arma telaq; elaborati operis fabricabant, & magna ui ſerici et commeatus inde exportata, per Hobordenam & Baliſenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Iberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis mõtes circuire nolebat, Hyſmael cognita eius profectione, quanta & ipſe maxima potuit celeritate eum ſubſecutus, magis ac magis curſum intendere, & præ feſtinatione impedimenta paſſim ac milites uulneribus & ualitudine debilitatos, relinqui coegit. Neq; prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen conſecutus eſt, quàm ad Euphratem peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatum trãſmittebat. Quæ quum tantæ multitudini non ſufficerẽt plures inflatis utribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorũ materia ad natandum utebantur. Ipſe imperator lintre uectus, quũ uniuerſus equitatus ad perfringendam uim fluminis uno agmine ingreſſus profluenti ſe oppoſuiſſet, in ulteriorem ripam euaſit. Quæ res peditibus periculũ minuit, & molliorem tranſitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris ſarcinarijs iumentis dedit. Periêre tamen, quum iam in conſpectu Iberorum antecurſores eſſent, atq; ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominũ, hæſerãtq; limoſo in uado aliquot falcones, & impedimentorum quoq;

Soliimi fuga in Armeniã

quoq; partem uorticoſus amnis abripuit. Iberi qui recentioribus equis Perſas anteceſſerant, cõtenti ijs quæ relicta erant inſequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter ſe uiarum implicati, bonam partem ſarcinarum retinuerant: multaq; alia ripis & uadis hæſerãt, quæ haud magno labore funibus extrahebantur, læto plurimũ Hyſmaele quòd tormenta quibus maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoſte cepiſſet. Porrò Selymus è manibus Perſarum fuga elapſus, longè infeſtiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanq; Aladulus deſpecta eius fortuna ad prædandi occaſionem ſibi oblatam, anguſtias diſpoſitis paſſim mõtanis hominibus inſederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebãt, & quum uiæ admodum ſyueſtres & confragoſæ feſſum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incurſabant: direptisq; impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus cuius hæc fraude fiebant, interdiu excuſare ſe, nihil ſua uoluntate fieri: homines agreſtes latrocinijs aſſuetos proprio conſilio atq; audacia ea damna inferre: eos tamen pœnas daturos, ſe enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in ſpeciem amicitiæ datis aliquot dierum cibarijs, noctu infeſtas latronum manus, quæ opportunis in locis tranſeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neq; conſilio Selymus, neq; uirtute milites prouidere poterant. Tandem quòd diſſimulata iniuria, hominis perfidiam alio tempore uindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atq; inde Amaſiã Cappadociæ peruenit, ubi reparandis copijs intentus, hyemẽ egit, pri-

mo ſtatim uere aduerſus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauoriſq; intulerant, bellum geſturus. Lubet hoc loco tantiſper euagari dum Selymus atq; Hyſmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis ſui fama compleuerunt, inter ſe cõparantur, ut tot ingentium præliorum admirabiliumq; bello caſuum ſeriem legendo, feſſis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cum uenia fecerim, poſtquam hic annus à turbata pace undeuigeſimus magnis ad Orientem cladibus inſignis, ad Occaſum in ſpem exoptatæ, ſed nondum maturæ tranquillitatis bello uacuus, atq; otioſus fuit. Ambo igitur ſicuti inclyto genere, ætate integra, immenſo indomiti corporis, ac ingentis animi uigore, opibus, & pari deniq; imperij fortuna perſimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, inſtitutis et diſciplina militiæ multum inter ſe differunt. Primum omnium, ut præclarè conſtat, ſupra mutuum utriuſq; gentis odium, ab auis patribusq; per manus traditum, inſana perſuaſione diducti inter ſe de ſacrorum placitis altercantur, quum hic Homarẽ, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuerſa ſuperſtitione diſſidentes, altero ſanctiorem exiſtiment, ac imagine pietatis iuſtam belli cauſam prætexant. Quanquã non obſcurè diſſimulata cupiditate, ad id unum, ſed diuerſo itinere contendant, ut confirmatis auctiſq; opibus, tot regnorum termini quàm latiſſime proferantur. Quod ex profeſſo Hyſmael ad Darij atq; Xerxis, qui ſubacta Aſia in Europam ingenti auſu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Perſarum euerterit,

euerterit, magnitudinem & gloriam aſpirĕt. Nec inanibus omnino uotis, quum honeſto tuendæ religionis nomine, Fortuna, pari libidine ingenio eorum ambitioſo, audaci, immoderatoq; intemperanter arrideat. Sed in Hyſmaele mira pietas uſq; adeò refulget, ut uitia, ſi qua ſint regij faſtus, eius fulgore perſtringātur. In Selymo autem omne uirtutis decus inhumana crudelitas elidat & obſcuret. Hic enim pœna, & præmio uim imperij tuetur ſed aliquanto grauiore ſeueritatis quàm beneficientæ fama, quòd ab exacta diſciplina in ſeruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars cōſtat, lege agere uel truculenter expediat: ſecus ac uſu euenit Hyſmaeli, ex prima utiq; nobilitatis claſſe liberisq; hominibus militiæ robora conſcribenti, apud quos temperatæ iuſtitiæ, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ ſtudium maximè ualet, ut fides & amor, & parendi obſequium parentur. Quòd nemo honeſtis ortus parentibus exiſtat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quàm ſupplicij pœnam reformidet. Vt minimè mirũ eſſe uideatur, ſi hiſtanquã generoſis artibus Hyſmael, auguſti nominis maieſtatẽ egregiè glorioſeq; defendat. Ad hunc quoq; maximarũ uirtutum concurſum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege, ore nanq; roſeo, radiãtibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Perſas regiæ ſtirpis inſigne eſt, adunco naſo, illuſtriq; facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triſte ſupercilium, prægrandes toruiq; oculi, & Scythico pallore ſuffuſa facies, rigẽteſq; ſetæ à ſuperiore labro ad ceruicẽ retortæ, & nigricans ad

mentum ſubtonſa barba, ita uim militarem & inexorabilis naturæ ſpiritum exprimunt, ſpectantesq; perterrent, ut nihil omnino niſi ſæuum & immane prorſus oſtendant. Nec diuerſos uultus, ideoq; diſſimiles animorum habitus, niſi diſpar rerum propè omnium diſciplina conſequitur. Nam Hyſmael aditu pariter & alloquio benignus & facilis, nihil ferè quod regiam perſonam reſpiciat, niſi palàm agit. In propatulo ſiquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & uaria uenatione, falconumq; uolatu, & præda magnopere gaudet, cum proceribus ſemper legatisq; externorum regum communicata uoluptate. In ſtadio etiam & in palæſtra cum primoribus aulæ, uti eſt equitandi & ſagittãdi peritiſſimus, honeſta atq; utili contentione corpus exercet, adeò populariter, ut in piſcina mauratis ſepta porticibus palam natare minimè diſpudeat. Vxores autem quas ex Satraparũ Regulorumq; ordine uirgines, cùm decore formæ, tũ præſtanti morum fama illuſtres, in coniugalem thorum recipit, ſi fœcundæ ſint neq; faſtidit, neq; repudiat, uetere Perſarũ inſtituto, qui coniuges amare tenerius, impenſius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquam utriuſq; fortunæ conſortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretioſiore gaza, uel ad longinqua euntes bella ſecum ducere conſueuerũt, graui quidem impedimento ſumptuq; quòd magnis ac ornatiſſimis camelorum gregibus uehantur, niſi præſentia cariſſimaq; pignora bellatores patres ad uirtutem accenderent. Cõtraria ratione Selymus in arcano cũcta uitæ munera diſpẽſat, puerorũq; imberbiũ & eunuchorũ miniſte

ministerio contentus, sine conuiua discumbit, ac uno fe
rè simplicissimo cibo, naturæ desiderium implet. Rarò ni
si sacrorum causa die Veneris, qui Turcis est festus, in
publicum prodit. Sed adeò prætorianorum turba cir
cumseptus, ut ægrè uel ipse solus eques inter hastatos
cristatosq; milites, & superbè submouentes spectantiũ
turbam, ex facie digno scatur. Nec temerè equo uectus
in suburbanis prædijs spatiatur, quum per freti angu-
stias ad Asiæ propinqua littora bireme aduehi malit.
Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantum pro
lis causa, nec familiari quidem uultu complectitur,
quòd natura modicæ libidinis, & in mares pronior,
corpus atq; animum uirilem fœminarũ illecebris ener
uari existimet. Rarò itaq; ad claustra uirginum, quæ
sunt media in urbe Byzantio, altis, & undiq; cæcis pa
rietibus septa, contendit. Has magno numero Christia
nis parentibus ereptas, aut à prædonibus uarijs inter-
ceptas casibus matronæ insigni pudicitia, & uetuli spa
dones accuratè custodiunt: Mahometanisq; sacris ini-
tiatas diligenter erudiunt, ut Arabicè legere, ad harpẽ
& cytharam psallere, saltareq; decenter, & acu scitè
pingere perdiscant. Verùm eas Selymus omnium ra-
rissimè inuisere consueuit, utpote qui minimè muliero
sus, nec numerosæ sæpeq; infaustæ prolis cupidus, non
ex seruili Christianoq; sanguine, sed ex Bosphorani re
gis filia Tartarorum stirpis, hunc unum imperij hære
dem Solymanum imberbis adhuc adolescens suscepis-
set, quem hodie ex matura iam atrociq; indole, nobis
discordibus, sæua arma comminantem (nisi magnus
Deus paratam auertat cladem) undiq; secordia nostra

uictorem euasurũ ominamur. Otiũ porrò, si quod intẽpensè uigilanti & semper intento, ex grauissimarum rerum consilijs superest, accito in hortos aliquo purpuratorum, aut familiarium deambulãdo ita traducit, ut quũ longè sæuereq; puerorũ colludentiũ palæstram spectet, de serijs multa sciscitetur atq; deliberet, secretiores uerò molliores q; horas balneo, euoluẽdisq; maiorum suorũ & externorũ regum annalibus impartiatur. Hoc quoq; studio auum Mahometẽ emulatus, qui gentium propè omnium reges, rerum bello gestarum fama inclytos, uersis in Turcicã linguam historijs non modò scriptis, sed imaginibus excellenti pictura expressis representari sibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore præstantissimo ut grauibus exẽplis magis ac magis ad extendendã famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contẽptor, unis tantũ bonæ spei, boneq; fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat. Vt non ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes, atq; uigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorũ, & cælestis motus ratione explicanti, æquo impensius deditus, arguti philosophi inter ocioso sapientiæ professores, quàm inter milites ad arma natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterum Hysmaeluti ab ineunte ætate sacris imbutus literis, disciplinarum propè omnium studia præalto ingenio ad contemplationem rerum diuinarum ita referebat, ut uetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate, seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem

cælestis

cælestis sapientiæ & diuinationis opinione, apud gentem religionibus atq; miraculis capi facilem, incredibiles victorias, & tantum deniq; imperium sibi nouo propè homini peperisset. Diuersissima porrò, & ut mihi uidetur planè iniqua Persiæ conditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex cõscripto inueteratoq; pedite robur instituunt, qua parte uirium Turcæ ætate nostra memorabiles sæpe victorias consecuti, nec usquam victi, grauissima bella confecerunt. Magno quoque incõmodo Persis euenit, quòd nec scloppettis utãtur, nec tormentorum curruliũ copia abundent, quorum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exẽplo Vssumcassanis & Hysmaelis, uel egregiè victor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & patrum nostrorum memoria ad Harsengam & Euphratem, insolitum eorum equis roboatum cruentamq; procellam sustinere nequierit. Neque enim ulla in parte Persa cataphractus, cum inermi propè Turca uidetur comparandus. Nam squamosi thoraces, loricæ ferreæ, bucculatæ cassides, et cono insignes galeæ, clypeiq; auratis umbonibus rotũdi, Persas undiq; protegũt. Turcam uerò ex Europa penitus inermem, uix dimidium quadrata & inflexa pelta operit, quũ Asiatici clypeis molli arundine in spiras & discolore serico contextis utantur. Persa quoq; brachiũ et dextram operoso ferro munitus, fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehẽsa more Numidarum ab alto sæpe ictus repetens, uiros & æquos inermes facilè perfodit, quum Turcæ Græcorum cõsuetudine ad

preſſas lateri inclinatasq; ad equi aures haſtas (uti ſunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringant, & ad gladium incuruum ſtatim clauamq; ferream, reliquis armis impares, redire cogãtur. Neq; enim Perſarum generoſis & robuſtiortbus equis inſidentium congreſſum ferre poſſunt, quoniam eorum equi frontalibus ferreis, & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum ſimilitudine ueſtiantur, quæ cõſertis laminis, aut infarcto bõbycis & goſsipij tomento ita muniunt, ut quamlibet telorum contumeliã perferãt. Qua de cauſa nemo niſi temere ſagittarios, equites aut pedites Turcas cum Perſis contulerit. Hi ſiquidem latis & multo neruorum nexu ualidis arcubus inſtructi, craſsiores Scythicarum inſtar, ideoq; letales ſagittas emittunt. Qua rerum omnium collata ratione, Sophianus exercitus, tanquam regi ſuo ab excelſæ diuinæq; mentis opinione, & religioſo quodam ſacramenti iure, nuſquam reformidata morte deditus deuotusq;, Turcis uel numero inferior ab eximia uirtute inſuperabilis uideri poſsit, niſi dira hac indignaq; fortibus uiris ui tormentorum, aut inuſitata multitudine copiarum obruatur. Quòd uerò Hyſmael ex tot prouincijs quondam armorum gloria clariſsimis in unius imperij potentiam coactis, pauciore opinione copias educat, præſertim aduerſus Othomãnum in Armeniã uſq; infeſta populatione penetrantem, hanc præcipuè cauſam reperiebamus, quòd remiſsis tributis ſublatiſq; uectigalibus, ad colligẽdã liberalitatis famã, erarium nus ſtudeat, ut tum maximè neceſſe fuit ipſi nouo regi propinquos ſuos ab Vſſumcaſſane auo patreq; lacuppo legiti

po legitimos imperij hæredes impotentib. armis extru denti. Quamobrem signata pecunia semper eget, nec ideo quum bellum oritur iustis & ualidis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atq; largissimè ex necessarijs ad uitæ atq; militiæ usum copijs stipendiorum supplementa suppeditent, secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumq; magistri, & præfecti classium, singulisq; etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut mēstrua præsentis pecuniæ stipendia à quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutum thesauri unquam deficiunt, quum Byzantij septem in turribus argenteæ aureæq; monetæ inæstimabiles cumuli recondantur, omnemq; sumptum quarta parte, tot tributorum & uectigalium annui, atq; perpetui redditus exuperent. Tria sunt genera militum apud Persas prætorianorum scilicet, euocatorum, & auxiliarium: Prætoriani certa stipendia merent, aluntur q; sumptu regis qui eis uetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, uestem, tentoria, commeatum: alternante liberalitate elargitur. Horum ornatissimo comitatu ualidoq; maximè præsidio circũ septus, sequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca adherbidas regiones prouinciarum nobiliores urbes inuisit. Ingruente autem bello dynastæ, reguli, tetrarchæ, & antiquæ nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorũ & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem prope iure hisdemq; legibus imperata faciens-

R

tes, quibus in uniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa conueniunt, sed exquisito delectu habito, nunquam uiginti milliũ equitum numerum implent quorum uix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit, quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisq; protecti scutis, hastis simul & arcubus prælientur. Nam altera arma, uti usus locusq; deposcit, expedire, & scutis interdum reiectis retroq; ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & ad uersi sagittare didicerunt. Verùm qui è Perside urbeq; regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ nobilioris q; artificij splendida arma fabricantur accersiti ueniunt, summam uirtutis obtinent opinionem. His Assyrij authoritate nominis proximi accedunt, cũ Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritissimos, præter unos Scythas, sagittarios mittant, At Armeni in uniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describũtur: quæ longa serie planorum in gentium scutorum solâ defixa sese tãquam obiecto uallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisq; item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autẽ copiæ ex Iberis & Albanis, ab eorũ fœderatis regib. Me dio Armenioq; finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani par odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nõ inicundum ut ar-

ut arbitror legentibus erit, ſiquæ de Hyſmaelis prouin cijs urbibuſq;, & de Caſpij maris accolis, ulteriorumq; regum potentia longo labore didicimus, ſummatim e narrentur, ut curioſis ingenijs non fabuloſa uti paulò antè ætatem noſtram accidit, ſed certa, & explorata undiq; mercatoribus, ac uarijs legationum commenta rijs illuſtrata referantur. Inter Sophiani imperij pro uincias, Armenia maior, primam obtinet claritatem, Tauriſio regia urbe inſignis, quæ Terua Ptolomæo an tiquitus fuit, uel ut Hebræis quibuſdam linguarum & regionum peritis uidetur, Suſa priſcæ quondam cele britatis. Diſtat à Caſpio mari, urbeq; Bachu oræ proxi mioris quinq; dierum itinere, & ab Artaxata, quæ ho die Cohim appellatur, Calderanisq; campis recenti Se lymi prælio nobilitatis, circiter paſſuum octuagintami libus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania uiſitur, quæ admirandas dirutæ magnæ urbis reliquias oſten dit, integris adhuc præcellentis ſtructuræ Mahometa norum delubris, quibus ſuperiore ſeculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euer tens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocer tæ ruinis ædificatam exiſtimare par eſt. Ab hac Sultha nia in Perſidem inter Meridiem & Occaſum procedē tibus, oppida occurrunt Comum, Caſanum, & Hieſdū ſericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extendi tur autem ea regio ad urbem regiam nomine Scyras, quam non ineptè Cyripolim antiquitus fuiſſe aliqui ar bitrantur. Ea eſt elegantium armorum officinis toto Oriente clariſſima: nec ab hac Carmeniæ regionis ca put multum diſtat, quod Chirmanim appellant, incom

Hyſmaelis imperium.

Suſa, et Tau riſium ciuitas in ma ior Armenia.

Sulthania.

Scyras, alias Cyripolis

Charmania.

parabili chalybis tẽperatura in acinaces, & lancearũ mucrones celebrata, quæ uel immenſo pretio à Turcis cupidiſſimè coemuntur. Nam eius ferri ea uis eſt, ut uno ictu noſtrorum galeæ diſcindantur, nihil retuſa omnino aciẽ, & lancearum mucrones ſolidum pectorale transfodiant. Carmaniæ uetus nomen in Narſingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert uſq; ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Luſitana claſſis aperuit, quum ab Atlantico Oceano ultimum Aethiopiæ promontorium, ingenti ſpe, unde ei nomen, inuſitatoq; auſu præteruecta ultra Arabicum, Perſicum, & Gangeticum uaſtiſſimos ſinus, ad auream uſq; Cherſoneſum, extremaq; Sinarum littora coemundis aromatibus negotiationem extenderet. Tertia regio Aſſyria cenſetur, cuius regia urbs eſt Bagadad, olim Babylon, condente Semirami muro latiſſimo, atq; eius reginæ penſilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto ſecum Tygri amne in Perſicum euolutus ſinum claſſibus nauigatur uſq; ad Balzeram inſigne emporium Teredonis inſulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per ſinum nauigatione trium dierum Armuzum, quod adhuc nomen retinet lenib. uentis perueniunt. Id poſitum eſt ad freti fauces parua in inſula tropico Cancri ſubiecta, ideoq; immẽſis feruoribus ſolſtitio infamis, niſi Armuzenſes incolæ magno artificio per tubos tecta in ſumma ædium euadẽtes, nocturnam diurnamq; auram exciperent, concitatoq; demum per anguſtias incluſo ſpiritu, immitis aeris caloreſ uen-

res uentilando discuterent, & mersi ligneis lacubus frigidæ aquæ balneis uterẽtur. Armunti, magnus undiq; gentium propè omnium mercaturæ causa fit concursus, quòd in uadis Persici sinus urinatores eximij margaritas & uniones piscantur, & ad id summæ opportunitatis emporiũ illinc remotiores Indi rudes & impolitos adamantes, & carbunculos, pretiosioraq; aromata, hinc uerò Rubri maris accolæ Felicis Arabiæ diuitias, itemq; Aegyptij, Syrij, & Lusitani corallium præsertim exoptatum Indis, & uaria nostri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportẽt. Mesopotamia autem, quæ in Occasum uergit Assyriæ cõtributa, Euphrati, & Tygri, unde ei nomẽ, & Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis sita est Byrta, quæ hodie nomen retinet, ubi commodioribus ripis hinc & inde superatur. Quo traiectu usi Persæ, non semel in Comagenem usq; ad Alepũ irruperint. Quibus iniurijs cõmotus ætate nostra Caithbeius Aegypti Syriæq; Sulthanus, bello semper uictor Euphrate gemino ponte constrato, parem Mesopotamiæ cladem rependit ad Orpham usq; & Caramitam, quæ urbes antiquitus Dara atq; Amida uocabantur, repentina excursione cuncta obuia populatus. Cæterũ quæ ad Orientem Solem spectant Medorum & Parthorum regna, ab Occasu mare Caspium curuatis littoribus complectuntur. Id manifesto exitu caret, occultis, ut credi par est, haurientis naturæ specubus, & cæteris uadis absorptum. Quod utique mirum est, quum tot influẽtium amnium perpetuo decursu, neq; auctus exundet, neq; diluta salsugine mitigatus unquam dul-

Armuntum celebre emporium.

Mesopotamia.

Byrta.

Dara & Amida.

Medorum & Parthorum regnum.

Mare Caspium.

ceſcat. Toto autem ambitu in ouatam ſpeciem ab Afri
co per obliquum ad Boream ſe extendens, Euxino pō
to magnitudine ferè par euadit, ſi à Ponto Mœotis pa-
lus, Zabacca hodie uocata, recidatur. Celebres ad Me-
diæ littora duo ſunt portus, alter ad urbem Bacchum,
unde mari hodie nomē, mediterraneæ urbi regiæ, quā
nunc Sumachim, olim fortaſſe Gamalam, uocant, pro-
pinquus, alter uerò ad Derbentum urbem, Caſpiaſq;
portus ab Alexandro Magno, ut ferunt, aduerſus Scy
tharum irruptiones ædificatam. Abruptæ ſiquidē Ca-
ſpij montis rupes, uſq; adeò ad mare coarctant iter, ut
exeſi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius littoris
margines, uix duorum ſtadiorum aditum tranſeunti-
bus relinquant. Ea enim forma Derbentum in edita
montium crepidine ſitum eſt, ut duobus ex quadrato
lapide muris ad mare deductis, inferiora ædificia, &
nauigiorum ſtationem tanquam duobus brachijs com
plectatur, non maiore quàm trecentorum paſſuum in
teruallo: quod ſpatium ſingulis utrinq; ferreis portis,
ſuperſtantibusq; propugnaculis, ita munitur, ut per-
petuis cuſtodijs, niſi clara luce & explorato littore
uiatores, nec admittantur, nec recepti intra portam,
altera prius emittantur, quàm portorium perſoluant.
Nauigia quoq; intercluſo eo in littore commodam ha
bent ſtationem. Sed toto Caſpio mari nec Hyſmael, nec
quiſquam alius princeps claſſe nauigat, quòd eæ gen-
tes rei naualis imperitæ & rudes limtribus, tantum
onerarijs oram lambentes utantur, nec alto ſe commit
tere audeant, propterea quòd nōdum magnetis uſum,
& membranas itinerum, & curſuum menſuras, uen-
torumq;

torumq; rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris aptioribusq; dolonum uelis careant. Secundum Medos Parthi in Volturnum spectantes, maritimas urbes habent Sandaram, & Strauam, bombycum & pexi subtilioris Serici copia claras, sed propter uadosa admixtisq; dulcibus aquis palustria littora, pestilentes. Ob id urbs regia nomine Spaham à mari longissimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, sed cretaceis mœnibus cincta, bellicoso populo frequens est, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & secundum eos Coraxanæ regionis incolæ succedũt, Arriani scilicet, Margiani, Aracosij, Bactriani, qui hodie uno nomine Zagatai uocãtur, Persarum antiqui hostes, atq; hodie Hysmaeli maximè infesti, & cruenta factione dissidentes, quòd Sophus Cusselbas (id est, rubrum caput): contrà Zagataius Cacebas (id est, uiride caput) appellentur: ea factione deducta à coloribus quibus tegumentorum capitis prælongi apices tinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis undis auctus magna aquarum mole, multisq; ostijs in mare effunditur, adiacente urbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multũ abest urbs Eri, Arrianæ prouinciæ caput, circũambiente piscoso lacu egregiè munita, & cyani lapilli, quem Turchinam uocãt, prouentu pernobilis. Ad Boreã uerò in Sogdianis lõgè à mari, Iaxarti fluuio imposita urbs Samarcãda, Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine et structura ædificiorũ rerumq; propè omniũ copia, cæteras eius tractus urbes antecellit. Hanc Alexãdri Magni tẽporibus

Parthorum Vrbes.

Sophiani regum.

Zagatai.

Oxus amnis.

Bactra hodie Ephra.

Eri.

Turchini lapilli.

Samarcanda Regalium Tamerlani.

authore Q. Curtio, notã fuisse perspicimus, constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam demum senescentem & dirutam instaurando atq; augendo immensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentiũ exornauit. A Samarcanda ostioq; Iaxartis molliter curuato maris sinu, ad Rha flumen à nostris Volga, & à Scythis Hedil appellatum magnæ interiacent solitudines Tartarorum pascuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium ciuitatum instar, quæ Hordæ eorum lingua uocantur. His nobilitate generis & bellica uirtute præstantes, imperant, Canesq; appellantur, quæ uox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in uniuersum fera & inops, omnisq; humanitatis expers, solis confisa sagittis, equina carne, eaq; semitosta manantibus tetro cruore gingiuis spurcissimè uescitur. Continenter cum finitimis bella gerit, & usq; ad Cataium Sinarum regionem & urbem Cantam, totius orbis longè maximam & opulentissimam extenditur. De Cataio Lusitani negotiatores multa memoratu digna referũt, in primisq; Cantã urbẽ Venetiarũ similitudine circumfluente mari ea ratione ædificatam, ut lapideis põtibus ædificia coniungantur, eaq; in sicco secundũ fundamenta latos aditus perpetuis munitos podijs, commeanti populo relinquãt. Excelsas esse domos, earũq; fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus uitreis exornari, hortos & pomifera uiridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII. gradibus eleuetur. Viros autem uxoresq; protectis nauiculis, & quum lubet equis & carpentis more nostro circumuehi, nobiliores coloratis atq; discinctis talaribus togis uti,

togis uti, barbæ comæq; habitu atque inceſſu Venetos patritios referre, diuerſa autem ab alijs gentibus numina coli, & quod maximè mirandum uidetur, ibi eſſe typographos artifices, qui libros, hiſtorias, & ſacrorum cæremonias continentes more noſtro imprimãt, quorum longiſſima folia introrſus quadrata ſerie complicentur. Cuius generis uolumen à rege Luſitaniæ cũ elephante dono miſſum, Leo pontifex humaniter nobis oſtendit, ut hinc facilè credamus eius artis exempla, antequam Luſitani in Indiã penetrarint, per Scythas & Moſcos ad incõparabile literarum præſidium ad nos peruenisſe. Ipſum uero Catainorum regem infinitis populis terra mariq; imperare, tantisq; rerum omnium opibus (quòd innumerabiles alat copias) ualere, ut ei Europæ reges collati in unum pares eſſe nequeant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relinquentes, ad Volgam unde diſceſſimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus paludibus, à Septentrione in Meridiẽ multis nauigalibus fluuijs, & in his Occa & Moſco ſecum raptis, in mare Caſpium tribus faucibus prorumpit, omnium qui in id influunt mare, longiſſimo curſu, & uaſta aluei latitudine maximus, utpote qui Araxe, Armenis Arath uocato, & Oxo Bactrianorum duplo maior atq; profundior exiſtimetur, ſed quem tamen Tartari tranãtes minimè reformidẽt. In eius ripa poſitum eſt emporium nomine Cytracam, unius diei nauigatione à latiſſimo oſtio recedens. Hac in urbe conCatainorum regis.

Volga.

Cytracã. emporium.

currentibus undiq; Scythis & Moſchis, Oriẽtis opes, aromataq; in primis & Sericæ ueſtes, cum Septentrionalibus mercimonijs permutantur. Ea conſtant gregibus

equorum, pellibus ſibellinis, albiſq; centonibus, aduerſus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatiſſimis. A Volga directo & mox inflexo littore, patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus Sciabanorum & Caſſanorum Hordis peragrati, ad Derbentũ uſq; extenduntur, qua iêre ſuperiorum temporũ Tartari, Scythæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneq; ducibus in Cappadociam & Syriam penetrãtes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, ut iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorẽ Aſiam pateat, ſi Derbentanis clauſtris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediæ & mari Caſpio imminens, Caucaſeis rupibus inacceſſa eſt, cui niuoſi admodum excelſiq; montes, & abruptæ ualles catenatis inter ſe rupibus adnectuntur, pertinentes ad Georgianos, qui hodie ſunt Hyberi, & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phaſim amnem incolunt, paucis ante annis Bendiam Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguaſapas regnabãt Regiæ eorum ſedes ſunt, Phaſium introrſus à mari retento ueteri nomine Phaſi fluuio impoſitum. Inſula Oetis & Medeæ, uellereq; aureo poetarum carminibus celebrata, inde Cotachis & Gorgora aſperrimis in ſaltibus ſitæ. Hi reguli pari ſtudio, tanquam amici fœderatiq; Perſarum regibus leuia tributa pendunt. Chriſtiano more, ſed Græcorum ritu ſacrificant. Ex his maximè bellicoſi Albani ſunt: ſecundum eos Hyberi, quum Mengrellij ſtoliditate, temulentia, & latrocinijs infames exiſtimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caſpio mari recto itinere quin

nere quingentis milibus passuum distant, nullis unquã lacessiti armis, quòd iniquitate locorum difficultateq; egregiè muniti, sola defendentis naturæ munimenta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circassij lunatum Euxini littus usq; ad Tauricam Chersonesum occupant: Gens rerum propè omnium indiga, sed quæ sorte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aspiret, quum inde Circassiorũ liberi empti pecunia, & Memphim asportati, plerunq; Aegyptijs amissæ libertatis oblitis, regium adepti nomẽ imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici imperij conditione Hysmaclisq; moribus summatim describi possint, ab occupato præsertim, & uti semper, aliàs ad enarrandam rerum gestarum seriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, ut aliqua de natura Othomannici principatus, institutisq; militiæ referantur. Quæ tum magno usui futura arbitror, quum Christiani reges non obliti ueræ pietatis sacrum bellum pro salute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atq; inuictæ uirtutis maiorum suorum exemplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, ut non alijs ferè quàm fortium seruorum consilio & uiribus, tanti imperij fortuna constet, quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobiliũ seruientiumq; uoluntates & studia, propositis præmijs promereri: quoniam id unum ferè genus hominum, à spectata uirtute ad opes ampliss imas summosq; honores ex tuto prouehi, extraq; tumultum & inuidiã pro libidine plecti possit. Qua de causa homines Turcas, antiquæ sordis nobilitatẽ referentes ex arcano Selymus

Circassij.

Selymi mores.

odit, quũ eos tanquam imperij æmulos planè metuat. In his ſunt quatuor inſignes familiæ uetuſtate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodã liuore in una Othomanni ſobole, ipſis æquali fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari uehementer indignantur. Hi ſunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atq; Malcoccij, è quibus, uel ſummæ uirtutis homines, neq; purpurati, neq; magiſtri equitum unquam euadunt, ne immodica uirium freti potentia, ad imperium aſpirent. Sed magnos reditus ex antiqua agrorum diuiſione, ſuperioribusq; uictorijs conſecuti, quòd multo pecore & frumentarijs poſſeſſionibus abundent, perpetuaq; ſtipendia percipiant, cæteris opulentiores exiſtimãtur, ſecus ac liceat Chriſtiano ſanguine progenitis, ſiue militiæ aſcripti ſerui ſint, ſiue incolæ liberi, nam non alios habent fundos, quam quos à principe agrorũ domino ad annuũ uectigal impetrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua uoluntarijs equitibus præficiuntur, hos Acanzes, hoc eſt, antecurſores uocant: & plerumq; centummilium equitum numerum implent, quòd eis ad ſpem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ ex Valachia gregatim miſceãtur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nũc quadraginta octo ſunt æqua ferè portione in Europa, atq; Aſia conſtitutæ. Verum ex Aſiaticis digniores imperatoris filijs obueniũt, ſicuti Amaſiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magneſiæ in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur. Peloponneſiaca, quæ Morea dicitur, Turã

tur, Turacanis, Bosnensis in Illyrico Malcoccijs, Ebrenibus Samādrica in Triballis. Nec ulla est tam exigua aut tenuis præfectura quæ bina saltem milia equitum non alat, quum ampliores sena & septena cōtineant. Quibus omnibus ex descriptis regionum uectigalibus stipendia argento & certis lignorum & pabuli supplementis, singulis quoq; mensibus persoluuntur. Huius generis equites scripti in alas Sanzacorum Timariotæ uocantur à Timarro, quæ uox stipendium ab incolis contributum sonat. In hoc equitatu præcipuum Othomannorum robor consistit: nam ad repentinum edictum paucissimis diebus septuaginta amplius equitum milia in unum locum à præfectis adducūtur. Nec quisquam eorum est, qui ad propositum gerendi belli edictum, non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet: ignauiaq; pariter et delicti pœnam subterfugiat. Tanta enim seueritate iudices, qui circumeundo præfecturas sigillatim turmas recensent, arma, equos, & mores inspiciunt, ut si qui notati exauthoratiq; sint, magnus equitum numerus in eorum supplementum sese offerat, insigniq; se affici beneficio existiment, qui alijs eadem loca & stipendia diu expectantibus præferantur. Vniuersis duo Magistri equitum præsunt, qui Bellerbechi, hoc est, domini dominorum superba appellatione uocitantur. Asiaticus ad Cutheiam Galatiæ urbē, Europeus ad Sophiam Mysiæ inferioris sedes habent, constitutisq; tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi qui sunt statutorum & legū periti, prætoria authoritate incolarū cōtrouersias finire solent. Bellerbecho parēt

Sanzachi, Latinè alarum ſigniferi, Sanzachis ſubaſt obediunt, qui centenarias turmas ductant. Sed nemo eſt Turcarum omnium, aut Chriſtianæ profeßionis ue terum incolarum, qui uel oppida, uel arces, uel deniq; pagos more Perſarum poßideat, aut paulò munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis uillam pinnato muro circundet, nec ædificium ſupra primam contignationem, columbaria turricula altius cõdat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Myſij, Epirotæ, Illyrij, cæteriq; populi barbarico ſubiecti iu go; neq; firmis opibus ualent, neq; ſi Chriſtiana arma alicunde perſtrepant, ad oblatam excutiendæ ſeruitu tis occaſionem ſeſe commouere poſſunt. Singulæ nãq; præfecturæ ſuos equitatus eo ordine in æſtiuis atq; hybernis pagatim diſpoſitos continent, ut ubiq; contra uim ſubitumq; tumultũ parati, inſtructiq; armis, præſtò adſint aduerſus exarmatos & inopes, qui oppreßi celeriter teterrimi ſupplicij pœnam ſubeant. Reliquus equitatus conſtat ex prætorianis alis, quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectißimæ atq; ornatißimæ ſunt. Eæ diſtinguuntur ordinibus, atq; ſtipendijs. Sed Spachi, Oglanij, dignitate cæteros antecellunt, quòd ab imperatore filij appellentur. Nam à pueritia ex de lectibus prouinciarũ adducti in regiam, & poſtquam à Chriſtiana religione defecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter inſtituti, quum puberes euadũt ad ſummos honores prouehuntur. Oglanis pari propè authoritate ſuccedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripi gi, & Mutpharachæ, qui à dextra læua q; diſtinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt.

Sed Mut

Sed Mutpharachæ admirabili uirtute præstantes, toto orbe conquisiti, ea conditione militant, ut quos uelint Deos impune colant, præsentiq; tantùm imperatori operam nauent: qua liberalitate, atq; indulgentia inuitati, non modo Indi, Aethiopes, & Tartari extremi gẽtium idôla priscæ & antiquatæ religionis, aut cæli maxima sydera pro Dijs uenerantes, sed ex nostro etiam orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem recipiantur. Hos equites magna delectorum subseruorum multitudo subsequitur, adeò splendidè armis & equis instructa, ut quum dominos numero multũ exuperet, ornatu etiam propè par, iusti, & fulgentis exercitus speciem ostendat. Verum insignia utroq; distinguunt. Subserui enim non lintheis & globosis capitum integumentis, ut heri & Turcæ reliqui, sed puniceis pileis utuntur, quos pro galea frõtalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inserendas cristas eleganter exornant, quum in uniuersum etiam ueste serica argenteis fibulis redimita, squamoso; baltheo, & inauratis phaleris conspicui, herilis opulẽtiæ splendorẽ repræsentent. Nã aulæ procerũ splendissimus quisq; nihil pretiosius in censu habet, nec sibi honestius quicquã ducit, quã plura seruitia, decore militaris formæ præstantia, põpæ modò ad decus ostentare. In hũc siquidẽ unũ præcipuæ sumptũ omnes fortunas conferũt, propterea quòd exquisitis epulis minimè studeãt, nec sumptuosè ædificẽt, neq; ullis omninò damnose aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otiũ lusisse, uicisseq; ad ingenij laudẽ, quàm ad pecuniæ quæstum nobilius existimẽt. Sed nihil apud Selymũ duarũ

legionum ex Ianizaris delectarũ inuicto robore præstantius atq; ualidius censetur. Instar enim Macedonicæ phalangis omnem uim hostium facilè sustinent atq; perfringunt. Has ex nouæ gentis delectu, uti nomen sonat, primus Othomannorum Amurathes Selymi proauus instituit, quibus regiæ prætorijq; custodia mandaretur. Earum siquidem noua felicíq; uirtute memorabilem uictoriam, cæso ad Varnam Ladislao Polonorũ & Hungarorum rege fuerat consecutus. Nec aliademum ui quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic pronepos nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè uictores horum peditum uirtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua, Exarcolam, hoc est, pileũ album aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissáq; per tergum lata cauda cerui-ces munientem pro galea gestant. Lunatosq; item calceos cæteris uetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multò maxima eorum pars utitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruáq; secure, quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra mariq; omnium audacissimè & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, pleriq; in alas prætorianas ad equum rescribũtur, alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt, alij nulla

alij nulla ferè aliaquàm testatæ uirtutis cõmendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortunæ munus est Bellerbechi & purpurati Bassæ creantur. Hi numero quatuor grauissimarum rerum consilijs præsunt, & per singulas hebdomadas quatuor continuis diebus in regia coeunt, supplicibus libellis respondent, lites diri munt ipso imperatore ex protecta uelo fenestrella cunctas controuersias querelasq; populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, ut tantarum rerum iudices censorem pœna & præmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrimio gemmaq; potitur, appellaturq; Vesir, & scribis atq; notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, uniuersoq; populo, qui in curiã coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & ueruccina carne, paneq;, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & quæstorum magistro, qui ærarij rationes expendit,, & Dephterder uocatur, sedulò operã dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumq; omniũ tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiliuit & auxit, ut maioribus suis magnitudine animi superior esse uideatur, & quòd uictor in intima Persarum uiscera penetrarit, iam Campsonem Syriæ Aegyptiq; Sulthanum, Baiazeti patri ex Tarsensi uictoria, formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere territet, nobisq; inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrima, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma

ad publicæ ſalutis præſidium, expediant. Et quæ ſecuta eſt hyeme Ludouicus Gallorum rex, ut poſt bellum terra mariq; infeliciter geſtum, tandem quieti Galliæ non indecora pace parta conſuleret, Mariam Britannam Henrici infenſiſſimi hoſtis ſororem in matrimonium petere conſtituit. Enimuerò quum æſtuante animo ſecum ipſe reputaret, quot incommodis acceptis, quātoq; periculo bellum ſuperiore æſtate ſubſtinuiſſet, omni ratione parandam pacem exiſtimabat, non ignarus ſi Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxiſſet, futurum proculdubio, ut cæteris aduerſum ſe coniuratis hoſtibus, animi uiresq; concidерent. Quando Cæſar eo maximè tempore pecuniæ inops, contrà autem Hiſpanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena pecunia bella gerere conſueuiſſent, ſi ſpes eos Britannici auri deſtitueret, poſituri continuò arma atq; omnino quieturi uidebantur. Neq; Henricus qui fuſo fugatoq; Gallorum equitatu, duabus in continenti ualidiſſimis urbibus captis, occiſoq; Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello ſatis ſibi gloriæ ac laudis comparatum arbitrabatur, multum ab honeſtæ pacis ſtudijs abhorrebat, obid præſertim, quòd Ferdinandum ſocerum non alieno animo in Gallum eſſe perſpectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo poſtulabant, contra fœderis iuſiurandum in maxima gerendarum rerū opportunitate defuiſſet. Subindeq; Maximilianū Sfortiam, & Heluetios in aſperis Nouarienſis belli caſibus oſtentata ſpe auxiliorum per Cardonium deſeruiſſe, ac

penè

penè prodidisse diceretur. Sed ingentis spiritus regem id maximè angebat, quòd nouissimè dum ab se à Germanis & Heluetijs uno consilio, atq; uno tempore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferē di imperij occasione, nec ullam ostentatis saltem armis de se inuadendæ Aquitaniæ suspitionem timētibus Gallis præbuisset. Heluetij quoq; quòd pacem ad Diuionū in ipsa uictoria pepigissent, ipso indignante omnes belli cogitationes perturbarant, ut pote, qui si bellum in Gallia renouaretur, nec certi hostes nec constantes socij futuri essent. Hoc animo uoluentem Henricum, & iam segnius de bello cogitantem, Marchio Rotellinus, quem Morinensi acie captum, ac in Britanniam transuectum fuisse docuimus, prætentatis eius cōsilijs ad ponendas simultates, & pacem eo necessitudinis uinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canosio Leonis legato, in eam rem peracuti ingenij sui studium, & uim omnem explicante. Is in honore habitus, per uarias sermonum occasiones, docebat ad felicitatem Galliæ atq; Britanniæ plurimum pertinere, si matura ætate puellæ propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc uigore animi, nec effœtis corporis uiribus sibi successorem in Gallia procrearet. Pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futurum, quàm insignem lectissimæ uirginis formam, utriusq; gentis concordiam, & in duobus regnis incōparabili commodo rerum tranquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus uel honestius arma deponere, uel sororem splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum, Ludouicus quoq; Senatū cō-

Ludouicq Canosiq.

ſuluit, & totius regni proceres, an rectè, & ſapienter factum iri exiſtimarent, ſi uxor è Britannia peteretur. Quod poſtquam ſummo omnium conſenſu, uel aliena cum iniuria approbatum eſt, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus cum ornatiſſimo Britannorum procerum comitatu, puellam in proximam contientẽ tranſuexit. Nec multò poſt Franciſco Delphino genero deducente, eamq; iniuriam generosè diſſimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; elegãti potius quàm graui uel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum. Inde uerò Lutetiam Pariſiorum eſt conceſſum, ubi ſolennes nuptiæ, editis ſpectaculis, magno apparatu celebratæ ſunt. Sed rex ætate prouecta & multum antea neruorum doloribus laceſſitus, quum intemperantius puellaribus complexibus indulſiſſet, in febres incidit. Nec multò poſt inualeſcente etiam profluuio uentris, extinctus eſt. Vir certè rei bellicæ peritiſſimus, nec ignarus artium pacis, ut pote qui ab ineunte ætate grauiſſimarum rerum experiens & miles egregius, & inſignis imperator, & rex idem apprimè bellicoſus, per aduerſos ſimul & proſperos totius uitæ ſucceſſus, ſingulari uirtute arma tractarit. Eũ tamen peruicacis obſtinatæq; naturæ, & proinde ſeuũ & inexorabilem pleriq; exiſtimarunt, uel ob id præcipuè, quod Ludouicum Sforſiam erepto omni ſcribendi & quæ cuperet legendi ſolatio ferrata in cauea omnũ miſerrimum mori coegiſſet. Alij quanquam uel præcipuè militibus, ſtatis ſemper certisq; ſtipendiorum temporibus, ſumma fide ſatisfecerit, pecuniæ ualde parcũ, & magnopere tenacẽ, uſq; ad illiberalitatis calumniã putauêre.

putauêre. Ignari prorsus quanta sibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profusè temereq; donando per otia pacis uanis sumptibus paratos ad bellicas necessitates thesauros exhauserint. Quibus uirtutibus cæteris ætatis suæ regibus felicior uideri poterat, nisi dum profugis ad se cardinalibus per consilij causam, ambitiosius fauere contendit, ueluti spreta religione florentem imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XV.

LVDOVICO uita functo, Franciscus eius gener è regia Valesiorum familia maximo procerum atq; omnium militũ studio, Britanniæ citerioris, & totius Galliæ imperium adeptus est. Siquidem primis statim militiæ rudimentis, Cãtabrico atq; Britannico bello alterum & uigesimum natus annum, quum singulari decore excelsi corporis militari comitate, atq; ingenuo quodam uigore animi promptum, se ad arma, ac subinde liberalem atq; magnificum ostendisset, breui

Francisq; Valesq; XX Francia.

apud exercitum atq; omnes Galliæ regulos maximam gratiam comparárat. Is, ut primum celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diademate accepto, atq; omnibus militiæ præfectis & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrandi imperij curam sumpsit, ad repetendū Mediolanense imperium consilia uiresq; conuertit. Enimuerò rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur, neq; magnitudine animi, neq; industria socero inferiorem existimari, & tantas uideri Gallorum copias, & amplissimi regni facultates, ut uel conspirantibus cæteris regibus, non modò sustinere, sed inferre ultrò bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè posse censeretur, uel ob id maximè quòd paulò ante Ludouicus (quum iniuriæ atq; ignominiæ animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagrarct) omnibus prope rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis desiderium reliquisse uidebatur. His de causis accensum regem, paratumq; ausu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra mariq; potentissimi in Italiam euocabant, non dubiam expeditamq; uictoriam ostendentes, quòd uno tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes distinerentur, ipsi ab diuersis hostilis agri partibus socia arma moturi essent. Id quoq; fiduciam addebat Gallis, quòd uetere hominum opinione uulgatum erat, externos exercitus, neq; inuadere Italiā, neq; Alpes alioquin imperuias posse facilè superare, nisi dissidentis Italiæ consilio, ac

uiribus

uiribus ducerentur. Venetos una ea cura angebat, ut tot amissas urbes uel periculoso etiam remedio, à Germanis & Hispanis recuperarent: ac subinde quod plurimum ad dignitatem atq; existimationem Reipublicæ pertinebat, ueteres contumelias ulciscerẽtur, quas pulsis ab Italia Gallis, fraudati uictoriæ partẽ, eluſiq; ab Hiſpanis atq; Heluetijs, cæteriſq; fœderatis principibus accepiſſẽt. At Ligures paulò ante Octauianus Fregoſius neceſſario magis quàm honeſto conſilio, uel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametſi uetere odio & recentibus factis Gallico nomini infenſi erãt, quum libertatem euerſa arce recuperaſſe uiderentur. Cauſas commutatæ uoluntatis atq; defectionis, plures Octauianus afferebat, quum uir alioqui integro conſtantiq; animo parum antiquis uirtutibus ſuis reſpondiſſet: Victis enim ad Nouariam Gallis (ut ſupra docuimus) empta à Cardonio Piſcarioq; copiarũ parte, qui tunc ad Placentiam ſedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum, uictores Heluetij & Maximilianus Sforția æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab ſe rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas eſſe iudicaſſet: & Hiſpani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælij ſpectatores Heluetio ſanguine & ſuo ſumptu partæ uictoriæ commoda ſuſtuliſſent. Quãobrem Maximilianus & Sedunẽſis, ei ex occulto per Adurnios et Fliſcos bellũ intulerũt, quòd Adurnij ad quos altera principatus fortuna pertinebat, ſe his fœderis ſtaturos legib. quib. olim Auguſtinus pater, Ludouici Sforțiæ auſpicijs Genuã tenuiſſet, ſi Fregoſij pel

lerentur, promitterent: ipſeq; Octauianus iam deſpicere Heluetiorum partes uideretur, ut qui Hiſpanorũ amicitia, & pontificis ſtudio ſubnixus, nullam in bellicos ſumptus pecuniam ſuppeditaret, & Fliſci quoque propter Hieronymi fratris cædem, Fregoſijs infeſti, cum Adurnijs opes atq; animos conſociaſſent. Sed aliter ac ipſi conſtituerant uſu euenit, nam, quum Adurnij & Fliſci armatis clientibus ſuis, cum duabus Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ mœnia duxiſſent, excitaſſentq; ad ſpem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis præſidijs tenente urbẽ, ſpe decepti, & uicti aſperitate hyemis cum detrimento diſceſſerunt. Inſequenti quoq; anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta ui, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hoſtium diligentiam & maximã oppugnationis difficultatem capiendæ urbis, Fortuna minimè ſibi tentandum exiſtimarent, ad dolos inſidiasq; conuerſi, uocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus urbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, exiſtimantes in perpetuum debellatum fore, ſi eo impetu Octauianus atque alij capita factionis opprimerentur. Sed tardius conſecto itinere, & inalbeſcente iam cælo, dum cancellatos areæ poſtes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus, arrepto ſcuto cum globo prætorianorum deſcendit: & pateſactis foribus magna uirtute, irrumpere conantes, ſuſtinuit. Ibi dum acriter pugnaret ſclopetto ictus eſt, conſauciatus & Scipio Fliſcus, cæteri

cæteri consurgentibus undiq; hostibus, clara iam in luce deprehensi quòd longi & spurcissimi itineris labore exanimati erant, quòd ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant, & quòd primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnus & Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud ædituum latuit, & sequenti nocte amicorum opera urbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostium deuenêre: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætori præfectus fuerat. Eum quòd ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerũt. Tanto euitato periculo, Octauianus nihil sibi amplius cunctandum existimauit, quominus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atq; auspicia pertinebant, & Ferdinando cuius uiribus ac copijs imperium obtinuerat, ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosiæ domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atq; amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, ut Octauianus arcem traderet, ducis titulo in posterum abstineret, nomine regio Liguriæ præesset, & equitum alæ stipendium à rege quotãnis acciperent. Federicus uerò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cũ rege transactis ignara earum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos

cunctis fictæ amicitiæ artibus, per literas ac legatum ſuum Benedictum Vualdum egregiè ludificatus, diſſimulanter egit. Sub aduentum uerò Gallorum aduocato ſenatu, docuit nihil ad quietem atq; opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm ſi ab auariſſimorum hominum amicitia diſcederēt, rapacem enim Sfortiã non prius cupiditati atq; ſuperbiæ finem impoſiturũ, quàm omnem Liguriam ueluti bello uictam publicis, priuatiſq; opibus ſpoliaſſet: præſtare Gallorum ſocietatem ſequi, atq; in tutela & fide potentiſſimi atque optimi regis, qui nouas, & ueteres iniurias obliuione deleuiſſet, pacatè agere, quàm incõſtantiſſimorum hominum ſtipendiarios uideri. Eum regem compoſitis Hiſpaniæ, Britanniæq; rebus, breui tranſcenſurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atq; omnem Italiam uictricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificẽ qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris uxorem domi haberet, inter diuerſos metus copias ſuas pro aliena ſalute Gallis oppoſiturum exiſtimarent, proinde ea conſilia quæ tuta & neceſſaria eſſent, conuerſis animis ſequerentur. Regem enim non impotentem dominum, ſed ſocium atq; amicum habituros, ſe uerò libertati ciuium ſemper, propriæ autem dignitati atq; amplitudini ſtuduiſſe nunquam. Ac tunc maximè paratum eſſe eiurare ducis ac principis nomen, decorũ fortaſſe alijs, ſibi uerò inuiſum & graue, quando ſi pertinacius retineretur, maximum Reipublicæ detrimentum eſſet allaturum. Primates, ut in mobili & factioſa ciuitate facilè accidit, tametſi propter incertos belli euentus ſe ac fortunas ſuas in maximum diſcrimen

ſcrimen adduci manifeſtè intelligebant, Octauiano tamen aſſenſerunt, quum perſpectis eius conſilijs reluctari non poſſent, quanquam Octauianus, qui cũ magna laude paulò ante libertatis author fuiſſet, ob priuatas res ſuas ueluti repoſito iugo, duriorem patriæ ſeruitutem inducere uideretur. Nec multo pòſt decretum eſt, ut præſidium acciperetur, modò Franciſcus, neq; pecunias imperaret, neq; Phari arcem ab ciuibus funditus euerſam inſtauraret. Interea Maximilianus Sforția quum crebris rumoribus afferretur maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipſum belli ducem ſuperatis Alpibus in Italiam primo quoq; tempore deſcenſurum, commeatus, arma, equos, tormenta, atq; omnis generis præſidia ſummo ſtudio parare, pecunia ſingulis urbibus imperare, munire arces, & Heluetios cæteroſq; ſocios principes per legatos obnixè precari, ne ſe in tanto rerum diſcrimine deſerere uellent, neq; exiſtimarent ſi ipſe ſemel Inſubrum imperio pelleretur, uictores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore, ut qui põtifici maximo præſcribere uellent, & cæteris externis gẽtibus Italia pulſis, omnium rerum imperium ſibi animo deſtinaſſent. Nec multo pòſt, Matthæus Sedunenſis cardinalis, qui aduerſus gallos implacabili ſemper odio exarſit, ac tũc maximè belli quàm pacis auidior, ad ſui atq; Heluetiæ gentis exiſtimationem decerni armis atq; uirtute controuerſiam uolebat, cũ triginta amplius Heluetiorum uexillis in Nouarienſem agrũ deſcendit: ea quidẽ mente, ut ad pellẽdos Fregoſios in Liguriã duceret: quo cõſilio haud dubiè imminẽtibus periculis occurſũ foret,

niſi Leo pontifex qui nunquam, ut de Octauiani ac Federici fide dubitaret adduci potuerat, nihil eos hoſtile molituros recepiſſet. Circumierat Sedunenſis ſuperiore anno ſingulos Heluetiorum Pagos, & in Gallos quòd ad Diuionum fidem fefelliſſent, acerbiſſimè concionatus, authoritate atq; facundia, qua plurimũ pollebat, uniuerſam gentem ad arma exciuerat. Qua de cauſa omnibus concilijs cõuentibuſq; peractis, Gallos decreto publico Heluetij nominis hoſtes declararant: & uexilla ad cogendos milites, quibus Italiã tuerẽtur, omnibus locis propoſuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo uaria conſilia agitantem, Cæſaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumq; legati circunſiſtebant, orabantq;, ut communis ſalutis cauſa expeditis conſilijs ſibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyrenæis inferioreq; Germania pedeſtres copiæ Lugdunum perueniſſent, conlectiſq; eò tormentis Gallico equitatu conuenire iuſſo, Franciſcus nullam profectioni moram facturus eſſe diceretur. Leo tametſi ut erat natura miti ſedatoq; ingenio, à bellis plurimum abhorrebat, & à Gallis, ſi medium ſe gerere, atq; ab omni contentione abeſſe uellet æquiſſimæ conditiones proponebantur, ſimulq; ab omnibus ſuis, qui ad Gallos animos inclinarant, ut antiquum fœdus deſereret, uehementer oppugnabatur: nihilominus in fide ſibi permanendum, uetereſq; ſocios opportunis auxilijs iuuandos eſſe exiſtimauit, quòd Placentiam Parmamq;, quas urbes Gallus haud obſcurè repetebat, ui uel pactione dimittere, neq; ſuæ neq; pontificiæ dignitatis eſſe arbitrabatur: ac magni intereſſe diiudi

esse dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem ac Romani pontificis libertatem, atq; amplitudinem, ualidissimam Gallorum gentẽ Italia prohiberi, quæ paulò ante magnitudine sua, sacrosancti imperij statum illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterẽt, Vitelloccij bello, atq; omnibus temporibus semper obstitisset. Neq; enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex usu uictoriæ rebus omnibus ad arbitriũ constitutis, quas uellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetijs stipendij nomine persolueretur, Iulianum fratrem cum equestribus copijs in Galliam Cisalpinã ab urbe proficisci imperat. Sedunensem totius exercitus legatum pontificia authoritate decernit, & M. Antonium Columnam, in quo uiro multa industriæ ac uirtutis ornamenta erant, Veronam cum ualida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisq; in bello Veneto succedere iubet. Constitutũ enim erat, ut Cæsar sex milia Germanorum peditum Veronam transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copijs suis ad Alpes proficisceretur. Ita ut M. Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamq; defenderet: Sedunensis autem Prosperq; Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis uiribus Gallicum bellum administrarent. Sed Iuliano Florentiæ suprema ualitudine tentato Laurentius Medices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio perijsse demonstrauimus, copiarum imperium sumpsit. Is quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Sena

tus minimè ſuffeciſſet, & tunc maximè Florentina reſpublica, Mediceorum auſpicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padum regreſſus, quũ Liuianum de ſuo aduentu certiorem factum propter publicas ac priuatas ſimultates tranſmiſiſſe cum expeditis equitibus Malateſtum Baleonum, & inſidias idoneo ſibi loco diſpoſitas cognouiſſet, quadrato agmine, ac diuerſo itinere quàm cõſtituerat, ut hoſtem falleret, ad amnem contendit: atq; eo celeriter traiecto per Mantuanorũ fines ad Cardonium profectus eſt. At Franciſcus maiore quàm unquam antea bellico apparatu ſuperiores Galliæ reges Italiam inuaſerint, ineundum bellum eximiſtimans, ingentem equitum multitudinem tota Gallia conſcripſit. Nemo enim paulo notior eques, uel ſuperiorum temporum beneficiarius fuit, qui ullũ aut ætatis, aut priuatæ rei impedimentum quominus nomen daret ſatis dignã uacationis cauſam exiſtimarit, quod facilè fiebat, quoniam Galli non modò regibus ſuis eniXißimè parent, ſed eos ut mortalibus auguſtiores uenerantur, putantq; indecorum & turpe domi remanſiſſe, quum illos & bella iuſtè ſuſcipere, & certis ſemper auſpicijs ad uictoriam proficiſci perſuaſum habeant. Galli quoq; omnes ueteri gentis inſtituto equeſtri militiæ plurimum ſtudent: qua parte uirium cùm propter incredibilem multitudinis conſenſum, tum propter numerum atq; uirtutem cæteras nationes antecellunt: ſicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare, nec ſatis exercitato, altera militiæ parte inglorij hoc maximè tempore iudicantur. Cenſa ſunt circiter quatuor milia cataphractorum equitum: quorum ſinguli de

guli de more ternos uel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octomilia: quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eum paulò ante propter generis claritatem usumq; militiæ magistrum equitũ creasset: quem honorem, ut suspectum & formidabilem regibus damnato necatoq; Sancti Pauli comite, ac tum rebellantibus Galliæ regulis, Ludouicus Vndecimus aboleuerat. Pedestres uerò copias ex eo genere hominum qui pari uirtutis gloria cum Heluetijs contendere posse uiderentur, tantas ubiq; terrarum, quantas nemo tempestate nostra, aut rex, aut imperator unis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora uulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quòd diuturno & difficili bello quod cum Cæsare superioribusq; Germanis gestum est, Gallorum auxilijs atq; opibus sublcuatus, & parem referre gratiam, & dignam uirtutis suæ famæ operã præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit, duxitq; secũ summæ opinionis ueteranã legionẽ quam à colore uexillorum nigram appellabant. Præcipua etenim eius uirtute, quũ ex fortissimis constaret, plures annos, & fines defenderat, & in re bellica maximum sibi nomen cõpararat. Petrus quoq; Nauarrus

Nauarrus Gallo a thu- rac.

singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atq; his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolũt ad uiginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balliſtarij & sclopettarij, cæterum patientißimum laboris, audax, expeditum atq; agile militum genus, qui defendendis expugnandisq; urbibus, atq; omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnæ assuetis, diuerso uirtutis genere, parem militiæ gloriã quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebãt eum Ferdinandus per tot pacis occasiones unquam remisset, dolore iniuriæ magis quàm carceris tædio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacrameuto se absoluit, cessitq; ultro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatã egregiè operã Neapolitano bello, donatus fuerat, ut liberius apud Franciscũ, qui libertatẽ dabat, militaret, & renũciatis antiquis muneribus recentẽ cõtumeliã ulciscereturQuibus de causis, Franciscus quum solertißimi hominis uirtutẽ atq; consiliũ probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, ualidæq; parti exercitus præfecit. Tormentorũ subinde maiorum minorumq; tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratianopolim, atq; infirmas alpes præmisit. Fuit bigarũ carrorũq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilæ, sulphurei puluerisuis ingẽs, præterea uectes, dolabræ, omnisque generis ferramẽta, atq; alia domãdis itinerũ asperitatibus

ritatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinquemilium equorum perpetuo labore trahebatur, & maiore aliquanto sumptu quàm quisquam crederet. Nam Galli consuetudine sua non inualidos, aut quoscunque sors obtulerit, sed insuefactos & robustissimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant & alunt, ut summis eorum uiribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quin etiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo usu et maximis periculis comparatam, in summo honore habẽt uberioreq; stipendio prosequuntur, magnãq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratè studeãt, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia instituunt, neque uirtuti unquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquam parcẽdo, quum ea parte uirium magno terrori omnibus essent, facilè sibi uel de fortissimis hostibus memorabiles sæpe uictorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteraq; gentes, tametsi tormenta summa arte atq; elegãtia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeant, is tamen in negotio minus feliciter utuntur, tarditate præsertim & inertia boum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, & inscitia atq; penuria rectorum, quando pauci q manifesta uitæ pericula subire uelint, nisi propositis ingentibus præmijs, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque est proficiscentẽ regem certis sub signis

apparatus bellicus Gallor.

ac ducibus, ualida uoluntariorum peditum manus prædæ auida, & cum his tria agrestium milia purgandis et sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum uerò & lixarum, calonumq; ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumq; uenalium copiam publico & priuato consilio conuehebant, castra sequebatur. His omnibus ad profectionem comparatis; Franciscus ad alpes duxit, sparsitq; exercitum ad primos aditus trium: semitarum, quà tãtum peruiæ suntalpes, ne hostes certiore coniectura per diligẽtissimos etiam speculatores assequi possent, quæ nam alpes, quæue potissimum iuga transitu destinarentur. Enimuerò Heluetij in Taurinis Salassisq; aduersas alpium radices occuparant, æquitate loci plurimum & uirtutis fiducia elati, ut quod magnopere cupiebant, antequam totis agminibus in patentes cãpos descensum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiæ prælio decertarent. Igitur cum mollioribus usitatisq; itineribus minimè transeundum existimaret, ad fallendos hostes, nouæ alpes, noua asperioraq; montium culmina, quæ nunq̃ ullis antea exercitibus patuissent, tentandaerãt. Alpes siquidẽ quæ Italiam à Gallis Germanisq; disterminant, ab Arsia flumine (id è Carnicis iugis per Hystriæ fines Hadriaticum petit) ad uadaSabbatia Ligustici littoris protenduntur, pluribusq; in locis, uel molliore montium natura, uel hominum ingenio patefactis itineribus superantur, tametsi rerum naturæ opifex altiore consilio densissimos saltus, præaltos exesosq; uertices, & abruptas uallium crepidines, in niuosa illa atq; horribili rupium mole posuerit, queis mortales ab ac[illegible] ssu terre

rentur

rentur. Primæ alpes post Carnicas ab Ortu in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Austriamq; perducunt. Secundum eas sunt Rheticæ: quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnem Hispurcho oppido proxima, penetratur. His aliæ Rheticæ succedunt, quæ ab Lario lacu, per Volturenam uallem supra Abduæ fontes, & Burmias aquas, celsissimũ Aduæ montis culmen habent, quod hodie Mongraium uocant. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ parte sancti Petri uicus, & à dextris Maranũ atq; Bolzanũ, oppida nũdinarũ conuentu nobilia. Sunt & alij quoq; aditus secundũ Aduã montẽ qui ad Lepontios Rhetosq; pertinent. Eæ gentes hodie Grisoni uocabulo barbaro nuncupãtur, societate Heluetiorũ clari, & possessione sex uallium, ut alio loco memorauimus, cũ multo pecore, & lactis copia abundẽt, alpinarũ gẽtiũ altissimi. Id uerò inter cætera frequẽtissimũ est iter, quod ab eodẽ Lario per Clauennã munitissimũ oppidum, & Solium Bregaliorũ ad Curiã Rhetiarũ perducit duob. tramitib. Septa scilicet, et Spluga, ubi Colũna Iulij Cæsaris hodie uidetur. Has alpes Lepõtias esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nã Rhenus proxima ualle caput tollit, quã etiã nunc ueteri nomine Lepontinã appellãt. At minores Lepõtiæ, quib. à Bellizona, quæ oppidum Villitionis, ut quibusdam uidetur, antiquitus fuit, per Ticini amnis uallem Torfanum primũ Heluetiorum oppidum aditur, non magno ab his interuallo distant, æquitate uiarum ac montium cæteris Al-

pibus leniores, nisi editissimum diui Gothardi iugum, & profundissima uallis, quam cum tremulo ponte Infernam uocant, uno tantùm uel altero in loco maximam cum summo timore transeuntibus difficultatem præberent. Patent quoque eædem Alpes supra Verbanum lacum ad Domossulam oppidum, quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sforția patrum nostrorum memoria, & cæde Sedunorum & maximis operibus nobilitauit. Adeunturq; eo itinere Valesij, atq; Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur sancti Bernardi alpes, quas Cæsar summas appellat, quondam ab transitu Græcorum, atque Hercudis Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Augustam prætoriam, atq; Octodurum Veragrorum, id hodie sancti Mauritij oppidum dicitur, in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima, perducunt, superanturq; duobus iugis, quorum alterũ à dextris sub Ocello uetere oppido, montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti uocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoq; Annibalem perfregisse multi opinantur: ut apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipsis cotibus inscriptæ significant: quanquam Liuius grauissimus historiarum scriptor de transitu Annibalis ambigens, nõ Graijs, sed Pœninis eũ traiecisse memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Sesithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes existunt, qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonensem Galliam præceps in mare multis amnibus receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt,

propter lenitatem mitioris itineris, crebraq; incolarum ædificia maximè celebres & frequentes, quarum altißimum cacumen hodie montem Ceniſium nuncupamus. His ab Taurino, Suſaq; per Noualeßiam atque Ferreriam, & mox ſuperatis culminibus per uallem Moriennam, Vienna atq; Lugdunum adeuntur, quo itinere ad delendum Longobardorum imperium, in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui poſtea ab amplitudine rerum geſtarum Magni cognomen adeptus eſt. Ab Suſa, quæ olim Sebuſium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelſo cacumine, & duorum amnium Duriæ atq; Iſaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem, quum pluribus diuerſisq; itineribus per tot conualles ac uarios anfractus occurrentium montium ſuperentur, in unum tamen Genebræ dorſum omnibus pari labore euadendum: & his maximè qui è Gallia in Italiam tranſcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus uſitata, Brigantium rectà Eburodunumq; perducit, qua Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta tranſuexit, profectum memorauimus. Sed per eaſdem Coctias alia horrenda uiſu tranſituq; aſpera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Veſulum perpetuo ſpecu perfoßi montis, in Salaſſos hodie penetratur. Veſulus Eridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipſo aquarum diuortio, montium editißimus exiſtimatur. Coctijs Argẽtariæ Alpes iungũtur, apud antiquos parum celebratæ, quòd propter anguſtias & frequẽtes uiarũ aſperitates, ſarcina-

rijs iumentis, ne dum curribus uix pateant. Argentarijs uulgo in prouinciam transmittũt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici uia initium sumunt. Alteris per montana & colles Tendæ, angustis præcisisq; tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures supra Sceuam oppidum descendimus, alteris secundum oram maritimã ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonáq;, Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum unæ omnium Cottiæ, & secundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores uiderentur, & propterea Heluetios earum quasq; fauces ab Italia firmißimis præsidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatiq; transitus rationem, quò ignaris & inopinantibus hostibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eburoduni multos menses, post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritißimis, ualles montesq; Alpium magno labore et incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans, quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret, si ab Ludouico iterũ armis Italia peteretur. Quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus, quæ ad angustias claustraq; Alpium ab Italia pertinebant, atq; ipsius etiam Astæ Coloniæ, quæ omni tempore descẽdentes exercitus recepisset, rebusq; omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Cottijs initiũ capiebat, mox relicto ad læuã Genebræ mõte, uasto horribiliq; deflexu per abruptas ualles montesq;

tesq; asperos ad Argētarias extēdebatur: quæ uia quū ardua in primis, & insuperabilis pluribus uideretur appareretq; Triuultium nimio studio repetēdæ patriæ euectum, ardentius atq; audacius quàm rerū usus, aut militaris disciplina postularēt, cūctas belli atq; itineris asperitates esse tentaturū, Franciscus exercitū ullis angustijs minimè cōmittendū existimans, Lotrechiū atq; Nauarrū authoritate ingenioq; præstantes præmisit, qui singulas difficultates inspicerēt, explorarentq; an uiribus humanis cessura essent, quæ à Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerū experientiam summa dictis eius atq; consilijs fides inerat, & ab eo uiro qui ætatis honore, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisq; locorum iniquitatibus, regi renunciarunt egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa, & ab se quoque certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ asperitates remedia excogitata: esse tamen ubique pedestria conciſaq; itinera, quæ nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primùm se munitorem itineris atque agminis ducem professus: per hæc, inquit, aspera tibi rex fortiter enitendum, ut quum ænea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. Transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus, aliquāto maiore cū laude quàm postea cum Romanis acie decertarit. Nā qui Alpes transcendere ausi non fuissent, eū postea uictorem

commißis æquo loco prælijs ſuperare didicerunt. Ita ſummo regis ſtudio, quum nihil laboris atq; periculi milites recuſarent, à Gratianopoli Vigiliam, atq; inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atq; Triuultius qui primo agmini præerant, quinq; dierum commeatu prouiſo, ad ſancti Clementis atq; Criſpini alpinos uicos contenderunt. Inde ſub læuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus uado traiecit: poſitisq; ad Gileſtram caſtris, & mox Aualtio monte ſuperato, ad ſancti Pauli rupem magno labore peruẽtum. Eam, quòd abrupta inacceſſibilisq; erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaq; traducunt. Sequenti die in Barcelloniam uallem deſcenſum. Ea ingentibus ſaxis & iniquißimis collibus interpoſitis impedita, magnam rerũ deſperationem afferebat. Nam ligonibus dolabrisq; proſcindere ſaxeos colles, exæquare crepidines, & quũ nullus per derupta equorum uſus foret, ſubiectis militum humeris tormenta tranſuehere neceſſe erat. Interdum ea magnis funibus ad ſcopulos & ſtipites arborum circumductis, ſuſpendebãtur, & uerſatilibus machinis ergatarum, & trochlearum artificio, de rupe ad rupem, intercedentibus profundißimis uallibus, cum ſumma admiratione totius exercitus trahebantur. Nõnullis etiã in locis nudarũ rupiũ latera, ubi uia deerat, ſuppoſitis tibicinibus, interiectisq; longurijs muniebant, & inſuper iniectis ſtratisq; uirgultorum faſcibus, ceſpitibus, ac glebis penſiles uias tranſeũtibus curribus parabãt. Ita mira fabrorũ induſtria, & ſingulari militũ labore,

in Argen

in Argentariã uallẽ cuncta exercitus impedimẽta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ebergiaq; oppidis, in Aſturiæ uallẽ uniuerſum agmẽ ſe demiſit, ubi Pedeporcium montem, qui mediam uallem interſecabat, et iter reddebat iniquiſsimum, pari munitorum artificio, fractis atq; reuulſis immanibus petris, domuerunt & exæquarũt. Ab Pedeporcio Auennã, atq; inde Sambucũ, & mox ad Italiæ fauces, tribus tantũ diebus eo itinere conſumptis, incolumis exercitus peruenit, tanta quidẽ felicitate, ut Sedunenſis & Proſper perſpicaciſſimi alioqui homines, qui fruſtra Pœninas Cocliasq; obſeruabant, in quarum culminibus Gallos equites ab rege, ut ſpeciẽ tranſituri exercitus facerent, de induſtria tranſmiſſos uiderant, de tranſitu Gallorũ nihil toto eo triduo cognouerint. Id uerò eos fefellit, quod tormenta, in quibus maximam uictoriæ partẽ Gallos collocare intelligebant, nullis inuſitatis Alpibus traduci poſſe crediderant, ut qui uterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentiũ, quæ uno conſenſu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atq; equitũ iniurijs, propẽſisſima uolũtate Gallorum aduentũ opperiebãtur, poſtquàm Carolus Sabaudius eorũ princeps Franciſci regis auunculus, ab Heluetiorum & Sforţianorũ amicitia diſceſsiſſet. Proſper ad primum tranſgreſsi hoſtis rumorem Carmagnola profectus, ubi plures dies egerat, præmiſsis Villafrancam equitibus, ad Sedunenſem pergit, qui tum Penaroli cum ualida parte exercitus conſtiterat. Decernitur in conſilio cogendos eſſe in unum omnes Heluetios, & ad hoſtes priuſquàm ex labore ſe reficiant, prope-

vè contendendum. Prosper eo consilio, ut sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit, postulatq; cohortem unam præsidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare non posset, nihilominus de prima uigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum unum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente uel conniuente Ioachimo angustiarum custode, supra Cunium oppidum processerat per ipsos hostium hospites summa perfidia defertur: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites, præmisisse, diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunẽsem Penaroli cum parte exercitus considere: proinde rei bene gerẽdæ occasionem: præberi, si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicẽtur, cum ualida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re uno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanserrio, Baiardoq; promptissimis ducibus negotiũ committunt. Ii Assumptis amplius mille delectis equitibus, usi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum conficiunt: captisq; in itinere hostium exploratoribus, Padum, qua incolæ facilem fluminis alueum monstrarunt, uado superant, & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulò ante per præconem pronũciari iusserat, ut instratis equis, cibũ cũcti caperẽt, atq; omnia ad profectionẽ præpararẽt. Se etenim cùm pransus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationibus ad colligẽda uasa

da uaſa in cõtubernia ſe cõtulerãt, eo etiã maiore fiducia, quòd Gallos repentina incurſione nihil auſuros, et ſi auderẽt, ſe interim Padi munimento, dũ arma expedirentur, tutiſſimos fore exiſtimabãt. Interim momẽto tẽporis, ſors ipſa inſignem calamitatem Proſpero intulit, quæ Gallis parata erat, ſi ipſe ante uel minimo temporis ſpatio aduentum eorum præſenſiſſet. Nam Padus præruptas atq; difficiles, ubi tranſierant, ripas habebat: neq; Gallos qui feßi plurimum agitatis atq; anhelantibus equis aduenerant, recenti atq; fortiſſimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præſertim propinquitate caſtrorum, credendum erat. Galli uno impetu completis omnibus oppidi regionibus, Proſperum cæterosq; equites domi obſident. Ille quum frußra omnia prætentaſſet, deſperatis effugijs, hoſtes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino ſe dedidit, quòd cum eo ex deditione Brixiæ, & Eberardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ neceſſitudines intercedebãt. Interim Hieronymus Pẽna equitũ præfectus, qui expeditius ſe ac ſuos profectioni accinxerat, per auerſam ab hoſte portã erũpẽdo, in proxima Heluetiorũ caſtra cũ parte equitũ ſe proripuit. Nõnulli alij, & in his Ioãnes Barchalonius ſagittariorũ præfectus, unus è tredecim, quos ex prouocatione cũ tredecim Gallis pugnaſſe tradidimus, ſerò idẽ tẽtantes, frußra illatis acceptisq; uulneribus, neceſſariã deditionẽ fecerunt, & præter quingẽtos utriuſq; armaturæ equites, Cæſar Feramuſca, Petrus Marganus, & P. Antonius Carraſa Polycaſtri comitis filius, uiri illuſtres. Audiui ego poſtea Proſperũ Cæſaris Feramuſcæ

culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerẽtem quòd ille portas præsidio tueri iussus, dum nihil tale timeret, imprudentissimè adapertas ualuas ingressuris hostibus reliquisset. Galli collecta raptim præda, abductisq; captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm uenerant, propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado in pacatum concesserunt. Hinc uidere licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quum puncto temporis lethali uulnere inflicto, Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia, imperatorijsq; artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestarũ laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdissimo casu maculavit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summam spem in eius uiri uirtute collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset, eò cõsternationis adductus est, ut desperatis propè rebus, ac impellẽtibus maximè familiaribus, qui Gallicæ factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit, Bononiamq;, quòd eo rerum motu seditiosis ciuiũ ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea urbs ultro impotentibus dominis, nisi Iulius Medices qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vix dum oppido Galli cum captiuis excesserant, quum expeditæ Heluetiorũ cohortes superuenerũt, qui dolore simul atq; iracũdia cõcitati oppidũ, inuentis adhuc nõ nullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerũt. Sedunensis uno tẽpore sine duce, sine equitatu, sine pecu-

nijs, unde

Fortuna potentia.

tijs, unde nutantibus Heluetijs ſtipendia ſoluerentur, quum de Franciſci aduentu certius cognoſceret, cogere exercitum, & eiuſdem gentis finibus excedere conſtituit: præſertim quòd per Albertũ Petram, & Ioannem Deſpachium Bernenſium duces, quorũ in Gallos ſemper ſingulare ſtudium extiterat, & per ipſos Allobroges ab Carolo eorũ duce ſubmiſſos, ſollicitari multitudinem aduerſum ſe, ac deprauari non obſcurè intelligebat. Albertum Petram ſuperioribus diebus propter eandem cauſam cuſtodiæ tradiderat, moxq; optimorum precibus expugnatus, uinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorũ ſpiritus ſumens, ueluti iniuriam uindicaturus, quibuſcunq; poterat artibus inſtitutũ opus perficere conabatur. Resq; eo deducta erat, ut iam nonnulli procacius ſtipendium flagitantes, in cardinalem arma conuerterent, quòd pecuniæ quæ ab Hiſpano rege promiſſæ, deferri in caſtra debuerant, cunctante apud Mediolanum Didaco Aquila legato, ad conſtitutam diem non repræſentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquæ apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice pecunia miſſus, interuentu meliorum hæc initia ſeditionis oppreſſerũt. Eo modo fluctuãtes Heluetios Borbonius atq; Triultius, quum animis ac uiribus diſiunctos per partes opprimi poſſe iudicarent, una uel altera acie facilè deleuiſſent, niſi eos Franciſcus, qui ſe abſente tentari certaminis fortunã nolebat, ne id facerent, aut rẽ in aliquod pugnæ diſcrimen adducerent, multũ antea monuiſſet. Ipſe interea ſuperatis Alpibus cum tota mole copiarũ in primos Italiæ cãpos deſcẽdit: luſtrauitq; exercitum

Soldurio apud Italũnos.

incredibili omniũ alacritate, quòd omnia ſibi opinione hoſtium expeditiora contigiſſent. Ea die Proſperũ per inſtructas acies ad ſe perductũ, ut præſentem fortunam æquo animo toleraret, ac optimè de ſe ſperaret humaniſſimis uerbis hortatus eſt, equitesq; eius gratis miſſos fecit præter paucos clarioris nominis. Poſtero autem die propius hoſtes mouit caſtra tentauitq; per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus ueteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an ullis conditionibus flecti poſſent, qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernenſiũ conatibus aduerſarẽtur. Sed quum omnium propè animis & certa ſpe põtificiæ pecuniæ, et cardinalis cõcionibus, atq; ipſo etiã incõſtantiæ pudore cõfirmatis, ea mẽs exercitus foret, ut exitiabile bellũ, quàm equiſſimam pacem malle uiderentur, Allobroges rebus infectis diſceſſerunt. Heluetij tamen duces, qui ſpem pacis eo tempore minimè tollendam exiſtimabant, ut fallendo, moræ ſpatium interponerent, quo ſe ab iniquiſſimis locis explicarent, paucorũ dierum inducias poſtularunt, affirmantes ſe interea Vercellas eſſe conceſſuros, atq; ibi libentiſſimis animis audita iterũ legatione, ad frequentius conciliũ de pacis conditionibus relaturos. Franciſcus, tametſi bellicæ occaſionis rationem certis atq; breuiſſimis rerum & temporum momentis conſtare intelligebat, nihilominus, quod tum nihil prælij fortunæ cõmittendũ iudicaret & bellũ ſperaret ſine ſuorũ uulnere ſe confecturum, inducias conceſſit: Lotrechium tamen cum ualida equitum manu, qui neminem ab toto agmine diſcedere, uel impunè uagari oſtentata nonnunquam

acie pa

acie pateretur, abeuntes insequi iussit. Illi suo more cõ seruatis ordinibus quum proficiscerentur, secundo die Cliuasium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorũ copijs & commeatu recreare cogitabant. Verùm Cliuasienses, siue metu ne oppidũ diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, siue adducti Gallorũ amicitia, ut qui magnopere uiribus suis ac mœnibus confidebãt portas clauserunt, nonnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingressi fuerant, crudeliter interfectis, tanta quidem arrogantia, ut quosdam ad colloquiũ incautè portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis cõtinuò tormentis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrũpunt, & supra sexcentos qui in armis erãt uno impetu trucidant, domosq; diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunenses, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum quòd forte eorũ antecursores in conspectũ se dederãt, pulsari repẽte tympana, & ad arma cõclamari iussisset. Quo casu quũ sese omnes ad propositũ signũ ut in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo pòst & cæde oppidanorũ, & multitudine prædæ atq; ipso etiã temporis spatio sedatis animis, ædificia conseruarũt. Itaq; rerũ omniũ abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediã, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, uti pepigerant, exiguo tempore cõmorati, rectà Nouariam contenderunt. At postquam Nouariã uentũ, Heluetij qui iam animo desciuerãt, nec ullo aut loci aut temporis interuallo, quo minus ab seipsis ac fe-

deratis regibus deficerent, ſanari potuerant, ſeceſſione facta miſcere cuncta ſtrepitu armorum, partium principibus maledicere, & cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate præſentanea remedia comparari poterant, queis furor atq; impetus concitatæ multitudinis leniretur, quũ uno tempore Aquila Hiſpanus, nec paratam pecuniam Mediolano tranſmitteret, nec ipſe, metu uel dolo incertum, multis accitus literis in caſtra ueniret: & magis ac magis inſtantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones uexilliferos & uulgus militũ Albertus atq; Deſpachius ad defectionem apertiſſimè ſollicitarent. Quamobrem cardinalis, ut diſſidentis atq; infidæ multitudinis tempeſtatem effugeret, in arcem ſe recepit. Nec multo pòſt Albertus atq; Deſpachius ſublatis uexillis, cũ amplius hominum decem milibus domum, ſuperato Verbano, per Domoſſulam abierunt. Cæteri, qui uel fide præſtabant, uel propter inſigne odiũ aduerſus Gallos, ut tantum dedecus admitterent, adduci non poterant, Ronnam & Anglardum, homines è Tigurino pago ſpectatæ uirtutis, duces ſibi delegerunt, apud quos decedente iam metu cardinalis uerba fecit, docuitq; nihil ſalubrius exercitui accidere potuiſſe, quàm ut illi diſciplinæ & decoris patrij euerſores, qui empti pecunia cæteros deprauare, et fœdiſſima cõtagione inquinare conati eſſent, ut bellũ pro dignitate Heluetij nominis neceſſariò ſuſceptũ impedirẽt, ipſis tandẽ caſtris Deorũ munere deceſſiſſent. Nec diſceſſu eorũ multum animo permouerẽtur, aut de uictoria magnoperè dubitarẽt

adeſſe

adesse enim milites fide uiatuteq; præstantes, uenturosq; alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum uiribus sustinere Gallorum uim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellū uelint. Esse ad utranq; Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde uideri sibi facile atq; optimum factu fore, si motis castris continuò Ticinum amicam urbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo itineris flexu contenderent, atq; inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progrederentur, uel eos si ita oporteret mutua securitate uenientes exciperent. Vnā eam superesse spem & certissimam uincendi rationem quando eo breui expeditoq; itinere facilè iuncturi in unum uires, ac simul Venetos qui iam peruenissent in Cremensem agrum, à Gallis intercluſuri essent. Sed cū Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis, quàm alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamq; urbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci armorū apparatu, & egregijs ciuium studijs maximè opportunam belli sedem, deligendam dicerent, nec saluberrima cardinalis consilia sanis auribus acciperentur alijs alia uolentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxerunt. Fit enim sæpenumero superbia atq; æmulatione communi uitio ducum, ut plerique in ipsis consilijs ea maximè nolint, quæ alios summis etiam rationibus uelle cognouerint, ultroq; aspera & duriora subeant, ne

aliena consilia sequi uideantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicæ factionis, qui sicuti cardinalem ducem, uultumq; eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atq; omnem eius authoritatem conuellere conabantur. At cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & leuitati multitudinis resistere se non posse, sine maximo uitæ discrimine prouidebat, cum fida magis quàm ualida Heluetiorum manu, Ticinum atq; inde Placentiam, ut cunctantes exercitum ad capessendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius uerò uicecomes, & Gambarus, qui & præsenti pontificis pecunia, quæ iam adducta erat, & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus, ut optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, ut si quid durius sibi accideret, id q̃æquissimè perferrent: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamiæ metu tenebantur, relictos se desperatis rebus, atq; desertos dicerent, ob idq; exoptatam discedendi occasionem arripere posse utderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanum lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam uectoribus cesserant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulò antè, quum ad se per maritimas alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis peruenisset ipseq; supra quatuor milia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis, expulerat. Cæterùm Franciscus dedentibus sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtinere non

re non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimuerò latissimis circumfossis, & prælto undiq; muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verũ Frã ciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neq; ualidissimi exercitus, neq; suæ dignitatis esse statuebat, Nauarro, qui oppugnaret, negotium dedit. Ille noui decoris cupidus, subuectis continuò tormentis, constitutisq; operibus, tanta ui oppugnare adortus est, ut paucis horis, & summa murorum, & celsiora propugnacula, labefactatis etiam turribus cum ingenti ruinæ fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus, sese atq; arcem cum præsidio dedidit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum sequebantur, Varesium peruenerunt, atq; inde cum toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti, Gambaro pontificiam pecuniam ademissent, ac tunc maximè, q; Albertus Petra, atq; Despachius fecissent, se facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt, quò iam uenerant Carolus Sabaudius: Lotrechius, & complures togati uiri, ut iterum de pace agerent, conditionesq; conscriberent. Adeo incertis animis leuis & factiosa multitudo huc atq; illuc, modò spe auri, modò decoris & gloriæ cupidine ferebatur, ut cum eadem utrique promitterent, uno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosq; militum & duces adirent, ac obtestando orandoq; deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi uellent, ne socios principes prodere, ne tantam publico nomi-

ni Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis hostibus afferre beneficium properarent, duces sese ea ratione ad Gallos proficiscì respondebant, ut agendo interpellandoq; omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & diductis persuasisq; militibus ab Gallorũ amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter euenit. Nam dum Heluetij ad Galaratum rebus compositis de pace conditionibusq; deliberant, Rostius summæ apud Heluetios authoritatis atque amplitudinis, cum uiginti cohortibus è Belinzona superuenit. Cuius uiri aduentu commutatis multorum uoluntatibus, ac pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem omnem initæ iam pacis corruperunt. Rostiũ enim paulo ante 12. pagorum principes ad famam dissidentis exercitus, quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducibus sicuti ætate ita bellicarum rerum peritia præstare dicebatur, omnibus suffragijs totius gentis imperatorem declararant. Is ut seditiosorum conatus effringeret, & præsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, terrendoq; omnibus consilij modis, & præsenti quoque seueritate non decerrat. Ergo pudore ac metu cõuersis omnium animis, cũ pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius Gambaro pecuniam reddit, milites sacramentum apud se dicere iubet, & quum opportunè etiam Aquila Hispanus, cum pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipendio, motisq; eo die castris ut Mediolanum recta duceret per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam quũ de Rostij aduẽtu cognouisset, ut qui propè euersis ac desperatis rebus,

nouã

noua ſpe auctus nihil amplius de belli euẽtu timere ui debatur, adhortari pontificios duces cœpit ut Padum tranſirent, & ſecum ad uictoriam proficiſcerentur. Simili quoq; ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atq; Abduæ caſtra poſuerat, obſecrare atq; obteſtari, maturaret Laudem proficiſci, ac uires ſuas cũ pontificijs Heluetijsq; coniungere properaret. Præberi à Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis uictoriæ occaſionem, quaſi Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia, uineẽte Gallo, futuri eſſent, animo metiretur, proprio decori ac laudi, deſiderio ſui regis, totiusq; exercitus exiſtimationi, ac gloriæ ſatisfacere poſſet. Ille quum ſe neque uoluntate, neq; conſilio, neque uiribus fœderatis principibus defuturum, & ad præſtitutam diem uniuerſas copias adducturum in Laudenſium fines profiteretur, Sedunenſis nihil cunctandum ratus, à Goro Piſtorienſe procuratore pontificis ſeptem utriuſq; armaturæ equitum turmas præſidij ſui cauſa accipit: & tra iecto Pado, Laudem contẽdit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rãgonus, Nicolaus Balneus, Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinenſis, qui magnum in re militari uſum habebãt. Sed quum Laudem peruenisſent, & Cardonius, ut conſtitutum erat, ad iungendas uires minimè proceſsiſſet, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanenſem agrum peruenerãt paucarum horarum itinere à Laude abeſſe cognouerat, Sedunenſis ira ſimul ac timore perculſus, ut ad Heluetios celerrimè ſe conferret, Laude exceſsit. Quo

Cardonij erſatio!

casu, nonnulli equites, quorum duces erant Rangonus Raynerius, atq; Firmanus, siue metu siue alio honestio re consilio, ut postea perfecto bello cognitũ est, se ulterius progressuros negauerunt, neq; quum cardinalis, ne tantum flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum infensissimis hostibus proderent, ob nixè deprecaretur, & postremò iure legationis atque imperij iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cæteri, qui periculosum consiliũ, quòd laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem secuti, Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriæ uel liberalitatis officio intermisso, minimè sibi abijciendã existimabat, tamen ne aliquod interea per incuriam incommodum acciperetur, quòd dimissa spe belli plerunq; langueſcere ducum animi & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit, medioq; itinere secundum publicam uiam Mediolanum inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atq; amplitudine copiarũ admirabiliora, maioraq; quàm quisquam ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, ut ab inani ac peruastata agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanensium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac pontificios ab Heluetijs intercluſos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet, Liuianumq; cũ copijs aduentantem ipsa castrorũ propinquitate firmio rẽ redderet, & ab imminẽte Cardonio tueretur. Quo uno consilio Frãciscus maximũ omnibus rebus suis, et

ſummæ demũ uictoriæ momentũ attulit. His de cauſis Cardonius magnopere timẽs, ne ſubito Liuiani Gallorũq; aduẽtu in patẽtibus cãpis opprimeretur, ad Padũ retroceſſit, et põte, quẽ antea nauibus cõſtituerat, cuiq; Ioãnẽ Dorbinũ ad tutelã cũ cohorte & tormẽtis præfecerat, amnẽ contra Placẽtiam traiecit. Erat Placẽtiæ Laurẽtius Medices cũ cohortibus quatuordecim Italici generis, et tribus milibus equitũ. Cardonio autẽ aderãt octingẽti cataphracti, & leuis armaturæ equites mille, cũ legione una ueterana, cuius ſinguli milites fortibus factis clari & præda diuites, tũ ſpectata uirtute tum ſplẽdido armorũ cultu, cẽturionibus ſuis, ac ducibus æquabantur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tutò tranſmitti Padus, & ad Heluetios facilè perueniri poſſe omniũ opinione cõfirmaretur appareretq; Laurẽtio atq; Cardonio, ſi progrederentur, uel ingentis uictoriæ, uel eximiæ laudis occaſionẽ eſſe propoſitã, in conſiliũ adhibitis militũ præfectis deſcẽdũt. Adducũtur utrinq; aliqua in excuſationẽ, quòd non adhibita maiore diligẽtia & celeritate ſeſe cũ Heluetijs ab initio cõiunxiſſent, cuius rei culpa, & cũctatione ducũ potius quàm anguſtia tẽporis aut itinerum difficultate, nõnullæ occaſiones prætermiſſæ uidebantur: Heluetios tamẽ omnes incuſare, quòd ignaris fœderatorũ exercitib. cũ cõmuni hoſte de pace priuatim egerint, uel id ſe facturos fideli quãtũlibet cõſilio ſimularint, quando eius facti ſiniſtra fama periculoſoq; rumore, territis iã omniũ mẽtibus grauiſſimi belli metũ, iniecißẽt, paratos tamẽ ſeſe Hiſpani æquè ac põtificij profitentur tranſire amnem: & ſi res poſcat, nullam

uel iniquam certaminis conditionem detrectare, modò ex fide egregiaq; omnium uoluntate bellũ geratur. Sed quum inter se uerbis tantùm agerent, re uera autem alter alterius uoluntati magnopere diffideret, quinam primum castra flumen traducere uellet, reperiri non poterat. Laurentius tametsi quæ partes officij sui ac dignitatis essent, & quæ mens, quæue cõsilia patrui pontificis forent, memoria retinebat, in difficili tamen negotio aliter sibi consulendum arbitrabatur: utpote qui Ferdinandum regem exemplo superiorum temporum cum Gallo clandestinis consilijs consensisse credebat, & proinde Cardonium, qui paulò ante ad Heluetios deflectere noluisset, nihil egregium pro alieno cõmodo facturum putaret. Ex aduerso quoq; graui suspensus cura uerebatur, ne Heluetij, qui fluctuando discrepandoq; plurima defectionis signa præbuissent, in medio ardore belli lethale aliquod uulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoq; eadem de Laurentio suspicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, quòd audiret ab eo nuncios clam ad regem in castra transmissos, & legatum pontificis Ludouicum Canosium Tricaricensem episcopum, qui regijs in castris remansisset, de compositione agere, constantißimeq; polliceri põtificias copias nihil interea Gallis esse nocituras. Et fortè (quod eius rei suspitionem adauxit) paulò ante Hispani equites Cynthium Tyburtem è regijs castris redeuntem interceperant, quem ad componendas res à pontifice transmissum docuimus. Quibus de causis facilè fiebat, ut uterque cautius atque suspensius sibi agendum iudicaret. Cardonius, ne uel minimo accepto incom

pto incommodo, Neapolitanum regnum, ac salutem suam, quæ incolumi exercitu nullum discrimen subire poterat, prælij & Fortunæ casibus obiectaret: Laurentius, ne potentissimum hostem, quem nunquam oppugnandum censuisset, in ipso uictoriæ cursu, uana atque intempestiua offensione lacessere atque irritare uideretur, à quo, si in citeriore Padi ripa subsisteret, æquiores conditiones expectandas esse putabat, quàm ab Heluetijs, si pari etiam periculo iunctis uiribus uictoria potiretur: quòd intelligeret eos, si uictores euaderent, Parmam atque Placentiam, sicuti insolenter, paulò ante postulassent, continuò armis esse repetituros. Ita quum malis artibus omnes bellum administrarent, cuncta facilia atque expedita ad uictoriam Gallo præbuerunt. Paulò post tamen siue aliqua simulatione, siue commutatis ratione uoluntatibus, ad spem imminentis uictoriæ conuersi, quòd precibus Maximiliani, & Sedunensis obtestationibus, Heluetiorumq; omnium hortatu, quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum transire cœperunt. Cardonius ut qui amni proximior erat, primus in aduersam ripam tetendit. Laurentius quòd parum lucis supererat, edixit, ut de quarta uigilia omnes copiæ ad ripam conuenirent, atq; inalbescente cælo traijcerent. Sed fortè accidit, ut eo tempore Hispani equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat in Borbonij turmam per eandem causam prædandi explorandiq; per agros uagantem inciderent: commissoq; certamine Gallorum præfectum cum pluribus equitibus captum in castra perducerent: à qui-

bus cognitum est regem Laudensi uia munitis castris consedisse, Liuianum cum exercitu ad Abduam progressum, Heluetios accepta pecunia, ultro citroq; missis de pace oratoribus, sequenti die conditionibus subscripturos, & ualidam Gallorum ac Germanorum manum Palicia duce castris digressam, Circumpadanis campis appropinquare. Quibus uulgatis sermonibus, Hispani qui summa alacritate paulò ante transierant, inordinati ac tumultuantes, non expectato imperio, repente collectis uasis pontem conscenderunt: neque prius festinandi traijciẽdiq; finis factus est, tametsi Piscarius increpando componere ordines conaretur, quàm in aduersam ripam priusquam pontificij Placentia egrederentur, uniuersi constiterunt. Ita uana suspicio à falso timore nata, quum Dij ac fortuna manifestè à Gallis starent, supremos hæsitantium conatus, & sera consilia discussit atq; perfregit. At cardinalis & Rostius ad Modoetiam, dimissis ab se regijs araldis, qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copijs concesserunt. Heluetij pedites priuatis ciuium hospitijs suscepti sunt: equitibus uerò suburbana ædificia, quæ ad Romanam portam uergunt, data. Ibi agebantur stationes, & crebrò equestria prælia committebantur, quod Galli è castris ad portam usq;, & põtificij è stationibus in proximos campos & circumiectas uillas quotidiana consuetudine prouehebantur. Venerat etiam paulò ante ad Ticinensem portam Triuultius cum modica militum manu, ut colloquium postularet, ciuesq; ad deditionem hortaretur. Sed illorum animis nequicquam tentatis,

Dij ac fortuna a Gallis

subita

ſubita armatæ plebis procella, quæ ex improuiſo fecerat eruptionem, non ſine ſalutis periculo repulſus, in tutum ſe receperat. Coactis Mediolani omnibus copijs Maximilianus & Sedunenſis duces legatosq; in arcem uocant, & conſilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, pluribus ad uictoriam conducere uiſum, ſi non prius acie decertarent, quàm aut ſe cum pontificijs Hiſpanisq; iunxiſſent, aut Gallum confiſum munitionibus ſuis, in æquiores campos, aliqua neceſſitate impoſita, perduxiſſent. Siquidem Heluetios alterutrum facilè conſecuturos apparebat, ſi caſtra Binaſcum uſq; Ticinenſi uia promouerentur. Cuius rei conſilium duabus rationibus explicabatur. Nam ſi Franciſcus ad motum hoſtium pertinacius munitiſſimo in loco ſibi perſiſtendum eſſe cenſeret, facilè à Binaſco per ſancti Angeli oppidum, atque agrum omni commeatu abundantem, ſe ad Padum peruenturos iudicabant, ubi pontibus antea conſtitutis, ſociorum exercitus cum ſumma ſpe uictoriæ iungerentur: Sin Gallus præmetuens ne Papia urbe ſimul ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco præſidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo caſu, aut in itinere æquiore conditione pugnaturos, aut à læua continuò deflexuros Laudẽ Põpeiã: indeq; accitis ac receptis in caſtra Laurẽtio atq; Cardonio, futurũ eſſe, ut Liuianũ à propoſito itinere ſtatim auerterent, & ſpẽ Gallis cõminuerẽt, quã illi de uictoria maximã ex rerũ ſucceſſu concepiſſent. Hæc quũ prolatis in medium membranis, quibus menſuræ itinerum, & regionis ſitus pictura deſcribebãtur, ut agreſti ingenio

homines certius deliberata cognoscerent, nonnulli duces, qui uetere iudicio suo uel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, dissentiendo, & uanas difficultates immiscendo, consideratius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam saluberrimi consilij rationem corruperunt. Quibus de causis Sedunensis, ne fidelium animi interposita mora lãguescerẽt, & studia incertæ multitudinis in perfidiã uerterentur, eò omnes cunctis artibus ut quàm primum cum hoste confligerent, deducendos esse existimauit: ratus se aut egregiam relaturum uictoriam, aut si Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepissent, Gallorum genti cum uniuersis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atq; immortale odium conflaturum. Ergo cum signiferis & fidelißimis Pagorum principibus communicato consilio, Mutium Columnam secreto admonet, ut ex composito quum signum acceperit, ad arma conclamari iubeat: ac ueluti hostes iusto exercitu suburbanis ædificijs appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè posßit timoris atq; periculi simulatione, ab Heluetijs auxilium imploret. Idem ut faciant primis cohortibus imperat, quæ uirtute militari atq; odio in Gallos insignes, in ipsis semper principijs proxima hostibus loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi milites meridiatum irent, & ab ducibus in arce de belli ratione disputaretur, subito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerũt, ac mox de aduẽtu hostiũ increbescente rumore, aliæ post alias cohortes, quũ primæ sequẽtibus causam tumultus per manus traderent, atq; omnes arma caperẽt, incredibili pugnan

li pugnandi ardore portis se effuderũt. Nec mora etiã ambiguæ fidei legiones sublatis uexillis subsecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam salutem atq; æstimationem respiciebat, deserere, aut aliter de belli causa sentire uiderentur, confertissimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura insignis, prælata cruce, incedentiũ ordines militari equo præteruectus, ut ad signiferos centurionesq; uel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoq; ut properarent, testabatur sibi à Deo Maximo, Diuisq; immortalibus promitti eius diei uictoriam, qua non solum uniuersam totius Galliæ nobilitatem adolescentis regis auspicijs inter duos hostiles exercitus deductam, egregiæ pugnando deleturi essent sed contusis Venetorum & Ligurum uiribus propria uirtute felicitateq;, toti Italiæ leges essent imposituri: neq; Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem esset, quos tamen sæpius acie deuicissent, tam auersos à Cæsare, uel tam prodigæ uirtutis fore, ut eos cõtra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui ueri hostes essent, pugnaturos existimarent. Neq; Vascones fugacissimum genus, uel equites illos serico torquibusq; fulgentes, qui aliquantum plus præsidij in equis atq; calcaribus, quàm in gladijs atq; uirtute reponere consueuissent, aut fortius, aut cõstantius quàm antea fecerint, in acie dimicaturos arbitrarẽtur. Quod uerò laboris atq; periculi relinqueretur, id totũ occupandis hostium tormentis ingenti animo subeundum. Vbi si qui fortè cecidissent, eorũ animas à se pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in

Cardinalis Sedunẽsis adhortatio.

terris egregiæ uirtutis memoria, in cælum protinus euolaturas constantißimè existimarent. Talia paßim commemorantem, progressumq; ad primas legiones, quæ iam in patentem uiam uenerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atq; Aquila legati, secuti sunt, adiunxêreq; se exeuntibus Heluetijs non nulli equites ex his familijs, quæ uetere beniuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoq; sicarijsq; hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ sese ultro admiscuerunt. Vixdum Mediolano tria milia passuum progreßi erant, nec minus triginta inde stadijs Gallorum castra aberant, quũ falcones quos numero decem secum adduxerant, displodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam solli citudinem atq; admirationem attulit: Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus, interrogare cœpit: Qua nam insania uiri in re bellica principes, disciplinæq; magistri, intempestiuis tormentorum boatibus hostes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos esse censuissent. Cui ab primis ordinibus alacriter respondebatur, satis ex disciplina cum armato etiam instructoq; eo hoste se pugnaturos, si suspectæ fidei commilitones, atq; omniũ pagorũ uexilla uno consilio secum in aciẽ descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simulatione certiora contracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures peruenissent. Quorum uirtutem infami pretio uictam, si iam nulla omnino periclitantis publicæ dignitatis uerecundia foret, cadentium saltẽ præ oculis affinium gemitus, militaris sacramenti religio, &

ligio, & futuri mox in patria aduersus desertores iudicij metus, excitare, atq; accēdere posse uiderentur. Tāta enim arrogantibus animis uirtutis fiducia inerat, ut maximas ac ualidissimas hostiū copias summa contemptione despicerent, neq; ullam tormentorū copiā aut ullas loci munitiones, quo minus in castra uincēdo perrumperent, impetū suorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios uiri fortes, sed barbaræ uirtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amexer, & Rodulphus Longus, qui tres uoluntarias cohortes pugnacissimorum hominum in fronte constitutas habebant: li quum in conspectum hostium deuenissent, tāto dimicandi ardore protinus exarserunt, ut ab cæteris ducibus, qui saniore consilio sistenda signa, locum castris capiēdum, & reficiendos ab labore uiæ milites iubebāt, quin pleno passu ad hostem contenderēt, retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago est, castrorum principia habebant, uiamq; publicā præruptis undiq; fossis, & de more regionis aggeribus communitam, non temere ad sinistram insederant. Secundū eos rex ipse, & post cum Helanconius regulus, ad quem iure sanguinis, si Franciscus uita excessisset, regnū Galliæ pertinebat, mediā postremāq; aciē modico interuallo inter se abiunctas collocarāt. Ita tripartitò castrametati, ut tres iusti exercitus sibi inuicē quū casus poscceret, cōmodius atq; expeditius auxilio forent, lato ac munitissimo loco continebaniur. Nā in circuitu frequentes erant fossæ, studio agricolarū ad irrigādos agros perductæ, nouasq;, ut usus ferebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones

Castra Gallorū

addiderat, oppoſueratq; hoſti ingentia ſcuta defixa ſolo, & craſsis funibus conueſtita, ut his protecti Vaſcones tutius & certius in hoſtes ſagittarent. Hanc ſtatim caſtrorum formam lociq; naturam, Mutius & nonnulli duces Heluetij ſpeculandi gratia in editiorem aggeris partem equis prouecti animaduerterãt, ſubindeq; notauerant ad dextram, locum caſtris opportunũ relinqui, ubi ſatis ad humilitatem depreſſa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco ut caſtra facerẽt, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil temere de prælio cogitarent, ſuadere conabantur, monebant, ſicuti uictoriam à conſilio ita pœnitendos atq; irritos conatos ab inconſulta uirtute proficiſci, eoſq; ſæpius aduerſos præliorum exitus ſentire conſueuiſſe qui audacia atq; impetu potius, quàm utili mora & ratione, hoſtem ſuperare confiderent. Poſtremò teſtabantur aduerſus auſpicia prouocari hoſtes, quòd ueteres gentis obſeruatione is hebdomadæ dies infauſtus foret, qui inchoante anno cæſorum ab Herode infantiũ memoria celebratus, toto anni circuitu uerteretur. Incidebat enim is dies in Idus Septẽbres. Sed quum furor & fatalis inſania, quod nunquam antea Heluetijs in caſtris acciderat, & militi obſequium, & ducibus authoritatem abſtuliſſent, pugnaciſsimi quiq; procurrerũt, & cũ Vaſconibus atq; Germanis atrociſsimũ certamẽ contraxerũt. Triuultius atq; Borbonius, qui multum antea de aduentu hoſtiũ certiores facti aciẽ inſtruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarãt, quum haud dubiè premerentur, ut obiectis flammis hoſtium

impetum

impetum tardarent, simulq; eos usu ac munitionæ domorum priuarent, uniuersa pagi ædificia succēderunt & suos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum fossa ingens, summo audaciæ periculo superanda, quam Nauarrus cohortibus oppositis & Germani eximiæ uirtutis densis ordinibus tuebātur Illuc audacissimorum iuuenum globus, aliquanto certiore exitio quàm uictoria, peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnibus Pagis florenti ætate, & singulari promptitudine lectissimi, qui peruetusto gentis more, ut raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo insignis uirtutis opere edito consequantur, aspera quæq; & difficilia belli munera ultro sibi deposcere, & sæpius cum exitiabili laude propositam mortē subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine Perditos uocant, & in summo honore atq; admiratione habent, licetq; illis una uirtutis prærogatiua, & uexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem stipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ insigni à cæteris Perditi dignoscuntur, quàm cādidissimis pennarum manipulis, quos more ducū è pileis speciosa luxuriæ defluentes in tergum uertunt. Ii uno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti animo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multumq; pugnassent, tandē pertinaci impetu pulsis loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per aceruos morientium ad tormenta perua serunt. Quibus numero septem occupatis, dū spe pleni consertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, uniuersam primi agminis aciem perturbarunt. In eo di

ſcrimine Triuultius atq; Borbonius diuerſis in locis im miſſo equitatu, quãtum uiribus adniti, & conſilio prouidere poterant, ad reparandam perculſam aciem huc atq; illuc ferebãtur. Nec ſuis deerat Nauarrus, increpãdo alios, alios interrogando, num ut tantùm terga uerterent, turpiſſimeq; uix dum hoſte conſpecto, acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus, Pyrenæiſq; ueniſſent? colligerent animos, & celeriter ſclopettos atque balliſtas expedirent, tantiſperq; conſiſterent, dum latera nouis equitum ſubſidijs firmarentur, & quam ignauiæ, aut iniquæ ſortis apud Rhauennam male pugnando notam ſubijſſent, ea die fortiter pugnando delendã eſſe exiſtimarent. Ita uno tempore irruente ampliſſimo equitatu, Vaſconibus adhortatione & uerecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locũ tenentibus, prælium atrox ac uarium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorum ac armorum ſtrepitu, utraque acies, uexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnãtes cadũt. Puriuſq; prætorianæ cohortis præfectus & quatuor cum eo ſigniferi maioris colubrinæ ictu ab latere conſternuntur. Nec defuêre laborantibus ſuis Heluetij, qui maiore circuitu ad hoſtes peruenerãt: nã coactis in unum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac uiribus recentiſſimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu congreſſi, Sciatalardum clari nominis Vaſconum ducem, ac Ludouicum & Georgium Hellempurgenſes ex Germanis nobiliſſimos interfecerunt. Ab altera uerò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in ſinum excepêre, ubi uaria ancipitiq; fortuna diu certatum. Nam cataphracti,

cti, quanquam ui atq; incitatione quorum dispersis, ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuesq; manipulos cum multa strage perrumperent, tamen quum densis ordinibus occurrebant, aut prælongis contis inuebantur, aut suffossis equis armorum pondere graues interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum præfecti, Sanserrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imbercurtius eximia uirtute & longa militia clarus: Bussius Amboisius, & Franciscus Borbonij frater, ipse quoq; Borbonius simile salutis discrimen adijt, ut ipse dicebat, dum cruenta ea in acie uersaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi nominatis testibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opẽ ferre minimè ausum, intactumq; retro se à conspectu hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultiusquoq; dum circumuento ac morienti signifero suo frustra auxilium ferret, inter lanceas alabardasq; hostium conflictatus, uulnerato equo, cristis galea detersis, alariorũ interuentu periculo se eripuit. Iamq; ægrè pluribus in locis prælium sustentabatur, & Heluetij quòd iniquissimam fossam transissent, quòd tormenta magna uirtute cepissent, quòd pulso peditatu, perturbatis equitib. in locum quem hostes tenuerant processissent, meliore fortuna prœliabantur, quum Franciscus promota secũda acie, Alanconio pari passu cum postremo agmine subsequi iusso, dispositis per præfectos certo in spatio pluribus tormentis, quibus à latere hostium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentiq; equitatu opportunissimo tempore superuenit: Ipse regali paludamento, quod cælesti colore aureis lilijs distingueba-

Borbonius frater Imbercurtij.

tur, generosè apud hostes ac suos se regem professus, in prima acie uersari, impigrè hostem ferire, huc atq; illuc incitato equo periculosè acerrimis hostium insultare, ac demum non oratione tantùm uel adhortationibus, sed egregio ueræ uirtutis exemplo suos accendere Tantus enim erat incumbentium impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusq; inerat etiam saucijs ac morientibus uigor, ut regem in ea prælij iniquitate, et maiestatis obliuiscei, & uitam contemnere, & rem inclinatam manu ac uiribus potius, quàm arte uel consilio reparare oportuerit. Equites quoq; qui ad Nouariam, Taroānamq; fugiendo pristinam uirtutis opinionem amiserant, ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia uictoria, pugnanti in omnium oculis regi suo satisfacere contendebant. Cecidêre eo congressu Talamontius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extra ordinarium regiæ turmæ uexillum deferebat, pluresq; promptissimi equites cum Moio nobilioris alæ signifero, qui fossis uineārūq; traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Heluetijs autem, Rodulpbus longus ille multitudinis concitator. Item Flechius uirtute magis quàm genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularem prudentiam, & summam uirium promptitudinem, quæ non facilè in eius gentis hominibus commiscentur, omnibus bellis, & Nouariensi maximè in pugna, magnā uirtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continenter horis septem, nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splen-

ro ſplendore inuecto utramq; aciem in armis continuit. Fuitq; horribile cruentiſsimumq; certamẽ, quandiu uel tantillum luminis ſuperfuit. Mox condita nubibus Luna, quanquam laſsitudine ac uulneribus feſsi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis inſanisq; ictibus ſocij pariter atq; hoſtes crudeliſsimè ſternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituq; nõ omnino diſsimiles, dum uarijs in locis inter ſe miſcerẽtur, prodente demum teſſera, fœdiſsimam ſtragẽ per tenebras edebant. Neq; ab tormentis tota nocte temperatũ: quæ ſicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris, quàm cladis inferebant. Sedunenſis, qui ſpe, cura, laboreq; ſuis non deerat, quum errore loci in Germanos incidiſſet, eorum linguam aſperiore uoce mentitus, periculoſe explicuit, & ſuperata foſſa ad cõflagrantes domos reuerſus eſt: ubi Roſtius & Anglardus ſplendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquã ad prætorium plurimis ducibus, ſignum ingenti claſsico propoſuerant, quo ſparſi errabundiq; milites ad uexilla uocarẽtur. Id erat ampliſsimum cornu ſylueſtris Vri operoſo argento in labris exornatum, quod à maioribus per manus traditum, apud Vranienſes Heluetiæ libertatis authores cũ magna cura ac religione cuſtoditur. Eius itaq; beneficio, quòd à perito buccinatore ad humanæ uocis ſpeciem ſcientiſsimè, more gentis inſlabatur, plurimi conſeruati ſunt, qui inter hoſtium cohortes uario errore delati, confundente aures tympanorum ſimilitudine certum ad ſuos receptum habere non poterant. Egêre utrinque mutuo timore ſuſpen

ſæ acies inſomnẽ noctẽ, animis tamen, quàm uiribus ad dimicandũ paratiores: Nã ſtrenui pariter atq; igna ui, quanquam longo certaminis labore defatigati erãt diuerſo tamen animorum habitu, uel nauandæ operæ deſiderio, uel metu mortis excitabantur. Sedunenſis, ac cæteri duces, tametſi eos prima opinio plurimũ fefelliſſe uidebatur, quòd hoſtes, ut deſtinauerant animis, ad primum impetum tãta etiam clade perturbatos minimè ſuperaßẽt, ac irrito propè conatu fortßimos ſuorum amiſiſſent, tamen ſeſe non deſerunt, in concilium quàm plurimos uocant, & quũ expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quòd omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis ſubſidia mittendum decernunt. Mittitur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciuesq; ad ancipitis prælij euentum ſollicitos noua ſpe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos uini cados deficiẽtibus laßitudine ac ſiti militibus continuò ſubminiſtret ac demũ tormenta, pilas, & ſulphureũ puluerem, omni adhibita celeritate in caſtra tranſmittat. Duces uerò atq; ſigniferi digreßi conſilio, ut quiſq; de cardinale & de prælij euentu ſentiebant, uariè apud milites loquebantur. Alij decoris & uictoriæ cupidi, quũ cladẽ, quam ipſi magnam acceperant, uerbis eleuarent, ſuorum fortia facta & Gallorum ſtragem in mauis falſis narrationibus extollebant. Contra alij aduerſæ factionis, ut ſaluti maturè proſpicerent, & cardinali in ſummis rerum difficultatibus conſtituto, dignitatis & uitæ periculum augerent, Mediolanum ſolutis cohortibus reuertebantur. Equites quoq; pontificij, qui propter

exiguum

exiguum numerum haud magno usui fuerant, magna ex parte metu, uel desperatione adducti, relictis ducibus in urbem redierunt. Cæterum Frāciscus, quanquā summo timore atq; ingenti periculo liberatus, tantæ uirtutis homines egregiè sustinuisse uidebatur, reliquo tamen metu & suprema ueluti cura anxius, turbidæ noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neq; corpori armorum pondere fessо, ac siti & continuo labore æstuanti maiorem quietem dedit, quàm ut subducta ad spirandū galeæ buccula, dum equum mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde statim ad ducis munia transgressus, Liuianum ut cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis quos in coronam aduocauerat, equestri consilio comprobata, castra aliquantulum contraxit: & quòd locus, qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur, munitiore spatio supra sex milia Germanorū in margine fossæ constituit: iussitq; eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, ut utrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus suis admouerent. Ita ut ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis uicem impleret, & duobus agminibus læua ac dextra constitutis tanquam cornibus uteretur. Nec longè ab eo loco, Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio direpto, neq; castrorum formā, neq; regis consilia cognoscere potuissent, defixis solo uexillis consederant. Franciscus, ut qui nam fossarum situs,

campiq; interiacentis & publicæ uiæ ſpatia forent oculis ipſe colluſtraret, in conſpectum hoſtium cũ paucis equitibus progreſſus eſt, mox ſenſim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortãdos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad cõficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam uictoriæ præmia capienda, certæ ſpei & alacritatis plenus accendebat, commemorans ſuperiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atq; iniquiſſimis temporum & locorum conditionibus, quàm uera uirtute Germanis intuliſſent. Proinde in animum inducerent, eam eſſe propriam atq; expeditam rei gerendæ occaſionem, qua cõſanguineorũ & commilitonum ſuorũ cædes ulciſcerentur: ac ſimul fortibus factis declararent Germanos, ſicuti nobilitate fideq; præſtarent, ita uirtute, bellandiq; peritia militarem gloriam, agreſtibus hominibus minimè eſſe conceſſuros. Simili quoq; uſus oratione, Gallosequites hortabatur, ne à maioribus ſuis degenerare uellent, qui ſuperioribus ſeculis equeſtri gloria omnibus gentibus præſtitiſſent. Nec minore ſpe atq; animo apud Heluetios acies inſtruebantur, quanquam maxima ex parte milites, ſicuti diuerſis in locis atq; in ipſis etiam hoſtiũ munitionibus uario caſu conquieuerant, nullo cibariorum ſubſidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis ſuſtinerent. Neq; enim, quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga, conuehebantur breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes ſemper adminiſtrationes tardare conſueuit, adduci expediriue poterant. Pleriq; etiam ſub Auroram oblatis ientaculis, quum tympano

tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam uocarentur, optatos & necessarios fouendis uiribus cibos relinquebant. Coiuêre in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos cẽturio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat, & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem, eiusq; copias ad Nanseiũ occidione deleuerunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ii, siue acceptæ cladis conscientia adducti, siue cognito desertorum discessu, & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesterna dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoq; promota iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis corporibus retentare conarentur, & Fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus Segnius, Visembachius Vnderualdius, Vldericus Ioctius, atq; Zambronius audaces acerrimæq; uirtutis duces, ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartitò signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, rectà aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulò infra conflagrãtis pagi tecta substiterat, maiore capto circuitu ad Alãconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit, eo consilio, ut quũ primi regem, & robora Gallici

exercitus in se conuertissent, illi Alanconium infirmio ribus uallatũ præsidijs, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie, in sinistrorum latus et terga regij agminis penetrarent. Aliam uerò suorum multitudinem, quæ citra uiam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capescẽdæ pugnæ demandato, quod ex parum fidelibus pagis constare putabatur, dextro cornu, ubi Triuultius atq; Borbonius curabant, interuallo trecẽtorum passuum opposuerunt. Sed quũ ad teli iactum processissent, Galli statim dissplosis in aduersos uno tẽporis puncto omnibus regijs tormentis tantã summa celeritate cladẽ intulêre, ut prius temeritatis pœnas dederint, qui ab audacia cõsiliũ sumpserant, quàm manus cõserere, uel ad hostes peruenire potuerint. Eo casu quòd per medium facta horribili uastitate stragéq; hominum, unum non erat amplius phalangis corpus, laceratis ordinibus, pars, quæ secundos ictus timebat, terga uertere, & recipere sese cœpit, pars despectis iterum tormentis in hostes impetũ fecit. Ii constantiore quàm unquã antea uirtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis uulneribus, fossam superarunt: & cum Germanis equitatuq; regio congressi multa facinora efferæ uirtutis ediderant. Nam quum eodem quoq; tempore Triuultius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis equitibus, in sinistrum eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Bicurtium, & Saxeũ fortissimos duces amiserant, ira ac dolore similes, illato gradu eorũ impetũ repressérunt:

& Pon

& Põtinerĩ proceritate corporis animiq; uirtute inter Heluetios duces clariſſimũ adequitantẽ ordinibus, ac ſuos clara uoce, adiectis in Germanos contumelijs, cohortantẽ, ſclopettorum ictibus equo deiecêre: & uaſti obeſiq; corporis adipe atq; aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas ſpectantibus Heluetijs inunxerũt. Quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ uindictæ grauiſſima cærimonia perhibetur. Ibi quoq; Zãbronius, & Antius Encher, uaſti animi et terribilis ſtaturæ homines, quum ingentes gladios ſingulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorũ acie uerſarentur, detrũcatis pluribus lanceis, multisq; hoſtium trucidatis, ad extremũ tota acie in eos conuerſa, oppreſſi ſunt. Interijt & Chezzius Ammam cadente equo, qui tribus etiã ſagittis cõfixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandoq;, nec optimi ducis, nec fortiſſimi militis munus omiſerat: quẽ cæteri quos ſupra memorauimus, antequam congrederentur, tormẽtorũ procella diſcerpti cecidiſſent. Ioannes & ipſe Berrus Baſilienſiũ uexillifer, quum multis confectus uulneribus diutius ſignũ ſuſtentare non poſſet, ne hoſtes eo potirẽtur, ſericum haſta detractum minutiſſimè cõſcerpſit, & occubuit. Interea quoq; ſecũda acies quã ad Alanconiũ deflexiſſe docuimus, tantũ poſtremo agmini terrorem intulit, ut equites magna ex parte, cadente Beomontio alæ ſignifero, pluribusq; eorũ ad primum impetum interfectis, terga uerterint, et effuſis habenis Laudenſi uia curſum intẽderint. Quo rerũ tumultu factũ eſt, ut agreſtes, et pleriq; ſpeculatores, qui in agris erãt, equites Gallos inter impedimẽta

fugientes conſpicati, quum Franciſcum prælio uictum putarent, de uictoria Heluetiorũ per omnem Italiam perſcripſerint. Et res profectò ab ea parte in maximũ diſcrimẽ perducta fuiſſet, niſi Emarus Prieus, & Obigninus ſingularis experientiæ duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in unũ uexillis conglobatiſq; militibus, ſummo labore pugnam ſuſtinuiſſent. Magno quoq; perturbatis ſubſidio fuit Liuianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorum ala ſubſequentibus reliquis ſu peruenit. Is ut erat & pugnæ & nauandæ operæ auidus nulla interpoſita dubitatione, equites cohortatus, ut ſe uadentem ſequerentur, in tranſuerſos hoſtes incurrit, quem Heluetiæ cohortes duæ conuerſis ſignis alacriter exceperunt: & uulneratis pluribus, interfectoq; Cepino Pitiliani filio ſummæ indolis adoleſcente acriter incumbentem equitatum longius ſommouêre Eius tamen aduẽtu magis quàm uiribus territa ea Heluetiorum manus, quod uniuerſas Venetorum copias: quæ in proximo erant, adeſſe iudicabat, ſaluti conſulere cœpit. Alijenim laſſitudine, uulneribus, ſiti, ſudoreq; confecti in proximos hortos conceſſêre, ubi ſuperueniẽtibus etiam ab regia acie ſubſidiarijs equitibus, magna eorum pars conciſa eſt. Alij in proximam delati uillam, quũ diu porta ac muris duce Trulerio Ceſiſio ſtrenuiſſimo centurione ſe defendiſſent, tandem Liuiano authore ſuccenſa uilla, tormentis flammiſq; expugnati crudeliſſimè perierunt: alios palantes, refugientesq; ad maximũ ſuorũ agmen, equitatus apertiſſimis cãpis cõſectatus, ad unũ deleuiſſet, niſi cõſilio atq; uirtute ue

tute ueterũ militũ, qui in ea Fortunæ acerbitate disciplinæ memores, sibi ac suis nũquã defuêre, dẽsata acie citra fossas uiamq; publicã ad suos se recepissent. Eodẽ fermè tempore, tertia Heluetiorũ acies, quam contra Triuultium atq; Borbonium constitisse ostendimus, siue prælij iniquitate perspecta, siue detestabili adducta consilio, quòd factioni atq; odijs, quàm publicæ necessitati satisfacere mallet, cædis atq; alienæ uirtutis spectatrix, uexilla Mediolanum ferre cœpit. Neq; ut erãt timore perculsi prælio succedere uoluerunt: quod tamen propè necesse erat, quum uniuersam leuem armaturam equestrem in oculis haberẽt, & frequẽtibus tormentis peterentur, quæ post equitatũ insidiosè occultata apertis demum turmis, ad tubæ signum per interualla sæpius emittebãtur. Quibus de rebus cæteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atq; ira perciti obstinatione animorum magis quàm uiribus locum tenerent, & alias recẽtes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicandũ paratas in conspectu haberent, desperata uictoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad fossam paulò ante detrimentum acceperant, quòd è superiore loco à ballistarijs Vasconibus incredibili sagittarũ multitudine configebantur, qui iuxta sclopettarios collocati, ut sclopettis implẽdis & tẽdendis scorpionibus spacium darent, ita mutuo recursu per centurias sibi inuicem succedebant, ut continenti telorum grandine effusa, inulta acies frustra petitis à uirtute subsidijs sterneretur. Dirempto prælio, cum Rostius, Ronna, & Anglardus, atq; alij tantæ ac tam perturbatæ mul-

titudini monendo atq; imperando ſucurrere, uel ducũ officia facilè implere non poſſent, ipſi milites etiã omnibus incommodis conflictati, ne fugere uiderentur, in ea rerum iniquitate, ſibi quod agendum erat, mira cõſtantia ſingulariq; peritia præſcribebant. Nam ſaucio rum cura habita, ut quiſq; uulneribus debilitatus erat, bini milites ſumma pietate lacertis atq; humeris tulerunt: reductisq; ad unum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouiſſimum agmen recentiorum militum præſidio firmarunt. Adeo autẽ contento paſſu uia publica iter eſt factum, ut diſceſſus nihil fugæ ſimile habere uideretur. Neq; enim inuadi facilè poterant, quòd ab utrõq; uiæ latere præaltis atq; perpetuis foſſis muniebantur. Galli qui uiginti horis continenter, dubia plerunq; uictoria, armati in acie conſtiterãt, quum fluentibus ſudore artubus, ac labantibus laſſitudine equis, & denſa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atq; horribili tormentorum reboatu oculorum atq; auriũ ſenſum penè amiſiſſent, finem ſequendi fecerunt: ita tamen uictoria potiti, ut egregiè pugnando Heluetios magis uicerint, quàm eos in poſterum ullis utribus omnium opinione uinci poſſe docuerint. Heluetij ſuis hoſpicijs perhumanè ac liberaliter ſuſcepti, depoſitis apud publicas hoſpitales domos grauiter uulneratis, reliquum diei ac ſequentẽ noctem recreandis corporibus dederunt. Poſtero die plateam, quæ ante arcem latiſſimè patet, tanta frequentia compleuerunt, ut nullam propè cladem accepiſſe omnium æſtimatione uiderentur. Ibi habito inter ſe concilio quum trimeſtre ſtipendium poſtularent, & niſi id continuò

ſibi per

ſibi perſolueretur, ſe abituros domum dicerent, minimè id præſtante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ uim expeditā non haberet, Comenſi porta uexilla protinus extulerunt. Nec cardinalis, ut qui aduerſo rerū ſucceſſu apud eos aliquantū priſtinæ authoritatis amiſerat, allocutionibus ſuis quicquam profecit, quo minus uniuerſi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quæ arci præſidio forent, ipſe cum pontificio equitatu ac ualida manu Sedunorum Leucum contendit, ſuperatoq; Abdua per Saxinam uallem conciſis abruptisq; montium tramitibus in Volturenam uallem penetrauit, unde mox trāſuerſis alpibus Tridentum, atq; inde in Germaniam ad Maximilianum Cæſarem profectus eſt. Heluetij uerò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comenſibus, quòd uicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ neceſſitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus ſubleuati, ſuperato Lario per Curiam Rhetiarum domum reuerſi ſunt. Quum cæſorum ratio iniretur, Galli ex uiginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, uix dimidiam eorum partem integram ſuperfuiſſe, & ex ſuis ad tria tantùm milia cecidiſſe contendebant. Heluetij autem & occiſorum ab ſe Gallorum numerum plurimum augebant, & cenſu domi habito, ad quinque milia fortiſſimorum hominum ea expeditione ſe amiſiſſe fatebantur. Cæterum ea uictoria tot inſignium Gallorum funeribus tantoq; periculo parta, Franciſco regi incomparabile decus attulit, exiſtimationemq; regij nominis ita

confirmauit & auxit, ut non immeritò, quum eius noctis dieiq; euentum luculenter enarraret, effusissime lætaretur. Victoriam quoq; nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingiæ principis frater, quũ interijsse crederetur, spirans inter cadauera hostiũ repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie usq; adeò egregiè, multis quidẽ acceptis uulneribus, dimicarat, ut superincũbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostium cadentiũ aceruos sterneretur. Eo autẽ duplici prælio hesternoq; præsertim, quum rex ipse eximij bellatoris laudẽ adeptus consensu gratulantium procerum equestri honore dignissimus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi uiri fortissimi lubens accepit: quãquã adessent summi duces, qui ex militari cærimonia conceptis uerbis, districtoq; gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hostes pugnantem conspexerat, nec maiores duces inuidioso delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pares offendere uellet, simulq; Baiardum præclaro iudicij sui testimonio celebrem perpetuò sibi deuincireret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio imbellibus ambitiosè quæsita, sed fortibus testatæ uirtutis merito in acie parta, uiros uel infimæ fortunæ, lõgè nobilissimos efficere consueuit. At Mediolanenses ubi discessisse Heluetios uident, ne pernicioſa cũctatione ciuitatẽ in discrimen adducãt, ad dedendã urbẽ oratores in castra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castalionus iuris peritia insignis qui dem

qui demisissima oratione uictoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerteret, qui fluctuosissimis temporibus seruiuissent potius, quàm ab ea uoluntaria defectione desciuissent. Eos supplices, & quæ imperasset, paratos facere, si conseruasset, longè maiorem eum laudem, quam hesterna uictoria fusis hostibus meruisset, clementia atq; animi magnitudine sibi comparaturum: quando præstantius foret amplissimũ regem humaniter ac temperatè uti uictoria, q̃ prælio in quo & milites, & Fortuna plurimum potuissent, felicissimè superare. Franciscus ad ea respondit, se magis pro natura sua quàm pro Mediolanẽsium meritis, qui toties rebellassent, & defectioni interfecto præsidio sũmam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruaturum, modò trecenta milia aureorum nummûm, quam summam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus pensionibus persoluissent. Dimissis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit: ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam urbem aduenerant, & Heluetios finibus decessisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando, neq; amicè neq; hostiliter feciſſe uidebatur quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum copiæ transmitterentur, ad easdem fœderis conditiones, recurrit, quibus paulò ante Ludouicus Canosius Tricaricẽsis, & Cynthius Tyburs pacem ab rege petiuissent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quã quam Liuianus uictoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad apprimendum Cardonium summa cupiditate

ferebatur, interpellari, ac distineri regem in eo victoriæ cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, unis exercitus sui uiribus deleturum polliceretur. Tunc demum enim, quum eos hostium reliquos deleuisset, facilique victoria imposuisset Etruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem maturam uictis daturum pacem, & ueram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciscus qui occultiore consilio ex fœdere soceri, Ferdinandique regum, Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atq; Placentiam, si per conditiones recipere posset, tentari armis nolebat, æquissimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inde inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere uideretur. Res itaque eo modo compositæ, ut pontifex Parmam atque Placentiam, quas urbes armis tueri non poterat, Gallo occupari sineret, rex uerò Florentinis eam pecuniæ summam remitteret, quam Gallo ex fœdere, quòd in societatem recepti essent, quotannis Ludouico regi persoluere consueuissent, ac nihil Cardonio Hispanisque militibus noceret, eosque in pacatum regredi pateretur. Appositum quoque diserte est, ut pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciscus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet: eadem quoq; regi pontifex præstaret, si in Italia bello lacesseretur. Nec multo post Liuianus, ut eas urbes, quas Veneti superioribus annis amisissent, armis repeteret, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Hicardus interea

qui

qui cum præsidio Brixiæ præerat, quum haud dubiè victores hostes totam eam belli molem in se unum breui conuersuros existmaret, singulari celeritate atque industria, murum prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit, aggeribus nouisq; munitionibus muro additis portisq; ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, urbem naturæ loci per se tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, uini, pecoris, magna copia è proximis castellis in urbem comportata, Guelphis & suspectæ fidei ciuibus urbe eiectis, & commeatus omnis generis certis familijs imperato, ualidam Hispanorum manum ex his, qui Veronæ essent, à M. Antonio Columna, Spinellóque Cæsaris legato postulauit, contestatus, nisi ex ea copia maturè sibi subueniretur, eos postea si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploraturos. M. Antonius, tametsi ueteranos milites, quos ipse paulo ante à Cardonio ægrè se impetrasse meminerat, suspicioßimo belli tempore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum esse iudicauit, ne alieno periculo minus quàm suo prospicere uideretur. Itaque delecti Morellio, Orthisius & Gusmanes eximiæ uirtutis centuriones, cum septingentis peditibus, & Gothistardus uir fortis cum cohorte una Germanorum, quæ summa hominum magna ex parte ex sclopettarijs constabat. Ii Verona profecti, conductis agrestibus, qui occultiores calles ostenderent, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, qui ad Benacioram uergunt, saxosis nemorosisq; tramitib. incolumes Brixiã peruenerunt, & adeo celeri impro-

uiſoq; itinere, ut Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione, ſi rectis itineribus acceſſiſſent, oppreſſurus erat, ſatis magno & temporis & locorum ſpatio præuerterint. Cæterùm Liuianus ob eas res oppugnãdæ Brixiæ conſilio depulſus, quum multis contrà rationibus ſumma ſpe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eã urbem arte naturaq; minus ualidam, & detractis præſidiariorum promptiſſimis, infirmiorem eſſe exiſtimabat, in ſupremam ualetudinem incidit. Vir enim alterũ & ſexageſimum natus annum, quum laborioſiſſimo prælij die, tenue corpuſculum ſub iuſto armorum pondere plurimum exercuiſſet, equeſtriq; agitatione uiſcera penitus in herniam abiiſſent, incredibiles dolorum cruciatus ſuſtinere non potuit: paucisq; diebus apud Ghedas extinctus eſt. Fuit Liuianus parum liberali facie & puſillo atq; incuruo corpore, plane deformis: cæterùm ei inerat ſublime ingenium ac uehemens, quod plerunq; nimio quodam uigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius uidebatnr, ita ut eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quàm ducem exiſtimarent. Nemo tamen eo melius diſciplinæ leges percalluit, nemoq; fortius uel uigilantius ſingula militiæ munera obiuit: ad extremum qui nulla maiorum gloria inſignis, ex priuato equite ad ſummos honores euaſerat, omni bellica laude dignus uideretur, ſi in ipſo rerum curſu atq; negotio, conſilijs eius atq; uirtutibus Fortuna reſpondiſſet. Cadauer eius exenteratũ conditũq; aromatibus, milites mœſtiſſimi plures menſes apud ſe in caſtris habuerũt, & ſolitũ ei prætoriũ tetenderũt, perpetuisq; funaliũ flãmis, & cõtinua armatorũ ſtatio-

ſtatione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales uiuo tribuere conſueuiſſent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij ſumma redijſſet, & Georgij Hemi legati auſpicijs exercitus regeretur, Senatus cõtinuò ab rege poſtulauit, ut copijs in tanta ſpe conficiendi belli ſtrenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter geſtis imperatorem ſubmitteret, cui Italus miles facilè pareret, & bellum ſumma omnium concordia adminiſtrari poſſet. Nec multo pòſt Triuultius, qui unus omnium, quòd uirtute atq; exiſtimatione cæteros anteiret, ad id bellum, Venetorum ac regis iudicio deſtinabatur, ad exercitum cum imperio profectus eſt. Interea Nauarrus dignum fama ſua ratus, ſi nobiliſſimam terrarum orbis, ac munitiſſimã arcem intentatam antea ſuperioribus ducibus expugnaret, circum poſita militum ſtatione ad cohibendas eruptiones, magnóq; agreſtium numero, qui opus facerent mercede conducto, foſſam iuſtæ profunditatis ab ea parte arcis, qua Septentriones ſpectat, breui perduxit. Vimineas turres ſeptenos altas pedes, quas nota ratione ac ſæpius à nobis demonſtrata, harena implebant, inter ſeq; iungebant, ante opus collocauit, erexitq; aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita ut tuto milites inſtitutis cuniculis ſubterraneum opus inchoare, atq; ultro citroq;, quum res poſceret, commeare, tormentaq; ſtatui, ac circumduci facilè poſſent. Quibus omnibus, nocturno maximè tẽpore, propter hoſtilium tormentorum iniuriam, munitionibus conſtitutis atq; perfectis, certã oppugnandi rationẽ inſtituit quæ pro tempore ac rerũ opportunitate optima uide

batur: ſcilicet, ut turriũ pinnas, & ſumma murorum propugnacula maioribus tormentis diſcuteret, ne cui quam hoſtium ab ea parte conſiſtendi in muro poteſtas ſoret, ac ſimul proſpectãdi facultate priuarentur, atq; uſu minorum tormentorũ, quorũ omnis generis magnam copiam in murum contulerant, hiſq; cuncta pinnarum interualla, & ſingulas de more feneſtellas inſtruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentium cannonum & colubrinarum ampliſsimo apparatu, cõtinenti atq; perpetua uerberatione demolitus, tantam earũ rerum uaſtitatem fecit, ut à Pallancina turre ad Carmelitarũ propugnaculum (ea ſunt ædificiorum cognomina) totum pulcherrimi lateris tractum, qui ad uigilum commoditatẽ atq; operis elegantiã, tegulis & perpetua contignatione tegebatur, defenſoribus interfectis, ſuperiore murorũ corona defracta, bellicisq; omnibus inſtrumentis eadẽ ruina diſiectis, patefecerit. Mox ad ſuas artes cõuerſus, actis cuniculis ſucciſisq; propugnaculi radicibus quod arci cõiungebatur, exitũq; militari portula in foſſas quàm occultũ habebat, magnã eius partem funditus euertit. Quo caſu Nauarrini per ruinas connixi, tanta celeritate in propugnaculum euaſerũt, ut cuſtodes metu inopinatoq; periculo cõſternati, quũ in munitiorẽ interioremq; locũ ſe reciperẽt, uix ſpaciũ claudendæ portæ cõtra irruẽtes habuerint. Neq; Maximilianus ad rumorẽ irruentis hoſtis excitatus, uterat lõgo metu & curarũ põdere obrutus, in tãto diſcrimine digna duce conſilia capiebat, amiſſamq; proculdubio ea nocte arcẽ ſenſiſſent, quũ multi metu uel perfidia obſtruendam tantũ eam portam eſſe cenſerent,

ſerent, niſi Gambarus magnitudine periculi permotus increpita ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus ſubterraneo aditu ad portã deſcendiſſet, eaq; protinus patefacta, dum hoſtes effringendæ ianuæ conſilia inirent, occiſis pulſisq; omnibus, propugnaculũ recepiſſet. Nec multò poſt Nauarrus, dum incautius in opere uerſaretur, marmoris fragmento caput ictus, quòd hoſtili colubrina ab latere eam maximè petente partem ſumma ui defractũ reſilierat, oppugnationẽ ducibus ſuis reliquit. Periêre his omnibus oppugnationis diebus ducenti fermè ex Nauarrinis, & magnus agreſtium numerus ui tormentorũ hoſtiliũ in foßis oppreſſus eſt. Philippinus quoq; Fliſcus, qui quondã abeunte in Germaniã Ludouico, cũ parte præſidij Pallancinæ præfuerat, & Bernardino Curtio prodente arcẽ, non obſcuram proditionis atque auaritiæ notam ſubierat, dum Gallos quænam muri craßitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis uitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu diſcerptus interijt: ita ut meritis eum pœnis & deſtinato exitio Fortuna obijcere uideretur. Plures quoque ex fortißimis propugnatoribus Maximilianus deſiderauit, & in his notum equitem Aloiſium Ferrarium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin utrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porrò Maximilianus, cui Fortuna primis imperij diebus læta omnia ac tuta ſpoponderat, quum ſenſim naturæ uel ætatis uitio imperitorum ſecutus conſilia, parum honeſtis artibus ſe deprauandum dediſſet, nec facilè poſtea imminente bello tantos curarum fluctus

imbecillitate ætatis atq; ingenij ſuſtinere poſſet, labeſa ctatis aliqua ex parte ſenſibus, mente excedere ita uiſus eſt, ut neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumúe pecteret, quàm ſubortis undiq; pediculis, pedore & fœda illuuie deformis conſpiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum ſpecies triſti animo per quietem obuerſabantur: unde illi grauior morbus, quũ reli..is ſtratis, inſomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoq; tot curis implicitum prodigia, quæ ſanas etiam mentes perturbare conſueuerunt, paucis antè diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam uicum, meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter ſe concurrere uiſi uictoremq; eum qui ab Gallie regione ueniſſe uidebatur, alterum continuò profligaſſe frequentes agricolæ cõfirmabãt. Brennio quoq; amnis Ticini ſocius, quem ob terræmotum corruente ingenti montium mole, lacum ſupra Bellizonam nunquam antea uiſum effeciſſe memoria prodidimus, quũ excreſcente in immenſum aquarũ multitudine ſupra quadraginta ſtadia intercluſæ uallis occupaſſet, nec iam ullis obicibus teneretur, effracta rupe patefactoq; exitu effuſus, ſubiectam planitiem inundauit, eodemq; impetu & lapideum Ticini pontẽ, & nobiliſsimi operis munitionem, quam duplici contecto muro, & turribus admirabilem, Ludouicus Sforția interuallo decẽ ſtadiorum ab oppido in aduerſos montes perduxerat, puncto temporis deiecit & abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapſus, quum præceps Verbanum lacum peteret, cohortem Heluetiam in caſtra con

stra contendentem cursus celeritate deprehendit: neq; miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora uillæ ædificia conscendissent, paulò post aucta profluentis uiolentia, conuulsis fundamentis integra natante uilla deuecti miserabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus, uillis, satis, arboribus, armentis, multisq; mortalibus momento absumptis, interijt. His corporis atq; animi morbis circumuentum Maximilianum, acerbioreq; in dies ab infesta fortuna ictus metuentem, nonnulli uanis sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent, ad summam rerum desperationẽ perduxerunt, Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle descendentibus Gallis, eas angustias suspectiore negligentia omni præsidio nudatas reliquerat, disseminatis sermonibus apud præsidiarios, tristia omnibus, & certũ arci excidium ominabatur: moliri subterraneos specus Nauarrum, quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur, uel corrumperetur, eumq; perfectis cuniculis breui, sicuti ad Neapolim fecisset, munitiora arcis loca & turres ipsas sulphureis ignibus in sublime iactas euersurum. Quæ tametsi multorum animos cogitatione periculi suspendebant, à peritis tamen ut inania cõfutabantur, quòd depressissima turrium fundamenta, quæ etiam ut humido accedenti in solo sublicis imposita essent, uel insano etiam labore subterfodi non poterant: unde sibi neq; cuniculo neq; ignibus noceri posse arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura, ut tum ignes, quum solidis ac siccioribus muris & cau

tibus incluſi fuerint, uehementiſſimè ad ſpirandũ inanes auras quæritent, cunctaq; uelociter impotenti uiolentia perfringant: ſi uerò, ut in profundis neceſſariò accidit, molli terreno, uel modica aquarum ſcaturigine humentibus locis cuniculi inciderent, hebetato ſtatim puluere humoris iniuria, lenteſcunt ignes, caſſoq; labore irritũ, ut rerũ magiſter uſus edocuit, reſoluuntur. Igitur Sforti a, quum per eas animi perturbationes rerum tædio affectus omnibus ſuis diffideret, et memoria paterni carceris, maiore animi mollitie, quãuirum uel principem deceret, uitæ libertatiſq; pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita, quinſe dederet, nõ cunctãdum ſibi amplius exiſtimauit. Neq; Gambarus atq; Aquila legati, in quibus ſumma authoritas eſſe debebat, quo minus in turpi ſententia perſeueraret, quicquam proficiebant, quanquã grauibus cum ſermonibus caſtigatum in ſpem erigere, increpitaq; degeneris animi ſubita conſternatione, à tam fœdo dementiq; cõſilio deterrere contenderent: ac ſimul teſtarentur fœderatos principes, ipſoſq; præſertim Heluetios, qui pro eius ſalute ac dignitate conſeruanda, fratres ac conſanguineos ſuos amiſiſſent, iniuriam animo nunquam eſſe depoſituros: ſi tam propinqua ſpe renouandi belli, rebus eorum atq; conſilijs, intempeſtiua deditione, infami præiudicio obuiam iret. At ille præſenti animo quaſi ſenſibus receptis, egregiè (inquit) ac fortiter & mihi & paternæ auitæq; gloriæ uel conſtantiſſimo uitæ exitu ſatisfacerem, ut planè ſuadetis, niſi honeſtiora ſpecioſioraq; cõſilia eos, qui cadẽtibus rebus ſuis pertinacius cũ irata Fortuna colluctãtur, plerunq; duriſſimis

caſibus

casibus reseruarent. Agnouimus enim iam pridē malè auspicati imperij fortunā, quum seruire impotentibus fœderatis cogeremur, qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatibus spoliata, nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt. Vitámne ego ac libertatē, naturæ munera, dedecoris metu, uel perniciosa uirtute despiciam, & ruentiū rerum sortem iterū periclitabor, ut pro speciosis inanis & incertæ dignitatis titulis insolentissimis hominibus, qui præscribunt, leges dant, & sumptus & uectigaliū exquisitā rationē reposcunt, iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hisdem catenis expirem? Imprudenterne ego, uel ingratè, si in maiore mea iactura propriæ saluti ac libertati cōsuluero, Ferdinandi, uel Cæsaris rebus præiudicasse uidebor, qui apertis consilijs, ut hoc imperiū, maiorum meorū uirtute partum, nepoti Carolo adiudicarent, aliquādo me extrudere cogitarunt? Quorum alter, ut qui semper cū hoste clandestine sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter, tametsi mēstruis pēsionibus ingentes ei pecuniæ soluerētur, quū tamē bellū immineret, in interiorē Germaniā regressus, neq; suæ dignitati satisfecit unquā, neq; in meis uel miserrimi patris difficultatib. digna Cæsare, uel cognato principe auxilia trāsmisit? Neq; Leoni, quominus dignis pontifice cōditionib. cū Gallo fœdus percutiat, hac necessaria deditiōe impedimēto futurus existimari uelim: Qui si fallaci atq; infido Fregosio minimè credidisset, expeditio req; cōsilio celerius et cōstātius pristini animi deliberata peregisset, neq; ipse cū maxima dignitatis imperijq;

iactura ſuperbis hominibus ſeruire inciperet, neq; ego fractis ac deſperatis rebus, quod miſerrimum eſt, apud hoſtem meliorem uitæ conditionem quærendã eſſe cenſerem. Tantũ uerò abeſt, ut publicam Heluetiorũ cauſam reſpicere uelim, ut illos, qui magno ſuo incommodo huius imperij tutelares uideri uolunt, ultro ea moleſtia ſim liberaturus. Ita Maximilianus, ut perpetuis tandem curis atq; moleſtijs animum liberaret, & principalem uitam nullis unquam ærumnis uacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigeſimo oppugnationis die arcem dedidit, his conditionibus, ut ſibi ac præſidiarijs militibus res ſuas atq; omnem ſupellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atq; ipſi ab rege trigintaquinq; aureorũ milia ſingulo quoq; anno perſoluerentur, modò per publicas tabulas paterno iuri cederet, & ſe iniuſſu regis, fide data, Galliæ trãſalpinæ fines minimè exceſſurum ullo tempore, polliceretur. Fuere ea tempeſtate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum conſilijs Maximilianus innitebatur, ad extremum, ut rebus ſuis conſulerent, fidem cum fortuna commutaſſe exiſtimarent, quòd iuuenem imperitum rerum, ægroq; animo fluctuantem, quem conſilio atq; induſtria ſanare atq; erigere potuiſſent, ad dedendam arcem impuliſſe dicerentur. Quod pro uero fortaſſe relinqueremus, niſi tempora, quæ ab euentu rerum cauſas aperiunt, aliquantò poſt ambos ea calumnia, Maximiliani etiã teſtimonio, liberaſſent. Ipſe Maximilianus, quũ regem apud Ticinum ſalutaſſet, comitantibus equitibus, qui eũ liberè cuſtodirent in Galliã

proſectus

profectus est. Nec multò post Franciscus, quòd ante re ceptam arcē suæ dignitatis esse minimè statuebat, Mediolanum tum primùm inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo præbuerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad oppugnandam Brixiam profectus quum perspecto urbis situ, notatisq; hostium munitionibus, ad templum Euphemiæ uirginis castra posuisset, aduocatis in consiliū Venetis ducibus, qui sua & Liuiani cogitata in mediū adducerent, duplicē expugnandæ urbis rationē reperiebat. Vna erat, qua constitutis aggeribus, fossisq; perductis ad securitatem oppugnantiū, tormenta subueherētur, murūq; opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis, ita diuerberarent, ut fossis murorum strage ruinaq; completis, ad subeundum facilis ascensus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordini-

bus præberetur. Altera erat in celeritate posita, quæ ex improuiso pluribus simul in unum locum prolatis directisq; tormẽtis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent, tumultuarioq; prælio depulsis defensoribus, urbem ingrederentur, quàm hostes imparati ac festinantes extruere aggerem, opportunumue consilium in repentino negotio capere, & propugnare possent. Huius sententiæ erat author Petrus Longenas equitum præfectus, uir acer & fiduciæ plenus, cuius consilium pleriq; sequebantur, qui longam ac laboriosam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hãc, Triuultius dux uetus ab longo rerum usu grauiq; ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, ut qui ullam uictoriæ partem, quam tuta uel recta belli gerendi ratio promittere posset, ab audacia uel casibus minimè sperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter summam locorum ac mœnium notitiã, quòd Brixianus ciuis erat, æquioribus militũ auribus audiretur, omnes ferè in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus urbem egreditur, nullius propè negotij futuram oppugnationem, si à neglectæ custodiæ loco nihil tale uerentes hostes, adorirentur. Itaq; milites falsis adducti persuasionibus, quod plerunq; ante periculum suas atq; alienas uires iniquè æstimant, & destinata consilijs secundo cursu sibi successura facilè credunt, prolato apparatu, antequam diluceseeret, magna ui oppugnare cœperunt, uel ob id ardẽtius, quod loci felicitate impulsi, ab eodem exeuntis Garzettæ ostio, quum Galli frustra obsisterent, Gritto & Auogario du-

gario ducibus, in urbem irrupisse meminerint. Tanta uerò murorũ strages edita est, ut patefacto aditu per ruinas transcensuri uiderentur. Sed contrà ab Hispanis atq; Germanis, qui summa prõptitudine quod agẽdum foret sibi opportunè, diuisis inter se muneribus, præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celerrimè perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuerò ne deessent, qui uno tempore & aggerem comportarent, & mœnium hiatus obstruerẽt, ac simul in perpetua statione consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere, satis abundè periculis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, ut hyberno matutinoq; tempore accidit, prospectum impediebat, ad primum tamen ictũ, uel æstimatis coniectura mœniũ spatijs, uel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorũ libratores interfecit. Vnde mox dissolsis uno tẽpore omnibus sclopettis cæterisq; tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressæ fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cũ insigni clade cæteris intulerunt, ut Malatesta Baleonus & Ioannes Conradus Vrsinus, qui ante alios Longenæ auspicijs primas irrumpendi partes depoposcerant, deserere trepida fuga omnẽ apparatũ, celerrimoq; regressu suos recipere cogerẽtur.

Quo caſu Hiſpani atq; Germani è muro ſtragem fugamq; hoſtium cõſpicati, quin eruptione facta pertur batos inuaderent, minimè dubitarunt. Neq; Hicardus inſidias ueritus, neq; Rodulphus Hala Germanorum dux, qui, maioribus portarum ſpatijs aggere obſtructis, anguſtiſsima portula nequaquam erumpendum eſſe iudicabant, reprimere ardorem militum potuêre. Ita duce Morellione ſcutis gladijsq; contenti quũ euolaſſent, aliquot interfectis & captis, occupatisq; omnibus tormentis, uniuerſos in fugam coniecerunt: maioreq; incommodo ac metu hoſtes affeciſſent, niſi Triumtius, quem falſus rumor ab extrema caſtrorum parte ad propinquam ſpem capiendæ urbis euocauerat, oppoſitis equitibus eorum impetum retardaſſet. Hiſpani ſiquidem tormentorum ſuorum, quæ in muro conſtituta fuerant, præſidio confiſi, ob id aliquãto audacius perterritos inſequebantur, quòd ſi hoſtis fortè urgeret, tutum receptum ſibi dari intelligebat. In eo tumultu Hiſpani, ne, quæ ipſi dudum ceperant, acriore hoſtis impetu reciperentur, omnem tormentarij pulueris copiam ſuccenderunt: excuſſereq; curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atq; axibus, ne reduci poſſent: minora uerò humeris impulſa in foſſam præcipitarũt, & ſe ad unum incolumes in urbem receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanſerant, è muro directis colubrinis ita oppugnata ſunt, ut aliqua percuſſo metallo frangerentur, alia diſruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Caluber equitum præfectus, quũ in ipſo oppugnationis ardore incautius in muro uerſaretur, tormento

ictus in

ictus interijt. Nocte uerò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt, tredecimq; ex minoribus nullo accepto incommodo reduxerunt, quòd hostes sulphureũ puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabãt. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his unum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas, ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimentum paucorum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedẽdum ratus: ut aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnandum reuerteretur, ad tertium ab urbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incepto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusq; extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum cognatione & gratia regis pollens potensq; magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erãt cũ eo supra tria milia equitũ, & sex milia peditũ Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiã, atq; obstinatè subsistere cœperunt quòd aduersus Cæsarem & consanguineos suos minimè se profecturos dicerent, quibus neq; bellum, neq; iniurias inferre ueteris sacramenti religione tenerentur. Cæterùm quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunq; gentes, si bellum ultro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præ-

Bastardus Sabaudius Brixia mittit.

Germani cõtra Cæsarem pugnare nolunt.

Quo casu Hispani atq; Germani è muro stragem fugamq; hostium cõspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minimè dubitarunt. Neq; Hicardus insidias ueritus, neq; Rodulphus Hala Germanorum dux, qui, maioribus portarum spatijs aggere obstructis, angustißima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorem militum potuêre. Ita duce Morellione scutis gladijsq; contenti quũ euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisq; omnibus tormentis, uniuersos in fugam coniecerunt: maioreq; incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triumlius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquam spem capiendæ urbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorum, quæ in muro constituta fuerant, præsidio confisi, ob id aliquãto audacius perterritos insequebantur, quòd si hostis fortè urgeret, tutum receptum sibi dari intelligebat. In eo tumultu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormentarij pulueris copiam succenderunt: excussereq; curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atq; axibus, ne reduci possent: minora uerò humeris impulsa in fossam præcipitarũt, & se ad unum incolumes in urbem receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanserant, è muro directis colubrinis ita oppugnata sunt, ut aliqua percusso metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Caliber equitum præfectus, quũ in ipso oppugnationis ardore incautius in muro uersaretur, tormento

ictus in

ictus interijt. Nocte uerò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt, tredecimq; ex minoribus nullo accepto incommodo reduxerunt, quòd hostes sulphureũ puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabãt. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his unum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas, ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimentum paucorum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedẽdum ratus: ut aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnandum reuerteretur, ad tertium ab urbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incepto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusq; extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum cognatione & gratia regis pollens potensq; magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erãt cũ eo supra tria milia equitũ, & sex milia peditũ Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiã, atq; obstinatè subsistere cœperunt quòd aduersus Cæsarem & consanguineos suos minimè se profecturos dicerent, quibus neq; bellum, neq; iniurias inferre ueteris sacramenti religione tenerentur. Cæterùm quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunq; gentes, si bellum ultro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præ-

Bastardo Sabaudiũ Brixiam mittit.

Germani cõiura Cæsarẽ pugnare nolunt.

stituros. Ea res Venetorum animos uehementißimè permouit. Quod Franciscus parum syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguæ fidei uiderentur, quum nullis præmijs uel obtestationibus flecti possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis, Franciscus, ut apud Venetos omni fraudis uel commutatæ uoluntatis suspicione uacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato uulnere cõualuerat, ita maxtmè ante alios propter ueterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandiq; scientia apud Mediolanum cõparatam, à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius uiri artibus omnino cessuram fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostium equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repẽtinis excursionibus infestabant. Vixq; ut erat paucis familiaribus comitatus, in eo periculo amißis impedimentis, atq; omni castrensi supellectile, equi uelocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios uindictæ auidos, quos fremere, & bellum Italiæ minitari intelligebat, ullis uel amplißimis etiam conditionibus pacare non posset, ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britanniæ rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciarẽtur, ut im-

ut imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctioribus fœderis uinculis eum sibi obstricturũ, suspicacesq; regum animos, iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quòd Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem, uctere partium studio minimè commutato, seruire temporibus magis, quàm cum Gallis ex animo consentire putabant, magnam spem in eius pecunia atq; authoritate ad conficiendas res maximas collocare uiderentur. Et Franciscus religione etiam permotus, ad gloriam quoq; pertinere arbitrabatur, si pontificem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac simul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totq; regulos ac duces ad splendorem Gallicæ amplitudinis ulteriorib. populis ostentaret. Leo tametsi complures principum legati, & in primis Cardonius qui ad eum uenerat, nec cum Gallo colloqui uellet obnixè precarentur, multis tamen de causis minimè sibi respuendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu Florentiam profectus est, ubi totius Etruriæ cõcursu, magna atq; incredibili hilaritate, Florentini, ut tantum ciuem pontificemq; debebant, exquisitissimis honoribus exceperunt. Inde transgressus Apenninum quòd Etruriam Gallis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore Bononiã perucnit. Nec multò post Robertus Vrsinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digresso occurrerent, eumq; deducerent, transmissi: quo tempore Tramulius quoq; & Lotrechius procerum clarissimi ad pontificem iussu regis peruenerunt. Postero die Frã

ciſcus cum ſex milibus equitum, comitante cardinalium ſenatu urbem ingreſſus, pontificem in prætorijs ædib. ſella ſedentem exoſculatis de more pedibus adorauit. Neq; pontifex eum regem, qui priſco cognomine Chriſtianiſſimus diceretur, ad pedes procumbere paſſus eſt: nam uenerabundum dextra motuq; corporis alleuauit, deductumq; in ſecretiorem ædium partem humaniſſimè complexus eſt. Erat Franciſcus procera corporis ſtatura, colore lacteo, uiuacibus oculis, ſerena prorſus ac regia facie, omnium qui adeſſent eius ætatis formoſiſſimus. Idq; illi in primis incomparabilem gratiã addebat, quòd nemo uel ſeuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus neceſſariam deſideraret, quum uerſicolore ac interciſa ueſte pileoq; diffluentibus pẽnis redimito, ac licentiore ſermone apud ſuos palàm uteretur: omnesq; tamen in caſtrenſi comitate regiam dignitatem agnoſcerent. Leo ſequenti die Petroniano in templo, rege altaribus miniſtrante, ſacra celebrauit ac mox, quum aliquot dies ſecretioribus colloquijs impendiſſet, conſtitutis inter ſe belli & pacis conditionibut, quas memoriæ prodere neceſſarium nõ putamus: Hadrianum Arcturi Boyßiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyßiuius regis nutricius, atq; omnium cõſiliorum moderator: cuius impulſu Franciſcus colloquium appetiſſe dicebatur. Regi quoq; conceſſum eſt, ut citeriore ac ulteriore in Gallia ſacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret, & contra permittente rege pragmatici iuris prærogatiua tolleretur: qua (ut ſuo loco memorauimus) ſacerdotia, tota Gallia, collegiorũ arbitrio adiudicari conſueuerunt. Pon-

Franciſcus rex Galloꝝ qua forma.

tifex

tifex quoq; in gratiam obnixè petentis regis, Georgiũ Sopraſaxum magnæ apud Heluetios authoritatis carcere emiſit. Is domi Gallicæ factionis princeps extiterat: & propter cruentas atq; acerbiſſimas ſimultates, quas cum Sedunenſe cardinale omnibus temporibus exercuerat, capitali iudicio conuictus in mole Hadriani, teterrimo in carcere ſeruabatur. Precibus item pontificis, Franciſcus Proſpero Columnæ libertatem ſe daturum pollicitus eſt, remiſſurũq; ei (ut poſtea factũ eſt) tertiam impoſitæ pecuniæ partẽ, quum Proſper acerbitate ducum, in quorum poteſtatem deuenerat, triginta ſeptem milibus aureis nummis ſe redimere cogeretur. His rebus ſex dierum ſpatio conſtitutis, Franciſcus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitq; pontifex abeũtem aurea cruce prætioſiſſimis gemmis exornata, qua fruſtulum Chriſtianæ crucis includebatur. Ipſe non multò poſt, quum per aliquot dies Carnualibus ludis perſonatus choreis & matronarũ amoribus indulſiſſet, & crebris ſubinde rumoribus afferretur Heluetios ac Cæſarem Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, conſentire in unum, atq; arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hiſdem fermè diebus Triuultius atq; Nauarrus ad Brixiã ampliore adducto exercitu, atq; omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte conſederunt, qua Paulum Baleonum Obignino incluſo, urbem oppugnaſſe memorauimus: perpetuisq; munitionibus circũductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, & Saluatoris, latiore ſpatio complexi, caſtra muniuerunt. Neq; per plures dies diurni uel nocturni laboris quicquam

Franciſcy arma crucis donum à pontifice.

intermissum est ad perducendas fossas extruẽdosq; aggeres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerẽtur. Nec multò post, nullo propè uulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebat, magna ui tormẽtorũ pinnis propugnaculisq; nudata est: actiq; subinde cuniculi uarijs in locis, quibus intromisso puluere fundamenta murorum euerterent, uel subterfossis mœnibus per occultissimos specus in priuata urbis ædificia penetrarẽt: atq; inde sensim coacta militum manu, urbem inopinantibus hostibus occuparent. Sed Triuultius diuersa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad lõgitudinem pedum ducentorũ, succisis radicibus, longa tibicinũ serie fulcire, suppositisq; ignibus excindere singulari studio contendebat. Fossores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium longitudinẽ secundum fundamenta proferebatur, dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò supra radices malleis uectibusq; perfringebãt, subtractisq; sensim lapidibus, tigna bipedalia, crassitudine humani cruris modico pariq; interuallo inter se abiũcta supponebãt: atq; ita cõtinuato opere, totus murus perpetuis tignorum ordinibus innixus suspendebatur. Ea mox interualla, aridis uirgultis ad concipiendam flammam pice atq; oleo præparatis, tormẽtarioq; puluere conspersis implebant, quibus postea ad ducis signum uno temporis momento succensis, quũ eodem igne tibicines ac tigna suppositа cõsumerentur, necessariò eæ mœnium partes repentina atq; ingenti ruina corruerent. Hæc quum singulari ducum solertia atq; incredibili studio ac labore

ac labore militum pararentur, per uiginti octo dies Gallica, Venetaq; tormenta nunquam cessarunt, magna introrsus murorum uastitas facta, magnus timor hostibus iniectus, multiq; milites utrinq; occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutissima in parte mœnium resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Interim milites quotidiana consuetudine inter se colloquebãtur, quod primæ castrorum munitiones adeò mœnibus subiectæ erant, ut telum è muro facilè in eas adigi posse uideretur. Galli enim ac Veneti obsessis famem omniumq; rerum inopiam, atq; omnis auxilij desperationem obiectabant, ac mortem aut uincula comminabantur, quòd eos, si per conditiones deditionem facere uellent, minimè se recepturos esse iureiurando confirmassent. E cõtrario Hispani Venetis ignauiam exprobrabant, quũ se iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent: magnopere uerò se Gallorum uicem dolere dicebãt, quòd eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Insubrum domibus, pellicea ueste & largioribus epulis uti consueuissent, niuis ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa paterentur. Quum per hunc modum milites facetè cõtumelijs inter se contenderẽt, Nauarrinus miles, ut linguam iactãtiamq; Hispanorum: iecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanicè loquutus, commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus uestris tam securè iocamini, cauete ne à uobis contumeliarum rationem reposcamus, quum Gallina pede scalpere ac fodere humũ aliquãdo desierit. Quæ uerba acuti et perspicaces Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt,

eaq; altius interpretati, Nauarrum pro Gallina ſpecus cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab ſuæ gentis milite per luſum cautè ſibi ſignificari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus ſimul ſigniferis ac cēturionibus cōmunicatur, ad Hicardūq; cōcurritur. Ille qui propter loci mœniumq; naturam atq; eius hoſtis ingenium, qui in his artibus maximè inniti conſueuiſſet, hæc eadem multum antea accidere ſibi poſſe cogitarat per eam urbis partem, quæ proxima caſtris & ſubiecta periculo uideretur, diligentiſſimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, ſcientiſſimeq; perquirant, an aliqua cuniculorum ueſtigia reperiri poſſint. In id quum omnium militum animi ſummo ſtudio intenti eſſent, alij paſſim omnibus ſilentibus ſtrati, ut terræ motum notarent, aurem ſolo applicabant: alij tympana militaria ſolo depoſita, ſi concuſſis leuiter membranis, uel tenuiſſimè perſonarent, contemplabantur: alij capaciſſimas pelues, uaſaq; ænea omnis generis aqua repleta, ſi tremulis motibus agitarentur, intentiſſima cura omnibus locis obſeruabant: quibus argumentis ſubterranei operis motiones neceſſariò deprehenderentur. Nec multò poſt certo in loco animad uerſum eſt terræ ſuperficiem manifeſtè commoueri. Quam ob rem ſingulari omnium lætitia contrarium illi cuniculum inſtituerunt. Erant multi in urbe milites horum operum peritiſſimi, qui artē ſuperioribus temporibus præceptore Nauarro didicerāt, pluresq; Germani, quibus omne genus cuniculorum notiſſimum erat, propter argentarias ſecturas, quæ apud eos ad

Hercyniæ

Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononiæ fuerant, & se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis continuato labore ac pluribus simul perductis cuniculis, facilè per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisq; in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur. Disputatur in consilio, an sulphurei pulueris cados, qui in eum locum ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberēt, quòd magnam eius rei inopiam diu antea sentire cœpissent, an opperiri tempus præstaret, horasq; captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se demittere consueuissent, ut illos iniectis ex improuiso igniuomis globis, miserabili morte concremarent. Sed Dij immortales, qui ut præditos insigni uirtute homines diutius seruent, plerumq; imminentis Fortunæ impetum benignitate præuertunt (ut sæpe antea fecerant) illos ea quoq; die protexerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuique perficiendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magistrum cultiore ac serica ueste indutum uersari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, ut qui se destinatos duces enecaturum existimabat, moræ impatiens, iudicioq; deceptus, ambustis aliquot hominibus totā adinuēti cuniculi rationem hostibus patefecit. Neq; tamen Triuultius atq; Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto

temporis interijſſet, quicquam ex alijs operibus remit tendũ ſibi eſſe iudicarunt, quòd obſeſſos, neceſſarijs re bus magna ex parte cõſumptis, ſublata ſpe ſtipẽdiorũ, auxilijs deſperatis, extremas rerũ difficultates nõ eſſe toleraturos intelligebant. Iam enim Hiſpani atq; Germani quũ in celeritate, uel diligẽtia Cæſaris nullã ſpẽ collocarent, quòd eũ incertis tardioribusq; cõſilijs momenta Italici belli reſpecturũ arbitrarẽtur, ſtipendiũ procacius atq; arrogãtius, quàm in obſidione deceret, efflagitare, miſeros ciues uiolatis hoſpitij iuribus præda loco habere, ducibus atrocia comminari, Cæſarẽq; maledictis & probris inceſſere cœperãt. Quin etiam quum Gurcenſis cardinalis ad ſuſtentandam eorũ ſpẽ, uentura ad certam diẽ auxilia pluribus literis ſignifieaſſet neq; ea poſtmodũ comparuiſſent, morionẽ aſello impoſitũ imperatorijs inſignibus atq; aquilis exornatum, lagenas collo ſuſpenſas deferentẽ, per urbẽ deduxerunt, & pro Cæſare, ueluti ipſis auxilio ſuperueniſſet, temulentius quàm quiſquam crederet, fœdis acclamationibus ſalutarunt. Neq; abditi duces ac plurimùm de ſalute ſolliciti, deteſtabilem ac nefandã eorum petulãtiã authoritate caſtigare, uel ulciſci ſuprema imperij poteſtate, ne ſeditionem miſcerent, audebant. Hiſdem fermè tẽporibus, Cæſar in Vindelitiã redierat: imperatisq; militibus, qui Brixianis auxilio mitterẽtur, ad quindecim cohortes armauerat: maiusq; bellum, ad uictoriã Gallorum excitatus, ingenti animo molieba-tur. Superiore enim æſtate quũ Frãciſcus tãtis coactis exercitibus aduerſus Heluetios bellũ pararet, ipſe, ueluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Pannoniæ fi-

nes abſce

nes abſceſſerat, ut cum duobus Septentrionis regibus colloqueretur. Conuenêre enim Vladislaus Hungariæ & Sigiſmundus Poloniæ reges, atq; ipſe Cæſar in patentibus campis, nemoq; fuit paulò notioris nominis Sarmata, nemo illuſtris Pannonius, nemo è tota Germania, qui toga uel armis clarus eſſet, quin regem ſuũ cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigonienſis, & Longus Gurcenſis cardinales, aderant Danorum & Gothorũ regis legati, Bohemorum et Marcomannorum Senatus, & totius deniq; Europæ principum oratores. Multa eo concilio, quæ ad rerum quietem pertinere uidebantur, pertractata: actumq; in primis de Moſcouitis, qui infeſti Lithuanis, etiam tum Smolenchum ui captũ retinebant: quibus Cæſar propter affinitatis neceſsitudinem, quæ ſibi cum Baſilio eorum rege intercedebat, fauere uidebatur: magnoq; omniũ ſtudio deliberatũ eſt de auertendis Turcarũ incurſionibus, quibus finitimæ Illyrici & Pãnoniæ regiones euaſtabantur. Viſaq; eſt ſed non capta ipſa rerũ occaſio gerendis bellis efficaciſſima, quum Selymum aduerſus Aladolum regẽ cũ omnibus copijs in Minorẽ Armeniã profectũ eſſe cognouiſſent. Pacem ſubinde ac fœdera inter ſe percuſſa, arctiſsimis cognationibus additis, obſtrinxerant. Nã Cæſar Ludouico Vladislai filio, Mariam neptẽ ſuam Philippo filio genitam, collocauit. Carolum uerò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici ſororem, quum nubilis foret in matrimonium ducturũ recepit. Bona quoq; Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam ipſe Cæſar antea duxiſſet, Sigiſmũdo regi

desponsata. Secretiora deniq; de maximis rebus inita fuere consilia, quæ sicuti ipso rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarũ monumentis minimè tradenda esse censuissemus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui Brixiæ præsidio erant, quòd minore iam cura absentis occupatiq; Cæsaris, & difficultate alpinorũ itinerum angustiora sibi in dies futura omnia existimabant, de deditione cum hostibus agitare cœperunt. Erant ij nõ nulli ante alios signiferi ac cẽturiones, qui spe ampliοris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obsidionis adducti manipulares suos deprauarant, ac tunc maximè, ut se dederent, & laboris præmia, quæ certius ab hoste, quàm à Cæsare promererentur, accipere maturarent, habitis per contubernia cõciliabulis adhortabantur. Neq; gregarij mercenarijq; milites, qui parum decori ac gloriæ, quæstui uerò plurimùm studẽt, tametsi paulò ante iactarãt se non prius de deditione cogitaturos, quàm omnes obsidionis acerbitates pertulissent, uoluntati centurionum suorum defuerunt: publico nanq; consilio decretum est, ut legati ad Triuultiũ de deditione mitterentur. Postulabant ut uiginti diernm induciæ forent, intra quod tẽpus, si auxilia à Cæsare minimè mitterentur, urbem dederent. Trimestre uerò stipendium singulis præsidiarijs militibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum urbe decederent, uexilla præferre: tuba ac tympanis more militari uti atq; omnem bellici apparatus supellectilem asportare. Neq; Triuultius eas conditiones, tametsi inflatius quàm pro dignitate duorũ exercituum

Centuriones ac signiferi primi

foret ab

ſoret ab obſeſsis proponerentur, reſpuendas eſſe iudicauit, quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & ſatis ad laudē profectum arbitrabatur, ſi eos hoſtes, & in primis Hiſpanos qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientiſsimi exiſtimari uolebant, ad extremum intempeſtiua ac celeri rerum deſperatione compulſos, ad deditionem perduxiſſe diceretur. Sed uix dum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum miſſus, re perfecta tabuliſq; confectis ab urbe in caſtra redierat, quum frequētibus nūcijs allatum eſt. Cæſarianos Rheticis culminibus digreſſos aduentare: eoſq; biduo poſt cum armentis, commeatu, ualidiſq; auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac ſimul uno tempore ſubita Brixianorū eruptione aliquod incōmodum anciptiti contentione diſtractus acciperet, caſtra contraxit: admonitiſq; præfectis atq; omni ordinū centurionibus, ut paratos ac intentos milites continerent, tormenta, quæ ſub muro erant, reduci ad Euphemiæ uicū iſ; id ociosè admodum & quietè adminiſtrari iuſsit, ne concurſatione & frequentia militum, callidus & arrectus hoſtis in aliquam uel noui conſilij uel concepti timoris ſuſpitionem adduceretur. Hiſpani tamen è muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum nullum interea per pactionem telum utrinq; mitteretur, eius conſilij cauſam à Venetis Galliſq; requirebāt, & crebrò num timerent, uel acceptæ fidei inducijſq; diffiderent, notos quoſq; appellādo ſciſcitabantur. Cō

trà illi, quòd multorũ dierum inducias conceſsiſſent, et clauſis niue geluq; alpibus, nulla eis ab Cæſare uẽtura auxilia manifeſtè perſpicerẽt, ueluti perfecto negotio, inſtrumentũ omne bellicũ ſe colligere reſpondebant. Interea Gulielmus Rochãdulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cũ Ludouico Lodronio, qui propter multas alpinarũ gẽtiũ cliẽtelas, atq; opportuna caſtella quæ in Tridentinis obtinebat, mõtium locorumq; omniũ naturam, & inuſitata quæque itinera apprime nouerat, per niuoſos atq; abruptiſsimos tramites cum auxilijs Anſum peruenit. Id erat caſtellũ trigeſimo ab urbe miliari, petræ impoſitum, ubi coeuntes inter ſe montes, aſperam conuallẽ, inſuperabilesq; anguſtias faciebant, quod Vrſattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præſidio tuebatur. Is tãta, ut belli inſolens erat, Germanorũ multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci ululatu, niſi portæ ſtatim aperirentur, omnia mox uictis extrema ſupplicia denũciarent, repugnante Tonſio Bagnacaballo fõrti centurione, arcẽ continuò dedidit: unde illi non multò poſt exitium partũ. Nam qui infami metu territus uitæ pepercisſe uidebatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in fõro capite mulctatus eſt. Rochandulpus caſtello atque anguſtijs celeriter potitus, inde mouit: nihilq; intermiſſo itinere, prius ſigna ac copias è proximis collibus oſtendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs uel fama cõpertũ habere potuerint: quòd tãta diligẽtia Veneti itinera locaq; omnia diſpoſitis præſidijs obſeruabant, ut qui mandata uel literas deferrent, ſine manifeſto uitæ periculo commeare non poſſent:

possent. Montani quoq; homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tẽpore coluerunt, neminẽ impunè transire patiebantur, eoq; bello supra quadraginta nostros speculatores, qui è Brixia Veronam, uel è Germania in eas urbes mittebantur, deprehẽsos necatosq; arboribus passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repentinumq; Rochandulphi aduentum fecit: & manifestam hostiũ tormentis salutem attulit. Rochandulphus quòd plures boues, & aliquantum pecuniæ in stipendium, magnamq; sulphuris pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentũ eius molestè ferrent, quòd sublata deditionis occasione, certa spe præmiorũ quæ ab hoste proponebantur, manifestè decidissent. Erant plures, quũ aduocato statim concilio, sententiæ de belliratione dicerẽtur, qui cibo ac modico somno recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atq; ad oppugnada castra hostium contendendum esse censerent. Id Hicardus ipse & Rodulphus, Hala ac Vbertus Gambara ueteresq; milites probabant, qui celeri audacia, factoq; uirtutis periculo deleri imparatos hostes, & bellum facilè confici posse iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, ut equitatum, quem magno usui minimè sibi futurũ asperis præcisisq; in locis intelligebat, in patentiores cãpos educeret, ad Ghedas ita se receperat, ut eũ ueluti loci distantiæ cõfisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maximè nocte nihil tale uerentem oppressuri nocturno impetu uiderẽtur. Sed Rochãdulphus, quũ iniussu Cæsaris dubiq

atq; audacis consilij fortunã, quæ, ut bellici ferunt casus, uel mediocri etiam clade illata resurgentes partiũ uires, & maiora iam Cæsaris consilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret, prolatisq; Cæsaris mandatis quibus ille præscripserat, ut Brixia metu liberata contentus foret, omnes eius consilij cogitationes interrupit. Nec multò pòst, quum duriores de se rumores audiret, quòd multitudine suorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ uel commeatus intulisse diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præsidij supplementum Brixiæ relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æquè ac Hispani, impellente uel conniuente Hala, qui uetere odio atq; emulatione Rochandulpho tacitè infensus, omnem eius authoritatem militari petulantia, cõminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisq; palàm abstinebant, quòd sine stipendijs in ea rerum omnium inopia, quum per occasionem explorate uictoriæ diuturnum simul bellum & lõgam duraq; militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita uirtute, inutiles muro inclusi, & uinctis planè manibus timidissimi cuiusq; ducis imperio tenerentur. Mox glisscente insania, quum deterrimus quisq; seditionis faces accenderet, quòd summotis hostium castris erumpendi prædandiq;, ut quotidiana exercitatione consuuerant, facultatem amisissent, summa procacitate atq; licẽtia, debitas sibi pecunias ab ducibus efflagitare cœperunt, atq; in Hicardũ, qui ut tumultuantes authoritate pollicitationibusq; sedaret, cõcionem aduocarat,

inclinatis

inclinatis intentatisq; cuspidibus impetum fecerunt: Ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantem su periectis uexillis cõtexissent, quæ ferro tangere fas nõ ducũt, & ueluti sacrosancta etiã scelestissimi uenerãtur proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cæde maculassent. Eum tamen metu exanguem, hastarumq; ictibus uiolatum discerpta ab humeris ueste, ut maiore cõtumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus ut saluti suæ consulerent secretioribus se locis abdiderant, tot consternatis atq; minacibus occurrere uel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis spatio præseruida seditionis insania refrixisset, atq; ipsa cogitatione sceleris, turbidorum atq; ferocium animi sanarentur, gregarij præcipuè milites pœnitentia, & pudore confusi, suos duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic animo atq; oculis requirebant, ut dubitantibus ac pauidis publicam fidem darent, ac nihil in posterum eis nocituros esse, interposito iureiurando pollicerentur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes redière, Hicardus quoq; pristinæ dignitati restitutus, quòd unicum sedandæ seditionis remedium relinquebatur, pecuniam miseris ciuibus imperauit: eamq; peromnes modos acerbissimè extortam militibus diuisit, ut alienatos abse animos aliquo donatiuo deliniret. Quæres Vberto Gambaræ in primis cæterisq; Cæsarianæ factionis principibus, qui cogẽdæ pecuniæ rationem inuenerãt magnam conflauit inuidiam: quòd illi, ut bellicis difficultatibus insana quadam ambitione subuenirent, utq;

in Cæsarem præclarius eorum studium uideretur, neq; priuatis opibus suis, neq; calamitosæ ciuitati, euersæq; propemodum patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides, Alexander Balbianus uirtute bellica & natalibus clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter ampliſsimas facultates summam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atq; Hicardo receperunt, promiseruntq; si id minimè præstaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos: Hicardus etiam sacramento adactus iurauit, se non prius urbe decessurum, quàm ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Cæsar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæsarem peruenisset, expositis Brixiani præsidij difficultatibus, pecunias ut promiserat, quanta maximè poterat celeritate coegit, eundemq; Lodronium qui deferret, cum quinq; cohortibus misit: sed Lodronius non eadem itineris felicitate usus est: Nam Veneti cognita eius profectione, Ioannem Conradum Vrsinum cum ualida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruenerant, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem ut in pago consisteret, atq; eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata uehementer animo pertubatus, quòd se in eum locum inexploratò demisisset, unde cohortes sine detrimẽto uel infamia se recipere nequirent, quum se omnibus partibus inferiorem, si lucem opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam casus obtulerat, ad consilium uertit, adortusq; semisopitam multitudinem, priusquam

arma

arma capere, uel coire in ordines possent, cæsa statione uniuersos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari uirtute atq; prudentia insignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus resistit, obtruncatus est. Lodronius in potestatẽ hostium uiuus deuenit, cæteri fœda in tenebris fuga per salebrosam conuallem ardentibus casis, quas tenuerant, niuosos montes petiuerunt. Desiderati sunt ex Cæsarianis paulo minus trecenti milites, in queis fuere supra quatuordecim honestiore loco nati, quorũ cadauera à conquisitoribus Tridentum delata sunt. Quæstorem uerò cum ipsa pecunia fugientem, quod unum ad summam Veneti militis felicitatem defuit, nox iusto obscurior, notaq; itinera, & proximæ paludis nauigium è manibus insequentiũ eripuerunt. Eodem quoq; tempore Hispanorum cohortes duæ, minimè cognita Conradi atq; hostiũ profectione, ut tutior uenientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendebant. Chinea enim antiqua è specula, quæ Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atq; ignibus significatione facta, Brixianos de suo atq; auxiliorum aduentu, ut inter se constituerant, fecerat certiores. Sed Hispani quum iam appropinquarent, ac propè in manibus hostium essent, sorte quadã ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt, qui illos similitudine armorum deceptus, ex Nauarrinis esse iudicãs, è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectando illudendoq;, quòd prædæ minimè interfuissent, rem uti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis è uestigio, ut necesse erat pleniore passu Brixiam regressi, & de periculo suo, & de Germanorum cæde nun-

cium pertulerũt. Sublata ſpe Cæſarianæ pecuniæ, cum milites ſe omnibus neceſsarijs rebus egere dictitarent, & prolixè pollicerentur, quum ſtipendium accepiſſẽt ſe protinus hoſpitibus, ac creditoribus ſuis præſenti pecunia ſatisfacturos, noua in dies onera exhauſtis affectiſq; ciuibus imponebantur. Ipſi quoque Germani ac Hiſpani equites peditesq; commiſti, ut inopiam induſtria ſubleuarent, publico & priuato conſilio interdiu noctuq; portis erumpebant, & uicinam hoſtiũ caſtris regionem prædabantur. Contrà Triuultius & Veneti duces, quòd uera ui atq; oppugnatione parum proficerant, obſeſſos, à quinto ab urbe miliari, fame ac inopia rerum expugnare contendebãt. Quibus de cauſis quotidie pluribus in locis equeſtri ac pedeſtri prælio certabatur, nouaeq; in dies ab utriſque inſidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Franciſcum Hicardi fratrem, qui alæ præerat, incautè cum paucis in inſidias prolapſum intercepit. Ex aduerſo Hiſpani equites ad Balneolum matutina excurſione progreſſi, Villanouam Gallorum equitum præfectum cum amplius triginta equitibus commiſſo certamine uictum comprehenſumq; Brixiam perduxerunt. Nec multò poſt cùm Malateſta & Camillus Martinengus, ut redeũtes à frumentatione hoſtes intercluderent, cum ualida equitum manu opportuno ac depreſſo in loco conſediſſent, ad emiſſarij pontem acerrimè dimicatum eſt. Qua pugna pauci Hiſpani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, ſolidiſq; thoracibus & craſsioribus haſtis, cataphractorum more, uti didicerant, magnam hoſtium multitudi-

multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato, pluribusq; equitibus interceptis, victores in urbem redierũt. Paucos autem post dies Camillus & Frãciscus Hicardi frater permutatione facta, suis utrinq; restituti, Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quoq; dies centũ fermè Hispani atq; Germani pedites, qui sine uexillo prædatum exierant, maioris pecoris nõ paruum numerum, pluresq; captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione prædam recipere conantes, egregiè sustinuerant. Nam in Garzæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs, promptissimisq; hastatorum in fronte ac in tergo collocatis, prædaq; in medium recepta, quietè admodum regrederentur: nemo hostium tam fortis uel insanus fuit, ut despecta eorum paucitate accedendo irruendoq; cõserere manus auderet. Ita cum magna laude Vallastichimi ducis, qui autor profectionis extiterat tribus horis continenter, circumfusis insequentibusq; hostibus eminus pugnando, ad unum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoq; temporibus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis nocturnisq; excursionibus Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quum patẽtes campos percurreret, ac sæpius cum præsidio currulium tormentorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus, ex occasione repentinas faceret expeditiones, omnẽ circumiectã regionẽ impunè popula-

batur: commeatus, ſulphureum puluerem, impedimentaq; rerum caſtrenſium, quæ è Venetia ſupportabantur, intercipiebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis ſecundo amne ratibus deuectis, ſubita oppugnatione adortus, dedentibus ſeſe ad primum uitæ periculum præſidiarijs, occuparat, ibiq; propter magnam loci opportunitatẽ, Suarẽ Hiſpanum cũ præſidio reliquerat. Quibus de cauſis, neq; milites, neq; tabellarij, neq; ullius generis negotiatores, niſi furtim, magnoq; cum periculo, cõmeare audebant. Ob ea Triuultius, ut regionem itineraq; omnia maioribus præſidijs tueretur, Paulũ Manfronũ, & Mercuriũ Epirotã cum magna parte equitatus, cuius operã in oppugnãda Brixia minus neceſſariã iudicabat ad Mincij ripas præmiſerat. Quorũ aduentu, Veronenſiũ eruptiones aliquantũ repreſſæ, quòd exæquato utrinq; periculo, Antoniani latè excurrere, uel impunè uagari non poterant. Sed dũ ſingulari ſtudio utrinq; inſidiæ ſtruerentur, ac uterq; per idoneũ locũ, & certam ad nocẽdum occaſionẽ emiſſis ſpeculatoribus circũſpectaret, M. Antonius cõſilia conatusq; hoſtiũ nocturna expeditione præuenit. Enimuero quũ delectis cohortibus, tormentisq; & ueterano equitatu Verona eductis, confectoq; per noctẽ itinere, Vallegiũ contẽdiſſet, hoſtes qui tum fortè ad ſe opprimendũ, Mincij pontẽ tranſibant, adeptus eſt. Quo caſu Veneti aduentantiũ peditũ uexilla è proximo conſpicati, quibus tametſi equitatu longè ſuperiores erãt, ſe impares futuros arbitrabãtur, citra pontẽ ſe recipere cœperũt. Antonius ne dum tardius ſubſequentes cohortes ſuas expectat, hoſtis è manibus elaberetur,

M. Columna Alenniani ar, cẽ dr dithoni cupie

elaberetur, leuis armaturæ equites qui distinerent, et contracto certamine abeuntes demorarẽtur, celeriter immisit: mox ipse quum Veneti egregiè impetum sustinerent, cum cataphractis insequutus, summotos loco pepulit, & perturbatos ultra amnem refugere coegit. Erat in margine ripæ pons sublicius & angustus, & lacer, qui in lateritium maioremq; pontem transmittebat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruẽtibus Heluetijs (ut suo loco monstratum est) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primò equites insignis audaciæ, mox alij atq; alij quin peruaderent non dubitarunt: & ad propugnaculũ usq; perterritos toto pontis spatio propulerunt. Obstitit irruentibus aliquãdiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorũ ab oppido in primã aciem transgressus, pugnatũq; est acriter medio in ponte crescentibus utrinq; subsidijs. Cæterùm superueniẽte Antonio, qui approperare pedites, & displodere tormenta ad incutiendũ terrorem centuriones iusserat, Veneti fœda fuga disiecti, fugatiq; sunt: Iulius suffosso equo captus est, & cum eo amplius ducenti equites, binaq; alarum signa intercepta. In eo certamine Petri Francisci Columnæ in primis, & Cæsaris Philetini alæ præfecti, Succariq; Belgæ, et Traiani Staffæ Perusini, uirtus enituit, qui grauiter in facie uulnerati discesserunt. Paulus qui per patentes campos diuerso itinere speculatum processerat, simulq; Mercurius, qui Hispanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur frustra adortus fuerat, cognita suorum fortuna saluti sibi fuga consuluerunt. Antonius quoq; non multò post Ia

Iulij Manfro ny capty.

cobum è uico Varonis, qui cum Liuiani alarijs, Græciſq; aliquot equitibus Cabilloni ſupra Benacũ incurioſius agebat, improuiſo adortus, multis eum inſignibus equis, maioreq; alæ uexillo, ac omni militari ſupellectile ſpoliauit. Poſt id factum M. Antonius longè lateq; pabulatoribus ſuis cãpos aperuit, finitimisq; hoſtium præſidijs terrore illato, liberius quàm antea cen fuerat, circumiectã regionẽ peruagatus eſt. Dum hæc ad Brixiam gererentur, Cæſar & Heluetij iunctis inter ſe uiribus, aduerſus Gallos expeditionẽ parabant. Sedunenſis enim cardinalis, quo nemo in fouendis partium ſtudijs flagrantior, nemo in gerẽdis rebus uehementior fuit, pagos oppidaq; percurrens, ad capeſſendum bellum uindicandosq; fortiſſimos uiros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidiſſent, magnam eius gẽtis multitudinem ſuſcitarat: quanquã pagorum magiſtratus nihil publicè de bello Gallico decreuiſſent, ut qui multis de cauſis communi cõſilio ſuſcipere bellum nollent: & iuuentutem tamen ſtipẽdia facere, atq; aduerſus proprios hoſtes, Cæſaris auſpicia ſequi in earum occaſione paterentur. Henricus quoq; Britannus per Richardũ Paceum legatum, eos, ut arma caperẽt, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos ſumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico quũ uetere odio Gallis infenſus, proſperis eorum ſucceſsibus inuideret, nec Frãciſcum immiſcere ſe Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria ſorore in Britanniam reuocata, ueluti fœderibus morte ipſa diſſolutis, ad antiquã regũ amicitiã ſe recepperat. Siquidẽ Frãciſcus, qui Scotiæ regnũ, ſicuti ſemper

per in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atque administrari magnopere cupiebat, ut Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente deterreret, Ioannem Stuardum Albaniæ regulum in Scotiã destinarat. Erat Albanius Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosq; annos cũ laude Gallicis in castris militarat. Is postquã cum Gallorum manu in Scotiam uenit, ut nouam per suæ factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obtinebant gradu pulsis, Humeum ipsum pace belloq; clarissimum, pueri regis nutriciũ, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit. Margaritã reginã quæ Gulielmo Angosio uni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quòd eum in Angliam furtim asportare uelle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, uirumq; eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quòd uixdum abstersis ab regis funere lachrymis, priuato cõsilio uirum imparem regiæ stirpi, suspecta parũ pudici amoris impatientia, quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimũ impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, ut Taroannæ Tornacoq; prospiceret, quando eæ continentis urbes parua manu exiguaq; pecunia contineri possent, si Gallus aliarũ gentiũ bello destineretur. Ferdinãdus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Cæsarẽ ad id bellũ animo erectũ, magna spe auxiliorum impleue

Albanius in Scotiã cum Gallorũ manu.

rat, classesq; Neapolitanam atq; Hispanien sem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam se transmissurum promiserat. Siquidem, ut erat rerum Europæ arbiter & moderator, quũ exæquata omnium potentia regum uires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis propè Gallorum rebus urgente Britanno atq; ingruentibus ad Diuionũ Heluetijs, uires suas (etiam ex professo hostis) ad laceradum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam, & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, & ad classem, quam nouæ Carthagini comparabat, exornãdam, proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupeo Mariæ uirginis templo, quod summã religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interijt. Ferunt eum, quum iam quintum & sexagesimum ætatis annum attigisset, assiduo ac laborioso uenandi studio, quòd per aduersas etiam tempestates, quo minus feras longissimè peteret, nullis cæli iniurijs terreretur, intemperatioreq; subinde Veneris usu, usq; adeò senescẽtes corporis uires afflixisse, ut iam exhaustæ & collabentes ulla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri, sed robusto, ac in omni armorum, equestriq; præsertim disciplina, ultra uulgaris peritiæ laudem exercitato. Per omnem autem ætatem callido constantiq; ingenio fuit, & ut erat sæpius utranq; fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adcò compositè ac patienter tulit, ut nulla unquam uultu eius consiliorum uestigia

deprehen

deprehenderentur. Cæterùm qui Mauros longo ac difficili bello tota Hiſpania pepulerat, tot Punicas urbes à Syrtibus ad Herculeas columnas ui ceperat, ac nouũ inauditumq; terrarũ orbem, immenſo ac inſuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot auitis regnis adiecerat, regũ maximus uideretur, ſi principũ amicitiam quam ſemper priuatis commodis ſuis apertè metitus eſt, per occaſiones belli & pacis religioſè coluiſſet, cæterasq; uirtutes, quæ in eo ſummæ erant, iuſtitiã & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipſo ſplendore liberalitatis illuſtraſſet. Pluribus ante menſibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemq; Maximiliani Cæſaris nepotẽ, qui poſtra tot ampliſſima auorũ imperia in unũ contulit, & Cæſaris nomen adeptus eſt, teſtamento reliquit hæredẽ. Hiſdem quoq; diebus paulò ante quàm rex uita excederet, Conſaluus Ferdinandus, qui ſolus inter ætatis noſtræ imperatores Magni cognomentũ egregia uirtute promeruit, dũ grauãtibus annis apud Illyberim in otio degeret, quartanæ morbo extinctus eſt. At Cæſar & Sedunẽſis, tametſi importuna ſocij regis morte nunciata, magna ſpe deſtituti, & ueteribus depulſi cõſilijs, alias gerendi belli rationes inituri uiderentur, nihilominus conſcriptis iam adductiſq; ad proximas alpes legionibus, primo ſtatim uere in Italiã trãſcenderũt. Erãt ſupra quatuordecim milia peditũ Germanorum, omnes fermè ueterani notæq; uirtutis, quos periti duces, delectibus habitis luſtratiſq; prouincijs, ut quemq; fortiſſimũ fama uultuq; cognouerãt, et præſenti pecunia, et multò maxima ſpe prædæ, quòd in Ita

Magnus Cõ. Salua moritur

liam ducerentur, ſedibus ſuis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens uoluntariorũ militũ, qui longa militandi conſuetudine adducti, permotiq; Italiæ opibus, quum ad primum tympanorũ crepitum arma ſumpſiſſent, caſtra atq; eadem Cæſaris auſpicia ſponte ſequebantur. Fama enim percrebuerat: Cæſarem pulſis Gallis extemplo Romam eſſe petiturum, ut à pontifice maximo auream coronam, ac ſceptrum Romani imperatoris inſignia more maiorum acciperet: eumq; regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, uti odio uel amicitia meruiſſent, ſtipendij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de cauſis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones urbi ſemper atq; uniuerſæ Italiæ funeſtas extitiſſe memoria retinebat, ut eam belli procellã auerteret, paulò ante admolliendũ Cæſaris animum Egidiũ Eremitanũ in Germaniam deſtinarat. Is tum concilian dæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam ſacris concionibus tota Italia habitis, ſummam religionis, atq; eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, poſtea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omniũ animis, ſera etiam ac intempeſtiua pacis mentione, militare Cæſaris ingeniũ poſſe flectere uideretur, à militibus exulibuſq; Italis, qui ut in patriam redirent reliquam ſpem ſuam in armis collocarant, non mediocre ſalutis periculum adiuit. Cæſar Tridentinis iugis digreſſus ad M. Antonium & Sedunenſem, qui Heluetijs cæteriſq; copijs Verona eductis præerant, cum delecta equitũ ala peruenit. Is dignitate oris, et militari habitu inter ſumnos proceres conſpicuus & ſui nominis authoritate uenerabilis,

uenerabilis, acclamante exercitu, Augustus salutatur: concipiturq; omnium animis certa spes victoræ, quòd neq; Galli, neq; Veneti tanti exercitus uim laturi uiderentur. Cõsultaturusq; inde aduocatis ducibus, an extemplò progredi sublatis signis, Mediolanumq; rectà contendere expediat, ubi hostes, occupatis metu atque inopina celeritate animis, uti nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auersis ciuium uoluntatibus, de fensionis & fugæ consiliũ fluctuanter agitarẽt: An uerò satius foret ex itinere Asulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hostes, cõmeantibus à Verona iter præciderent, & commeatus subuectiones impedirent. Id oppidũ Venetæ ditionis paulò supra Olliũ & Chesium amnes positum est, ualido per se muro, & tum fideli præsidio ita munitum, ut sustinere oppugnationẽ, si tentaretur, neglectum uerò, præterecto festinantiq; Cæsari, assidua detrimẽta afferre posse appareret. Cardinalis Sedunensis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atq; ante alios Iacobus Stapherè Tigurino pago eximiæ apud Heluetios authoritatis, summum bonum expeditamq; uictoriæ rationem in celeritate ponebãt propterea conuolandum esse Mediolanum, ut imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim esse Mediolanenses superbæ gentis iugũ excutere, ubi Cæsaris uexilla conspicerent, nec Triuultium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius esset impositus, admissurũ fore, ut pertinacia sua diripiendæ patriæ occasionẽ, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæsar, Marco Sithio & Rochãdulpho Asulã omnino

expugnandam esse censentibus, nequaquam suæ dignitatis esse statuebat quicquam hostium, quod à tergo officere posset relinquere: ne qui magna spe toto Galliæ Cisalpinæ imperio Gallos expellendi uenisset, de expugnatione tenuis oppidi dubitasse crederetur. Admoto nanq; terrore tormentorum subigendos esse prædicabat, qui insolenter temereq; initio belli portas clauderent. Quòd si stulta contumacia obsistere pergerēt, eorum insaniam omni belli clade atq; sæuitia uindicandam. Neq; fuit quisquam qui priorem sententiam non mutaret, et Cæsari tanto imperatori non assentiretur. Verùm prolatis tormentis, Asulani accepto militari præsidio, aliquanto fortius quàm quisquam crederet, uehementißimam atq; terribilem oppugnationem sustinuerunt, quū Riccinius Asulanus admirabili uirtute ac uigilantia sese & patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm improsperè tētata, uniuerso bello triste omen præbuit. Nā indignātes Germani, quòd contra spem Riccinius diruta tormentis non uno loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta transtulerant, sic ut modò hac, modò illac murū frustra uerberarent, quum eorum multi Asulanorum tormentis sternerentur. Itaq; Cæsar non dubio pudore cōfusus, ne terendo tempus, primum errorem nouo cumularet, hortatu ducum ad primi consilij sententiam recurrit, & castra mouet, superatoq; Ollio Soncinum uenit: ubi de stipendijs exortam inter milites seditionē repreßit, quū sua manu Germanum militem interfecisset, qui arrepto pulsatoq; tympano, iniußu cēturionis

milites

militesad excitum tumultum uocabat: Quod cõtra dignitatem Augusti factum uideri potuit, nisi labãte iam pridem & propè euersa militari disciplina, consternati exercitus periculum præsentis scuitiæ remedia postularet. Inde sedata seditione promissoq; stipendio, permotis agminibus, ad Abduam est peruentum, Gallis ripæ custodiam deserentibus. Consedit Cæsar ad Ripam altam oppidum, conscenditq; præaltam turrem, contemplatus aduersæ regionis situ, ut idoneo in loco pontem construeret, atq; ita biduo conuectis lintribus, cõstratoq; põte, copiæ omnes traductæ sunt, nullo hostiũ præter paucos equites Epirotas in conspectum se dante. At Triuultius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæsaris transitu, auxilia Venetorũ quibus Grittus legatus præerat, accersunt, defendendæq; urbis consilium suscipiunt, eo maiore fiducia, quòd nemo in urbe se commouebat: & Sedunorum eiusq; factionis Heluetiorũ auxilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabãtur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadẽte Gritto, suburbana tecta impotenter atq; crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Triultio, quòd illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabiliq; tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, ut proiectus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, se se aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iã ad Pioltellum uicum intra sextum ab urbe lapidem, Orientali uia, quæ Martianam regionem ducit, castra

Caesar caduc. nuntios mittit ad Mediolanenses.

locauerat, caduceatoremq; (hunc hodie araldum uocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est uiolare, uel si superbè atq; insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, ut sibi Romani imperij titulum præferenti, susceptoq; ferream coronam de more Cæsarum portæ paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, ut iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruerentur. Sed Borbonius araldum in urbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Frãciſco Galliæ regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperiũ recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuulttus nullũ Cæsari in Mediolanenses ius esse relictum, quũ totum id quod augustalem authoritatem respiceret, iampridem Ludouico Sfortiæ, liberisq; eius multo accepto auro uendidisset. Propterea uideri Cæsarẽ iniquè & contra nominis dignitatem facere, quòd callidè obliuiscerentur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu ueniret sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amicè intrantem ueneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quòd si uimmoliretur, intellecturũ Cæsarem, quantis opibus ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tuto

atq; ho

atque honestè conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidem insigni clementiæ beneficio, postfractos magna clade Heluetiorum animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benignè se conseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is uana spe, inaniq; uoto ad gentilium maiorum suorũ, qui per ducentos annos Mediolani regnarant, imperium aspirabat, quòd Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquã nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præsẽtis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanensi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suum affinitatibus utriq; factioni coniunctum, ingenio lenem, popularemq; in principatu Galliæ Cisalpinæ conspicere: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris authoritate confirmari. Hoc tenore intimi consilij Galeacius usque adeò sibi gaudebat, ut præclara Cæsaris gratia, atq; eius quotidiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum et familiarium consuetudine, tãta animi uanitate ut sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi uni parari mensam iuberet, certo interuallo discretam ab ea, in qua uel illustres conuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ uirtutis ac dignitatis, Romaniq; fastus heros, & Ennius Philogardus Veralanus episcopus Leonis legatus, intempestiuæ uanitatis notatum irridebant. Nec mirum erat, si uir sus. spe

in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto, minimeq; absurdo consilio, primum gratiæ locum tribuens, peramplæ pollicitationis uerba dabat, ut peridoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maximè ualidus putaretur, in amicitiam Mediolanẽsiũ se insinuaret, eorũq; captaret studium noua liberalitate, si ipsis, pulso Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres ciui splendidissimo amantiq; patriæ, lubentius atq; fidelius quàm Gallis præsidibus, qui plerunque à graui imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo uicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari uolebat eo consilio arma cepisse, ut Insubres Gallorum dominatu liberaret, confectoq; bello, Romam ad suscipiendam Augustalis imperij coronam continuò proficisceretur, cùm nihil omnino præter uictoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de se benemeritum, humanitate iustitiaq; præstantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud uulgus erãt sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebat: quando id totum quod uictoria parari posset, Carolo nepoti (ut in fatis erat) pararetur. Id uerò tegi dissimulariq; tum maximè expediebat, quoniam Cæsar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni põtifici, aut Heluetijs quum ij ad alterum Sfortianæ stirpis spectarent, Maximiliani scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo

redu-

reducere percuperent. Ille uerò ægerrimè passurus esset, ut opulenta atq; opportuna Italiæ pars, Germanorum & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini, atque felicitati Romanorum pontificum, ab omni annalium memoria, semper inuidissent. Cæterùm in hãc cõsilij spem satagente Cæsare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tentatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu succederet, araldusq; rediens de hostium responsis prolixè retulisset, castra propius urbẽ promota sunt, ea uicinitate, ut è summa testudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur, pauẽtesq; ciues uillas suas hostili incendio absumi crederent, postquàm à Gallis suburbana tecta ultro concremata considerent. Augebant terrorem agricolæ in urbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falsò nunciarent, quibus ab hoste admotis ultimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in urbe inusitatum tristeq; silentium, adeoq; altè cùm ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pauor, ut illi pretiosiorem supellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij uerò carissimarum rerum suarum colligerent sarcinas ut trans Ticinum in loca tuta auecherentur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum uirtutis, peritiæq; in toto negotio tormentorum, præsente præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac prælijs maximè fortunatus imperator extitisset. Verùm Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum & corporum planè indomito robore, uallata Francisci regis

castra adoriri, in eaq; per aceruos suorum cadauerum penetrare ausi fuissent, quibus idem dux & concitator adesset Sedunẽsis acerbissimus Gallorum hostis. His de causis fiebat, ut pleriq; Gallorum suspenso Borbonio, de urbe deserenda seruandoq; equitatu, uti nuper Palicia, & antea Ligninius atq; Obegninus, recto nec de formi consilio fecissent, aut perplexè cogitarẽt. Quid enim stultius exituq; miserius futurum esset, si nudati peditatu, urgentis Cæsaris, qui innumerabiles adduceret copias, uim atq; impetum experirentur: salutemq; omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent singularè quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funestissimo luctu? Enimuerò reparari posse bellum adeò propinquis Galliæ opibus atq; subsidijs, & recipi urbem, eadem uirtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneq; seruato equitatu, postea recuperarint. Interea Triuultius frequẽti allocutione ciues confirmare dubios & suspectos, ut limine se continerent, interminatus pœnam adhortari, suæ uerò factionis omnes arma capere, beneq; sperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, custodias disponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hostes collocabat. Hæc in trepido ore administrans, Gallos uehementibus castigabat uerbis, quos de deserenda urbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta scueritate, ut Borbonio diceret ipsum rectè imperij potestate usurum, si in authores turpissimi consilij animaduerteret: descendensq; demum in consilium demonstrauit uiris, qui tot stipendia meruissent, nihil omnino potius & carius esse debere,

quàm

quàm tueri pristinum decus. Hoc enim integro uniuersos incolumes fore: superaturosq; omne periculum instantis belli, si innatæ uirtutis memores esse uellent, & se animo demittere, ueterano militi lõgè turpissimum existimarent. Propterea se minimè dubitare, quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus urbẽ essent constantissimè defensuri: neq; opus esse ut Germanorũ multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere uehementem impetum: sed in cursu fatiscere, hærereq; plerunq; solitũs, uti sæpe audissent, quum hic ipse Cæsar recenti exemplo cum centũ milibus armatorũ oppugnato Patauio, prostratisq; mœnibus nectẽtato qui dẽ certamine, incepto abstiterit: & inglorius in Germaniam sit reuersus. Itaq; deserendæ urbis, ignominioseq; fugæ cogitationes abijcerent. Ipsis enim, si id scelus admitteretur, regiæ seueritatis in Gallia iudicium esse subeundum, se quidem capitali teste atq; inimico, si desertus amissa patria supereſſet. His Triualtij uerbis confirmati sunt, qui equitatum potius quã urbem seruandam censebant: eoq; alacrius, & certius: quòd Triualtius publicum tabellionem rogarat, qui sententiæ suæ tabulas conficeret: qua testificatione ij, qui præsidio excedendum putarẽt, cum ignominia damnarentur. Peropportunè autem accidit, ut auxilia Sedunorum atq; Bernensium in Verbano nauibus imposita, per Ticini emissarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq; perampla spes & certa salus cunctis obcrta est. Nam Cæsar de hostium auxilijs edoctus, quum promouere copias, et uim portis inferre pararet, quod

non inanẽ de Heluetijs ſuſpitionẽ arbitraretur, remiſſo & commutato repente cõſilio ſubſtitit: incertus, an productis tormẽtis, cùm ſuæ tũ hoſtiũ uirtutis periculum eſſet faciendũ, an ucrò tutior fòret receptus. Primas enim ſpes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil periculoſius excitandæ ſeditioni apud milites accidere conſueuit: & tum fortè perſoluendi ſtipendij dies aderat, importuneq; Brixiani præſidij milites Hiſpani argenteæ monetæ duas ſarcinas in caſtra è ſuperiore Rhetia uenientes, interceperant: quæ ſumma pecuniæ, uti exigua, quanquam militarem ſitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorũ atq; Heluetiorum animos, quòd à ſocijs, prædantiũ hoſtiũ more, grauem cum detrimẽto cõtumeliam accepiſſent. Cæſarem quoq; in ea conſilij deliberatione fluctuantẽ, diffidentemq; rebus, magnopere perculit Triuultij dolus magno Cæſaris incõmodo excogitatus. Is nactus clientem ſuum Heluetiæ peritũ linguæ, literas ſuo nomine perſcripſit ſua manu, ſuoq; ſigno notatas ad Stapherũ, & Gholdilum primores Heluetiorum duces: ut Cæſari in eo momento rerũ ſuſpecti redderentur. His literis poſtulabat, ut quæ ſecum pepigiſſent, eo biduo perficere maturarẽt: ſe enim ad condictũ inſtructa paratáq; omnia habiturũ. Nũcius præmiorũ ſpe oneratus, Cæſarianis excubitoribus ultro ſe capiendũ obtulit, quũ interrogaretur, cur ſine teſſera in eum locũ ueniſſet, probè confeſſus eſt, ſe Triuultij literas, ſi ſibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora uo niæ fide data, calceo inſutas literas promit, extẽploq; eæ ad Cæſarem deferuntur. Nec eas anxiè perlectas Se

Triuultij dolus.

dunenſi

dunensi Cæsar ostendit. Neq; enim Stapherũ & Gholdilum tantæ inter Heluetios authoritatis, sine perturbatione periculoq; rerum omniũ, uel accusari ex Triultij literis, uel (uti oporteret) comprehendi posse censebat. Itaq; insidias ueritus retro castra repente uertit, eoq; properantius quòd Albertũ Petrã, & Franciscum Georgij Sopraſaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cũ uiginti peditũ uexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusq; demum à Leone in gratiam Franciſci regis, cruentas cum eo ſimultates domi exercuerat. Sed cardinalis æquo iure pontificiæ authoritatis in ſedem ſacrã, à popularibus antiſtitem ſuum religiosè colentibus, reductus, ita acerbo odio, et infestis armis contumeliam uindicauit, ut in ciuitate Sedunorum ad ſacrum profanumq; iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerãt, ſeuerè citatis atq; ſupplicio damnatis, Georgij domũ, & opes, & clientelas conuellerit. Albertus quoq; ſuperiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, ut ſupra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditionis accuſatus fuerat: qua de cauſa depoſcente eum ad pœnam Sedunenſe, cum ſeptem milibus peditum ſuum nomen ſecutis, ab exercitu diſcedens, per Verbanũ lacum domũ rediſſet: Sic ut tum cõuerſa Fortuna, Sopra ſaxus & Albertus coniunctis ſenſibus communẽ inimicum ultum ire properarent, & Sedunenſis ipſe non temere ſibi timere cogeretur. Cæſarem tamen, haud perplexè de receptu ſtatuentem, diſſimulato pauore

alacribus uerbis, ut consisteret hortabatur, quòd ij, qui auxilio Gallis uenissent, magna ex parte agrestes montaniq; homines è pascuis abducti rudes armorũ essent: et si qui militum nomine digni uiderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur. Nec ora conspectũq; suorum fide uirtuteq; præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis uel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, consilio suo præproperè suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam usq; adeò repentini inconsultiq; receptus, quem neq; honestum, neq; necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis uictorijs elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, ut ubi uirtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani imperatoris personam sustineret, pro insano esse facturum, si certis de uetere hoste suspicionibus non permoueretur. Affirmauitq; demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldũ Austriæ archiducẽ atauũ & Carolum ducem Burgundiæ socerũ suum, ea torui oris specie ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, ille ad Semfac ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidem sermone & gestu uetantes ipsum diutius morari, & ut se periculo statim eriperet, scuerè imperãtes, atq; ita motis castris ad Abduã est reuersus: atq; eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit, tanta omnium, Gallorumq; præsertim admiratione, ut qui dudum inæstimabili metuẽdoq; copiarum hostiliũ numero, apparatuq; tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium uix

percipe

perciperent. Neq; Triuultius atq; Borbonius ferè præ ter ſpem grauiſsimo liberati metu, abeuntiũ tergis inſtitêre, quòd per Epirotas præuolantes ſpeculantesq; omnia compertũ habebant nouiſsimũ hoſtium agmen ualido præſidio confirmari. Quando Marcus Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cũ equitatu more militiæ incedentes paratiq; ad pugnam, terga clauderent. Nec ullo modo Cæſar generoſi ſpiritus nunquã expers temere laceſſendus uideretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas ſpes gerendi belli indignanter rediret: Sedunenſe præſertim ex ipſa rerum deſperatione conſerendæ pugnæ auido ferociq; facundia legiones concitante. Grittus quoque altè uociferatus à uetere militiæ inſtituto, terga danti hoſti, totum iter aureis pontibus conſternendum eſſe prædicabat. Eo modo compoſitis agminibus Cæſar, nihil laceſſente Gallo, per Cremonenſium fines in Germaniam dimiſsis Heluetijs eſt reuerſus, nuſquam memorabili re geſta: niſi quòd ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitã præſidio tormentis expugnauit. Iſq; inde Veronam regreſſus, cum Marco Sithio iuſſu Cæſaris in eius urbis præſidio uſq; ad belli exitum permanſit. At Borbonius Mediolano cum inſigni Triuultij laude conſeruato, Andreæ Gritto gratias egit quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præſtitiſſet: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò poſt bellicarum, & ciuilium rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem eſt profectus, ut quæ geſta erant, ipſe idem author & teſtis coram explicaret. Tanto au

tem ſtudio propenſiſſimi regis, & magnæ partis aulæ procerum eſt ſuſceptus, ut meritorum, ac eximij honoris cauſa, ſummus totius Galliæ equitum magiſter ſit declaratus, qui hodie Comes ſtabilis uocatur, quòd eum regi ſemper adſiſtere ex uſu bellicarum rerum expediat. Hic honos ſecundum regem, apud Gallos facilè primus exiſtimatur: quoniam minores equitum magiſtri, qui in tota Gallia omnino quatuor ſunt inſtituti, ipſius Comitis ſtabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atq; potentiæ nomen tanquã proceribus inuidioſum, ſuſpectumq; regibus, Ludouicus XI. lata lege ſuſtulerat, quum fortè aduerſum ſe coniurati Galliæ proceres arma cepiſſent. Quibus demum cum magno diſcrimine ſubactis, Iacobus Lucemburgus ſancti Pauli Comes, qui tum erat ſummus magiſter equitum, perfidiæ conuictus, capite pœnas dedit, ſic ut nemo ei poſtea in magiſterio ſufficeretur. Cæterùm uti poſtea compertum eſt, ea ratione Franciſcus, reuocato uetere Galliæ inſtituto, hoc honore Borbonium remunerari uoluit, ut in locum decedentis, Odettum Lotrechium Ciſalpinæ Galliæ præfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere ſibi commendatum, & tum ſupra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM sui temporis.

LIBER XVII.

VM hæc in Italia gerũtur, Selymus Turcarũ imperator Cãpſonem Gaurium Memphiticum regem, eiuſq; exercitum ad Singã occidione deleuit: indeq; Syriam, Iudæã, atq; Aegyptum clariſsimis uictorijs peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac ampliſsimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli cauſas, ac euentus rerum geſtarum diffusè narrabimus, ſi prius ad Perſicæ hiſtoriæ ſeriem neceſſaria ſcribendi ratione, atq; ipſa rerum ac temporum uarietate ſuis locis interciſam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui ſecundum proſperam ad Araxem pugnã Perſis citeriore regni parte expulſis, & Tauriſio regia urbe in poteſtatem redacta, Orientis uictor apparuit, quum ad famam imminentis Hyſmaelis ſubita ac celeri profectione, fugienti ſimilis Maiore Armenia deceſſiſſet, ad Trapezontẽ atq; Amaſiã Cappadociæ urbem exercitũ in hyberna dimiſit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciáq;

habitis, atq; accitis in ſupplementum è Græcia atq; Illyrico nouis militibus, tãta celeritate atq; diligẽtia attritas & afflictas copias reparauit, ut primo ſtatim uere ampliore quàm antea exercitũ, aliquanto maturius quàm Armeniæ niuali Tauro ſubiectæ frigora paterẽtur uel hoſtes fieri poſſe exiſtimaſſent, in Perſarum fines adduxerit. Erat Ciammaſſum oppidum in ulteriore Euphratis ripa poſitum paulò ſupra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus, in Euphratem euoluitur: quod Perſæ propter magnã loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præſidio impoſito tuebantur. Id Selymus ut proximis caſtellis finitimiſq; arcibus occupatis, ulteriorem prouinciam patefaceret, ſibi omnino expugnandum eſſe decreuerat. Eo autem tempore, quòd Sophum Hyſmaelem aduerſus Hyrcanos & Bactrianos, ulterioresq; Caſpij maris accolas, cum omnibus copijs profectum eſſe cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occaſionem, Euphrate põte conſtrato, traductoq; exercitu penè priuſquam ab hoſte ſentiretur, ſub muro conſtitit, atq; oppidum oppugnare adortus eſt. Ciammaßini omni ſpe auxiliorum in tanta temporis exiguitate deſtituti, quum Turcæ, circũiecta totis mœnibus ingenti ſclopettariorum & ſagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoq; oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci ſpatijs inter ſe conſtitutis, ſuccederent, ſimulq; portas dolabris perfringerent, & appoſitis ſcalis in murum eniterentur, deſertis mœnibus in forũ ſe receperunt. Vbi tametſi uigilijs uulneribuſq;

conſ

confecti erant, diu tamen hostium uim pertinaci constantia sustinuerunt: & ut in supremo urbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregiè dimicantes ad unũ interierunt. Selymus expugnato direptoq; Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deseruerant, occupati, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimum incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandã existimauit, quàm Aladolum regem qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimuero Aladolus, ut qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atq; Ciammassum cõtendisse cognouisset, agrestibus ferisq; hominibus repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si uerò Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prædandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, ut antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Antitaurum, ubi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolus (ut alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atq; Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadociæ, perpetua ueluti catena quadam, ad Amanum usq;, & ultimos Ciliciæ terminos protenduntur. Populus uirtute bellica ferox, &

Ciammassum ui captum à Selymo.

numero ampliſsimus traditur. Cæterũ agreſtis eſt atq; efferus, & ſola rerum inopia inſignis, ut qui præruptа atq; aſpera in regione parũ agricultura proficiãt. Herbidis tamen in locis armenta equorum & camelorum poßident: & pecuariam diligentißimè exercent: cæterorum uita omnis in uenationibus latrocinijsq; conſiſtit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, ueteribusq; Minoris Aſiæ colonis, qui propter aßiduas bellorum iniurias ſuperioribus ſeculis, & luctuoſißima præſertim Scytharum irruptione, quum Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuaſtaret: in proximos montes relictis urbibus, tanqnam in pacatum refugerint. Iis uallibus iugisq; omnibus perluſtratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitiorisq; cæli naturam & conuerſionum Solis maximè ſecuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illuſtria quædam oppidula condiderunt. Vnde poſtea coaleſcentibus eorum rebus, quum fortißimi quiq; cæteris præeſſent, regium nomen ſibi ambitiosè admodum uſurparunt, ut qui horrida uirtute cenſeri uellent, & timeri à finitimis, quanquam ſyluis tantum nudisq; rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima eſt urbs Orpha, mura bili fonte oris lepram ſanante percelebris, quam nonnulli Edeſſam eſſe iudicant, quòd ibi adhuc extent monumenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hieroſolymis potito, Edeſſam peculiari ſuo ductu captam, imperio tenuiſſe traditur. Nec multum inde diſtat Amida urbs uetus, quæ hodie Caramida ab incolis uocatur, Meſopotamiæ iuncta. Hæc

ta. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amnibus inclusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilibus oppidum est, Maras, uti fas est suspicari, ita uocatum propter interfluentem è Cælenæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterum Aladolus, postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare uidet, equitatum omnem (erant ad quindecim milia) è montibus in conuallem iustæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet, ibiq;, quum edita loca atque angustias pro se stare intelligeret: loco multùm antea explorato atque munito, hostis aduentum expectare constituit. Porrò Selymus, quanquam locorum iniquitate perspecta, uictoriã multo suorum sanguine parandam uideret, quòd hostes nunquam sese apertissimis campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaq; Syambassam eunuchum, quem interfecto ad Araxem Cassembassà Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quòd extendere aciem, & cornibus uti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipse uerò cum prætorianis, & Asiatico equitatu subsecutus, subsidiariam aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolitæ sibi ac in oculis omnium pugnanti regi suo defuere, nanque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregiè sustinuerunt, cominusq; districtis gladijs, & collatis equorum pastoribus, quum è superiore loco ingruerent,

Maras oppi dum.

ta ta ui ſubeuntes propulerunt, ut ueteranus equitatus nihil iam multitudine aut uirtute ſua proficere poſſe uideretur. Ab lateribus enim Turcæ propter loci angustias hoſtem circumire non poterant, & ab peditibus, qui utrinq; latera montium inſederant, & ſagittarum nubem mediæ conualli ſuperfundebant, uehementiſſimè lædebantur. Selymus ubi uidet Aladolum, contra ac ratus erat, fortiter reſiſtere, & magna ui contendere, cohortes ſclopettariorũ ex acie ac phalange ſua detractas, ſubſidio laborantibus mittit, ac ſimul lectiſſimos prætorianorum conſcendere montẽ iubet. Quorum uim, Aladolitæ ſclopettorum procella conſternati, ſuſtinere minimè potuerunt, extemploq; effuſi in fugam, notis tramitibus montes ſuos ac proximas ſyluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui, quum pulſum equitatum uiderent, & ſuccedentibus prætorianis per arduos atq; impeditos calles ægrè in montẽ eniterentur, ſicuti plerunq; accidit, ut trepidos ac effugere conantes & crurium uigor, & ſolitæ uires, occupatis terrore animis, repente deſtituant: uſq; ad occaſum Solis in fugam acti, trucidatiq; ſunt. Equites ipſi cũ rege inſuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in ulteriora ac munitiora montiũ loca ſe receperũt. Aladolus poſt idfactũ, quòd ſe omnibus rebus tãto hoſti lõgè inferiorẽ intelligebat ducendum atq; trahendũ ſibi bellũ eſſe iudicauit. Itaq; quũ Turcæ paſſim incenſis mapalibus abeuntes perſequerentur, ipſe in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occaſionem præbere, ac plurimum aſperitatibus locorum ſe tutari. Quibus de cauſis Selymus,

nc in ſu

ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copijs in sequi uellet, commeatus inopia laboraret, uel in insidias prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit. Castrisq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibarijs, cedentium uestigijs insisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maximè regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quæreret, quænam uires, quæue consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosque equitum ac peditum secum duxisse: cæteramq; agrestium turbā, ut solitudinem hosti faceret, decedere pagis iussisse, & statiuis castris apud quandam petram constitutis, quò magnam uim commeatus contulisset, non prius totis uiribus decertare uelle, quàm hostem ad insuperabiles locorum angustias deduxisset. Eius consilij eamesse causam, quòd præfecti equitum consanguinei sui, cui Saxo uarogli nomen erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atq; odij signa ab iusto dolore proficisci uiderentur, quòd ipse patrem eius quondam proter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus, captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusq; onerat ac dimittit, ut Aladoli præfectum adeant, & secretò redditis ei literis atq; muneribus, hominem moneant, ut in ea rerum occasione paternam cædem ulciscì uelit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summū gratiæ locum apud se, & regnum quod Aladolus la-

Selymus ad
[illegible] &
misit suis [illegible]
[illegible]

tronum immaniſsimus obtineret, adepturum. Agreſtes ut præceptum erat, eius rei conſilio cum Sinambaſſa communicato, paucos poſt dies mandata perficiũt, breuiq; præfectus & ſpe regni, & muneribus, quæ uindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum ſuſpectanti inſidias Aladolo, omniáque exploranti aliter nocere non poſſet, cum magna parte equitum apud quos ſummam obtinebat authoritatem, ad Sinambaſſam transfugit, à quo poſtea alij atque alij ex his qui remanſerant, propoſitis præmijs ad defectionem ſollicitati ſunt. Circumuentis his malis Aladolus, qui ut ſui ad Turcas deficerent, fieri poſſe nõ putarat, reliquam ſpem ſalutis in fuga poſuit. Sed illũ paulò poſt fugientem per aſperos montes, antris nemoribusq; ſe occultantem, Sinambaſſa & Saxouaroglis perſequuti, ſpecu abditum moſtrantibus indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus, in cuſtodia paucos poſt dies interficitur, caputq; eius, ut omnibus ludibrio fõret, per totam Aſiam circumlatum: ac mox quoq; in teſtimonium partæ uictoriæ Venetias ad ſenatum fœda oſtentatione tranſmiſſum eſt. Occiſo Aladolo, Selymus eius regnum in prouinciæ formam redegit diuiſitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanziachis, Turcarum more tribuerentur, ſic tamen ut Saxouaroglis omnibus præeſſet: cui cuncta præter regium nomẽ conceſſerat. Ipſe relicto Sinambaſſa, qui reliquum æſtatis in his locis moraretur, ac demum conſtitutis prouinciæ rebus, ut ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuerſus eſt. Nam dum Hyſmaelis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus eſſe

esse diceretur à Pannonijs finitimam Mœsiæ prouinciæ partem incursionibus uastari audierat. Quibus de causis, ne Samandriam amitteret, quòd situm ad Danubij ripas, Mœsiæ Thraciæq; propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octomilia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bossnæ præfectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum usque, per Illyricum penetrarent. Aliam uerò Turcarum manum improuisò Danubium ratibus transuectam, ulterioris Pannoniæ fines populari iussit, ut uno tempore Pannonij ancipiti belli periculo distracti, rebus suis timere cogerentur ac simul doceret, quæ uires & quantæ facultates ad bellandum Othomannis forent: ut pote qui magni interesse, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos suspendendosq; Christianorum animos arbitraretur, si tot tantosq; exercitus commodè expediteq; alere & diuersissimis terrarum regionibus grauissima bella se gerere posse felicibus ausis ostendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione repressisset, hyemem quæ proximè secuta est, maioribus quã unquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijq; transegit. Enimuerò potentissimos Septẽtrionis reges finitimos suos, Maximilianum Cæsarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimo conuẽtu habito, in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, in ductisq; Germaniæ, Pannoniæ: ac Sarmatiæ gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed postquã per certos speculatores, quos magno sumptu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum

Samãdria oppugnatur.

& cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum est concilia illa Christianorum, nihil præter magnificas conciones, sumptuosáq; conuiuia certantium inter se regum, & procerum habuisse, uano solutus metu, rursus ad Orientem se conuertit. Ne tamen absente se aliquod incommodum acciperetur, si fortè Christiani reges ex discessu suo atq; exercituum aliquam ad gerendum bellum occasionem arriperent, finitimas prouincias ualadissimis præsidijs confirmauit. Quanquam sciret Sigismundum proprio bello distineri, quòd Moscouitæ Lithuaniam etiam, tum nouis incursionibus exagitarent, & Cæsarem atq; Vladislaum intelligeret, nihil aduersum se eo præsertim tempore molituros, quorum alter ætate grauatus, ac aruinæ pondere suprema ualitudine conflictaretur, alter q̃ opportuna Ferdinãdi regis morte, noua omnib. bellorũ materia præberetur magnis cõparatis exercitibus, aduersus Gallos ac Venetos Italiæ totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adolescentem, cum iusto propè exercitu, ut Græciam Mœsiamq; tueatur, Hadrianopoli relinquit, Pyrrhumbassam magni consilij ac eximiæ uirtutis ducem, Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Cilix, & sanguine Mahometano progenitus, quod mirũ uideri potuit, quum alioquin purpurati fermè semper ex Christiana progenie deligantur. Cherseoglim uerò cui uni plurimum ob ueterem beneficij memoriam fidebat cum copijs ad Prusiam in Bythinia collocat, classemq; quam magna impensa & singulari studio paulò ante deduxerat, atq; exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipse paucos Byzantij moratus dies, ut tyrones

qui

qui in prætorianos legebantur, inſpiceret, ab ea urbe proficiſcitur, & in Lycaoniam ad ueteres exercitus peruenit. Quò quũ ueniſſet, cognoſcit Cãpſonem Gauriũ, magnis copijs tota Aegypto Iudæaq; deductis, in Syriam deſcendiſſe, eumq; profiteri ſe præſidio Perſicis rebus futurum, perſuaſurumq; in Ciliciam infeſto exercitu, ſi Sophus Hyſmael ſocius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus uehementer cõmotus, ne ſi ipſe ad Euphratẽ progrederetur, propinquus hoſtis à tergo nudatam præſidijs Aſiam per Amanũ irrũperet, Iconij ſubſiſtit, protinusq; ad Campſonẽ legatos cũ muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant, Iachis uir militaris, & Gadileſcher maiore ſacerdotio, & ſacrarum literarũ cognitione inſignis. Hic poſtea huius belli cõmentaria conſcripſit, quæ nos Italico ſermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, ut Cãpſonem orarẽt, & quàm ſubiectiſſimè deprecarẽtur, ne ſibi nocere uel impedimento eſſe uellet, quo minus Hyſmaelẽ bello perſequeretur, qui tot tantasq; Aſiæ calamitates intuliſſet, inductisq; nouis ſuperſtitionibus, Mahometanæ religionis certiſſimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quòd ſi ille perſiſteret, & nullis conditionibus flecti poſſet, darent operã, ut uires atq; eius conſilia diligenter cognoſcerent: & quàm primũ ad ſe reuerterentur. At Cãpſon, tametſi ætate ingraueſcente & florentibus rebus ſuis, tranquillitati atq; otio potius quàm armis, uel alienis contentionibus ſibi ſtudendum eſſe arbitraretur, multis tamen de cauſis, profectionem illam & expeditionem neceſſariam exiſtima

bat: utpote qui multò antea Selymum propter nefa-
riam hominis crudelitatem plurimum oderat, atq; ob
eam causam, ut fœdus quod sibi cum Baiazete interce
debat, cum eo renouaret, nunquã adduci potuerat: &
tum maximè audaciam eius prosperis fortunæ succes-
sibus longius prouectam reprimere frænareq; cupe-
ret, qua ille tantam sibi potentiæ atq; uirtutis opinio-
nem, secundissimo rerum cursu uendicasset. Siquidem
Selymus, Tauriſio capto, uictis acie Persis, Aladolo su-
perato atq; interfecto, & magnus & formidolosus esse
cœperat. Nec deerant qui eum alterum ferè Alexan-
dũ interpretarentur, quòd sinentibus dormitantibusq;
cæteris regibus, totius orbis imperium sibi animo desti
naret. Sed Campsonem maximè impellebat Syriæ im
primis, & totius mox amittẽdi imperij metus, quo nul
lum acrius telum ad excitandos suspicaces regum ani-
mos reperitur. Quando ea prouincia superbo atq; im
potenti Mamaluchorum dominatu oppressa, ob idq;
infida Aegyptijs regibus, si aliquo infelici prælio con-
tusæ Persarum uires forent, ad Turcas finitimos proti
nus defectura uideretur. Ob hæc Cãpson ab initio Per
sarum legationibus sollicitatus, cum Hysmaele fœdus
amicitiamq; percusserat, Aladiniq; Achomatis filij mi
serrimi adolescentis calamitate permotus, in animum
induxerat, suis atq; Hysmaelis uiribus, Asiã, Græciãq;
exturbata illa immani bellua posse liberari. Aladinus
enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Cã-
psonem profugisse docuimus, in Memphitica aula la-
chrymis, & squallore miserabilis, tres annos uersatus
fuerat, & ad uindicãda tot scelera, Mamaluchorũ ani
mos ad

mos aduersus Selymum patruũ omnibus artibus concitarat. Peropportunè etiam Aladoli filius natu maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, & in simili quoq; miseria, regno fortunisq; omnibus exutus, quũ Memphim confugisset, tanta ira atq; indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflammauit, ut Mamaluchorum principes Campsonem ultro adirent, obsecrarentq;, ut bellum susciperet uellet. Quòd sese ipse senecta imualidus obire ducis munia grauaretur ipsos per se bellum gesturos, & sceleratissimi hominis audaciam repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantùm uirtute, ut qui robore corporis, equitandi peritia, & armorum genere præstarent: uerùm etiam magnitudine animi atq; opibus Turcis hominibus minimè comparandi. Sed in primis meminerant se duce Caitbeio ualidissimos Turcarum exercitus in Cilicia, semel ad Adenam, iterum ad Tarsum, perexigua manu profligasse, Mesithe Paleologo, & Cherseogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea uictoria tantos spiritus, tantã arrogantiã animorũ uanitate desumpserant, ut sibi unis præcipuã rei bellicæ laudem deberi, ac neminẽ esse in terris, quẽ armis superare nõ possent, existimarent. Mamaluchi fermè omnes, Getæ, Zinchi, Bastarnæq;, sunt nati in Põto, & circa Mæotidẽ, ab ea præsertim parte, qua Corax amnis in Euxinũ effunditur. Regionẽ recenti uocabulo Cercasiã uocant à Cercitis populis, qui in Colchidẽ uergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Istro adiacent, & Tartari, qui Tauricã ad Dromõ Achillis inhabitant aliæq; finitimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab

uberibus matris raptos, alijsq; exceptos casibus, mercatoribus uendunt, à quibus postea delectu habito, si qui eorum corporis & uiriũ indole, uel animi uigore præstiterint, nauibus Alexandriã, atq; inde ad Mẽphiticum regem perducuntur. At Mẽphi uetere gentis instituto, lanistis statim præceptoribusq; traduntur, qui magna cura ludo inclusos erudiunt. Vbi autẽ per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari, hasta clypeoq; scienter uti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectiq; in prætorianorum numerũ ad equum rescribuntur. Qui indociles ignauiq; fuerint, fortibus perpetuò seruiunt. Ita quũ in una militari uirtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus, manifestè cõspiciant, tanta omnes diligentia tantoq; ardore certatim militiæ studijs uacant, ut connixi, per gradus sæpenumero nudi sordidissimiq; ab initio serui, ab infimis equitum ordinibus, ad supremam principatus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano uel Iudæo patre genitus, in equitum numerũ legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquã illi paternã supellectilẽ, prædia, ac domos hæreditate consequantur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperiũ non trãsmittit. Vnde è nostris quoq; prouincijs perditæ uitæ homines, damnatiq; iudicijs eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, deciscisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad ampliss-imos honores prouehuntur: sicuti ætate nostra in Tan-

garibardi

garibardino uidere licuit: qui Hispani nautæ filius, uirtute atq; ingenij artibus tantũ sibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, ut cuncta propè cõsilijs suis apud Campsonem administraret: et ad Baiazetem, Senatũq; Venetum missus grauissimarum legationũ munere fungeretur. Ad extremum tamẽ Deos sui sceleris ultores sensit, quum inuidia atq; æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in pedore atq; compedibus expirarit. Neq; mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atq; eam uirtutis existimationem perueniant, quum Syri atq; Aegyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neq; arma tractare, neq; equos alere permittantur: neq; ullis adhibeantur consilijs. Magnitudine etenim tributorum facti inopes, et quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisq; artibus & agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam uulgo regij equites insolentius, quàm cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atq; uerberibus afficere, bona omnium, ut lubet, prædæ loco habere: uxoresq; eorum & liberos illata ui constuprare consueuerunt. Aegyptij trecentos fermè annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio, uilissimis mãcipijs seruire coacti sunt. Quomodo autem libertate imperioq; exciderint, satis latè mõstrabitur, si quàm uarijs bellorum casibus nobile illud imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post interitum Romani nominis, Constantinopolitanis imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbè auareq; im

Aegyptij x 300. annos uilissimis mãcipijs seruiuerunt.

peritatum existimarent, euocatis in auxiliũ Saracenis atq; ea ui Græcis subinde expulsis, Caliphũ Saracenorum ducem sibi regem delegerũt. Is à Mahomete pseudopropheta, qui Mahometanæ superstitionis nouas ex Arrij secta & Iudaica disciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho cæteri reges, qui eum uaria successione secuti sunt, omnes ueluti repetita Ptolemæorum consuetudine, Caliphi nomen acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tẽpus incidit, quo Christiani, Gothisredo & Boemundo ducibus, Asiam ac Syriam uictricibus armis peruagati, Hierosolymitanum regnum condiderunt. Is ab Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis lacessitus, quum tantam belli molẽ ægrè proprijs uiribus sustineret, à Sulthano Syriæ rege auxilia res copias, & Sarraconẽ in primis fortissimum ducem accersiuit. Sed Sarraco tam infidus quàm impiger, repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantẽ custodiæ tradit, regnumq; occupat. Eximde posita Caliphi amisso rerum imperio, sacris tantum præfuerunt: penes quos confirmandi regis potestas erat: sicuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri inueterata consuetudine uidemus. Sarraconi filius successit nomine Saladinus, qui Christianos in Syria & Palæstina sæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus, Hierosolymitanum euertit imperium. Post Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepotesq; ex eadem progenie Aegyptum usq; ad Melechsalã tenuêre. Melechsala liberorum

liberorum regum postremus, cum Christianis continenter bella gessit. Qui quum ueteranos, ut accidere tot prælijs fuit necessarium, & fortissimos suorũ amisisset, Aegyptiorum ingenijs atq; opibus suis diffisus, noui generis auxilia ex uenalitijs seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tempus Armeniam atq; Asiam per Caspias portas inuaserant, Comanosq; populos, qui ad Cappadociam pertinẽt, prælijs victos iure belli sub corona uendiderant. Ex his Comanis, Melechsala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instruxit. Quorum fortissima opera usus, non solum postea regni fines egregiè tutatus est, sed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis siue Pelusium fuit, statiuis in castris obsedit: & mox memorabili prælio superatum uiuum cepit. Sed non multò post Melechsala conspirantibus seruis, in ea uictoriæ felicitate trucidatus est, promptissimusq; Camanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius, dum ex eo fastigio pristinæ conditionis oblitus, conseruos, qui principatum detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu salutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidisset, simili quoque oppressus fraude concidit: summaq; imperij interfectori eius Bandocaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusq; ductu Comana seruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquias Christianorum copias tota Syria depulerunt.

Post Bandocaderem, qui ueneno sublatus est, Elpis, & post eum Melech Vstrephus imperio potiti sunt. Quorum alter Tripolim Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ una omnium reliqua ciuitas Christiano præsidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa serie plures eius conditionis uiri fortes rerum imperio potiti sunt: quorum nomen obscurius fuit, quòd præclaræ eorum res gestæ nullis literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum memoria Caitbeius opibus & belli gloria longè clarissimus fuit, qui acceptа per manus à maioribus disciplina, diligentius ac liberalius, quàm quisquam antea seruilem militiã adauxit, & excoluit: ita tamen, ut graui cura subseruorum multitudini prospiceretur. Qui paulò ante, cõiuratione facta, atq; arreptis armis, ipsi regi, & equitibus dominis suis difficile ac periculosissimum bellum conflauerant. Hic est ille Sulthanus, qui, quũ principes Christianos, ut quèq; magnificẽtia atq; animi uirtute præstare audierat, singulari beneuolentia prosequeretur, inter cætera munera Camelopardalim admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florentiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna uirtute repressis, domitis quoq; Arabibus, ad Mecham usq; ultimosq; Felicis Arabiæ terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus, trigesimotertio imperij anno uita excessit, sub id ferè tẽpus, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caitbeio, Aebardinus & Cãpsomia, qui summos magistratus obtinebant, quũ magnis inter scipibus de

bus de principatu funestissimè contendissent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atq; armis miscuissent, Mahometo Caitbeij filio usurpādi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges & ueteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuaserat, à Cercasio inter epulas obtruncatus est. Ipse Cercassius, quòd publicam seruorum causam respexisset, & ius dicendi regis atq; obtinendi imperij Mamaluchis restituisse uideretur, Sulthanus summo omniū fauore salutatur. Hūc Giapalatus, qui Damasci Syriæq; præerat, Memphim cū exercitu profectus, regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerē. Giapalatū autē crudeliter atq; auarè imperantē aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomōbeio expugnata regia cōprehenderunt, & in arce Alexandrina custodiæ tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomombeius Giapalato suffectus est. Is quū initio statim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatū, quem ipse clā strangulari iussérat, immanitate, auaritia, atq; omnibus sceleribus superare, breui tēpore tantū sibi odiū concitauit, ut publico cōsilio Mamaluchi cum extēplo capiendū puniendūq; decreuerint. Ita Tomombeius octauo imperij mense, quū obsessus in regia fugā per cuniculū desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomōbeio, aulæ proceres, ut cruentissimis Mamaluchorū seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorū nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto & forti atq; in primis minimè ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot re-

gum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exi tiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum ac militū humeris altè sublatus, in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit, reluctariq; demum grauiter, & se tanto fastigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata contentum uita in manifestum uitæ periculum conijcere uellent, quando neq; pecuniā haberet expeditam ad donatiuum militi persoluendum, ut cæteri consueuissent, neq; tantū consilij atq; authoritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in ea rerum omnium confusione esset habiturus. Contrà proceres monere hominem, ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, maniq; modestia negligere uellet, cap esseret rempublicā affectam intestinis malis labantemq; atq; ipsum regiū nomen, quod uno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, neque industria, neq; opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, militesq; non antè petituros donatiuum, quàm ex regijs uectigalibus prouinciarumq; portorijs, publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationibus Cāpson, se regē salutari equo animo patitur: administrandi imperij curam suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiui nomine diuisisset, & singulari eius moderatione eximiam de se probitatis atque prudentiæ præbuisset opinionem, tanta industria, paucis qui res nouas molichantur ueneno sublatis, turbatum agitatumq;

agitatumq; ciuilibus procellis rerum statum composuit, ut per sexdecim annos Syria, & Aegyptus nunquam tumultus uel belli nomen audierint. Dignus profectò Campson felicis atq; optimi nomine, si qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenã egregia uirtute condiderat, conquiescere, atq; otium pati, quàm sumptis temere armis belli fortunam periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadelescher Iconio profecti ad Campsonem, is tum ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra, paucorũ dierum itinere peruenerunt. Quibus liberaliter magis, quàm amicè, uel humaniter susceptis, aliquantò post, quum senatus in prætorio datus esset, ipsiq; demissa oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sententiam respondit. Veterem esse Sulthanorum consuetudinem, quòd principem in religione locum obtinẽs Mahometanos reges, populosq; omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atq; industria cõtinere: Proinde se in Syriã prouinciã suã uenisse armatũ, ut pacẽ Selymo persuadeat. Quòd si in ea inferẽdi belli pertinacia persistat, atq; Hysmaelem, quẽ fœderis atq; amicitiæ necessitudine sibi coniunctũ sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existimationi cõsulturũ: nec passurũ ulterius, ut unius insolentis ambitiosiq; hominis libidine ac furore, humana diuinaq; omnia permisceãtur. Nouisse se tam pridẽ Selymi ingenium, quàm uasiũ quàm atrox, quàm inquietũ foret, postquam Baiazete patre optimo, tantaq; uirtutis fratribus, ac tantæ spei atq; indolis septem impuberibus cõsanguineis per summum scelus enecatis,

totq; amicis, ac fortißimis ducibus crudelißimè trucidatis, immanitati atq; audaciæ nunquã finem uel modum impoſuerit. Propterea Selymo denunciarent unã atq; extremam eſſe pacis conditionem, ſi ab Hyſmaelis prouincijs abſtineret, & Aladoli filio paternum reſtitueret regnum: quod in Sulthanorum clientela ac fide ſemper fuiſſet. Id ſi faceret, ut rectè facere deberet, præter ſuam gratiam atq; amicitiam, quæ ei maximo uſui atq; ornamento eſſe poſſet, ipſum longè maiorem ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem eſſe relaturum. Legati tametſi Selymum nõ deſtiturum incepto, aut arma poſiturum ulla periculi denunciatione intelligebant, tamen quo maturius dimitterentur, & de repentino Campſonis aduentu ad Selymũ celeriter nuncium perferrent, dixerunt ſibi magnopere pacem placere, ſperareq; ſe iuſtis adhortationibus flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius conſilia, & ſummam ad perſuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum, ut ea incendiorũ initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum ueram belli flammam concepiſſent. Ita cum muneribus dimiſſi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæſaream peruenerat, redierunt. Campſon quoq; promotis ab Oronte caſtris in Comagenem uenit, & ad Alepum celeberrimam urbem conſedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæſaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res geſſerit, & nouæ urbi nomen indiderit, pluribus cõiecturis exiſtimamus. Proxima eſt Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenẽ tortuoſus & leuis haud

Ad Alepum Campſon cõ. dia.

haudmagnã aquarũ molem trahens, in Euphratẽ euoluitur. Hanc urbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Aegyptijs regibus, de Syriæ & Iudeæ possessione decertabant, quum tota Asia uastitatem feciſſet, resistere ausam expugnauit, & incendit. His tamen ruinis etiam deformata, propter magnam loci opportunitatem, frequenti mercatorum concursu incolitur. Vix enim quinq; dierum itinere ab proximo Syriæ littore distat, ubi Tripolis & Berytus emporia: finitimaq; est Turcis ac Persis, unde Orientis opes quas gentes hinc, Amano Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrtham urbem Sulthanus attingit. At Selymus, quum per legatos qui cuncta diligenter Aegyptijs in castris explorarant, de aduentu numeroq; hostiũ, simul & de Campsonis arrogantia, qui sibi adeò tumidè atq; insolenter præscriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit, q̃ neq; tutam fore profectionem rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neq; suæ dignitatis esse statuebat, ad superbi uaniſsimiq; hominis nutũ desistere incepto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impensa, tantoq; studio parauisset. Igitur in ancipiti negotio egregium ac necessarium ab animi magnitudine consilium capit, simulat se rectà, ut constituerat, aduersus Persas progressurum, impedimentaq; & copiarum partem, ut certior eius consilij fama ad Campsonem deferretur, Suaßiam urbem præmittit (hæc olim Sebaſta fuit) Sita est in finibus Hismaelis, ubi Euphrates Tauri mõtis occursu fractꝰ, ac mox rapido aquarum

Tripolis & Berytus emporia.

impetu uictor, perruptis uallibus in Mesopotamiã effunditur. Cæterùm conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Itaque concionatus apud prætorianos noui consilij rationem exponit, docetq; facilem atq; expeditam esse uictoriam, si adhibita celeritate, priusquã retroceßisse ab Aegyptijs sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atq; eas itineris difficultates ingentibus animis superare uellent: neque inani timore adducti uana Mamaluchorum nomina horrerent. Interijsse enim iam pridem eius gentis robora, illosq; ueteres equites, qui Caitbeio duce aliquid existimationis ac nominis militiæ meruissent. Occursuros tantùm in acie splendidos quosdam equorum domitores uerius quàm milites, qui scitè ad spectantium uoluptatem ludicra arte præstigiari in equis sciant: depugnare uerò & uulnera ferre non possint: ut qui longa pace ac luxu, urbanisq; delicijs corrupti, nũquam castra uel armatã hostium aciem uiderint nunquam tubarum sonum nisi in ludis atq; spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormẽtorum copia instructos, nullis peditum uallatos præsidijs contemnerent, et sicuti sacrarum legum, ac religionis interpretes, sacris ritè peractis, omnia prosperè cessura pronunciassent, ita ipsi spe pleni atq; alacres ad certam de superbo hoste uictoriam proficiscerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iusta ac necessaria arma induerint, et belli causa præstiterint, certam uincendi occasionẽ proponere. Cæterùm superare hostem, potiriq; uictoria in dextris eorum situm, qui quàm pro decore gentis, ac

salute

ſalute imperatoris occumbere, nihil in tota uita pulchrius atq; præſtantius exiſtimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines ſuborto, ſtatim acclamauêre, duceret ac raperet quòuellet, ſe cunctas forti audacia peruaſuros locorum aſperitates, omnesq; labores ac belli incommoda æquiſſimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres ſemitas traducendo exercitui deſtinat, adhibitaq; triplici Aſapporum atque incolarum manu, qui anguſtias repurgatis callibus aperirent, confragoſa quæq; & inæqualia itinerum tranſuehendis tormentis communiri & exæquari, aſperioresq; tranſitus quà iumenta ducerentur, ſubitario opere conſterni iubet: Ac ſimul ut milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex præſenti pecunia pollicetur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariam operā nauaſſent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis eſſent, nec maiorem medico malo pilam ferrent, facili tractu impulſuq; humeris militum per iuga & conualles tranſuecta ſunt, factum eſt incredibili ſtudio militū, qui nouo bello aperiri ſibi ad prædam opulentiſſimas prouincias uidebant, ut quinq; tantùm diebus in eo labore abſumptis, omnis exercitus cum impedimentis & curribus ſuperato Tauri dorſo in Comagenæ cāpos deſcenderit. Neq; enim Taurus, ubi Amani montis nomen aſſumit qui locus fermè medius eſt inter Euphratem ſecantem Tauri iuga atq; Iſſicum ſinum, qui hodie Aiaccius dicitur, aſcenſu arduus eſt, uel inſuperabilis, miteſcit nanq; quum extenuatus ad mare prouchitur, & ſe multis in locis colēdum atq; habitandum præbet Cilicibus Mon

5. Lib. Solym. tauri dorſū ſuperat

tanis, asperisq; hominibns duro labori assuetis, qui ho
Cilicas Caramanni. die Caramanni appellantur: Ea uox nigri montis acco
las significat, quòd Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere uideatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulò ante Selymus euocauerat, ut statim in hostium fines descensum est, cum ualida suorum equitum manu regionem omnem, quæ ad Amani Tauriq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: ut simul ubi nam Campson cum exercitu cõstitisset, ex incolis captiuisq; cognosceret, obsessisq; itineribus, quantum equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui uanitate atque superbia inductus, sola authoritate, atque amplitudine nominis terreri Selymum, & ad præscriptum coerceri posse putauerat, non prius adduci potuit, ut Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm eorũ castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tantùm itinere abesse nũciatum est. Ita ignarus belli, improuiso metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, ut qui suas atq; hostiũ uires tum primum expẽderet, fluctuare animo cœpit, æstuandoq; uehementer modò in spem erigi modò metu ac pudore agitari: Pstoremò decoris, atq; salutis suprema cura anxius, hæsitare, num cedere infestis rebus, ingruentibusq; procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere præstaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione prælij fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperium sibi tradidissent, armatum egregiè mortem oppetere,

quàm

quàm propagatum per trecentos amplius annos eius militiæ decus turpi atq; insolita fuga defœdare uel seipsum uideri nimio uitæ desiderio septem et septuagintà annorum ætatem dignitate atq; omni existimatione spoliatam, dedecori ac sordibus seruare uoluisse. Erāt è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: & ante alios Lamburdus cognomēto Gazelles, magni Caitbeij alumnus, uir fortis et militari prudentia insignis, qui Amani, Apamiæq; præerat. Is sicuti cum numeroso uetereq; hostiū exercitu tantulis copijs confligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retro cedendū, & sedem belli ad Damascum deligēdum esse differebat: quando pedestris & curruum impedimentis tardus ad insequendum Turcarū exercitus, tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum cæteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atq; Aegypto in præsidijs forent, proximisq; Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atq; hostem difficultate commeatus expugnari facilè posse: nec cessurum continuò Alepum minora tantum tormēta trahētibus, si uel mediocri præsidio firmaretur, uenturaq; subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumq; Hysmaelem Sophum, cognito Turcarū itinere, in minorem Asiā irrupturum: nec defuturos Christianos, qui è Cypro Rhodoq; insulis, aduersus communem hostem ænea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus comparatis, exæquatisq; uiribus, non temere postea, si confligere et summæ rei aleā subire adeò pulchrū existimaret, in aciē esset descensurus. Cæterū grauissima bella, quæ initio uehemētes, re

Consilium Lamburdi Gazellis.

pentinosq; impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito moræ spatio elanguescere cõsueuisse. Proinde fortunæ periculũ facere ne properaret: quando errata bellorum, quæ sæpius ducum inscitia temeritateq; proueniant: lugere, ac serò detestari optimi quiq; possint: restituere autẽ atq; corrigere, nec Dij quidem immortales queãt. Mouerat Campsonem, & plerosq; alios opportuna & graui sentẽtia Gazelles, sed quo minus uera audirentur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim, quũ certiora de aduentu Turcarum audissent, incredibili lætitia totis castris exultare, gestire præ gaudio, atq; inter se gratulari quòd ostendendæ uirtutis, ac parãdæ laudis tempus ueniisset. Iãq; illam tam diu exoptatã occasionẽ tenerent, qua Campsonem imperatorẽ supra titulos & celeberrimã Caitbeij famam fusis cæsisq; hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inaniq; iactantia memorando, quanta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidissent, facilem atq; expeditã de ipso hoste uictoriam esse prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouinciæ præfectus, qui postea perfecto bello, perfidiæ meritis ad summos honores euectus est, quũ de studio, uirtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur, quæ de apparatu numeroq; hostium uulgata erant, eleuare uerbis, & saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis Campsoni infensus, quòd ipsius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum, aliquot antè annis

tè annis Cāpſon ueneno ſuſtulerat. Vnde poſtea Cayerbeius, quum ſibi etiam cauēdum exiſtimaret, & ſe ijſdem quoq; inſidijs petitum ſuſpicaretur, uocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos, ſimulata ægritudine, regio edicto parēre noluerat: quæ res haud mediocriter regiū animum exulcerauit. Sed Campſon tacita iracundia tempus opperiebatur, quo hominem præferocem oblitum conditionis, ac inſolentius aduerſum ſe ueluti è proprio regno in præfectura agentem capere atque interficere poſſet. Id commodē perfici poſſe uidebatur, ſi ipſe occaſione belli, ut tum acciderat, uel ſimulatione adeundi Euphratis Hieropolim ueniret. Mos enim erat ueteribus Sulthanis, non prius ſe regio nomine uel militari laude dignos exiſtimare, quàm ut proximè fecerat Caitbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium, quod in ripa & antiquum nomen & celebritatem adhuc retineat, conſediſſent: ac ſolenni pompa equum ad potandas profluentis undas ſpectante exercitu in amnem adegiſſent: ut qui ea cærimonia intelligi uellēt ſe quàm latiſſimè imperitare, ac paratos armis oſtendere ſuos eſſe agros, qui citra Taurum uſq; ad Arabiæ ſolitudines Euphrate amne alluerentur. Verùm obſtabat ratio belli, quominus eum primo aduentu ſtatim opprimeret: quòd incertis adhuc Selymi conſilijs, circumſpectare Turcarum & Perſarum motus, & conceptas differre inſidias uſque ad belli exitum ex uſu præſentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites cōſternati, ſeceſſionē facerēt, aut in ampliſſima urbe ad rebellandū ex noua re tumultus

excitaretur. Nam Cayerbeius ualidißimas copias familiaritate ac beneficijs ſibi obſtrictas habebat in caſtris & ſummam apud Hieropolitanos gratiam atq; authoritatem obtinebat: ac munitißima arce quæ media in urbe accliui in tumulo ædificata erat, fideli cuſtode impoſito potiebatur. Sed dum Campſon tardius & conſideratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officioſi quàm fideles uideri malebant, Cayerbeium ſecretò monuerunt, ut regias inſidias caueret: atq; aliquo honeſto conſilio rebus ſuis proſpicere uellet: Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus, nuncios ad Selymum tranſmittit, qui doloris ſui cauſas aperirent, pollicerenturq; ſe in eius fidem ex occaſione conceſſurum, traditurũ arma, arcem, & ſtudia ciuium erga ſe perquàmegregia: proprijq; equitatus uires, ut fraternam necem ulciſceretur, ad parandam de Campſone uictoriam eſſe collaturum. Cæterũ ut promiſſis fides adhiberetur, obſidibus caueret: & quæ cõſilia Campſonis, qualesq; eius & quantæ copiæ eſſent, ſigillatim perdocerent. Poſtremò adhortarentur, ut accederet, & manus conſerere maturaret. Nec Selymus poſtulatis annuere, proditoriſq; uoto ſubſcribere atq; ultrò maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari pararíq; ſibi uictoriam, ſi ampliſſimæ uires tanti uiri defectione hoſtibus deceßiſſent. Itaq; Campſon ſpreto Gazellis conſilio, quod fidei ac ſalutis pleniſſimũ erat, Cayerbeij proditoris, omnium militũ hortatu, atq; ipſa etiam urgentis Fati uiolentia impulſus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare conſtituit. Poſita erant

Campſon proditoris cõſilia ſequit.

erant eius castra idoneo in loco ad Singam amnem, decimo fermè ab urbe miliari: ea ratione, ut milites propinquitate amnis uterentur, & semoti ab urbis tectis atq; delitijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs iuuari facilè possent. Mamaluchi duodecim milium numerum uix attingebant: uerùm singulos, ut quisq; eorum maioribus stipendijs atq; opibus eminebat, plures serui armis & equis liberaliter instructi sequebantur. Decora certè ac insuperabilis acies, si uera uirtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipso toto corpore lacertosi atq; flexibiles, tanta arte pugnam ineunt, ut post primos statim hastarũ ictus, modò sagittis, clypeo in tergum reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato ense, ut locus congressusq; poposcerint, admirabili quadam agilitate uirtuteq; depugnent. Equi eorũ ualidi atq; acres, atq; Hispanicis forma celeritateq; persimiles: quodq; supra nostrorũ hominum opinionem esse uidetur, tanta ingenij docilitate in primis præstant, ut ad nutus, & ad certas sessorũ uoces, hastam sagittamq; mordicus terra subleuatam porrigere, hostẽ agnoscere, atq; appetere dẽtibus, calcibus cũcta circũsternere, nec horrere propriũ cruorẽ natura cõsuetudineq; didicerint. His fræna argẽtea aurata ephippia, & squamosi operis ferrea colli et pectoris tegumenta conspiciuntur. Eques lorica, uel thorace ferreis laminis conserto, contentus est. Primorum ordinum equites, & quisq; diuitijs clarus galeas ferũt. Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum spiris ad elegantiam intorquetur, se satis munitos aduersus cæsim ferientes existimant: gregarij au-

tem equites uilloſis purpureiſq; pileis, qui graui gladiorum ictu diſcindi nequeunt, utebãtur. Campſon ex omnibus copijs quinq; acies inſtituit, prima Cayerbeio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quòd eorum lingua ſchœnobatẽ ſignificat, cognomẽtum fuit: Is erat Tetracha Damaſcenus, uir ſingularis fidei atq; uirtutis, qui uno tempore dextrum & ſiniſtrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie ſequebatur, his uel illis ubi res poſceret auxilio futurus. Quartam ipſe Campſon, ultima ad præſidium caſtrorum relicta, auratis armis fulgentem ueluti ſubſidiariam interuallo duodecim ſtadiorum adducebat. Selymus autem ſic inſtruxerat aciem, ut more ſuo Aſiaticũ in dextro, in læuo Europeum equitatum prætorianos uerò pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatiſsimi atque fortiſsimi prætorianorum equitum, in queis ipſe Selymus eo die præter conſuetudinem eſſe uoluit, medio in ſinu frontem obtinebant. Cayerbeius ut ſtatim appropinquatum eſt, in ſpeciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus eſt: mox ueluti circumuenire eorum aciem uellet, in terga longo circuitu deflexit, ubi nouiſsimum lixarum agmen impedimentaq; ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: ut fortis & proditor decori ſimul atq; perfidiæ ſatisfacere uideretur. In diuerſa autẽ parte, Damaſcenus ut ab latere aperto hoſtes inuaderet, omiſſa frõte et circũactis in læuã turmis, in trãſuerſos incurrit: tantoq; ardore à

Mamalu

Mamaluchis dimicatũ est, ut ingenti Asiaticorum strage edita, ad uexilla quæ in medio collocata erãt, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat genere natione Hungarus) & Imbracorbassà regij stabuli magister, qui magna ui cõtra contendebant, quin diffugerũt, diutius sustinere potuerunt. Ita uictor Damascenus hostium cornu in duas partes discisso, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equites peruasissent, cuncta propè in media acie cædibus terroreq; cõplcuit. Erat res posita in summo discrimine, quòd Selymus incursu hostiũ propè abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quòd prætoriani à Gazelle qui Damasceni fortunam secutus iam mediã frontem inuaserat: accerrimè premebantur: quodq; Asiatici pulsi atq; disiecti nullam restituendæ pugnæ rationẽ inueniebant, quum Sinambassà laborantibus auxilio superuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, uel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat lacessitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorũ retardata: auctiq; Turcarum animi: ac mox hostibus erepta uictoria, quum Selymi iussu in aduersos tormẽta disploderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atque admiranda uirtute sua, ut erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tamen rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio & à Fortuna deserebantur, neq; consilio, neq; uirtute sibi defuerunt. Vniuersiq; densato agmine cõglobati cum

strage Europeorum, & prætorianæ alæ detrimento, oppositam aciem perruperunt, & continenti cursu castra atq; urbem petere cœperunt. Tum demũ acti omnes in fugam, persequente Sinambaßà cũ expeditis & recentißimis equitũ. Nanq; Selymus, qui ea die in summo æstu patientia corporis, & uigore animi, & consilij felicitate, se ipso haud dubiè maior apparuit, ut victoriæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc atq; illuc uolitans fuerat adhortatus. Iam Campson urgentibus fatis aciem promouerat, ut uel suis subsidio foret aut victoriæ, si Turcæ uincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defeciſſe Cayerbeium, fusas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse: tantam esse tormentorũ uim tantamq; hostiũ multitudinẽ ut diutius sustinere nequeant. Quo nuncio elatißimus senex, qui nunquã in perpetua rerũ tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò post superueniente suorum atq; insequentium hostũ turba, qui ipso cursus impetu concitati, obuios quosq; promiscuè proterebant, quum annis, & ingentis herniæ põdere grauaretur, et æstu mœroreq; deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoq; & Tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes castra, atq; inde Hierapolim peterent, atq; ipsi à nouißimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interiêre. Selymus eodem in campo ubi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreq; exercitus parte in statione collocata insomnem egit noctem, ut qui uictoriæ ac fortunæ suæ nescius, magnopere timebat, ne tantæ uirtutis homines, capta

nes, captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterentur, quos ipse tormentorum metu magis quàm uera militum uirtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & cæteri Mamaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent uixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta uigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promota acie, castra hostiũ regiæ opulentiæ plena militibus diripienda concessit: atq; inde ad urbem progressus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidẽ recepit: atq; immunitatis honore prosecutus est. Periêre in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorq; aliquantò cædes in fuga quàm in prælio facta, quũ fatiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobiliũ equorum interijt, qui ut erant præpingues & delicatius in umbra ac stabulis c..utriti, quũ illo præsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, uehementiorem ac insolitum laborem ferre nõ potuerunt. Pugnatum est ad septimũ Calendas Septembres, eo ipso die, quod mirum est, quo Calderanis in campis biennio ante uictoriam de Hysmaele retulerat. In partibus autem Selymi supra triamilia equitũ cæsa referuntur, ut hinc coniectari liceat, insignem eum cladem fuisse acceptum, si ab læuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassà, ut alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenũ incidisset: quanquam recenti atq; integro adhuc peditatus præsidio confir-

7. Cal. Septẽb. pugnatũ apũd Hierapolim.

matus nullum salutis uel ignominiæ periculum adire posse uideretur. Campsonis cadauer biduo post à conquisitoribus absq; ullo uulneris uestigio repertũ est, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, ut eæ gentes, quæ illum uiuere, & ad reparandas uires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum decidere & qui fideles erãt in posterum firmiores, sublata eius rei suspitione, redderentur. Nec multò post, quum iam fœtore taboq; diffluere, & ad coarguendam uulgi famam, tridui spectaculo, satisfactũ esse uideretur, apud uetustissimum urbis templum mediocri funere tumulatum est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunusbassàm cum expedito equitatu, qui uestigijs fugientiũ insisteret, Damascũ præmisit, quò & ipse paucos post dies, quum inde quoq; decessisse hostes, ac fuga Memphim petiuisse cognouisset, cum omnibus copijs profectus est. Statimq; ei Damasceni, qui morari uictoriæ cursum, & opulentissimæ urbis fortunas in discrimen adducere alienũ à rationibus suis existimabãt, absq; ulla dubitatione portas aperuerunt. Quorũ exẽplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydõ, atq; Ptolemais missis legationibus, acceptisq; Turcarum præsidijs, similiter deditionem fecêre. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentum in castris habuit. Ea Damasci mœnibus iuncta erant, u quietæ & frequentissimæ urbis status, & mercaturæ commercia, quæ summa omnium securitate ab uarijs remotissimarum nationum negotiatoribus tractari consueuerant, intromissa militum multitudine, turbaren

barentur. Quanquã ea esset in castris disciplina, seueriſsimis acerrimi imperatoris legibus constituta, ut quum milites nihil sibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertilisſimo autumno horti sine custodibus tutò relinquerentur. Quo metu adeò prudenter penuriæ prouisum fuit, ut Turcarum castra cunctis in locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaq; adscitis legum peritis, euocatisq; eò omnium ciuitatũ legationibus, insignes Syrorum controuersias audiuit, atq; finiuit. Præfectos prouincijs atq; urbibus dedit: recognouit uectigalium rationes: & nõnulla ex uetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua uel onerosa populis uidebantur, ut summam sibi inde liberalitatis atq; iustitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè constitutis, quum satis quietis & spatij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur, atq; ipse omnibus consilijs ac uiribus Aegypto totus immineret, Sinambaſsàm cum quindecim milibus equitum, adiuncta his ualida manu sclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorũ & Asapporũ delecta fuerat, in Iudæam præmisit, qui cuncta passim eius regionis loca exploraret, atq; iter ad Gazã, quod propter Arabes impeditisſimum fore putabatur, aperiret. Ea urbs ad mare, atq; Aegypti fines pertinet, propinqua arenosis solitudinibus, per quas difficili periculosoq; itinere ab Syria, Aegyptus ulterior, ac ipsa Mẽphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Mẽphim peruenerant, cæteriq; omnes, qui è cunctis regni partibus eò cõuenerant, consilio habito, ut in asperis ac dif-

Gaza.

ficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis uel inuidiæ contentione, Tomumbeium natione Cercaßiũ regem sibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magistratus post regem primum honoris atq; potentiæ locum obtinebat. Cæterùm ei uiro tantum uigoris atq; industriæ inerat, ut qui afflictas res, & labantem imperij fortunam uirtute erigere posset, solus esse omnium propè Mamaluchorum opinione crederetur Is ut statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam dignitatem & reliquas spes omnes in armis, & in una belli fortuna esse collocatas singulari studio arma, tela, equos undiq; conquirere, tormenta conflare, ex seruis qui militiæ idonei uidebantur, turmas cohortesq; instruere, & ab finitimis Afris atq; Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Præterea peritos regionũ magno proposito præmio, per deserta Palmirenorum in Mesopotamiam, atq; inde ad Hysmaelem cum literis mittit: qui petant atq; orent, ut minorem Asiam incursionibus exagitet, & in primis in Comagenẽ discessu hostium uacuam nudatamq; præsidijs irrumpat. Selymũ enim, qui tum in Iudææ finibus esset, duobus exercitibus facilè intercludi posse, & commeatu prohiberi: quando littora nullis Turcarum claßibus tenerentur quæ terrestres copias aduectitijs commeatibus sub leuare, uel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac auehere possent. Id si faceret, ipsũ & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine cõstitutis subuẽturũ, et tot insignes iniurias, quas ab insensißimo hoste nuper accepisset, nullo propè negotio esse uin

esse uindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio administrã
tur, Sinambassa pluribus Arabum turmis, quæ latronũ
more uias obsederant, facilè pulsis, patefactoq; itinere
Gazam peruenit. Eum Gazenses, tametsi Mamaluchis
fidi erant, tamen quòd sine præsidio militũ portas clau
dere, & tentare defensionem periculosi & insani pro-
pè consilij esse iudicabant, deditione facta protinus re
cipiunt. Vrbis copijs exercitum iuuant: ac simul gra-
tias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acer-
bissimæ seruitutis iugum depulissent, seq; omni tempo
re mansuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur.
Sinambassa collaudato eorum studio, cætera quæ sibi
usui erant eis imperat: Sub mœnibus ad teli iactum in-
ter hortorum munimenta castra locat, atq; eo in loco
Selymi aduentum expectare constituit. Interim ut erat
multis militiæ experimentis eruditus, operam dat, ut
regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum & a-
quæ penuria aspera incultaq; est, ac arenosi præsertim
eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis perlicit,
qui proximos Arabum duces, oblatis amicitiæ condi-
tionibus sibi concilient, & quid Mamaluchi ad Mem-
phim parent, quibusq; uiribus confidant, diligenter ex
plorent, & protinus ad se reuertantur. Contrà Gazen
ses, qui natura Turcarũ hostes erant, & iam à præsen
ti exercitu, quotidie rerum suarum detrimenta sentire
cœperant, Tomumbeium de Sinambassæ aduentu cer-
tiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, ante-
quam Selymus adueniat, facilè posse opprimi atq; dele
ri, si ualida Mamaluchorum manus cum peritis ducib.
ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Ma

Gazenses deditionẽ faciũt.

maluchi intempesta nocte sopitos hostes inuaserint, eruptione facta protinus castra egressuros, & iniectis facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Consiliũ Tomumbeius & Mamaluchi statim probãt, mittiturq; Gazelles cum sex milibus armatorum equitum, & magna Arabum multitudine. Gazelles enim quòd salutaria eius consilia à Campsone atque alijs fuissent spreta, unde mox pugnæ auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxissent, ipseq; in ea prælij asperitate & prouidi ducis, & promptißimi equitis officia fuissetexecutus, ad summã bellicæ uirtutis opinionem peruenerat. Sed uixdum eo profecto, Sinambassæ per Syros exploratores defertur, Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deserta ad se opprimẽdũ iter ingressos esse atq; eos, quòd expediti in equis absque ullis sarcinarum impedimẽtis exierint, ante biduũ adfuturos. Qui nuncius, sicuti opportunißimo tẽpore Turcarum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad summã totius belli uictoriam momento fuit. At Sinã bassa quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen quòd illa eadem, ut erat prouido solertiq; ingenio sibi accidere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri constituit. Ergo de secũda uigilia castris silentio egressus, è conspectu urbis discedit, & Memphitica uia ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo uiatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atq; largißimi fontis opportunitatem utebantur. Ibi fortè & Sinãbassa subsistere uolebat, & Gazelles aliquot horis con

quiesce-

quiescere, & suos recreare, ut noctu & maximè recentibus equis Gazam peruolaret, pari consilio cogitarat: quum uno fermè tempore ab antecursoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias utrinq; duci nunciatur. Gazelles improuisa re uehementer animo perturbatus, quòd se deiectum consilio atque hosti imparem futurum, si congredi uellet, sessis præsertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium salute in uestigio consilium capere cogeretur tamen animo non deficit, suos cohortatur ut arma expediant, & negotium, quod per insidias perficere nequiuerint, id sibi in aperto uera uirtute omnino confidendũ esse existiment. Ex aduerso Sinambassa aliquãdo celerius, quàm Gazelles acie instructa, quoniam milites, quæ fieri uellet si prælio certaretur, multũ antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cũctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit, ut omnino fugæ obliuiscerẽtur, postquã omnia circum clausa atq; infesta nisi uictoribus futura essent. Illudq; in primis persuasum habere uellent, neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorũ lege Dij immortales exitio destinassent, pariq; periculo & sortes in medijs hostium gladijs salutem, & timidos in tutissima etiam fuga ineuitabili sorte mortẽ inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara & simplici acie in longũ porrigebãtur, ea ratione, ut liberius sclopettis uti, & latiore spatio circũuenire hostes posset: hastati uerò medium tenebant locũ, ut Mamaluchorum impressionẽ sustinerent. Gazelles autẽ appropinquans Arabum turmas ad disturbanda cornua præ

Sinambassa 000.

misit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores uim armatorum equitũ ferre non poterant, iamq; pulsi loco, atq; in diuersum irrumpentibus Mamaluchis dissecti, fugam oculis atq; animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa, sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus uniuersam hostium aciem circumuenerunt. Quo casu uiri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandibus sternebantur, nullusq; in medio circumuẽtis uirtuti locus relinquebatur, quoniam ubi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat Turcæ leuitate sua cedere assueti, uelocissimè refugiebant: undiq; huic rei omnibus pugnæ locis studebant, ut equos non conferrent, & solis sclopettis uterentur: Gazelles quum defatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperandũ esse arbitraretur, multiq; iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut uulnerati essent, ipseq; prælatum uulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militaribus per easdẽ solitudines Memphim profugit. Periêre in ea pugna Alexãdrinus præfectus, & Orcomas Mẽphiticus prætor, uiri insignes, præterq; eos magnus Arabum numerus, et mille ferè noti equites. Nec Sinambassa lætã aut incruentam uictoriam adeptus est, nam supra duo milia equitum & in his aliquot clarioris nominis præfectos desiderauit. Turcæ quum à meridie ad occasum Solis protracta pugna, atq; ob id exanimatis cursu equis

quis, fugientes persequi non possent, ipsiq; inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die cæsorum spolia toto campo per otiũ lecta, capitaq; hostiũ abscissa cadaueribus quæ ab ipso barbæ habitu, quòd Turcæ cunctas corporis partes præter labrum superius radant, facilè dinoscebantur, palmarum arboribus adfixêre, ut impigrè nauatã ab se operã testarẽtur: ac simul ea immanis spectaculi nouitate transituri mox imperatoris sui oculos ad ostentandã eius diei uictoriã detinerent. Interim Gazenses, quũ exoriente Sole uacua hostiũ castra conspexissent, ut qui diutius perfidiã dißimulare nõ poterãt, rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum, inde retro in pacatiora loca refugisse, nonnullos Turcas ex numero ægrorum, ut luce facta sequerentur, relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò post circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinãbassæ copias à Selymo submittebantur, fortéq; ea ipsa hora superuenerant, & magna cum solicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambassa peruenisset, sciscitabãtur, hostiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui postea eo accepto incommodo, quum Sinambassam cum uniuersis copijs aliquo aduerso casu, uel hostium fraude perijsse putarent, quem ad Gazam castra habere ut constitutum fuerat, atq; ibi Selymi aduentum opperiri, existimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati sunt. Nec unus eorum omnino incolumis euasisset, nisi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad

Ramam urbem occurrisſent. Is enim pariter à Selymo miſſus cum ualida manu Græcorum equitũ, ad Sinambaſſam contendebat, cuius aduentu, audacia perſequentium Arabum repreſſa eſt. Cæterùm Arabes, euocatis ad prædam alijs atq; alijs ſuorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabram uicum cõſecuti ſunt: Pugnatũq; eſt iniquiſſimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibuſdam anguſtijs, quæ ad extremum ſpatioſæ uallis coarctabant iter, à tergo ſimul, à fronte, & à lateribus ſe oſtenderant. Arabum arma erant, præter ſagittas, longiſſimæ haſtæ utrinq; ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his ſumma peritia in pernicibus equis utebantur, & aduerſi pariter, ac fugientes hoſtem letifera cuſpide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & haſtarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentiq; in orbẽ pugnare, ac ſimul iter facere cogebantur. Eratq; res in magnum adducta periculum, niſi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis quæ præſidij cauſa ſecum adduxerat, eos qui fauces occuparant, uti erant editiore in loco cum multa ſtrage deieciſſet: apertoq; itinere inde celeriter ſuos eduxiſſet. Quibus anguſtijs ſuperatis, patentiores nactus campos, meliore aliquã to cõditione iter facere cœpit. Nam per ſclopettarios & ſagittarios eminus rem gerebat & quum hoſtes appropinquabant, aperta acie confertas haſtarum turmas emittebat. Vbi uerò denſior atq; amplior Arabũ globus ſeſe offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contra Arabes diſperſi circumuolitare,

nouiſſimo

nouiſſimo abeuntiũ agmini inſtare, ſubſequi nequeuntes et uulneribus retardatos opprimere. Poſtremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquieſcere, pati. Hic dies Turcis longè grauiſſimus fuit, nam plures eorum ſiti, uulneribus, & curſus labore conflictati, ceciderant: nullumq; iam ſubſidium extremis eorum rebus ab numeroſa ac pertinaci hoſtiũ multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborãtibus ac perditis ſuperuenit. Selymus enim Himbracorbaſſa cum ualidis copijs ad tuendã Syriam atq; Aſiam in Perſarum finibus conſtituto atque accitis Byzantio nouis militibus, qui magna atque ornatiſſima claſſe in Syriam tranſportarentur, caſtra Damaſco promouerat: & ut rei frumentariæ conſuleret, quæ exhauſta in regione anguſtior erat, ſeparata ſuorum agmina certis interuallis, ſingulis quoq; diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, ſequenti die Selymo occurrit, & quæ ſibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigiſſent, quæq; ipſi coniecturis Sinambaſſæ exercituiq; eius, ob crebras infenſiſſimorum hoſtiũ inſidias accidiſſe exiſtimarent, ordine expoſuit. Quo nuncio Selymus in ſummam animi ſollicitudinẽ adductus eſt: quod niſi exploratis & cognitis Sinambaſſæ rebus in cuius fortuna totam belli rationem conſiſtere iudicabat, minimè ſibi procedendum eſſe arbitraretur. Sed mœrore atque ea cura anxio paulò poſt Syri ſpeculatores ſuperuenêre, qui rem, uti à Sinambaſſa geſta fuerat, retulerũt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia

est affectus quoniã ea uictoria & apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione propera confectũ esse prouidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximaq; eorum Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, ut cæteri exempli atrocitate deterriti à latrocinijs abstinerent, cum uxoribus eorum ac liberis conflagrata. Indeq; præmissis pedestribus copijs, quæ Gazam iustis itineribus contenderent, ipse ad læuam Hierosolymas deflexit, ut urbẽ uetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabili sacrarum ruinarũ deformitate inculta atq; deserta, non à Iudæis ueteribus incolis, qui tunc toto orbe extorres in admissi sceleris pœnam, nec sedem nec patriã habẽt sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis, ob concessam uenerandi sepulchri possessionẽ, graue tributum Aegyptijs regibus persoluunt, nec florẽtes ætate opibus Europæ principes, ullis ueræ uirtutis uel immortalis gloriæ stimulis ad uindicandam iniuriã excitantur, quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis uel infami otio absumi, id demũ regiũ atq; æterna laude dignum arbitrentur. Selymus ueterum prophetarum monumenta suppliciter ueneratus Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus, tanquam pijs probisq; hominibus, pecuniam in alimenta sex mensiũ largitus est, atq; inde unã tantũ Hierosolymis moratus noctẽ, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu noctuq; cum Arabibus cõtinenter dimicatũ est. Nanq; illi con

illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, ubi locorum angustijs iter impediebatur: quòd extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis prælijs lacessebant, & cominus improuisi prælabantur. Si in ualles agmen se demittebat, ipsi è uertice collium paratos antea ingentiũ lapidũ cumulos prouoluebãt, neq; ullum in sclopettarijs præsidiũ erat, in quibus summũ fore putabatur. Nam cælum per eos dies uento & cõtinuis imbribus adeò fœdum fuit, ut sulphureus puluis in lagenis & cornibus seruatus, humore concepto lentesceret, & ignis passim humentibus funiculis extingueretur. Tamẽ uirtute prætorianorum effectum est, ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur. Nam captis lanceis talares succincti uestes, in aduersos montes euadebant, atq; illos deturbabant: neq; angustis in locis eos consistere, uel obsidere fauces patiebantur. At Sinambassà, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisq; eorũ direptis, & pecunia publicè imperata, meritas perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, uictrices copias hostium spolijs exornatas eduxit: atq; obuiam est progressus. Quem Selymus multo cum honore uerborũ cõmendauit, & muneribus sericæ uestis signatæq; pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortissimos quosq; equites prosecutus est. Exinde castra quatuor tantũ dies Gazæ habita, quòd nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spatiũ dandum putabat, & nouũ regẽ authoritate nondum collecta, ipsamq; Aegyptum situs munitione, numero hominum, & copia frumenti ualidissimam,

maioribus præſidijs confirmari nolebat. Quæ omnia tametſi proficiſcendi ſummam celeritatē efflagitabāt, atq; ipſum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantem nouis ſtimulis ad maturandum accendere uidebantur, tamen & reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna utrium multitudo inſtituenda: quibus per uaſtas & fontium penuria deſertas arenarum ſolitudines, ingentem aquæ uim toto itinere camelorum ſubuectionibus comportarēt. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & ſteriles iacent, quæ, ſi uentis agitatæ fuerint, ſæuientis pelagi ſimilitudine in fluctus adeò turbidos attolluntur, ut ſæpe eleuati pulueris nube cuncta undiq; obſcurēt: & cedente paſſim inæquali ſabulo, incedentium ueſtigia fallant, uehementerq; fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas conſecuta eſt, ut nihil ad ſummam traducendi exercitus felicitatē Selymo defuerit. Nanq; aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua ſerenitate cō quieuit, ac ſimul tanta uis aquæ omnibus fermè locis reperta eſt, quòd pluuialis humor arenis imbibitus, fodientibus puteos ad depreſſionem duorum pedum occurrebat: ut frustra comportari utres, ac ſitim timeri uulgò milites exiſtimarent. Non defuēre tamen Arabes, qui toto itinere ad prædam undiq; confluerent, nec quemquam hoſtium excedere agmine, uel remiſſius ſubſequi paterentur: cui uni malo facilè duces occurrebant: nā toto exercitu diſtributa erant tormēta, quæ à turmarū præfectis, ut quiſq; periculo proximus erat, in hoſtes emittebantur. Valida quoq; ſclopettario

pettariorum manus nouiſsimum cogebat agmen, quorum præſidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant, egregiè ſe defendebant. Eo modo nequicquã laceſſente Arabũ turba, propè Mẽphim octauis caſtris peruentũ, præcedente Sinambaſſá, qui cum Europeis unius diei itineris ſpatio imperatorem ſemper anteibat. Erat pagus ad ſextum lapidẽ ab urbe Mẽphi, qui Matharea dicitur, Balſami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus eſt humilibus arbuſculis conſitus, unde liquor ille omnium odoratiſsimus reſudat, quũ cburneis cultellis extremi cortices inciduntur: cui propter inſignes uires, quãdo id donũ natura aliis terris inuiderit, morbi hominũ et oborta luxuria eminentiſsimum pretiũ fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam uicum, Tomũbeius omnem nouum ac ueterẽ tormentorum apparatũ contulerat, foſſas tranſuerſas toto campo & publica uia, quæ leuibus cratibus ac terra inæquabantur, perduxerat. ipſeq; cũ Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabũ equitatu opportuno in loco conſtiterat, eo conſilio, ut Turcarũ copiæ quum appropinquare inciperẽt, priuſquam ad teli iactum acceſſum foret, improuiſa tormentorũ multitudine ſternerentur: ipſeq; protinus cum perturbatis, in inſidiasq; prolapſis, undiq; tota uiriũ mole circumfuſus æquiſsima conditione decertaret. Hæc autem adeò peritè ac prudenter in tempore conſtituta atque perfecta erant, ut nemo omnium in exercitu eſſet, qui de eius diei uictoria dubitandum eſſe putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, niſi Fortuna, quæ ſicuti Selymo ſemper fauit, ita To-

mumbeium aduersa atq; infensa persequebatur, paucorum perfidia, operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contrà ac ipsi comitiorum die optauissent, ad id fastigij euectũ aduersæ factionis suffragijs ægrè ferebãt. Ii siue ingenij prauitate impulsi, siue spe adducti præmiorũ liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias sibi tẽtandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquã ad primariũ ducem suæq; nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassà ignobili Epiri uico in mõtanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eam uirtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in umbra dormitanti adprehensa morsu uirilia exediſſe ferunt: protinusq; eum ueluti eo corporis uicio nobilitatum à conquisitoribus insignium puerorũ Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi eum mox Fortuna, quẽ paulò ante non temere, ac sæua tamen sorte castrauerat, fatalis uirtutis auspicijs ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassà atq; Selymus edocti, cuncta hostiũ consilia cognoscũt, ac in primis quales sibi, quantasq; insidias Tomũbeius summa calliditate summoq; artificio tetẽdisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab uia publica, rectoq; itinere deflecterent. Quamobrẽ iisdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu, antequã diluceſceret, in solitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, productisq; tormẽtis, ne quid moræ ad comittẽdam pugnam interesset,

interesset, euitata castrorũ fronte auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa, Tomũbeius ex hostium itinere, coniectura iudicans insidias suorum proditione fuisse detectas, quanquã incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd ea omnia quæ tot hominũ labore, tantoq; studio perfecissent, inuidente fortuna puncto temporis deperissent, nihilominus, ut erat egregiè fortis, ad consilium pristinumq; uigorem sensus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri uelit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto, omnia uno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendre equos atq; arma capere iubentur, proponendum, conuertendus castrorum ordo, instruenda acies, milites confirmandi, & tormenta, uti casus postulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, sicuti eas nisi ægrè atq; turbatè unus imperator administrare non poterat, ita raptim atq; peruersè à pluribus simul ducibus agebãtur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omniũ concursatio ad traducẽda tormẽta è quibus plura erãt è ferro enormia atq; ingẽtia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis ac ferreis cõfibulationibus rudi & nauali ueterũ artificio continebãtur. Ea propter inusitatam grauitatem, nisi subditis pluribus iumentis, & scutularum ac uectium impulsu, magnoq; cum labore hominũ suo loco dimoueri non poterant. Quæ uerò curribus imposita erant, quum ab inconditа ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atq; adnitentium per omnes castrorũ uias traherentur, conscendẽtes equos, & coeuntes ad signa mili-

tes tumultuario transitu perturbabant. Verùm his difficultatibus duæ res subsidio erant, militū alacritas, & supra quàm credi par sit, eorum omnium constantia singularis. Non enim, ut in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiā ueterani sæpenumero pristinæ uirtutis obliuiscuntur, ullo timore cōcepto, spe animisue deciderant. Siquidem bis acie uicti maiorem fiduciam, maioresq; semper spiritus sibi desumpserant, quum nō uirtutem pugnandiq; peritiā sed Fortunam sibi defuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore prælij signum deposcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduersariorū cornua circumuenire, & tumultuario prælio lacessere iubet: ut Turcæ equites penè, priusquam ipse inductis suorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta quæ iam deducta ac directa in hostes fuerāt, displodi imperat. Idē continuò fecerunt Turcæ, nā iusto ab spatio maiora minoraq; semel emiserunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad sagittæ iactum promouerunt: certatumq; diu est hinc atq; inde solis ac frequentibus tormentis, dum acies appropinquarēt. Qua contentione Aegyptij libratores fermè omnes interfecti, pluraq; eorum tormenta ui pilarum hostilium curribus excussa, perfractaq; sunt. Nā Turcæ complures tormentariæ artis peritissimos magnis inuitatos præmijs, ex Italia atq; Germania in castris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulsa Hispanijs, in contumeliam nostram toto postea Orienti huiusmodi rariores artes

insolitas

insolitas atq; mortiferas importauit. His omnibus præ positus erat Iacobus è Regio Lepidi horũ operũ egre gius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus il lectus, deserto Christi cultu, ad Mahometi sacra defece rat. Sed quum iam prælium utrinq; ad manus adduce rent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorẽ tol lunt, & tripartitò magna ui Turcas adoriuntur. Sely mus enim superius institutum suum seruans, sic incede bat, ut lunata acie aduersis hostibus appropinquaret. Præerat Asiaticis in dextro cornu Mustaphas, in sini stro Iunusbaßà: ipse mediam aciem, ubi prætoria pha lanx erat, cum magna tormentorum multitudine obti nebat. Sinambaßà autem toti summæ certaminis præ esse iussus, ad incertos pugnæ euentus, certã sibi aciem ex fortißimis equitum ab una quaq; ala detractis dele gerat. Quibus ex Selymiana phalãge & uirtutis & uelocitatis eximiæ quingẽtos pedites sclopettarios ad miscuerat, ut ab omni pugnæ loco, quãtũlibet subitis casibus paratus, ei suorum parti subsidio foret, quæ ab hostibus maximè premeretur. Ita uno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymũ constitis set, & iam Mamaluchorũ alæ cum cornibus pari fron te concurrissent, ac in tergis Arabes, ut imperatũ fue rat, impigrè dimicarent, quatuor simul prælia distin ctis in locis exarserunt. Narrant qui huic prælio inter fuêre, & clamore militum, & tympanorum tubarũq; sonitu, & fragore tormentorum, & puluueris nube, armorumq; strepitu, adeò omnium mentes attonitas confusasq; fuisse, ut cuncti promiscuè cæci furore, & uecordi audacia proruentes: quum nec uoces tesseræq;

dignoſci,nec uideri ſigna,nec ducum imperia exaudiri poſſent,magnam ſuorũ pariter atq; hoſtiũ ſtragem per mutuum errorem ediderint. Nunquã enim antea ullæ acies maioribus accenſæ odijs inter ſe concurrerant:nunquam duo maximi reges minore ſalutis cura pertinacius atq; ardentius corporis aut animi uirtutẽ oſtenderant:Nanq; ambo pari ſuo atq; exercituum periculo,quum ſe uitæ ſimul atq; imperij aleam ſubijſſe manifeſtè perſpicerent,nullam ſibi reliquam ſpem,niſi quam ipſa uictoria peperiſſet,fore intelligebãt. Iam Gazelles decoris atq; uindictæ ſtudio incenſus, ut Europeis parem Gazenſi cladem redderet, Iunusbaſſam magno impetu adortus,primas ac reſiſtẽtes turmas obtriuerat, uexilla proſtrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus,illas omnium bellorum uictrices copias, ubi Thracum,Theſſalorũ,ac Macedonũ robora erãt, terga quæ nunquam ullus antea hoſtis conſpexiſſet, dare coegerat, quum Sinambaßà in omnem uictoriæ occaſionem animo ac uiribus intentus cum recenti ac ualida ſuorum manu in latus hoſtium aduolauit,& inclinatã ac fœdè diſiectam aciẽ reparauit. Verùm paulò poſt ipſe Sinãbaßà,qui ſupremo uirtutis opere edito,manifeſtam hoſtium uictoriam interpellarat, conuertẽtibus ſeſe in nouũ hoſtem Mamaluchis Bidone pugnaciſſimo duce,ante alios egregiè pugnans obtrũcatur. Eius quoq; equites exanimẽ humo tollere ac ſeruare conati,Gazelle turmas explicante, ut rari liberius gladijs rem gererent,quo genere pugnæ Mamaluchi maximè præſtabãt,magna ex parte cædũtur atq; fugãtur:egregiaq; illa prætoria cohors,quum deſtituta ab

equitatu

equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, concisaq; est. In altera autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu uehementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam, in qua Heylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò ante à tormentis insigne detrimentum acceperãt, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis cãpi spatijs emittebantur. Ea re animaduersa, Mustaphas abolendæ ignominiæ auidus, semel perturbatis acriter instare, dissiectos lassatosq;, inductis per cuneos turmis fundere atq; prosternere: ac tota acie armis uoceq; conspicuus Asiaticos adhortari, ut ueteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa die uirtute egregia, uel honesta morte recuperandum sibi esse censerent. Eodem quoq; tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat, plura ipsa clara facinora curuato ense, ut erat corpore ac uiribus ingens, ediderat, atq; Arabes exteriora Turcarum agmina coronæ præcinxerant, eosq; auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerũ iniquitate subsidiũ, phalangẽ promouit, cuius impetum neq; equi acres ferroq; contecti, neq; uiri uictores ferre potuerunt. Pars enim militum per interualla sclopettis utebãtur, pars prætentis cuspidib. frõtem hastarum sylua ita præsepserãt, ut obuia quæque ubi illa conserta ordine unius corporis armatorum sta bilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamẽ est uario utrinq; euentu ab hora quarta ad occasum

Solis, nec ulla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnæ uices alterna sorte non tulerit, adeò enim uicti uictoresq; mutua atq; implacabili rabie efferati, peruicacib. animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi sibi uictoriã, quos tam latè cæciderant, Turcæ uerò tãdiu sibi resistere duobus prælijs ab se paulò antè superatos, indignarentur, ut languidæ etiam manus, fessaq; & prægrauata uulneribus corpora, quæ una ira ac obstinatione animorum sustentabantur, sufficerũt continuis cædibus in alteram lucem uideri possent, nisi nox ipsa tantæ cladi finem attulisset. Prior Tomũbeius haud dubiè uictus summæ rei diffidens, receptui canere iussit: ut sui qui iam phalangi pares esse nõ poterant, non pulsi, sed reducti uiderentur: quod ad confirmandos militum animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimùm existimabat. Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio, ut miseri solent, meliora speranti secundos rerũ euentus promittere uidebatur, si animo non deficeret: ac seruatis, quæ superarãt, copijs bellum instauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turcæ uictores potiti hostium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphim intendebant, ad multã noctem persecuti sunt. Pugnatũ est die Iouis Nono calendas Februarias, anno à partu Virginis decimo septimo, supra Millesimum & quingentesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus uulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, uel quia sanari nõ poterant, uel quia ita decebat, postero die mactari

ctari iußit: ſcilicet ut Sinambaſſæ manibus, quem unicè deſleuerat, dignioribus uictimis parentaret. Erāt Turcarum copiæ, tametſi egregiè uicerant, uehementer ſecundis etiam prælijs attenuatæ. Quarta pars ualetudine atq; uulneribus erat confecta, magnumq; equorū numerum ſuperemenſi itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de cauſis Selymus aliquid de ſua uetere feſtinandi conſuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant uoluntates perſpectas habebat, nondum quibus in locis Tomumbeius conſtitiſſet, quibúsue conſilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus niſi maturè ac diligenter exploratis, ſuam ac totius exercitus ſalutem numeroſiſſimis incolis, urbiq; totius terrarum orbis ampliſſimæ, minimè committendam eſſe ſtatuebat. Igitur hiſdem in caſtris ad Mathaream Rhodaniámq; uicum quatriduo moratus, ſaucios cum cura reficit, ſuorum cadauera effoſſis magnis ſcrobibus ſepeliri iubet: hoſtium uerò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeq; promotis caſtris, ut commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum uetus & Bulachum proficiſcitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARUM SUI TEMPORIS.

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot usq; adeò funestis, atq; asperis rerum successibus fractus, collectis undiq; Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnem idoneo castra posuerat: ad octo milia seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominũ propter antiquæ rebellionis memoriam, antea usus nõ fuerat. Præterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris cliẽtibus suis, Iudæis atq; Arabibus aperto uctere armamentario, arma telaq; tradiderat, & bellũ priore maius atq; atrocius aduersus Turcas impigrè moliebatur Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni prope tormentorum apparatu, et fortißimis equitum ferro absumptis, supremi consilij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret, æstuante animo ita uersabat, ut postquam nihil aperto in campo uera uirtute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus uerteretur, utpote qui integris nuper copijs uires improsperè periclitatus, nequaquã iterum iusto prælio

lio contendendum arbitraretur, nec duci uel extrahi in æstatem bellũ posse, infirmißimis opibus suis, ac desperatis auxilijs, confideret. Itaq; noctu adoriri ac incendere Turcarum castra constituit: cuius consilij duæ rationes esse uidebantur: quarum altera erat in celeritate posita, ut prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, uel ipse in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ seruitutis auidi, rebellandi occasionem nutantibus animis expectabant. Altera erat, ut tormenta quæ in repentinis & nocturnis maximè casibus nullo propè usui esse consuessent, noctis beneficio deuitaret, qua parte uirium hostes magno suo cum detrimento superiores esse didicerat. Verùm & hos quoq; conatus, quum iam omnia ad patrandum facinus parata essent similis transfugarum perfidia euertit. Nanq; Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, ut in calamitate miseris accidit, quotidie transfugiebant, cognito insidiarum ordine, exercitũ arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentiore cura excubare iusserat. Qua diligentia sequenti nocte peropportunè factum est, ut Tomumbeius delatus ad castra, non mediocri cum iactura temere prouecti primi agminis repelleretur: Supremamq; inde procul dubio ea nocte cladẽ accepisset, nisi flammarũ totis castris collucentiũ insolito splẽdore admonitus, festinantia agmina, quæ ultrò contra hostium tormenta citato cursu ferebãtur, animaduerso prælio cõtinuisset. Eo depulsus consilio Tomumbeius, omnium suorum horta-

tu Memphim ingreßus eſt. Nanq; Mamaluchi, quum omnibus uicti prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam ſibi eſſe cenſerent, ut urbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præſidio confirmaret, atq; ingreſſu hoſtem prohiberet, ſuadebant, ut qui in tanta rerum acerbitate, poſtquam pro ſocis, uxoribus ac liberis, certandum foret, in eorum conſpectu ac in ipſis domorunm ueſtibulis pugnantes occumbere, decorum & priſtinæ uirtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaq; ſinguli equites domos ſuas digreßi, familiam omnem & ſumma tectorum uario genere telorum inſtruunt, Aegyptios ſuæ quiſq; uiciniæ ſuppliciter orant, ut arma aduerſus communes & crudeliſſimos hoſtes capere uelint, nec ſe trucidari, uxores uerò ac liberos in ſeruitutem abſtrahi patiantur: quando nec ipſis, etiam ſi medios ſe gerere, & neutrum contra alterum opibus ſuis iuuare uellent, parſurus eſſet, ſi ſemel immanis atq; auariſſimus hoſtis (quod Dij auerterent) bello uictor euaderet. Quum uictoria libidinis atq; inſolentiæ plena neminem agnoſcat, niſi eum, qui minimè conſilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuq; partium fortunam adiuuerit. Erant pleriq; ex ditioribus Aegyptijs, qui ſicuti rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortunisq; ſuis detrimentoſam, atq; inimicam fore prouidebant, ita ſtudio atq; opera Mamaluchis non deerāt. Contra pleriq; è media claſſe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers ſemper in alieno damno lucrum facit, quòd ſe per trecentos prope annos in luctuoſa & miſerabili ſeruitute omnia extrema

trema perpessos esse meminerat, intenti in euentum su premi certaminis, foribus suis se continebant, & tacitè lætabantur: quòd non sine Deorum immortalium cura tempus aduenisset, quo nefarij impotentesq; domini tantorum scelerum pœnas darent, ac uindicta alieno præsertim sanguine peteretur, unde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intentissimo labore ac studio portas aditusq; omnes cõ munire, singulos duces singulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quod in calamitate atq; periculo difficillimum putatur, summam spem rediuiuamq; uirtutẽ intrepido uultu præferre. Ipsi uerò equites supra necessitatem, quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atq; efferare consueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quisque, uti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus uicis suis fossas transuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebant, alij præacutos stipites occultis in scrobibus, queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quæ omnia tanta celeritate administrabantur, quòd nemo uel equitum splendidissimus, ligones, aut sordidi operis laborẽ detrectabat, ut nõ prius excogitari, quàm perfici cuncta uiderentur. Erant portæ, certiq; aditus qui in urbem ferebant, quanquã urbs amplissima atq; uetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum unus directis ac latioribus uiarum spatijs, ab Orientali porta ad arcem mediamq; urbem

pertinebat. Cæteri aditus peranguſtos calles, & enormes uicos habebant, quibus tormẽta commodè apteq; deduci, uel inſtructæ armatorum acies tutò committi non poteraut. In hunc maximè locum Tomumbeius iuſtas uires contulerat, quòd neceſſariò ab ea parte irrupturos hoſtes propter uicorum amplitudinem intelligebat: reliquas urbis remotas regiones mediocribus præſidijs impoſitis tuebatur. Interiora uerò, ubi arx erat, à ualidiſſima copiarum parte tenebantur, ut quò uis hoſtium clamorq; & periculum milites auocaſſet, intenti ad opem ferendam celerius accurrere poſſent: quoniam urbs omnium maxima, ab exteriore circuitu patentibus ubiq; ingreſſibus, parua manu defendi non poterat. Memphis enim uaſto ambitu tres ingentes urbes complectitur: ſed hæ raris inter ſe iunctæ ædificijs unam efficiunt, quarum frequentiſſimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem ſex miliarium, ſecundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo paſſus mille paribus ſemper interuallis diſtat: Latitudo eius decem ſtadia non excedit. Media in urbe arx eſt molli tumulo impoſita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quàm munitionem noſtri homines admirantur: Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immenſis porticibus, hippodromos, munoresq; areæ plures, atq; triclinia in omnes cæli obuerſa regiones. Exteriora uerò turribus ac propugnaculis, eximijq; operis pinnarum corona præcinguntur: unde ſubiectæ circumquaq; urbis ſpatia, Nilus præterfluens, ipſæq; pyramides amœniſſimo proſpectu conſpici poſſunt. Nõ longè ab regia lacus eſt, aqua ex Nilo corri

lo corriuata manufactus, eũ ædificia miræ pulchritudinis undiq; claudunt: summáq; est eius loci amœnitas, quum & piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetræ lacus, in extrema huius noui Cayri regione, quæ Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis, ubi ferreæ sunt cataractæ crescente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus interdiu noctuq;, qui lætioris uitæ genus colunt, & amoribus uacant, peruehuntur. Domus ad elegãtiam fermè omnes ipsa fronte, lacui imminent, quarum uestibula perpetuo podio & marmore leuigato circũstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundiq; admouent, effusamq; ad captandas auras uirorum ac mulierum multitudinẽ, cytharis, musicisq; cõcentibus salutant. In Orientali lacus latere, prætorium exurgit paucis ante annis Dultibeæ reginæ opibus ædificatum, quo cæteræ amœnissimi tractus ædes structuræ specie atq; interiore elegantia facilè superãtur. Parietes enim porphyreticis & uariegatis incrustationibus relucebant: laquearia & cõcamerationes bracteato auro, pretiosioribusq; pigmẽtis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo tessellati & uermiculati operis pauimenta, fenestras minorumq; ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissimo marmore, multoq; passim ophite cælata spectare erat. Postes ualuæq; ipsæ ubiq; solido ex ebore, ac internitente passim ebeno elaboratæ, tanta artificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes no-

dorum capreolis, ut murantium oculos detinere, nec ſatiare poſſe uiderentur. Nec apparatus, ſi ad interiora peruaderes, magnificentiſsimis ædibus erat inferior utpote qui et regiæ fortunæ, & mulebri luxuriæ aptiſſimè reſpõderet. Quæ omnia mox victor Selymus, uiolatis etiã parietibus, ut integra exquiſitorũ lapidũ ornamenta detraheret, Byzantiũ aſportauit. Præter eũ lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus uiſuntur: quæ à noſtris hominibus maiorem amœnitatis quàm ſtructuræ commendationẽ accipiunt: Cæterũ urbis humilibus caſis & ſordidiſsima plebe replentur. Extant etiam tria Chriſtianorũ templa diuerſis in locis, quorũ unũ multo alijs uenerabilius exiſtimatur, propter cryptæ famam, ubi Maria uirgo ſæuitiem Herodis effugiens, cũ infante Deo Chriſto latuerit. Alia Barbaræ uirgini et Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis, nuncupata ſunt. Cayrum nouũ continuatis prope modum ædificijs Bulachum ſequitur. Id oppidũ in urbis effigiem altioribus tectis ſuperbum, Nilo adiacet & à Mamaluchis cæterisq; nobilibus æſtiuo tempore frequentatur: ut increſcentis Nili exundationes uoluptatis cauſa ab editioribus locis proſpiciant. Eo cũcta nauigia quæ aduerſo amne ſubuehuntur, applicãt: cæterum mercatorũ cõcurſus nouo in Cayro celebratur. In aduerſa ripa contra Bulachum piſcatorũ ac nautarum caſæ atq; tuguria ex cratibus & palmarum foliis contecta, uiſuntur. Paulò ſupra Bulachum Cayrum uetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædi

bus ædificijs interuallo uiginti ſtadiorũ adnectitur: & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris ſtructuræ ædificia utramq; ripam obtinẽt. Contra eſt inſula medio in amne hortorũ & uillarum amœnitate memorabilis, ubi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipſe ingenti eius inſulæ roſtro proſcinditur. In ea templum eſt filiæ Pharaonis regis amore, & Moſcos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verùm Cayri ueteris ædificia magna ex parte in hortos & ſquallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuiſſe multis coniecturis exiſtimamus. In ripa amnis Sulthanus Campſon, egregij operis turrim arcis faſtigium altitudine ſuperantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorũ labore uerſatis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per caſtella, & lapideos tubulos, toti regiæ uarijs ſiphonibus immittebatur. Ab ueteri Cayro quinq; milibus paſſuum, in Africæ parte pyramides abſunt, barbaræ uanitatis monumenta: quando inſanas opes oſtentantium æternis etiam in molibus tituli nominaq; perierint. Intus ſunt conditoria Aegyptiorum regũ diſtincta in cellas, quæ pretioſo ſectoq; lapide ueſtiuntur. Ea loca odore tetra ſunt, & tenebrarum aſpectu formidanda. Nanq; propter adcreſcentes ruderum cumulos, anguſtiſſimo ingreſſu deſcendentibus, ſæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus ueſpertilionũ agminibus. Multi in ſummitates earum euadunt, & narrant inde aſpici Alexandriæ pharum, & fluminis oſtia in mare erumpentis: adduntq; eas ad medium infimæ baſis ſpatiũ, ob altitudinẽ, ſagittæ ictu

minimè posse pertransiri. Verùm miraculo pyramidũ excepto, coactis in unum tribus urbibus nihil admirãdum præter incolarum multitudinem conspicitur. Populus enim, supra quàm credibile sit, per omnes uicos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultus & sordidus: nam Mamaluchorũ metu, ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisq; uehuntur, solis sibi equos usurpantibus Mamaluchis. In uniuersum plebeij pariter ac diuites, uerueciná carne atq; orizæ pultarijs famen explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquisitas dapes, uel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittũt mensæ, quòd eorum magna sit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ sua oua non incubant, sed ea in clibanis, tepore sensim adhibito, ita fouentur, ut mirabili arte compendioq; pulli intra paucos dies progignantur simul & educantur. Cæterùm Selymus, ubi Tomumbeium Memphim ingressum esse, & Mamaluchos omnes coactis in unum uiribus extremam belli fortunam periclitari uelle, certius cognouit propius urbem admouit castra: & milites adhortatus est, ut toties uictos hostes ea die omnino uincendos, & penitus debellandos existimarent, paululũq; adniterẽtur, ut superiorum laborum atq; uictoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quanta ipsi uel immodicis animis antea cõcupiuissent. Restare paucos cum desertissimo rege, qui quum uulneribus ac timore occupati, campestrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atq; uxorũ, supremũ uitæ casum expectare decreuerint. Vocarise ultrò ab

Mirum de ouis & gallinis Aegyptijs.

trò ab Aegyptijs Mamaluchorũ nomini infensissimis qui illorum excidium auidissimè expectẽt, & se ad delendam pessimorũ atq; immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamẽ reliquijs fusi perterritiq; exercitus debellandis, summam totius belli uictoriam constare, quãdo pro uictis censeri non possint, qui adhuc sperent, arma teneant, ipsaq; imperij sede atq; urbe maxima potiãtur. Proinde in eius diei euentu, cùm salutis & gloriæ, tum fortunarum omnium rationem & casum consistere existimarent. Rem uero nullius propè negotij periculiq; futuram, si in nouo pugnãdi genere, ut antea se duce bellis omnibus enixè fecissent, omnino sibi peruincẽdum esse ducerent. Ardebant prædæ cupidine militũ animi, paratiq; & diducti in ordines irrumpendi signum expectabant, quũ Selymus Bassuela porta ingressus equites pluribus simul locis sed latiore uia prætorianos immisit. Occurrêre equitibus equites præliũq; atrox in triuijs, & angustis in callibus edidêre: pedites uerò prolatis in frontem colubrinis, atq; falconibus, hisq; ubi hostium agmina cernerentur, repente excussis, copita rectis opposita regionibus statione defensoribusq; nudabant. Vbi uerò ad munitiones fossasq; peruentum, dum impulsu obiectas trabes amoliri, fossasq; transcendere conarentur, contraq; Mamaluchi impigrè obsisterent: tanta ui, tantaq; animorum peruicacia certauêre, ut nusquam acrius uel cruentius memoria nostra sit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ uires omnes, & cunctas bellandi artes in id unũ pugnæ discrimen contulerant, haud ignari pro ui

ta atq; imperio, ultimo eo certamine dimicari: quando ſumma utrinq; præmia, aut extrema ſupplicia victis atq; victoribus, ludente Fortuna oſtenderentur. Plurimum cædis erat apud munitiones, nam Turcæ incautius progreſsi in cæcas foſſas, alij ſuper alios cumulati, prementibus ultimis procidebãt: alij acutiſsimis uallis inducebantur. Ipſæ matresfamiliâs & pueri, è domibus uirili audacia in ſubiectos ſaxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ, ut quiſq; eorũ in fenestris uel tectis conſpiciebatur, deſtinatis ſclopettorũ ictibus ferire, effringere fores, unde ſupernè uis telorũ ingrueret intra domos uario euentu pugnare. Ipſi quoq; Aegyptij, modò harum modò illarũ partium fortunam ſpeculantes, diuerſo ſtudio utroſq; pro hoſtibus ducere atq; oppugnare, ut quemcunq; victorem ſors daret, illum etiam egregiè iuuiſſe uiderentur. Erãt diuerſis in regionibus plura ſimul contracta certamina: nã tranſuerſis uicis quum diſcurrerent, modò hi, modò illi, in nouos hoſtium globos incidebant: & qui victores in fronte urgebant, ſæpe intercluſi ab hoſtibus, in tergis cædebantur. Viæ, & quantum ſpatij inter tecta relinquebatur, horrendum uiſu, coaceruatis paſsim cadaueribus, tam multo cruore madebant, ut eleuatus puluis, qui initio denſiſsimus erat, ſedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & ſagittarum nube erat obſcuratus, tantusq; erat militum clamor, armorumq; ſtrepitus, atq; ipſorum tormentorum fragor, ut terra tremere, & conuelli ædificia uiderentur. Pugnatum eſt continenter duobus diebus, ac totidẽ noctibus ancipiti Marte, ita tamen, ut Mamaluchi, qui numero

pauci

pauci labori atq; uigilijs sufficere non poterant, cedendo in interiores sensim urbis partes, desertis primis munitionibus se receperint. Tertia die Mamaluchi, quũ in ipso summæ rerũ fortunarũq; omniũ discrimine, quod supremos hominũ conatus atq; animos augere cõsueuit, uersarẽtur, tanta uirtute pugnã redintegrarunt, ut Turcas ad multũ spatiũ propulerint, & aliquot eorũ falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de uictoria desperasse, iussisseq; ut ædificia passim incẽderentur, impellente eũ ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracũdia, quòd Iunusbaßa in oculis eius è fenestra lapide caput ictus, graue uulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammã conceperãt: iã ululatus plorantiũ & deprecãtium Aegyptiorũ audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnãtes, ut receptui caneretur expectabãt, quũ à pluribus simul nunciatũ est hostes ab diuersa parte, instante Mustapha, loco pulsos superatosq; supremum auxiliũ in fuga posuisse. Etenim Mustaphas, mõstrantibus Aegyptijs Mamaluchisq; trãsfugis ad amplissimã plateã perucnerat, ubi Mamaluchi stratos frænatosq; equos collocarãt: ut si quid durius accideret, cò se reciperẽt, atq; his conscẽsis, in proxima, quæ statuissent loca se proriperent. Hos omnes, Mustaphas, deiecto præsidio, quod ut in parte urbis minimè suspecta expueris ac mulionibus infirmissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, sicuti in grauissimis atq; inexpectatis casibus accidere solet, uigorem eorũ atq; impetum magnopere debilitauit. Quãobrem spe fugæ sublata, quum undiq; circũuentos se perspicerent, prælium q;

nulla alia ſpe, nullis ſubſidijs, ſed ſola uirtute ſuſtentare tur, confeßione ſua uicti terga uerterunt. Multi cũ Tomumbeio, qui ne uinceretur eo prælio, cunctas artes uirtutis atq; conſilij nequicquã expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus tranſuecti in Segeſticã regionem contenderunt. Alia multitudo Aegyptiorũ domibus fœdiſſimiſq; latebris ſe condidit. Ex fortiſſimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum manium Deorũ tota urbe maximum confugerũt, ubi quum diu ſeſe tanquã ex arce defendiſſent, quòd niſi honeſta conditione deditionem facere nolebant, ad extremum, ſiti, laßitudine, uulneribus, tormentisq; expugnati, uictoris arbitrio ſe dediderunt. Quorum pars, conniuente Selymo, ab iratis militibus in ueſtibulo trucidata, pars ſecundo amne poſt aliquot dies Alexandriam deuecta eſt. Selymus, inclinante uictoria, extẽplo cohortes duas ad reſtinguendos ignes præmiſit, ac tota urbe circummiſſis præconibus pronunciari iußit Mamaluchos, qui intra duodecimam horã ſe dederẽt, omnes fore incolumes: poſt id tempus, deprehenſis nullam fore ſalutis conditionem. Aegyptijs autẽ qui latentes proderent, ſe daturum præmia: contrà qui occultaſſent, ſe protinus eos palo infixurum: uxoribusq; ac liberis uenundatis, domos ipſas eſſe concrematurum. Ad cuius edicti famam magnus eorum numerus prodijt, quibus ſtatim catenæ iniectæ. Iiq; omnes poſtea contra iuſiurandum, quòd fugæ conſilium cepiſſe dicerentur, in cuſtodia crudeliſſimè trucidati ſunt. Nonnulli, qui fidei ac amicitiæ iura proditione uiolare noluerunt, delati ab alijs uicinis ciuibus, extrema ſupplicia perpeſſi

pro ami

pro amicis quibus se deuouerant, constantissimè periê re. Exinde milites uictoria feroces, scrutari cũcta, pro trahere abditos atq; obtruncare, prædari etiam Aegy ptiorum domos, nihil clausum secretumq; relinquere. Erant qui uno tempore ijsdem in ædibus auaritia, cru delitate atq; libidine grassarentur, quum quisq; eò ui- res impetumq; transferret quò à natura raperetur. In magna nanq; licentia quisq; suis moribus facilè ser uit, effuseq; blanditur. Eeodem die Gazelles, qui pau- lò ante ad cogendos Arabes conducendaq; auxilia ius su regis in Thebaidem profectus fuerat, superuenit. Is quum euersis omnibus rebus, neq; manu, neq; consi- lio proficere posset, ac Dijs iratis infestisq; belli fortu- nam, quæ toties partiũ conatus transuerso impetuper fregisset minimè sibi amplius tentandam putaret, ad Se lymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, mul tisq; equitibus uenit: atque ita locutus est. Si Fortuna, quam summa uirtute tibi conciliasti, felicitati nostræ non inuidisset hodie non haberes, postquã cuncta ar- mis tuis subacta sũt, unde reliquos mortales animi ma gnitudine superares. Integris rebus nostris atq; opib. dum pro uita ac imperio certaretur, Turcarum nomẽ inani uirium fiducia elati, semper contempsimus, & te uti hostem decebat, acerbissimo odio persequebamur. Facto demum periculo, omnibus uicti prælijs, quũ & mirificam atq; diuinam uirtutem tuam, & secundissi- mas uictorias, quæ nõ sine Deorumimmortalium con silio tribuuntur, miraremur, supplices ad te uenimus, ut meliorem fortunam beneficio tuo sequeremur, et tu ipse parcẽdo atq; ignoscendo uictis acceditis, qua una

uirtute homines cælitibus æquantur, ſupra immortalis gloriæ tuæ terminos nomen & famam extenderes. To mumbeio quandiu ille regis nomen uiresq; retinuit, & in aliqua luce uerſatus eſt, fidelem operam præſtitimus. At quum iniquo ſuo fato profugus, incerta etiã ſalutis fama ſolitudinibus inerret, deſerti potius quàm deſertores, ad te confugimus, ſtudium noſtrum atq; operam tibi meliore conditione probaturi, ſi, cõmutata acerbiſſimarũ rerum ſorte, nobis uiuere, & auſpicijs tuis militare licuerit. Selymus, quòd Gazellè propter eximias animi corporisq; uirtutes, quibus clari uiri etiam apud hoſtes gratiam promerentur, apprimè nouerat, quodq; Arabes, quos maximè timendos eſſe intelligeret, fœdere atq; amicitia ſibi obſtringere cupiebat, omnes humaniſſimis uerbis excepit: & ſingulis ſtipẽdia conſtituit, hortatusq; eſt, ut ueteris fortunæ obliuiſcerentur, & cuncta ex liberalitate ſua ſperarent. Nec multò poſt, quũ ab Achaſia urbe Mauri ſimul atque Arabes, adiunctis quibuſdam Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticũ agrum incurſionibus uaſtarent, ſæpeq; frumentatores Turcas, ac muliones qui paulò longius pabularentur, interciperẽt, Gazellesciũ parte exercitus ad debellandos eos miſſus eſt: qui celeriter expugnata, direptaq; Achaſia, & latronibus magna ex parte trucidatis, ſuperiorum dierum iniurias cum magna ſui laude imperatorisq; lætitia uindicauit. Interea Tomumbeius in Seiectica regione, quæ trans Nilũ ad Cyrenaicam uergit, his etiã tot malis uictus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum ualida Mamaluchorum manus, quæ ab urbis præſidio literis

euoca-

euocabatur: multi etiã eum ex fuga comitati fuerant. Non deerant partis Africæ Arabes: & Mauri quoq; regionis incolæ studium atq; operam suam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorũ, quorum domus ipsæq; familiæ Turcarum prædæ atq; libidini cesserant, si noctu Memphim conuolaret, se tumultum excitaturos promittebant: Forcq;, uti omnes Turcæ, qui in contubernijs essent, uno clamore atq; impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpessi, diutius insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent. Ipsos quoq; Turcas ad contemnendum numerum ex amplissimo exercitu redactos esse dicebant, magnam eorum partem duobus Memphiticis prælijs interijsse: reliquos fermè omnes, aut uulnerib. aut aduersa ualetudine esse cõfectos. Quibus de rebus, & uires undiq; crescebant, & spes ipsa, quæ nunquã perdito ac profligatissimo regi defuerat, apud inuictum animum supra eius miseriæ cõditionem efferebatur: ita ut Fortuna, quæ immitis atq; acerba omnium mortalium infelicissimo supremas insidias tendebat, tum primum commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere uideretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar uir Aegyptius: qui in Sciectica cæteros omnes authoritate atq; copijs anteibat, siue ut imminẽtis belli cladem ab agris suis auerteret, siue ut gratiam uictoris, quam, malis facilius apud reges, quàm bonis artibus homines consequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum uenit, atq; eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuium cõsilijs certiorem fecit. Quo cognito, Selymus ex-

cubias tota urbe dispoſuit: Suſpectos ciues, in arce, quæ deſerta à Tomumbeio, deuenerat in eius poteſtatem, cuſtodiri iuſsit: & complura nauigia tormentis atq; militibus inſtructa, quæ aduerſam Nili ripam obſeruarēt ac tuerētur, pluribus locis ſeparatim toto flumine collocauit. Verùm ſecum ipſe reputans, quanto cum periculo toties cum acerrimis hoſtibus conflixiſſet, & quã difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahētem bellum, atq; alia ſemper atq; alia per uaſtas & ignotas regiones auxilia comparantem, ut clementia atq; animi liberalitate hominem tētaret, ad eum legatos mittere decreuit, qui ſuaderent, ut arma deponeret, & iam tandem uictoris fortunam agnoſcere uellet, ac ſimul data fide pollicerentur, eum, ſi ſupplex accederet, regnum quod tueri armis nequiuiſſet, uictoris humanitate ac beneficio conſecuturũ. At ſi renouare bellum pergeret, & ſuæ imbecillitatis obliuiſceretur: dijudicata belli fortuna, nullã eum poſtea dignitatis ac uitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuerò Selymus, quum ſe in remotiſsimam regionẽ, alia atq; alia inuitante uictoria, abductũ conſpiceret, ac tantulis infirmus copijs timeret, ne in ampliſsima urbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quã ui contendendo nouis implicari periculis malebat: cũ præſertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur, ubique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuerſas regiones petiuiſſent: claſſemq; ad Suezziam portũ expectari, quæ Arabico ſinu ad Erythræas anguſtias aduerſus Luſitanos profecta eſſet.

esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorũ, et Amyrassem ac Rayſalomonẽ peritiſsimos duces, magnũq; numerum æneorum tormentorum, unde Tomũbeius accepta incommoda reſarcire, atq; urbem uocantibus amicis repetere poſſe uideretur. Sed eum in primis ingens cura Perſicarum rerum excitabat: ne ſi Hymbracorbaßà quem ad Taurum præmiſerat, Hyſmaelis uiribus impar foret, ipſe prius ab Aſia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina claſsis cum ſupplemento militum, & ſecundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione, uiri inſignes qui ſacris præerant, cum hiſq; aliquot Aegyptij clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruenisſent, antequam audirentur, à quibuſdam Mamaluchis inſana ac barbara crudelitate trucidati ſunt. Nefarij ſiquidem & arrogantiſsimi homines, Tomumbeio nihil tale expectanti, ſe gratum facturos putabãt ſi ad declarandum ſtudium ſuum atq; alieniſsimam à pace uoluntatem, tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate ſceleris oſtentaſsent. Quod factum ſuperbè atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funeſtiſsimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem impoſuit. Nanq; homo, quũ nullis etiam irarum fluctibus ageretur, natura & uehemẽs & ferox, æquo animo ferre non poterat, quòd uicti fugatiq;, & mandata ſua, quæ utilia atq; honorifica ipſis forẽt, deſpicere: & ius legatorũ apud efferatiſsimas etiã gentes ſanctiſsimum uiolare auſi fuiſſent. Quamobrem his exagitatus iniurijs, in Seiecticam aduerſus Tomumbeiũ expeditionem edicit, commeatum parari imperat: & Ni

lum, quòd ratibus transire, neq; suæ dignitatis, neque præsentis occasionis esse statuebat, contractis undique nauigijs, stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius, quũ parari copias & Nilum ponte iungi per exploratores & Memphiticos ciues audiret, ne ritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse, propter eius uiri potentiam atq; authoritatem, facilè suspicabatur, illam eandẽ, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælij fortunam tentare constituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, uel hostem expectare nõ poterat: neq; sibi iterum amissa dignitate per ulteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisq; omnibus supremum fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atq; Arabum, è Seiectica diluculo profectus, continuato per diem ac noctem itinere, ad Nilum contendit, ut Turcas, quos nihil tale deuicto atq; infirmissimo hoste suspicaturos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famam celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarũ partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neq; enim temporis spatium opinionem fefellit: nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè supputata, congruerant: & ut ipse coniectura futurum putauerat, prima Asiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones, & cũ his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quærerent, lõgius progressi, puluerẽ aduẽtantis exercitus primi cõ-

spexêre:

ſpexêre: ſtatimq; ea de re Muſtaphas certior eſt factus & ad arma conclamatũ. Qui rumor & his, qui iam tranſierant, & illis qui in citeriore ripa tranſituri morabantur, magnam trepidationem iniecit. Tomũbeius expedientes arma, & coeuntes ad ſigna hoſtis repenti no impetu adortus, primos, qui ſuſtinere irruentiũ impetum auſi ſunt, obtruncat, alios diſiicit & conuertit in fugam. Nec Muſtaphas, quanquam impauidus, ante alios pugnãdo, atq; adhortãdo, tota fermè prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, reſtituere ordines, aut in fugam uerſos retentare poterat. In aſpero enim atq; inopinato negotio, cuncta, concurſatione, cæde, fuga, & metu, plena erant, totis ripis ſupra atq; infra pontem reſpectantium atq; auxilia implorantium trepida agmina uiſebantur. Multi, impellentibus hoſtium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant, multi ad initium pontis, occurrentibus, qui continuè ab ulteriore ripa ſubmittebantur, dum ſcandere pontẽ uellẽt, timore præpediti, & reiecti ab ſuis, profluentis gurgitibus hauricbantur. Erat latitudo pontis tanta, ut quaterni equites commodè recipi, & magna eorum multitudo unius horæ momẽto tranſmitti poſſet. Verùm quum tormenta traducenda eſſent, minora equitum ſubſidia, quàm periculi magnitudo, uel repentinus caſus efflagitabant, ſubmittebantur, nec in tormentis ullum erat auxiliũ, quæ celeriter traduci, uel ab citeriore ripa in aduerſam, propter obiecta ſuorũ agmina emitti ſine detrimẽto non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilũ decurrerat, ſcaphas & fluuiatiles lembos prætorianis ſclopet-

tarijs complet, atq; equitatu per pontẽ accelerare iuſſo, eos laborantibus ſubſidio tranſmittit. Quibus naui gijs expediti nautæ, quum adhibita omni celeritate re uerterentur, ac rurſus alios exciperent, paruo tempo-ris ſpatio plures cohortes expoſuerunt. Quorum ad-uentus perturbatos & iam ægrè ſuſtinentes Aſiaticos confirmauit. Canoglis quoq; Tartari regis filius, Scy-tharum agmina ut Nilũ tranſirẽt cohortatus, in ulte-riorem ripam paucis deſideratis & admirantibus cun ctis euaſit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapi-piſſimos maximosq; amnes, gregatim inſuefactis equis tranſnatare didicerat. Eodem quoq; tempore, Tomum beius, quòd celerem in una ea re uictoriam conſiſtere prouidebat, confertis ſuorum turmis ad pontis caput penetrare, atq; id occupare conatus eſt, ut ad interclu dendos hoſtes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium ſeries ripæ deligebatur, præcideret quibus abſciſsis, neceſſariò totus pons ſuperſtantibus copijs reſolutus, ipſo tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculoſiſſimam attulit dimicationẽ. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui à fronte urge-bant, ſingulari uirtute pugnabatur: & Muſtaphas ani maduerſo periculo, & ſigna & fortiſſimos quoſq; in eum locum contulerat. Itaq; tanta eſt contẽtione actũ quanta agi debuit, quum Mamaluchi, ſi loco potiren-tur, ſe breui negotio poſtea ſuperiores hoſtium uicto-rias euerſuros, manifeſtè perſpicerent: & Turcæ, niſi pontem cõſeruaſſent, de ſua in primis, & reliqui exer citus, ac ipſius imperatoris ſalute deſperandum eſſe in telligerent. Sed rem obtinuit Muſtaphas ſclopettarijs,

& Græc

& Græcorum turmis, quæ iam plures transierãt, prælium excipientibus: moxq; hostibus repulsis ultrò insti tit: & ad multum spatiũ eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuæ laudis studio, ex huius uictoriæ manubijs, eximij regijq; operis, & sumptus, pontem lapideum in Symone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquam Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, ut Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis uiribus experiretur, Arabes, ac Mauros, ut tantisper pugnam sustinerent, adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulò post Mamaluchi equis atq; corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta ui prælium redintegratum est, ut Selymus uictoriæ diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & præmia & laudem, insigni aliquo uirtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimq; prætorianarum cohortium uirtute omnes in fugam uersi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis cãpis consectatus est, & ipsi demum Scythæ, qui delati uorticibus in ulteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuêre. Tum uerò missi Mustaphas Cayerbeiusq;, & Gazelles cum recenti atq; expedita equitum manu, qui uestigijs fugientium insisterent: nec

Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad prædictæ paludis emissarium, ubi paulùm conquieuerat, adepti sunt, conantemq; interscindere ligneũ pontem, ut iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quũ amissis fermè omnibus copijs, ad Secussani reguli uillã peruenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolũt, extrema supplicia denunciassent, nisi ad comprehendendum Tomumbeium, egressus omnes illarũ paludiũ, & circumiecta loca intentis custodijs obseruarent, metu perculsus paludibus se condidit: ubi eum paulò post agrestes mersum aquis usq; ad summum pectus, atq; inter iuncos & harundines latitantẽ deprehenderunt: uinctumq; miserabili habitu occurrẽtibus Turcis tradiderunt. Nec multò post cum aliquot ducibus amicorũq; præcipuis, Memphim perductus est. Selymus, qui propter interfectorũ legatorum iniuriam, hominem necare decreuerat, eum ad se perduci uetuit tortoribusq; tradidit: ut de Campsonis thesauris quæreret, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum constanti animo ac minaci uultu, nihil præter suspiria atq; horribiles gemitus, in summis cruciatibus protulisse, ut ea patientia uictoris sæuitiam superaret. Postero die eum uili camelo impositum, ac obsoleta indutum uestẽ religatisq; in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia urbis fora, & celeberrimas regiones circumduci iussit: ut Aegyptij: quem paulò ante regem adorarant, illum eundem uertente fortuna in extremas præcipitatum miserias, uitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finiturum intuerẽ

intuerentur. Quum uerò ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregêre, utq; transeuntibus conspectui atq; ludibrio foret, unco ferreo suspensum supra fornicem reliquêre. De Tomumbeio supplicium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu uirginis decimoseptimo supra Millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad Rhodaniã pugnatum esset undecimo Calendas Februarias, die diui Vincentij memoriæ dicato. Nec defuerunt, qui in eo tam atroci miserabiliq; spectaculo, lachrymas effunderent, tristiq; gestu & mcondito eiulatu ultimi regis sui usque adeò fœdam atq; turpissimam necem auersarẽtur, uel increpantibus sæua uoce, & mortem comminantibus Ianizaris, quòd Memphiticus populus, uti leuis, & ueteri Mamaluchorum seruitio assuetus, depulsæ seruitutis beneficium, nequaquã lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, propterea q; cæco suspensa metu, rebus suis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam, formidatãq; cunctis Europæ atq; Asiæ regibus, nequaquam Circassijs mitiorẽ, imperatore præsertim cruentissimo, superbissimè regnaturam existimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati: eum nanq; singulis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summum regij decoris fastigium, studio populi, fauoreq; procerum ascendisse meminerant, ut inde urgẽtibus fatis usq; adeò deformi ruentis imperij & uitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiẽ

inter pauciſsima humanæ uarietatis ualde memorabile miſeris pariter atq; felicibus, præbiturus. His quidē, ut nihil ſeſe efferre, ſibiq; adulari, illis uerò, ut cuncta, quæ indigna atq; aſpera ſors adueheret, cōſtanter ferre condiſcerent. Eo etiam Tomumbeius commiſeratione dignior apparebat, quòd maieſtatem proceri & laceroſi corporis, uultumq; promiſſa & caneſcēte barba uenerabilem, cùm regio ſolio, tum militari imperio parem attuliſſet. Cæteri Mamaluchorum proceres cū ignobili etiam equitum turba, qui in cuſtodijs erant, eandem exitus fortunam tulerunt. Sublato Tomūbeio, atq; occiſis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hoſtium manus in Aegypto eſſe nūciaretur, quæ renouare bellum poſſet, diductis copijs, ad recipiēdas ulteriores prouincias Selymus duces miſit. Alexandrini enim ſecundum Memphiticam pugnā expulſo præſidio, & Phari arce, quam imbellis cuſtos certa cū ſpe præſentis præmij quàm dubio periculi euentu, tradere, quàm defendere maluerat, facilè occupata multis ante diebus ad Turcas deficerant: Damiata quoq; uicloribus portas aperuit. Hæc olim Peluſium, Aeliopoliſq; demum inſtaurante Hadriano Cæſare uocata eſt: Citra autem Nilū, quà Aegyptus Iudææ atq; Arabiæ terminos, attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio nō pareret, relinquebatur. Ipſiq; Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parêre conſueuerant, legationes deſtinabāt. Reliqui erant Arabes, & præſertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miſerant, & Turcis, quòd eo bello magnum ſuorum numerum amiſiſſent, minimè paritu-

ri, dice

ri dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello assueta, ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, usq; ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atq; Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gẽs est, ac innumerabilis, distincta tamen per populos & duces, qui suas urbes atq; oppida singulis curribus trahunt: ut potè qui certas sedes nõ habẽt, & Scytharum more tentorijs & papilionibus utuntur. Ipsi se gentium nobilißimos prædicant, quòd nullis unquam alijs immixti gentibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In uniuersum astu omnes atq; ingenij artibus potius, quàm corporis uiribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie uires alunt, temperantia ualitudinem tueniur: multaq; exercitatione ad inuictum robur habiles artus confirmant. His magnæ curæ est uxorum pudicitia quando nihil potius ducant, quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ censum una implet tenuis supellex, quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis constat. In mundo muliebri, neq; aurum, neq; argentum uisitur, sed lanea uirgata uestis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum uermiculato opere fabrefactum pictumq; in phaleris gestant: argenteasq; item bullas collo suspendunt, quas incluso amuleto Thabeles uocant: quarum præsidio aduersus pericula se probè munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius, quàm latronum mores ferant, liberalitate uti mos est. Sed conuiuia eorum, si uenatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, pal-

mæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera sunt laneæ chlamydes colore uiolaceo aduersus imbres à nostris expetitæ. Sed inter se nouas & ueteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercent, ac sæpenumero in factiones secedunt, & aggregatis utrinq; auxilijs cruentissimè præliantur. Qua de causa, quum antiquis odijs, & nouis simultatibus semper studeant, & bella ex bellis oriantur, nunquam ad expellendos Mamaluchos consentire in unum, & pari consilio bellum gerere ualuerunt. Neq; enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent, quãdo Sulthani ex alienâ discordia potius, quàm proprijs uiribus eam prouinciam atq; imperium retinere uiderentur. Itaq; Selymus per idoneos homines plures eorum duces data fide ad se Memphim euocauit, & summa liberalitate prosecutus est: quorum exemplo fiebat, ut cæteri quotidie accederent, acceptisq; muneribus in uerba eius continuò iurarent. Aliqui tamen, quum nullis pollicitationibus ac donis flecterẽtur, per insidias ab alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi, inanis pertinaciæ atq; odij pœnas dederunt. Classis quoq; paucarum nauium aduerso Nilo usq; ad Sienem quam hodie Guagueram incolæ appellant, ascendit, omnesq; hæ gentes quæ ad Aethiopiam uergunt, sicuti amicitiam potius, quàm imperiũ Sulthanorũ agnoscebant, ita uictoriæ fama perductæ, in Turcarum fidẽ facilè concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziã Rubri maris portũ (is olim Arsinoes fuit) cũ aliquot turmis atq; cohortibus processum. Distat Memphis à proximo littore, ubi Suezzia est & Thorius portus, triũ tantùm

tantùm dierum itinere. Quo in portu Campſon aduerſus Luſitanos claſſem ædificauerat, qui, ſubacta tota prope India, omnem Arabici ſinus nauigationem ſuſtinerant: & quum Indicas merces per Oceanum in Hiſpaniam auerterent, Memphitica uectigalia graviſſimis detrimentis afficerant. Ea claſſis, magna impenſa, & labore incomparabili uix quatuor annorũ ſpatio perfecta, deductaq; fuerat. Nã ab Iſſico ſinu, atq; Amani ſyluis è Cilicia materiam petere neceſſe erat: eam in de tranſuectam Peluſiũ, aduerſo Nilo Memphim deportabant, ubi nautæ ac peritiſſimi fabri non deerant qui ab Venetis haud obſcurè ſubmittebantur: quum & ipſi, eodem incommodo accepto, nobilem illam, & toti Europæ ſtatis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A Memphi autem plicatiles ac ſolutæ naues membratim camelorum dorſo Arſinoem conuehebantur: ibique rurſus commuſſæ in unum per partes ſuis clauis configebantur. Quibus conſtructis atque deductis, paulò ante Selymiani belli initia, Campſon Amyraſem & Rayſalomonem duces miſit cum ualida manu Mamaluchorum, magnóque tormentorum apparatu, qui cum claſſe ad Erythræas angustias contenderent, & cum Luſitanis bellum gererent. Sed illi, quum Luſitanam claſſem duce Lopo Suare ultrò ingreſſam Arabicum ſinum cognouiſſent, nec ſibi tunc, multis de cauſis, cum totius Indiæ uictoribus confligendum eſſe arbitrarẽtur, Giddæ, qui Mechæ Mahometi ſepulchro celeberrimæ urbis portus eſt, medio in ſinu ad Arabiæ Felicis littus per cauſam reficiendæ claſſis ſub

ſtiterunt. Mox uerò diſcedentibus Luſitanis, qui propter aduerſas tempeſtates repulſi in Aethiopica littora, ac diu flantibus Euris iactati, nulla re memorabili geſta, ſinu excеſſerant, aliquot amicas urbes felicis Arabiæ, latronum more diripuerunt: & Ademum, ut ciuibus pecuniam exprimerent, expoſitis copijs oppugnarunt. Sed urbs frequentiſſima & munitiſſima impetum Aegyptiorum egregiè ſuſtinuit. Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuiſſe arbitramur, opportuna in caute iuxta promontoriũ Palindromum extra Arabici ſinus fauces ad læuã poſitum eſt, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumq; habet, quà aditus eſt à terra, & complures turres in morem noſtrum portui ac naualibus impoſitas. Magna quoq; eſt ea in urbe, ut in nobiliſſimo Indici maris emporio, commercij & mercaturæ cauſa, Perſarũ atq; Indorum multitudo, qui uno conſenſu cũ ciuibus, ut ſeſe atq; opes ſuas ab Aegyptiorũ iniuria tuerentur, pro alienæ urbis ſalute ſumptis armis propugnare non recuſabant. Ita Amyraſes, & Rayſalomon repulſi ab mœnibus & peſſimè accepti, reductis copijs ad inſulam Cameronis, atq; inde Giddam redierunt. Ibi quũ de Cãpſonis morte atq; aduẽtu Selymi ad Memphim cognouiſſent, atq; alter infide permanere, alter uerò uictoris fortunã ſequi contẽderet, protinus inter ſe diſſentire cœperũt: coortaq; inter milites ſeditione, Amyraſes qui Tomumbeio fauere conabatur, Mechã profugit. Verùm paulò poſt Rayſalomone eũ depoſcẽte, atq; omnia hoſtilia, niſi cõtinuò ſibi traderetur, denũciãte, à Mechẽſibus, qui rebus Giddẽſiũ magnopere timebant,

timebāt captus, & Giddā ad claſsē trāſmiſſus eſt. Porrò Rayſalomō ut, æmulo & collega ſublato, ſolus claſſis imperio potiretur, atq; edito aliquo inſigni facinore ſibi aditū ad uictoris gratiam præpararet, Amyraſsem noctu ad declinandam inuidiam mari demerſit & bimeſtri ſtipendio donatis militibus, hisq; Selymi ſacramēto adactis, paucorū dierū nauigatione Arſinoē peruenit: & tradita claſſe ad Selymū profectus eſt. Ea uerò Turcarum manus, quæ Arſinoē uenerat: dextro littore ad ſuperiores prouincias aſcendit: reguliq; omnes, qui Sulthanorum tributarij uel amicierant, uſque ad Dauidis maximi, Aethiopum regis fines, quem noſtri Preteiānem uocant, ſine ulla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiānis incidimus, non iniucundum fore putauerim ſi poſt tot cruenta prælia, & triſtes rerum prope omnium euentus, amœnioris materiæ diuerticulum legendo feſſis paremus, quod Aethiopiæ deſcriptione aptè præſtare lubet, ut quæ pleriſq; fabuloſa uideri ſolent, ad ueritatem fidemq; hiſtoriæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis cenſetur, ingentis Pyramidis figurā effingit: cuius baſim efficiunt ea littora, quæ à Nili oſtijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directa, Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris ſinus, illinc Atlanticus Oceanus, ſenſim extenuato terrarum cuneo caſtigant, ut in oblongam coeundo deſinant cuſpidē, & extremo Bonæſpei promontorio terminentur. Id ad Antarticum polum uergit, æquo faſtigio æquatoris, & tropici Capricorni lineas longiſsimè progreſſum: quod intentatum, nec

planè antiquis cognitum Africæ caput, memoria nostra superauêre Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petendis aromatibus proueherentur. Id naturæ munimentum, immensi diuersiq; æquoris uastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstum læuo humero excipiat: ab occasu autem, dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulsantis fluctus summoueat: & extrema ueluti terrarum lingua cõcursantibus uentis, & refractis tempestatibus imperet. Media huius expressæ pyramidis, quæ sunt regiones ultra citrâque æquinoctiale lineam, per arenarum solitudines innumeræ Aethiopum gentes inhabitant, quæ portenta naturæ existimari possunt: quòd moribus tantum ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, superbiæq; bona pariter ac mala planè intelligant, quum & aurum quod effodiunt, & cõmerciorum utilitates agnoscant, rerumq; propè omnium inopes, pro imperio, & dominatu regum suorũ cruentissimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquissimis seruoribus damnati, perpetuisq; & directis Solis radijs flagellati, cauernas inhabitant, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra uocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo gentis colores cuariat. Ante alios Guinei absoluta nigritie, nec repandis & contusis naribus uultu gestuq; nobiliores existimantur. Mantingæ generoso ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent, nã obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi, conditionis

tionis suæ fortunam, dominorum cæde sæpe uindicãt. Gilopi ablutis carbonibus similes, uerberum odia reseruant: pigriq; & hebetes non citò mansuescunt. Zapes & sensuum & corporum ignauia, mancipiorum omnium uilissimi existunt. Ab has gẽtes quotannis penetrant iustis, & compositis agminibus, quæ Carauanæ uocantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numidarum, & Maurorũ mercatores, magno quidem quæstu, sed aliquanto maiore uitæ periculo: quòd in arenosas solitudines, et indiga aquæ loca, obsessaq; passim serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore sabulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentib. Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exustorũ oculorũ orbitate miserabilis, enarrauit, totã ferè ex imperio eius subiectis Carauanã, tantã proximè uno uẽtorũ turbine, calamitatẽ subijsse, ut uix decimus quisq; multorũ mensiũ remenso itinere sospes & integer domũ sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis cũ hæc uiliũ mercium permutatione parentur, ut incerta spe lucri nõ planè dubia salutis iactura cõputetur. Cæterũ Lusitani Atlantẽ, quem in Mauritania Clarũ montẽ hodie uocãt, et Praxiũ promontoriũ, Viridesq; insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, annuis atq; uictricib. classib. præteructi, insinuatiq; Nigritarum terris, pleniorẽ horum populorũ notitiã retulerunt: quum inde captis aut coemptis mãcipijs, Lusitaniam replcuerint. Legendo emim oram à Praxio ad Orientem proras uertere, quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit sinum, usque ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est, de-

ſerta nuper, & infeſta crocodilis atq; ſerpentibus, qui bus eā in relegata damnatorum corpora ad pœnāobij ciebantur. Sed ex infami & inculta, propter benignā perpetui autumni temperiem, facilè frugiferam, ſacca roq; abundantem, Luſitani in cultura diligentes, red diderunt. Sicuti de Fortuntatis, quæ Canariæ hodie di ctæ, dextrorſum numero decem in eorum uentum uer gunt, & de Maderia Foncialia Hiſpaniæ proxima, par uo colentium labore profectum eſſe uidemus. Ab hac diui Thomæ inſula in qua iam Luſitanorum colonia coaleſcit, aliæ atq; aliæ claſſes recuruatis littoribus ad iêre nouas gentes, longiſsimo tractu uſq; ad ipſum Bo næſpei promontorium: ſic tamen luſtrando littorum receſſus & anfractus, ut à conſpectu claſsis, niſi iuſta manu armatorum expoſita, recedere non auderēt, ad moniti ſcilicet recenti infortunio Franciſci Almedij In dicæ claſsis præfecti, qui ſub promontorio Bonæſpei, quum inauſpicatò in terram ad conſpectum fontē cœ naturus deſcendiſſet, ſubito ferorum hominum è nemo re erumpentium impetu oppreſſus eſt, uir indignusea calamitate, uel hoc uno, quòd magnis rebus geſtis, par tam Indicæ uictoriæ lauream, regi ſuo referre nequie rit. A Bonæſpei promōtorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrſus Magni Preteiannis imperia pate ſcunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immen ſas propè regiones certis finibus diſtinguuntur. Hæc nota, claraq; ſuis nominibus atq; opibus, peculiares ha bent reges, lingua, moribus, & oris colore diſſimiles, qui tributa pendunt: aut ſtipendiarij facti, quum bel lum ingruit, Preteianni tanquam ſupremo imperatori

Sancti Thomæ Insula

Imperia Pretejan ni.

tori operam nauant. Præ cæteris Sceuæ regnum ubertate soli, cæliq; temperie, atq; hominum ingenijs, nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli, rex incolit, nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorum locorum, & aquarum opportunitates, ad tot comitantiũ agminum commoditatem antecapit, & exurente etiam Sole, per uarias mansiones salubriore aeris tẽperie perfruitur. Toto siquidem ferè anno sub tentorijs degit, insigni apparatu & magna aulæ frequentia, quanquã frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta, non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnũ Sceuæ Antarcticum polum duobus & uiginti gradibus eleuatum aspicit, fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distant: absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Sceuano in agro mira est rerum omnium fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordei, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij uerò, panici, usq; adeò altæ segetes luxuriant, ut equitis staturã superent. Nec terra abundans pomis uites respuit, quæ uindemias largissimè præbeant: quanquam ex pyris, acrioribusq; malis uulgò succum exprimant, quo in potu uilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus uirides, & melopepones sapidissimi toto ferè anno conuiuijs non desunt. Fabæ & ciceris siliquæ uirentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Sceuanis agris maioris minorisq; pecoris armẽta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges

Regnum Sceuæ.

paßim uiſuntur: & inter cætera, eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularũ agmina. Abyßini enim omnes, quo nomine in uniuerſum ſubditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandisq; mulabus maximè ſtudent: quòd à proceribus aulæ magno pretio coemãtur. Cæterùm Sceuani, ſolertia ingeniorũ, & morum grauitate, uitaq; et honesti cultus elegantia Abyßinos omnes antecedunt: ideoq; gratia principis maximè florent. Ii ſiquidem, Republica prudentiſsimè conſtituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatem ſtudio sè reſpiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atq; actione uenerentur, non ſecus ac Veneti patritij regnent: apud quos principis maieſtas, diſſimulatæ, uel ereptæ poteſtatis in ſpeciem tantum uiget. Sceuani rerum præſides, ſacra more noſtro biſdem templorum apparatibus, atq; biſdem prope cæremonijs, muſicorum organorum intermixtis concentibus, celebrant: iam pridem Chriſtianis initiati ſacris, uti aſſerunt, docentibus Bartholomæo apoſtolo, et Philippo diacono, Candaceq; Aethiopũ regina ſuſcipiente. Sacro enim baptiſmatis fonte abluuntur, quãquam aliqua ex candenti ferro fronti ſtigmata ſuperaddant: nec Hebraicæ conſuetudinis obliti planè ſint: utpote qui decidere præputia, & è pudendis etiam mulierum carunculam præcidere ſoleant. Qui uerò iuridicundo præſunt (uti apud nos) eadem legum ſeueritate in puniendis noxijs utuntur, aberrantes enim, & temere deſciſcentes à religione, totius concurſu multitudinis lapidibus obruuntur. Semel uerò ſuſceptæ religionis ritus præceptaq; temere tranſgreſſos, & de Deo Maximo Diuisq;

mo Diuisq; impiè loquētes, in foro uiuos comburunt. Homicidam propinquis interfecti uindictū tradere mos est, ut pro libidine sanguinis sui iniuriam uindicent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in seruitutem uendunt, quum alij plerumq; à superbis & sæuis per exquisita tormenta ad interitum excrucientur. Euribus oculos eruunt, traduntq; luminibus miserè captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibū quærentes, per omnes regiones & remota regna, ea lege perducat, ut alterum diem uno in loco permanere utriq; capitale sit. Mariū tentasse libidinem, quod apud finitimos Mahometanos impunè est, extremo supplicio crimē dignum censent: minora uerò delicta scriptæ legis interpretū arbitria subeunt. Nam aliquī carcere, alij exilio uel flagris, ignominiosaq; traductione mulctantur: raros pecunia aut alterius rei pretium à decreti pœnis absoluit. Nuptias solennibus epulis celebrant, uerùm detectis adulterijs mutuo iure connubia dirimunt. Sed quoniā de Preteiannis stemmate, cultu, aulæq; eius consuetudine, copijs, bellico apparatu, & rebus gestis, atq; item de ortu Nili, Lunæq; paludibus, & de uarijs ferarum generibus, aliqua succinctè dicturi sumus, operæpretiū fore putaui, à quibus hæc acceperim, ingenuè profiteri, ne fabulosa ab imperitis existimentur, quæ iam consensu multorum, notā comptaq; sunt: quanquam totam fidem esse uelim penes eos qui hæc longa nobis & curiosa indagatione quærentibus tradidêre. Ex his fuêre Petrus Aluares Lusitanus qui in legatione Roderici Limæ ab Araquinquo Arabici maris portu, quò appulerat Indica Lusitanorum

classis, terrestri ærumnosoq; itinere ad Preteiannem penetrauit, alteraq; legatione susceptа, ab ipso Preteianne ad Clementem pontificē, qui tum erat Bononiæ cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum suorū atq; actionum omniū diurnos commentarios, quum Romæ decessisset, scriptos reliquit. Secundum eum Petrus Abyssinus præclaro constantiq; ingenio uir, diu in Preteiannis aula uersatus, summa comitate fideq; Abyssinarum rerū memorabilia nobis aperuit, utpote qui plurium idiomatū peritus, Romæ desumpto cucullati sacerdotis habitu, linguam nostram scitè didicerit: & quosdam è nostris curiosos Abyssinam linguā doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis scriptæ, sacros libros Romæ impressos uidemus, quos, Abyssini religionis causa ab Hierosolymis Romam uenientes, pro insigni miraculo in patriam deferre solent. Romæ siquidem Orientales peregrini Christianæ professionis, Abyssiniq; præsertim, post maximi templi testudinem, proprium cum domo delubrum habent, ubi suo more sacra conficiunt, aluntq; pontificis sumptu, et pia benignitate aulæ sacerdotum. Hic magnus Abyssinorum & Aethiopum rex, qui à nostris corruptè dictus est Pretegian, à suis Belulgian appellatur: quod est uetus cognomentum usurpatum à superioribus regibus. Id nomē incomparabilis præstantiæ, immensiq; prætij gemmam significat: proprio uerò nomine, qui hodie regnat, uocatur Dauid, peculiareq; habet cognomentum Atanadidinghel, quæ uox thus uirginis exprimit. Regnauit ante hunc Naus pater, nulla propter auaritiam populorū gratia. Excepit autē regnū filius ad

filius admodũ puer, tutrice Helena matre, quæ prudẽtia pietateq; spectabilis, eum probatißimis imbuens moribus, tot regna moderatißimè rexit. Filij ex ætatis prærogatiua in regno patribus succedũt. Quòd si masculà proles desit, unus è propinquis uirtute præstantior, defuncti sedem implet. Præalto siquidem stemmate ab antiquißimis regibus genus repetunt: regijq; sanguinis incorrupta nobilitas historiarum testimonio recensetur. Nam apud eos rerum gestarũ memoria, perpetuæq; regiæ stirpis successiones, fideli literarũ custodiæ publico instituto demandantur, tanta cura & religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorũ supra mille nusquam interciſam memoriam ex archiuis proferant. Rex ipse cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas euoluẽdis historijs sacrisq; item literis fermè totas impendit. Nam apud eos sunt ueteris & noui instrumenti codices, cum Diui Pauli Epistolis, in Abyssinam ex Chaldaica translati linguã Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, & demum eodem more quo nostri reges cibum capit solus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Ministrant ei nobiles pueri, epulasq; per ligneos gradus excelsæ mensæ inferunt: & eas quidem in paruis calathis conciſas. Vinum ex aurea patera potat, et ex calice crystallino ceruisiæ lympidæ genus, quod ex austeris pomis & saccaro conficitur. Suauißimi saporis uolucres, piscesq; uti apud nos, uenatioq; item multa omnis generis totius regiæ mensas exornant. Prandenti, custodiam agunt circumfusi tabernaculo trecenti fermè iuuenes ex omnibus delecti regnis: qui loco sa

tellitum & obsidũ habentur. Arma eis sunt, ensis, pugio, & hastile præpilatum, ceruices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò insignes reges, qui dicto euocati, per uices aulam frequentãt, cum splendido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas è coquinæ uestibulo, ad regis tabernaculũ honoris causa deducunt, tradũtq; prodeũtibus pueris. Rex prandio contentus, quãdo nisi festis diebus haud cœnet remota mensa, aliquot reginas, quæ ad colendã ipsius Dauidis uxorem euocatæ, eadem cõditione qua reges ad aulam ueniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti causa, coram rege psallere, & saltare cõsueuerunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio sibi iungit, sed cum una ritè & sanctius desponsata cubat: quæ si sterilis euadat, una è cæteris regium thorum subit. Velata facie obtenso scilicet tenui sudario rex in publicum prodire, & paruam crucem argenteam dextra manu gestare solet, equitantiq; septem laureæ totidem uictoriarum præferuntur, prælongis hastis sericam umbellam excedentibus, hæc ei trophæa sunt de deuictis hostibus. Vir enim bellicosus arma continenter exercẽs, ingentes alit copias, quibus aduersus rebelles hostesq; imperij sui maiestatem tuetur. Difficili ante alios & periculoso bello Troglodytas uenenatis utentes sagittis perdomuit: regem Cassantem prælio fusum uiuum cepit: eiq; tanquam sæuitiæ & perfidiæ infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ uergit ad Australe Oceani littus nomine Mozambicũ, quod cõtra spectat ingentẽ diui Laurẽtij insulã. Hæc ora Aethiopici littoris insalubris pestilens

pestilẽs est propter æstuaria, quæ reciprocãtis Oceani alluuiones, & crebris decurrentiũ amniũ ostijs dulcis aquæ undas marinis admixtas recipiunt: Ab eo quoq;
2. Bethsagæ reginæ, quæ regnũ Bonæspei promontorio proximũ possidet, præfectus bello acer & contumax, acie uictus interfectusq; est, quòd inuita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris in cursionibus fideliũ fines euastaret. Eadẽ armorũ ui Ma
3. nicongri regẽ, quem postea Christi religionem induis-
4. se constat, & Tormedam Nigritarum principem assiduo bello ita attriuit, ut auctiora tributa atq; obsides
4. victori dare cogerentur: geminatam uerò victoriã ua-
5. ria contentione multoq; sanguine quæsitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris angustias in Aetiopiæ proximam continentem ad condendas colonias trãsgressis. Ea gens Persarum more optimè instructa armis & equis, ita in dies coalescit, uiribusq; et numero hominũ augetur, ut Barnegasio & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicum sinum & Nilum amnem obtinent, & Dauidi parẽt, magno terrori sit. Tributa quæ Dauidi regi penduntur, uarij sunt generis, pro facultate atq; opibus subditorum regũ. Alij nanq; insorme aurum, atq; alia metalla, quorum omnium serax est Abyssinorũ terra: alij maioris pecoris greges: alij telas sericas aut laneas, quibus eæ gentes ab umbilico ad suras conteguntur: alij præterea diuersæ segetis, & fossitij salis copiã in castrensem cõmeatũ, alij peregrinas merces, aromata, præcipueq; piper, et mãcipia præbent. Agrestiores porrò asperis nemoribus adia-

centes, certum numerum uiuorum leonum, & tigridum, aliarumq; ferarum ad regiam perducunt, quæ animi causa uiuarijs & septis includuntur. Remotioribus sola huiusmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyssini ad elegantiam & militarem cultum uestiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilem equitum & peditum multitudinem ostendit. Pedites magna ex parte iaculatores, sagittarij, funditoresq; sunt. Robur autem est in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo scuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris uillosisq; pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebãtur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere cõ sueuit. Eadem autem disciplina accipiendi imperij, ineundæq; pugnæ obseruatur, quæ apud nos in usu est. Tympanis æreis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & spectata inter eos uirtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius, quòd strenuè pugnantes quò minus arctè manus conserant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyssini monetam non cudunt, ne à prauis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, sed tantum aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; frustulis ad uarium pondus examinatis, militi stipendia persoluere, & res uenales in foro coemere mos est. Toto autẽ Abyssino regno, patriarcha sacris præest, summumq;

mumq; imperiũ habet in ſacerdotes, qui ſunt innumerabiles, diſtincti per templa atq; cœnobia. In horũ mores ſeuerã exercet cenſurã, & cõtumaces uel depraua-
tos à recta diſciplina, anathemate perſequitur: eoq; religionis telis adigit, ut deſerti ab omnibus, ac electi paſſim dolore atq; inedia miſerè contabeſcant & pereãt.
Patriarcha cum ſuo ſenatu ſedẽ habet in urbe Barrara, quæ arduo et nemoroſo in colle ſita eſt, cincta perpetuis umbraculis ad amœniſſimas ambulationes. Nã frondoſarum arborũ rami ea ſerie inflectuntur, & fornicatim connectũtur, ut in feruentiſſima regione, meridianiſq; ſolibus, æſtum non ſentiant: & quod opacitatis gratiam implet, ſaluberrimis etiam fontibus paſſim diductis irrigentur. Quibus umbratilis otij uoluptatibus, uitæ duritiem ſacerdotali lege impoſitã facilè ſuſtinent. Patriarchæ magni ſunt ex decumis reditus, quibus etiam regiorum uectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate ſacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq; graui ſumptu infinita propè monaſteria cuculatorum, è quibus multos quotannis impenſo uiatico Hieroſolymas mittit, ad inuiſendam ſacroſanctam urbem, colendumq; Chriſti Sepulchrum: ut ritè explorata & cõperta de rebus Chriſtianis in patriam referantur. Reliquæ quæ ſuperſunt patriarchæ diuitiæ, quum is moritur, ad regium fiſcum redeunt, ſolennibuſq; demum habitis comitijs, probatiſſimus omnium ſuperante ſuffragio creatur. Is in cælibatu uiuit, quando ſacerdotibus uxorẽ ducere, nec tamen iterare nuptias fas ſit. De ortu uerò Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Go-

giano, quod à Sceuano ad Antarcticum extenditur, ef se immensam altissimorum montium congeriem, Caucaso, & Atlante, hisq; nostris Europæ alpibus multò celsiorem. Iuga eius perpetuis obsessa niuibus geluq; rigentia, nubibus sese inserere, & cælũ fulcire uidentur. Harum immaniũ rupiũ media atq; infima, densissimis syluis procerimarũ arborũ uestiri cõstat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliaq; sunt ferarũ & bel luarũ omnis generis. Nam iubatis leonibus, pãtheris, tigribus, ursis, & apris scatent: campis autẽ, qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Asserunt quoq; Gogiani regni incolæ his in uallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpant, repeririq; camelopardalim, quam gyraffam nostri appellant, Florentiæ quãdoq; uisam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de monocerote, quod animal unicorne à nostris appellatũ, pulli equini forma, colore cinereo, iubata ceruice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod leuore, cãdoreq; eburneo, & pallidis distinctum spiris, ad obtundenda hebetandaq; uenena, mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso & per lymphas circumducto, fontes expiare perhibẽt, ut salubriter bibat, si inde uirosæ bestiæ præpotarint. Id uiuo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen sponte decisum in desertis reperiri, ut in ceruis accidere uidemus, qui ex senectæ uitijs, renouãte Natura, uetus cornu exuunt, uenantibus relinquunt. Hoc cornu regijs impositũ mẽsis, toxica, si qua sint epulis indita, emisso statim

statim admirabili sudore, conuiuis prodere narrat. Ex his duos uidimus bicubitales brachiali ferè crassitudine, primũ Venetijs: quod postea Senatus Solymano Turcarũ imperatori dono misit: alterũ pari propè magnitudine, sed præcisa cuspide argẽteæ basi insertũ: quod Clemens põtifex Massiliã profectus, pro insigni munere ad Franciscũ regẽ detulit. Cæterũ de ui tantæ dotis in hac animante nihil plus affirmauerim, quàm quod euulgata fama credentibus suadet: quũ antiquorũ authorũ nemo, quod legerim, præter unũ Heliamũ Græcum quicquã de hac monocerotis admirãda potestate memoriæ prodiderit. Ab his asperrimis immẽsisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ mõtes uocãtur, frequenti & copiosa scaturigine, Nili fontes erũpunt in loco uehementer abstruso, qui Beth (hoc est desertũ) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeuntes, in longè maximã totoorbe aquæ dulcis paludẽ effunduntur. Huic Saphe nomen est, spatiosisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatione fœcũdat & replet, Gogianũ scilicet, & Beghemedrũ, quod est ab ortu Solis, et ab occasu Dãbaiũ. In hac palude amplius uiginti insulæ numerãtur, incolis frequentes, & multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa, & luculenta sacratorum hoimnũ cœnobia eminẽt: multi enim religionis, & tranquilli otij causa, ab humanarũ rerũ cõmerciõ, & uestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se subducũt. Vna præ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere seruatur, in quã noxios & rebelles relegare cõsueuit. Ex hac tãta pala

de, Nilus primò lenis, mox rapidus & præceps ſeſe effundit: uariiſq; mæandris & gyris Nigritarũ fines lãbens, Gogianum regnũ, & mox Amaranum inſolenti curſu proſcindit: nec uſquã ripis cohibetur, donec ad cataractas, quæ ſunt antiquis Catadupæ, arctis rupiũ angustijs ſtrangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; aluco, lenior fit atq; diffuſior: & per magnos flexus, uadoſoſq; ſinus, nauigiorum impatiens, ad Meroem inſulam defertur. Hæc Britannia maior eſt, tresq; in ea reges diſtincti finibus dominantur, ſæpe inter ſe bellum gerentes. Eorum, potentia maximus, Mahometanus eſt, & Maurorum ſtirpis: ſecũdus Aethiopici ſanguinis genus idolorum cultu, moribus, & colore fatetur: ultimus Abyſſinorũ gentis eſt Chriſtianæ religionis cultor, qui Dauidi paret. Cæterũ de Nili incrementis ab ſubtilium ſtudiorum oſtentationem diſſerere, & proferre cauſas audere, planè ambitioſum eſſe putauerim, quando hæc illuſtrium Græcorum pariter & noſtrorum ingenia, inani ut arbitror labore, iam pridem exercuerint. Quis enim uel naturæ, uel cæli & terrarum opificis arcana iure quodam curioſis mortalibus abſcondita rimatus eſt? Quis ingẽtes illas in ipſis terrarum uiſceribus cauernas, uel maximè uaſti ingenij luminibus introſpexit? quæ cuncta maria per tantum æui ſpatium, tot in curſu fluminum nuſquã creſcentia, perpetuò hauriunt, & exſorbent? Quis deniq; ſubterraneorũ anfractuum menſuras, certa ratione deprehẽdit: quibus repletis uniuerſa exuberantis aquæ moles in apertũ cælũ per gibboſa montiũ euomatur, & ea quidem optima naturæ fide, quãtum acceperit,

ceceperit, irrequieta dispensatione rependentis. Imbecillitatis profecto nostræ non meminimus, quum hæc superba ingeniorum uanitate perscrutamur: unde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot uigilijs, & sumptibus partũ profiteri dispudeat, postquàm adeò pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verùm Abyssini hoc unum pro constanti certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex eliquatis niuibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperauit, in uarias exundationes excrescere: cũ non inepta ratione credant, sub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot montium niuosorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione, non secus atq; apud nos in solstitio æstiuo, Solibus cuncta exurentibus, sic ut mora et spatio multorum dierum incrementa amnis in Aegypto fieri contingat, quam ex arcano suo, aut læta aut tristia, Natura sæpe nouerca, sæpe mater, Aegypti terris importarit. In Meroe, quæ incolarum lingua Naulebabe, id est, optimorum portuum parens uocatur, præstò sunt magnorum limtrium classes, quæ peregrinos & aduenas à terrestri itinere discedentes, Memphim & Alexandriam secundo amne deuehunt. A Meroe quindecim ferè dierum nauigatione, descedentibus occurrit urbs Syene, obeliscorum lapidicinis clara & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendiculum incidentes, in neutrã partẽ umbras flectere tradũt. Hæc est initiũ Aegyptij regni, uocaturq; hodie Guaghera. A Syene demũ Nilus tu-

Nili incr. mensa.

In Meroe limtres.

Syene

tißimè nauigatur, & utramq; ripam Aegyptij et Arabes incolunt, qui præternauigantibus uarij cõmeatus copias prebent. Nilus ipſe ab his gentibus, Abbahuis, id eſt, amnium pater appellatur. Nam poſt longum & tortuoſum curſum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim et Alexandriam perducunt: & Canopico ac Peluſiaco oſtijs continentur. Quum hæc edere pararemus ueris nũcijs allatum eſt, regem Dauidem Fato conceßiſſe, quum extra matris tutelam uigimti ſeptem regnaſſet annos: uixiſſet autẽ octo ſupra quadraginta. Fuit ingenio maximè pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemq; literis uſq; ad aſtronomiæ notitiam optimè inſtructo: Corporis autem habitu mediocri, rotũdo ore mali contonei ſub cinere toſti colorem exprimente: uiuacibus item oculis, & capillo non planè more Aethiopum intorto, ut ex uera imagine quæ apud nos eſt, intueri licet. Quatuor mares & quinq; fœminas ex una tantùm uxore ſuſcepit, quorum natu maximũ aduerſa in pugna infeliciter amiſit: quum intempeſtiuè renouato bello, cum Selano rege acerbißimo hoſte congreſſus, ſuperiores victorias corrupiſſet. Hoc ictus uulnere, grauißimum cõcepit dolorem, atq; inde febrẽ, quæ diu ſuſtineri non potuit. Filius itaq; ſecundus excepit regnum nomine Claudius: qui reparatis copijs, cum Selano proſperè confligens, & fratris cædem, & patris iniuriã non toto uertente anno uindicauit. Sed ũ unde diſceßimus reuertamur. Eo itaq; modo Selymus uti narratũ eſt, terra mariq; omnibus hoſtium prouincijs in poteſtatẽ redactis, circiter calendas Iulias ſecundo

do amne Alexandriam nauigauit, sedente ad clauum prætoriæ biremis Curtoglo Halicarnassæo prædone clarissimo, ut Byzantiam classem, quæ per eos dies appulerat, inuiseret. Qua lustrata, urbisq; mœnibus, atq; ipsa Phari arce diligenter inspectis, Memphim reuersus est. Interea Mamaluchi, qui Alexandriæ custodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati sunt. Familiæ quoq; Aegyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præstabant, numero supra quingẽtas, Byzantiũ migrare iussæ: magnáque multitudo fœminarum ac puerorũ ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs nauibus transuecta. In classem autẽ præter thesauros ac regiã gazam, publica ac priuata opulentissimæ urbis ornamenta cõgessit, tanta rapiendi libidine atq; auaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris uarietate commendata, summa uictoris inuidia parietibus reuellerẽtur. Nec multò pòst per summam uoluptatẽ incrementum amnis, qui proximos campos stagnantibus aquis inundauerat, ita inspexit, ut à senioribus incolarum totius exundantis amnis mensuras rationesq; curiosè perquireret. Pronũtiãt enim diuersi auctus, qui certis mensuræ notis deprehenduntur, modò lætissimam segetem, modò diram famẽ, modò certam tantùm aduersus inopiam securitatẽ, quum imperiosus ac impotens amnis, benigna aut sæua libidine exundans, nũc quosdam camporum tractus adeò copiosè irriget, ut intra serendi spatium serò decedat, alios segniter parceq; lui tantum rore aspergat, ad non dubiam sterilitatẽ uix puluere subacto, ea prorsus alternantis amnis lege ut

Supra 500. familias Iudæorum Byzantium migrare iussæ. Gyraldus Cyrnæus.

Aegyptij tum diuites futuros existiment, cũ Nilus temperatus & lenis nequaquam ad summi, aut minimi incrementi notam accesserit. His rebus studiosè cõpertis, cũ sibi in Syriam propter rumores, qui de Hismaelis aduentu, in Mesopotamiam afferebantur, redeundum esse arbitraretur, præsidio Turcarum Memphi imposito, Cayerbeiũ toti Aegypto præfecit. Quæ res Iunusbassam eius honoris spe, et iusta cupiditate accẽsum, uehementissimè perturbauit. Is enim mortuo Sinãbassà, cũ uirtute & reb. gestis, tũ recenti etiã uitæ periculo elatus, cũ neminem sibi exæquari dignitate pateretur, se unum esse reliquum, ad quẽ summa imperij redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis ac ducibus, existimabat. Nec deerat militaris fauor, nam ut statim ex uuluere conualuit, quũ in magnificentissima Diadarij domo, quam in ipsa uictoria usurpauerat potius, quàm Selymi munere acceperat, conuiuia, quibus milites maximè capiuntur, regio propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet, ac sæpe nobiles equos, decora seruitia, uestes, uasa, arma, ultrò omnibus elargiretur, tantã gratiam beneuolentiamq; collegit, ut quũ de more in arcẽ ad impetatorem eundum foret, longè amplissimo atq; ornatissimo comitatu deduceretur: & uulgò ei omnes Aegypti præfecturam destinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam uti erat facilè suspicax, & metu sæuus, magnis etiã uirtutibus, quæ nimiam claritatem certamq; potentiam adferrẽt, inuidebat. Cayerbeio aũt summæ rei proposito, Iunusbassà pudore ac dolore uictus ut q superbo animo cõtumeliã ferre nõ

poterat,

poterat, simulans ægritudinem corporis, quæ animi æstuātis erat, per aliquot dies publico abstinuit: et quũ magis ac magis, & sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiã moderari linguam non poterat. Accidit autem, ut Cayerbeius, quum officij causa ad uisendum eum accessisset, & meridiano tempore ad leuandam sitim, consuetudine Aegyptiorum, saccarum frigida dilutum militari familiaritate degustasset, paulò post acerbissimis alui doloribus ita conflictaretur, ut ueneno eum à Iunusbassà petitũ fuisse complures interpretarentur, ac seruatum certioris antidoti præsidio dictitarent. Qui rumor, an falsius, incertum: altius tamen quàm quisquam putaret, in Selymi animum pene trauit: & iam paulò ante audierat nõnullas Aegyptiorum familias, ex his, quæ Byzantium commigrare iubebantur, à Iunusbassà (ipse enim ei negotio præerat) ut tutò Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius auaritiæ non obscura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales illos sumptus, quos priuatis stipendijs tolerare nõ posset, noui uectigalis redditibus egregiè sustineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis uel negligentiæ crimen accessit, quod illi uitæ exitum urgẽtibus fatis maturauit. Nam Selymus, sicuti reges solent, qui egregiè dissimulando, ut priora puniant, compressa in præsens iracundia, alicuius noui criminis occasionem expectare consueuerunt, dicta factaq; eius obseruans, eũ infenso paratoq; animo persequebatur. Paucis enim ante diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris in Syriam euagaretur,

milites, qui Mẽphi in præſidio relinquebãtur, cauſati longinquã militiã maioraq; pericula, & defunctos labores, augeri ſibi ſtipendia flagitarãt. Idq; illis facilè Selymus ordinũ habita ratione præſtiterat, mãdauerátq; Iunusbaſſæ, ut ea ſumma apud caſtrenſes tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille inſania præceps, nihil earũ rerũ quas iuſſiſſet imperator quæſtoribus retulit, ut milites, ſi uberiore promiſſoq; ſtipendio fraudati eſſent, Cayerbeiũ tanquã iniuriæ authorẽ odio habere, atq; deſpicere inciperent: & propterea Mẽphiticæ res militari abalienatione turbarentur. Vnde Selymus dãnato priore conſilio, pro alienigena qui nõ occulto Aegyptiorũ odio, ut in recenti fœdiſſimæ proditionis memoria deflagraret, cuiusq; imperium ueterani moleſtè ferrent, hominẽ Turcam nutanti prouinciæ ſubmittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam praua conſilia duri rerũ exitus ueſtigio cõſequuntur, aliter atq; ipſe ægro animo deſtinarat, euenêre. Nanq; profecto imperatore, & iã Hieroſolymis appropinquante, Mẽphitici milites, quòd accipiẽdi ſtipendij ſtatuta dies adueniſſet, nec ſibi quicquam præter ueterẽ ſummã perſolueretur, rei indignitate cõmoti, apertius ac uiolentius quàm Iunusbaſſà putauiſſet, inſultare & cõminari quæſtoribus, ac ipſi Cayerbeio palàm maledicere cœperunt. Quibus uocibus ille perculſus, ut qui nondum in Turcarũ conſuetudinẽ deuenerat, una cũ quæſtoribus, ſeſe purgare militibus, atq; orare ſuppliciter, ut nihil de ſe temere crederẽt, remq; ipſam ſedatis ab iracũdia animis cognoſcere uellent: nec ſe uel acerbiſſimam pœnã deprecari, ſiquid dolo ſuo factũ aut fraude prætermiſſum

termissum inueniretur. Sed disceptationis is exitus fuit quum Cayerbeius & quæstores suspitionem periculumq; uitare, & milites ad ulciscendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondum Iudeæ finibus excessisset. Legati itinere celeriter confecto, exercitum supra Lariss.am Palestinorum consecuti, imperatori, ut primum facultas data est, & militum querimonias, & Cayerbei ac quæstorum in auertenda fraudis suspitione sollicitudinem ordine detulerunt. Quæ res Selymi animum alijs quoq; offensionibus alienatum, adeò uehementer nouis irarum stimulis exagitauit, ut Iunum bassam protinus ad dicendam causam pertrahi iusserit. Ille, quanquam & culpæ conscientia & supremo timore pallesceret, quum in irati imperatoris uultu certissimas sæuitiæ notas intueretur, attamen præsenti animo respondit, se neq; dolo malo, ut pecuniam auerteret: neque ut inde alijs aliquam conflaret inuidiam, stipendia militum secus ac ipse iussisset, augeri uetuisse. Sed id optima factum ratione, ut ærario prospiceretur, quum incredibilem pecuniarum uim præterita bella exhausissent, & iam noui bellorum motus è Perside audirentur, qui non necessarijs sumptibus parcendum suaderent. Contrà milites, qui & præda ditissimi euasissent, & in fertilissima urbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Aegyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atq; uberiora, quàm ab ullo unquam Othomannorum imperatore, stipendia acciperent, eũ casum, quòd minus liberali cõsilio secum ageretur, si nõ omnem penitus modestiam

exuissent, æquioribus animis tolerare potuisse: ac debere imperatores, qui milites bello paceq; perpetua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro disciplina animi continentiã requirere: ne dum priuatim quæstui omnes studuerint, publicè postmodum ad sustinendos maiores sumptus, quum necessariò bella ex bellis ducantur, opes desint: Quando nemo uel uirtute, uel fortuna maximus imperator, res præclaras unquã bello gesserit, si eum omnibus abundè optimis artibus instructum pecuniæ propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus uindicabundus & ferox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus longiore oratione merita anteactæ militiæ recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse uideretur: protinusq; eum in conspectu interfici iussit: addens insolentissimi eius serui exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere uellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites, cum magna Selymi inuidia, miserabilem insignis uiri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, et toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis uirtutem, tantum Græci ingenij artibus, oris habitu, militariq; facundia, & ipso uitæ splendore apud omnes et gratiæ & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditũ atq; obstrictũ esse fateretur: ac imperatoris sæuitiẽ non dãnaret. Meminerant enim ab eo præpropera crudelitate necatũ Mustaphã, cognomento Calogerum, tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & simili quoq; rabie Chendemũ ea dignitate, uitaeq; innocẽtia omnium

ducum,

ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neq; excidērāt animis Bostanges eius gener, & Ducagmoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorū præfectura, & uxoris uinculo atq; opibus superbus, qui biennio ante abscissis ceruicibus, in curiæ uestibulo expositi, & miseriæ suæ, & regiæ crudelitatis spectaculū præbuerant. Obuersabātur quoq; omnium oculis, ueluti nouo scelere pristinæ immanitatis renouata memoria, Bayazetes pater sanctissimus senex, duoq; fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperium uocati Achomates atq; Corchutus: totq; itē regiæ indolis adolescētes, superiorū fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabili sæuitia perijssent, ut non immeritò eū omnes simul metuerent, et acerbissimo odio persequerentur: Quādo Selymus nullo Deorū metu, nulla humani dedecoris cura, nec prauas, nec detestabiles ullas esse artes, modò uires imperio adstruerēt, arbitraretur, & timeri à pluribus, quā amari certius, atq; ualidius esse, in animū iam pridem impietate atq; sceleribus efferatū induxisset. Hisdē fermè diebus Himbracorbaßà, quem ad Persarum fines cū parte exercitus missū fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael, in ea rerum opportunitate, in Asiam uel Comagenem sibi irrumpendū arbitraretur, et illic quoq; iustas uires ad tuendos aditus inueniret, per literas significauit, Persicos apparatus, qui tantū belli rumorē initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantum manus, quæ speciem præsentis exercitus facerent, atq; ex occasione nonnunquā ex-

currerent, ab se conspectas esse: cũ quibus ipse sæpius in excursionibus prosperè conflixisset. Cæterùm uno consensu à captiuis, exploratoribusq; referri, Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cunctas regni uires aduersus eas gentes contulisse. Propterea eum, quòd iam propinqua hyeme solitæ niues Tauri iugis imminerent, Asiam aut Syriam eo anno minimè esse respecturum. Fuêre qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgã amnes lætissimos campos tenent, Selymi cõsilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendum Hysmaelẽ, Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellũ inferrent, adiuuãte præsertim Mahometo socero, Bosphorano rege, qui facilè eiusdem linguæ Tartarorũ duces, fœdere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellum inferendum impulerit. Nos autem, quum à Persis, Armenisq; hominibus talia quæreremus, quòd Sophus Hysmael pulcherrimæ, atq; à Dijs propè ipsis oblatæ occasioni defuisset, qua Selymum in Aegypto bellum gerentẽ, Asia ac Syria penitus exuere, intercluſum cum omnibus copijs, præsertimq; tanta ui resistente Tomumbeio, facilè delere potuerit. Eã fuisse causam reperiebamus, quòd non eædem Hysmaeli domi ac foris sint uires. Exercitũ nanq; eiũs ex euocatis atq; nobilibus magna ex parte constare, qui gratuitò militare consueuerint. Hos, ut sunt totius Orientis fortißimi equites, singulari studio regnum egregiè tueri, & cum finitimis populis acerrimè bella gerere. At si paulò longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere uxores, quibus maximè sunt addicti, durum arbitrentur: nec

tur: nec more ſuo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxurioſiſſima atq; ornatiſſima ſine ſtipendijs poſſit. Qua rerũ difficultate ad educendos exercitus, ipſum quoq; Vſumcaſſanẽ maternũ Hyſmaelis auum, laboraſſe conſtat. Id autem eo ægrius ab Hyſmaele parari poſſe uidebatur, quòd propenſiſſimæ prouinciarum uoluntate auitum imperium recepiſſet ſublatis ſtatim oneroſis uectigalibus, ſtudia hominum, quæ liberalitate atq; iuſtitia facilè comparantur, longè firmiſſimas regni opes eſſe ſemper iudicauit. Quando ipſis tantum gentiũ fortunis imperare, animis omnium ſemel acerbitate tributorum alienatis, non optimi, ſed impotentis, ac temporarij regis eſſe uideretur. Contra Selymus qui ui, ſcelere, execrandiſq; artibus paternam ſedem imuaſerat, in ſeruilibus & mercenarijs copijs quas & lõgè ab domo abducere, & per omnes prouincias raptare pro libidine poſſet, ad proferẽdos imperij terminos, & ad res immortalis famæ gerendas ſumma atq; certiſſima præſidia eſſe ſtatuebat: ut qui in una pecunia, atq; imperij ſeueritate, ueram atq; expeditam potentiam putaret, qua omniũ Othomannorum uictorias obſcurare felici rerum ſucceſſu didiciſſet. Ea, quæ ſecuta eſt, hyeme, Selymus circũcundo maritimas & mediterraneas ciuitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantiſſimo ſtudio Leonis pontificis de bello inferẽdo iniri cõſilia aduerſũ ſe, ſupplicationes magna celebritate fieri, & ad excitãdos Chriſtianorũ reges ſummæ dignitatis legatos in oẽs prouincias deſtinari certius cognouiſſet, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio

præesset, Byzantiũ magnis itineribus contendit, ut ex propinquo cõsilia motusq; hostiũ spectaret: haud ignarus interea Aegypti Syriæq; prouincias nullam rerũ mutationem esse subituras, quoniam Cayerbeium atq; Gazellẽ, qui immortales inter se inimcitias ex ueteribus studijs, & ex recenti etiam proditione conceptas exercerent, non consensuros in unum: sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis prouincijs, diligentia, fide, ac temperentia inter se certaturos esse intelligebat. Eadẽ æstate, qua ad Singam amnem in Syria pugnatũ est (fuit is annus à partu Virginis milleſimus quingenteſimus ſextuſdecimus) Galli & Veneti repreſſis apud Mediolanum Maximiliani Cæſaris conatibus atq; eius copijs in urbem Veronam comꝑ ulſis, uniuerſas uires ad oppugnandã Brixiam cõtulerũt. Preærat Gallis, Borbonio in Galliam profecto, Odettus cognomento Lotrechius, qui ad non dubiam iuſti maturiq; ducis famam contendebat: quum uim feruidæ alacritatis, uti ab ultima Aquitania ſemihiſpanus, mora & ratione ſedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenij ſordes, aut diſſolutæ ac indignæ uoluptates notarentur: Superiorum eius gentis ducum planè diſſimilis & ſuſcepto oneri, omnino par, niſi ſuperbo ingenio nemini familiaris, alieniq; conſilij inſolens contẽptor, grauitatis atq; prudentiæ ſuæ nomen corrumperet. In Veneto autem exercitu, quum ſenatus neminem adhuc in tanta ducũ inopia, Liuiano ſuffeciſſet, Theodorus Triuultius iam pridem Gallico ſtipendio addictus, imperatorias partes exercebat, uir neq; uehemens, neq; pugnandi auidus: ſed qui propter longã militiã quòd

pluribus

pluribus quàm quisquam suæ tempestatis ducum, Italiæ prælijs interfuisset, consilio optimus habebatur. Erat Brixiæ Hicardus recenti defensæ urbis gloria insignis, cum Hispanorum & Germanorum adeò exigua manu, ut milites duarum cohortiũ numerum uix implerent. Cæsare nanq; infectis rebus in Germaniam redeunte, quũ res aduersæ multorũ spes atq; animos comminuissent, milites uulgò domũ aut Veronam concesserant. Multi quoq;, qui diripiendæ Cæsarianæ pecuniæ authores fuisse dicebantur, iudiciũ ueriti, ad hostes perfugerant, nulla commeatus, nulla stipendij certa spes, exhaustis priore obsidione Brixianis relinquebatur: & maturæ tum in agris segetes erant quibus hostis longè ac latè circumemisso equitatu potiebatur. Quodq; in ea rerũ asperitate grauissimum dutebant, tormẽtarij pulueris tanta erat inopia, ut totus tormentorum apparatus, uix decies impleri posse uideretur. Quæ omnia, sicuti corporis uitia, tametsi plane celari non poterant, uir tamen Hispanus & prouidus, sic ea cunctis artibus contegebat, ut intra urbẽ difficultates earum rerũ minores, & maiora militũ præsidia hostibus uiderentur. Itaq; Gallus & Venetus promotis castris, ac exploratis omnibus rebus, inter se cõuenêre, ut diuiso peditatu, atq; ea cura minoribus ducibus demãdata, ab quinq; simul diuersis urbis partibus murum quaterent: patefactoq; aditu ad irrumpẽdum hostes ut necesse foret in plures diductos partes, et multiplicis periculi timore occupatos, adorirentur. Id autè facilè fieri poterat, quũ & militũ multitudine foris abundarent, & tanta esset tormentorũ copia binis in

castris, ut paucorum dierũ ſpatio urbs ampliſſima mœ niũ corona nudari poſſe uideretur. Igitur quũ per aliquot dies continuè oppugnando, ingentem murorum ruinam deſtinatis in locis edidiſſent, atq; hoſtes, qui ne ceſſariò die noctuq; comportare aggerem, interiores munitiones erigere, & quod in perpetuo labore duriſſimum erat, omnes ſimul propter paucitatem excubare cogebantur, multis pr ælijs laceſſiſſent, ad extremũ, ut iuſto prælio aggrederẽtur, cohortes delectas paulò ante optimè inſtructas, murũ ſubire iuſſerunt. Pugnatum eſt uno ſimul tempore quinq; locis per plures horas, magna utrinq; contentione: nam recentes atq; integræ cohortes feſſis & conuulneratis, ſic per uices in pugna ſuccedebãt, ut propugnatoribus etiam ſuperiorum dierum labore defatigatis, nihil ſpatij ad recipiẽdas uires relinqueretur. Verùm Hiſpani atq; Germani tot bellorũ uſu periti, ſicuti æquitate locorum atq; uirtute ſuperiores erant, ita ſubeuntiũ impetum multis illatis uulneribus egregiè ſuſtinebãt. Sed magno eis ſubſidio erant, equites fermè centũ, qui per pomerij ſpatiũ irrequieto curſu mœnia introrſum circuibant, notabãtq; qua in parte maximè laboraretur: ac ſtatim in forum ubi trecenti ueterani in ſtatione ad ſubitos caſus collocati erant, decurrebant, totq; ueteranos, quot periculi magnitudo depoſcebat, ne pedeſtri curſu exanimati peruenirẽt, ſuis in equis conſeſſores accipiebãt & ad locũ iniqui certaminis reuertebantur. Ipſi nonnunquã, quũ repentinũ urgentis prælij diſcrimen præſentanea ſubſidia flagitaret, ex equis deſiliebant, & in pugnæ locum progrediebãtur. Sed ab ea parte quam

Nauarrus

Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculosissimum certamen fuit: nam Cantabri & Vascones intrepidè murum subiêre: actumq; est utrinq; audacter non missilibus tantùm, sed lanceis & gladijs, quũ scutis super capita impositis, ueluti testudine facta succederetur: transcendissentq; in urbem nisi testacea mala sulphure & resina repleta, & globi nauali artificio confecti, lethiferum atq; terribilem uomentes ignem, quæ propugnatores supernè iaculabantur, subeuntes cohortes deiecissent. Quo malo perterriti Nauarrini, urgentibus mox in ea perturbatione aduersarijs, per ruinas præcipites acti, aliquot suorum amissis, & pluribus igne ambustis ac consauciatis se receperũt. At Hicardus quinq; prælijs una die atq; uno tẽpore sustentatis, quum multos uulneratos, & cæteros omnes labore atq; uigilijs confectos esse animaduerteret, neculla spe Cæsariani auxilij teneretur, de deditione cum hostibus sibi agendũ esse iudicauit. Magna enim eũ uirũ, quàm parua sibi præsidia forẽt, animo reputantẽ, amittendi decoris cura agebat, ne si pertinacius hosti et quotidianis prælijs resistere uellet, attritis ad extremũ uiribus deditionem, quam omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaq; aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus, se urbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neq; commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præsidia, quibus suæ fidei cõmissam urbẽ tueri posset, sibi relinquerẽtur. Non esse neq; sibi neq; præsidiarijs

ſuccenſendum, ſi in ſumma rerum neceßitate, & uitæ & rebus ſuis proſpiciant, ac optimè de ſe meritæ urbis ſaluti conſulere uelint. Conditiones quas longe æquißimas hoſtis proponeret, non eſſe temerè contemnēdas, quum ad eas mox afflictis ad extremū rebus ſit recurrendū. Satis enim pro gloria, quid Hiſpani, quid Germani uirtute poßint, quídue hoſtes audeāt, Brixiæ pluribus periculis oſtenſum eſſe: & ſatis ſuperq; pro ipſo Cæſare dimicatum, qui repentina profectione, rebus & conſilijs omnibus ſubito euerſis, ſuos omnes deſeruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiēdæ ſibi curā relinquerent: daturum enim ſe operam, ut non accepiſſe conditiones, ſed dediſſe ſalua præſidij & ciuium exiſtimatione uideantur. Itaq; quum & Grittus, qui tum legatus aderat, nullas non æquas eſſe conditiones duceret, modò urbe potiretur, per idoneos utrinq; homines actum, ut Hicardus urbem atq; arcē Lotrechio daret, ſicut eā Cardonius, & proſper Colūna ab Obegnino quatuor ante annis accepiſſent. Præſidiū uerò armatum more militari cū tubis ac tympanis explicatiſq; uexillis exiret, ac liberè, quò uellet, proficiſceretur. Centurionibus tamen certisq; cohortiū præfectis interdictum eſt, ne Veronā intra quadrageſimū diem ſe conferrent, quando milites, ſi abſq; ducibus forēt, dilapſuri uiderentur: qui tamen omnes fermè Veronam alij alijs itineribus profecti ſunt. Expreßè quoq; in tabulis cautū eſt ciuibus Brixianis, & præſertim his qui partiū Cæſaris fuiſſent, ut nulla domibus uel præſidijs eorū iniuria inferretur, etiā ſi apud Gallorū & Venetorum hoſtes agere uellent, uel ſe Brixiæ minimè tutos

eſſe exiſti

esse existimarent. Sed quum præsidium eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hostium ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium paucitate (uix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quòd tantulæ copiæ falsa maioris multitudinis specie obiecta duorum exercituũ impetum elusissent, uixq; sibi temperare poterant, quin minis & contumelijs abeuntes uiolarẽt. Lotrechius prior urbem ingressus, ut captæ possessionis formula seruari uideretur, paulò post eam Gritto restituit, actæq; nomine senatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd nauiter copijs suis Rempublicã iuuisset: atq; urbẽ tanto sanguine toties frustra repetitã integra fide reddidisset. Nec multò post ad conficiendum bellum copiæ in Veronẽsem agrum ductæ: nanq; exulibus Cæsarianisq; reliquijs unus erat Veronæ tutissimus receptus, propter magnã loci opportunitatem, quòd urbs Tridẽtinis iugis atq; Germaniæ proxima, celeriter nouis auxilijs, si urgente hoste res paulò asperiores euaderent, cõfirmari posse uideretur. Collegerat M. Antonius Colũna, cui summa bellicarum rerum cura ab Cæsare demandata fuerat, ex omni genere hominum ualidissimam ueteranorum manum. In his erant Hispanorum Tricenariæ cohortes sex, quibus ante alios Maldonatus & Morellio præerant, uiri ætatis honore & fortibus factis insignes: Germanorum uerò quatuor milia, omnes fermè in Italia militare assueti. Ii Georgio Franisperchio nobili è Vindelicia parebãt: præterea Castellato ac Rhodulpho alæ strenuis præfectis, et Marco item Sithio,

qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos uirtutis militaris atq; prudentiæ laudem adeptus est. Aderant & quingenti fermè Heluetij, qui militiæ auidi, suis domum abeũtibus, Veronæ remanserãt, adhortante Arnoldo Vnderualdio eorum duce fortißimo qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter uerò suam cataphractorum alam ueteranam, aliquot Italici, Hißpanici, ac Germanici generis leuis armaturæ equitum turmas habebat, quarum inter alios excellenti uirtute ductores eminebant, Gurlottus Rhauennas, Valastichinus Cantaber, & Suecarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquã inutiles deposuerant, quibus antea ipsi inermes oblongis atq; inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerãt, ut congredi cum cataphractis auderent. Erant eorũ duces duo Boccali, Cõstantinus, & Emanuel illustri ueterum Achaiæ principum familia orti: & secundum eos Andreas cognomento Bua corporis atq; animi promptitudine insignis. His fretus copijs M. Antonius, dũ Galli & Veneti Brixiam oppugnarẽt, atq; ipse laborantibus socijs auxilia submittere ulla ratione nequisset, Vicentiã nocturna profectione contenderat: expulsoq; præsidio atq; urbe occupata, ingentem prædam omniũ rerum, multosq; captiuos, & aliquot currulia tormenta auexerat. Quodq; magno ei postea usui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erãt, cõquisitis undiq; plaustris ac sarcinarijs iumẽtis, Veronam asportauerat. Neq; post id factũ, ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorũ

iniuria

iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella aut deserta essent, aut in summo metu uersarentur, atq; omnes milites qui in præsidijs erant, eius uiri uim atq; celeritatem pertimerēt: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didicissent. Veneti aliquot ante diebus, quàm ius stus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona constiterunt, ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac simul uniuersam regionem, quam subitis incursionibus aduersariorum equitatus infestabat, oppositis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò æquestria prælia fiebant, & hinc atq; inde ex occasione, & per insidias, ut quisq; suum hostem opprimeret, uirtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij præmijs, & pollicitationibus inductus, magnum facinus, sed tam sibi postea exitiabile, quàm hostibus inexpectatum ausus est. Is enim, quum res uenales & hortensia in primis sæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in castris impunè uersaretur, simulatione spectandi, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus custodibus, processit, funiculumq; igne succēsum, ut antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora, ut primā statim palea & proxima cadis stramēta flammam corripuêre, tantus repente incenso puluere ignis obortus est, ut quicquid sulphurei puluеris ad oppugnandam urbem magna impensa, & multo labore paratum conuectumq; fuerat, id totū uno temporis puncto conflagrarit: tan-

taq; flammarũ uiolentia atq; rapiditas fuit, ut omnia concurſantis & reſtinguere conantis exercitus remedia, una mali uelocitate præuerteret. Id ſolùm in graui atq; inſperata iactura ſolatio fuit: incendiarius dum ſe reciperet, in ipſo ſtatim incendij ſæuientis initio deprehẽſus. Qui poſtea ad eruendam ueritatem tormẽtis excruciatus, & uiuus eodem igne concrematus, dignas ſcelere atq; audacia pœnas perſoluit. Eo accepto incommodo, Veneti, quòd omni pulueris copia incendio abſumpta tormentorum apparatus inutilis euadebat, quodq; & tutius, & commodius quæ amiſſa erãt, ſi ſe reciperẽt, reparaturos eſſe iudicabãt, reductis caſtrisin remotiora ab urbe loca diſceſſerũt: tantãq; paucis diẽbus diligentiam adhibuerunt, ut longè maiorẽ uim pulueris quàm antea habuiſſent, Patauio atq; Venetijs in caſtra, pluribus omnifariam imperatis uectu ris comportarint. Nec multò poſt Gallorum exercitus qui eius gentis conſuetudine cùm in aliena cauſa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardiſſimè, at ſeſe atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter calendas Sextiles appropinquauit, & Veneti pari conſilio ab ea parte, quæ eſt ultra Atheſim, caſtra promouêre: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormẽti iactũ tendere uel conſiſtere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe eſſe multitudinem transfugarũ & ſpeculatorum ſermonibus compertũ habebant: ignari tamẽ, quanta intus hoſtes pulueris penuria premerẽtur. Itaq; duobus magnis exercitib. circumiectũ omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obſideri cœpta, ea ratione, ut non prius ad oppugnandum

gnandum accederent, quàm inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad summas defendendæ urbis difficultates perduxissent. Iã enim cohibitis excursionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte sublata, tantum custodiarum diligentia, atq; itinerum obseruatione, ultra citraq; Athesin effecerant, ut Cæsariani, nisi cum iusta ac ualida peditum & equitum manu, longius frumentari uel excurrere dubitarent. Quod ne sæpius fieret, multitudo & propinquitas aduersariorum & præsentis belli ratio, ne extremis prope rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnaturos esse certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto ciuium ac militum labore perficere, ipse in primis uti erat propter architecturæ disciplinarumq; noticiam, summus horum operum artifex ut alios doceret, exemploq; accenderet, agendo atque instrumenta fabrilia contrectãdo, nullum uel humilis etiam operæ laborem aspernari, omnibus in locis aggeres ædificare, sed maximè ad Mantuanam portam quæ Calcearia dicitur, frequens & multus in opere esse, ac plurimum in eius loci munitione uersari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atq; ea foris ita aptè oblongo & quadranguli cincta propugnaculo, ut peritis etiam per se satis tuta uideretur. Sed uitiũ M. Antonius animaduerterat, qui nullã sibi tuendæ portæ facultatẽ relinqui, si propugnaculi murus acri hostiũ oppugnatione sterneretur, solerti iudicio prouidebat. Quãobrẽ, tametsi ab omnibus propè

militibus irridebatur, quòd munitißima in parte tantum operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non deſtitit, quæ una omnium poſtea & cunctis ſalutem, & ipſi in primis ſingularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere repleuit, relicta in medio ad ingentis tormenti uſum feneſtella, quæ tenui gleba in ſpeciem ab exteriore parte ſimiliter obſtruebatur. Item ab utroq; latere apud binas munitiones totidem feneſtellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatæ ex obliquo, ubi incurſus hoſtium flagitaret, occultè emitterentur. Nouam quoq; & ſubterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu, in foſſam perduxit, unde expediti atq; intenti milites aduerſus ſubeuntem hoſtium multitudinem ex improuiſo proſilirẽt. Atq; hæc ne hoſtibus proderentur, adeò occultè adminiſtrabat, quũ nocturno maximè tempore, & familiaribus, aut fidißimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac ciues quæ parata eſſent, ignorarent. Multi nanq; ex Hiſpanis, nulla uerecundia, quòd neq; ſine ſtipendijs pro Cæſare militare, neq; ultimam inediam, quum iam anguſtior annona uideretur, experiri ſe uelle dictitarent, ad Venetos ſimulata in agrum excurſione tranſibant. Quanquam plures patrij decoris memores, ne uniuerſæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorũ hominũ improbarent, atq; eis quum uindictæ uel iudicio locus foret, extrema ſupplicia cõminarentur. In his fuêre Suares Roſcius, Plaſolla, Chriſtophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nõnulli alij leones uerius quàm milites, quæ

ſtui aſſue

simi assueti, qui paulò ante signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonũ fauore, quàm propria uirtute meruerãt. Hos & ipse Maldonatus paulò post, nullo anteacta militiæ pudore, subsecutus est: uir militari laude dignus, nisi auaritia atq; superbia inductus, iam senex ante partam longo labore dignitatem, eo scelere, & postea fœdissimo ac horribili uitæ exitu, maculasset. Per eos etiã dies Bernardinus Caldareus Veronensis equitum præfectus, quũ in diuidẽda præda, seditione inter milites suborta, eius equites Emanuelem alæ Græcorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectæ fidei à Cæsarianis esse diceretur, ad Venetos trãsfuga erat. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitq; aliquãdo admiratione dignum, quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captiuos adducerent. Nam singulari uelocitate grauiter armatorum impetum ludificabantur, ac rursus præteruolãtes & subiti ex transuerso ictus ingeminabant, clauaq; præsertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebant, tanta arte, ut fessos atq; attonitos facilè postea ad deditionem, quæ traditione gladij fiebat, cõpellerent. Quòd si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant, si uerò Græci in angustias uel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandũ foret, nec solitis in fugam gyris eludere congredientem hostem facilè possent, circũuenti atq; oppressi, audaciæ pœnas luebãt. Nõnũquã etiã per lusum extra ordinẽ, interposita fide, ab binis uel ternis utrinq;

certabatur, ut tum accidit quum inductis induciis, ut tutò omnes spectaculo interessent, quatuor nobilissimi ijdem atq; omnium longè fortissimi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus excellenti uirtute iuuenis erat, totidem ex hostibus prouocarunt. Præferebatur certamini titulus: si qui in urbe equestri gloria illustres essent, qui pro adamata muliere decurrere, atq; hastam ferro præpilatam infringere uellent, hos contra in stadio parem ad numerum staturos Gallos, & suæ atq; alienæ uirtutis sine fraude periculum esse facturos. Prodiêre Gurlottus Rhauennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hispani Vascus Cunnius atq; Guinnea, concursumq; est infestis hastis magno ardore, summis utrinq; uiribus, adeò ut pari uirtute, pariq; periculo contendisse omnes iudicarent. Summa tamẽ laus haud obscurè Cæsarianis cessit: nam quum Summontius & Vascus superiores cuasissent, & Guinnea ephippio fuisset excussus, Gurlottusq; & Ambra mutuo ictu penetratis usque ad interulam tunicam solidissimis thoracibus, cùm ui, tum constantia, pares extitissent, nulli dubium erat, si res ad gladios deducta fuisset, duobus iam Gallis pessimè affectis, qui tum afflicti superstratis & morientibus equis iacebãt, victoriam ad Cæsarianos esse redituram. Sed statim dirempta est pugna, ne tantæ uirtutis homines, qui non hostili rabie, sed ingenuo quodam corporis atque animi uigore concurrerant, postquàm primum & maximum uitæ periculum euitassent, non gloriæ, sed fatis obiectare uiderentur. Interea Lotrechius & Theodorus, quum certius cognouissent obsessos, desperatis semel

ratis semel stipendijs,& cibarijs magna ex parte consumptis,ob crebra suorum transfugia metu consternatos,ciues uerò usq; ad miserandam egestatem & rerũ tædium,omnibus domi & foris conflictatos incommodis, diutius quin se dederent, extremas miserias non esse tolleraturos,mœnia aggredi statuerunt: atque ita perductis fossis, perfectisq; solitis munitionibus,ut tutò mœnibus succedi posset, prolatoq; omni tormentorum apparatu,urbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ à Mãtuana porta perpetuo tractu ad Citadellam patet (Sic enim appellant retractiorem urbis angulum, & uetere munitione firmißimum)sibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quæ Episcopalis nũcupatur consedit.Et quoniam inter bina castra præterfluebat Athesis, qui eo in loco uado transiri non poterat, ut uterq; exercitus mutuis auxilis subitò traducendis alteri præsidio foret,amnem latißimo ponte iunxerunt: & ad tutelam eius cohortes stationarias ad extrema pontis capita cum tormentis imposuerunt. Itaq; urbs diuersis duobus in locis undecim fermè continuos dies oppugnata,tantaq; ui,ac tanta utrinque perseuerantia,ut Veneti eam mœnium partem, quæ ad Vicentinam pertinet,supra centũ & quinquaginta passuum in longitudine patentem, perpetua murorum strage edita,deiecerint. Galli uerò per interualla quinque in locis ingentes quinq; aditus patefecerint,superstantibus intermedijs totidem intacti muri portionibus in pinnarum similitudinem. Quæ ruinarum & stratorum passim mœnium uastitas passuum fermè ducento-

rum ſpatium amplectebatur. Idq; ea ratione fiebat, ut hoſtes, qui interiora cadentium murorum foſſa & per petuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in extenſo ac longiore opere) continui laboris ne ceſsitate impoſita conficerentur: ac ſimul, ut tormenta quod recta fronte fieri non poterat, ex obliquo per di ruti & patentis muri interuallum, in latera hoſtium intus pro ſtatione agentium, atq; opus moliẽtium, non fortuitis, ſed deſtinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum uis, ut non ſolum muri, ſed quum ſupra mœnia ferebantur, etiam ædificiorum tecta corrurent: multiq; paſsim in urbe, plures in munitionibus uel incidentibus pilis, uel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanq; gentes, nulli duces memoria noſtra uel maioribus opibus, uel ampliore tormẽtorũ apparatu urbẽ oppidúmue oppugnarant: Nulla ipſi qui oppugnabant, Italiæ in parte, tormentis, aut machinis maiorẽ murorũ uaſtitatẽ factã fuiſſe meminerãt: adeò ut ſupra uiginti milia ferrearum pilarũ, una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periêre è Cæſarianis tormẽtorũ ictibus diſcerpti, Ioannes Monteſeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus inſignis, & Fontana Inſuber, in conflandis dirigendisq; tormentis peritiſsimus. Sed in tanta periculi aſperitate, ea erat & ducis uirtus, & militum diligentia, & ciuium fides, quum omnes certatim ſingulari ſtudio in opere uerſarentur, neque ſibi die noctuq; parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefeſsisq; hoſtibus ſterneretur, tantum ipſi pari temporis ſpatio adauctis & prolatis aggeribus commodiſsimè

diſſimè reſarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas, M. Antonius foſſam perduxerat, atque interiore labro munitiones erexerat. Vbi uerò pomerij depreſſum ſolum foret, nec abraſis ab hoſte mœnibus æquaretur, murices paſſim, & tabulas è quibus frequentes clauorum cuſpides prominebant, opportunis in locis occultè poſuerat. Præterea teſtarum & globorum ingentem parauerat multitudinem, quibus miſſilis & pinguior flamma noto artificio continebatur. Tormentaq; quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum oſtenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franiſperchio, adiunctis ſibi Heluetijs, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atq; hæc eadem agendo imitandoq; diligentiſſimè adminiſtrabant. Porrò Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipſis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum eſſe putabatur, cum reliquis copijs aduerſus Gallos conſtiterat. Iam peruentum erat ad ſummas rerum difficultates: iam cuncta obſeſſos, præter unam ſpem, atque unam animi uirtutem conſtantiamq; defecerant. Frumenti parua, caſei autem, & carnis ſalitæ, uel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorũ infregerat, tãta uini penuria erat ut quicquid in ipſa ſpe propinquæ uindemiæ ſupereſſet, id totum ſacrificio atq; ægris militibus ſeruaretur. Dux ipſe, quũ primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquã biberet, tãta comitate oẽs abſtinẽtiæ & frugalitati inſuefecit, ut facilè atq; alacriter cæterarũ etiã rerũ inopiã

tolerarent. Lentem enim, & fabam: paniceaq; pultaria in quotidiano usu: equinas uerò atq; asellorum carnes magno in honore habebant: & tum præsertim opiparè apud ducem epulabantur, quum aliqui Gallorum equi ut erant præpingues, ac suis strigosioribus & fame propè enectis minimè comparandi, in excursionibus occidebantur. Nam conspectis statim equorũ cadaueribus, portis frequentes euolabãt, concisosq; in frustra humeris in urbem cum plausu referebant. His rerum angustijs quum premeretur Antonius, neq; pluribus literis ac nuncijs ad Cæsarem transmißis, quicquam certi de eius auxilijs audiret, atq; in dies copias tot affectas incommodis magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam semiægris corporibus præter fortem fidelemq; animum supereße conspiceret: antequàm omnis exercitus desperatione atq; extrema inedia conficeretur, audendum sibi aliquid de eruptione existimauit. Itaq; re ad consilium delata, docuit quàm luctuosus atq; ignominiosus, ipsiq; in primis nobilißimæ ac fidelißimæ ciuitati, miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate, Cæsaris auxilia sibi expectanda iudicarent. Fortibus uiris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione ualidior offerre uideretur, in tempore esse præsumenda, conandumq; ac impigrè agendum, dum uires ad rem bene gerendam supereßent. Nec in una laboris atq; inediæ patientia, sed in uirtute, atq; audacia, & spem melioris Fortunæ, & summam totius belli uictoriam positam esse arbitrarentur. Placere sibi eruptione facta, pontẽ occupare atq; interscindere, ac simul omnibus copijs

copijs Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atque improuisum pugnacißimi ac toties uictoris exercitus impetum, minimè sustinerent. Quibus pulsis, Gallos nec consistendi animum, nec sese recipiendi sine tormentorum iactura, spatium habituros. Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi euentus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Dijs bene iuuantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interposita dubitatione, fermè omnes Antonio assenserunt. Nam tametsi consilium primò aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium uirtus tantáq; pugnandi cupiditas, ut quo audacius consilium erat, eo & certius & spetiosius esse uideretur. Curauêre cuncti corpora, atq; arma expediuêre, ut sequenti die ancipitis consilij alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine cõstitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium reuocauit. Nanq; Lotrechius, si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur, prius quàm obijci nouæ munitiones posent, facilè se in urbem peruasurum ratus, conuectis in eum locum omnibus probè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudauerat: patefactoq; aditu Lescutum fra-

trem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iusserat. Subiêre ad portam impigrè Galli, & frequẽtes totũ propugnaculi spatium cõpleuêre, ut inde in urbem transgrederentur, quum Antonius, qui priore excussus consilio, celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præsidio firmauit: edixitq;, gnarus eorum quæ occultè parauerat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterùm alijs atque alijs intrepidè subeuntibus, ut confertißima hostium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam esse animaduertit, subitò tormentorum illud maximũ quod ante ibi conditum fuisse docuimus, sua manu collibratum atq; inflammatum, in oppositos emisit. Idem fecêre magistri, qui tormentis in dextram ac læuam collocatis præerant: tantaq; hominum strages puncto tẽporis edita est, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius accesserat euaserint. Nam non pilis tantùm tormenta quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis ferreis, uarijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleuerant, quæ flammarum & pilæ impetu expulsa, grandinis modo sic in omnes partes lethali uiolentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè sustinerent. Incubuêre demum Hispani, & cum his Itali cataphracti qui ea die pedibus rem gerebant, & pauidos, atque ea procella disiectos multis illatis uulneribus repulerũt. Desiderati sunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum, uulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis uulnera igne ac sulphure uiciata

ciata difficillimè curarentur, postra interierunt. Eo die Antonius, tacito suorum omnium consensu, summam prudentiæ opinionem adeptus est: quam amici pariter atq; æmuli, qui cum superioribus diebus Calcearium, ueluti inani quadam haud necessarij laboris perseuerantia, munientem irriserant, eius opera atq; artificio in repentino maximi discriminis casu, urbem haud dubiè conseruatã esse fatererentur. Nec multò post literæ è Germania allatæ, quibus Cæsar significabat magna peditum atq; equitum auxilia se cũ ingente commeatus copia propediem ad soluendam obsidionẽ esse missurum. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionem improuisa dimicatione sustuleraut, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius, quanquã milites ostendendæ uirtutis auidi, id ægerrimè ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum, nihil temere sibi tentandum arbitrabatur. Cæterùm Lotrechius, quum eo accepto incommodo, nihil neglectum apud hostes, nullamq; mœnium partem quam ipse tormentis deiecisset, non omni munitionis genere uallatam esse conspiceret, noua ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas stratorum mœnium ruinas, eiusdem muri pars, septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quæ ratione superius memorata ex interuallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atq; excisis fundamentis, in urbẽ una impulsione propellere conabatur, ut quũ integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquã ullæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerẽtur, armatorũ acies, patẽte

quàm ampliſsimo aditu, in urbem irrumperent. Igitur miſsi complures, qui imas mœnium radices dolabris uectibusq; ſuccinderent: qui quum impunè ſub muro uerſarentur, quòd ſumma mœnia defenſoribus nudata erant, breui opus eò perduxerunt, ut murus ab exteriore parte ſenſim excauatus, appoſitis trabibus, quæ ruinam eius prohiberent, ſuſpenderetur. Ea res ſerò deprehenſa ab hoſtibus, Antonio atq; alijs magnam cum timore ſollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec foſſam, nec aggerem perficere poterant, nec ſatis quod uſui potiſsimum foret, ſuſpenſis ac timentibus occurrebat. Antonius tamen, quod ſubitarium in eo periculo auxilium eſſe putabatur, conuecta è foro in eum locum multiplici materia, prælongis de ualidiſsimis tibicinibus nutantem murum contraria ratione fulciuit. Quorum tignorum tanta uis fuit: quoniam dimenſa ad pinnarum altitudinem, atq; ab imo diuaricata erant, ac hoſtilium trabium longitudinem ſuperabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo cæſus pluribus rimis fatiſcebat, in exteriorem partem momento prouoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendum in proxima parte ruinam in diuerſum expectabant, omneſq; ad unum qui ad ſubruenda fundamenta ſucceſſerāt, repentino muri caſu oppreſsi, miſerabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus, ardentius atque incautius in opere uerſaretur, maiore ſclopetto ita ictus eſt, ut plūbea pila per brachiū adacta, corpus etiā ſublato humeri oſſe per alā in tergū, quatuor eſſectis uulneribus emerſerit. Diſsimulauit in præſens gra-

uiſsimi

uissimi uulneris dolorẽ atq; periculũ, uir ante alios fortis dũ murus ille proruerет. Quo demum prolapso, et tot hostibus eius ruina oppressis, ueluti expiato uulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaq; mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, summum uitæ periculum adijsse crederetur. Lotrechius, tametsi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hostis extitisset, publicè oderat, atque ut erat potiundæ urbis & militaris gloriæ auidus, plurimùm aduersarij ducis incommodo lætaretur, tamen quum singularis uiri casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratissimarum rerum munera, sicuti morbus & afflictæ urbis miseria flagitare uidebantur, officiosè humanissimeq; transmisit. Erat enim M. Antonius maximarum uirtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus uitijs obscurabatur, etiam apud hostes illustris. Idq; ei præsertim omnium beniuolentiam conciliabat, quòd præter proprium animi uigorem, etiam staturæ proceritate, firmitate membrorum & uirili quodam decore uultus, armorumq; omnis generis, atq; in primis equitandi peritia cæteros eius tempestatis duces anteire diceretur. Quin & ipse paucis ante diebus, quum Lescutus, & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus, egregia uirtute & singulari dignitate florentes, uisendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum deuenire uellet ad iungendas dextras, quod priuatæ beniuolentiæ testimonium foret, obnixè petijssent, interposita statim fide, ad amplexandos publicos hostes, summa securitate comitateq; prodierat. At Veneti, tametsi ad Vicenti-

nam portam, non interciſis alterniſq; mœnium ſpatijs oppugnarant, ut Gallos feciſſe docuimus, ſed continenti murorum ſtrage, & perpetuis ruinis nudauerant urbem, tamen neque in duce ea uis animi, neq; in exercitu tantum audaciæ fuit, ut mœnibus ſuccedendum, et prælio aliquid ſibi tentandum per ruinas eſſe iudicarent: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deterriti, & ſociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos ſe contulerant. Iamq; ſolidam turrim, quæ ad campum Martium uergit, Ioannis Comenis induſtria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinæ diſcrimen adduxerant, quum Cæſarianæ copiæ ſuperatis Alpibus in Pulicellam uallem ſe demiſerunt. Erant ad octo milia hominum, cum magna pecoris & caſei copia, multisq; farinæ dolijs, quæ ratibus ſecundo Atheſi deuehebantur. Is præerat Guliermus Rochandulphus, qui ſuperiore hyeme Brixiam obſidione liberarat. Eius aduentus uno fermè tempore, obſidentibus, atque obſeſſis nunciatus eſt. Nam quantum iuſtis confectis itineribus procederetur, tantum ipſi interdiu fumo paſſim per uillas facto, noctu uerò magnis excitatis ignibus, ſignificabant: & ab agreſtibus qui pretio literas deferre conſueuerant, Venetorum Gallorumq; cuſtodiæ ſæpenumero fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in primis, poſtquàm Germanorum aduentu, omni ſpe potiundæ urbis manifeſtè deciderant, uniuerſas uires in una caſtra conferre: ne intercedente amne, ſi cum duplici hoſte ancipiti prælio contendendum foret, aliquod inſigne detrimentum acciperent.

ciperent. Theodorus, quòd nouo hosti propinquior erat, reductis tormentis uasisq; collectis copias ponte traiecit & ad Gallorum castra se contulit. Quod cũ fieri ab Venetis hostes è muro conspicerent, subitò tormenta quæ in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserunt, qua procella aliquot interfecti sunt: & in his Basilius Ripa Liuiani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peritiam, paucis ante diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam uini & commeatus copiam tabernaculaq; aliquot, & castrensis apparatus instrumẽta nacti, cuncta in urbem plaustris conuexêre. Ab Antonianis quoq; equestri eruptione cum nouissimis Gallorum uno fermè tempore pugnatum est: cæsiq; aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuisse, dũ subducto oppugnandi apparatu retro Mantuana uia in tutum se reciperent, si uel mediocrem sulphurei pulueris quantitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim pœna grauissima erat constituta, qui frustra, uel iniussu ducum paulò maius tormentum emisissent: ut id totum quod supererat extremis casibus seruaretur. Lotrechius non multò post Villafrancam, Theodorus uerò inde ad secundum miliare Bouilianum castra reduxêre, ita tamen ut Galli appetente hyeme uniuersi tectum subirent: Venetus uerò exercitus sub tẽtorijs ac pellibus haberetur. Nec multò post Rochandulphus urbem ingressus est, egitque Veronæ paucos dies, ne, qui aduentu suo obsidio-

nem ſuſtulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronenſibus duriorem priore calamitatem importaſſe uideretur. Itaq; permutatis aliquot cohortibus, ut præſidium laboris uicißitudine recrearet, in Germaniam diſceßit. Per eos quoq; dies Venetis in caſtris, media nocte tumultuatum ſeditione ob ſcortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites & perfugas Hiſpanos orta: resq; eò ab iurgijs & contumelijs paucorum petulantia proceßit, ut quum in nocturna trepidatione quiſq; ad arma diſcurreret, in ſta propè acie inter ſe conflixerint, admiſſumq; ea nocte fœdum ac miſerabile facinus foret, niſi Lotrechius, qui è proximis caſtris ad tumultum adcurrerat, iam ſupra centum interfectis & compluribus uulneratis, exardentem ſeditionem minis atq; authoritate compreſſiſſet. Profecto Rochandulpho, tametſi Cæſariani quòd, in præſens in urbe fames eſſe deſierat, graui obſidione leuati, ingruente hyeme, nihil ſibi eſſe timendum arbitrarentur, attamen hoſtibus remotiora ac ſuperiora loca tenentibus, ſic omnibus obſidionis malis preßi atq; afflicti ſunt: ut duriorem propè quàm antea annonæ inopiam ſenſerint. Nanq; Veneti quum abſiſtere incepto turpe ducerent, atq; ſi pertinacius obſiderentur hoſtes, eos tantas diuturni belli atque inedia acerbitates minimè eſſe toleraturos intelligerent, diuiſis copijs itinera aditusq; omnes, quibus ab Germania inferri commeatus poſſet, occupauerunt. Mercurius cum maiore leuis armaturæ equitum parte ſummis in cãpis, qui locus ad Alpium radices pertinet, hybernabat: uir uel fato quodam, uel prudentia per triginta amplius

amplius annos, quibus in Italia militauit, omnibus excursionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus, cũ aliquot cohortibus supra Clusiam consederat. Sic enim locum appellabant, ubi Atheſis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minimã aluei latitudinem oſtendit. Anguſtijs imminet uetus caſtellũ cum turre, quod Germanorum præſidio tenebatur. Intercepêre apud eas fauces, nequicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot nauigia cõmeatu onuſta, quæ ſecundo flumine dimittebantur. Reliquæ quoq; copiæ certis atq; opportunis in locis ita cõſiterant, ut quũ in hyberna deductæ eſſent, nihil quantum cura ac diligentia præſtari poterat, obſidionẽ intermitterent: ac penè acrius quàm æſtate feciſſent, bellum gerere uiderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandem bello exoptatum finem impoſuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ictum eſt inter Franciſcum Gallorum regem & Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum hæredem teſtamento reliquerat. Siquidem adoleſcens Hiſpanorum ingenijs & potentiſſimorum regulorum uoluntatibus diffiſus, ne abſente ſe, ueluti per interregnum, rebellandi occaſio præberetur, omnibus rebus poſtpoſitis, in Hiſpaniam ſibi maturandum eſſe iudicarat. Quod neq; tutò, neq; expeditè fieri poterat, niſi prius cum Franciſco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanq; rex iuuenis & acer, tantis ſubnixus opibus, qui dudũ Heluetijs prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæſaris conatus egregiè repreſſiſſet: &

tum maximè repetiturum se armis Neapolitanum regnum, & Ioannis Nauarræ regis paulò ante in Gallia defuncti filium adoleſcẽtem in paternum regnum reducturum minaretur. Itaq; conſcriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, ut Carolus regnũ Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulſus eſſet, reſtitueret: ſi id iudicibus, quos conſtituere ſummæ rei arbitros deberent ex æquo & iure uideretur. Item centum milia aureorum nummûm, quotannis Gallo penderet, ut eo tributi nomine aliquod Gallis Neapolitano regno ius eſſe uideretur: amicitiaq; & mutuum fœdus affinitatis uinculo confirmata. Nam Carolum ſibi Franciſcus generum adſciuit, ſic ut ei puella, quæ in cunis adhuc erat deſponderetur. Gallus quoq; ad componendum Italiæ ſtatum, & ad res Mediolanẽſis imperij confirmandas, ut Verona Venetis redderetur, poſtulauit, ea lege, ut à Venetis redemptionis nomine ducenta milia aureorum nummûm, duabus penſionibus, Cæſari perſoluerentur. Quibus conditionibus, ſicuti Carolus adeundæ Hiſpaniæ cura anxius, haud cunctãter ſubſcripſerat, ita Cæſar oblata ſibi ingẽti pecuniæ ſumma conditionẽ minimè detrectauit: ut qui nepotis conſilia, atq; ipſam ſpem, ac rationem omnẽ obtinẽdi imperij importuna tergiuerſatione corrumpere nolebat præſertim quum urbem, quam niſi graui impenſa, & ſumma cum difficultate tueri retinereq; non poterat, magno pretio uenditaret. Vt tamen ſalua exiſtimatione, quæ haud dubiè tã fœda pactione polluebatur, Italiæ poſſeſſione decedere uideretur, non Veneto ſed Caroli legatis urbẽ dedidit, qui eã mox Lotrechio, ut eon-

ſtitutum

ſtitutum fuerat, tradiderũt. Gallus quoq;, triduo poſtquàm urbem ingreſſus eſt, ſicuti Brixiæ ex formula ſtatutum fuiſſe memorauimus, Gritto eam cũ arcibus magna omnium alacritate reſtituit. Is fuit Veneti belli exitus quo iam octauum annum Italia deflagrabat: illudq; in primis memorabile uidetur, quod Veneti ab initio oppugnati ab cunctis propè Europæ regibus, atq; omnibus prælijs uicti, uniuerſo tamen bello uicto res euaſerint. Quo fit ut eorum reſpublica, quæ uno ciuium conſenſu & priuatis potius quàm publicis opibus ſtetit, fato quodam tot infenſiſſimarum gentium impetum ſuſtinuiſſe uideatur: Quando, ſi Romanæ potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hoſtis intulerit, cum Venetorum fortuna, uera æſtimatione penſauerimus, funeſtiorem propè eis Abduam fuiſſe, quàm Romanis Cannas, & Trebiæ & Traſimeni infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina ſtragibus æquatas eſſe fatendum ſit. Sed ea uel præcipua patrũ, ac ipſius fortiſſimi Senatus principis Lauredani laus fuit, perpetuis annaliũ monumentis celebranda: quòd aduerſiſſimis etiam obruti tẽpeſtatibus, ad exemplum Romanæ conſtantiæ atq; uirtutis, nunquã de republica deſperarint. Vnus tamen ante alios Grittus togatus imperator, meritã ſeruatæ patriæ laureã ferret: & tum maximè æternæ laudis gloria florebit, quũ ſeculi præſentis uiuidæ uirtutis comes aliquãdo deceſſerit. Cæterùm M. Antonius, qui iã ex uulneribus conualuerat, quoniã certus rumor de his quæ Nouioduni inter ſe reges, nõ abnuẽte Cæſare pepigiſſẽt, afferebatur, ne pudendæ deditioni intereſſet, relicta Ioãni baptiſtæ Spi-

nello rerum cura, & remissis in agrum Romanũ equitibus suis, ad Cæsarem in Germaniam contendit. Milites uerò trium exercituum, quum perfecto bello magna ex parte dimitterentur, & insperatam pacem ueluti egestatis initium ægerrimè ferrent, paulò post Francisci Mariæ Rouerei auspicijs, qui Vrbino exactus fuerat, grauissimum in Piceno atq; Vmbria pontificimaximo bellum intulerunt. Cuius belli famam, quum amplissimi etiam nominis principes liuore atq; superbia inducti aliquandiu pessimis artibus aluissent, exitu rerum manifestè perspectum est, eam demũ esse regum omnium fidem, ut pro libidine sanctissimas fœderum leges attrectare, uiolareq; non dubitent: quum semel præsenti tantum commodo, atq; ipsis temporibus seruiendum esse censuerint.

FINIS LIBRI XVIII.

BENEDICTI VARCHII AD PAVLVM IOVIVM EPISCOPVM Nucerinum, Historiarum Scriptorem.

EPISTOLA.

Auli Ioui, totum cuius iam clara per orbem,
Fama uolat, celeriq; altum petit æthera penna,
Duratura diu, atq; omnes uentura sub annos:
Non quod Pœoniæ iam pridem, & Apollinis artes
Callueris, multosq; hominum subduxeris orco:
Nec quòd priscorum nostratia nomina primus
Piscibus imponens, Latias claraueris oras:
Aut quòd magnorum effigies, atq; ora uirorum
(Qua tuus æquoreis Benacus non minor undis
Assurgit, fremituq; imitatur murmura Ponti)
Non sumptu exiguo, atq; ingenti pinxeris arte,
Cuiq; sua ornatis addens insignia uerbis
Ellogia, illorum uarios testantia honores,
Quæ præclara licet per se uideantur, & alti
Ingenij factura fidem, tamen illamet ipsis
Historijs collata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt, proprias amittunt singula uires,

Hic ſiquidem te te maior, teq; ipſe relinquens
Poſt terga, extremum properas ſuperare cacumen:
Vel potius ſummo conſiſtens uertice montis
Iamdudum felix operum, lætusq; laborum,
Deſpectas alios infra, tutusq; quieſcis,
Quò nunquam noſtro quiſquam peruenit in æuo,
Forſitan, & nunquam poſthac uenientibus annis
Perueniet quiſquam tantæ ad faſtigia laudis:
Quid nam opere in tanto primum tantiq; laboris,
Atq; æui, multis pleno, magnisq; periclis,
Mirer ego? ingenium ne audax tam multa quòd unum
Tamq; loqui diuerſa parauerit? an ſeriem, qua
Cuncta ſuis diſpoſta locis miro ordine narras?
An potius clari eloquij numeroſq;, ſaleſq;?
Verborum, & proprias uario diſcrimine uires?
Queis Reges populoſq; omnes ueteriſq;, nouiq;
Orbis (ubi Ammerice noſtri de nomine ciuis
Alta iacet) priſca uerus nouitate recenſes.
An magis ut cauſas omneis, belliq; gerendi
Conſilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores uarios addiſcere, & ampla
Ornamenta queat patriæq;, ſibiq; parare,
Quicunq; illa ſemel docto perlegerit ore.
Tu quo caſtra loco metanda, & qualibus armis
Obfirmanda, quibusq;, & qualibus oppugnanda,
Sæpe doces, ſæpe idem urbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ ſint
Fida mones, populumq; leuem, timidumq; ſenatum
Arguis, & nulli tutum confidere monſtras.
Quæ ſi noſtrorum Regum imprudentia, & illa,

Illa ani

Illa animis hominum regnandi dira cupido
Sciuisset, nunquam Italiæ (quod cauerat olim
Mediceus præstans animis, & uiribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus, cælo demissi ciuis ab alto,
Nunquam iterum peregrina manus, nunquam aduena miles,
Quem sua non uirtus, sed nostra ignauia, nostraq;
Inscitia, & procerum exciuit discordia demens,
Pœninas fauces, cælo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, & longùm digna, atq; indigna ferentis
Italiæ in prædam uertisset, & oppida, & urbes:
Italiæ fera gens populasset littora nunquam:
Italiam nunquam strauisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sanguine uepres
Rorarunt, Italo quoties de sanguine riui
Creuerunt, quoties Italo maduêre cruore
Aequoraq; campiq; omnes, syluæq; lacusq;:
Nam quæ tam longè est tamq; ardua, & auia rupes?
Quæ tam sepositæ ualles? quæ fluminis ora?
Quod mare? qui scopulus? quo non furor efferus, atq;
Prædandi illorum rabies peruaserit ultro?
Testis qui nostris spumarunt ossibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
An non Etruscos umbrosa cacumina montes,
Et Floreminos excelsa palatia colles,

Nunc ferro excindi, ſæuis nunc ignibus uri
Vidimus, & crebris reſponſantem ictibus ipſi,
Ipſi (inquam) intrepidi reboãtem audiuimus Arnum:
Quem non Hiſpanis audax Germania caſtris
Dúxue Italo Gallus confiſus milite fortis
Terruit, & uires totius pertulit orbis.
Quin etiam latium, & rerum pulcherrima Roma,
Roma Deûm auſpicijs fundata, atq; æmula cælo,
Concidit iſtorum indignis euerſa ruinis.
Sed ſi non aliam uenturo numina COSMO
Inuenêre uiam, liceat perijſſe tot urbes,
Totq; uiros ferro mortaleis iſſe ſub umbras
Ante diem: liceat tot amara, atq; aſpra tuliſſe.
Iam priuata placent, iam publica damna uidentur
Commoda, iam tanti eſt Arniq; Tybriſq; ruina.
Concurrant iterum, ſed eodem ſydere, & iiſdem
Auſpicibus, qua ſe Cælo mons Murlius æquat,
Agmina nec uirtute pari, nec uiribus æquis,
Et cauſa (ſi Dijs bene creditur) inferiori,
Quo ſua uictoria renouetur laurea COSMO:
Et nos ſub tali uiuamus principe tuti.
Quandoquidem hic uiridis primo ſub flore iuuentæ,
Maternam referens pietatem animoſq; paternos,
Sublimi aceitus regno, claroq; locatus
In ſolio, Patrum auſpicijs, populiq; fauore,
Porrectas patriæ non detrectauit habenas,
Tempore tam dubio, tali in diſcrimine rerum,
Accipere, & ſemet tantis offerre periclis,
Communi propriam poſtponens ipſe ſalutem,
Publicaq; anteferens priuatis commoda damnis,

Indole: dein quanta referam, quàm pectore forti
Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?
Vtq; afflicta diu bello, ac ciuilibus armis
Resq;, uirosq; locosq; leuauerit, ut sua cuiq;
Forma prior, priscumq; decus, nomenq; rediret?
Sic etiam ingenti pluuia, uentoq; grauati
Exoritur cum Sol, tolluntur ad æthera flores,
Et seges inclinata, solo sese erigit alto.
Hic quoties sua signa, suosq; ad bella tribunos,
Inuictas equitum turmas, peditumq; cateruas,
Pro patriæ rebus, pro religione Deorum,
Cæsaris aut magnis non paruas uiribus addens,
Emisit, toties uictricia rettulit arma,
Et referet posthac, iustis quia militat æther:
Huic quoq; non tantum Etruscæ, Musæq; Latinæ,
Verùm etiam Argolicæ sese debere fatentur:
Quas miseras, totoq; expulsas orbe recepit,
Et fouet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non uates præsagia fallunt,
Ni frustra augurium cælo demittitur alto:
Diuino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cum Dijs & te bone COSME fauente,
Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Inuidiaq; procul Scythicis algente sub oris,
Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
Aut certè non maior erit, Tyberisq; fluenta
Aequabit, si non excedet nobilis Arnus.
Hunc sibi, quem frustra mille optauêre maritum
Insignes animis, forma & præstante puellæ,

Magnanimi herois formosa,& sancta uirago,
Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas,& innumeros heroinas
Diuorum auspicio paritura,ducemq; datura
Ausoniæ,& sacris Romanum qui regat orbem.
Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæsar uindexq; Deorum,
Ingenium,pueriq; fidem,curasq; uiriles,
Inuictumq; animi robur miratus,& artes,
Extulit,imperioq; bonus præfecit auito,
Vnum hunc excelsas Tybris,qui possidet arces
Etruscus pater, & terras qui numine torquet,
Suspicit,& miro Iuuenem complexus amore:
Ingentes ob uirtutes celebratq; fouetq;.
Vt dubium nulli iam sit,quin magna Deorum
Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miseræ uel Ausoniæ tandem terraq; mariq;
Et uelit,& possit fessis succurrere rebus,
Ferreaq; antiquum conuertere secula in aurum.
Sed quid ego à primo digressus carmine,tanquam
Enumerare alto labentia sydera olympo,
Aequor & angusta totum concludere in urna,
Sperarim,laudes magni,& præconia COSMI
Deterere imprudens,& candida lumina Solis
Stultior obscuris uelle illustrare tenebris,
Occepi:ad te te redeo,me me mihi reddo,
(Obstrepere ut coruus cygno tibi desinat ater)
Paule Ioui,qui tunc multùm,longeq; profecto
Vidisti(ut reliquis in rebus)cum tua tanta,
Tamq; bona egregiè misisti munera,tanto,

Tamq;

Tamq; bono egregioq; Duci, quo iuſtius unquam,
Nec uidit quicquam prudentius auricomus Sol.

Quòd Iouius is noſter Tomumbeij Regis fortiſsimi prolixam faciat mentionem, idque ad finem primi tomi, haberemusq; ad manus Aonij Palearij Verulani elegantiſsimum carmen, & locus uacaret, in gratiam lectorum non ab re adſcribere placuit.

AONIVS PALEARIVS Verulanus.

Non fuit in toto Rex æquè oriente beatus,
Nec magis in toto Rex oriente miſer,
Quàm, dolor Aegypti, olim Tomumbeius, auro
Ingenti, atq; armis, & ditione potens:
Captus ab hoſte fero, miſerum ſimul, atq; beatum
Exemplo potis eſt, commonuiſſe ſuo.
Quid rides temere? quid fles? uis te cohibere?
Et natum poſthac te meminiſſe hominem?
Mi trabeam induto, gemmis, auroq; corona
Cingebat fulgens & diadema caput,
Mi quondam ornabant pretioſa monilia collum,
Nunc fractam uili, reſpice, fune gulam.

FINIS.